GHEORGHE
CURINSCHI VORONA

Istoria arhitecturii în România

1.jpg



Părinților mei

prof. dr. arh.
GHEORGHE
CURINSCHI VORONA

Istoria arhitecturii în România

EDITURA TEHNICĂ

Supracoperta: Clădirea Institutului de arhitectură „Ion Mincu", monument reprezentativ al școlii naționale de arhitectură, opera arhitectului Grigore Cerchez. Loggia din fațada principală.

La realizarea cărții au colaborat:

La întocmirea unor capitole:

TEODOR GHEORGHIU (arhitectura de apărare din secolele X – XIV), MIHAI ISPIR (arhitectura populară), CARMEN TEODOSIA MAGAZIN (arhitectura dacilor), MIHAI OPRIȘ (arhitectura romană în Dacia).

La redactarea materialului grafic:

ANNELIESE KNALL.

La realizarea coperții și supracoperții:

DAN VUCICOVICI.

La realizarea materialului fotografic original:

CARMEN CANTEMIR, GHEORGHE DUMITRU, TEODOR GHEORGHIU, FLORENTIN OIȚĂ, IULIAN ONIȘORU, DORU VASILE.

La cercetarea bibliografică, redactări preliminare, întocmirea indicilor și pregătirea lucrării pentru tipar:

CORINA CHIRA, ANA CĂLUGĂRU, LUMINIȚA CREANGĂ, VIORICA DINU, ANCA GHERASIM, ALEXANDRA GHEȚU, LUCIA MĂNESCU, IULIAN ONIȘORU, ANCA PARFENIE.

Macheta lucrării a fost executată de autor ajutat de colectivul mai sus menționat.

Autorul aduce mulțumiri prof. dr. HADRIAN DAICOVICIU, prof. arh. CONSTANTIN ENACHE, dr. arh. MIHAI ENESCU, dr. arh. HERMAN FABINI, dr. arh. PAUL NIEDERMAIER, arh. PETRE SWOBODA, dr. arh. NICOLAE VLĂDESCU, conf. dr. arh. SANDA VOICULESCU, precum și Direcției economice și a patrimoniului cultural național din Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Muzeului Satului din București, revistei « Arhitectura » pentru materialul ilustrativ și informațiile documentare puse la dispoziție.

Autorul aduce mulțumiri prof. emerit dr. arh. CEZAR LĂZĂRESCU, prof. dr. arh. TIBERIU BENEDEK, lectorului CEZAR RADU, prof. dr. IOAN REBEDEU, dr. arh. GHEORGHE SEBESTYÉN pentru observațiile și recomandările făcute în procesul redactării lucrării.

Autorul aduce mulțumiri colaboratorilor săi CARMEN CANTEMIR, MIHAI ISPIR, MIHAI OPRIȘ pentru sprijinul multilateral științific și practic la realizarea cărții.

THE HISTORY OF ARCHITECTURE IN ROMANIA

The research of the history of architecture emphasizes on the one hand the original character of architecture of various nations, on the other hand an efficient exchange of experience of each national architecture with the architecture of the neighbouring nations and the great schools, trends and styles of the universal architecture; that allows that the development of universal architecture may be approached on large areas of the world even as a unique evolutive process.

The achievement of a scientific history of any national architecture proposes both the underlining of its original contribution at the patrimony of the nations' architecture and a correct objective reflection of the phenomena of assimilation of various external suggestions, influences and experiences on the basis of the autochthonous background whose role usually remains decisive.

President Nicolae Ceaușescu's specifications on the occasion of his meeting with the men of science in the field of history on the 27th of May 1980, on the eve of the XVth international Historical Sciences Congress have an important value concerning the approach of the problems of the history of architecture in Romania. In this speach the president Nicolae Ceaușescu strongly pointed out the fact that the historical researches "have to begin with the exploration of the general conditions in which a nation built up and developed, with the cooperation reports among people and the closed interdependence of civilizations".

The author chooses and turns to good account the points of view which correspond to his conception, being tributary to the classical contributions as well as to the results of the research in archeology, history and history of arts in the last decades, taking into consideration the fruitful confrontations of ideas in these fields, so he introduces in his system his own convinctions and hypothesis.

To be able to explain the various phenomena of the Romanian architecture, the author starts from the idea often formulated by historians on the aspiration of the populations from the Danubian-Pontic region to the Mediterranean civilization as a component of the process of ethnical genesis of the Romanian ancestors. The Thracian's relations with the Greek-Hellenic civilization, the Geto-Dacians' with the Hellenic-Roman civilization, the Dacian-Romans' with the Roman-Byzantinesque civilization, represented a basic premise of the cultural continuity in the Danubian-Pontic and Carpathian-Danubian region. The medieval Romanian architecture considered through the prisme of this continuity, appears as a heir of the traditions of late antiquity architecture by Byzantinesque architecture.

Being a part of the stylistic evolution of the european architecture of the 19th century, Romanian architecture tends to rediscover itself the traditional origin. The urge of our patriot architects ahead with Ion Mincu, the founder of the Romanian modern school of architecture concerning the realization of a national style, remains available up to the present.

The Romanian architecture of our days, facing several changing social-economic conditions and aiming firstly at the accomplishment of our peoples material and spiritual necessities keep nevertheless the aspiration towards a specific character common to the architectural manifestations in Romania of all times, being an original phenomenon in the context of the contemporary architecture.

L'HISTOIRE DE L'ARCHITECTURE EN ROUMANIE

La recherche de l'histoire de l'architecture met en relief d'une part le caractère original de l'architecture de chaque peuple, d'autre part un échange d'expérience fécond de chaque architecture nationale avec l'architecture des peuples voisins et les grandes écoles, courants et styles de l'architecture universelle, ce qui permet que le développement de l'archi- tecture universelle puisse être abordé dans de vastes régions du monde ou même comme un processus évolutif unique.

La réalisation d'une histoire scientifique de toute architec- ture nationale exige de mettre en évidence sa contribution originale au patrimoine de l'architecture des peuples et de refléter d'une manière aussi objective et correcte que possible les phénomènes d'assimilation des suggestions, influences, expériences les plus variées, reçues du dehors, sur le fonde- ment autochtone dont le rôle demeure d'habitude décisif.

Lors de sa rencontre du 27 mai 1980 avec les historiens, précédant le XV[e] Congrès International des Sciences Histo- riques, le président Nicolae Ceaușescu a apporté des préci- sions d'une inestimable valeur concernant l'approche des problèmes de l'histoire de l'architecture en Roumanie. Dans son exposé, le président Nicolae Ceaușescu a souligné le fait que les études historiques « doivent avoir comme point de départ la recherche des conditions générales dans lesquelles les peuples se sont formés et développés, les rapports de collaboration et l'étroite interdépendance des civilisations ».

Tributaire des contributions classiques, tout comme des résultats des recherches dans le domaine de l'archeologie, de l'histoire et de l'histoire de l'art des dernières décennies, considérant les fructueuses confrontations d'idées de ces domaines, l'auteur opère une sélection et met en valeur les points de vue qui correspondent à sa conception, introduisant dans l'élaboration de cette histoire ses convinctions et ses hypothèses personnelles. Dans l'explication de certains phé- nomènes de l'architecture roumaine, l'auteur part de l'idée, fréquemment formulée par les historiens, concernant l'aspi- ration des populations de la région danubienne-pontique à la civilisation méditerranéenne comme une composante du processus même d'ethnogenèse des ancêtres du peuple rou- main. Les rapports des Thraces avec la civilisation gréco- hellenistique, des Gètes et des Daces avec la civilisation hellenistique et romaine, des Daco-Romains avec la civilisa- tion romaine-byzantine ont constitué l'une des prémisses fondamentales de la continuité de culture de la région danu- bienne-pontique et carpato-danubienne.

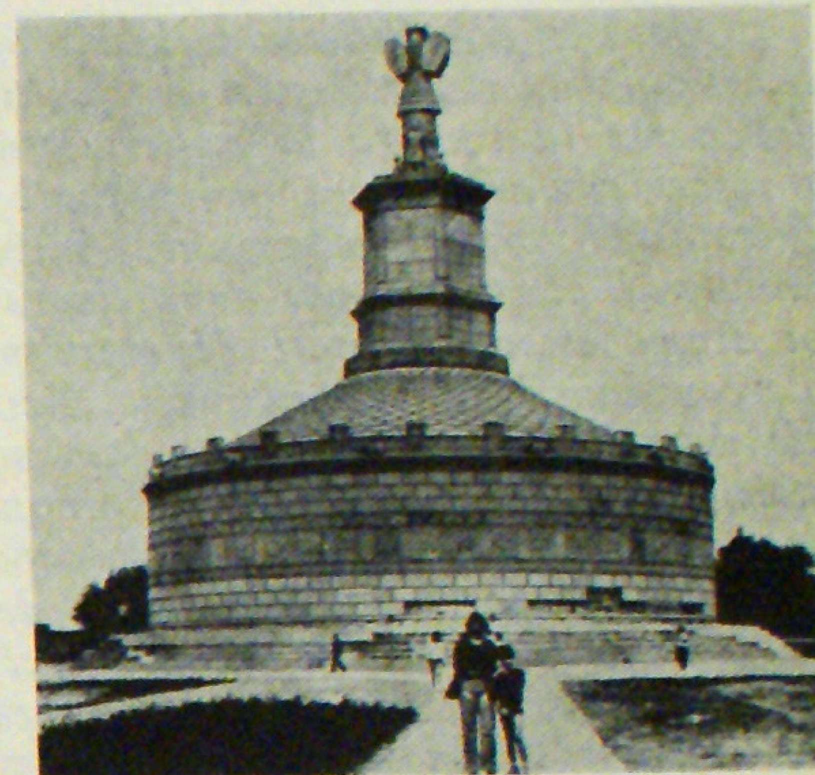
Vue à travers le prisme de cette continuité l'architecture roumaine médiévale apparaît comme l'héritière des traditions de l'architecture de l'antiquité tardive par la médiation de l'architecture byzantine.

Suivant l'évolution stylistique de l'architecture européenne, l'architecture du XIX[e] siècle tend à redécouvrir le filon tra- ditionnel. Le manifeste des architectes patriotes et en premier lieu Ion Mincu, fondateur de l'école roumaine moderne d'ar- chitecture, concernant la réalisation d'un style national, est restée valable jusqu'à présent.

L'architecture de la Roumanie d'aujourd'hui, venant à la rencontre des conditions économiques et sociales diffé- rentes, ayant comme principal objectif de satisfaire les be- soins matériels et spirituels de notre peuple, conserve l'aspi- ration vers un mode d'expression spécifique, aspiration commune de l'architecture roumaine de tous les temps en s'inscrivant comme un phénomène original dans le contexte de l'architecture contemporaine.



CUVÎNT ÎNAINTE



Cercetarea istoriei arhitecturii scoate în evidență, pe de o parte, caracterul original al arhitecturii diferitelor popoare, pe de altă parte, un activ schimb de experiență al fiecărei arhitecturi naționale cu arhitectura popoarelor vecine și marile școli, curente și stiluri ale arhitecturii universale, ceea ce permite ca dezvoltarea arhitecturii universale să poată fi abordată pe întinse suprafețe ale globului sau chiar ca un proces evolutiv unic.

Realizarea unei istorii științifice a oricărei arhitecturi naționale pretinde atît evidențierea contribuției sale ori- ginale la patrimoniul arhitecturii popoarelor cît și o re- flectare corectă, obiectivă, a fenomenelor de asimilare a diferitelor sugestii, influențe, experiențe venite din afară, pe baza fondului autohton al cărui rol, de obicei, rămîne hotărîtor.

Surse gnoseologice și factori de natură ideologică sau sentimentală au făcut ca din momentul apariției istoriei arhitecturii ca disciplină să existe două devieri extreme de la reflectarea corectă a realității: fie în sensul considerării întregii evoluții arhitecturale pe mari zone geografice ale globului, prin prisma influenței cîtorva centre de cultură, negînd în acest fel aportul original al diferitelor popoare, fie în sensul considerării exclusive a surselor interne, negli- jîndu-se rolul transferului de experiență în constituirea și dezvoltarea fiecărei arhitecturi naționale.

De o inestimabilă valoare pentru abordarea problemelor istoriei arhitecturii în România, sînt precizările făcute de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU *cu prilejul întîlnirii sale cu oamenii de știință din domeniul istoriei, din 27 mai 1980, în preajma celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice. În expunerea sa, tovarășul Nicolae Ceaușescu a scos cu putere în evidență faptul că în studiile de istorie « trebuie să se pornească de la cercetarea condițiilor generale în care s-a format și dezvoltat un popor sau altul, de la raporturile de conlucrare între popoare și strînsa interdepență a civilizațiilor. De la aceste considerente, a subliniat Secretarul general al partidului, trebuie să pornim și în explicarea procesului istoric de dezvoltare a poporului român, formarea sa fiind rezultatul existenței unor condiții materiale, culturale și spirituale care i-au asigurat o fizionomie proprie. Studiind acest proces, oamenii de știință trebuie să pună accentul pe acele fapte istorice care au favorizat contacte de viață și influență reciproce între populațiile acestor meleaguri, proces care a stat la baza formării națiunii noastre, a popoarelor din Balcani, a altor popoare învecinate. Trebuie să eviden- țiem ceea ce au realizat în comun popoarele noastre, faptul că civilizația lor este rodul conlucrării » (Scînteia, 28.V.1980).*



Un rol important în dezvoltarea întregii arhitecturi îl are, în primul rînd, arhitectura populară, născută odată cu poporul român, tipologia programului de locuire așezîndu-se la baza dezvoltării tuturor celorlalte programe. Este neîndoielnic faptul că arhitectura populară, rodul unei practici multimilenare, a încorporat și experiența arhitecturală a popoarelor cu care poporul nostru a intrat în contact.

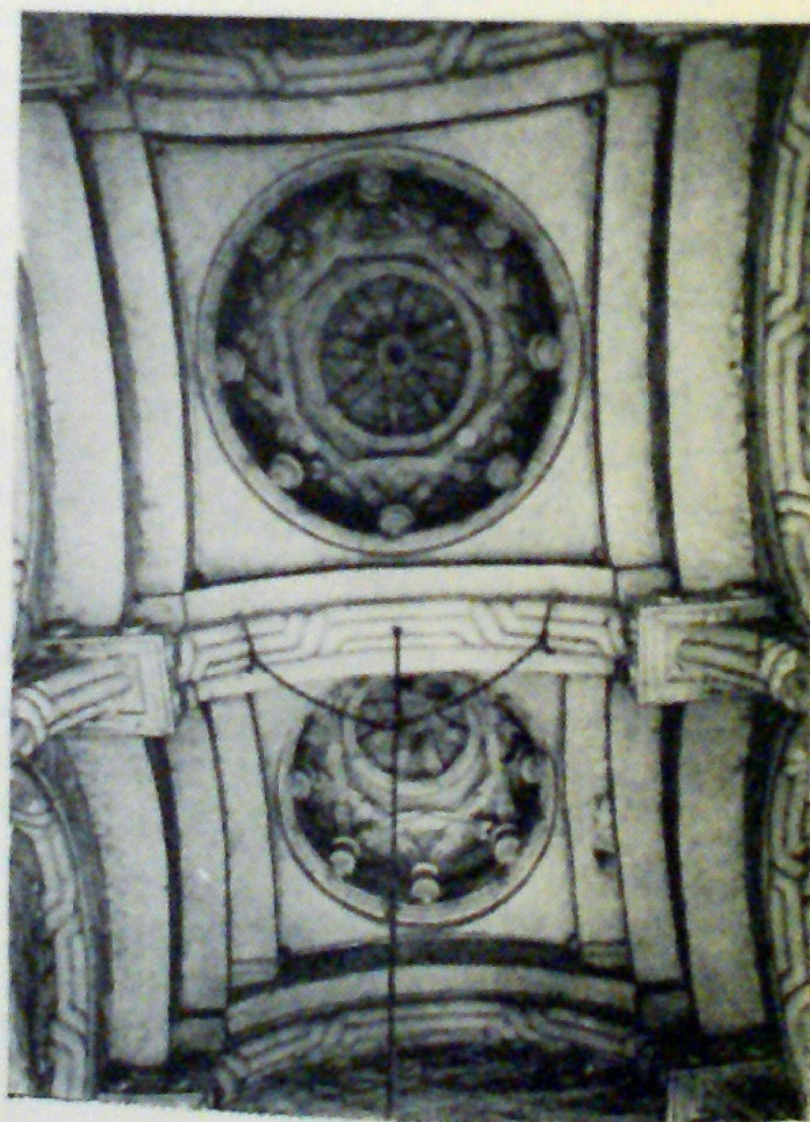
Odată cu diferențierea socială proprie societății feudale, nevoia unor manifestări de prestigiu a făcut clasele dominante să recurgă la meșteri străini, să preia tipuri și modele din arhitectura unor popoare vecine sau a marilor curente europene și neeuropene. Ar însemna însă a privi unilateral acest fenomen de preluare punîndu-l exclusiv pe seama unor necesități de ordin material și ideologic ale constituirii arhitecturii aulice. Există cerințe lăuntrice ale dezvoltării arhitecturii ca fapt social, aflat în faza unor acumulări cantitative ce pretind a fi desăvîrșite, de a prelua elemente de înnoire, capabile să conducă la un salt calitativ. Variate fenomene de absorbție, osmoză, integrare s-au manifestat de-a lungul întregii evoluții a arhitecturii românești. Prin aceasta ea nu numai că nu și-a pierdut originalitatea, ci dimpotrivă, s-a îmbogățit cu valențe noi care i-au permis să-și exprime, cu mai multă pregnanță, propria sa esență.



În fața unei noi lucrări de istorie a arhitecturii în România, cititorul s-ar putea întreba care este aportul acesteia față de formulările anterioare devenite clasice. În primul rînd, ea reprezintă cea mai succintă enunțare dintre cele existente. Ca urmare, autorul a trebuit să se mărginească exclusiv la analiza monumentelor care reprezintă verigi principale în măsură să redea procesul evolutiv, limitîndu-se în rest, în multe cazuri, la enumerări, pentru a semnala cititorului direcțiile unor aprofundări posibile.

Rămînînd tributar contribuțiilor clasice cît și rezultatelor cercetărilor din domeniul arheologiei, istoriei și istoriei artelor din ultimele decenii, luînd în considerare fructuoasele confruntări de idei din aceste domenii, autorul selectează și valorifică punctele de vedere care corespund convingerilor sale, introducînd în enunțarea prezentei istorii de arhitectură și ipotezele sale personale.

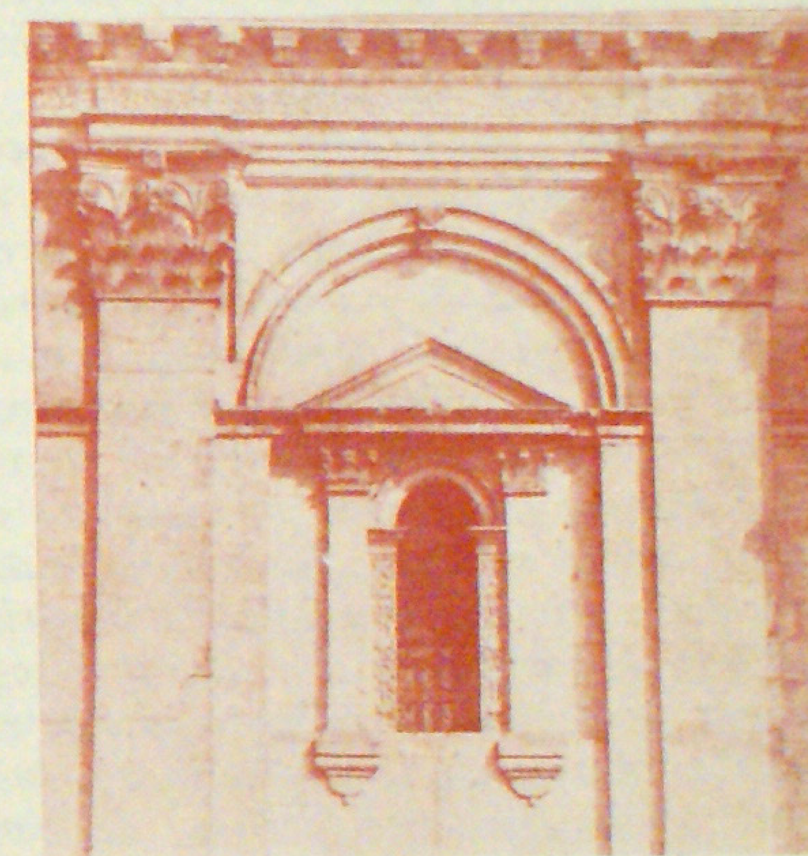
În explicarea unor variate fenomene ale arhitecturii românești, autorul pornește de la ideea, frecvent formulată de către istorici, privind aspirația populațiilor din regiunea danubiană-pontică către civilizația mediteraneană, ca o componentă a însuși procesului de etnogeneză a celor mai îndepărtați strămoși ai poporului român. Raporturile tracilor cu civilizația greco-elenistică, a geto-dacilor cu civilizația elenistico-romană, a daco-romanilor cu civilizația romano-bizantină au constituit una dintre premisele fundamentale ale continuității de cultură din zona danubiano-pontică și carpato-danubiană. Privită prin prisma acestei continuități, arhitectura românească medievală apare ca moștenitoare a tradițiilor arhitecturii antichității tîrzii prin medierea arhitecturii bizantine.



Conceptului de sinteză moldovenească, adoptat în istoriografia de specialitate, autorul îi adaugă conceptul

de sinteză muntenească. Cele dintîi opere fundamentale ale istoriei arhitecturii românești au acreditat ideea cristalizării unui stil muntenesc ca o manifestare tîrzie, de secol XVI, conturat după o îndelungată perioadă alcătuită din multiple faze de înrîuri externe; autorul situează începuturile unui stil autohton muntenesc încă în epoca constituirii statului independent al Țării Românești considerînd că, în acea epocă, stilul arhitecturii muntenești, dezvoltat pe fondul bizantino-balcanic comun întregii arhitecturi monumentale românești, se afla în faza sa finală de constituire.

Dacă în sinteza moldovenească, pe un fond bizantino-balcanic, s-au grefat cu precădere elemente gotice, în sinteza muntenească, pe același fond, au fost asimilate cu precădere elemente armenești. Elementele asimilate au afectat parțial și aspectele funcțional și constructiv, dar îndeosebi « îmbrăcămintea » exterioară a monumentelor, decorația; în schimb, componentele fundamentale ale arhitecturii — spațiul, volumul — definitorii pentru caracterul ei, au rămas cele tradiționale. Acest atașament al arhitecturii românești pentru un anumit mod, specific, de percepere a spațiului și volumului, a determinat continuitatea și stabilitatea tradițiilor sale pînă în zilele noastre.



Odată cu apariția relațiilor feudale, arhitectura populară și arhitectura monumentală, cultă, devin două linii distincte în dezvoltarea arhitecturii. Arhitectura populară rămîne însă un filon din care arhitectura cultă își trage seva pe parcursul întregii sale evoluții. Transfigurarea unor elemente ale arhitecturii populare, pe care meșterii ieșiți din popor le transferă arhitecturii culte, constituie un permanent factor de înnoire și de întinerire a celei din urmă.

Autorul are convingerea fermă că arhitectura populară, realizată cu precădere din materiale perisabile, a transmis celei culte, în perioada constituirii acesteia, tipologii și forme care s-au menținut îndelung ca un element specific de continuitate.

Tipologii ale celor mai vechi monumente de zid din Transilvania, anumite caractere specifice ale arhitecturii moldovenești în epoca ei de maximă înflorire, pridvoarele arhitecturii civile ori de cult muntenești sînt, în concepția autorului, rezultatul transpunerii unor procedee ale arhitecturii populare a lemnului. Alcătuind ambianța în care s-a desfășurat viața societății, arhitectura locuinței și arhitectura populară monumentală au exercitat o influență continuă asupra formației estetice sau caracterului operei unor meșteri autohtoni sau străini, purtători ai diverselor orientări stilistice, asigurînd acel factor comun, greu definibil, prezent în realizările arhitecturii culte indiferent de stil.

O preocupare a lucrării este urmărirea manifestărilor care reflectă tendința de constituire a unui stil comun al arhitecturii medievale. Dezvoltată în cadrul a trei formațiuni statale (care și-au păstrat caracterul unitar al arhitecturii populare), deși diferențiată stilistic ca urmare a constituirii unor școli regionale, munteană, moldavă și transilvană, arhitectura cultă tinde, în virtutea relațiilor economice, politice și culturale și a conștiinței de neam în dezvoltare, către manifestări de sinteză, conturate cu

pregnantă tocmai în epoca realizării primei unități politice a românilor în vremea lui Mihai Viteazul.

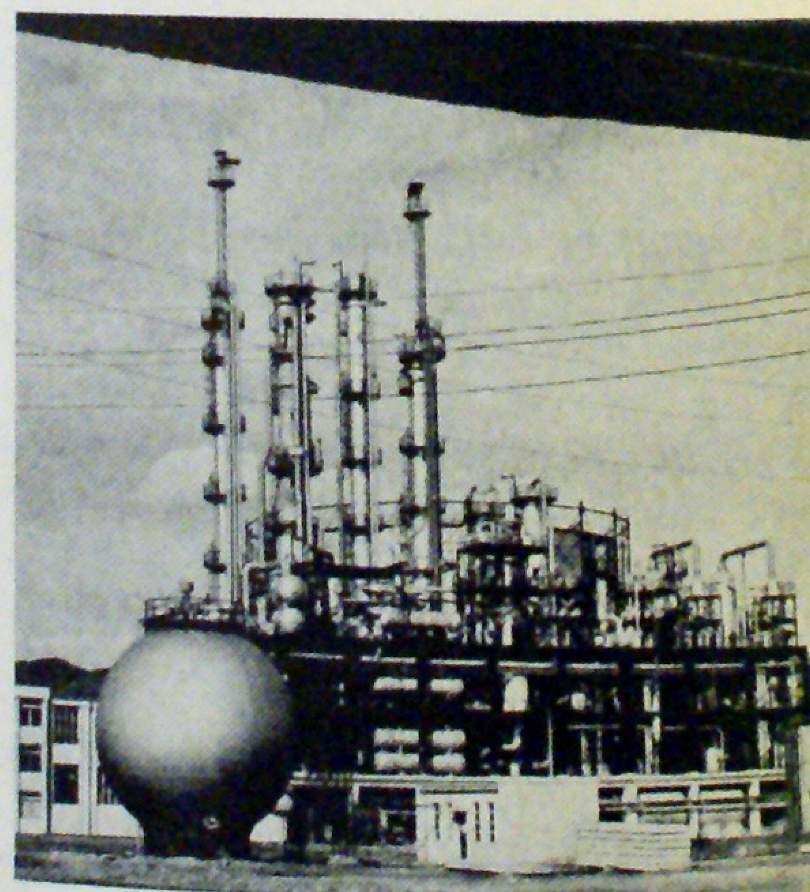
Model al unei depline unități între structură, funcțiune și plastică, valoroasă prin calitatea producției sale, rezultat al unei experiențe milenare de însușire estetică a lumii, arhitectura populară nu reprezintă totuși decît o treaptă a evoluției. Legată de creația populară, prin raporturile de geneză semnalate, arhitectura cultă reprezintă treapta următoare, superioară, a dezvoltării fenomenului. Spre deosebire de meșterii populari care, înscriindu-se în condiționările obiective ale mediului, tehnicii și tradiției, creează spontan după legile frumosului, autorul operei de arhitectură cultă nu se limitează la interpretarea estetică a componentelor funcționale și structurale ale obiectului arhitectural, ci urmărește, în mod conștient, enunțarea unui mesaj artistic. Dacă la originea acestui mesaj stau de regulă, interese individuale sau de clasă ale beneficiarului, în condițiile în care întreaga societate este animată de obiective comune, cum ar fi lupta pentru libertate și neatîrnare, acest mesaj depășește limitele prescrise, reflectînd marile aspirații ale poporului.

Resursele importante pe care societatea le-a pus la dispoziția arhitecturii monumentale au generat tematica unor clădiri cu destinație socială care să poată cuprinde un mare număr de oameni. Rezolvarea problemei fundamentale a oricărei arhitecturi, aceea a acoperirii unor spații mari, a conferit acestor programe un rol conducător în dezvoltarea arhitecturii, rol sporit de preocuparea de a integra imaginilor un mesaj cît mai bogat. Dacă în cursul evului mediu, edificiile destinate cultului sînt cele care dețin primatul în privința utilizării celor mai avansate mijloace de construcție și a celor mai bogate resurse plastice, primat pe care nu îl cedează nici programelor aulice nici altor programe civile sau militare, în perioada modernă, rolul conducător este preluat de construcțiile destinate industriei sau unor dotări care presupun mari concentrări de populație: gări, expoziții, săli pentru spectacole, adunări publice și sport. Experiența constructivă și plastică acumulată în cadrul unor astfel de programe devine un bun cîștigat al întregii arhitecturi și capătă, în consecință, un rol de primă însemnătate în istoria arhitecturii.

Prezenta istorie a arhitecturii se menține în limitele unei tratări tradiționale. Comentariul se ocupă de condiționările naturale și sociale ale fenomenului, datări, cronologii, filiații, abordează problemele controversate, propune amendamente și ipoteze. Autorul are speranța că cititorul depășind informațiile faptice, care pot fi, în egală măsură, contribuții ale istoricului sau ale istoricului de artă, va desprinde tematica specifică unei istorii de arhitectură.

Definirea etapelor evoluției arhitecturii, ținînd cont de condiționările externe ale mediului fizic și social, se realizează prin felul în care se manifestă interrelațiile complexe, dialectice, implicînd tensiuni, între componentele fenomenului: funcțiune, structură și plastică. Aceste interacțiuni nu se referă nici la raportul între mediu și arhitectură, nici la raportul între necesități și posibilitățile de rezolvare a lor, întotdeauna inferioare celor dintîi.





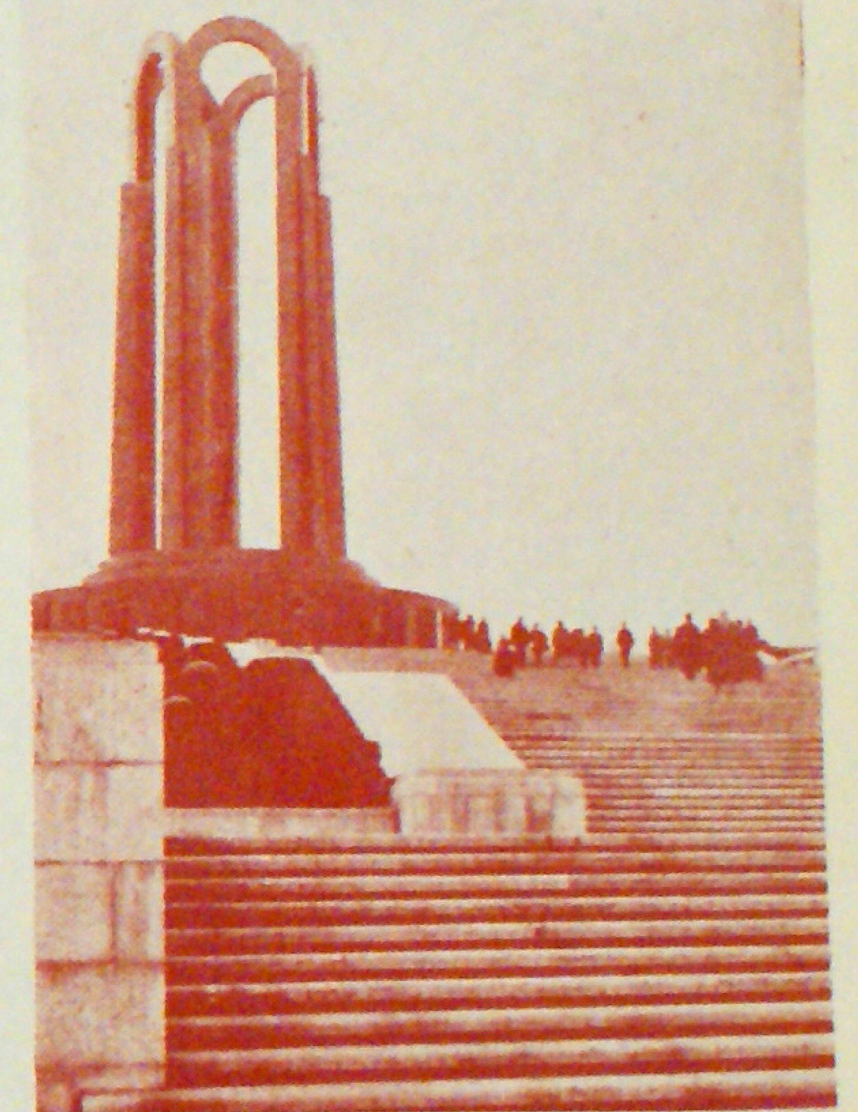
Ele leagă și păstrează unitatea componentelor constitutive ale fenomenului, asigurîndu-i existența.

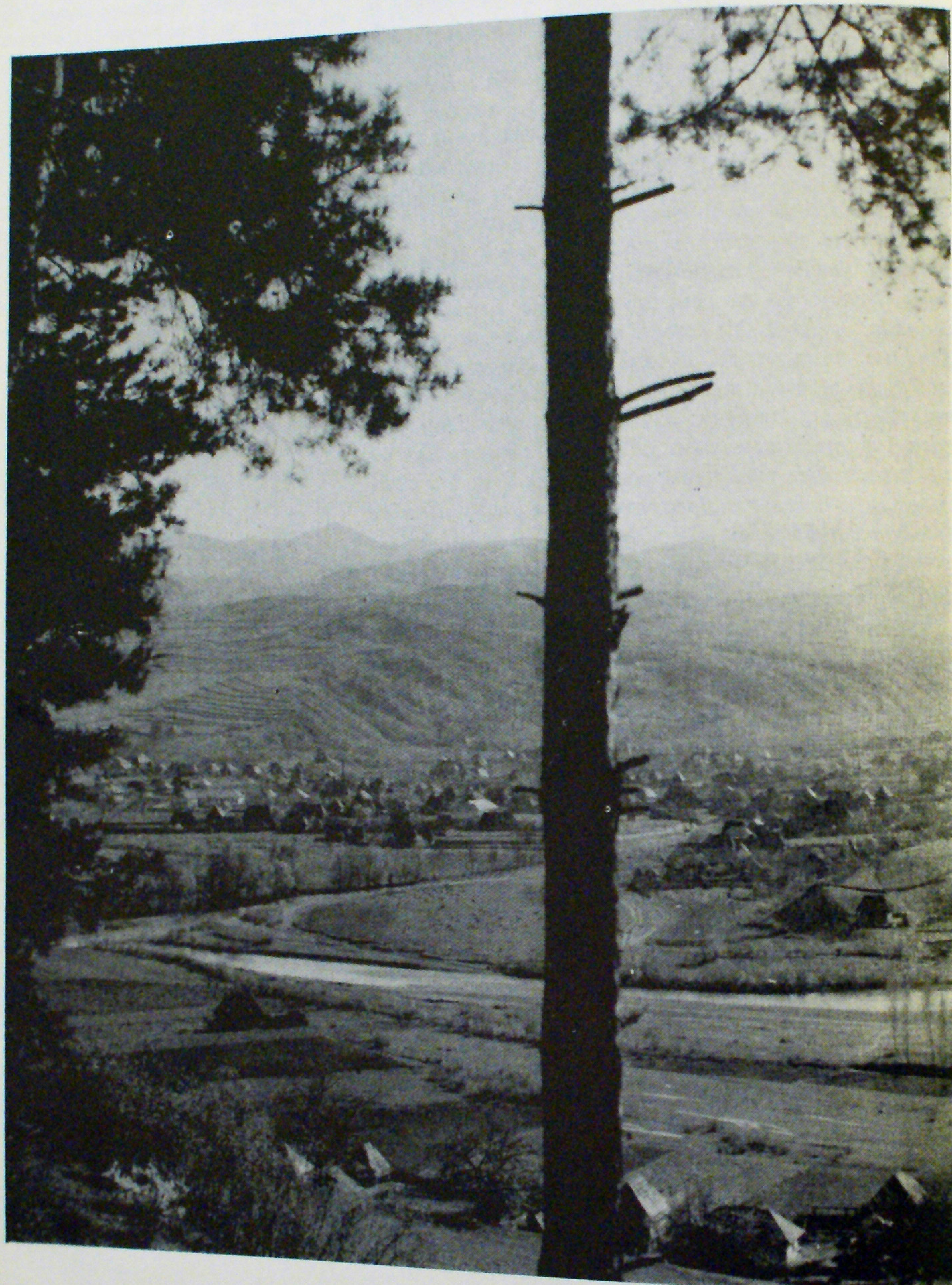
În dezvoltarea istorică a arhitecturii se manifestă continuu tendința de perturbare a unității între componentele triadei menționate, una dintre aceste componente devenind factor autonom sau subordonat în raport cu celelalte pe care le obnubilează sau le aservește. Tendința cea mai des întîlnită este aceea de hipertrofiere a importanței expresiei plastice, aceasta depășind cerințele de exprimare a funcțiunii și a structurii. În acest fel devenirea istorică a arhitecturii este nu atît o succesiune a cazurilor de soluționare unitară a raporturilor între cele trei componente, cît o cumulare a cazurilor de hipertrofiere a expresiei plastice. Granițele în care cele trei componente își păstrează unitatea sînt greu de precizat, aprecierea lor fiind în mare măsură subiectivă.

Forțarea structurii în arhitectura aulică și de cult a evului mediu în scopul obținerii monumentalului, diferitele «renașteri» cu caracter arheologic din arhitectura perioadei moderne sînt exemple de hipertrofiere a expresiei. Tendințe de acest fel au existat în arhitectura dintre cele două războaie mondiale, mai ales în sînul orientării tradiționaliste, dar și-au făcut simțită prezența și în cadrul orientării moderniste. Nici arhitectura contemporană nu a fost scutită de tendințe către un estetism de natură clasicistă sau arhaizantă. Aprecierea tuturor acestor fenomene de natură plastică nu trebuie însă ruptă de modul în care arhitectura diferitelor etape a satisfăcut, în primul rînd, funcția sa primordială, practic-utilitară.

Absența unei necesare distanțări în timp creează dificultăți pentru periodizarea și analiza istorică, în general, a fenomenului arhitectural contemporan. De aceea tratarea arhitecturii contemporane în această lucrare este diferită de tratarea etapelor precedente. Impunîndu-se, în primul rînd, sub aspectul cantității (fondul construit realizat în anii socialismului depășește întregul fond construit moștenit), arhitectura contemporană pretinde decantarea aspectelor calitative, decantare îngreunată de faptul că arhitectura contemporană este obiectul unei însușiri practic-utilitare cotidiene, în timp ce arhitectura istorică este apreciată cu precădere din punct de vedere estetic.

Cu siguranță, arhitectura românească contemporană, în dezvoltarea sa, își va păstra caracterul său de masă și va urma căile progresului sub aspectul perfecționării funcționale și al tehnicii de execuție. Autorul are convingerea că alături de aceste caracteristici, rezultate din însăși esența orînduirii noastre, răspunzînd unor condiții social-economice în continuă transformare, arhitectura românească își va păstra aspirația către specific, comună manifestărilor arhitecturii din România din toate timpurile, înscriindu-se ca un fenomen original în contextul arhitecturii mondiale.





LOCUIREA ÎN PERIOADA PALEOLITICĂ. CONSTITUIREA ARHITECTURII ÎN PERIOADA NEOLITICĂ. ARHITECTURA PERIOADEI BRONZULUI TRACIC. ARHITECTURA TRACO-GEȚILOR ÎN CURSUL PRIMEI ETAPE A FIERULUI. ARHITECTURA CETĂȚILOR PONTICE GRECEȘTI.

« Acest rai, unic prin fertilitate, al Daciei, a avut locuitori statornici din cea mai adîncă preistorie, iar cei care s-au adăugat cu vremea s-au supus legilor lui firești. Civilizația, portul și datina de acum zece mii de ani subzistă încă. »
(MIHAIL SADOVEANU, Viața lui Ștefan cel Mare)

Teritoriul României este locuit din timpuri străvechi, fapt atestat de urmele de viață din vremurile îndepărtate ale paleoliticului.

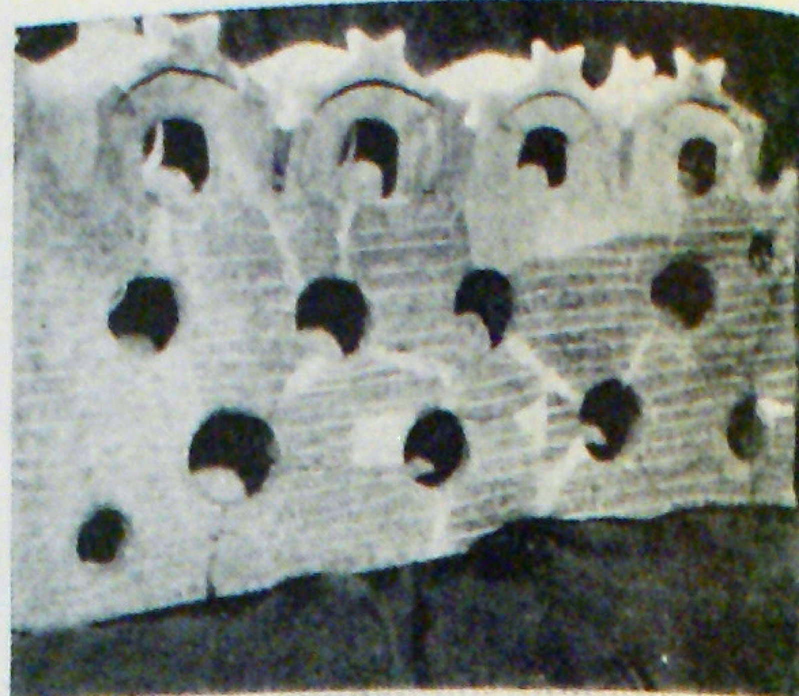
De-a lungul a aproape două milioane de ani care preced erei noastre, locuitorii acestui pămînt parcurg epocile pietrei și a metalelor, făurindu-și unelte din ce în ce mai perfecționate cu ajutorul cărora își supun treptat natura. Pe baza activității productive apar preocupări de artă. Datele cunoscute de știință dezvăluie procesul complex, încă insuficient clarificat, al nașterii și dezvoltării culturii lor materiale și a artei. Acest proces, care se desfășoară în cadrul unor zone geografice cînd mai largi, cînd mai restrînse, generînd culturi cu un caracter mai unitar sau mai fărîmițat, nu a fost lipsit nici de influențe, nici de schimburi cu vecinii. Lentă, dar nu și lină, dezvoltarea culturii materiale pe aceste meleaguri a fost tulburată de mișcările unor populații, al căror sens este încă o enigmă. Însă purtătorii diferitelor culturi și-au vărsat contribuția în fondul culturii autohtone, care și-a continuat evoluția ei progresivă decurgînd din dezvoltarea neîntreruptă a forțelor de producție, așezîndu-se ca o temelie de neclintit la baza întregii istorii a celei mai vechi populații băștinașe cunoscute, a neamului tracilor și, prin intermediul acestora, la baza procesului de formare a însuși poporului român.

Judecînd după uneltele rudimentare de os descoperite în Valea lui Grăuceanu de la Bugiulești și uneltele de silex descoperite la Ciuperceni, lîngă Turnu Măgurele, începuturile paleoliticului, raportate la subîmpărțirile erei geologice a terțiarului, s-ar situa la circa 1 750 000 ani î.e.n. În cursul paleoliticului inferior, care durează pînă către anul 150 000 î.e.n., grupurile umane sînt atestate exclusiv după unelte cioplite din silex apartenente la Cultura de prund și Cultura Acheulo-Abbevilliană, la începutul acestei etape numai în bazinul Oltului și abia către sfîrșitul ei și în Valea Prutului,

în Valea Dunării sau în Munții Apuseni. În cursul paleoliticului mijlociu (c. 120 000–35 000), vestigii litice, aparținînd culturii musteriene, descoperite la Remetea-Izvor, Remetea, Cheia, Ohaba Ponor, Ocna Sibiului, arată că grupurile umane, aparținînd tipului de Neanderthal, care cunoșteau deja focul, locuiau, în funcție de variațiile climei, pe terasele rîurilor sau în peșteri și adăposturi sub stîncă. În cursul paleoliticului superior (c. 35 000 – 10 000), locuirea se extinde în toate zonele țării propice pentru viață. Grupuri de oameni, aparținînd tipului *homo sapiens*, ocupă terasele rîurilor sau peșterile, depozitele arheologice, care reprezintă mai multe straturi de locuire, ilustrînd culturile aurignaciană și gravettiană.

În faza de tranziție dintre perioadele paleolitică și neolitică, numită mezolitică sau epipaleolitică (c. 10 000–5 500), se produc deplasări de populații din zonele de cîmpie către zone'e muntoase, determinate de retragerea vînatului către ținuturi mai reci, în urma modificării climei. Apar, totodată, primele culturi cerealiere, premisele celei dintîi diviziuni a muncii cît și ale unei locuiri stabile.

În cursul perioadei neolitice (c. 5 500–2 500/2 200), întregul teritoriu al țării este ocupat de comunități



1



4

1. CĂSCIOARELE. Machetă de lut aparținînd culturii Gumelnița (2500–2000 î.e.n.) reprezintă un sanctuar (sau locuință) multiplicat de patru ori, într-o interpretare decorativă. Se poate distinge o structură de elemente vegetale, transpusă în materialul machetei.

2. ARIUȘD. Locuință de tip megaroon apărută în etapa neoliticului timpuriu, în faza culturii Criș, reprezentînd o interpretare în materiale și procedee de construcție locale, specifice zonei carpato-danubiene (schelet de lemn și împletitură de nuiele) a formulei spațiale de origine egeeo-anatoliană.

3. SĂLACEA. Templul de tip megaroon din perioada bronzului (2500–1200) ilustrează procesul comun lumii mediteraneene și balcanice de naștere a unei arhitecturi monumentale pe baza programului de locuință.

4. STÎNCEȘTI. Cetate geto-dacică de pămînt, corespunzătoare fazei hallstattiene tîrzii (600–300), întărită în cursul etapei La Tène, a îndeplinit funcția de centru polarizator și de refugiu în raport cu localitățile rurale din jur.

sedentare care reprezintă o societate egalitară, bazată pe o economie cu caracter agrar, devălmaș.

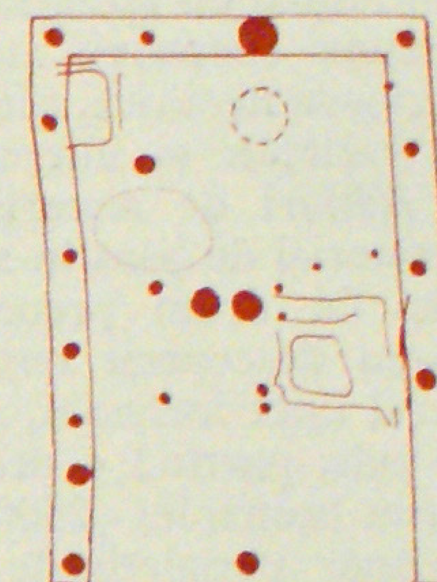
Cea mai veche cultură cunoscută din spațiul carpato-danubian corespunzătoare neoliticului inferior (c. 5 500), denumită cultura Criș, reprezentînd un aspect al culturii Starčevo-Criș-Karanovo cu o arie de răspîndire foarte largă, pare să se datoreze fie unei migrații de proveniență anatoliană sau sumeriană, fie influenței unor procese din Tessalia, care juca un rol de transmițător în raport cu sursele orientale. Așezările acestei culturi, cu un caracter vădit provizoriu, se găseau pe terenuri joase, în preajma apelor, tipul de locuință fiind mai întîi bordeiul, apoi coliba. În aceeași etapă a neoliticului inferior, fondul culturii Criș este completat prin cultura ceramicii liniare de proveniență central-europeană, răspîndită pe întregul teritoriu al României, căreia îi sînt specifice așezări deschise, situate pe terasele joase ale rîurilor, alcătuite din locuințe plurifamiliale, de suprafață, cu schelet de pari legați cu lut. Așezări și locuințe similare aparțin culturii Hamangia, cantonată în Dobrogea.

În cursul neoliticului mijlociu (4 500–3 700), pe baza culturii Criș și a culturii ceramicii liniare, se constituie culturi cu caracter autohton mai pronunțat, dar cu o extensiune mai limitată: Dudești, Vinča, Vinča-Turdaș, Vădastra, Tisa, Boian, Precucuteni și continuă să se dezvolte culturile Hamangia și a ceramicii liniare. Așezările risipite cedează locul unor așezări mai adunate, reflectînd o coeziune socială sporită. De asemenea, teraselor joase ale rîurilor le sînt preferate promontoriile unor terase mai înalte sau pintenii de deal, accesul către ele fiind barat prin șanțuri. Locuințele de suprafață, executate din paiantă, cu acoperișuri în două pante, ridicate cîteodată pe platforme din trunchiuri despicate sau de piatră lipite cu lut sau pe piloți, au forme geometrice clare, atestate de modele de lut. În așezările culturilor Precucuteni și Boian, situate pe promontoriile unor terase întărite cu șanțuri, fără a depăși stadiul unor dispoziții spontane, mai multe locuințe mici sînt grupate în jurul uneia mari, reflectînd, poate, relațiile de dependență în cadrul unei familii.

În cursul neoliticului tîrziu (3 700–2 500), pe baza fondului local, dar și a unor relații cu lumea mediteraneană și nord-pontică, se tinde către constituirea, pe o vastă arie, a unei noi unități culturale, definite de o ceramică pictată, reprezentată de culturile Cucuteni, Gumelnița, Cernavoda I, Sălcuța, Petrești, Tisa-Polgár, Bodrogkeresztúr.

Așezările culturii Cucuteni, amplasate pe înălțimi lesne de apărat, datorită configurației lor naturale, erau compuse din locuințe colective, rectangulare în plan, dispuse în rînduri, în grupe sau în ciorchine în jurul unui spațiu liber, public. Fiecare grupare de locuințe includea o construcție mai mare, ajungînd pînă la 250 m², loc pentru adunările obștei sau, poate, depozit de provizii. În zona de cîmpie sînt atestate așezări

2



3



de tip *tell*, apartenente culturii Gumelnița, dar care coboară pînă la orizontul culturii Boian, numite astfel prin similitudine cu așezările din Orient datorate suprapunerii unor succesive straturi de cultură.

În perioada neolitică, căreia i se datorează o ceramică de mare varietate și interes artistic, lutul este omniprezent. Alături de materialele vegetale ușoare, lutul este un material de bază în arhitectură. Prin intermediul lutului își fac drum preocupările pentru frumos. La Ariușd s-au descoperit resturile tencuielii de lut, ars prin efectul unui incendiu, ale frontonului unei clădiri, poate de cult, purtînd o decorație specifică, cu spirale.

Perioada bronzului (2500—1200) este inaugurată de migrația unor populații de păstori din stepele nord-pontice (reprezentate de mormintele cu ocru roșu) și din Europa Centrală (purtători ai culturii amforelor sferice). Fără să dizloce populația autohtonă de tip mediteranean, această migrație provoacă, în zona carpato-danubiană, o restructurare socială și etnică. Populațiile locale asimilează pe noii veniți, dar își însușeșc graiurile indo-europene, ajungîndu-se treptat la formarea grupului lingvistic al tracilor (c. 2500 î.e.n.). Are loc, totodată, procesul de difuziune a metalurgiei bronzului, determinînd sfîrșitul perioadei neoliticului.

Probabil sub impulsul acestor mișcări, unele triburi nord-danubiene migrează către sud. Judecînd după vestigii ceramice, care prezintă caracteristicile culturilor Boian și Vădastra, cultura Dimini din Tessalia ar fi fost rezultatul acestor deplasări. Un grup migrator aparținînd culturii Gumelnița ajunge pe coastele egeene ale Thraciei și Macedoniei, iar un alt grup, aparținînd culturii central-europene înrudite, Lengel, ajunge în Ciclade. În felul acesta, ornamentul cu meandre și spirale, provenit de la Dunăre, pătrunde în bazinul Mediteranei, unde va deveni motivul favorit al artei minoice.

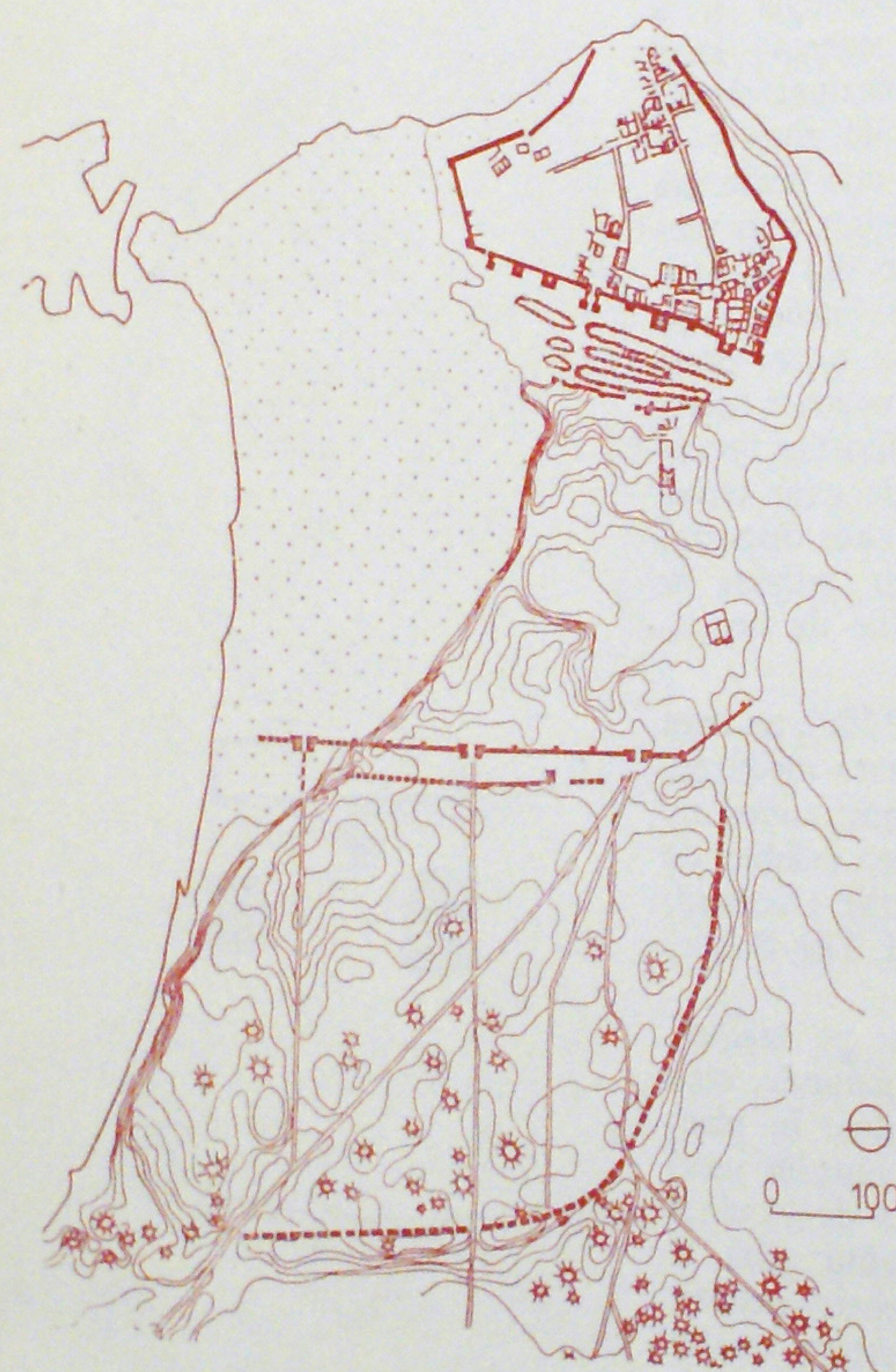
Triburile de păstori așezate în zona carpato-dunăreană, organizate în baza unei ierarhii militare, determină o creștere a economiei pastorale și o accentuare a caracterului războinic al comunităților, avînd drept consecință trecerea de la matriarhat la patriarhat.

Așezările ocupă poziții cu o apărare naturală sporită prin fortificații puternice, alcătuite din șanțuri și două-trei valuri de pămînt prevăzute cu palisade și drumuri de strajă. În jurul așezărilor fortificate, ridicate pe înălțimi, se grupează așezări rurale neîntărite.

În zona de cîmpie (cultura Otomani), alături de așezări de tip *tell*, întărite cu șanțuri, se întîlnesc așezări de tip *atol*, unde locuințele sînt dispuse pe unul sau două cercuri concentrice în jurul unui spațiu liber.

Din perioada bronzului s-au păstrat resturile celor dintîi construcții monumentale cunoscute: un templu de tip megaron la Sălacea, ansamblul funerar și scările de piatră de la Sărata Monteoru.

În incinta așezărilor fortificate trebuie să fi existat edificii de cult, atestate la Wietenberg prin vetre de



5

5. ISTROS (ISTRI, ISTROPOLIS, HISTRIA). Așezarea grecească a ocupat (sf. sec. al VII-lea î.e.n.) vîrful peninsulei stîncoase, prinse între lacurile Sinoe și Istria (Caransuf). Istmul, care lega peninsula cu uscatul, a fost barat de o succesiune de ziduri: cel arhaic, de cărămidă crudă (sec. al V-lea), cuprinzînd cea mai vastă zonă fortificată vreodată, cel elenistic, executat din paramente din blocuri izodome și un emplecton, în zona cea mai îngustă a istmului, și cel roman tîrziu, cuprinzînd aria cea mai restrînsă. În zona extramurană se întinde o amplă necropolă tumulară (sec. IV-I î.e.n.), unele morminte aparținînd aristocrației băștinașe.



6

6. ISTROS (ISTRI, ISTROPOLIS, HISTRIA). Acropola, incluzînd zona sacră închisă de un *peribolon* de piatră fățuită, cuprinde: templul arhaic al lui Zeus Polienus (sec. VI – V) reconstruit în perioada elenistică, templul de factură clasică dedicat Marelui Zeu, templul Afroditei atribuit perioadei elenistice (sec. al III-lea î.e.n.) și numeroase altare de sacrificii situate în preajma templelor.

7



lut decorate cu motive spirale și radiale, simbolul soarelui. În această perioadă se conturează cultul soarelui și al focului, confirmat și de adoptarea ritualului incinerației. Tot acum trebuie să se fi constituit o mitologie autohtonă avînd în centrul ei cultul lui Zamolxis, echivalentul miturilor vechi, cîntate de poemele lui Homer și Hesiod.

Utilizarea uneltelor de metal sporește posibilitățile de prelucrare a lemnului, ceea ce conduce la elaborarea construcției autoportante din bîrne încheiate.

Către sfîrșitul perioadei bronzului, existența unor morminte plane și a unor morminte tumulare, cele din urmă înzestrate cu un inventar bogat, tezaure constituite din arme și podoabe, vorbește despre o diferențiere socială intervenită în structura societății tracice, poate un semn privind transmiterea funcțiilor militare și de cult.

După o fază de tranziție de la perioada bronzului la prima etapă a perioadei fierului, Hallstatt, desfășurată fără restructurări etnice sau culturale, metalurgia fierului devine predominantă pe întregul teritoriu al României. În cursul acestei etape, din marea masă a tracilor se desprind triburile geto-dacice.

În această fază de tranziție, echivalentă cu Hallstattul timpuriu (1150–750), mișcările unor triburi de păstori dau un caracter predominant păstoresc atît economiei cît și locuirii. Așezările acestor populații de păstori, ale căror structuri ierarhice sînt confirmate de morminte plane și tumulare, se prezintă sub forma unor sate de tip «cenușar» (*zolniki*, denumite astfel după mormanele de cenușă cuprinzînd resturi arheologice), caracterizate prin asocierea locuințelor cu adăposturi pentru vite.

În faza Hallstattului mijlociu (750—500), cînd se generalizează pe întregul teritoriu al țării cultura Basarabi, o etapă inițială a constituirii culturii geto-dacice, dar mai ales în faza Hallstattului tîrziu (600–450/300) se construiesc cetăți de pămînt cu o întindere foarte mare, dar cu o densitate de locuire permanentă redusă, care îndeplinesc, față de așezările rurale din jur, un rol de refugiu. În interiorul acestor cetăți existau locuințe de tip cenușar, bordeie și, probabil, locuințe de suprafață din bîrne încheiate.

7, 8. ISTROS (ISTRI, ISTROPOLIS, HISTRIA). Templul arhaic al lui Zeus Polienus (sec. VI – V) reconstruit în perioada elenistică din blocuri de piatră fățuită, judecînd după urmele cellei, compuse din *pronaos*, *naos*, și *opistodomos*, mult mai restrînsă decît *krepidoma*, pare să fi fost un peripter doric.

8



Cetatea de la Stîncești se întindea pe un teritoriu de 45 ha, iar cea de la Sîntana, pe 80 ha. Valurile, de dimensiuni impresionante (3–7 m înălțime și grosimi pînă la 20 m), dispuse uneori sub forma talazurilor unei ape, erau întărite printr-un miez de pămînt calcinat sau executate, ele însele, din turte de pămînt ars avînd, în ambele cazuri, o armătură de lemn și, probabil, palisade, parapeți, uneori crenelați, și drumuri de strajă pe creastă.

Apariția acestor cetăți se datorează, probabil, pericolului reprezentat de migrația sciților din secolele VI–IV, dar reprezintă, totodată, și constituirea unor centre tribale cu caracter polarizator, aparținînd unor formații de caracter prestatal. Ele își vor continua existența și în timpul primei unificări politice a tracogeților sub regele Dromichaetes.

În timp ce producția populației băștinașe, a tracilor, se desfășura încă în cadrul primei etape a fierului, Hallstatt, coloniști greci întemeiază pe țărmurile Mării Negre, Pontus Euxinus, cetăți, orașe-state de tip sclavagist. Astfel, la mijlocul secolului al VII-lea î.e.n. coloniști din Miletos întemeiază cetatea Istros (Istri, Istropolis, Histria); la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n. coloniști de origină dorică din Heracleea pontică, proveniți la rîndul lor din Megara, întemeiază cetatea Kallatis (Callatis), iar la o dată încă neprecizată ia ființă cetatea Tomis, apărută inițial ca un emporium dependent de Istros.

Împinși să-și părăsească patria din cauza lipsei de pămînt și a contradicțiilor sociale, consecințe ale descompunerii orînduirii gentilice, pornind către regiunile pontice pe căile urmate în trecut de către produsele miceneene în cadrul unui vechi schimb intertribal, coloniștii greci aduc cu ei elementele unei culturi mai înaintate. Reflectînd raporturi străvechi ale populațiilor mediteraneene cu zona pontică-danubiană, cu mult înainte de sosirea coloniștilor greci, mitologia a încorporat această zonă în desfășurările sale epice. Iason, căpetenia Argonauților, străbătuse marea prin fața coastelor dobrogene pentru a aduce lîna de aur din Colchida; pe insula Leuke, situată în apropierea gurilor Dunării, Ahile, eliberat după moarte din împărăția

9



umbrelor, s-a căsătorit cu frumoasa Elena care, asemenea unui simbol al artei grecești, și-a păstrat și după moarte farmecul ei veșnic.

Coloniștii din Pont întrețin legături comerciale strînse cu centre din sudul Greciei și Asia Mică (Athinai, Kios, Samos, Rhodos, Miletos, Korinthos), difuzînd, încă în perioada arhaică (sec. al VI-lea î.e.n.), produsele acestora, meșteșugărești și de artă, în lumea daco-getă și scită. Colonizarea greacă modifică circuitul economic carpato-dunărean și balcanic, care se integrează celui mediteraneean.

Cetățile pontice cunosc la mijlocul secolului al V-lea î.e.n. procesul clasic de trecere, săvîrșit în Ellada, de la forma oligarhică de guvernare la democrația sclavagistă. Păturile mijlocii ale populației, meseriași, negustori și corăbieri, reușesc să îngrădească puterea aristocrației. « La Istros », relatează Aristotel în « Politica » sa, « ea (oligarhia) sfîrși prin a se schimba în democrație ». Se poate presupune că, întocmai ca la Athenai, a cărei influență asupra acestui proces nu trebuie neglijată, democrația sclavagistă a stimulat dezvoltarea economiei și a culturii. La mijlocul secolului al V-lea î.e.n. cetatea Istros bate monedă înfățișînd un delfin, iar pe revers doi bărbați reprezentînd, probabil, pe Castor și Pollux, frații frumoasei Elena.

Cetatea Istros ilustrează un urbanism arhaic, spontan, condiționat în mod hotărîtor de topografia locului. Așezarea s-a grefat pe promontoriul unei peninsule care avansa în mare, iar zidul arhaic de apărare a barat istmul care o lega cu uscatul, cuprinzînd în interiorul cetății zona cea mai dens locuită. O platformă mai ridicată a nucleului stîncos al peninsulei a devenit acropola așezării, incinta sacră, constituită în etape. Cele mai vechi vestigii de arhitectură monumentală aparțin acestei incinte sacre. Templul arhaic al lui Zeus Polienus, refăcut în perioada elenistică, și templul elenistic al Afroditei, amîndouă executate din calcar cochilifer local, deși nu păstrează decît krepidoma

și urmele cellei, permit să se deducă apartenența lor la tipul peripter. În schimb, piesele de marmură ale templului doric de factură clasică, dedicat Marelui Zeu, păstrate fragmentar, par să fi fost aduse gata fasonate în calele corăbiilor.

În zonele rezidențiale ale cetății Istros, stratificațiile romane și bizantine nu au permis să se scoată decît parțial la iveală stratul de cultură grecească. La Tomis și Callatis, cercetările sînt și mai mult îngreunate de faptul că orașul modern s-a suprapus peste cel antic.

Grecii întrețin un comerț foarte viu cu populațiile locale, vînzîndu-le arme, podoabe, stofe, mobile, vase ornamentate produse în atelierele Ioniei, apoi în atelierele proprii, uleiuri și vinuri. Obiectele de artă grecești urcă de-a lungul Dunării și afluenților săi, pătrunzînd adînc în inima pămîntului locuit de traci. Localnicii vînd grecilor grîne, miere, ceară, piei, pește și sclavi. Căpeteniile băștinașe, dornice de a obține obiecte de lux, înăspresc exploatarea supușilor, ceea ce grăbește procesul de descompunere a orînduirii gentilice, diferențierea social-economică în rîndul populației locale.

Constituirea statului centralizat dac al lui Burebista și extinderea stăpînirii sale asupra cetăților pontice, inclusiv asupra cetății Dionysopolis, va spori contactele cu lumea greacă și va prilejui, probabil, utilizarea de arhitecți elenistici la edificarea sistemului de apărare al statului geto-dac. Cuprinderea cetăților pontice în sfera de influență a Romei (27 e.n.), iar apoi înglobarea lor efectivă în imperiu va asigura, pentru multe secole, în zona danubiană-pontică, continuitatea culturii elenistico-romane și apoi a celei romano-bizantine care va alimenta romanitatea carpato-danubiană.

9, 10. ISTROS (ISTRI, ISTROPOLIS, HISTRIA). Templul doric de marmură, de factură clasică, de mici dimensiuni, dedicat Marelui Zeu (Megalos Theos) de către un cetățean din Thassos, Peisistratos, fiul lui Menestratos, după cum afirmă inscripția votivă, în baza fragmentelor de fusuri de coloane, frontoane și antablament păstrate, permite reconstituirea ordinului, fără a i se putea preciza exact amplasamentul.

10



« După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Darius a lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă . . . »

(MIHAI EMINESCU, Scrisoarea a III-a)

« Burebista, cel dintîi și cel mai mare dintre regii Thraciei, stăpîn al ținuturilor de dincolo și de dincoace de fluviu »

(decretul în cinstea lui Acornion de la Dionysopolis).



ARHITECTURA GEȚILOR LUI DROMICHAETES. ARHITECTURA STATULUI CENTRALIZAT DAC ÎN VREMEA REGILOR BUREBISTA ȘI DECEBAL. ARHITECTURA ÎN DACIA ROMANĂ.

În intervalul de timp în care, în orașele de pe țărmul Mării Negre, civilizația sclavagistă greacă parcurge perioadele sale clasică și elenistică, ajungînd pînă în pragul epocii romane populația autohtonă a acestor ținuturi, geto-dacii, desprinsă în cursul primei etape a fierului din marea masă a tracilor, trece în ceea ce privește dezvoltarea culturii materiale în a doua etapă a fierului, La Tène (c. 450/300 î. e. n.), și cunoaște procesul de destrămare a orînduirii gentilice, sub forma democrației militare.

Poporul acesta al geto-dacilor, care rezistă expedițiilor militare venite dinspre sud, celei persane conduse de Darius al lui Histaspe din 514 î. e. n., celei a lui Alexandru cel Mare din 315 î. e. n., iar în jurul anului 300 î. e. n. înfrînge, avînd în frunte pe Dromichaetes, pe regele elenistic al Thraciei, Lisimachos, impunîndu-i pacea, se arată, în schimb, receptiv față de impulsurile civilizației meridionale, fie prin medierea cetăților pontice, fie prin filiera populației tracice din sudul Dunării. Ajunsă în secolul I î. e. n. la un grad superior de cultură, societatea geto-dacă recepționează influențe noi de proveniență greco-romană sau italică.

Geto-dacii folosesc obiecte de bronz și vase grecești pe care le imită, îmbogățind totodată ceramica cu motive pictate, inspirate de o ornamentație locală străveche; bat monedă după modele elenistice, iar apoi romane; folosesc alfabetul grecesc și cel latin. La Costești s-a găsit capul unei statui grecești reprezentînd pe zeița Diana.

Asimilînd pe fondul tradițiilor autohtone elemente ale unor culturi corespunzătoare unei etape mai avansate ale dezvoltării sociale, geto-dacii își creează propria lor cultură care capătă un caracter distinct și specific.

Primii care își însușesc, treptat și diferențiat regional, la mijlocul secolului al V-lea î. e. n., noua metalurgie a fierului, caracteristică etapei La Tène, sînt traco-geții din Cîmpia Dunării, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei

BLIDARU. Cetate dacică (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.).

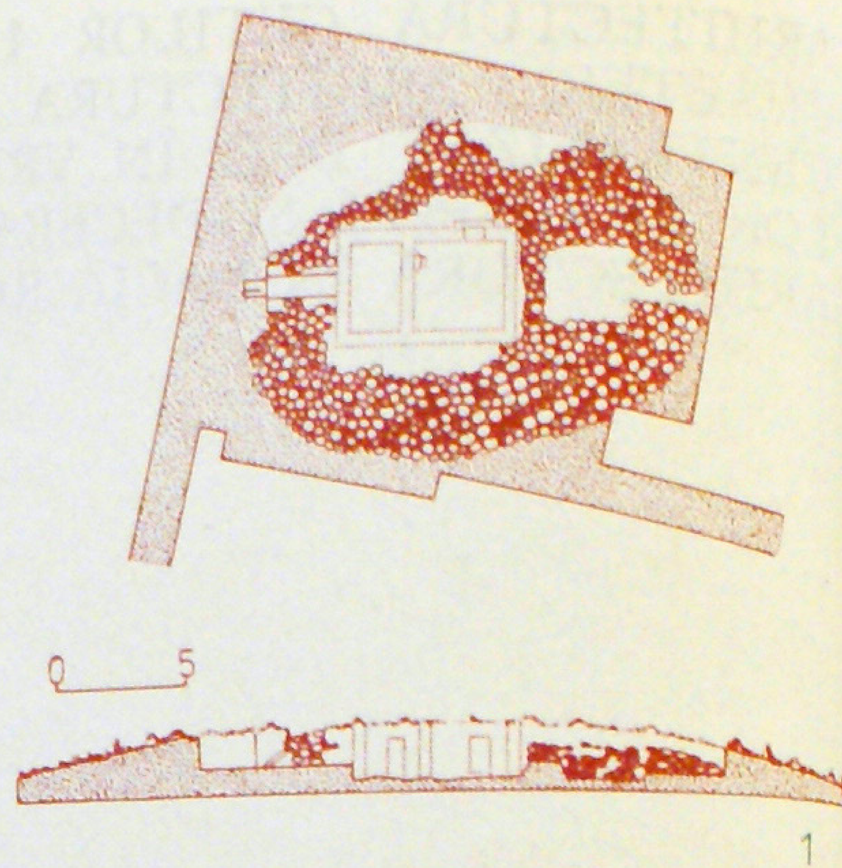
și platforma prebalcanică. Pe baza unei productivități sporite a muncii, se produce un proces de diferențiere socială, desprinzîndu-se o pătură de conducători în măsură să declanșeze în jumătatea sudică a ariei dacice, un proces de unificare politică, ajunsă, se pare, la apogeu, sub regele Dromichaetes (sf. sec. al V-lea).

Întregul complex de transformări sociale și politice se reflectă în saltul care se produce de la așezări preurbane fortificate de tip hallstattian, la așezări protourbane, centre cu caracter economic, politico-administrativ și religios, în jurul cărora gravitează așezări sătești. Factura protourbană a acestor așezări este definită de o anumită densitate a locuirii, de fortificațiile care amplifică condițiile naturale de apărare și de prezența unor modeste complexe palatine. Unele dintre așezări, cum sînt Zimnicea sau Stîncești, continuă vechile cetăți hallstattiene de pămînt, ale căror fortificații au fost întărite, altele, cum sînt cele de la Cătălina-Cotnari și Albești, au fost construite din nou. La Cătălina-Cotnari, valul de pămînt se ridică pe o infrastructură de piatră, iar la Albești, în preajma cetății Callatis, zidurile sînt executate din piatră, sugerînd o așezare getică de factură elenistică.

Realizarea unor lucrări de amploare, cum sînt fortificațiile, reflectă posibilitatea păturii conducătoare de a impune marii mase a membrilor societății un efort colectiv. Procesul de diferențiere socială este evidențiat și de apariția unei arhitecturi aulice, constînd în complexe palatine identificate unele dintre ele cu ajutorul unor tezaure formate din arme de bronz și podoabe de aur la Stîncești, Zimnicea și Albești. Aceleiași arhitecturi aulice îi aparțin și monumentele funerare tumulare cu infrastructuri de lemn, sau piatră fățuită, alcătuite dintr-o încăpere funerară și un dromos, morminte de inhumație, care includ care și cai sacrificați și un inventar funerar de o mare bogăție, adevărate tezaure princiare, alcătuite din vase de ceremonie, podoabe, arme și piese de harnașament din metal prețios sau fier. Asemenea monumente, datînd din secolul al IV-lea î. e. n., descoperite la Agighiol, Peretu, Găvani, Doi Mai, reprezintă variante ale tholosului sud-tracic, derivat, ca și ideea eroizării șefului defunct, din tradiția grecească.

La granița între secolele al IV-lea și al III-lea, etapa La Tène se generalizează pe întregul teritoriu dacic. Cetatea de la Cugir (sec. III–II), desfășurată pe cîteva terase amenajate și apărate de ziduri, ilustrează acest proces în aria intracarpatică. Declanșarea construcției de cetăți în Transilvania trebuie privită și în contextul pericolului reprezentat de mișcarea celților și, mai tîrziu, de presiunea bastarnilor. Dar, poate, ca un efect al unității politice din vremea lui Dromichaetes, așezări de tip protourban, denumite *davae*, predomină, totuși, în aria extracarpatică. Așa se explică de ce și reședința regelui Burebista, Argedava, pare să fi fost la Popești, pe rîul Argeș.

Așezarea geto-dacică de la Popești, cu o durată de existență între sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. și

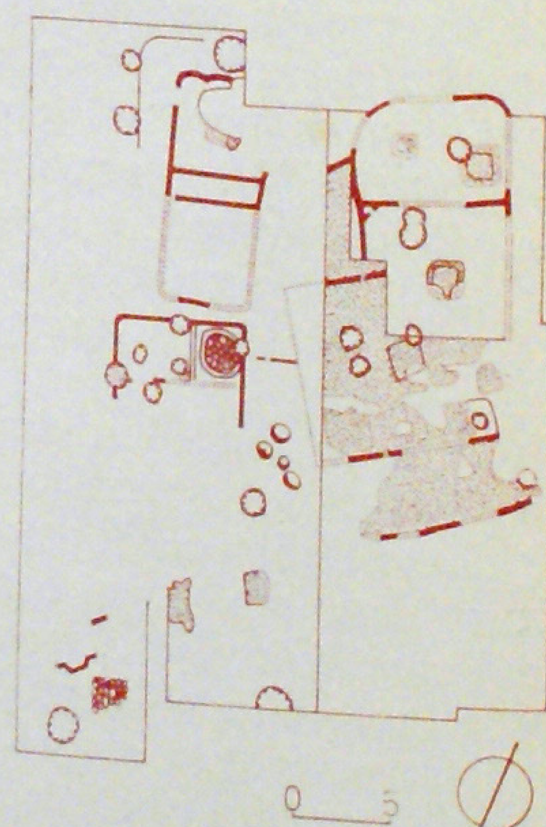


1

1. AGIGHIOL. Mormînt tumular al principelui traco-get Cotys (a doua jum. a sec. al V-lea î.e.n.) prevăzut cu un *dromos*, două încăperi funerare și o cameră destinată înmormîntării cailor de luptă, amintește rezolvările existente în lumea egeeană și reflectă tradiții funerare comune, contaminate de ritualuri scitice.

2. POPEȘTI. Acropola așezării (sf. sec. al III-lea î.e.n. — sec. I. e.n.), presupusa capitală, Argedava, a statului geto-dac înființat de Burebista, includea în zona sa de vest un sanctuar cu colțuri rotunjite, suprapus peste un ansamblu anterior și două dintre clădirile ansamblului palatin.

2



4



secolul I e. n., suprapusă peste o așezare hallstattiană, era alcătuită dintr-o acropolă cu un val executat din turte de lut ars și o zonă civilă nefortificată. Pe acropolă se afla un ansamblu de construcții de caracter aulic și religios.

Așadar, prin efectul unor evoluții ale structurii interne a societății nord-tracice, cît și al iminenței pericolului roman, procesul de unificare politică a geto-dacilor, frînat de intervențiile macedonene și ale diadohilor și de mișcarea celților și sciților, iar mai tîrziu de a bastarnilor, este reluat cu o intensitate sporită în vremea regelui Burebista (c. 82—44), conducînd la constituirea statului centralizat (c. 70 î. e. n.), care cuprinde pe toți geto-dacii din Boemia și Panonia pînă la litoralul pontic, din Carpații nordici pînă în Balcani.

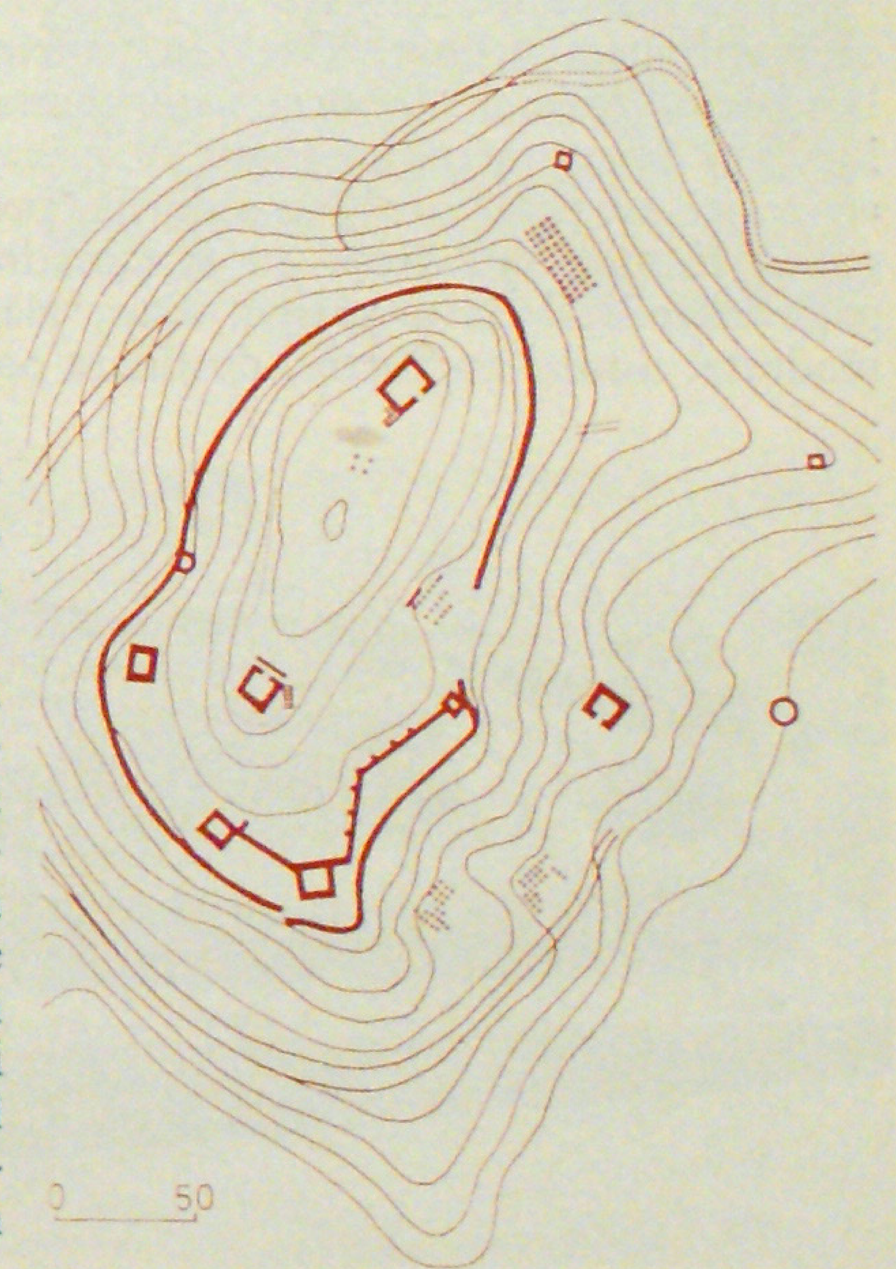
Burebista strămută capitala noului stat centralizat în Transilvania, probabil la Costești, în apropiere de centrul ceremonial patronat de marele preot Deceneu, de pe Dealul Grădiștii, unde își va avea reședința marele rege Decebal: Sarmizegetusa Basileion sau Sarmizegetusa Regia. Totodată, Burebista realizează în această zonă, pe o suprafață de 150 km², un amplu sistem strategic defensiv, alcătuit din așezări fortificate, majoritatea întemeiate pe loc gol. Centrul acestui sistem este format din cetățile Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Grădiștea Muncelului (Sarmizegetusa), Fețele Albe, Vîrful lui Hulpe și Prisaca.

Cetățile dacice, ridicate pe înălțimi care variază între 500—1 200 m altitudine, amintesc întrucîtva cetățile miceneene, edificate cu un mileniu și jumătate în urmă de către ahei în Peloponnes. Asemenea atenienilor, care au corectat platforma Acropolei pentru a construi Parthenonul, dacii au modelat înălțimile, pe care au ridicat cetățile, sub forma unor terase, cîteodată concentrice, așezînd pe cea mai înaltă, incinta cu ziduri de piatră, întărită cu turnuri de plan pătrat. Înăuntrul incintei se aflau « palatele » de piatră și lemn ale căpeteniilor și locuințele de lemn ale oamenilor curții; în

3. COSTEȘTI. Reședința regilor daci din munții Orăștiei (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.) era înconjurată de o incintă de pămînt de factură hallstattiană, amenajată în vremea regelui Burebista, dublată, în zona cea mai periclitată, de un zid de piatră de tipul « murus dacicus », întărit cu turnuri. Incinta cuprindea două locuințe-turn cu cîte două caturi executate, cel inferior, din piatră și, cel superior, din cărămidă.

4. COSTEȘTI. Unul dintre cele patru sanctuare patrulatere (sec. I î.e.n.), alcătuite, toate, din coloane de lemn și andezit ridicate pe discuri de calcar.

3



exterior, urme de clădiri atestă existenţa unei aşezări cu caracter cvasi-orăşenesc sau rural, stabile sau provizorii.

În cadrul davelor de tip montan se recunoaşte o intenţie de zonificare funcţională: citadela, reşedinţa conducătorului; cetatea de refugiu; arii rezidenţiale interioare şi exterioare; sanctuare sau centre ceremoniale; instalaţii productive şi depozite.

Judecînd după exemplul de la Costeşti, incintele cetăţilor au recurs iniţial la tradiţionalele şanţuri şi valuri de pămînt sau bolovani, cu sau fără palisade, pentru ca, foarte curînd, să se generalizeze un sistem de zidărie de piatră şi pămînt, de inspiraţie elenistică, realizat, probabil, cu participarea unor arhitecţi pontici, denumit *murus dacicus*.

În cursul secolului I e. n., stabilirea frontierei romane la Dunăre şi pierderea contactului cu cetăţile pontice, căzute sub dominaţia romană, modifică circuitele economice şi culturale în care fusese integrat statul dac, cîştigînd prioritate relaţiile cu lumea italică.

În faţa pericolului roman crescînd, regele Decebal (87–106) întăreşte sistemul defensiv creat de Burebista, atît prin construirea şi amplificarea vechilor cetăţi cît şi prin edificarea în jurul acestora a unei centuri de fortificaţii, cele mai multe realizate pe baza unor aşezări preexistente: Jigodin, Tilişca, Piatra Craivii, Căpîlna, Ziridava-Pecica, Arpaşu de Sus, Covasna, Sărăţel, Zetea, Săvîrşin, Băniţa. O a doua centură de aşezări întărite cuprindea o arie foarte largă, corespunzînd aproape teritoriului actual al ţării: Sucidava-Celei, Petrodava-Bîtca Doamnei, Polovragi, Cîrlomăneşti, Utidava-Tiseşti, Dokidava-Şimleul Silvaniei, Tamasidava-Răcătău şi Zargidava-Brad.

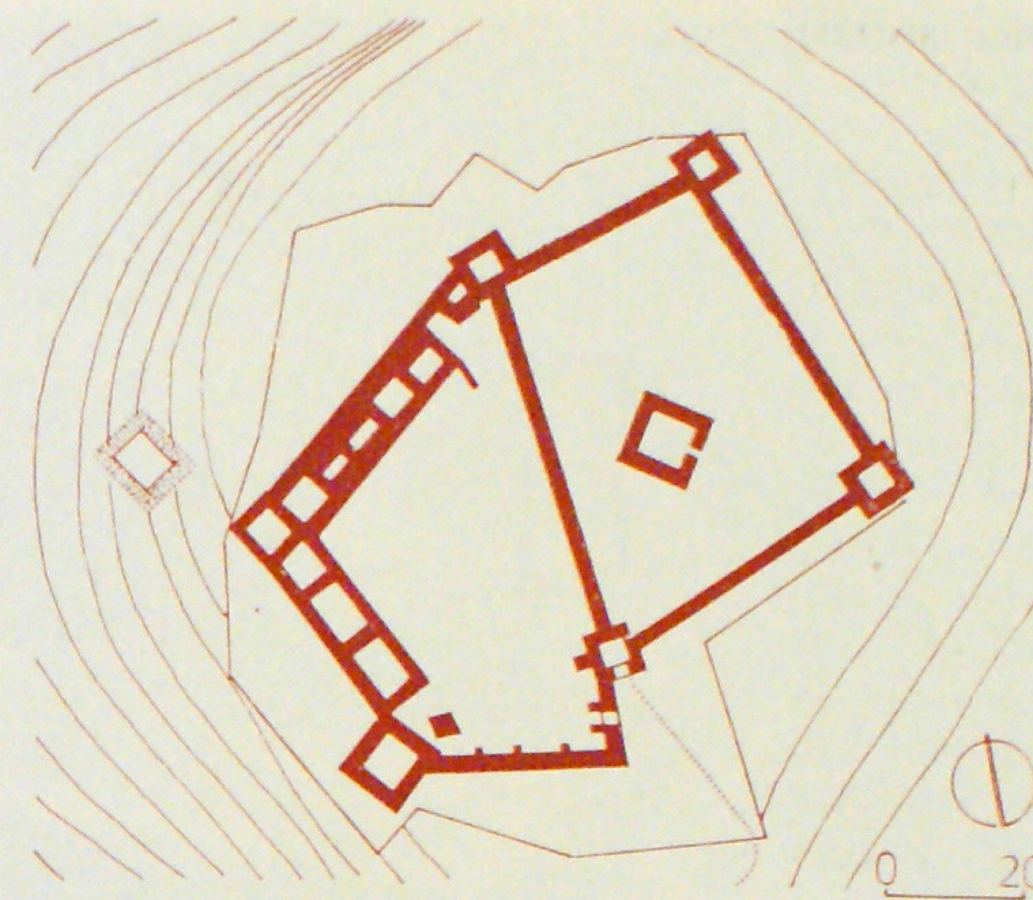
Arhitectura de locuinţe se păstrează în cadrul unui caracter strict utilitar. Dacă în zonele de şes persistă bordeiele, zonelor de deal sau munte le sînt proprii locuinţe de suprafaţă executate în paiantă sau din bîrne, acoperite cu paie, stuf sau şindrilă, pe un plan rectangular, circular sau drept cu terminaţie absidală, îmbogăţit cîteodată cu o prispă. Dar, alături de locuinţe modeste, numai cu parter, destinate oamenilor de rînd,



5. **BLIDARU.** Cetate dacică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) prevăzută cu două incinte de piatră situate la cote diferite, realizate în cursul a două etape. Incinta superioară include o locuinţă-turn. În exteriorul celei de a doua incinte a fost identificat un sanctuar cu aliniament patrulater.

6. **BLIDARU.** Cetate dacică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.). Zidăria « cazematelor», care dublează pe două laturi cea de-a doua incintă, prezintă un parament de blocuri de calcar în alternanţă cu piatră spartă.

6



pentru uzul aristocraţiei tribale se construiesc locuinţe-turn, ca cele din incinta de la Costeşti, cu nivelul inferior de piatră şi etajul de lemn, tip străvechi sud-european, perpetuat, ca şi elementul spaţial al prispei şi al pridvorului, pînă astăzi, în arhitectura populară. Deşi înzestrate cu cîte o singură încăpere la parter şi etaj, prin amploarea lor deosebită atingînd suprafeţe de 100 m^2, aceste locuinţe apar ca nişte adevărate palate. Locuinţa din interiorul incintei cetăţii de la Piatra Roşie, unica de acest tip păstrată, cu încăperi înşiruite în amfiladă, prispă antre ante şi o galerie de stîlpi înconjurătoare cu terminaţie absidală, aminteşte dispoziţiile megaronului miceneean. Prezenţa unor locuinţe monumentale accentuează caracterul aulic, de citadelă, reşedinţă a unor conducători ierarhici, al aşezărilor dacice fortificate, care rămîn totuşi şi cetăţi de refugiu pentru populaţie.

Programul de cult atinge monumentalitatea atît la nivelul obiectului arhitectural cît şi al ansamblului. În preajma cetăţilor, sînt construite sanctuare sau centre ceremoniale compuse din două feluri de construcţii: aliniamente cu baze de piatră şi tamburi de piatră sau coloane de lemn şi sanctuare circulare cu structuri concentrice, cea centrală în genere absidată, executate din piatră şi lemn care par să derive din arhitectura tholosului egeeo-anatolian.

Sanctuarele de la Barboşi şi Ziridava (Pecica) precum şi din alte aşezări geto-dacice, realizate din lemn, pot fi privite sub aspect tipologic ca antecedente ale sanctuarelor de calcar ale vremii lui Burebista şi ale celor de andezit, diorit şi dacit ale vremii lui Decebal, după cum şi monumentele megalitice din insulele britanice au avut ca precursor monumente similare de lemn. Protejarea unor piese de lemn cu înveliş ceramic, atestată la marele sanctuar circular de la Sarmizegetusa, concordă cu procedee similare folosite în arhitectura arhaică elenă şi cea etruscă. Gruparea coloanelor de format diferit, după o anumită regulă, a dus al considerarea sanctuarelor circulare ca o materializare a calen-

7. **BLIDARU.** Cetate dacică (sec. I î.e.n. – sec I e.n.). Modul de utilizare a terenului ca şi tehnica de zidărie a cetăţii sugerează participarea unor constructori greci.

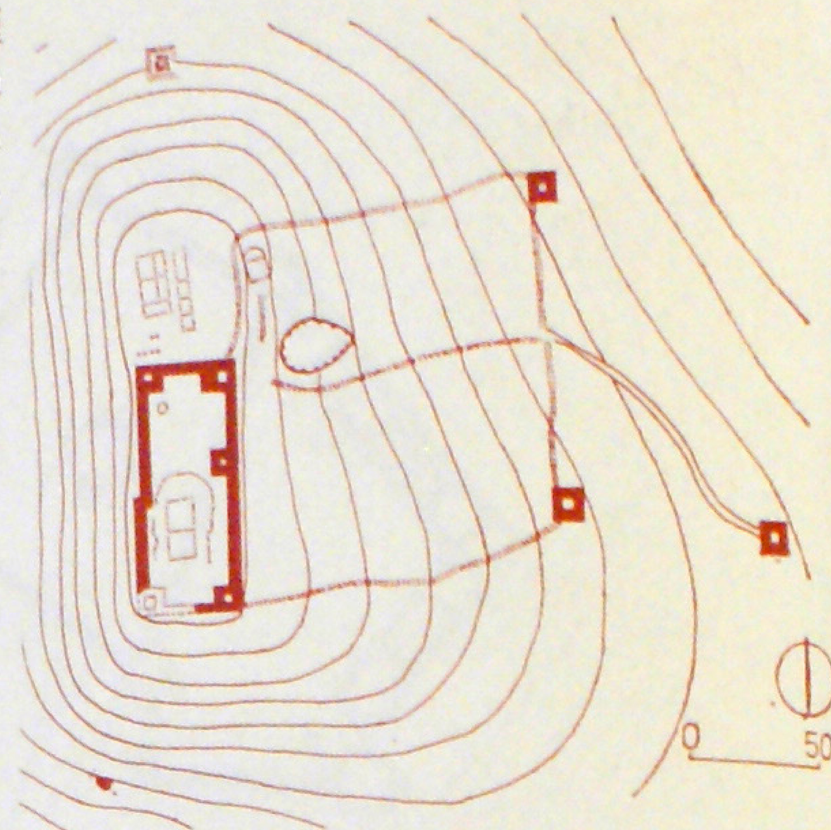


7

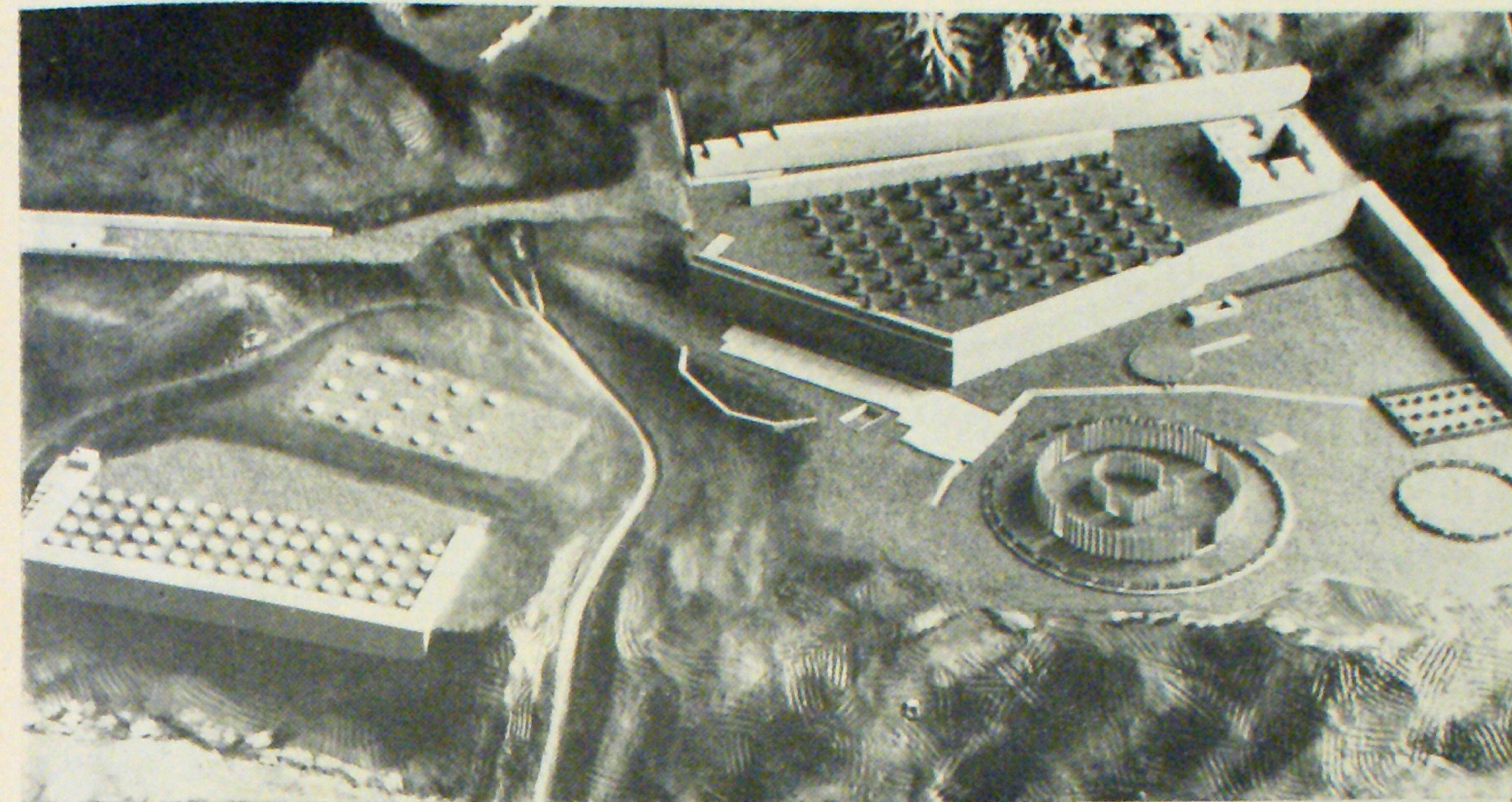
darului dacic, vizînd, probabil, precizarea periodicității ceremoniilor religioase. Starea actuală de conservare a sanctuarelor dacice a făcut să fie privite, atît cele liniare, cît și cele circulare ca niște structuri fără acoperămînt, asemenea aliniamentelor de menhiri și structurilor de tip cromlech. Însă, rigorile climei cît și posibilele filiații tipologice cu sălile hypostyle și construcțiile de tip tholos permit să se admită și ipoteza acoperirii lor.

Arhitectura vremii lui Burebista și Decebal, reprezentînd cel mai înalt stadiu de dezvoltare atins de arhitectura geto-dacică, este considerată ca o fază clasică, în sensul în care fiecare evoluție culturală, fiecare stil cunoaște o fază de desăvîrșire și plenitudine. Dar, cu tot progresul realizat pe plan economic și cultural, societatea dacă, aflată în momentul cuceririi romane în faza unui stat sclavagist începător, nu a depășit prin caracterul ei stadiul de dezvoltare al societăților arhaice greacă sau etruscă.

Romanii, stăpînitori asupra provinciilor de la sudul Dunării încă din secolul al II-lea î. e. n., după un prim război purtat contra dacilor între anii 101 și 102, care nu le aduce o victorie categorică, se angajează într-un al doilea război între anii 105 și 106, supun Dacia,



8

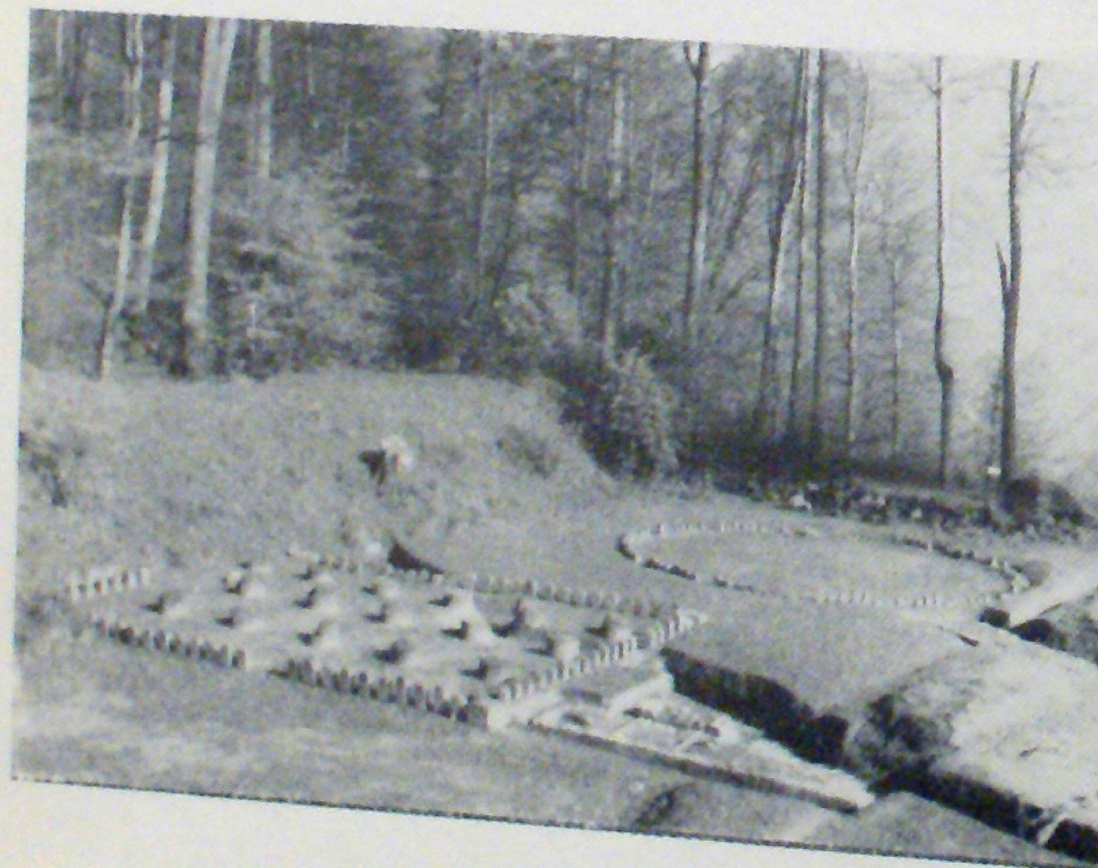

10

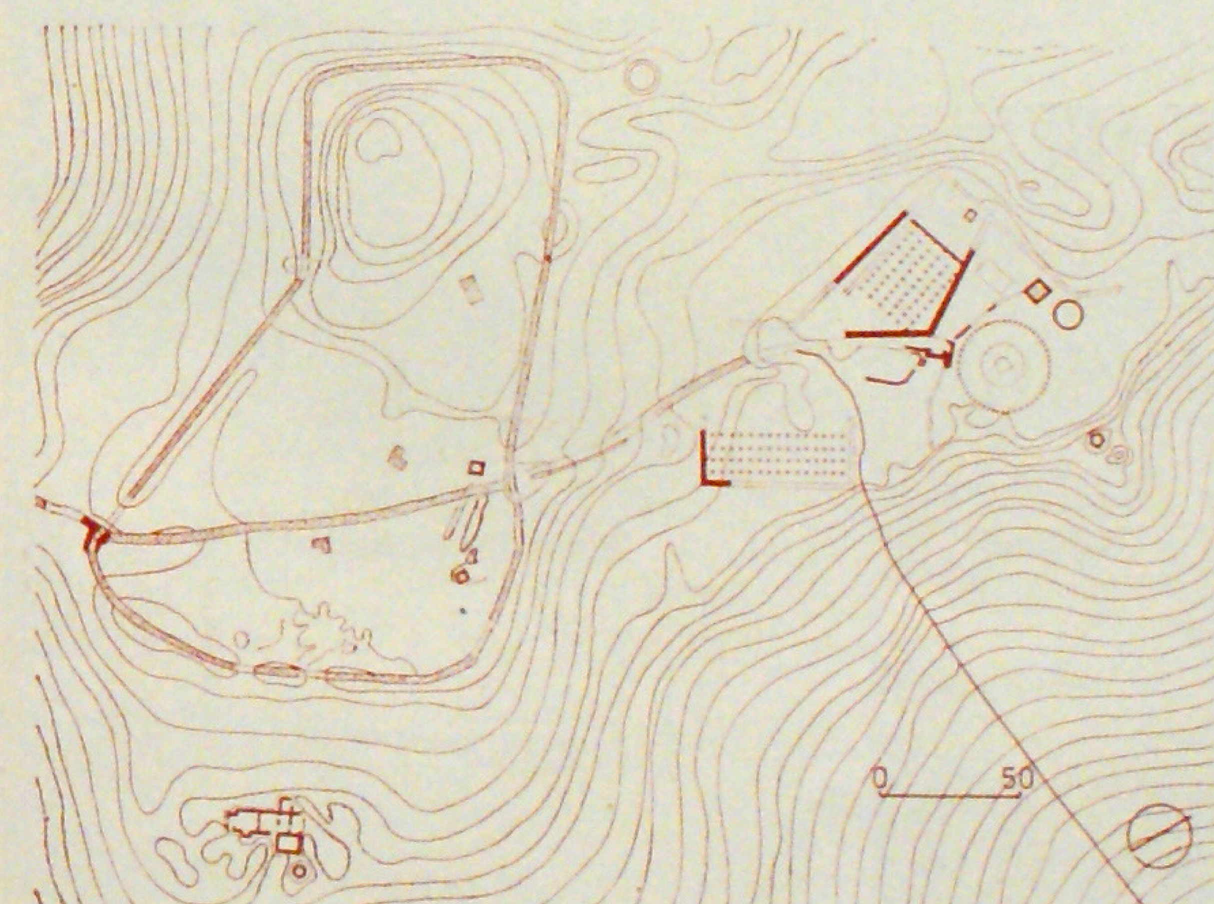
distrug pînă în temelii cetățile sale și o transformă în provincie romană. Stăpînirea romană, deși instaurată prin violență, constituie un progres din punct de vedere al evoluției generale a societății pe teritoriul țării noastre.

Odată cu aducerea de coloniști din toate părțile imperiului roman, noii stăpînitori introduc în Dacia o experiență tehnică mai avansată și, în același timp, o cultură care urmează modelelor, oarecum standardizate, ce se găsesc în întreg imperiul.

Romanii dezvoltă în Dacia o locuire de tip urban, construind primele orașe de tip occidental ca structură și dotare. Totuși, cu unele excepții, ca de pildă Ulpia Trajana (Sarmizegetusa) și Aquae (Cioroiu Nou), create pe teren liber, orașele și tîrgurile Daciei romane s-au dezvoltat spontan pe vetrele unor așezări mai vechi, păstrînd toponimia autohtonă. Cele mai multe orașe







9

8 | 10
11
12 | 9

8. PIATRA ROȘIE. Cetatea dacică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) este compusă din două incinte: cea superioară, din piatră fățuită, cea de-a doua, adiacentă, din bolovani cu parament, ambele întărite cu turnuri. Numeroase locuințe (sec. I î.e.n.) situate în interiorul și exteriorul incintelor, ilustrează un tip simplu, cu încăperi dispuse în amfiladă și un al doilea tip, complex, cu o distribuție funcțională evoluată. În interiorul incintei de piatră fățuită se află o clădire de ample dimensiuni similară cu « palatul » de la Popești.

9. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Centrul politic și religios al statului dac (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) era compus dintr-o cetate de refugiu înconjurată de un zid de piatră, un centru ceremonial și o vastă așezare civilă.

10. 11. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Ansamblul ceremonial (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.), este compus din patru sanctuare patrulatere, două circulare și o platformă destinată sacrificiilor denumită « Soarele de andezit ». Atestată de baze de piatră, a căror suprastructură de lemn a dispărut, sanctuarele sugerează ipoteza unor spații hypostyle și de tip tholos. O cale sacră, pavată cu lespezi de piatră, realizează legătura între cetate și ansamblul ceremonial.

12. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Ansamblul ceremonial (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) Una dintre terase este ocupată de Micul sanctuar circular și Micul sanctuar patrulater.



13

s-au dezvoltat din așezările civile, *canabae*, fără planuri ordonate, înfiripate în apropierea taberelor militare.

Planuri rectangulare au avut doar Ulpia Trajana, Romula (Reșca), Tropaeum Trajani (Adamclisi), probabil încă din prima fază și, poate, Napoca (Napuca, Cluj-Napoca). Fundări de orașe noi au avut loc doar în perioada constituirii provinciei sub domnia lui Traian (98–117) și eventual a lui Hadrianus (117–138). În general, orașele romane din Transilvania se caracterizează printr-o mai largă utilizare a pietrei decît cele din Oltenia, ca de pildă Romula, unde s-a folosit mai ales cărămida.

Arhitectura din Dacia, comparată cu cea a bogatelor provincii mediteraneene, are un caracter auster. Uzura provocată de clima aspră și utilizarea edificiilor romane secole de-a rîndul drept surse de materiale de construcție au făcut ca majoritatea lor să se prezinte sub forma de urme arheologice.

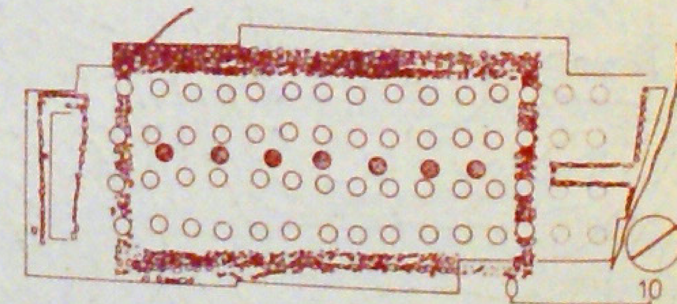
Ca în întreg imperiul, și în Dacia se răspîndesc programele de arhitectură specifice civilizației romane, cele mai semnificative fiind templele de tip italic, termele și amfiteatrele.

13–15. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Ansamblul ceremonial (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) Marele santuar patrulater vechi, situat pe terasa a XI-a, compus inițial din 4×15 tambure, a cunoscut o fază de reconstrucție, pusă în evidență de resturi arheologice (fig. 13, 14, 15). Alături de află sanctuarul patrulater mic cu 3×5 tambure (fig. 13).

16–18. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Centrul ceremonial (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.). Marele sanctuar patrulater nou, situat pe terasa a X-a este alcătuit din 6×10 tambure (fig. 16). Micul sanctuar patrulater cu cele 3×6 tambure este prins într-o incintă de stîlpi de andezit (fig. 17). Platformă destinată probabil sacrificiilor, « Soarele de andezit », este alcătuită dintr-o piesă centrală circulară și zece sectoare (fig. 18).

14



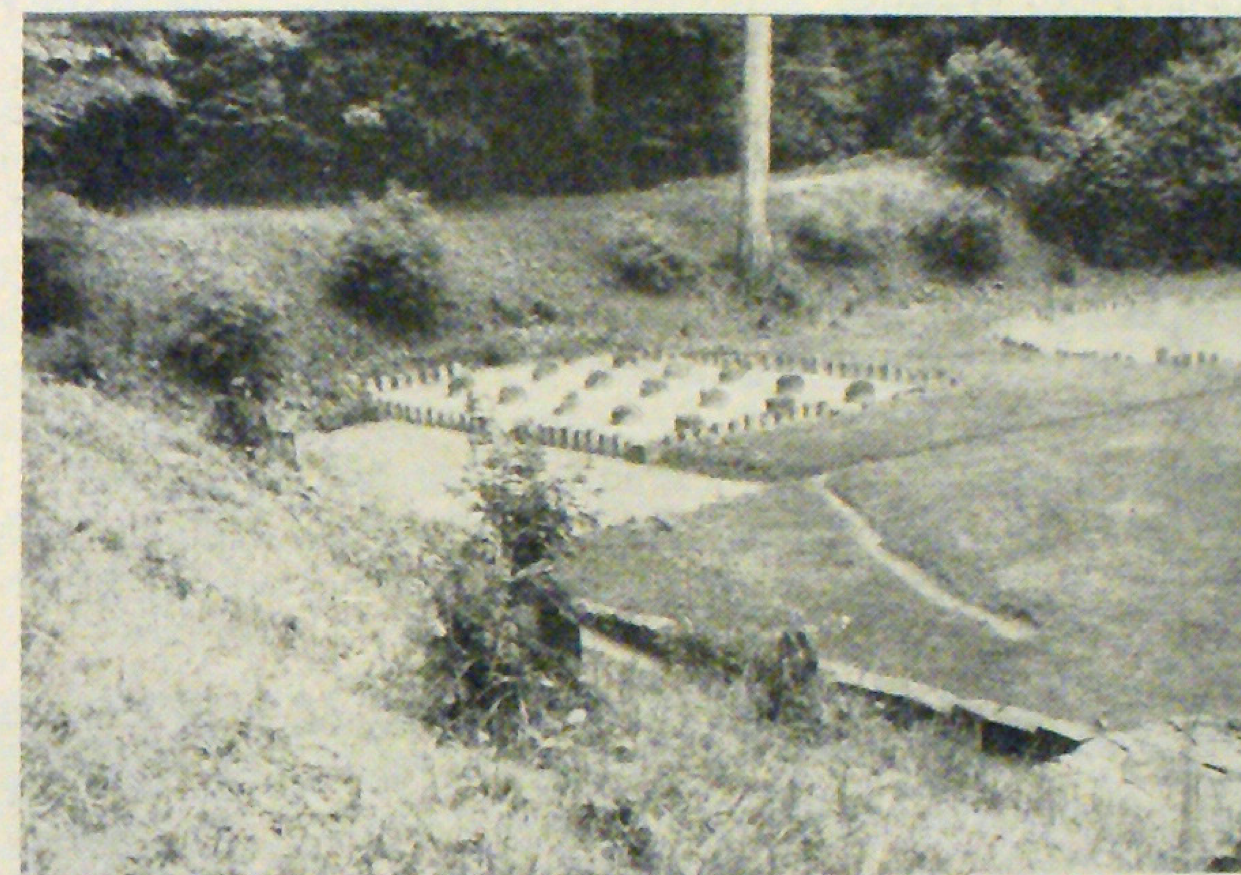


15

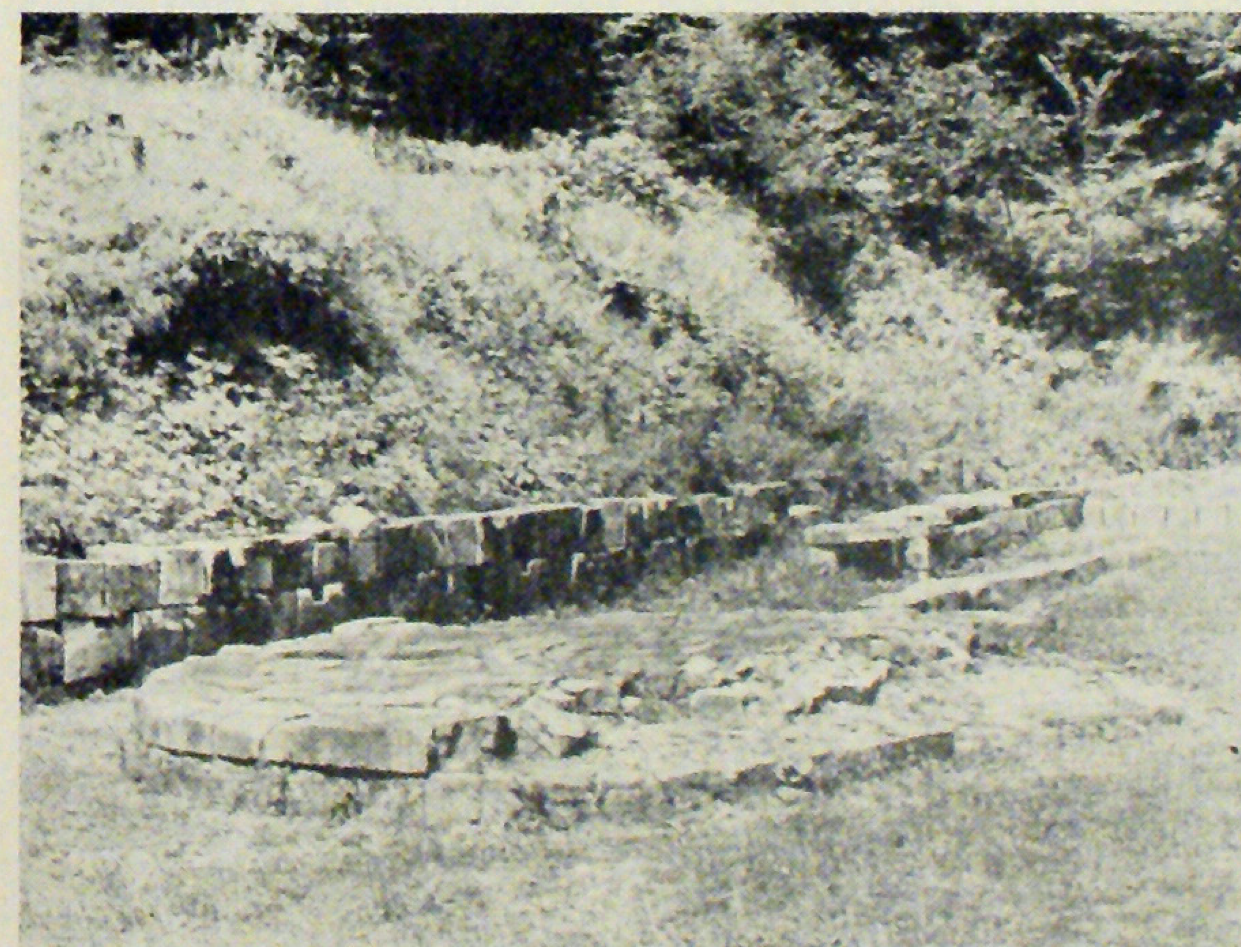
16



17



18





◄ 19



20

Tipologiei templelor italice, cu trei celle, îi aparține un templu ale cărui urme au fost descoperite la Micia (Vețel) și, poate, trei din templele de la Sarmizegetusa.

Termele din Dacia aparțin tipului provincial, de mici dimensiuni, cu planuri asimetrice, rezolvate strict funcțional. Conform destinației lor, termele pot fi împărțite în două categorii: cele civile, ridicate în interiorul orașelor, iar acolo unde exista o incintă fortificată chiar în interiorul incintei, cum sînt termele de la Sarmizegetusa și cele de la Romula, și cele militare, construite în vecinătatea castrelor, utilizate atît de militari cît și de civili, cum sînt termele cu 16 încăperi de la Orhei-Bistrița sau cele de la Slăveni. O serie de terme construite lîngă castre au fost înglobate apoi în structura orașelor dezvoltate în *canabae*, cum este cazul termelor de la Drobeta (Drobeta-Turnu Severin).

Pînă în prezent nu au fost descoperite decît trei amfiteatre, deși au existat probabil mai multe: un amfiteatru la Sarmizegetusa, un altul la Porolissum, ambele de mărime mijlocie, și un al treilea, de mici dimensiuni, la Micia.

Locuințele prezintă o gamă variată, de la modesta casă getică de lîngă așezarea romană de la Dinogetia (Garvăn) pînă la insulele cu ateliere și locuințe de la Apulum (Alba-Iulia) și Porolissum (Moigrad). Insulele denotă, prin densități de locuit relativ ridicate în centrele urbane, trecerea la urbanismul intensiv. La periferia orașelor apar ville suburbane (Sarmizegetusa), iar în teritoriu ville rustice, care posedă planuri rectangulare, urmărind rezolvări funcționale, fără respectarea unor axe de simetrie.

Pe teritoriile locuite de geto-daci arhitectura romană a debutat în Dobrogea, regiune intrată în sfera de influență politică a Romei încă din secolul I e. n. Primele construcții mai importante sînt castrele de la Noviodunum (Isaccea), Barboși (la 6 km sud-vest de Galați), Ulmetum (Pantelimonul de Sus), Axiopolis (Cernavodă), Capidava (Topalu), Carsium (Hîrșova), Cius (Gîrliciu), Troesmis (Turcoaia) și Arrubium (Măcin), aparținînd tipologiei castrelor permanente construite sub împărații Antonini: majoritatea au incinte dreptunghiulare cu colțuri rotunjite.

21



După războiul din anii 101—102, însemnate teritorii dacice rămînînd sub ocupație romană, se construiește în fața localității Drobeta un mare pod peste Dunăre, care reprezintă una dintre cele mai ingenioase realizări din întreaga antichitate. Arhitectul său, Apollodoros din Damascus, beneficia de experiența realizată de tehnica romană prin construirea, în timpul campaniilor anterioare cu dacii, a patru poduri de vase peste Dunăre. Podul de la Drobeta, lung de 1 135 m, avea 20 de picioare de zidărie (35 × 19 m). Suprastructura era realizată din arce de lemn cu deschidere de 33 m, iar în capete, din arce de zidărie. Portalul de nord, a cărui ruină se păstrează, era rezolvat ca un arc de triumf ornat cu statui. Lățimea presupusă a podinei de lemn (14,50 m) dovedește intensitatea circulației între cele două maluri.

Pentru a glorifica victoriile obținute în războaiele dacice, romanii construiesc complexul triumfal situat în preajma localității Adamclisi, compus din monumentul principal « trofeul », un altar funerar și un tumulus. Dominanta ansamblului, trofeul, terminat în anii 108—109, înfățișa o armură îmbrăcată pe un trunchi de arbore, ridicat pe un amplu soclu cilindric cu terminație conică. Soclul era decorat cu o friză de 54 metope dreptunghiulare, înfățișînd scene din război. Basoreliefurile metopelor denotă un stil provincial cu totul particular, foarte diferit de canoanele clasice ca formulare plastică. La circa 1 km spre sud față de monument s-a fundat orașul Tropaeum Trajani.

Cu toată rezistența eroică opusă romanilor în cel de-al doilea război (105—106), capitala dacilor este cucerită și distrusă. Muntenia, Oltenia de răsărit și sudul



24

19—23. SARMIZEGETUSA REGIA (GRĂDIȘTEA MUNCELULUI). Centrul ceremonial (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.). Micul sanctuar patrulater (fig. 19), Marele sanctuar circular (fig. 20, 21, 23), Micul sanctuar circular (fig. 22) și Soarele de andezit (fig. 23) ocupă aceeași terasă. Cele două sanctuare circulare fuseseră alcătuite din cîte trei aliniamente concentrice, cel interior în formă de potcoavă.

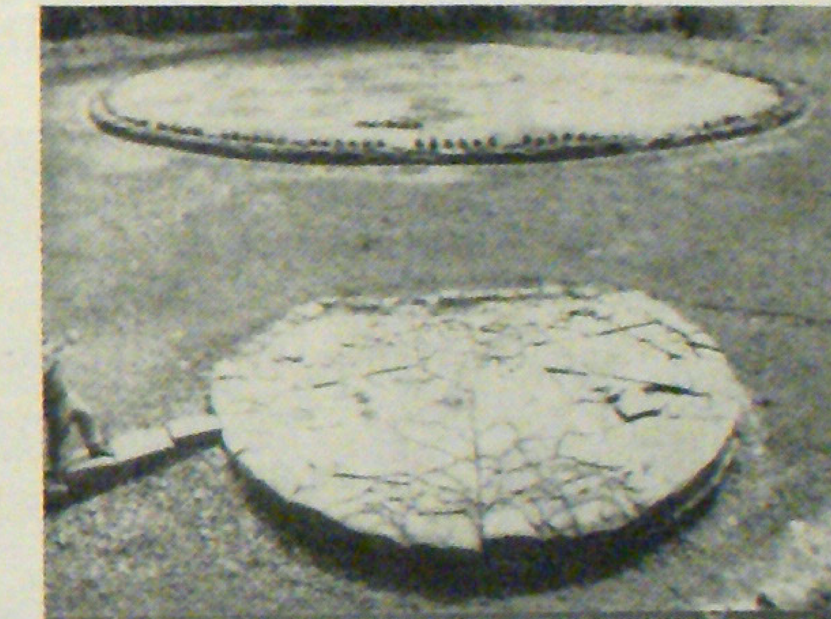
24. SARMIZEGETUSA REGIA, Dealul Meleia. Construcție presupusă a fi o stînă regală, prin structura și orientarea ei, similare cu cele ale sanctuarelor circulare, permite formularea unei ipoteze privind funcțiunea sa legată de cult.

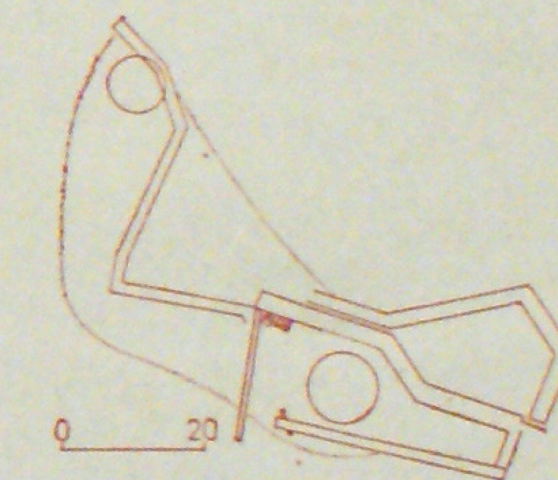
25. FEȚELE ALBE. Așezare dacică (sec. II — sec. I), dispusă pe terase artificiale, susținute de ziduri de sprijin, păstrează urmele unei locuințe și ale unui sanctuar, ambele circulare.

◄ 22



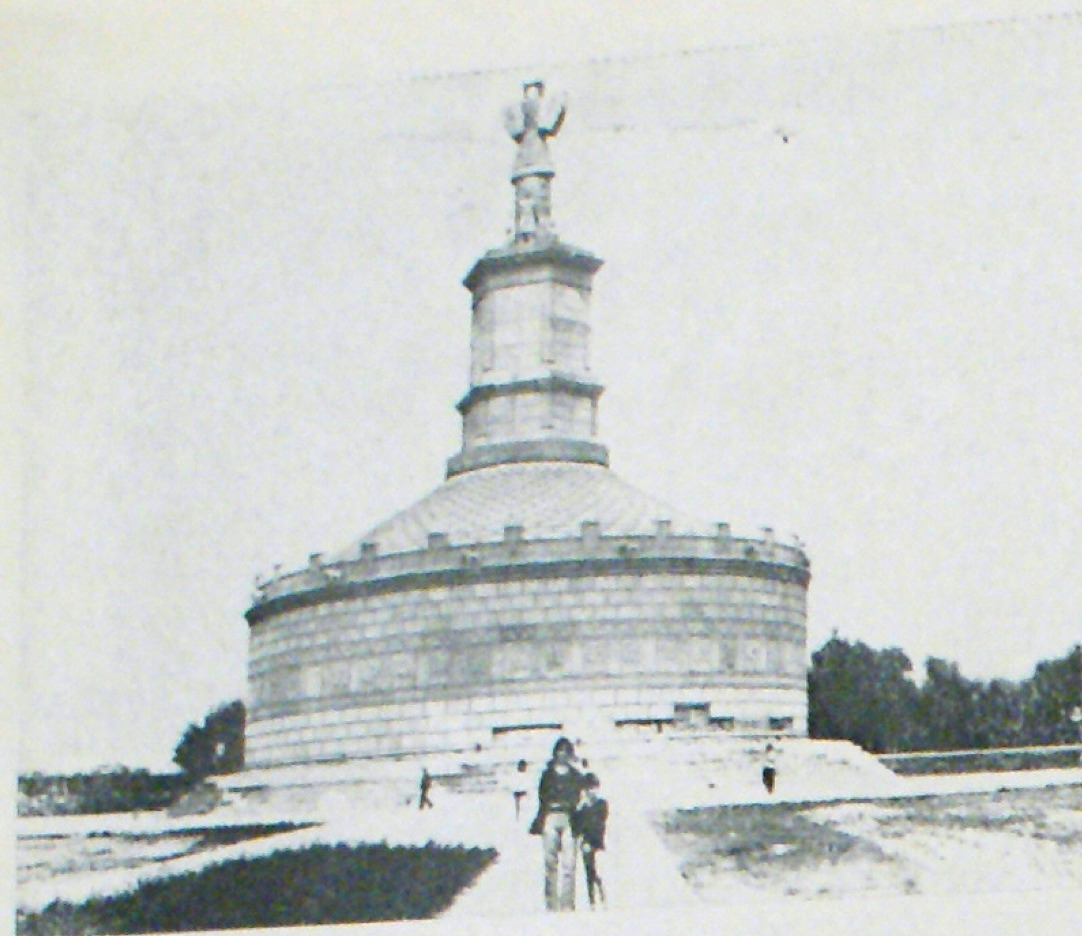
23





25

26



Moldovei intră sub autoritatea Moesiei Inferior, iar în Transilvania, Banat și vestul Olteniei se constituie provincia imperială Dacia. Începe romanizarea Daciei, pentru exploatarea provinciei fiind aduși coloniști «ex toto orbe Romano».

În evoluția arhitecturii romane în Dacia se evidențiază două trepte importante: cea corespunzătoare domniei împăraților Antonini (106—192), reprezentînd faza de constituire și dezvoltare progresivă, și cea corespunzătoare domniei împăraților Severi (193—235), faza dezvoltării maxime, de apogeu.

Ca și în întreg imperiul, un important instrument de control și organizare teritorială îl constituie rețeaua rutieră. Îndată după cucerire, se construiește (107—109) marele drum imperial ce străbătea Dacia de la sud la nord, constituind axa principală, o adevărată coloană vertebrală a organizării teritoriale a provinciei, legînd principalele așezări, de la Dierna (Orșova) pînă la Porolissum.

Pe traiectul acestui drum se întemeiază între anii 108—110, în depresiunea Hațegului, Colonia Ulpia Trajana Augusta Dacica denumită începînd cu anul 117/118 și Sarmizegetusa, capitală, sediul aparatului administrativ, fiscal și religios al provinciei. Orașul, unicul din Dacia despre care există date sigure că a fost întemeiat după principiile juridico-religioase de fundare a coloniilor romane, avea probabil structura caracteristică orașelor edificate *ex novo* în timpul lui Traian. O rețea stradală rectangulară împărțea, probabil, în insule, suprafața orașului încadrată de o incintă în formă de dreptunghi (600 × 500 m), centrul civic, *forum*, fiind amplasat la intersecția celor două străzi principale perpendiculare: *cardo* și *decumanus maximus*.

Alt centru important, pe marea axă rutieră a provinciei, se dezvoltă la Apulum. La sud-vest față de o așezare dacică preexistentă, pe platoul ocupat astăzi de cetatea din secolul al XVIII-lea, se construiește cel mai mare castru cu incintă de piatră din Dacia (c. 700 × 450 m), sediul legiunii a XIII-a Gemina. La sud de acesta, se dezvoltă o nouă așezare civilă denumită Canabae.

De la Apulum, marele drum imperial se continuă, legînd așezările dacice anterioare cuceririi romane, dar care vor cunoaște o adevărată înflorire abia sub romani, de la Potaissa (Patavissa, Turda) și Napoca, pînă la Porolissum.

Teritoriile din afara arcului carpatic, aparținînd inițial provinciei Moesia Inferior, au fost înzestrate cu relativ puține așezări urbane. Pe malul Oltului, în zona prezumtivei așezări rurale dacice Malva, se întemeiază în primii ani ai stăpînirii romane (cel mai tîrziu sub Hadrianus) orașul Romula, de plan dreptunghiular, oraș al cărui nume înseamnă Mica Romă.

Pentru controlul teritoriului și mai ales al căilor de comunicație, se realizează în punctele strategice principale castre permanente, *castra stativa*, alături de care se dezvoltă așezări civile, centre de romanizare

27



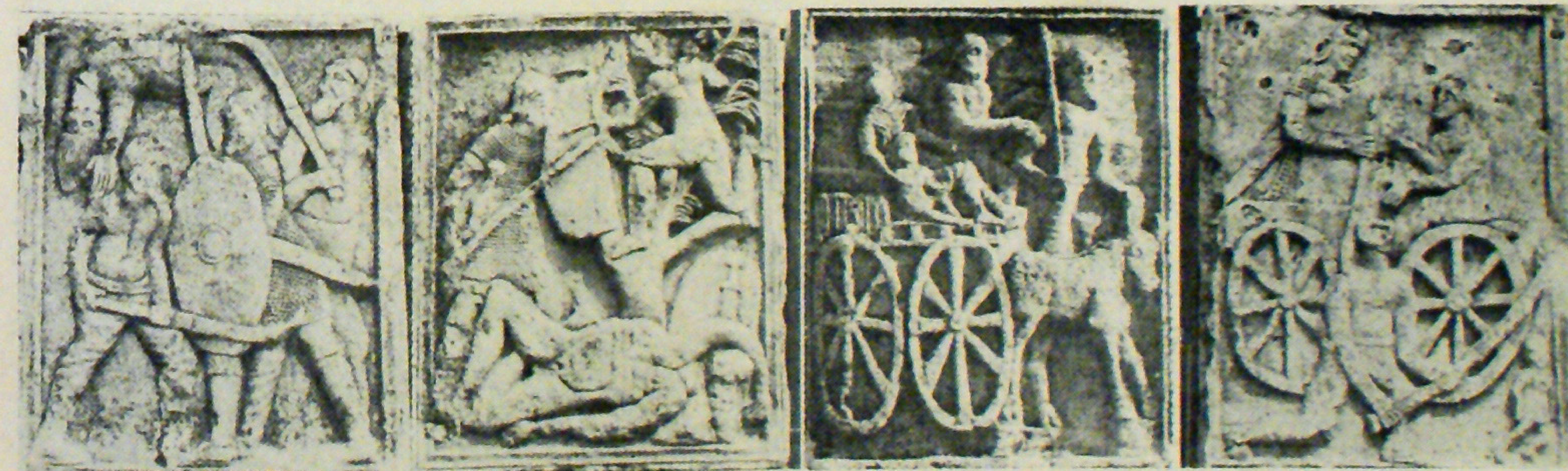


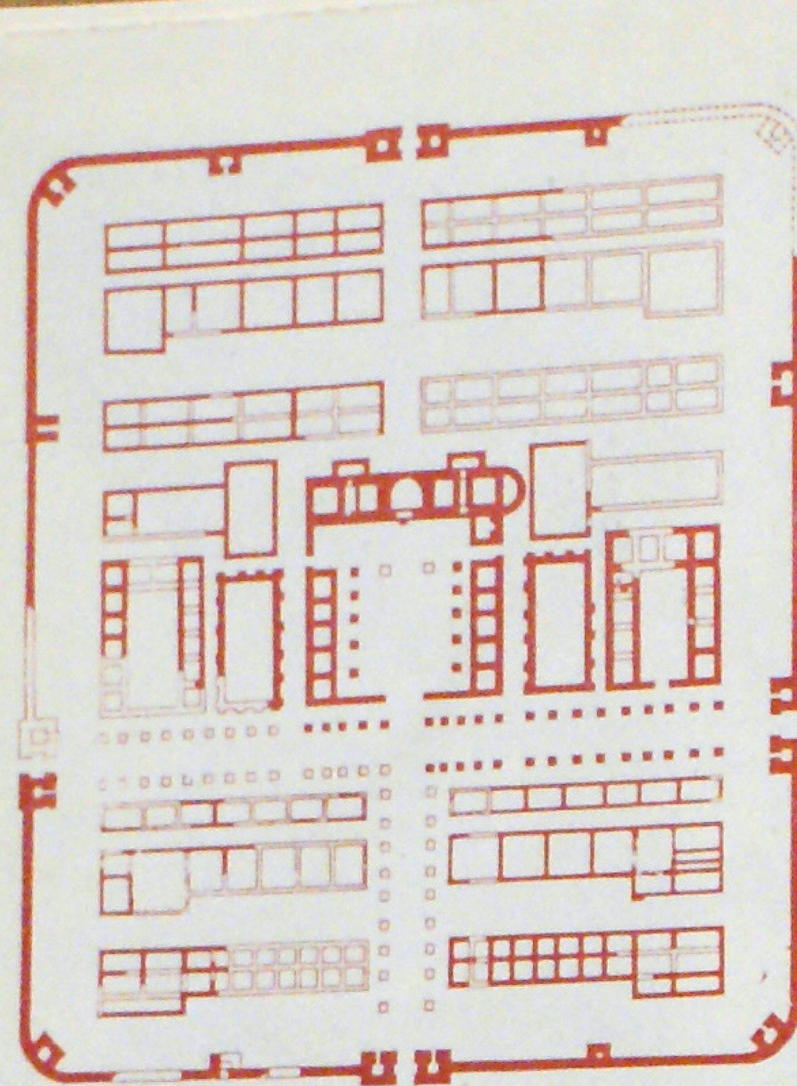
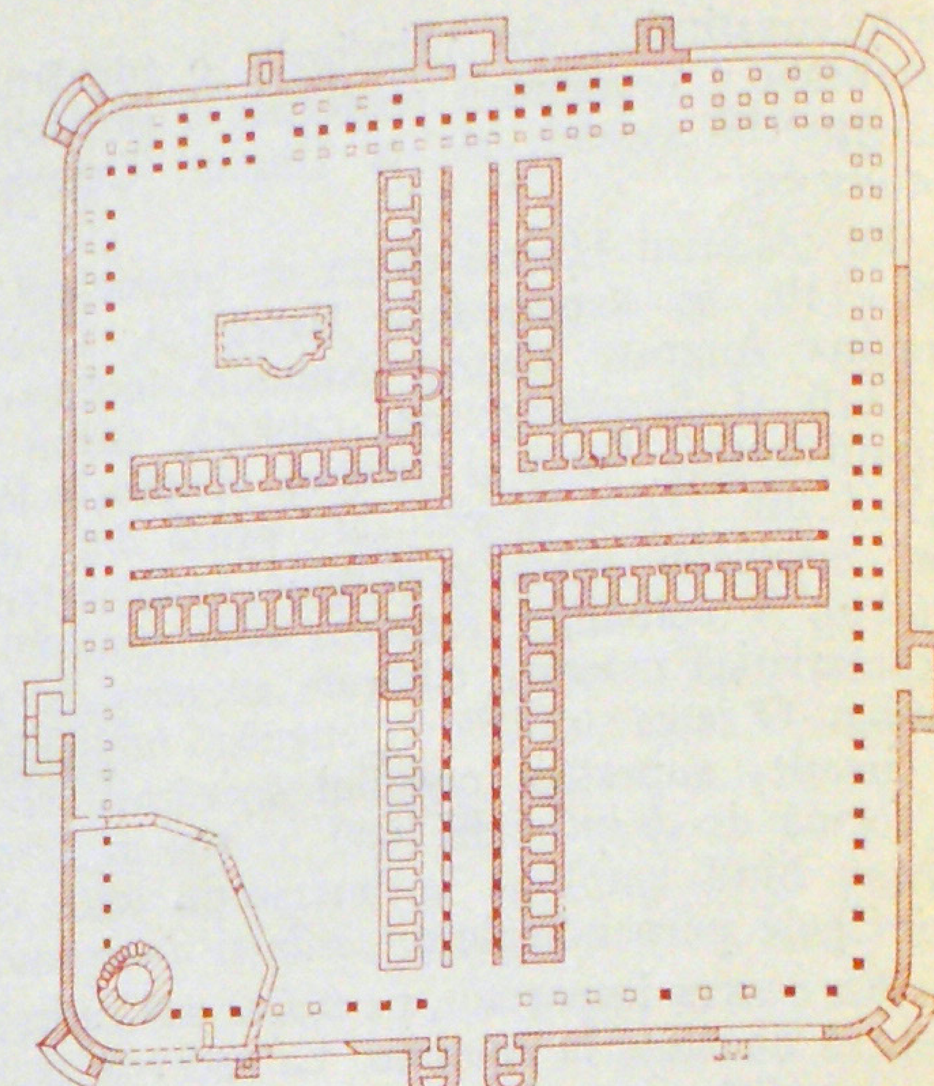


28

26—29. TROPAEUM TRAJANI (ADAMCLISI). Monumentul triumfal (108—109) ridicat în preajma cetății întemeiate de Traian, compus dintr-un emplecton îmbrăcat cu parament de piatră fățuită și sculptată, a fost reconstituit cu piese reproduse după cele originale. Cercetarea emplectonului executată de arheologul Radu Florescu a condus la precizarea poziției frizei de metope în zona mediană a trunchiului cilindric.

29



a provinciei. Acestei categorii îi aparțin castrele cu incinte de piatră de la Drajna de Sus (200 × 170 m), lîngă care au fost dezgropate urmele termelor și ale unei așezări civile, și cel de la Angustia, astăzi Brețcu-Covasna (141 × 178 m), unde ruinele canabelor, în care se găseau și termele, ocupă 2—3 ha.

După atacurile « barbare » și răscoalele dacilor (117—118), romanii își retrag garnizoanele din Moldova de sud și Muntenia, iar provincia Dacia este reorganizată, fiind divizată în trei unități administrative, existente deja în anul 124. Tradiția istorică afirmă că doar romanizarea rapidă, realizată deja în Dacia, l-a împiedicat pe Hadrianus să-și înfăptuiască intenția de a abandona și această provincie « ca să nu lase în mîinile barbarilor mulți cetățeni romani. »

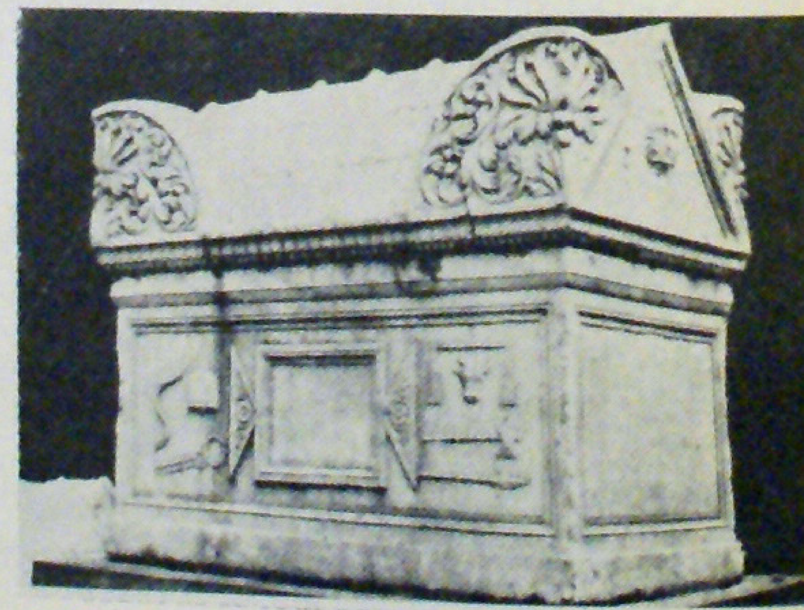
Pe teritoriul rămas sub stăpînire romană, economia și viața urbană continuă să progreseze. Crește gradul de echipare edilitară a orașelor.

Capitala, Ulpia Trajana, este dotată încă din anii 132—133 cu un apeduct subteran. Urmele arheologice ale forului, dezgropat parțial, indică o piață mărginită de ziduri împodobite cu picturi, inscripții și statui, iar spre nord, de o construcție placată cu marmură, constituind probabil basilica.

Din basilică se accedea spre nord în Palatul Augustalilor, cel mai însemnat ansamblu descoperit pînă acum în interiorul zidurilor orașului. În prezent nu se cunosc decît două construcții similare, ambele în Italia, una la Herculaneum (Ercolano), cealaltă la Misenum (Miseno). Ansamblul a fost executat din zidărie de piatră și cărămidă placată cu marmură și acoperit cu învelitoare de țiglă. Compoziția simetrică, derivată din cea a pretoriilor din taberele militare, se axează pe două curți despărțite printr-un zid decorat cu arcade adăpostind

30—32. DROBETA (DRUBETA, DRUBETIS, DROBETA-TURNU SEVERIN). Castrul (c. 105—120), realizat, probabil, după planurile lui Apollodoros din Damascus, tipic pentru taberele militare ale vremii, era destinat să apere podul peste Dunăre. O reconstrucție radicală din timpul împăratului Anastasios (491—518), urmînd după altele două, intermediare, modifică tipul turnurilor de apărare cît și organizarea interioară, recurgîndu-se la o intersecție de străzi în cruce, mărginite de portice în spatele cărora se aflau cazărmile. Atribuit, în baza interpretării unor știri istorice și arheologice, vremii lui Justinian, turnul cilindric din colțul de sud-vest al cetății, în lumina concluziilor lui N. Davidescu și Radu Florescu, ar aparține Evului Mediu timpuriu.

34



statui, curtea cea mai mare, flancată lateral pe toată lungimea ei de două săli înguste, avînd în centru altarul imperial. Latura de sud a ansamblului era formată dintr-o construcție cu etaj, cuprinzînd o serie de încăperi, cea din mijloc, sub care s-au găsit două cisterne, servind de sanctuar.

Dar, la fel ca în orașele din provinciile occidentale, cea mai impunătoare construcție a Sarmizegetusei o constituia amfiteatrul. Avînd axele de 88 și 89 m, el era însă amplasat în afara incintei fortificate. Arena, cu axele de 66 și 44 m, avea două accese largi de 5 m pe axa lungă. Publicul pătrundea prin 12 intrări împodobite cu coloane și arhitrave de marmură.

În teritoriul rural, administrat de oraș, se ridică *villae rusticae*, cum este cea amplasată la sud-est de colonie, la Hobița. Locuința propriu-zisă cuprindea dormitoare, baie și sufragerie, încălzite prin *hypocaustum*, precum și un mic atrium. Picturile murale, pragurile de marmură denotă luxul locuinței, iar marele hambar, magaziile și șoproanele, puterea economică a proprietarului.

În timpul împăraților Severi, Dacia atinge, similar altor provincii periferice, mai ales celor asiatice și africane, înflorirea maximă. Orașe noi însă nu se mai întemeiază, efortul constructiv concentrîndu-se asupra extinderii și dotării cu funcțiuni corespunzătoare modului de viață roman al așezărilor existente.

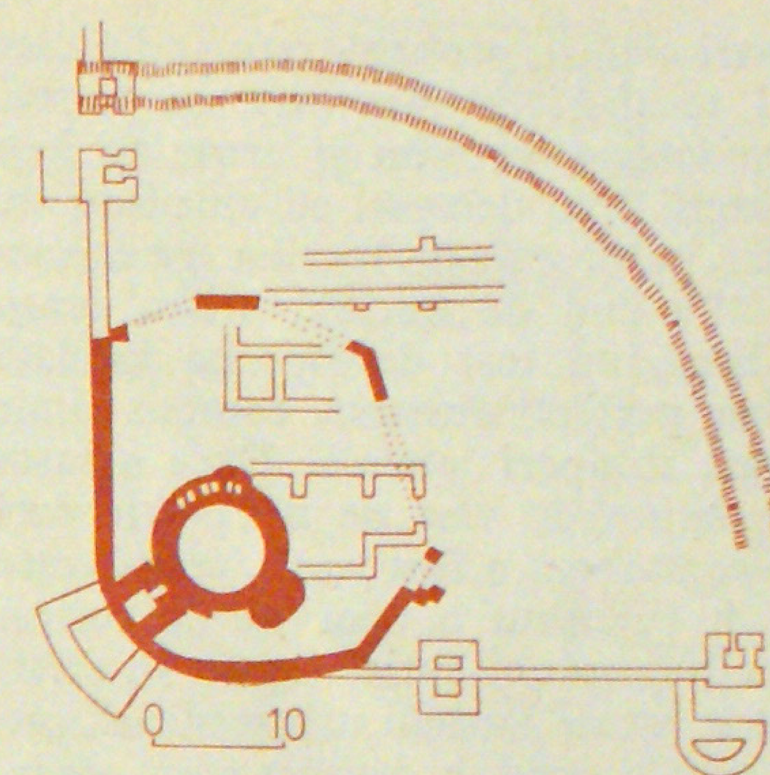
Noi cartiere se dezvoltă în jurul nucleelor urbane inițiale. Unele orașe, ca Sarmizegetusa și Romula, posedă două zone urbane distincte: nucleul inițial, delimitat de sistemul de fortificații, cuprinzînd principalele instituții (forum, curia) și cartierele noi, dezvoltate spontan, cu densități construite mai mici.

În această perioadă sistemul urban de la Apulum, compus din castru și orașele Colonia Apulensis, dezvoltat în *canabae*, la sud, și Municipium Apulense, amplasat la nord, ocupînd o suprafață totală de 600 ha, depășește Sarmizegetusa ca întindere și populație (c. 30 000 locuitori).

Ulpia Trajana Sarmizegetusa ocupa o suprafață de 15 ha, căreia îi corespundea o populație de 15—20 000 de locuitori. Urmele a opt din cele unsprezece temple identificate aici se găsesc în exteriorul incintei fortificate.

Caracteristică perioadei Severilor este răspîndirea largă a cultelor orientale și a construcțiilor legate de acestea, cum sînt la Sarmizegetusa un *mithraeum* și un templu dedicat zeilor sirieni. Mithreul, rezolvat ca o construcție subterană, *spelaeum*, era compus din mai multe încăperi organizate în jurul unei săli centrale, dotate cu gradene în lungul ei, dominate de nișa-altar în care se afla un mare relief în marmură reprezentînd pe Mithras jertfind taurul.

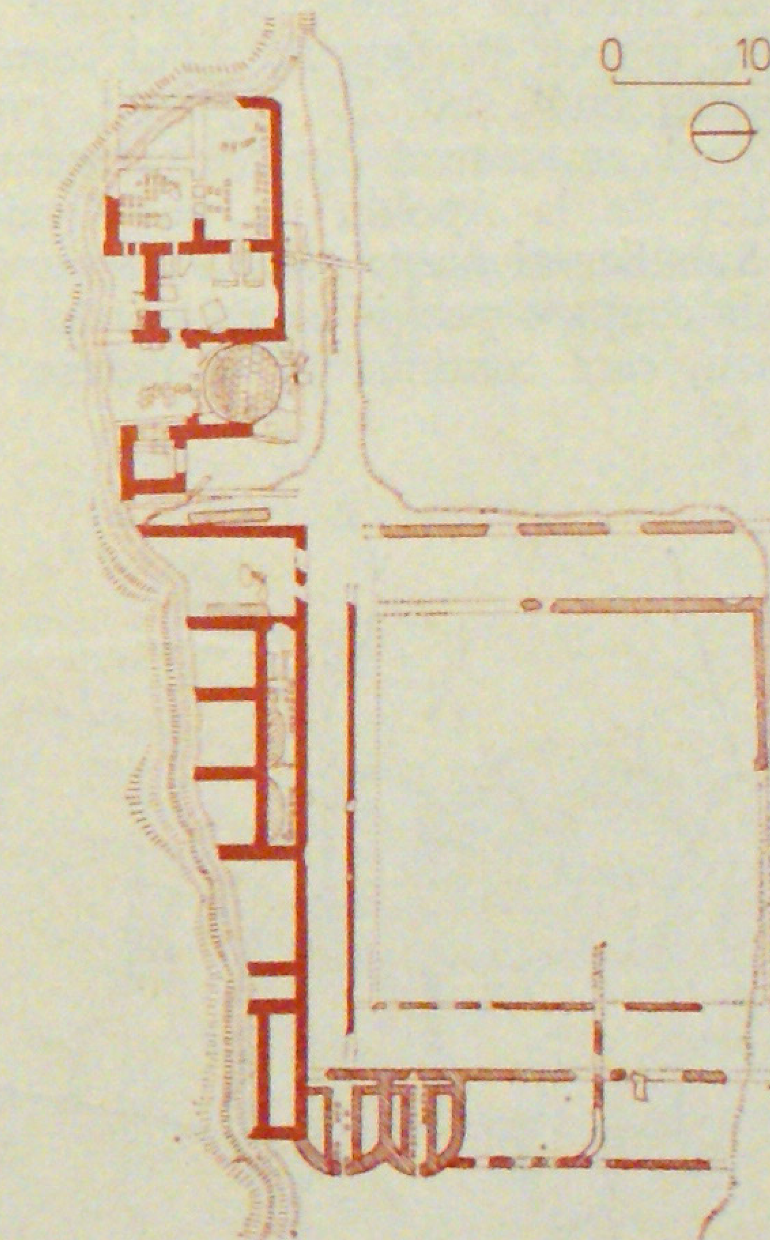
Cel mai mare oraș din Dacia sudică, Romula, ocupă o suprafață ce depășește cu mult nucleul inițial dreptunghiular. Un mare canal de cărămidă, boltit, colecta prin conducte de plumb apele uzate din centrul urban. În această zonă au fost descoperite fundațiile unei



33. DROBETA (DRUBETA, DRUBETIS, DROBETA-TURNU SEVERIN). Termele, amplasate la 200 m vest față de podul peste Dunăre, cele mai complexe din Dacia Inferior, includeau, pe lîngă amenajările termale specifice, spații pentru odihnă și lectură și o mare palestră.

34. TOMIS (TOMEUS, TOMI, CONSTANȚA). Sarcofag roman cu simboluri.

33



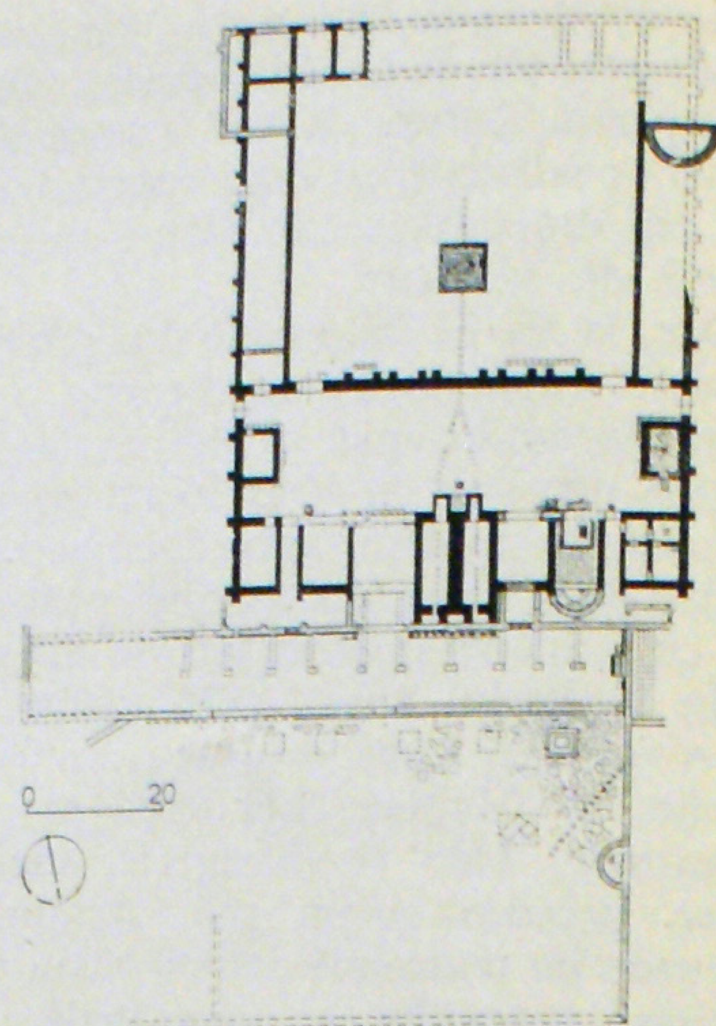
mari clădiri, probabil termă, din care au fost identificate 11 încăperi, printre care un posibil *apodyterium* și un *tepidarium*, precum și urme de *hypocaustum* la subsol. Pereții erau decorați cu un placaj de marmură și sculpturi, pardoseala încăperilor era executată în *opus signinum*.

La sud de nucleul urban central, dincolo de rîul Teslui, au fost descoperite fundațiile unei clădiri cu plan perfect simetric, compus dintr-o sală centrală și două încăperi laterale. Dacă această clădire, mărginită pe latura de vest de un portic corintic, încălzită prin *hypocaustum*, a fost *curia*, atunci este posibil ca Romula să fi cunoscut o operație de restructurare similară cu cea din orașul Leptis Magna. În acest caz, drumul amplasat la est de nucleul urban inițial, care traversa orașul de la sud la nord, a devenit noul *cardo maximus*, iar curia făcea parte din noul forum situat în afara nucleului urban inițial.

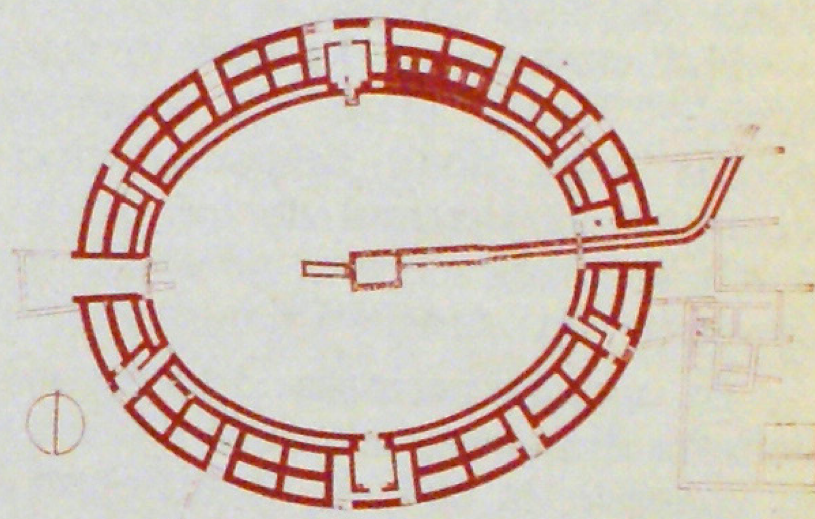
Unul dintre programele de arhitectură cele mai răspîndite continuă să-l reprezinte termele, mai ales cele ridicate în vecinătatea castrelor, cum sînt cele de la Ad Mediam (Mehadia). Dar se realizează și terme urbane cum sînt cele de la Histria. Ocupînd 800 m^2 împreună cu palestra, dotare caracteristică mai ales pentru regiunile influențate de cultura grecească, ele constituiau unul dintre cele mai somptuoase ansambluri din acest oraș. În partea de nord a complexului sînt dispuse sălile de acces și agrement, în sud funcțiunile termale propriu-zise: *apodyterium*, *tepidarium*, *laconicum* (etuva) și caldarium, iar în vest, *frigidarium* și trei cămăruțe de alimentare a cuptoarelor, *praefurnia*. Încăperile de baie, încălzite prin *hypocaustum*, aveau ziduri în *opus mixtum* (asize de cărămidă alternate cu asize din blocuri de piatră), placate cu marmură.

În tipologia villelor, un element interesant îl consituie turnul, prefigurînd tipul reședințelor medievale timpurii cum sînt, de exemplu, turnul villei urbane de lîngă amfiteatrul din Sarmizegetusa sau cel al villei rustice de la Apoldu de Sus-Livejoare.

Sub Severi crește rolul construcțiilor militare. Deși Dacia ocupa o poziție excentrică în sistemul de apărare roman, care continua să se bazeze, și după ocuparea



36


37



35

35. ULPIA TRAJANA AUGUSTA DACICA SARMIZEGETUSA. Orașul (108–110) fundat de Traian (98–117), constituie unul din puținele cazuri în care urbanismul roman recurge în Dacia la formule de plan prestabilit. De ample dimensiuni, orașul avea, aproximativ în centrul incintei sale de plan pătrat, cu colțuri rotunjite, un for; amfiteatrul și numeroase alte construcții monumentale fiind situate în afara acesteia.

36. ULPIA TRAJANA AUGUSTA DACICA SARMIZEGETUSA. Colegiul augustalilor, sediul slujitorilor cultului imperial, aflat în preajma forului.

Daciei, pe linia fortificată a Dunării, frontierele dacice au fost continuu întărite. Un *limes Dacicus* compus din mai multe tronsoane înconjura întreaga provincie.

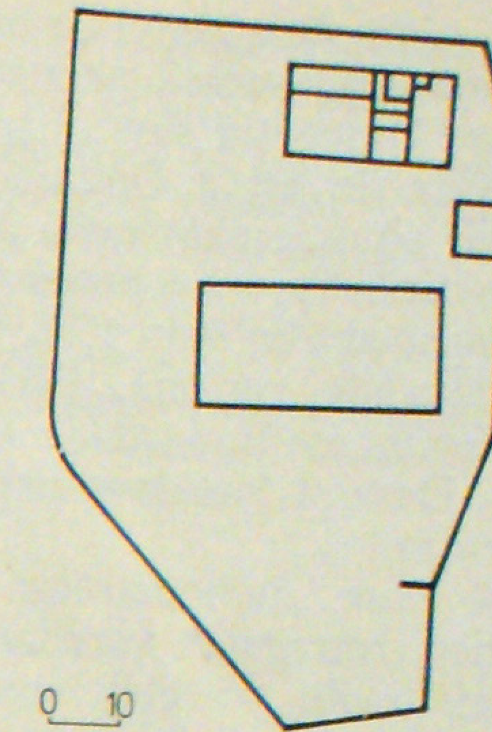
Pe 200 km în lungul Oltului, de la Islaz pe Dunăre pînă la Caput Stenarum (Boița), provincia era apărată de *limes Alutanus*, organizat de Hadrianus și refăcut de Septimius Severus, format din 17 castre de piatră unite printr-o *via militaris*. La 10–15 km est de Olt, Septimius Severus organizează *limes Transalutanus*, lung de 235 km, din care se mai păstrează astăzi, pe alocuri, un val înalt de 3 m și lat la bază de 11 m, de la Dunăre pînă la rîul Vedea. La 150–300 m vest s-au construit 17 *castra* și *castella*, din piatră sau din pămînt, legate între ele cu o *via militaris*.

Dacia nordică era apărată spre est prin castrele de la Brețcu, Comalău, Olteni, Sînpanul, Odorhei, Inlăceni, Sărățeni, Călugăreni și Brîncovenești, legate printr-o via militaris, continuate pe linia Someșului de castrele de la Orheiul Bistriței, Iad, Ilișiua, Ocna-Dej și Tihău. În fața importantului centru strategic de la Porolissum a fost construit un zid de piatră lung de 4 km. De la Porolissum, limesul continua pînă la castrul de la Bologa (pe valea Crișului Repede).

O altă serie de castre a fost construită pentru protejarea marilor drumuri romane care legau Transilvania cu Dunărea pe văile rîurilor mai importante (Bistra, Jiu, Mureș și Tîrnave). Rolul acestora va crește pe măsura scăderii puterii defensive a armatei romane. Semnificative în acest sens sînt *praetorium*, porțile și turnurile executate sub Alexander Severus la castrul Ad Mediam.

Dacia și Moesia Inferior au fost printre primele provincii care au avut de suferit din cauza invaziilor produse în perioada « anarhiei militare » cînd, armatele romane fiind deseori angajate în lupte interne, largi porțiuni de frontieră rămîneau temporar fără apărare.

După anul 235, pustiirile se repetă ciclic. Orașele din Oltenia, amenințate de invazii, își construiesc sau își întăresc incintele de apărare (Sucidava-Celei, Romula, Drobeta, Aquae). Orașele din Transilvania, protejate de centura munților, au mai puțin de suferit. Dobrogea devine *via gentium* (calea popoarelor) care pătrund,



40

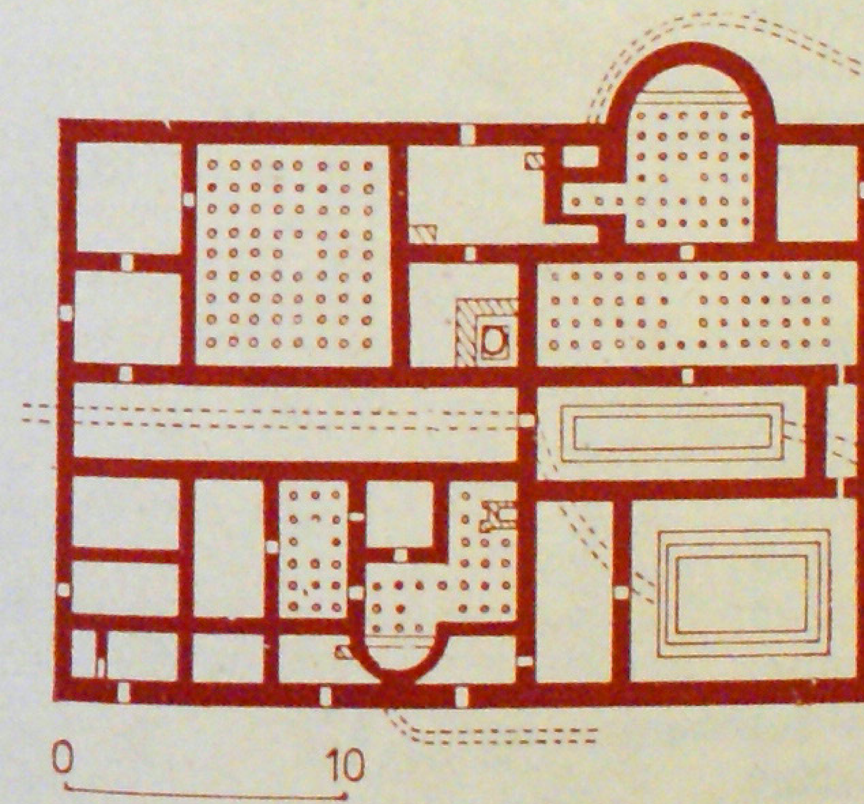
37. ULPIA TRAJANA AUGUSTA DACICA SARMISEGETUZA. Amfiteatrul, cu substrucțiile executate din piatră brută, era accesibil unui număr de aproximativ 5000 de spectatori.

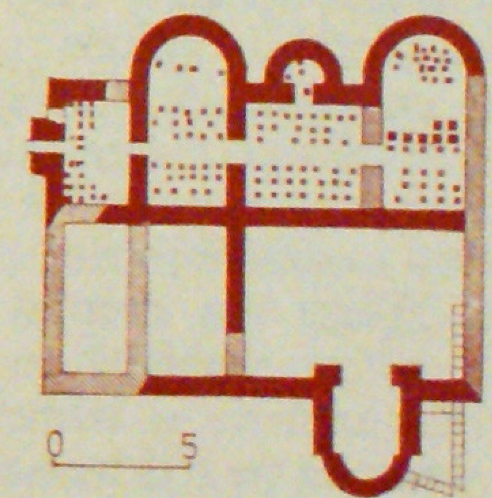
38. ULPIA TRAJANA. Termele incluse în incinta cetății, de dimensiuni relativ ample, conțin încăperile clasice pentru acest program, soluționate pe baza unei scheme asimetrice, specifice provinciilor dunărene.

39. SLĂVENI. Termele castrului reiau la dimensiuni mai modeste, adecvate aglomerației pe care o deserveau, soluția funcțională a termelor de la Ulpia Trajana.

40. HOBIȚA. « *Villa rustica* » din preajma Coloniei Ulpia Trajana cuprinde o locuință, un turn și hambarul.

38





39

pustiind, pînă către regiunile mediteraneene ale imperiului. Numeroase așezări, printre care Histria, Tropaeum Trajani și Dinogetia sînt distruse. Unele ținuturi periferice (zona de est a Olteniei) scapă de sub controlul roman, iar situația provinciei Moesia, la sud de Dunăre, devine critică. Spre a-i putea face față, împăratul Aurelianus evacuează în anul 271, la sud de Dunăre, armata și administrația romană. Păstrează însă cîteva capete de pod fortificate la nord de Dunăre: Pojejena, Dierna, Drobeta, Desa și Sucidava precum și teritoriile agricole ale acestora.

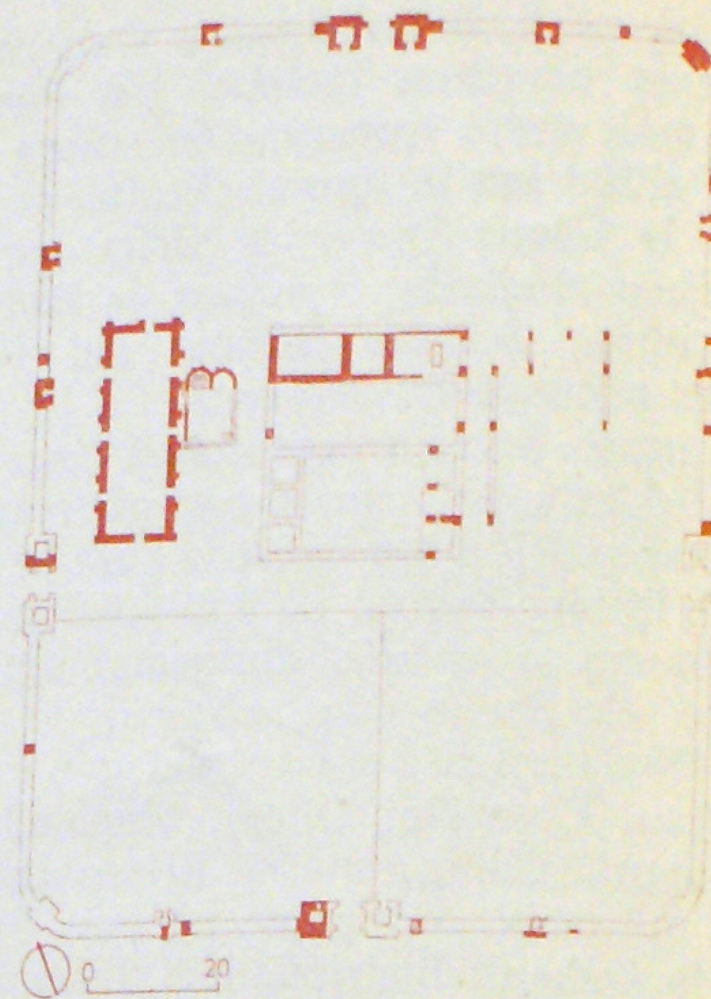
După cum demonstrează numeroase descoperiri arheologice, retragerea aureliană nu a afectat majoritatea populației civile, care-și continuă traiul pe vechiul teritoriu, menținînd frecvente relații cu regiunile din sudul Dunării. Orașele din Dacia romană, deși unele continuă să fie parțial locuite timp de două secole, pierd funcțiunile lor economice și sociale, viața de tip rural devenind exclusivă.

Dobrogea rămîne sub stăpînire romană, dar declinul vieții urbane se manifestă în timpul « anarhiei militare » (235–268) și aici. Ca urmare a proceselor de ruralizare și militarizare, orașele își restrîng suprafața și se întăresc cu ziduri masive (2,20–2,80 m grosime la Argamum — Capul Dolojman), flancate de turnuri și bastioane dreptunghiulare (Argamum, Histria reconstruită) sau, mai tîrziu, de turnuri cu colțuri rotunjite și turnuri în formă de U (Ulmetum — Pantelimonul de Jos sau Capidava).

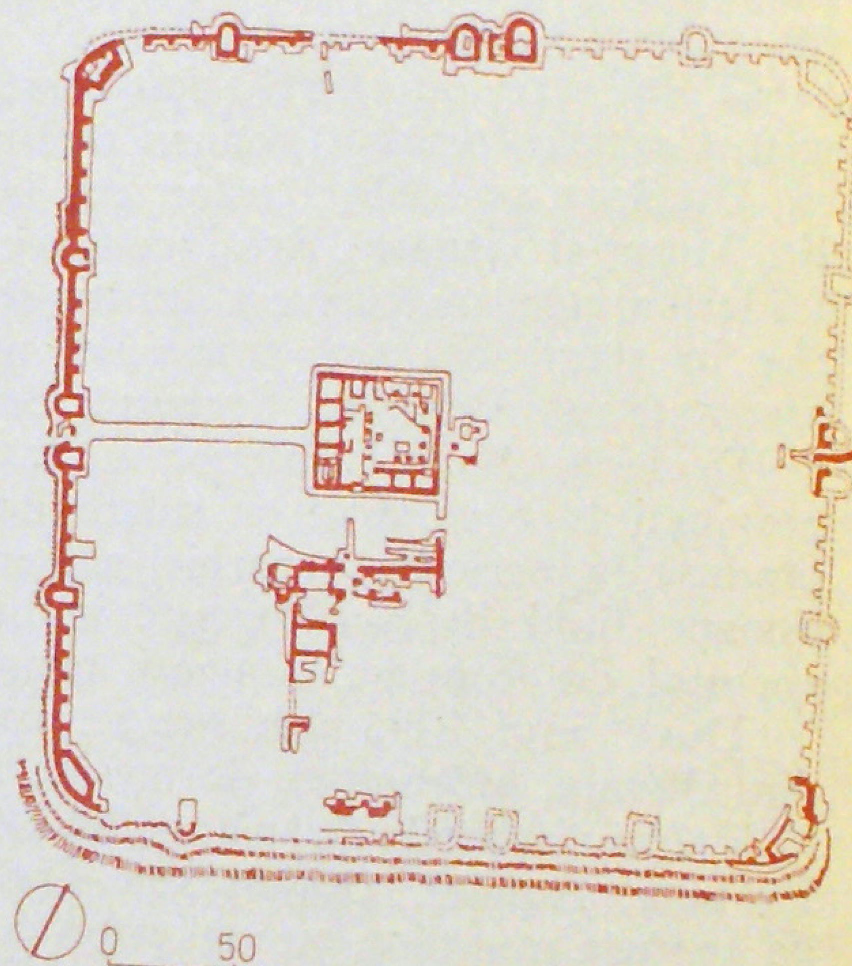
Sub Diocletianus (284–305), Dobrogea, a cărei importanță strategică a crescut datorită evacuării Daciei, devine provincia de sine stătătoare, Scythia Minor. În condițiile de stabilitate nou create, se consolidează fortificațiile, drumurile sînt refăcute, se construiesc noi baze fortificate (Dinogetia), viața urbană cunoaște un nou avînt. Dar perimetrele urbane, apărate de ziduri puternice, se îndepărtează tot mai mult de formele dreptunghiulare caracteristice urbanismului clasic roman, începînd să anunțe formele orașelor medievale (Dinogetia, Ulmetum, Tropaeum Trajani, Axiopolis).

Dintre principiile urbanismului roman se păstrează concepția organizării structurii stradale în lungul unei artere principale rectilinii, *via principalis* (Tropaeum Trajani, Axiopolis), avînd rolul unui decumanus maximus din orașele romane tradiționale, arteră ce întîlnește uneori, în centrul localității, o arteră perpendiculară cu funcție de cardo (Tropaeum Trajani).

Semnificativ pentru redresarea vieții urbane este faptul că Tomis, capitala provinciei Scythia Minor, cunoaște perioada de maximă înflorire din întreaga sa istorie și că una dintre cele mai importante realizări ale arhitecturii romane de pe teritoriul României, așa-numitul « edificiu roman cu mozaic », aparține acestei perioade. Faleza din dreptul portului antic, amenajată în terase, a fost mobilată cu cîteva clădiri importante, printre care termele și edificiul cu mozaic. Acesta din urmă se dezvolta pe trei terase, legate prin scări pe latura

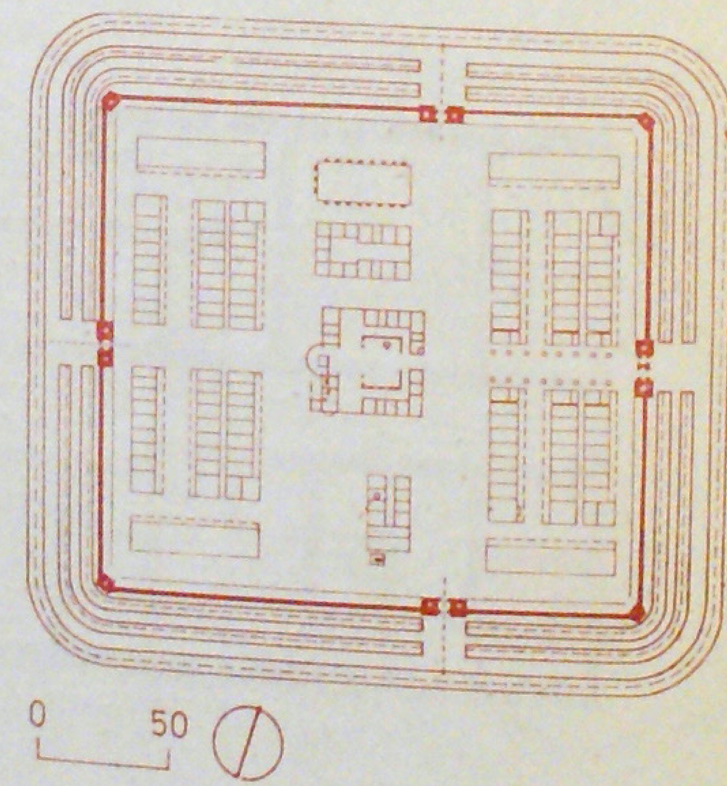


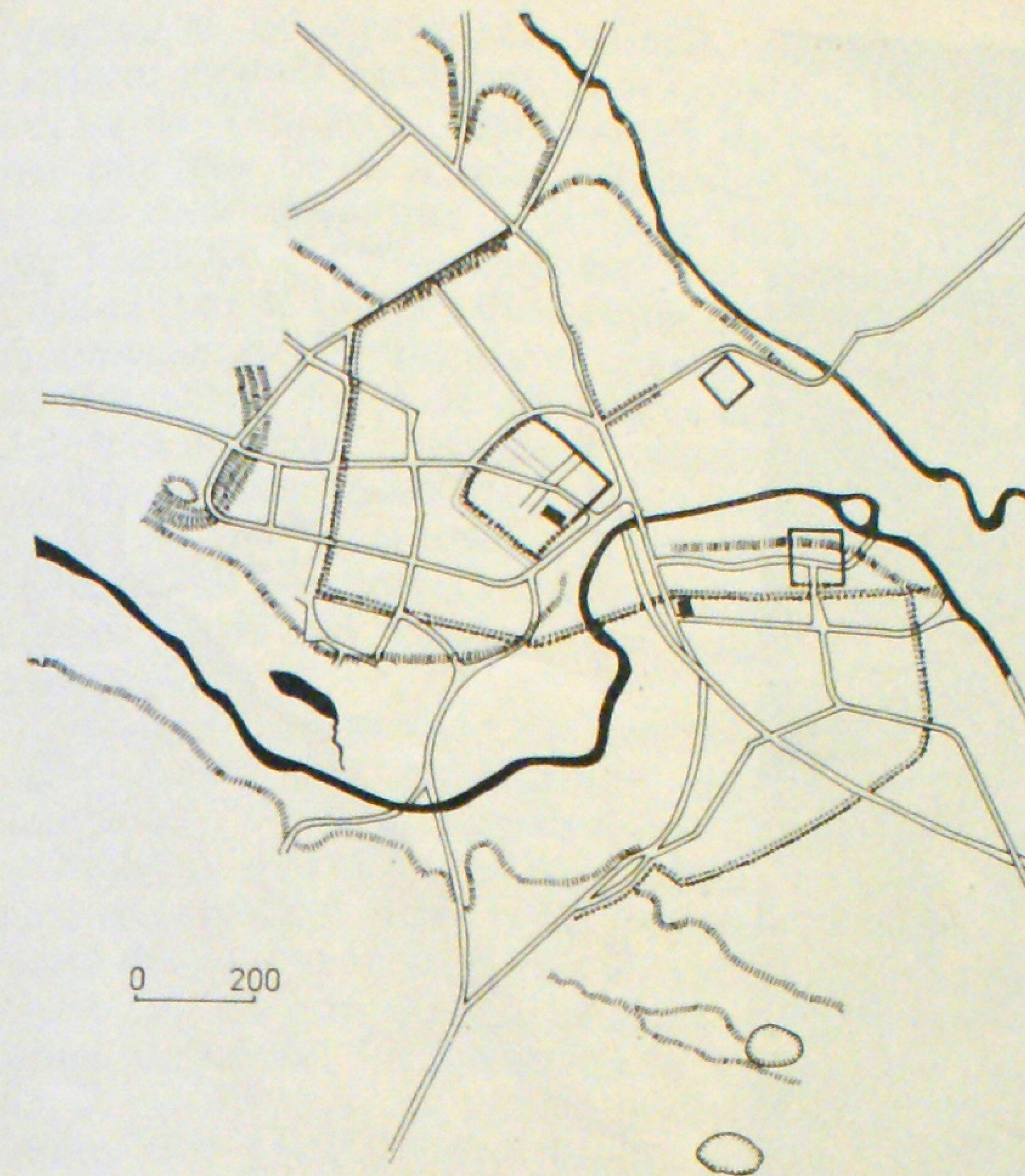
41



42

43 ▼



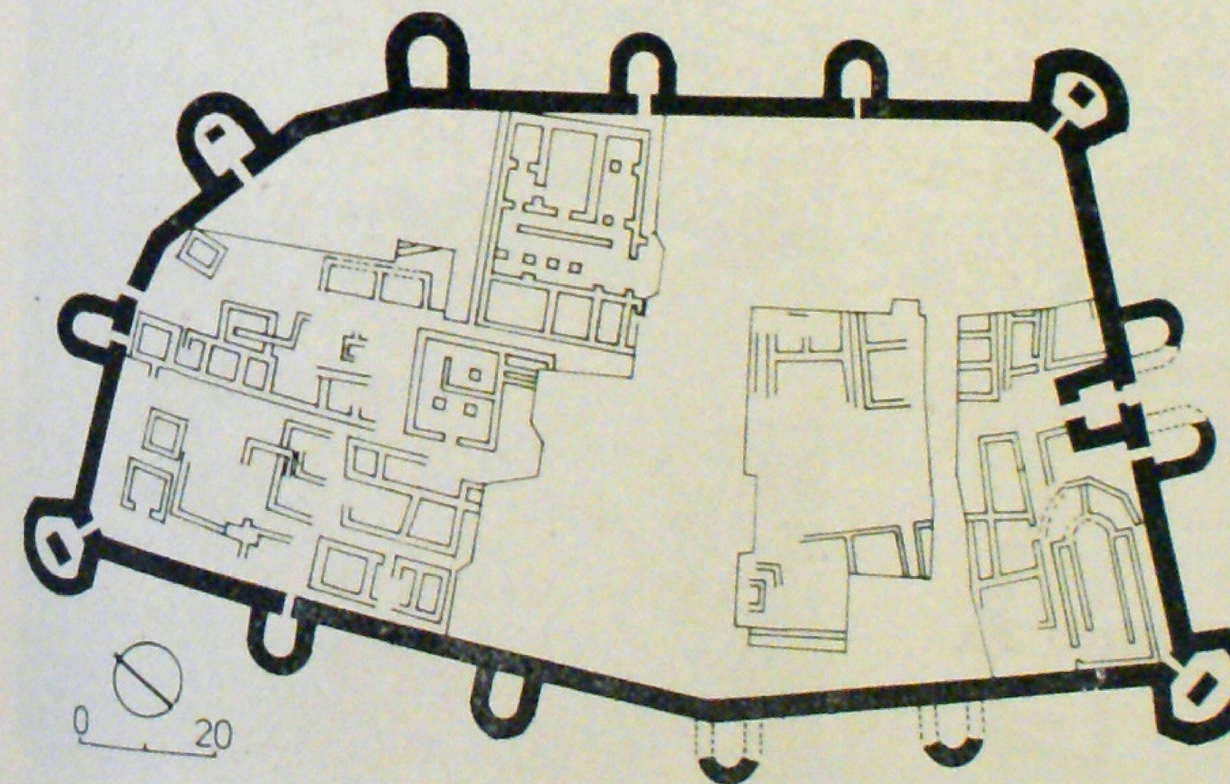


44

Castrele romane ridicate în Dacia aparțin tipului clasic cu incinta de plan pătrat, cîteodată inițial de pămînt, refăcută apoi în piatră, avînd patru porți, colțuri rotunjite și turnuri decroșate către interior, iar mai tîrziu, către exterior. Resturile arheologice permit să se distingă o via principalis și o via praetoria, care se întîlnesc în T, clădirea comandamentului (principia), hambarele (horrea) cîteodată termele (termae).

de sud-vest. Dinspre oraș se cobora la o primă terasă pavată cu unul dintre cele mai mari mozaicuri cunoscute în lumea romană, avînd aspectul unui covor, cu o decorație geometrică în culori vii, naturale, cu o suprafață inițială de 2 000 m din care se păstrează 30%. Ținînd seama de rigorile climei pontice, este de presupus că terasa cu mozaic reprezenta o încăpere acoperită cu o șarpantă. Efectele plastice, generate de jocul cromatic al marmurei și al mozaicurilor policrome, vor fi fost, mai ales în lumina asfințitului, cînd soarele scălda întregul edificiu, deosebit de impresionante.

În timpul domniei lui Constantinus I (306–337), mutarea capitalei imperiale la Constantinopolis, deplasînd centrul de greutate al imperiului spre răsărit, sporește implicit și importanța strategică și economică a regiunii Dunării. Părțile de cîmpie ale Olteniei și Munteniei sînt anexate din nou imperiului roman.



45

41. JIDOVA. Castru realizat, probabil, la începutul secolului al II-lea.

42. CĂȘEIU. Castru (posibil Samnum), construit din pămînt în vremea lui Hadrianus (117–138), reconstruit în piatră probabil la începutul secolului al III-lea, fapt pus în evidență de turnurile decroșate către exterior.

43. SLĂVENI. Castru edificat în vremea lui Traian (98–117), refăcut sub Septimius Severus (205).

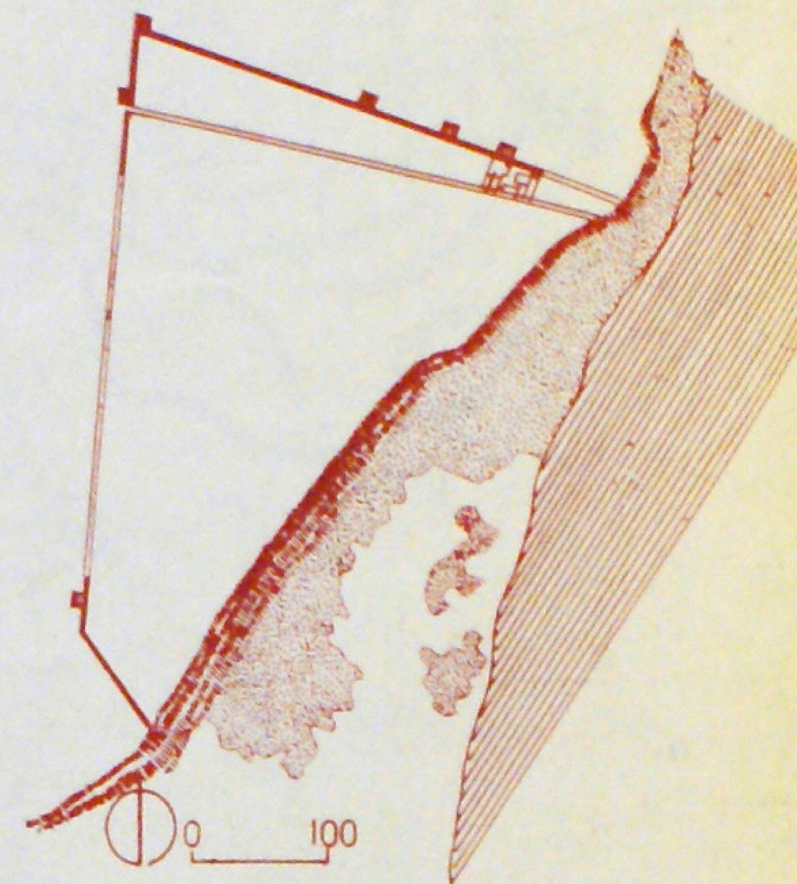
44. ROMULA (REȘCA). În preajma a două castre (înc. sec. al II-lea), destinate să supravegheze limesul Alutanus, s-a constituit un oraș cu incintă dreptunghiulară (182 × 216 m) executată mai întîi din pămînt, refăcută în secolul al II-lea din cărămidă. În cursul aceluiași secol, sub Filip Arabul (244–249), cartierele extinse în afara acestui centru sînt prinse de o nouă incintă de traseu poligonal.

45. DINOGETIA (GARVĂN). Așezare romană, fundată în secolul I î.e.n., este reconstruită în secolul al IV-lea după tipul unei cetăți de factură moeso-romană cu incinta adaptată reliefului, întărită cu turnuri în formă de potcoavă și de U, străbătută de o *via principalis*.

46



49



Se presupune că valul care străbate Oltenia și Muntenia, numit « Brazda lui Novac », aparține acestei perioade. Pentru a lega mai bine această zonă cu imperiul, se construiește la Sucidava un nou pod peste Dunăre, lung de 2 400 m. Arhitectul podului, probabil Teophilus Patricius, s-a inspirat din lucrarea similară realizată de Appolodoros din Damascus. La capătul de nord al podului se reconstruiește cetățuia, de plan liber cu turnuri dreptunghiulare, a Sucidavei, și se restaurează și drumul roman între Sucidava și Romula.

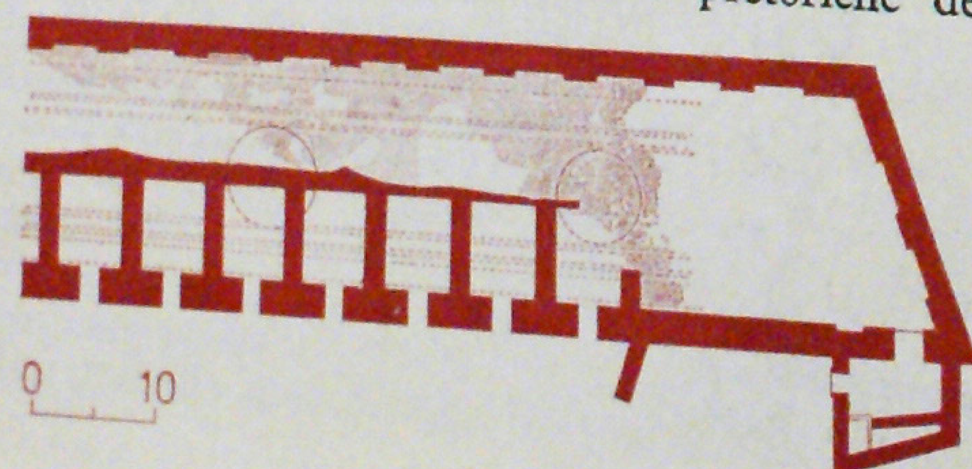
Sub Theodosius al II-lea (408—450), stăpînirea romană la nord de Dunăre se reduce iarăși la vechile capete de pod din vremea lui Aurelianus, majoritatea așezărilor fiind distruse în cursul expediției hunilor din anul 447.

Dar regiunea care profită cel mai mult de apropierea de noua capitală este Dobrogea, unde viața civilă continuă să prospere, îmbinînd formele tradiționale romane cu cele noi, generate de proclamarea creștinismului ca religie oficială de stat. Și în cursul secolului al IV-lea continuă să se realizeze programele de arhitectură specific romane, cum sînt clădirile pretoriene de la

46—48. TOMIS (TOMEUS, TOMI, CONSTANȚA). « Edificiul roman cu mozaic » (sec. III — IV) cuprinde un amplu spațiu pavimentat cu un mozaic ornamental, sprijinit parțial pe un șir de încăperi boltite, orientate către port, cu funcția de depozite.

49—52 KALLATIS (CALLATIS, MANGALIA). Complexul basilicii siriene, compus dintr-un palat și o basilică, este organizat cu ajutorul unei curți cu peristyl. Planul basilicii cu presbiteriul prins într-un contur patrulater, zidăria în *opus quadratum* și decorația capitelelor cu caracter zoomorf denotă o filiație siriană.

◄ 47



48

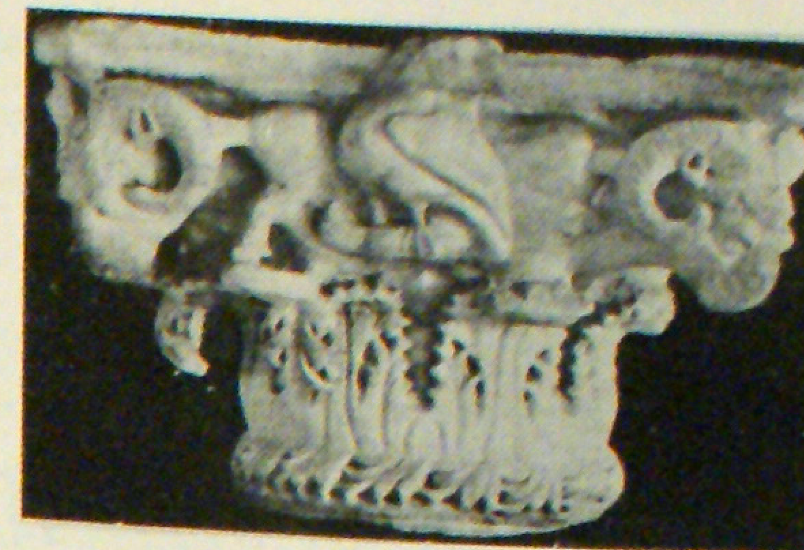


Capidava și Dinogetia, sau termele, construite fie în interiorul incintei fortificate, ca la Capidava, fie în exterior, ca la Dinogetia. Dar, alături de basilicile laice, cum este cea de la Histria, dreptunghiulară în plan, cu trei nave despărțite prin două șiruri de pilaștri, apar basilicile creștine, cum este cea cu cryptă de la Niculițel (sec. al IV-lea), unul dintre cele mai importante monumente ale începuturilor creștinismului pe teritoriul României. Tipul de edificiu monumental de cult, caracteristic acestei perioade, îl constituie basilica trinavată cu terminație absidală, precedată uneori de un atrium. Se poate presupune că predilecția manifestată la Dunărea de Jos pentru acest tip se datorește răspîndirii praetoriilor de tip basilical din cadrul castrelor în această zonă.

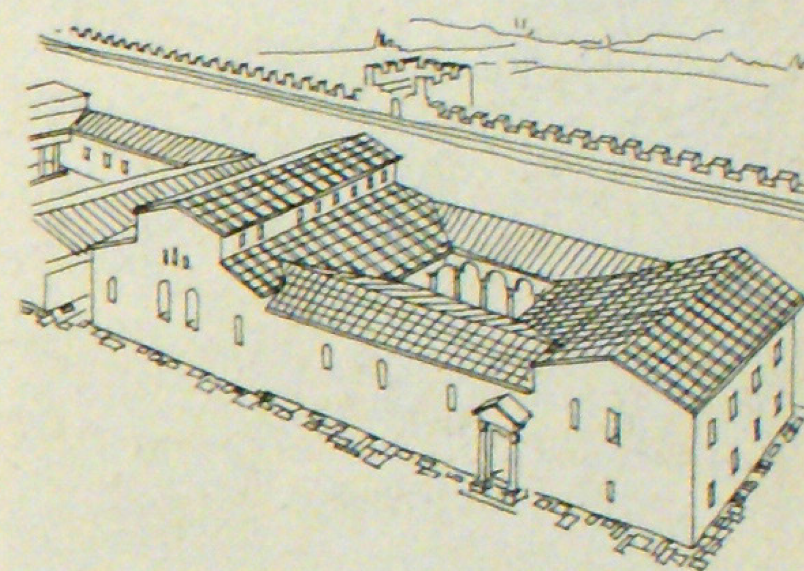
Viața urbană cunoaște un nou avînt. Incintele mai multor orașe sînt reconstruite: Sacidava (Muzait), Ulmetum, Troesmis, Capidava și Callatis.

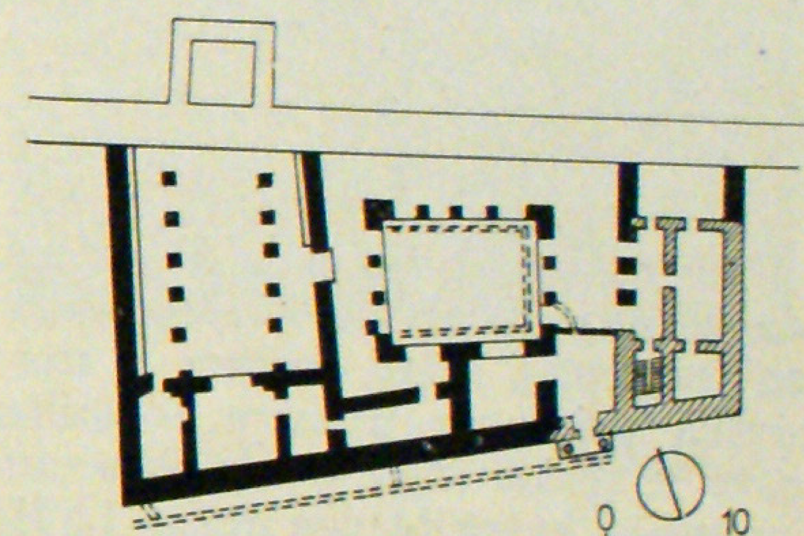
Orașul Tropaeum Trajani, refăcut în anul 316, ocupă o suprafață poligonală, delimitată de o incintă apărată de turnuri în formă de U, străbătută pe direcția est-vest de *via principalis*, mărginită de porticuri adăpostind trotuarele. La intersecția în T, între *via principalis* și *via forensis*, se ridică, probabil în vremea lui Licinius (306—324), *basilica forensis*, trinavată. Remarcabilă este dotarea tehnico-edilitară a orașului: canalele care trec pe sub pavajul din dale de piatră al celor două străzi principale precum și cele patru apeducte subterane care alimentau orașul. În cimitirul din nordul orașului s-a construit o capelă simplă, patrulateră, cu absidă semicirculară la răsărit, *basilica coemeterialis*.

Refăcută, începînd cu vremea lui Diocletianus, textura urbană a Dinogetiei era probabil de asemenea organizată în lungul unei străzi principale. În cursul secolului al IV-lea, în interiorul cetății, s-au construit: praetoriul, o locuință bogată cu peristyl, iar în colțul de sud-est, o biserică creștină trinavată cu terminație absidală. În *canabae*, la vest de orașul fortificat, locuiau agricultorii și pescarii. Tot în afara incintei, se aflau termele, al căror hypocaust este cel mai bine păstrat din Dobrogea.



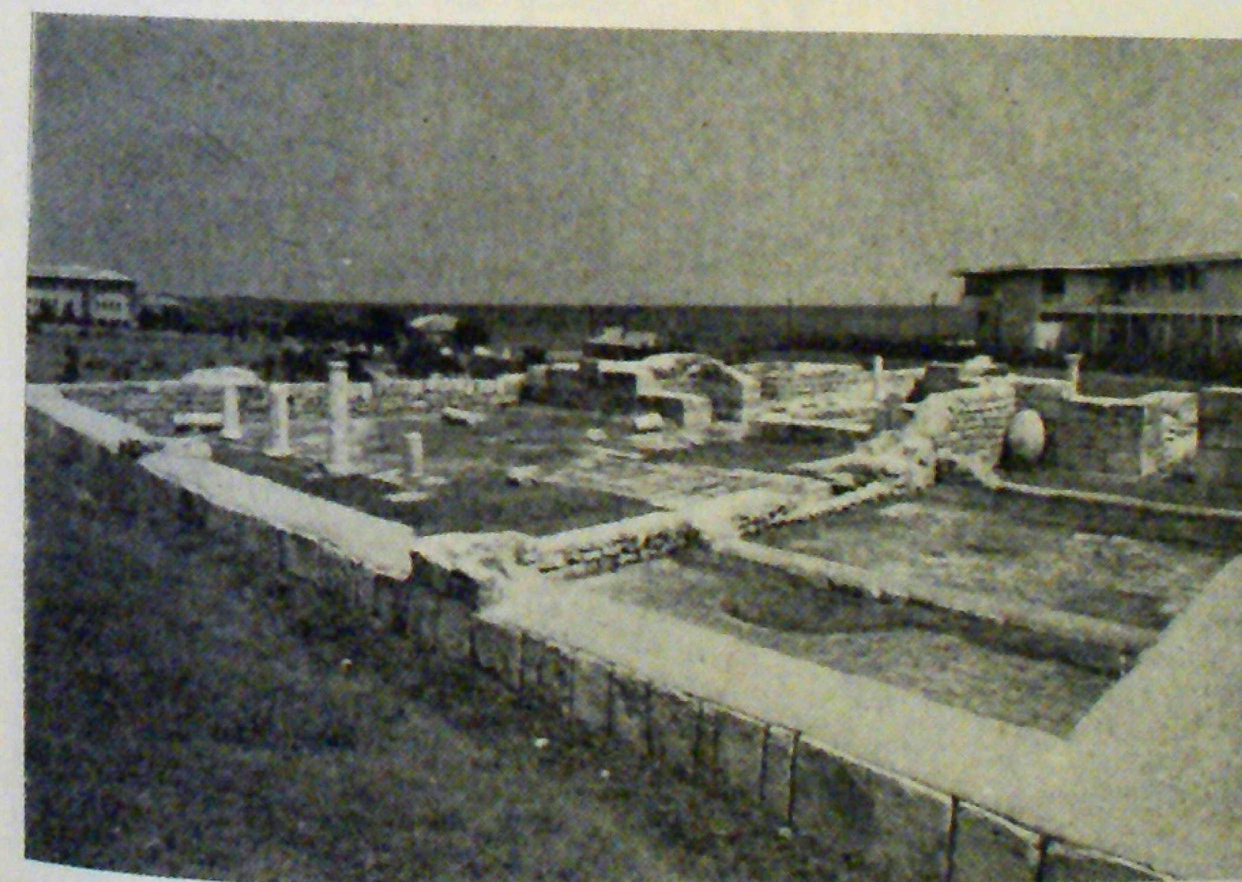
52





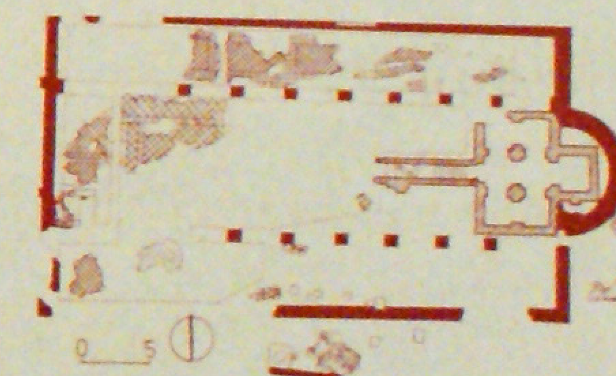
51

50

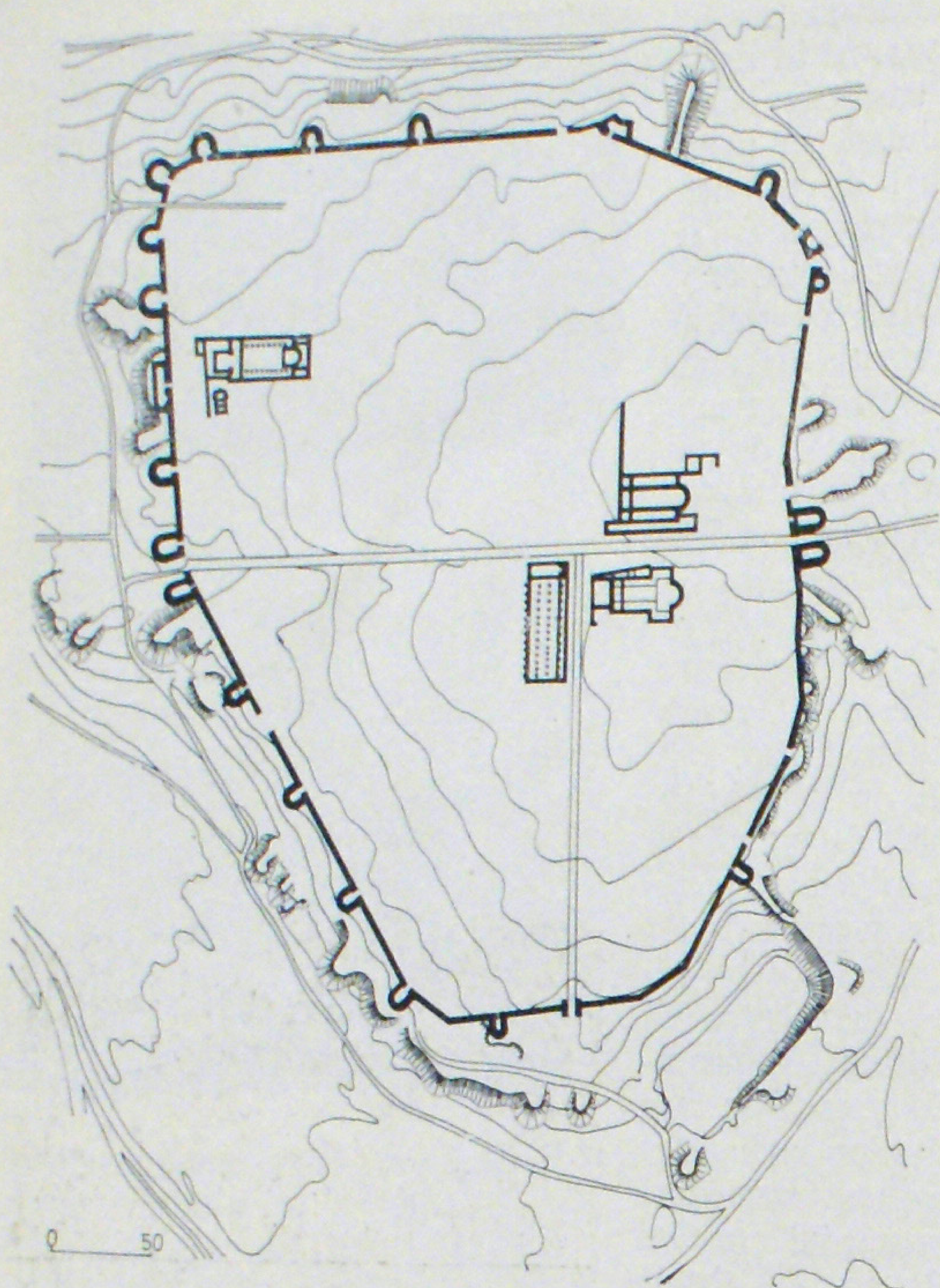


53. TOMIS (TOMEUS, TOMI, CONSTANȚA). « Basilica mare » (sec. IV — V), probabil catedrala mitropoliei tomitane, compusă din trei nave, narthex și o criptă boltită.

53



54



54–61. TROPAEUM TRAJANI (ADAMCLISI). Oraș edificat în vremea lui Traian, în preajma trofeului, este reconstruit integral în jurul anului 316, căpătînd o structură de tip moeso-roman, cu incintă în formă de poligon neregulat, străbătut fiind de o *via principalis*, care se întîlnește în T cu o *via forensis*. Zidul de incintă, întărit cu turnuri în formă de U, este compus dintr-un emplecton în *opus coementicium* placat în *opus quadratum* (fig. 55, 56). Printre monumentele dispuse de-a lungul străzilor principale se află basilica bizantină, basilica cu transept « redus » (fig. 57) și basilica forensis (fig. 58–60), realizate sau refăcute în cursul secolelor IV – V. În interiorul zonei construite se recunoaște « basilica de marmură » cu baptisteriu (fig. 61).

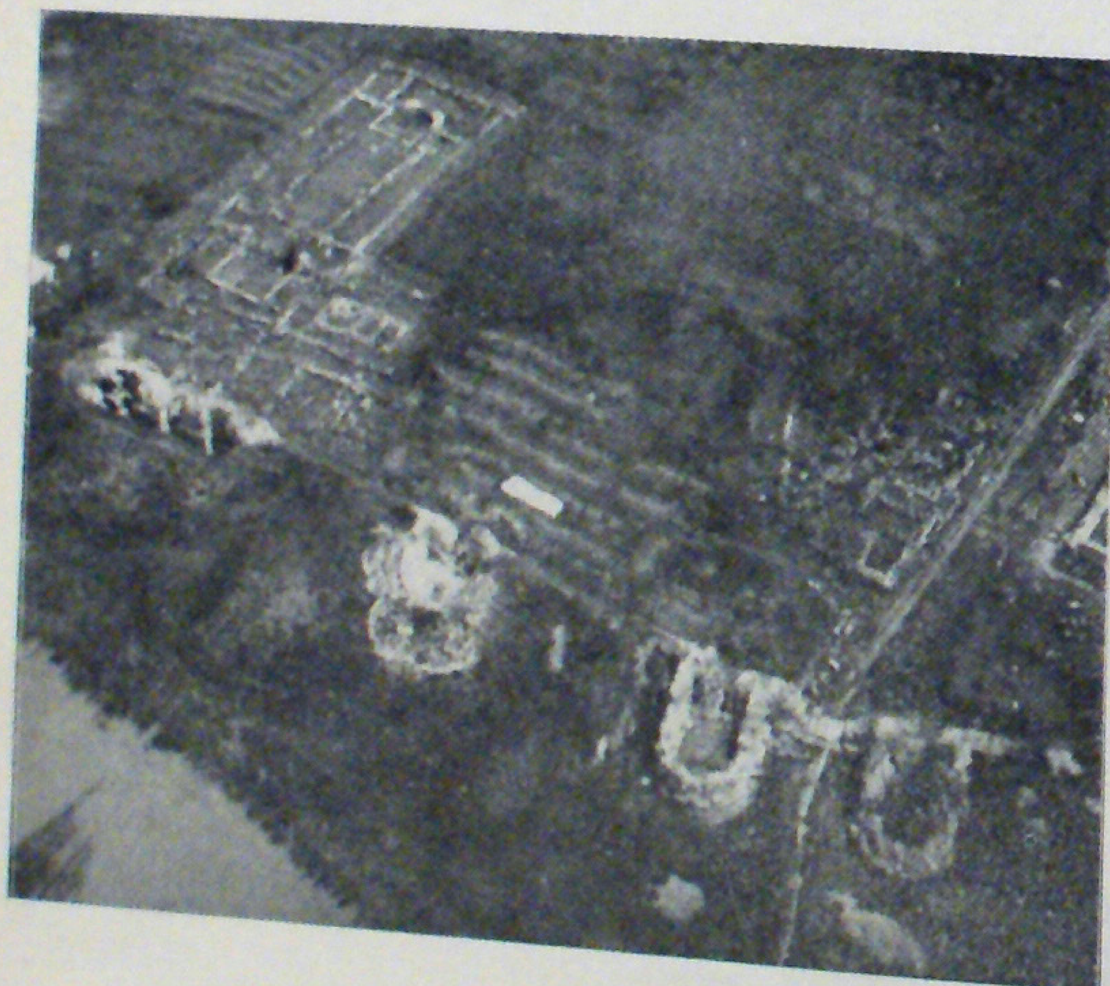
În cursul secolului al V-lea se construiesc o serie de basilici cu crypte la Tropaeum Traiani: « basilica cu transept », avînd narthex și trei nave despărțite de absidă printr-un transept, « basilica simplă » cu trei nave și absidă largă și « basilica cisternă » cu colaterale înguste și crypta de plan treflat. La Histria se construiește o basilică cu trei nave, *narthex* și *crypta* dedesubtul absidei.

Ansamblul numit « basilica siriană » de la Callatis, din secolele V–VI, include o basilică cu trei nave al cărui presbiteriu este prins într-un contur patrulater. Din secolele V–VI datează « basilica de marmură » (« basilica mare ») de la Tomis, probabil catedrala episcopiei, o clădire de formă clasică cu trei nave, absidă și narthex. Printre dărîmăturile cryptei, formată din șapte încăperi dispuse în formă de cruce, s-au găsit fragmente de placaj de marmură, coloane și capiteluri atestînd bogăția edificiului. Din aceeași perioadă datează și « basilica cu crypta pictată », avînd crypta boltită împodobită cu motive florale, « basilica mică », cu absida semicirculară și crypta dreptunghiulară, și « basilica portului », din care se păstrează partea de răsărit cu absida.

Sub Justinianus (527–565) este reluată ofensiva imperiului la nord de Dunăre, fără să atingă însă amploarea celei din vremea lui Constantinus. Orașele, căzute în ruină, rămîn pustii. Totuși, la Drobeta, sînt din nou locuite unele porțiuni din vechiul castru. La Sucidava se reface numai cetățuia în interiorul căreia se construiește o biserică uninavată, cea mai veche clădire de cult creștin, cunoscută în nordul Dunării.

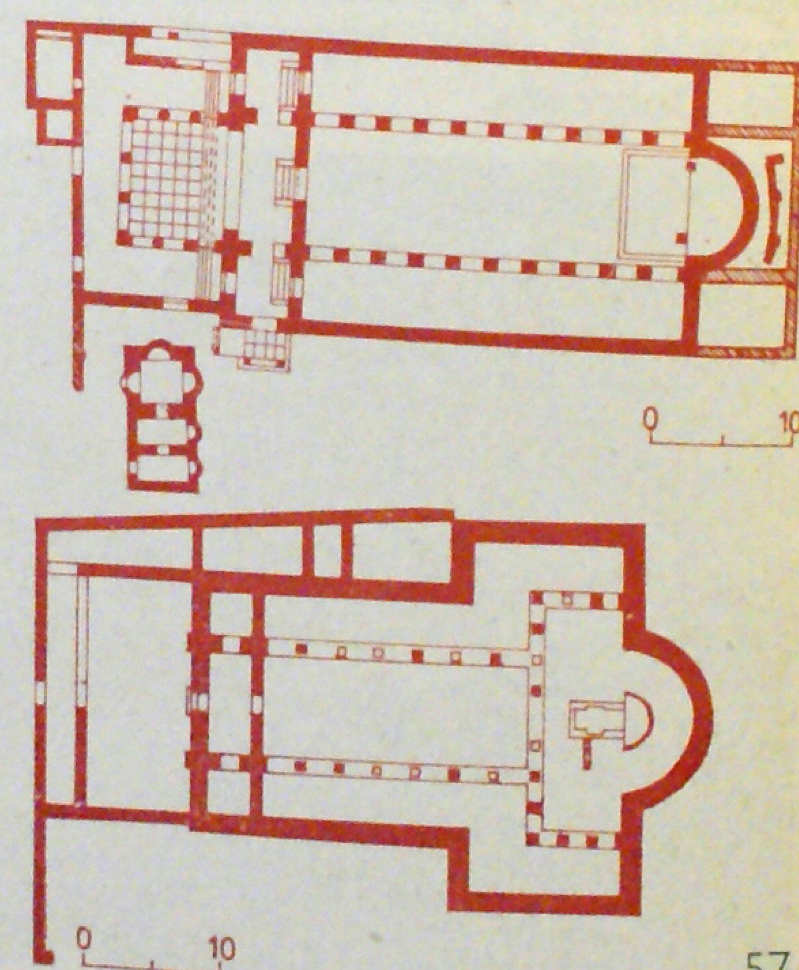
Spre deosebire de alte regiuni europene, în care viața urbană intră în declin, în Dobrogea, unele orașe

◀ 55



61

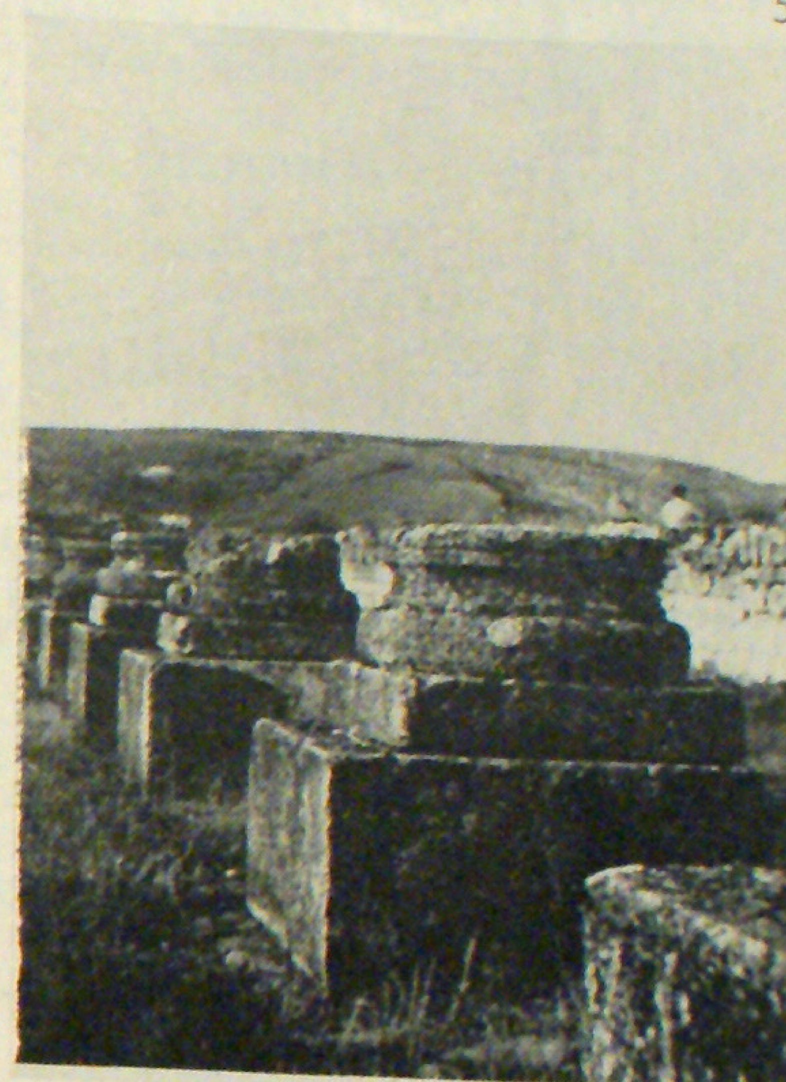
57



58



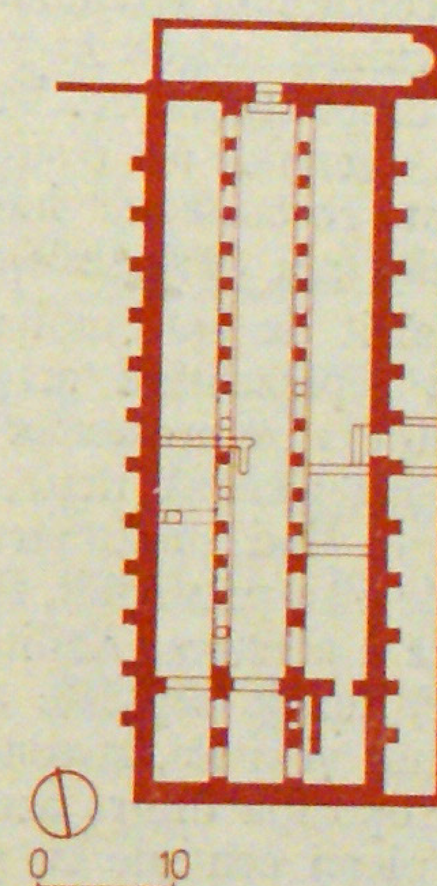
59



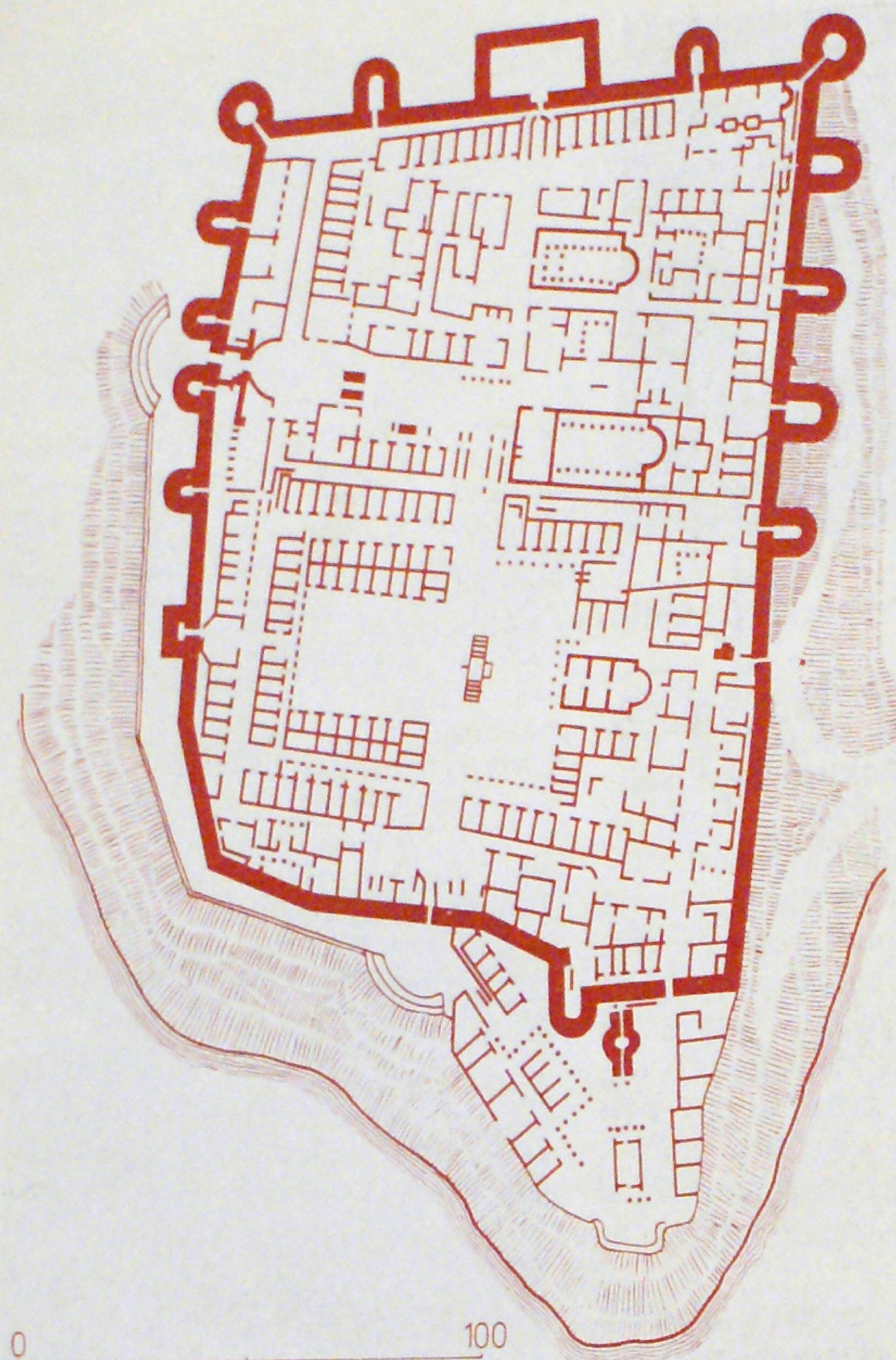
56



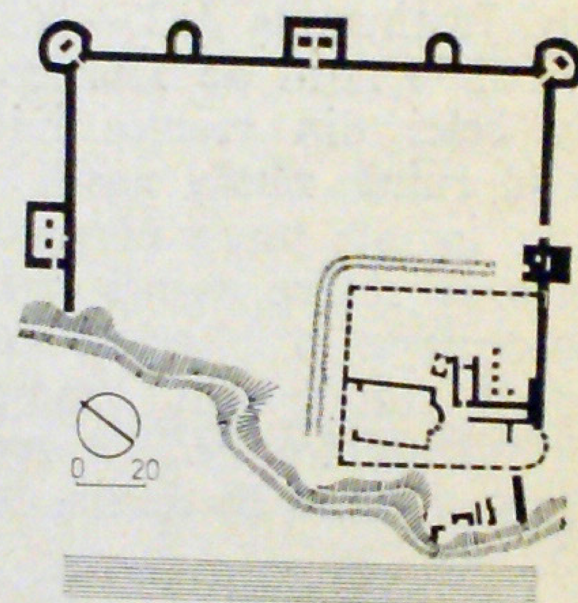
60



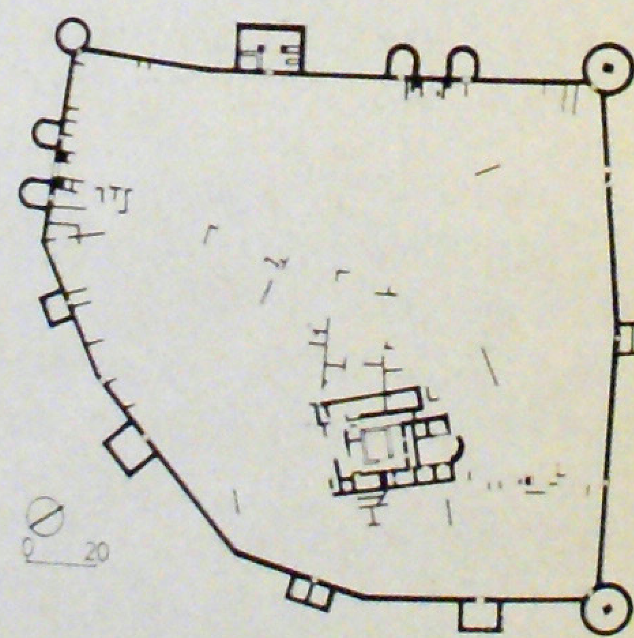
62



63



64



continuă să prospere. Incintele de la Tomis, Dinogetia, Noviodunum, Aegyssus, (Tulcea), Axiopolis, Ibida (Slava Rusă), Histria, Callatis, (Capul Dolojman), Ulmetum, Troesmis și Sacidava (Muzait) sînt reconstruite. Traseul fortificațiilor ia uneori forme libere, adaptate condițiilor terenului. Turnurile, în formă de U sau circulare, inegale ca mărime, tind să înlocuiască turnurile dreptunghiulare. În unele orașe au loc intervenții cu caracter de restructurare parțială (Histria); altele sînt reconstruite integral, căpătînd caracterul unor așezări noi (Troesmis).

La răsărit de așa-numita « Cetate de vest » de la Troesmis, reprezentînd orașul fortificat cu suprafața restrînsă din cauza proceselor de militarizare și ruralizare din perioada romană tîrzie, se ridică o nouă cetate, care reia, în linii mari, structura ordonată a orașelor romane, de plan prestabilit, fără să păstreze însă rigoarea geometrică a acestora. Abilitatea în rezolvarea partiului urbanistic, zonele separate atribuite funcțiunilor militare, de cult și civile, în condițiile unei stricte economii de teren, opoziția dintre această economie și suprafața amplă a pieței centrale ca și unele soluții de detaliu,



65

În faza romană tîrzie (sec. IV–VII), paralel cu structuri urbane de tip dunărean, ale căror incinte fortificate continuă formula castrului clasic, se adoptă tipul moeso-roman cu incinta poligonală întărită cu turnuri în formă de U și circulare, spațiul urban fiind ordonat de o via principalis.

62. TROESMIS (TURCOAIA). « Cetatea de est », construită în vremea lui Justinianus (527–565), pune în evidență o organizare funcțională pe cartiere dominate de prezența unor edificii monumentale de tip basilical.

63. CAPIDAVA (TOPALU). Cetate romană (sf. sec. al III-lea), distrusă de huni (înc. sec. al V-lea), a fost refăcută la începutul secolului al VI-lea pe un sfert din întinderea sa inițială.

64. ULMETUM (PANTELIMONUL DE SUS) Cetate romană și romano-bizantină (sec. II – VII) include un palat roman tîrziu.

65, 66. ISTROS (ISTRI, ISTROPOLIS, HISTRIA). Locuințe bogate (sec. V – VII), situate pe platoul cel mai înalt al cetății, denotă un caracter bizantin timpuriu de filiație elenistică.

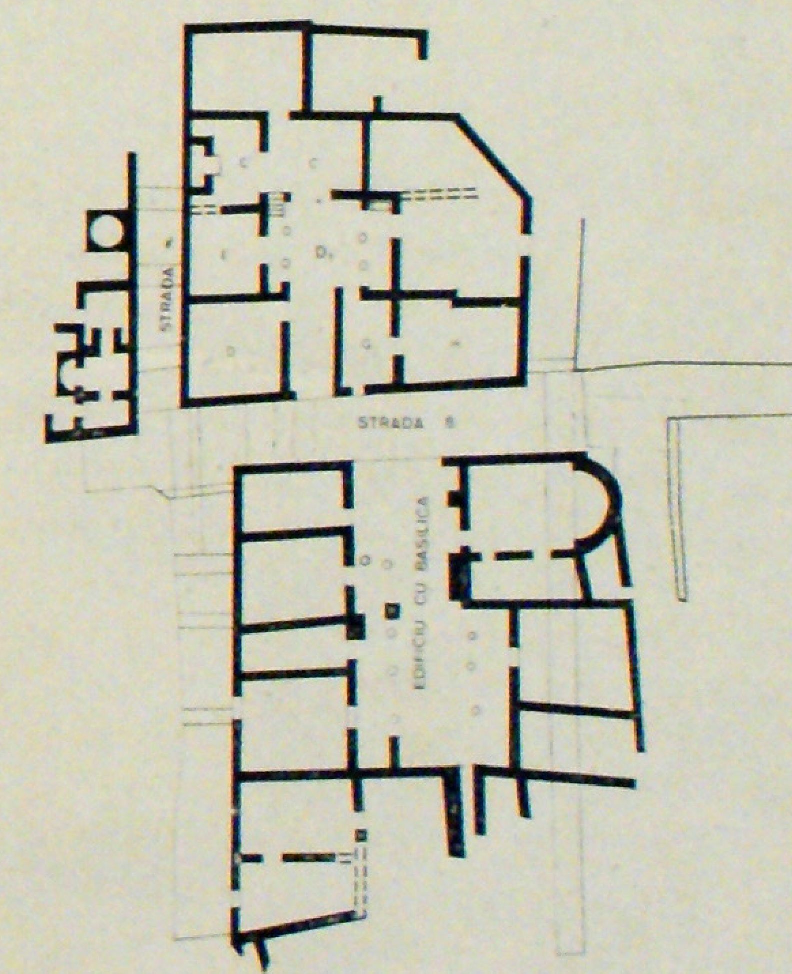
situează cetatea la nivelul intervențiilor imperiale, net diferite de improvizațiile locale frecvente în Dobrogea.

Basilica rămîne edificiul monumental reprezentativ și pentru secolul al VI-lea, fie că are destinație religioasă, fie laică. Acestui timp îi aparțin cele trei basilici de la Troesmis, ca și cele de la Dinogetia, Histria, Argamum, la care se adaugă refacerea « basilicii de marmură » de la Tropaeum Trajani, înzestrată cu un baptisteriu.

Semnificative pentru viața urbană a secolului al VI-lea sînt clădirile edificate la Histria: cele două basilici laice, sala cu tejghea spre stradă și peristylul-palestră din cartierul edificiilor publice, locuințele cu peristyl din cartierul locuințelor bogate precum și atelierele și prăvăliile din cartierul meșteșugăresc.

În secolele al VI-lea și al VII-lea presiunile popoarelor migratoare asupra Dobrogei se intensifică. Rînd pe rînd, sînt jefuite și distruse orașele de la Dunăre, cele din interior, apoi și cele de pe litoral, astfel încît, la sfîrșitul secolului al VII-lea, orașele, odinioară înfloritoare, rămîn pustii.

66



CHIOJDUL DE SUS. Locuință din zona de deal cu foișor (sec. al XVIII-lea).



ARHITECTURA POPULARĂ, SURSELE SALE ÎNDEPĂRTATE, ROLUL EI DE STIMUL PERMANENT AL DEZVOLTĂRII ARHITECTURII CULTE

« Adînca poezie ce emană dintr-un sat românesc provine din faptul că aici comorile nu sînt decît sufletești. Tradiția se exprimă printr-o veșnică renaștere și o veșnică izbîndă . . . ca și natura. La adăpostul nucilor bătrîni, la umbra sălciilor sau sub straja plopilor, la poalele munților sau pe malul apelor fugare . . . casele noastre sînt o discretă lecție de armonie ».
(G. M. CANTACUZINO, Arcade, firide și lespezi)

« Din prispa ta vreau să-mi aduc aminte,
Din geamul tău gîndi-voi la trecut,
Privind în sus la păsările sfinte,
Ce-n streașini cuib de-argilă și-au făcut.
(T. ARGHEZI, Inscripție pe o casă de țară)

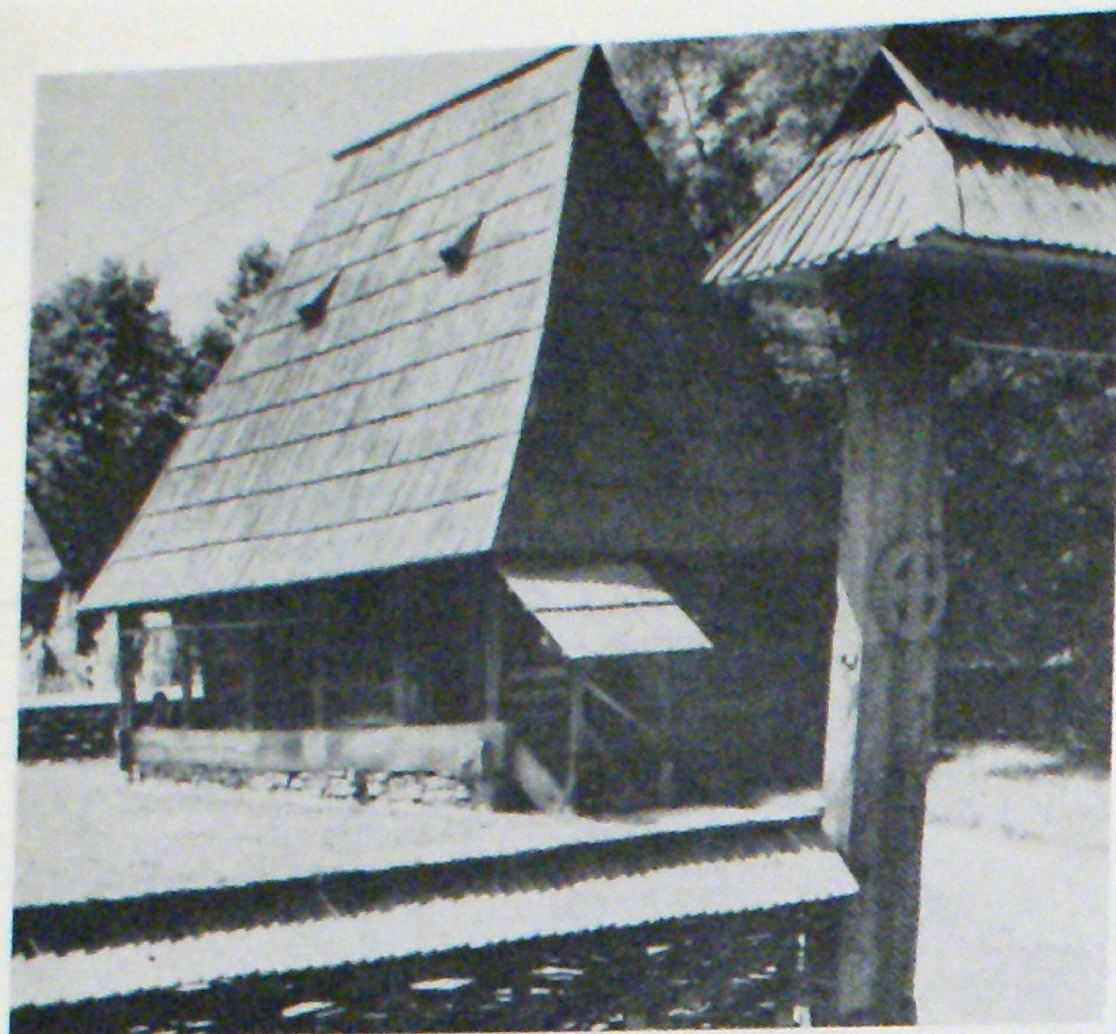
Întemeiată pe o neîntreruptă continuitate de viețuire și civilizație, ale cărei mărturii pot fi urmărite din perioada neolitică pînă în zilele noastre, arhitectura populară românească dezvăluie, dincolo de diversitatea formelor ei concrete, o deplină unitate pe întreaga sa arie de manifestare.

Odată cu apariția pe pămîntul României a arhitecturii monumentale feudale, arhitectura populară, care a constituit baza pe care s-a dezvoltat producția cultă, a continuat să dăinuie ca o ramură de sine stătătoare a arhitecturii. Aceasta nu înseamnă că între arhitectura populară și cea cultă nu au existat schimburi și influențe. Meșterii proveniți din rîndurile poporului s-au întors mereu către arhitectura populară, izvor nesecat de învățăminte și inspirație. Acest permanent contact a fost factorul hotărîtor în ceea ce privește conturarea caracterului profund autohton și original al arhitecturii culte. La rîndul lor, meșterii populari, care au participat la realizarea monumentelor arhitecturii culte, au transmis celei populare o seamă de elemente aplicabile acesteia din urmă.

Clădirile aparținînd arhitecturii populare din vechime nu s-au putut păstra, din cauza caracterului trecător al materialelor din care această arhitectură a fost realizată.

Evoluția lentă a tehnicii mînuite de meșterii țărani, condițiile economice ale vieții, care s-au schimbat prea puțin de-a lungul perioadei cît relațiile feudale au rămas dominante, caracterul conservator și de continuitate al tradiției au produs însă, în cadrul arhitecturii populare, modificări prea puțin importante.

Date rezultate din cercetări arheologice, cît și unele documente cum ar fi imaginea unei case înfățișate într-unul din reliefurile columnei lui Traian de la Roma, arată că tipurile principalului program al arhitecturii populare, cel al locuinței, au o origine străveche. Acest lucru permite să se considere că exemplarele de arhi-



tectură populară păstrate dintr-o vreme mai recentă (secolele XVIII—XIX) ar reprezenta perpetuarea unor tipuri a căror sursă se pierde în negura veacurilor. Atît locuințele boierești și de tîrgoveți păstrate din secolul al XVIII-lea, care în mod evident sînt tributare locuinței populare, cît și locuințele domnești de la Curtea de Argeș, mai vechi cu patru secole, par a avea un prototip comun. Acest prototip îl constituie locuința populară care, în cursul întregului ev mediu, și-a păstrat trăsăturile sale fundamentale inițiale.

Deși unitară pe întregul teritoriu al țării, arhitectura populară se diferențiază prin modul de grupare al clădirilor în cadrul așezărilor, prin structura acestora, materialele de construcție și aspect. Această varietate este determinată de zonele climatice și de relieful deosebit al diferitelor regiuni ale țării, de sursele și natura materialelor de construcție, de ocupația locuitorilor, de tradițiile artistice locale, de personalitatea țăranului arhitect. În cadrul utilizării aceluiași tip de plan cu una, două sau trei încăperi, locuințele populare din diferite regiuni ale țării sau chiar din cadrul aceluiași sat înfățișează o mare varietate de soluții plastice.

În ceea ce privește modul de dispoziție a clădirilor în cadrul așezărilor se întîlnesc sate de oieri, cu locuințe împrăștiate caracteristice regiunilor de munte în nord-estul Maramureșului, ținuturilor dintre văile Mureșului și Crișul Repede, zonei Munților Apuseni și, izolat, părților Bicazului, Sucevei, Trotușului, în sud-estul Banatului etc., sate răsfirate de deal, tipul cel mai frecvent pe teritoriul țării, ale căror locuitori se ocupă cu pomicultura, agricultura și creșterea vitelor, sau sate adunate de agricultori, caracteristice regiunilor de șes (Bărăgan, Oltenia).

În Transilvania, în satele săsești din Mărginimea Sibiului și Țara Bîrsei, casele cu porțile lor formează un front închis către stradă, asemănător cu regimul închis de construcție din cadrul orașelor. Acest sistem, deosebit de procedeul exprimării libere în spațiu a volumului fiecărei construcții în parte, a fost preluat și de unele sate cu populație românească sau maghiară.

Omogenitatea existentă la scara întregului așezării rurale se regăsește la nivelul unității ei funcționale: casa. Cercetarea acesteia relevă pe de o parte păstrarea pînă tîrziu a unor tradiții ce țin de stratul arhaic al arhitecturii țărănești, înglobînd atît locuința semi-îngropată (bordeiul), cît și pe cea de la suprafața solului și pe de altă parte, evoluția organică, în general de la simplu la complex, a formelor de plan, prelungită pînă în pragul secolului al XX-lea.

1. **BERBEȘTI.** Casă (1775) specifică zonei etnografice a Maramureșului (azi în Muzeul satului din București), este executată integral din material lemnos, pereții din bîrne încheiate iar învelitoarea înaltă din draniță. Prispa fără balustradă este delimitată prin stîlpi. Întreaga gospodărie constituie un ansamblu de mare omogenitate constructivă și decorativă.

2. **MÎȘCA.** Locuință executată din materiale specifice regiunilor de șes, asimilează trăsături ale arhitecturii din vestul țării, de unde rezultă sinteza acoperișului înalt, învelit cu paie, cu motivul pinionului.



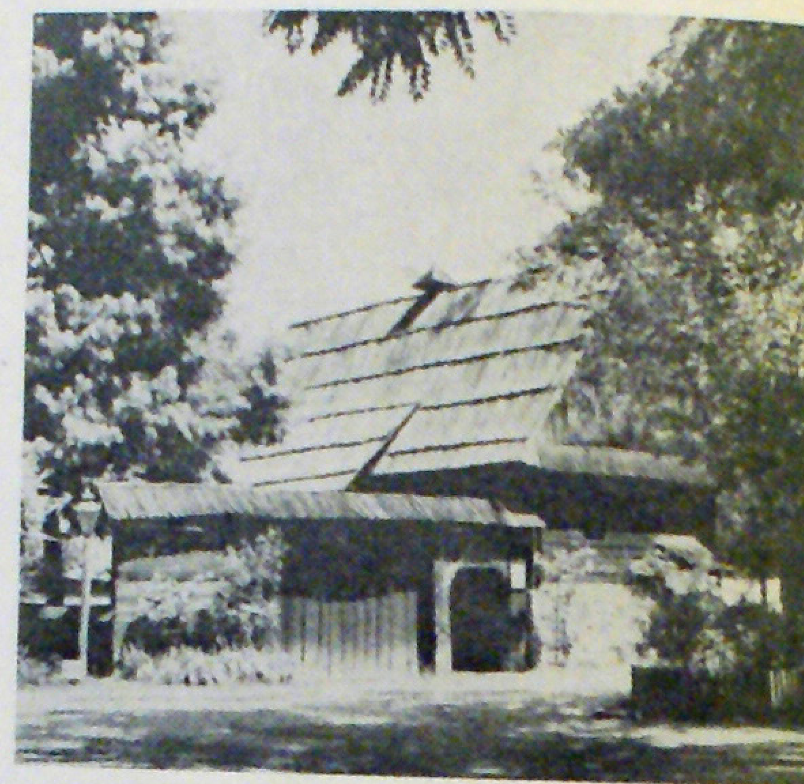
3. **SĂLCIUA.** Casă construită din bîrne încheiate cu secțiuni modeste, acoperită cu o învelitoare înaltă de paie. Contrafișele stîlpilor prispei, prevăzute cu parapet, figurează un șir impar de arce care accentuează simetria fațadei, deși accesul este deplasat în poziție asimetrică.



Este astfel remarcabilă persistența tardivă, mai ales în Oltenia și în Muntenia de vest, a bordeiului cu una sau mai multe încăperi, prezent printre vestigiile neolitice sau în cele datînd din secolulele VIII—IX, din Cîmpia Dunării (Ileana-Podari, Alexandria), ori Moldova (Spinoasa-Erbiceni). Bordeiul care, fapt demn de reținut, era acoperit în două ape, amintește, prin aceasta, împreună cu atît de interesantele case de piatră din ținutul Hunedoarei, înfățișarea vechii locuințe dacice. Alături de bordei (zemnic), coliba pastorală, ca formă de locuire vremelnică, reeditează un model al casei dacice (Pietrele, Blejești), perpetuînd străvechiul tip cu o singură încăpere servind multiplelor funcțiuni ce le implică locuirea: viețuirea, pregătirea mîncării, dormitul, păstrarea alimentelor, primirea oaspeților etc. Primele construcții de acest tip par să nu fi avut tavan, vatra fiind așezată la nivelul solului.


4

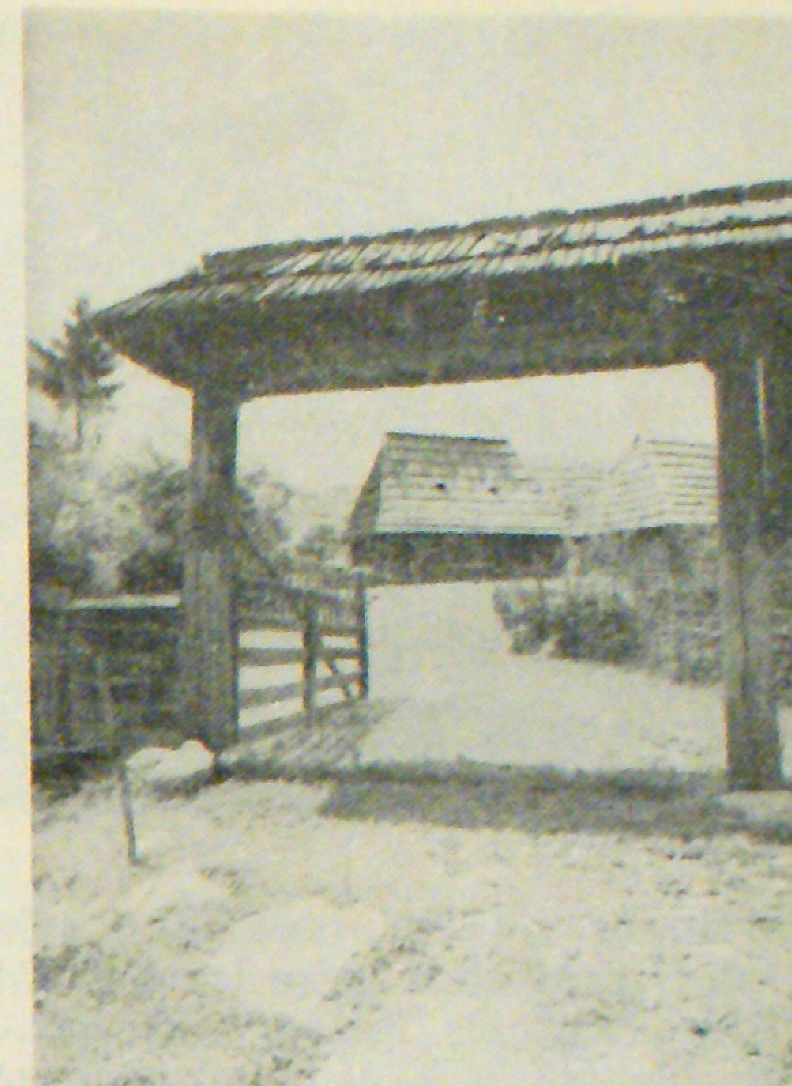
O formă de plan arhaică este cea obținută prin alipirea la odaia de locuit (denumită de regulă « casă ») a unei cămări cu intrare proprie. Acest plan se întîlnește îndeosebi într-o zonă foarte omogenă sub aspectul tipologiei locuinței populare, străbătută de lanțul Carpatic și cuprinzînd nordul Munteniei, nordul și centrul Olteniei și regiunea Hunedoarei (unde era foarte răspîndit). Casa cu două încăperi prezintă și alte variante, între care se cuvine menționată cea cu o singură intrare, compusă din « tindă » (spațiu de trecere) și « casă », plan adoptat atît de locuințele românești, cît și de cele din mediile săsești. Uneori, în casele românilor transilvăneni, de pildă, cuptorul cu vatra (« căloniu ») se mută din odaia de locuit în tindă. Gruparea tindă-casă este de asemenea frecventă în ținuturile Vîlcei, Buzăului sau pe Valea Bistriței.


5

Casa cu trei încăperi cunoaște la rîndu-i o difuziune extrem de largă pe întinsul țării. Ea a luat naștere, probabil, prin adăugarea unei cămări (« celar », « coamăr») nucleului cu două încăperi. Este de notat că acest model de casă se regăsește deopotrivă în ambianța săsească sau în aceea a slavilor din vecinătatea nordică a țării (ruteni, huțuli). Cu timpul, vatra deplasîndu-se


6

în cămară, odaia de locuit dobîndește funcția de cameră pentru oaspeți sau de spațiu sărbătoresc, unde se expun piese de port, țesături și mobile cu rol de reprezentare. Denumirile acestui spațiu sînt diverse: « camera curată », « casa frumoasă », « casa mare », « soba mare » sau în Transilvania, în condițiile satului adunat, « casa dinainte » adică dinspre uliță. Planul devine astfel simetric, tinda asigurînd comunicarea cu ambele încăperi ce o flanchează sau alteori cămara avînd intrarea ei. Trebuie menționate totodată spațiile de depozitare adiacente casei: « dosare », « dolii », « aplecători » (Muntenia, Dobrogea, Moldova) divers dispuse, dar în general adăpostite sub prelungirea apelor acoperișului. De asemenea, bucătăriile de vară, care se desprind uneori de corpul casei, alcătuind unități separate în cadrul gospodăriei și prilejuind, adesea, armonioase realizări de plastică arhitecturală. Dar dispoziția cu trei încăperi nu este termenul final al evoluției spațiilor interioare țărănești și pe lîngă tipurile mai singulare (locuința « în vinclu » din Transilvania, casele « gemene » din Dobrogea), trebuie amintite casele cu patru încăperi, mai vechi sau mai noi. Tot aici, este locul de a consemna un partiu caracteristic pentru ambianța săsească, unde încăperile locuibile se învecinează, sub același acoperiș, cu grajdul sau șura, evocînd întrucîtva acea *longa domus* dezvoltată în Europa occidentală în cursul Evului Mediu timpuriu și păstrată încă și astăzi în anumite enclave zonale mai accentuat particularizate.


7

Înfățișarea specifică a casei țărănești românești este întregită de « prispă » (« sală » în Oltenia, « tîrnaț » sau


8

4. BRAN. Casă din zonă, strămutată în muzeul etnografic din localitate, executată din lemn tencuit, are o structură spațială tripartită pusă în evidență datorită prispei fără stîlpi care este protejată de o streașină puternic ieșită.

5. TILIȘCA. Casă din Mărginimea Sibiului (1847), ridicată pe o pivniță înaltă, de piatră, este executată din lemn cu o învelitoare în două pante. Așezarea către uliță cu latura scurtă și închiderea spațiului curții printr-o poartă înaltă, reprezintă o influență a regimului închis al străzilor caracteristic așezărilor urbane.

6. MOISENI. Casă din Țara Oașului (1780), caracteristică pentru meșteșugul lemnarilor din zonă, exprimat prin construirea pereților din scînduri încheiate de ample secțiuni, și decorul minuțios al ancadramentelor, ferestrelor și al stîlpilor.

7. FLUEȘ. Gospodărie din Munții Apuseni, grupează funcțiunile de locuire și producție în clădiri separate, unifuncționale, asemănătoare ca plastică și dimensiuni.

8. VALEA ARIEȘULUI. Casă din Țara Moților, componentă a unei așezări de tip împrăștiat, executată din bîrne încheiate, lipsită de prispă, datorîndu-și valoarea estetică volumului și proporțiilor.



9

«fruntariu» în Transilvania) mărginind casa pe una, două, trei sau chiar patru laturi (în Moldova). Cîteodată platformă simplă de pămînt bătut, alteori podită cu lemn, delimitată de stîlpi și balustrad sau lipsită fie de stîlpi, fie de parapet, prispa alcătuiește un element de protecție și izolare, un spațiu util, funcțional, îmbogățind totodată plastica fațadelor. Un caz aparte îl reprezintă prispa parțială, soluție existentă în zona Ciucului, Țara Moților, Țara Almașului, Mehedinți sau Maramureș, al cărei arhaism a fost probat, de pildă, de cercetările arheologice de la Ariușd și, pe de altă parte, constituie o rezolvare răspîndită la casele mai noi din numeroase regiuni ale țării.

Prispa este completată frecvent de un foișor, plasat lateral, acoperit fie în polată, fie în două sau mai multe ape, dînd naștere adesea unor interesante compoziții de volume, îndeosebi în cadrul caselor cu două niveluri, unde se asociază în diverse moduri și cu scara de acces



10

la etaj. Această ultimă categorie de case, înalte, capătă o înfățișare foarte caracteristică în ținuturile deluroase din Oltenia și Muntenia, exprimînd și unele necesități ce decurg din îndeletnicirile preponderente în zonele respective (viticultura și pomicultura), anume cele privind depozitarea recoltei de fructe și a produselor derivate. La o asemenea casă, nivelul de jos, ce poate fi parțial îngropat, construit în general din zidărie, cuprinde cămările și beciul, cu uși groase de stejar, în timp ce la etaj se află odăile de locuit. Adesea, foișorul, cu streașină largă și stîlpi sculptați, este dispus deasupra gîrliciului pivniței, creind un accent specific în alcătuirea fațadelor.

Este neîndoielnic că materialul de construcție este unul dintre factorii care generează varietatea mare de aspect a locuințelor populare.

Cartările și statisticile urmărind repartiția materialelor principale, întrebuințate la clădirile țărănești pe teritoriul țării — lemnul, pămîntul, cărămida și piatra — au confirmat dependența ariilor zonale, rezultate, de mediul geografic și de împrejurările socio-economice. Astfel, de pildă, casele cu pereții în componența cărora intră, în diverse combinații, pămîntul («chirpici», «ceamur», «vălătuci», «bruși», «nuiele») sînt distribuite prevalent în regiunile fără păduri, de cîmpie, din jurul Masivului Carpatic. Cărămida și piatra, adesea asociate la pereți și temelie, apar la casele mai vechi cu totul sporadic, ele fiind adoptate cu precădere în secolul al XX-lea. Frecvența lor este mare în Banat și Transilvania (Țara Bîrsei, Mărginimea Sibiului, ținutul Tîrnavelor etc.) unde fuseseră utilizate în bună proporție în secolul al XIX-lea și, izolat, chiar mai înainte, sub influența arhitecturii orășenești. De asemenea, începînd din secolul trecut, din cauza absenței lemnului, cărămida este destul de larg întrebuințată în Muntenia (Dîmbovița, Muscel, Olt, Dolj, Teleorman, Vîlcea), fapt favorizat și de industrializarea incipientă în acea perioadă.



11

9. GLODENI. Casă din zona centrală a Gorjului cu prispă parțială și celar, completînd planul de bază alcătuit din două încăperi identice ca dimensiuni.

CASE ÎNALTE DIN GORJ. Etajarea încăperilor de locuit deasupra unor spații cu funcțiune gospodărească, scoaterea unei galerii deschise, corespunzătoare etajului, în consolă sau sprijinirea acesteia pe stîlpi generează compoziții de volume de un deosebit interes plastic la care contribuie diversitatea relațiilor dintre prispă și scara interioară.

10. GLODENI. Casa Dănilă — Ceroi.

11. BĂLĂNEȘTI. Casa Scarlat.

12. BUDIENI. Casa Beuran.



12

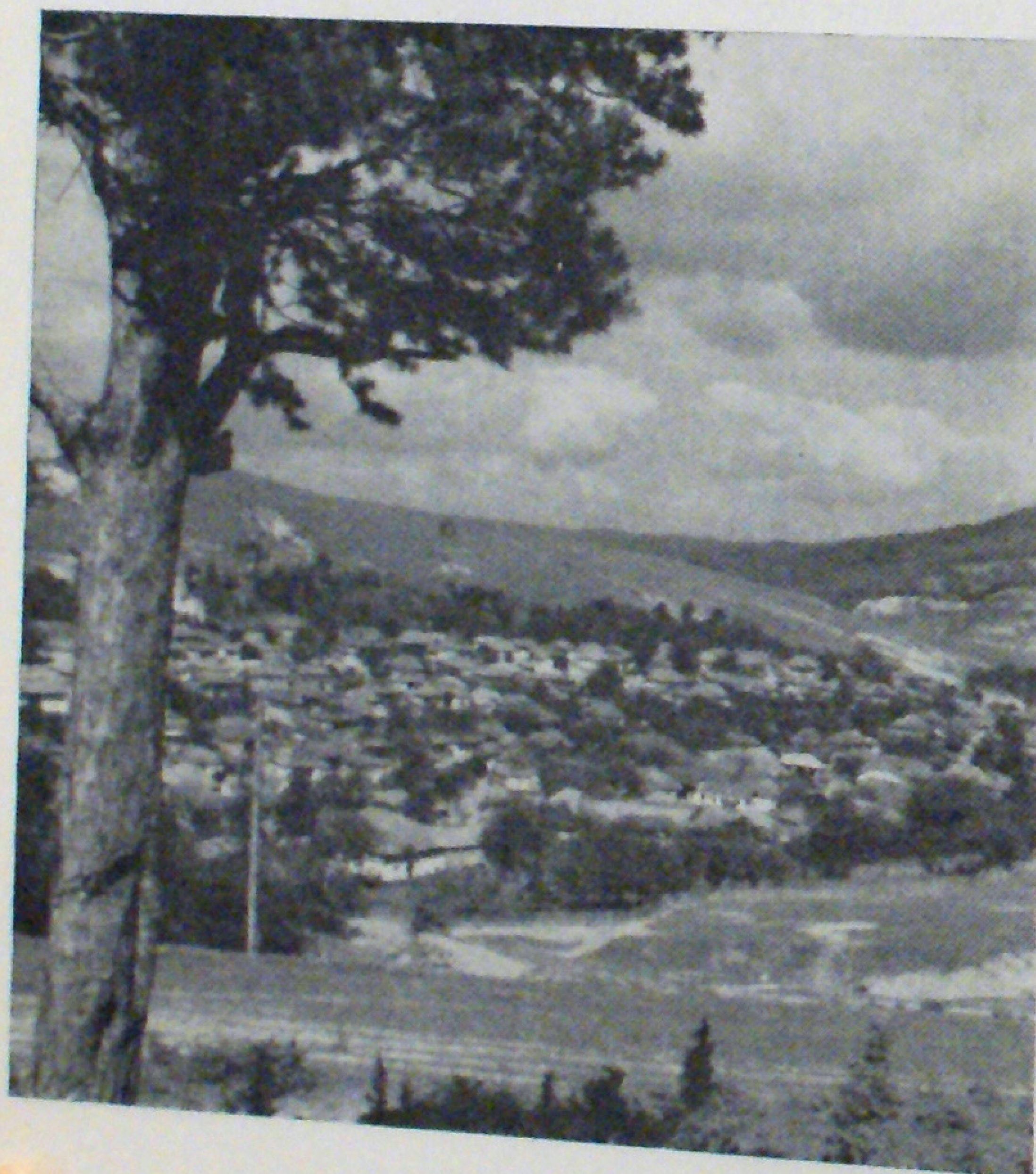


13

Lemnul rămîne însă materialul preponderent al construcțiilor populare, de la locuințe la biserici, acareturi sau instalații. Rolul său, atît de important și binecunoscut în modelarea existenței materiale și orizontului spiritual al țăranului român, este exprimat de admirabila artă căreia prelucrarea sa i-a dat naștere și care capătă, în ambianța arhitecturii europene de lemn, un contur distinct. Procedeul obișnuit de alcătuire a pereților din lemn (așezați pe « talpa » casei care stă la rîndu-i, de obicei, pe bolovani ori temelie) este cel în cununi de bîrne culcate, rotunde sau cioplite



15



19

Tipologia casei țărănești înalte din regiunile de deal a exercitat o înrîurire hotărîtoare asupra locuințelor de tîrgoveți și a micii boierimi, atestată de clădirile păstrate din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

13. MĂLDĂREȘTI. Casa Perșu.

14. RÎMNICU VÎLCEA. Casa Anton Pann.



14

Casele din zona subcarpatică, din sudul țării, au adesea spațiile de locuit ridicate deasupra unei pivnițe înalte, etajul fiind accesibil printr-un foișor amenajat deasupra gîrliciului pivniței.

15. GLOGOVA. Cula Glogovenilor.

16. POSEȘTI. Casă cu foișor.

17. STARCHIOJD. Casă cu foișor și prispă.

18. CHIOJDUL BUZĂULUI. Casă cu foișor.

19. DRAGOSLAVELE. Sat de tip adunat din zona subcarpatică.

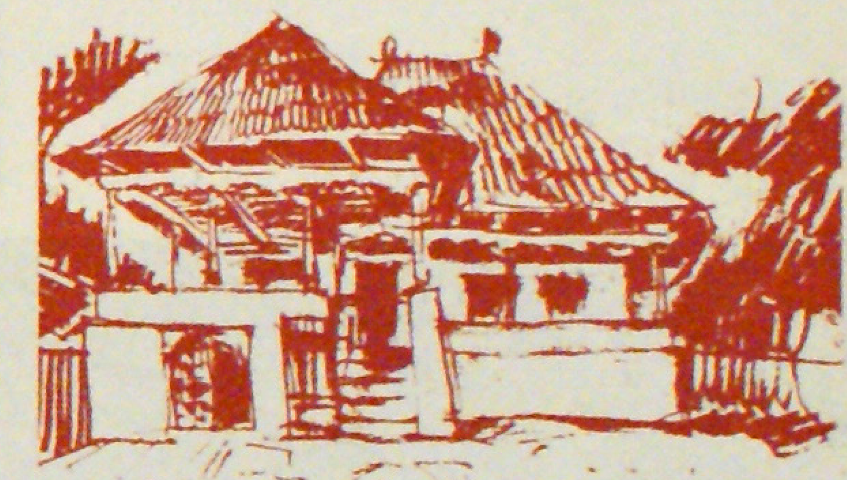
în patru muchii, din stejar, brad și mai rar fag, încheiate la capete în cheotoare rotundă, cheotoare dreaptă sau « coadă de rîndunică ». Se întîlnește și casa cu pereți din « paiantă » cu schelet de lemn, compus din stîlpi verticali (« furci », « amnari ») și umplutură tot de lemn, executată fie din bîrne, fie din nuiele (« grădele ») împletite, în ținuturile limitrofe părții centrale a țării (Cîmpia Dunării, Cîmpia Tisei) și în unele insule din interiorul regiunilor împădurite (Dobrogea de nord, podișul central al Transilvaniei).

Acoperișul este de regulă în patru ape, în Transilvania, în special, întîlnindu-se și forma în două ape, adeseori cu coama teșită (« pinion »). Uneori panta este foarte rapidă (Maramureș, Țara Moților, ținutul Ciucului etc.), raportul dintre înălțimea pereților și cea a acoperișului putînd fi de 1/2 sau chiar 1/3. Învelitorile vechi erau de paie, uneori amestecate cu pămînt, stuf, trestie, coceni, răspîndite mai ales în Moldova și parțial în Transilvania. Soluții arhaice, întîlnite foarte rar, dar interesante tocmai prin singularitatea lor sînt: învelitoarile executate din scoarță de copac și cele din plăci de piatră (Hunedoara). Folosirea lemnului (șiță, șindrilă, draniță) ca material de învelitoare, urmează, în timp, celei a paielor, obișnuită în părțile muntoase și deluroase. Materialele noi, predominante pentru învelitori, sînt țigla, de regulă utilizată în Transilvania și Banat, dar și în zonele extracarpatice, olanele (întrebuințate destul de timpuriu în Dobrogea sub înrîurirea arhitecturii balcanice), tabla, și mai recent azbocimentul.

Arhitectura casei țărănești denotă o mare măiestrie a meșterilor în ceea ce privește utilizarea proporției ca mijloc de realizare a unei imagini specifice. Desigur că proporțiile volumelor diferă dacă locuința este numai cu parter, are un soclu ridicat pentru a face față unor diferențe de nivel (utilizate și pentru deschiderea ac-



16



17



18

cesului în pivniță) sau dacă are parter cu etaj; diferă, de asemenea, după numărul încăperilor.
Odată acești parametri obiectivi stabiliți, prin imperceptibile modificări ale dimensiunilor, meșterul folosește proporția ca o pîrghie în elaborarea aspectului plastic al clădirilor. Cîteodată acest lucru apare ca un rezultat firesc, nepremeditat, reieșit din însuși procesul de elaborare a clădirii, altădată ca un rod al unor preocupări și intenții clar exprimate. Preocupările artistice conștiente sînt identificabile îndeosebi la nivelul decorației. Stîlpii dăltuiți în volume simple, crestați în numeroase feluri, «șerpuiți», «undrelele» (stîlpi angajați), balustradele («parmaclîc», «pălimar»), contrafișele arcuite



20



21

22



20. VOITINEL. Casă (c.1785) din Bucovina, cu pereți din bîrne lipite cu lut, precedată de un cerdac cu parapet înalt din bîrne încheiate pentru a proteja accesul de zăpezi.

21. FUNDUL MOLDOVEI. Casă (sf. sec. al XIX-lea) clădită din bîrne cioplite în patru fețe și încheiate cu rame tencuite în jurul ferestrelor, este precedată de un prid-vor de acces dispus simetric în axa clădirii.

22. STRAJA. Casă (mijl. sec. al XVIII-lea), compusă din două încăperi, are prispa lipsită de balustradă prinsă între două ante, rezultate din prelungirea pereților laterali.

23. JURILOVCA. Casă (1898) de pescari dobrogeni (azi în Muzeul Satului din București), construită din chirpici pe fundație de piatră, învelită cu stuf, cuprinde sub un acoperiș unic funcții de locuire și gospodărești.

24. JURILOVCA. Ulițele satului pun în evidență ritmul dat de clădirile de locuit dispuse cu fațada îngustă către stradă accentuat de frontoanele acoperișurilor.

25. OSTROV. Casă dobrogeană (azi în Muzeul satului din București) executată din pămînt bătut, acoperită cu olane, prin dominanta orizontală a volumului accentuată de învelitoarea joasă și de prispa cu stîlpi fără balustradă, constituie o imagine tipică pentru arhitectura populară din zonă.

26. SARICHIOI – ISTRIA. Moară de vînt construită din lemn de stejar (azi în Muzeul satului din București), reprezentînd tipul cel mai răspîndit cu două încăperi etajate: magazie și adăpostul mașinilor.

sau drepte, fruntarul, paziile, capetele de bîrne, grinzi, căpriori, ramele ușilor și ferestrelor, țepele, boldurile sau ciocîrlanii de pe coama acoperișului, frontoanele foișoarelor oferă tot atîtea prilejuri de a aplica decorul în lemn cioplit, traforat sau strunjit. Motivele, geometrice la început, apoi zoomorfe și fitomorfe, relevă un dublu substrat, natural și simbolic. Sensurile lor de multe ori nu mai sînt accesibile, ceea ce nu prejudiciază însă frumuseții ansamblurilor de plastică ornamentală, detaliilor și pieselor împodobite, dintre care trebuie menționate neapărat și porțile înalte sculptate din Maramureș, Gorj și Ciuc sau cele din județele Bacău și Cluj.
Alături de ornamentația lemnului, un loc însemnat îl ocupă decorul de zidărie (de pildă arcadele muscelene) cel realizat în gips turnat și mai ales cel în tencuială (stucatură), plasat la colțurile casei, ramele ferestrelor etc., cu motive prevalent abstracte (sudul Munteniei, Transilvania).



26

23



25

24









◀ 27

28

Este de amintit, în fine, policromia decorului, de dată mai recentă, fie aplicată stucaturii, fie materializată prin zugrăveli colorate, ori prin vopsirea lemnăriei.

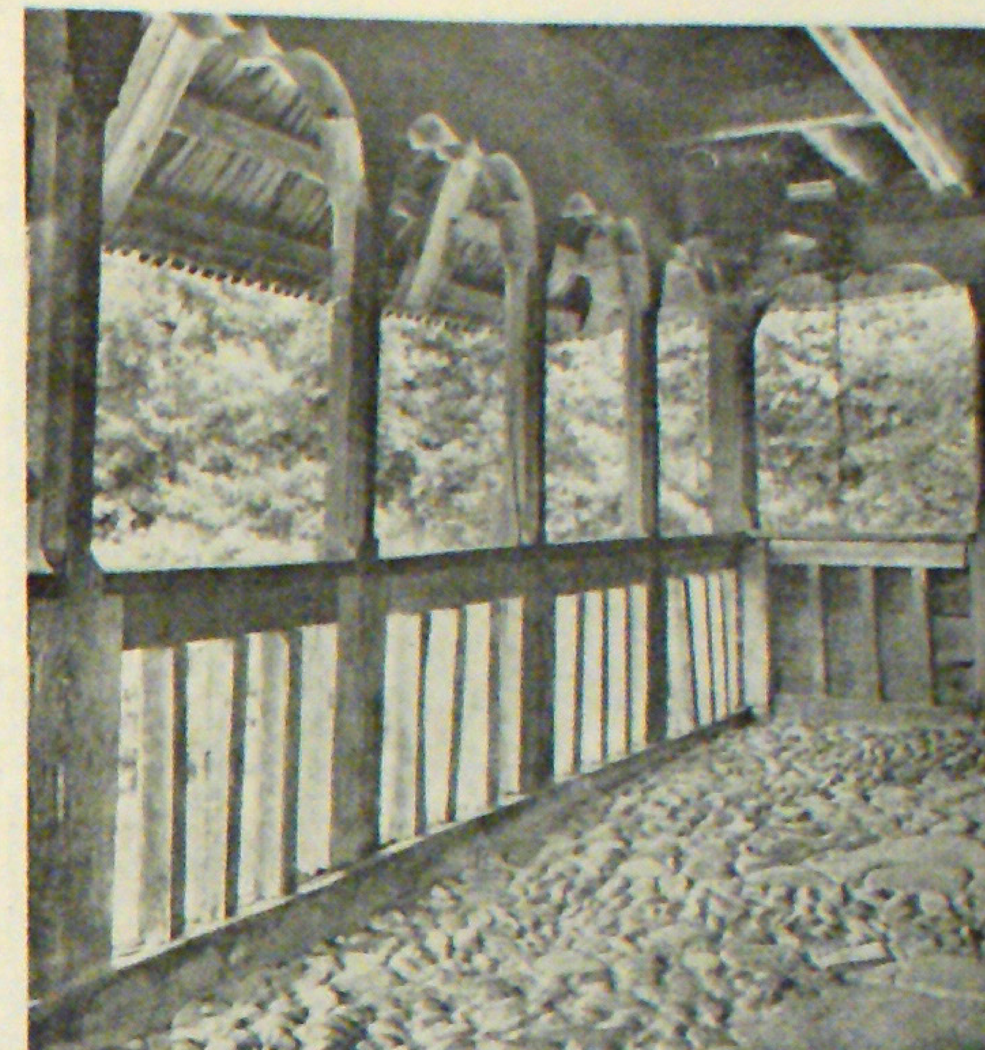
Este greu a cuprinde pe scurt caracteristicile de bază ale diferitelor aspecte regionale ale locuinței populare. Se impun atenției locuințele păstrate în regiunea deluroasă a Munteniei, cu prispe cu stîlpi și balustrade și bogate foișoare, locuințele oltenești cu două caturi și cu vast pridvor la etaj; casele cu volum adunat închegate din bîrne imense cu galerii cu arce și înalte acope-



31

27. CÎRBEȘTI. Jitniță (azi în Muzeul viticulturii și pomiculturii de la Galați), anexă gospodărească legată de îndeletnicicirile viticole și pomicole, preia forma unei case de mici dimensiuni cu pereți de lemn netencuiți, avînd stîlpii prispei decorați cu cioplituri.





◀ 29

30

rișuri în formă de coif din Maramureș și Munții Apuseni. Acestora li se alătură arhitectura sobră și severă a caselor cu prispe fără stîlpi, a căror estetică rezultă îndeosebi din proporția volumelor și a suprafețelor, din nordul Moldovei, și arhitectura, mult diferită, a caselor de piatră cu acoperișuri joase, acoperite cu olane, din Dobrogea.

Casa constituie îndeobște nucleul unui ansamblu gospodăresc întregit de mai multe acareturi, diferențiate potrivit condițiilor vieții sociale și în primul rînd, corelate ocupațiilor. Gospodăriile țărănești sînt adaptate deopotrivă structurii așezării, în funcție de care distribuția clădirilor anexe apare mai spontană sau mai ordonată. Astfel, dacă în cazul satului împrăștiat lipsește o delimitare perimetrală riguroasă a gospodăriei, în cuprinsul satului răsfirat sau celui adunat se produce ierarhizarea spațiilor gospodărești, grupate în « curte » (parte rezervată oamenilor) și în « ocolul » pentru vite, iar parcelarea terenului devine mai strînsă în satele de tip geometric, unde succesiunea curte-grădină-livadă se desfășoară în adîncime. O comasare a clădirilor componente se realizează în gospodăria cu ocol întărit, « ocolnic » (acoperind altădată o zonă largă din arcul carpatic: Valea Jiului, Mărginimea Sibiului, Țara Bîrsei, nordul Moldovei), fie opunînd piesele principale: casa și șura, fie integrîndu-le într-un sistem continuu, poligonal sau circular de construcții, eventual unite prin galerii deschise. Nu o dată modestele anexe gospodărești probează iscusința și măiestria anonimilor creatori populari: șurile din Munții Apuseni sau din nord-vestul Transilvaniei, cramele din Moldova, fînăriile sau grajdurile din regiunile subcarpatice, cămările de haine din Bucovina, Munții Apuseni ori Maramureș.

Alături de locuințe, construcții cu un caracter funcțional pronunțat, instalațiile tehnice țărănești (mori,

Arhitectură populară monumentală din zona subcarpatică din Muntenia și Oltenia păstrează amprenta locuinței țărănești sub aspectul procedeelor de construcție cu bîrne de lemn încheiate, a imaginii plastice de ansamblu și a tehnicii de ornamentare a lemnului.

28–30. GRĂMEȘTI. Biserică de lemn, de plan drept, care generează un spațiu acoperit cu o boltă de lemn în leagăn, se exprimă ca un volum subordonat unei învelitori tradiționale populare. Pridvorul înălțat, datorită înclinării terenului, și decorația componentelor sale de structură accentuează și mai mult caracterul popular al imaginii.

31. TURCINEȘTI – HOREZU. Biserică de lemn, păstrînd pe fațada de vest un pridvor de factură populară, se diferențiază de imaginea locuinței prin intermediul turnului — clopotniță de deasupra pridvorului.



32



33

pive, dîrste, viltori, teascuri) poartă nu numai amprenta unei cunoașteri adînci a posibilităților materialelor de construcție și a unei milenare experiențe a producției, dar și același suflu de artă.

Arhitectura monumentală a bisericilor de lemn, păstrate din secolele XVII–XVIII, arată pe de o parte rolul jucat în elaborarea formelor lor de către arhitectura locuinței populare, pe de altă parte, influențele și schimburile reciproce dintre arhitectura de lemn și cea contemporană de zid.

Arhitectura bisericilor de lemn de la sud de Carpați este cea mai apropiată de arhitectura locuinței. Biserica de lemn din Grămești diferă foarte puțin ca aspect exterior de înfățișarea unei case de țară. Ea este lipsită de orice elemente verticale și numai dispunerea încăperilor în amfiladă de-a lungul axei longitudinale și bolțile de lemn sînt elemente specifice pentru arhitectura de cult.

Bisericile de lemn păstrate în Moldova sînt cel mai mult influențate de arhitectura bisericilor de zid. Această trăsătură se vădește în planul lor trilobat și în modul în care bolțile de lemn imită pe cele ale construcțiilor de zidărie. Tipul lor caracteristic este ilustrat de biserica din Răpciuni (astăzi la Muzeul Satului din București) și de numeroase alte construcții similare. Frecventele pridvoare situate pe latura dinspre sud pun însă problema dacă nu cumva acest element străvechi al arhitecturii populare nu a fost adoptat mai întîi de bisericile de lemn premergătoare celor de zid și transmis apoi acestora din urmă (Bălinești, Sucevița). De asemenea, în Moldova, se păstrează reminiscențele unui tip de biserică de lemn de plan drept cu bolți și învelitori piramidale, răspîndit în regiunile învecinate ale Ucrainei și Poloniei,

32. MARIȚA. Biserica de lemn, adusă, potrivit tradiției, din cunoscutul centru meșteșugăresc de la Gingulești, este cea mai veche dintre bisericile de lemn cunoscute în zona Vîlcei, fiind datată, conform unei inscripții, în 1556–1557. Lipsită de pridvor, are naosul acoperit cu tavan drept.

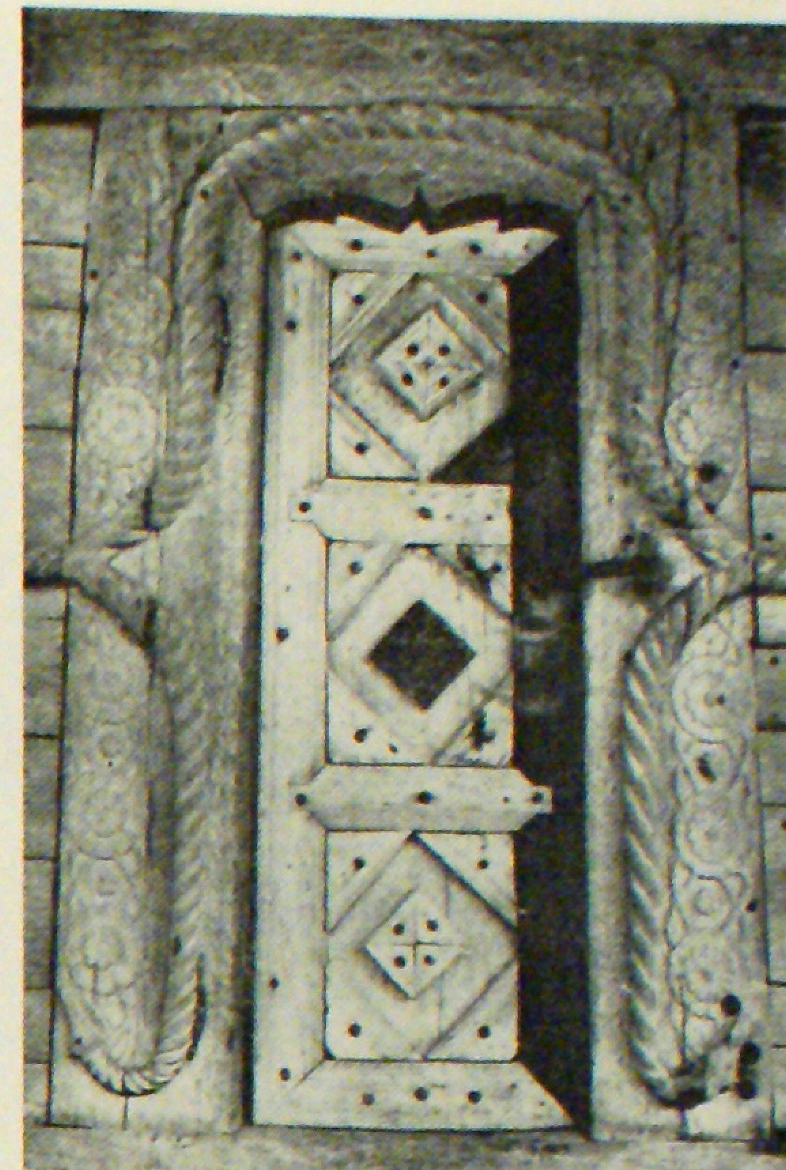
34



care este mai vechi decît tipul de biserică de plan trilobat și ridică probleme de mare interes privitoare la influențele reciproce dintre arhitectura lemnului și cea de zid.

Arhitectura bisericilor din Transilvania, cu planuri drepte și pridvoare derivate din arsenalul de procedee și forme ale locuinței populare, în afară de bolți cilindrice, este îmbogățită cu elemente verticale, înalte turnuri cu fleșă care s-au născut, probabil, în cadrul unui proces de interacțiune dintre arhitectura lemnului și cea a turnurilor gotice de zidărie. Acest fapt nu le scade cu nimic din originalitate, bisericile de lemn din Transilvania cu turnurile lor, care ating, cîteodată, 50 m înălțime, de pildă, în cazul bisericii de la Șurdești, constituind producții dintre cele mai valoroase ale arhitecturii medievale românești.

Naosul și pronaosul bisericilor de lemn din Transilvania se înscriu, în general, într-un contur rectangular, diferind forma absidei. Tipul cel mai vechi pare să aparțină acelor biserici unde corpului principal, dezvoltat pe un plan rectangular, i se alipește o absidă, ea însăși de formă rectangulară. Acest tip de plan se întîlnește la Sînpetru Almașului (sec. al XVII-lea), Rîșca, Rieni, Beznea Delureni, Poienile Glodului, Gălpîca (mutată ulterior la Ciucea), toate din secolul al XVIII-lea. Altădată, absida are o formă trapezoidală nedecroșată, cum se întîmplă la Moisei (sec. al XVI-lea), la Țărmura, Hălmăgel, Rostoci-Pleșcuța, Honțișor și Ieud, toate din secolul al XVIII-lea. De cele mai dese ori însă, absida are un plan poligonal cu cinci laturi, decroșîndu-se din volumul naosului. Folosirea acestui tip de plan este confirmată încă din secolul al XV-lea prin dăinuirea pînă în zilele noastre a bisericii fostei mănăstiri Lupșa (1429). Tipul de biserică cu absidă poligonală, răspîndit în toată Transilvania, este reluat la biserici din secolul al XVI-lea (Poarta Sălajului,



35

33–35. SLĂVUȚA. Biserică de lemn.

36. VALEA ADÎNCĂ. Biserică de lemn.

37. PISTEȘTII DIN DEAL. Biserică de lemn.

◀ 36



37





38



39

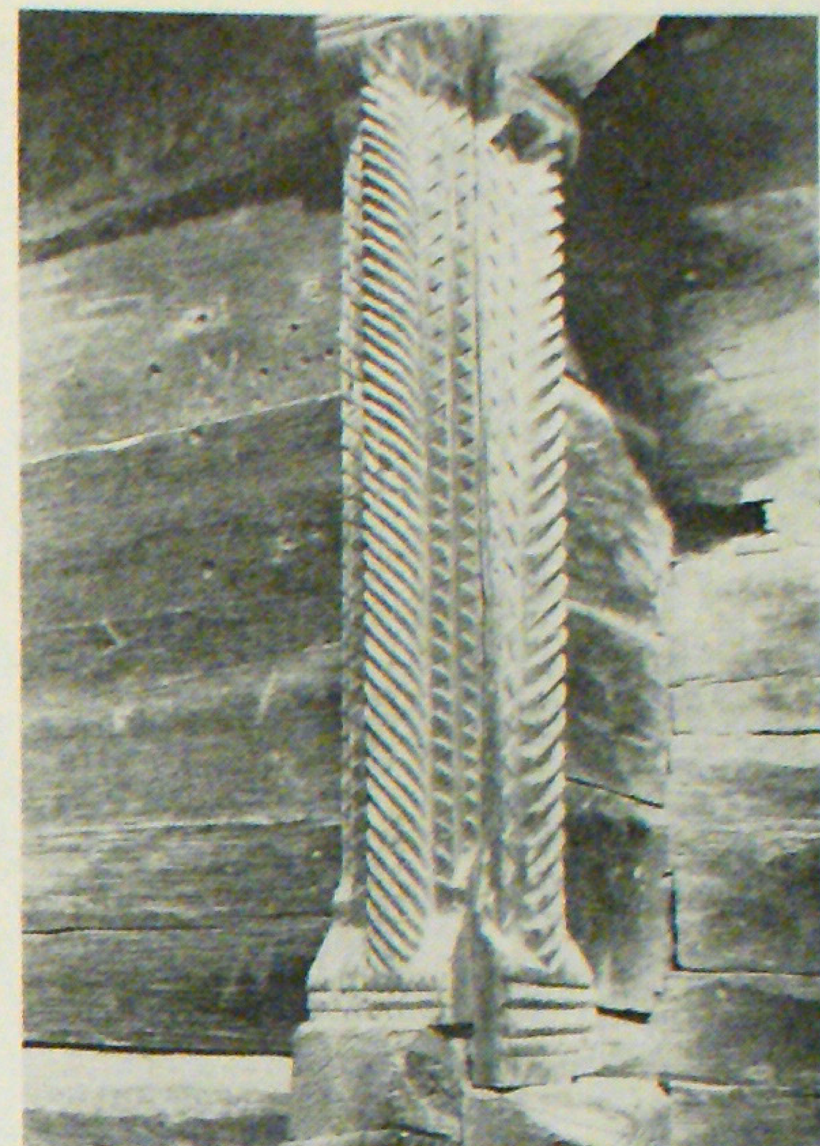
Tusa-Sig, Baicu), al XVII-lea (Bălan, Petrindu) și la foarte multe biserici din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, printre care cele de la Fildu de Sus, Șurdești, Rogoz, Cuhea, Brusturi, Tilecuș. Absida poligonală cu patru laturi, de unde rezultă un unghi în ax, tip puțin răspîndit, se întîlnește la bisericile din Valea Neagră, Brădet, Vîrciog, toate din secolul al XVIII-lea.

În ceea ce privește soluția spațială interioară, pronaosul bisericilor este acoperit de obicei cu un tavan drept, iar naosul cu o boltă semicilindrică. În funcție de numărul ei de laturi, absida este acoperită cu felii cilindrice sau planuri drepte prin care arcul ce o desparte de naos se racordează la conturul ei poligonal.

Turnul, de obicei de secțiune pătrată, amplasat peste pronaos, constituie un element hotărîtor în alcătuirea siluetelor bisericilor de lemn, dînd impresia de a străpunge învelitoarea de șiță, înaltă, în patru ape, a corpului edificiului. Tipul cel mai răspîndit de biserică (Moldova, Țara Românească, sudul Transilvaniei) prezintă un turn de dimensiuni modeste, lipsit de o preocupare specială în ceea ce privește interpretarea estetică a elementelor constructive de detaliu. O creație remarcabilă a arhitecturii populare sînt bisericile întîlnite în Transilvania, al căror turn se continuă cu o fleșă înaltă și zveltă, așezată deasupra unui foișor cu arcade deschise, scos în consolă, ce se înalță îndrăzneț la mari înălțimi. Adesea fleșa este încadrată de patru mici turnulețe (Petrindu, Fildu de Sus, Sînmihaiul Almașului, Dragu, Șurdești, Rogoz, Ieud, Cuhea, Plopiș, Rozavlea), împrumutate din arhitectura de zid a bisericilor orășenești. Biserici înzestrate cu turnuri caracterizate printr-o verticalitate accentuată aparțin, în general, secolului al XVIII-lea și cîteodată celui anterior, întîlnindu-se mai rar în vremuri mai recente.

40





41

Din arhitectura locuinței populare, bisericile de lemn au preluat prispa și pridvorul. La bisericile mai vechi prispa se prezintă într-o formă rudimentară, limitîndu-se la o talpă ieșită, formată dintr-o bîrnă groasă. Trecerea de la acest embrion de prispă la forme mai evoluate se face prin apariția unei ordonanțe de stîlpi care sprijină streașina, rezemîndu-se pe talpa puțin ieșită în exterior, formînd o galerie îngustă (biserica din Baica). În cele din urmă au apărut prispe largi cum sînt cele de la Sînpetru Almașului, Sînmihaiul Almașului, Bălan, Joseni etc. Pridvoarele sînt așezate în prelungirea corpului bisericii către apus, fiind delimitate de stîlpi legați, cîteodată, prin arce de lemn (Șurdești, Săliștea de Sus, Poienile Glodului).

Bisericile de lemn, executate din bîrne masive de stejar sau brad, prezintă cîteodată, la colțuri, console în trepte rezultate din retragerea succesivă a prelungirii capetelor bîrnelor care se intersectează (bisericile de la Baica, Fildu, Bălan, Libotin, Rogoz, Cupșeni). Deosebit de frumoase, aceste prelungiri apar de două ori intersectate la biserici mai vechi, ca cele de la Poarta Sălajului, Păușa, Tusa-Sig, Călinești. Console intersectate nu se mai găsesc la biserici de lemn mai recente, ele rămînînd astfel o indicație asupra vechimii monumentelor care, în asemenea cazuri, trebuie datate anterior secolului al XVII-lea.

Elemente constructive — stîlpii și arcele pridvoarelor, grinzile, arcele și nervurile bolților, cosoroabele, brîiele fațadelor, ușile din blăni masive sînt bogat împodobite cu crestături și cioplituri. Sub acest aspect se remarcă în mod deosebit frumusețea ciopliturilor la bisericile din Baica, Sînpetru Almașului, Bălan, Joseni, Fildu de Sus, Rieni, Valea Neagră, Brădet, Peștiș, Delureni, Brusturi, Tilecuș, Rogoz, Șurdești.

Interiorul bisericilor este îmbogățit cu picturi, adesea foarte expresive, care constituie documente interesante ale epocii în care au fost realizate. Dintre zugravii populari sînt cunoscuți, între alții, Ion Pop care a zugrăvit bisericile de la Stîna, Bălan, Sînpetru Almașului; Ștefan Zugravul și meșterul Munteanu care au pictat, respectiv, bisericile de la Șurdești și Rogoz; pictorul David de la Curtea de Argeș care a executat zugrăveala bisericilor de pe Valea Crișurilor din Rieni, Valea Neagră, Broaște, Brădet. Aceștia sînt numai cîțiva dintre artiștii din popor care redînd într-o formă cîteodată naivă, dar foarte simplă și expresivă, istoria biblică, au reflectat adesea viața de fiecare zi (port, chipuri, obiceiuri).

Astfel, realistă și plină de umor este scena izgonirii din rai executată de Iosif «maistru pictor și paroh al Elciului» de pe peretele pronaosului bisericii din Voivodeni. Un înger alungă cu o pană pe Adam care ține într-o mînă o coasă și o sapă, iar în cealaltă o lopată. Înaintea sa merge Eva, despletită, purtînd un caier.

38–41. SPINENI – BĂLEȘTI. Biserică de lemn gorjană, deține caracteristicile tipului răspîndit în zona sud-carpatină, cu planul drept precedat de un prodvor cu stîlpi și balustradă, absida poligonală decroșată cu număr impar de laturi și un modest turn-clopotniță.

42



Asimilînd, ca și bisericile din zona extra-carpatină, procedeele arhitecturii populare cristalizate în cadrul programului de locuințe, bisericile de lemn din Maramureș se diferențiază printr-o tendință de monumentalizare, prin intermediul unui turn-clopotniță de ample dimensiuni pe verticală, ridicat deasupra tindei. Această din urmă soluție, posibil legată de procedee plastice străvechi, născute în cadrul arhitecturii populare monumentale, comune unor regiuni europene bogate în lemn, s-a desăvîrșit sub influența arhitecturii gotice, căreia probabil i-a precedat.

43



42. **ȘIEU.** Biserică de lemn.

43. **ȘUGATAG.** Biserică de lemn.

44. **CUHEA.** Biserică de lemn.

45. **POȘTA.** Biserică de lemn.

46. **SÎNMIHAILUL ALMAȘULUI.** Biserică de lemn.

47. **PLOPIȘ.** Biserică de lemn.

48. **IEUD VALE.** Biserică de lemn.

49. **BOGDAN VODĂ.** Biserică de lemn.

44



45



46



47



48



49



50



Expresie directă a gustului artistului popular—sculptor, cioplitor, dulgher sau pictor — bisericile de lemn împodobesc peisajul regiunilor deluroase ale țării, constituind prin originalitatea, îndrăzneala, frumusețea proporțiilor și a detaliilor, adevărate capodopere ale genului.

Parte integrantă a civilizației dezvoltate din epoci străvechi pe teritoriul țării noastre, arhitectura populară românească face dovada unei necontenite capacități de reînnoire, susținute de o comuniune profundă cu natura în care se inserează, sprijinită pe temeiul trainic al propriilor ei tradiții ca și pe neîntrerupte confluențe cu arhitectura cultă.

• Casele de tîrgoveți și de boieri păstrate din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea sînt o demonstrație pe viu a rolului arhitecturii populare pentru elaborarea formelor unor locuințe mai ample. Ele păstrează structura de plan a celor populare, amplificînd numărul camerelor dispuse de o parte și de alta a încăperii centrale, tinda, și fac apel în mod constant la elementele prispei și foișorului. Cîteodată, foișorului dispus în axa clădirii (spre deosebire de arhitectura populară unde în mod constant se accentuează asimetria) îi corespunde pe fațada opusă un element decroșat, un fel de foișor închis cu un geamlîc, numit sacnasiu. Arhitectura locuințelor boierești și de tîrgoveți folosește

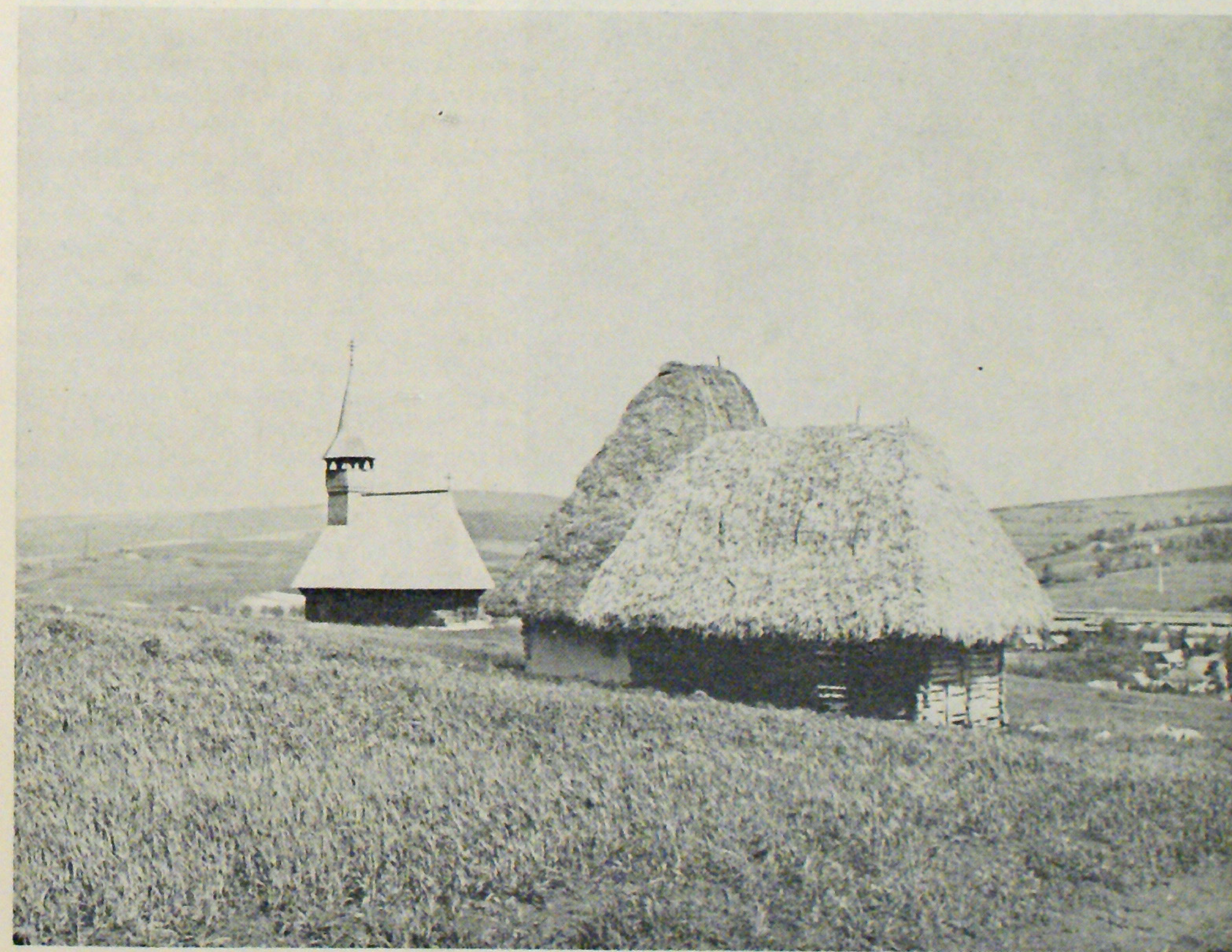
adesea arcele în acoladă, caracteristice epocii, și o decorație în stuc și lemn inspirată de motive orientale. Dintre construcțiile care aparțin acestei categorii se impun în mod deosebit atenției așa-numita casă a lui Hagi Prodan din Ploiești, casa din Rîmnicu Vîlcea care, după tradiție, ar fi aparținut lui Anton Pann, casele de pe Calea Șerban Vodă nr. 33 și strada Mircea Vodă nr. 51 din București și cîteva case din orașele Suceava și Botoșani.

Acestora li se adaugă o serie de clădiri răspunzînd unor programe mixte, civile și comerciale, răspîndite la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, prăvălii, hanuri de oraș sau de drumul mare. Din ultima categorie se disting prin plastica decorativă în lemn sau stuc hanurile de oraș din Țara Românească, organizate în jurul unei curți interioare (exemplul reprezentativ este Hanul lui Manuc din București) și prin originalitatea soluției arhitecturale, hanurile de drumul mare (ratoșuri, rateșuri) din Moldova, de plan dreptunghiular, prevăzute cu un gang median pentru vehicule și cu spații pentru adăpostul oamenilor și atelajelor dispuse sub același acoperiș (Tupilați, Drăgușeni, Gura Orbicului etc.).

50. ȘURDEȘTI. Biserica de lemn, construită în anul 1724, pictată în interior de Ștefan Zugravul (1783), datorită acoperișului cu dublă poală și înălțimii turnului clopotniță de 54 m raportată la lungimea clădirii de 16 m, posedă o siluetă caracterizată printr-o elansare și o eleganță ieșite din comun.

51. CHIRALEȘ. Biserica de lemn, strămutată în Muzeul etnografic « Hoia » din Cluj-Napoca,, prin raportare la locuințele și instalațiile țărănești din preajmă, reeditează modul de evidențiere al acestui gen de mor u- mente față de masa clădirilor de locuit din satele în care sînt edificate.

51





BASARABI-MURFATLAR. Ansamblul mănăstiresc rupestru (sec. IX—XI).

ARHITECTURA FEUDALISMULUI TIMPURIU LA DUNĂREA DE JOS. ARHITECTURA FORMAŢIUNLOR PRESTATALE DINTRE CARPAŢI ŞI DUNĂRE. ARHITECTURA ROMANICĂ ÎN TRANSILVANIA

La începutul secolului al X-lea se încheie procesul de formare a poporului român. Resturile unor aşezări confirmă existenţa în teritoriul carpato-danubian a unei civilizaţii materiale aparţinînd unei populaţii romanizate care a absorbit elemente slave şi alte elemente neromane.

În cursul secolelor X—XIII sînt atestate în diferite părţi ale ţării noastre formaţii politice cu caracter feudal: în Transilvania, la sfîrşitul secolului al IX-lea — începutul secolului al X-lea voievodatele conduse de Gelu Menumorut şi Vlad care opun rezistenţă cuceririi maghiare; în Banat, la începutul secolului al XI-lea; în Dobrogea apariţia relaţiilor feudale este confirmată de fragmentul unei inscripţii descoperite în satul Mircea Vodă în care se vorbeşte despre un «jupan Dimitrie» (943); în sudul Carpaţilor, diploma Ioaniţilor, acordată de regele Bela al IV-lea (1247), scoate în evidenţă atît procesul de diferenţiere socială, cît şi existenţa unor formaţii politice româneşti conduse de voievozii Litovoi şi Seneslau şi cnejii Ioan şi Farcaş.

Diferenţierea socială, constituirea unei clase de stăpînitori feudali conturează pentru arhitectură o nouă comandă socială, sursa apariţiei de noi programe, unele pentru uzul claselor dominante, altele pentru nevoile întregii societăţi. Este probabil ca locuinţa reprezentanţilor noii clase, în această perioadă timpurie a feudalismului, să nu fi depăşit locuinţa populară decît ca dimensiuni şi confort. În schimb, arhitectura de apărare specifică evului mediu, cunoaşte o proliferare deosebită. Programul edificiilor de cult, soluţionat în cursul perioadei prefeudale cu mijloacele arhitecturii tradiţionale populare, va păşi în domeniul arhitecturii monumentale culte. Arhitectura etapei medievale timpurii moşteneşte fondul tradiţional popular constituit în cursul etapei premergătoare, care va juca un rol important în ceea ce priveşte naşterea şi dezvoltarea arhitecturii feudale monumentale.

«Pe lingă aceasta am dat amintitului... ordin ospitalier întreaga Cumanie, de la rîul Olt şi de la Alpii Transilvani, în aceleaşi condiţii ca şi Ţara Severinului, afară de Ţara lui Seneslau, voevodul Românilor, pe care o lăsăm acestuia ca s-o ţie ca şi pînă acum, în aceleaşi condiţiuni ca şi cele amintite mai sus pentru ţara Litua»

(Diploma regelui Bella al IV-lea dată Cavalerilor Ioaniţi în anul 1247).

În măsura în care însă acumulările realizate de către arhitectura populară nu vor fi suficiente pentru soluționarea sub aspect funcțional, constructiv și plastic a noilor programe cerute de societatea feudală, meșterii constructori se vor adresa experienței arhitecturale a popoarelor vecine sau vor prelua unele elemente din arsenalul marilor curente ale arhitecturii universale.

Societatea feudală din România va asimila în mod creator influențele a trei civilizații: bizantină (pe cale directă sau prin mijlocirea slavilor de sud), care are un rol dominant, slavă și central-europeană. Acest fenomen va pune o anumită amprentă asupra nașterii și dezvoltării arhitecturii feudale din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Arhitectura monumentală dezvoltată în cadrul celor trei formațiuni statale, cu

1





2

3

toate trăsăturile ei comune, va păstra de-a lungul întregului ev mediu anumite deosebiri.

Printre cele mai vechi vestigii ale arhitecturii feudalismului timpuriu sînt cele descoperite în extremitatea estică a Dunării de Jos. Situată între Dunăre și Mare, Dobrogea a constituit un bastion natural care a oferit condiții de existență aproape continuă unor enclave ale civilizației mediteraneene, impulsionînd și dezvoltarea civilizației din zona carpato-danubiană.

Dezvoltarea unei vieți feudale este confirmată de mărturiile letopisețului rusesc « Povestea vremurilor de demult », în care se descrie expediția cneazului Sviatoslav al Kievului, la Dunărea de Jos (968): în Dobrogea ar fi existat 80 de goroduri, adică așezări întărite. Dealtfel, cea mai veche mențiune documentară privind o așezare medievală cu caracter urban de la Dunărea de Jos se referă la cetatea Maurokastron (Tyras, Cetatea Albă), clădită în spiritul unei fortărețe bizantine (940—965).

Încă înainte de restabilirea frontierei la Dunăre (972), Dobrogea este controlată sub aspect militar de către imperiul bizantin prin intermediul flotei și al cetăților dunărene, în care sînt așezate garnizoane.



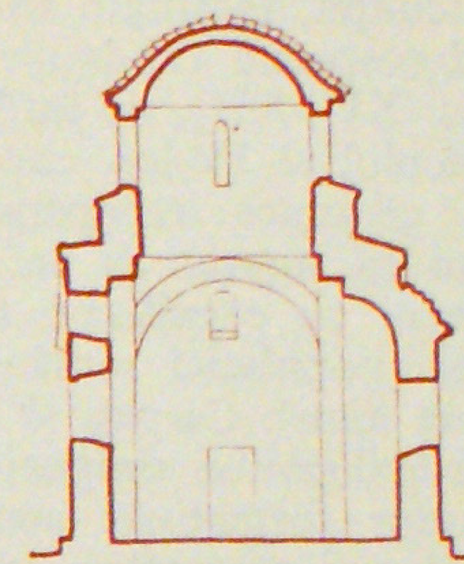
Cetatea romano-bizantină Capidava este reconstruită în perimetrul ei restrîns din secolul al VI-lea, cu ziduri de piatră legată cu pămînt, ca o cetate țărănească locuită de grăniceri țărani bizantini, *stratiotai*. Mai multe niveluri de viețuire din secolele IX—XI sînt reprezentate, respectiv, de locuințe de piatră, colibe și locuințe din bîrne încheiate. În același interval, a fost revitalizată și cetatea Carsium (Hîrșova).

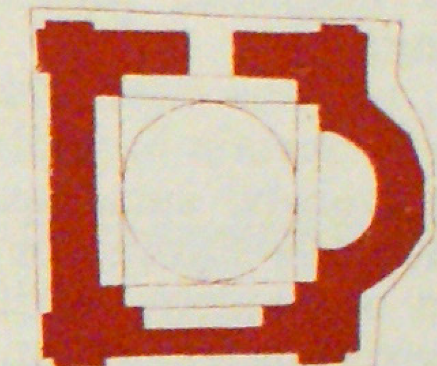
Imediat după restabilirea frontierei (972) la Dunăre, în timpul împăratului Ioan Tzimiskes, se construiește cetatea-port de la Păcuiul lui Soare, bază navală destinată să apere accesul către Durostolon (Silistra), capitala themei Paradunavon. Zidul de incintă este executat în *opus quadratum* masiv sau cu emplecton în *opus coementicium.* Totodată sînt revitalizate Dinogetia, ca așezare de stratiotai, și Vicina, bază navală bizantină ce pare să se fi suprapus peste mai vechiul Noviodunum.

Revenirea Bizanțului la Dunăre ar putea explica și existența între Cernavoda și Constanța a trei valuri de apărare realizate în ordine cronologică de la sud spre nord, avînd între ele puncte de contact sau de întretăiere: « valul mic de pămînt », « valul mare de pămînt » și « valul de piatră », cel din urmă de fapt un zid de piatră lat de 1,58 m, așezat pe creasta unui val de pămînt. După orientarea șanțurilor și a turnurilor, ele erau destinate să apere nordul Dobrogei împotriva unui adversar așteptat dinspre sud.

Cel mai vechi monument religios al feudalismului timpuriu păstrat în Dobrogea este complexul mănăstiresc rupestru săpat în faleza abruptă a « dealului de cretă » de la Basarabi-Murfatlar, de fapt masivul unei cariere de calcar din care s-au extras blocurile pentru construirea « zidului de piatră ». Datat sigur, în baza unui grafit în limba slavonă din 922 și a unui alt grafit în limba greacă din 982, complexul a funcționat în secolele IX—XI, fiind compus din șase bisericuțe, chilii, încăperi funerare și galerii de legătură. Una dintre bisericile rupestre reprezintă un spațiu basilical, celelalte sînt spații uninavate. Inscripțiile runice, glagolitice și chirilice arată existența unei populații creștine de neam diferit, la care a recurs o putere statală capabilă să inițieze și să ducă la bun sfîrșit o asemenea lucrare cum a fost « zidul de piatră ».

Dar evoluția tipologică a arhitecturii de cult este deschisă de bisericuța cimitirului, databilă în secolul al XI-lea, construită în incinta cetății romane Dinogetia. Planul patrulater, terminat cu o absidă, prezintă o formă embrionară a tipului în cruce greacă cu brațele înscrise în grosimea zidurilor. Acest tip de spațiu a fost utilizat pentru soluționarea baptisteriilor basilicilor bizantine Sf. Ilie din Pirdop și din Pirnic Tepe, din secolul al VI-lea. Resturile de ziduri păstrate informează atît asupra structurii spațiului, acoperit cu o cupolă pe pendentivi, cît și asupra sistemului de construcție: alternanța, întîlnită în arhitectura bizantină, între asize de piatră brută înecată în mortar și asize din cîte trei șiruri de cărămizi.





4

1—3. BASARABI — MURFATLAR. Ansamblul mănăstiresc rupestru (sec. IX — XI) alcătuit din biserici, chilii și spații funerare este săpat în faleza unei cariere de calcar. Numeroasele inscripții și imagini zgrafitate sînt mărturii ale culturii și artei etapei feudalismului timpuriu.

4. DINOGETIA. Revitalizarea cetății romane, stimulată de revenirea Bizanțului la Dunăre, este ilustrată de ruinele celui mai vechi monument păstrat al feudalismului timpuriu, o biserică cimitirială, care permit reconstituirea unui spațiu determinat de un plan în cruce greacă înscrisă în grosimea zidurilor, acoperit cu o cupolă pe pendentivi.

La Niculiţel, localitate situată în nordul Dobrogei, au fost descoperite fundaţiile unei bisericuţe de plan treflat (sec. XI–XII), tip întîlnit în arhitectura creştină încă în secolul al IV-lea, executate din piatră brută şi materiale ceramice recuperate din alte construcţii, aglomerate cu mortar de lut. În varianta triconcului, el va deveni cu predilecţie tipul edificiilor medievale de cult ale populaţiei româneşti.

În zona dintre Carpaţi şi Dunăre, dezvoltarea arhitecturii feudalismului timpuriu este stimulată de constituirea unor formaţiuni statale incipiente, de tipul voievodatelor şi cnezatelor, atestate de « Diploma cavalerilor Ioaniţi », aflate într-un permanent conflict cu regalitatea maghiară, provocat de pretenţiile acesteia la suzeranitate.

Astfel, trecerea după 1291 a unei părţi însemnate a Banatului de Severin în stăpînirea unui voievod muntean constituie probabil sursa apariţiei în colţul de sud-est a castrului de la Drobeta a unei fortificaţii medievale, după cum o asemenea fortificaţie este inclusă în interiorul cetăţii-quadriburgium de la Ostrovu Banului (sec. XIII–XIV). Pe pămînturile voievozilor români din stînga Oltului se construieşte reşedinţa întărită de la Curtea de Argeş (ante 1241).

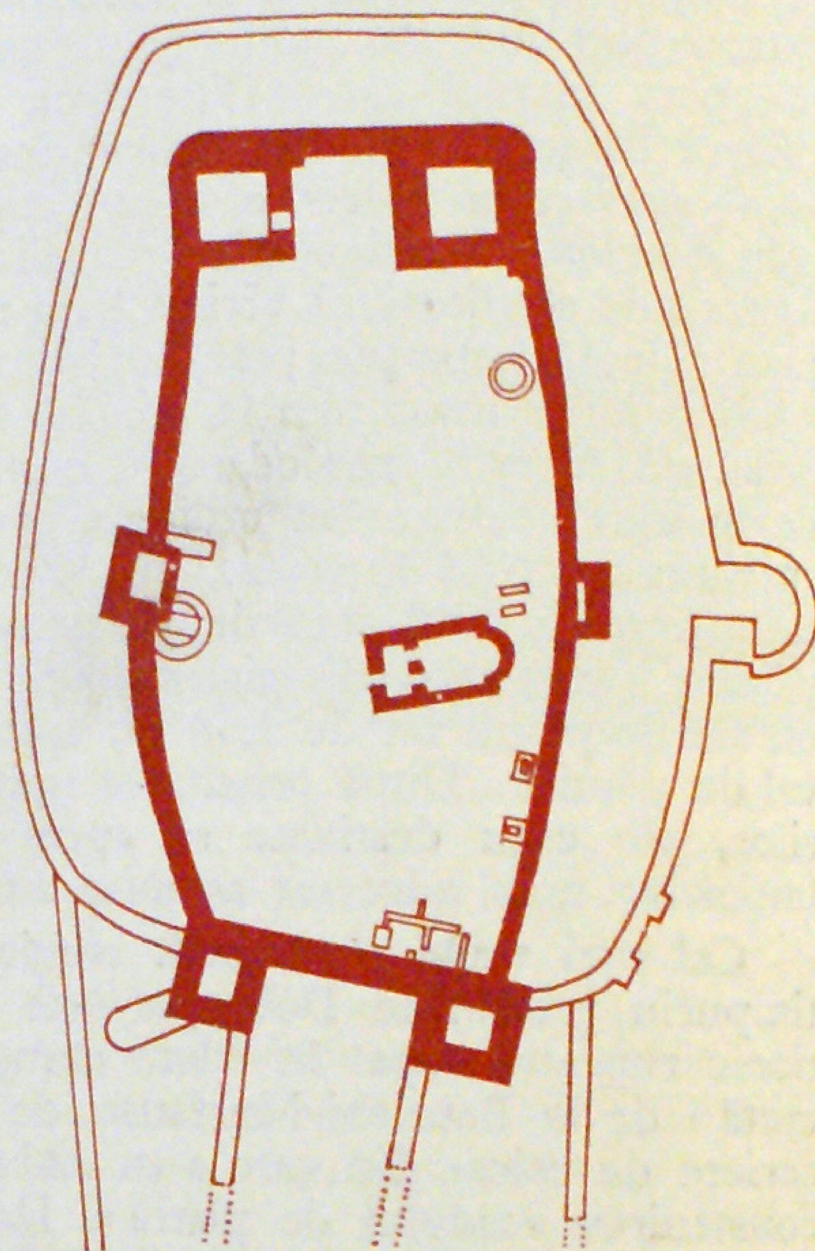
Arhitectura de cult a formaţiunilor statale dintre Dunăre şi Carpaţi este tributară experienţei sud-dunărene, care joacă rol de intermediar în raport cu arhitectura bizantină, după cum fusese în trecut intermediar faţă de lumea mediteraneană preelenică, grecească şi romană.

Biserica curţii voievodale de la Argeş, zidită anterior anului 1241, adoptă un tip în cruce greacă, întîlnit deja la Dinogetia, doar că braţele crucii monumentelui de la Argeş sînt libere. După 1291, cînd Banatul de Severin trece sub autoritatea unui voievod muntean, se edifică în interiorul cetăţii Severinului o biserică, de plan drept, cu terminaţie absidală, apropiată ca factură de capela XI din Tîrnovo, datată prin anul 1186. Probabil în primii ani ai secolului al XIV-lea, se construiesc alte două biserici de acelaşi tip: una în afara incintei cetăţii Severinului (atăzi, în curtea liceului), cealaltă fiind biserica Sîn Nicoară de la Curtea de Argeş. Zidăria tuturor acestor construcţii este realizată din materiale alternate, întocmai ca la biserica de la Dinogetia.

Cea mai bine conservată, biserica Sîn Nicoară, îşi păstrează zidurile, începuturile bolţilor cilindrice, întărite cu arce dublouri sprijinite de pilaştri alipiţi zidurilor, absida altarului flancată de două absidiole şi parţial turnul de cărămidă înălţat deasupra pronaosului. Ridicată pe o înălţime, ruina ei domină şi astăzi aşezarea care, în vechime, fusese reşedinţă a unei formaţiuni politice premergătoare întemeierii Ţării Româneşti.

În legătură cu stăpînirea muntenească asupra Banatului de Severin, trebuie privită şi apariţia bisericii de tip triconc, Vodiţa I, înrudită cu biserica de la Niculiţel, descoperită sub fundaţiile bisericii Vodiţa II (1374–1375), ctitoria lui Vladislav.

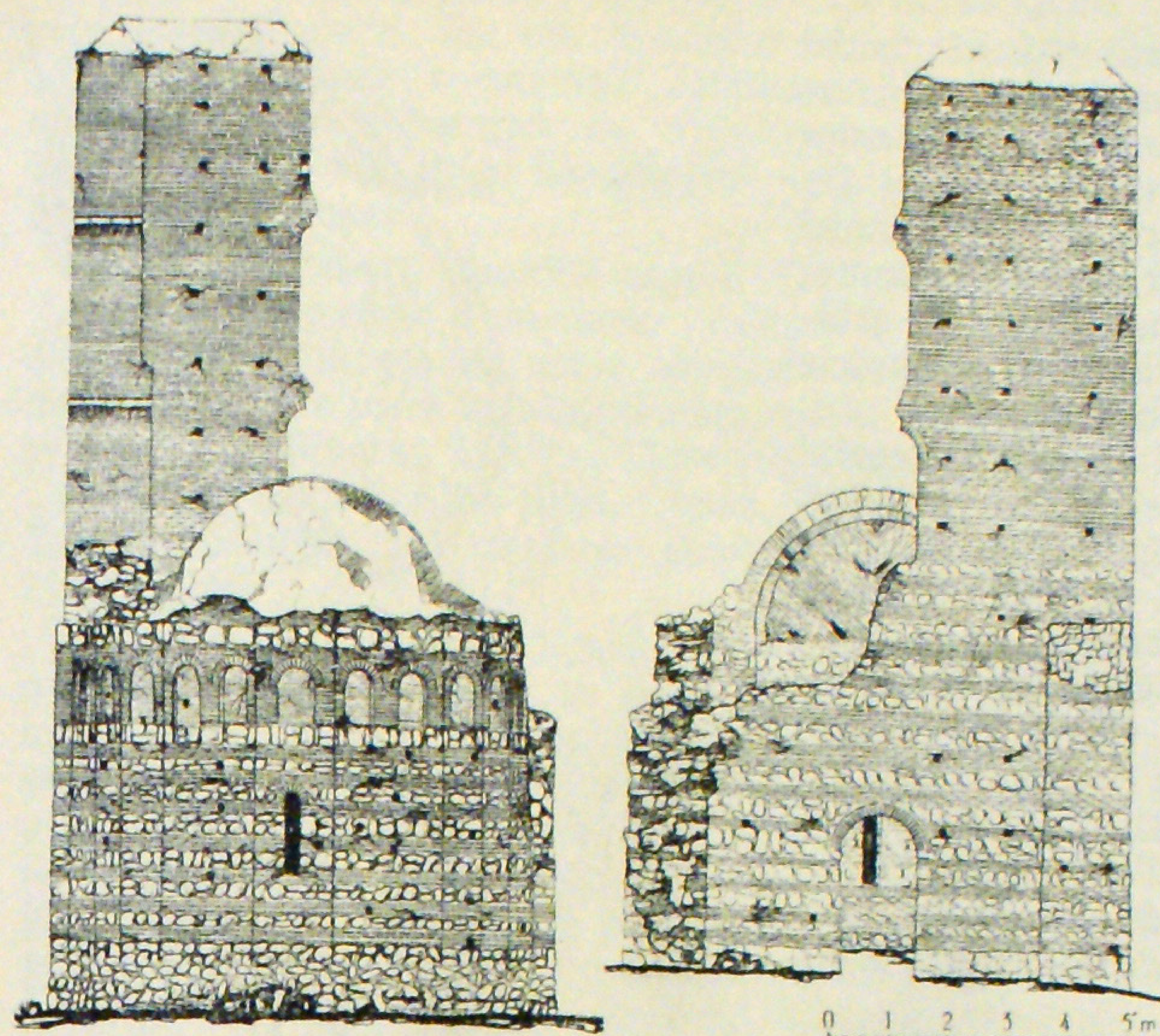
5



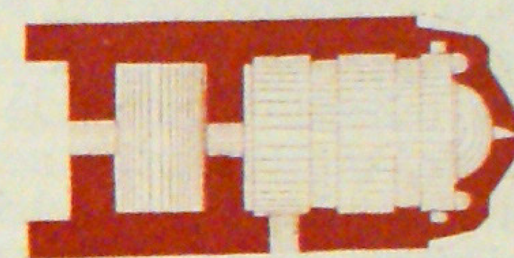
6



8



7



9



5. DROBETA – TURNU SEVERIN. Cetatea Severinului, constituită în legătură cu politica statului Asăneştilor la Dunăre sau cu întemeierea Banatului de Severin (1230–1241) a fost dublată, în cursul secolului al XV-lea, de o a doua incintă.

6. DROBETA – TURNU SEVERIN. Cetatea Severinului. Biserica – paraclis al cetăţii, un edificiu de plan drept (sf. sec. al XII-lea), denotă ca tipologie şi procedeu de execuţie o filiaţie bizantino-balcanică.

7–9. CURTEA DE ARGEŞ. Biserica Sîn-Nicoară (sf. sec. al XIII-lea), înrudită cu bisericile contemporane de la Severin ca tipologie (plan drept, boltit cilindric) şi ca procedeu de execuţie (parament de piatră alternat cu cărămida şi emplecton) prezintă particularitatea unui turn-clopotniţă de cărămidă, ridicat deasupra pronaosului.

Trebuie remarcat faptul că, deși regatul feudal maghiar exercită o suzeranitate nominală asupra formațiunilor politice dintre Carpați și Dunăre, iar biserica catolică urmărește atragerea populației românești (în anii 1227–1228 luase ființă un episcopat al Cumaniei la Civitas Milcoviae – Odobești, legat direct de scaunul apostolic) și, în primul rînd, a conducătorilor ei, arhitectura monumentală de cult a acestui timp se înscrie în dezvoltarea arhitecturii bizantino-balcanice.

În Transilvania, cronica notarului anonim al regelui Bela al III-lea, atestă, la începutul secolului al X-lea, existența unor cetăți aparținînd căpeteniilor feudale locale: Menumorut în Crișana, Glad în Banat și Gelu în zona Someșului. Fortificațiilor pomenite documentar: Byhor – Biharia și Zotmar – Satu Mare (în Crișana), Urscia – Orșova, Horom și Keve – Cuvin (în Banat) și « cetatea lui Gelu de pe Someș », identificată cu Dăbîca, li se adăugau altele, atestate arheologic: Morești, Moigrad, Sirioara, Modovenești etc. Toate aceste cetăți, adaptate reliefului, recurg la valuri de pămînt, șanțuri și palisade, constituind puncte de plecare pentru arhitectura de apărare de piatră.

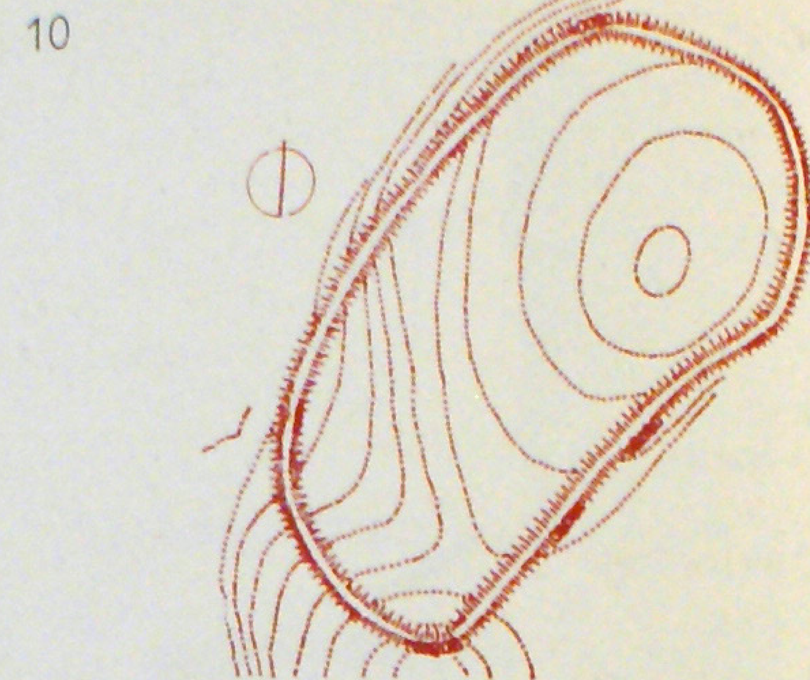
Mai tîrziu, după anul 1000, cînd Transilvania este treptat cucerită de regalitatea maghiară, sînt atestate documentar printre altele Morisena (Cenad), sediu al voievodului Ahtum, cetatea Mediaș, edificată de populația autohtonă și Turda. La Morisena ființa o mănăstire ortodoxă, ulterior benedictină, și tot în Banat trebuie să se fi aflat o bună parte din cele 600 de așezăminte monahale de rit ortodox atestate înainte de 1241 în zona Dunării de Mijloc. Mănăstirile Galad, Ohtum, Hodoș-Bodrog și multe altele erau așezăminte de cult, dar și locurile de apărare sau refugiu, după modelul celor balcanice.

Cele mai vechi cetăți feudale, construite în scopul păstrării teritoriului cucerit, sînt « castrele regale » de la Clus (Cluj-Napoca), « Castrum Petis », identificat cu cetatea de la Sebeșel și Hunedoara, cel din urmă descoperit sub fundațiile castelului pomenit prima oară în documente în anul 1364.

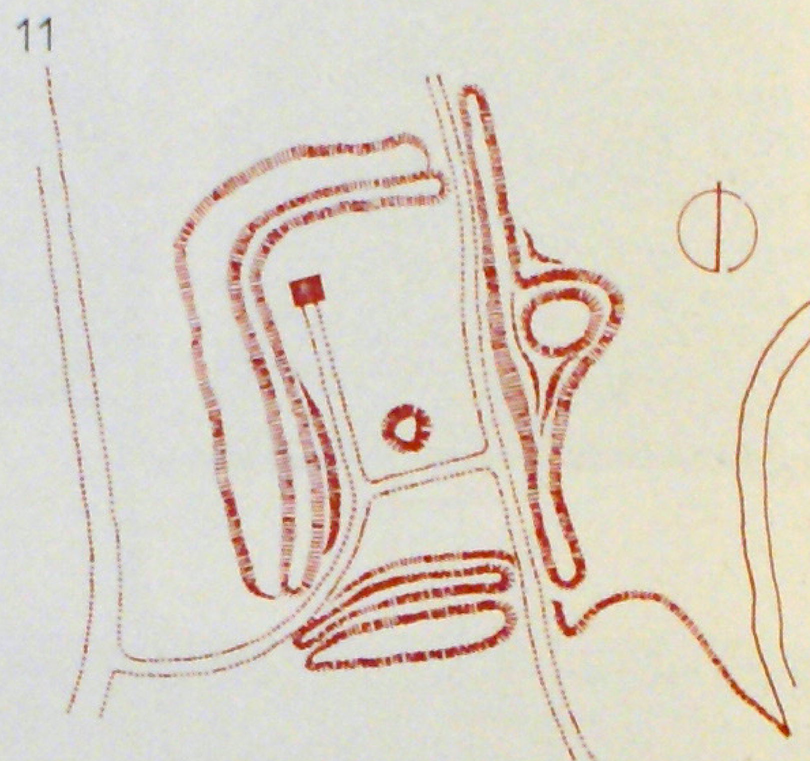
Pentru a-și întări stăpînirea în Transilvania precum și pentru asigurarea pazei granițelor, regii maghiari aduc, în secolele XII–XIII, coloniști din diferite regiuni ale Germaniei, asupra cărora s-a extins numele de sași al coloniștilor din Saxonia. Coloniștii sași sînt așezați în sudul și centrul Transilvaniei, în timp ce secuii sînt fixați, la începutul secolului al XIII-lea, în răsăritul ei.

În același scop, cavalerii teutoni primesc teritorii în Țara Bîrsei (1211), cu condiția de a nu-și construi cetăți de piatră, înțelegere pe care nu o respectă, fiind alungați în anul 1225. Fiindu-le oferit la sosire castrul regal de pe Dealul Măndii, numit Cetatea Crucii, dacă știrile transmise prin tradiție sînt reale, în descursul celor 14 ani de ședere în Transilvania cavalerii teutoni au sporit această zestre, construind cetățile de piatră de la Codlea, Feldioara, Brașov, și Rucăr.

10



11



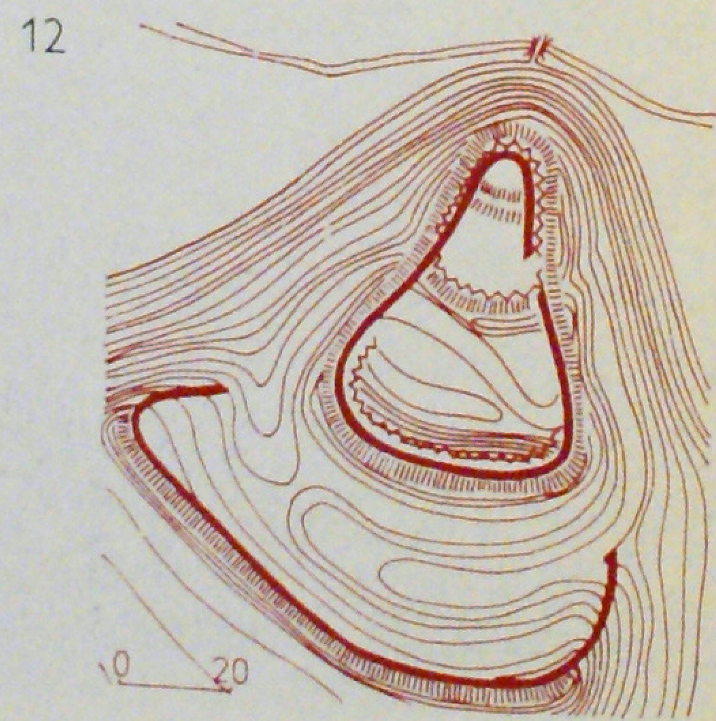
Caracteristică etapei feudalismului timpuriu în Transilvania este dezvoltarea arhitecturii de apărare reprezentată de cetățile de pămînt ale populației autohtone (unele refăcute în piatră), castrele regale, locuințele nobiliare fortificate, cetățile sătești de refugiu ale coloniștilor sași.

10. BIHARIA. Cetate de pămînt (sf. sec. al IX-lea – inc. sec. al X-lea) întărită cu palisade, aparținînd voievodului Menumorut.

11. DAIA. Cetate de pămînt (sf. sec. al IX-lea – inc. sec. al X-lea) întărită cu palisade.

12. MORISENA (CENAD). Cetatea de pămînt (inc. sec. al X-lea) a voievodului Ahtum.

12

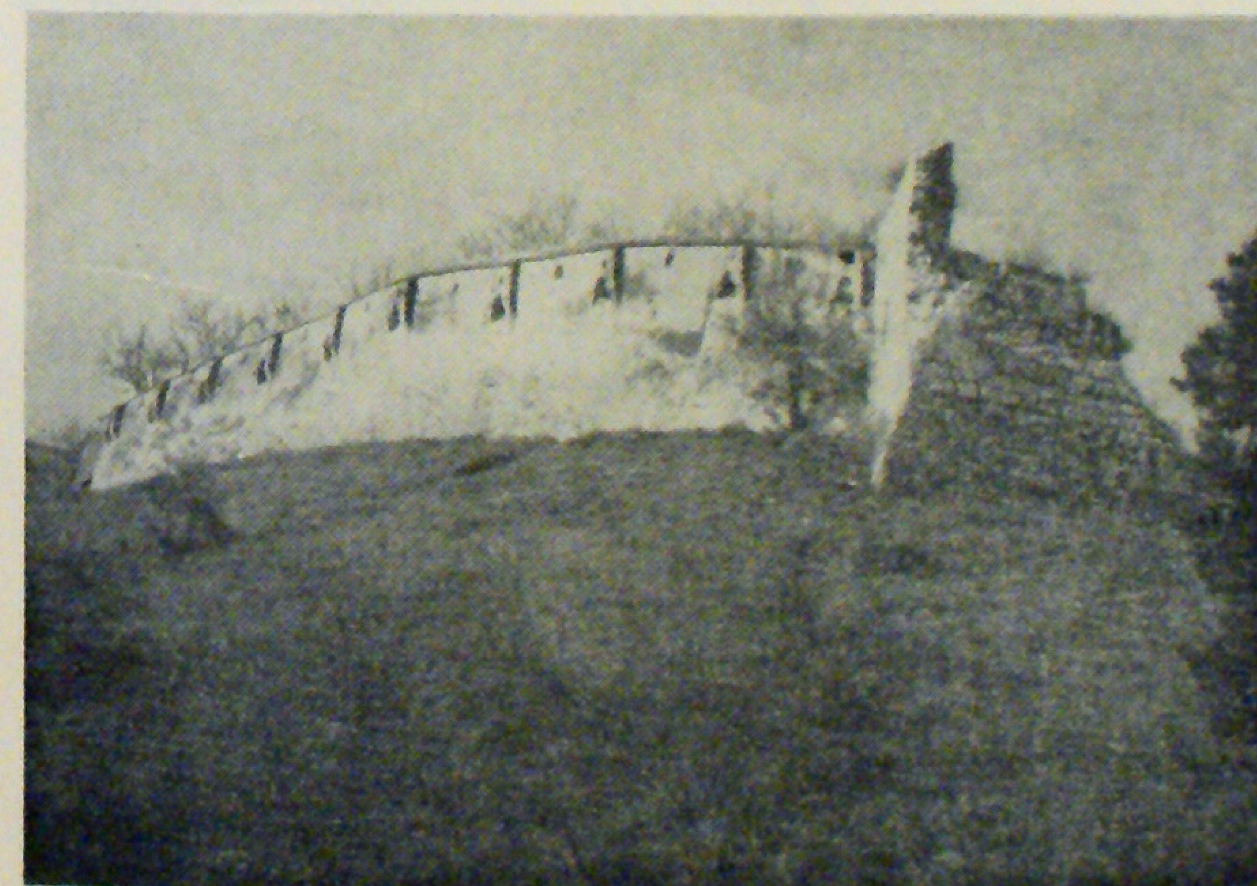


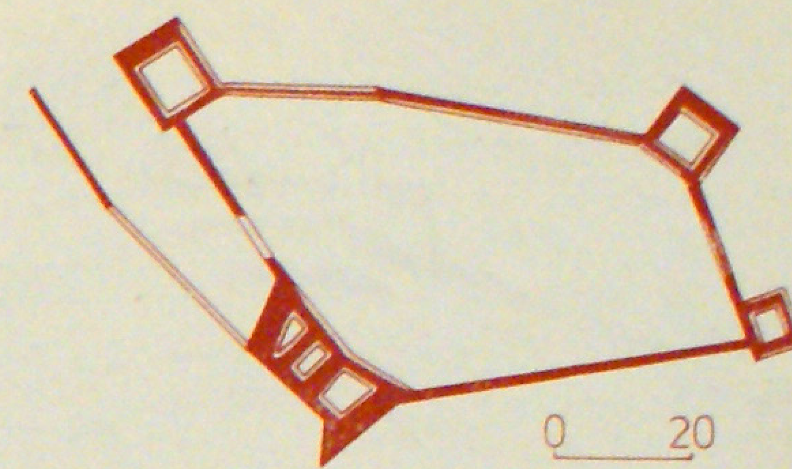
Tehnica construcției și principiul flancării curtinelor prin turnuri ieșite, fac din aceste cetăți unele dintre cele mai avansate construcții defensive din Europa, printre primele influențate de arhitectura militară din Orient, cunoscută prin intermediul cruciadelor și al Imperiului bizantin.

În același timp, anterior anului 1241, în Transilvania se construiesc numeroase « castre » nobiliare, de data aceasta din piatră, unele integrate fostelor valuri de pămînt, care intră în componența noilor ansambluri, printre care Biharia, Dăbîca, Odorhei, Vîrșag, Oradea. Castrele de la Cluj, Alba Iulia, Cenad, Cetatea de Baltă, Zarand, Sebeșel, sînt atestate documentar între anii 1177–1240.

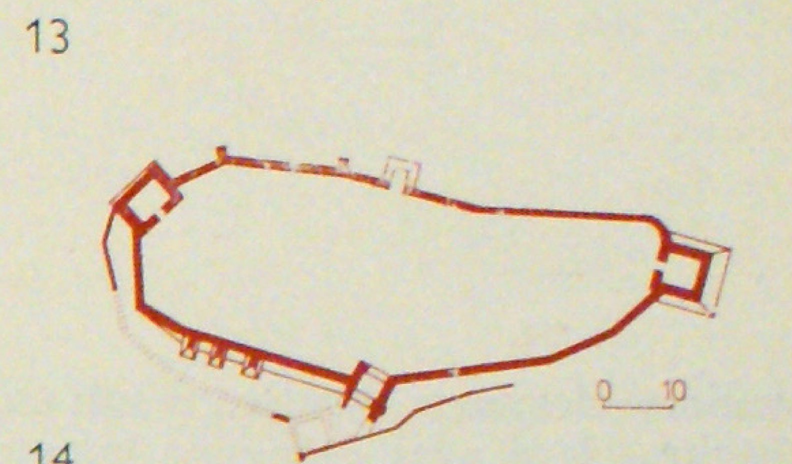
O seamă de așezări, beneficiind de sprijinul unor privilegii regale, capătă o dezvoltare considerabilă, unele dintre ele ajungînd să aibă înainte de jumătatea secolului al XIII-lea un caracter semiurban. Clujul, pe locul municipiului roman, Sighișoara în jurul bisericii de pe platoul de sus al cetății, Sibiul, în jurul bisericii din Orașul de Sus, aflate pe locul viitoarei biserici gotice, sînt înzestrate deja cu fortificații de piatră; alte așezări, cum sînt Sebeș, Brașov, Bistrița, Orăștie probabil se vor fi apărat în spatele unor valuri de pămînt și șanțuri.

Învățămintele trase din prăpădul provocat de năvălirea tătarilor din anii 1241–1242, urmată de alte invazii din anii 1265, 1289, 1290, 1301, care au dezorganizat statul maghiar și au adus lovituri puternice întregii populații transilvănene, au drept consecință dezvoltarea programelor arhitecturii de apărare. Totodată, lemnul ca material de construcție este înlocuit cu piatra. În Transilvania, arhitectura celei de a doua jumătăți a secolului al XIII-lea reflectă contradicțiile dintre puterea monarhică centrală și năzuințele către autonomie ale feudalilor locali, dintre clasa feudalilor în general și țărănime. Monarhia maghiară ridică așa-numitele « castre regale », puncte de sprijin ale puterii sale militare și politice. Nobilimea feudală edifică castele, locuințe





13



14

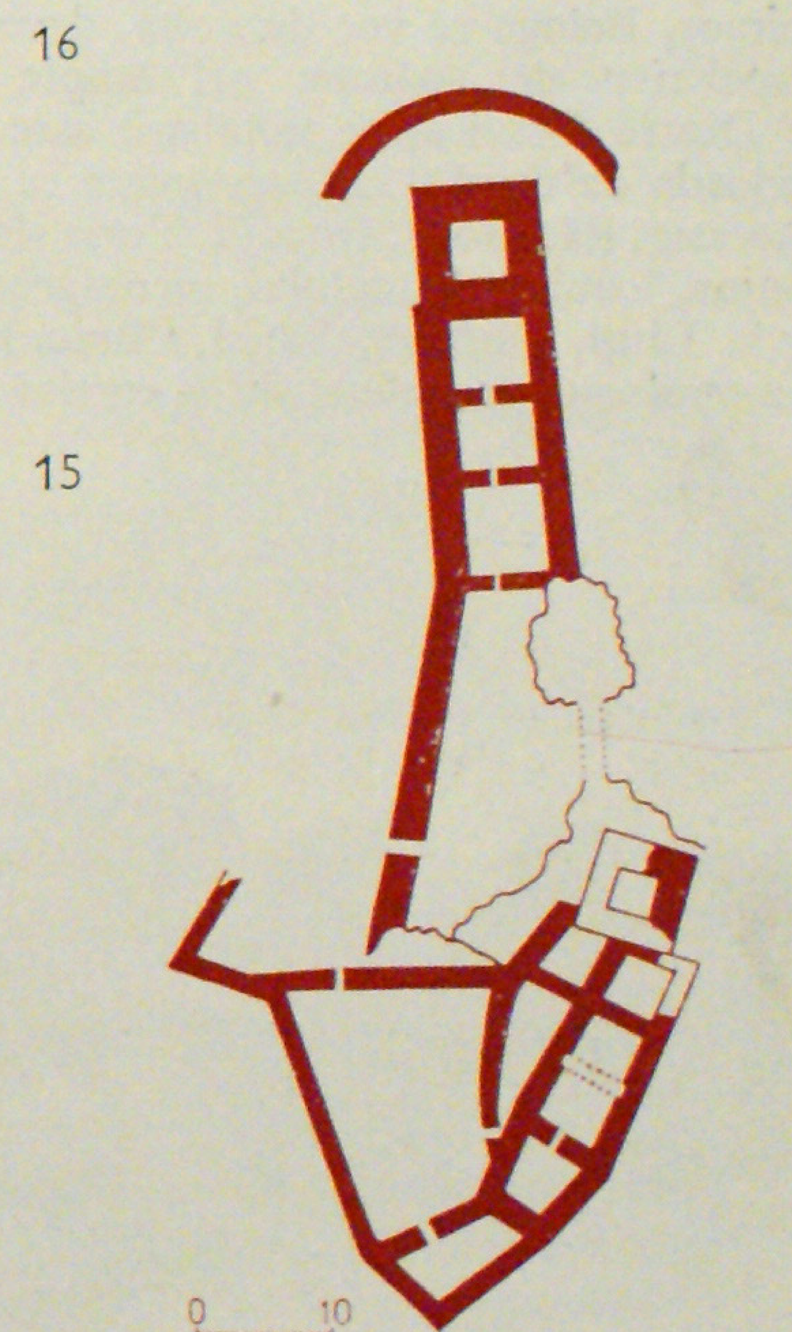
13. DEALUL MĂNDII. Cetatea Crucii, castru regal, anterior anului 1211, cedat cavalerilor teutoni.

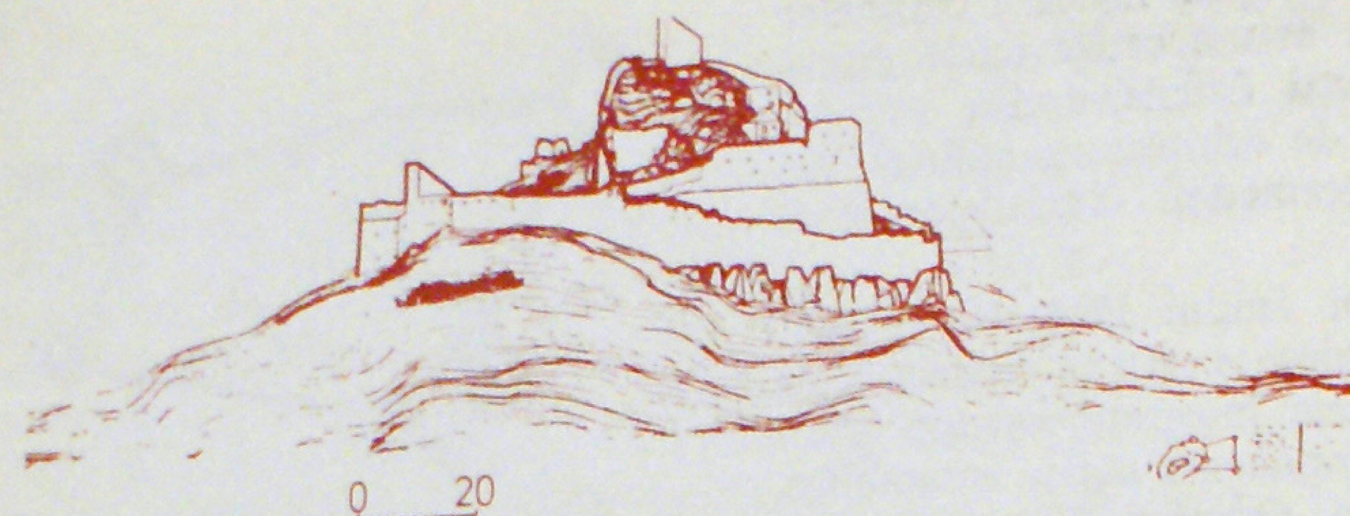
14, 15. FELDIOARA. Cetatea Marienburg, executată din piatră, reședința ordinului avalerilor teutoni în intervalul dintre 1211 și 1225, atestată în 1240.

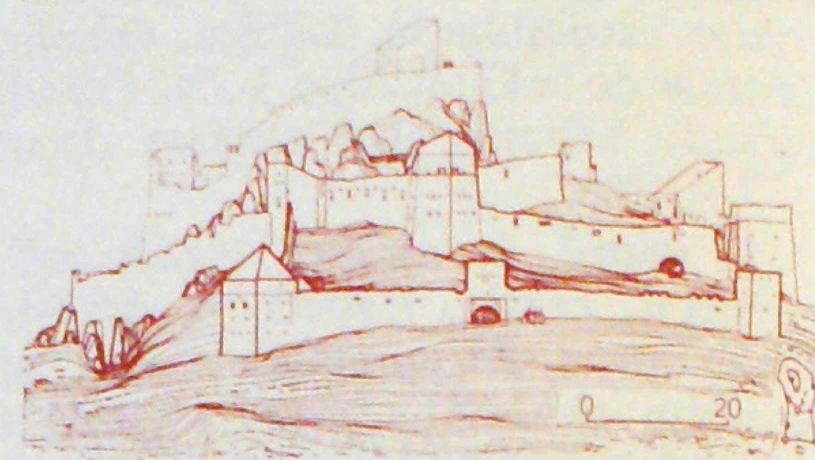
16. SÎNGEORGIU – TRASCĂU. Locuință nobiliară fortificată (sec. al XIII-lea, după 1241), compusă din două construcții de tip donjon, legate printr-o curtină.

16

15





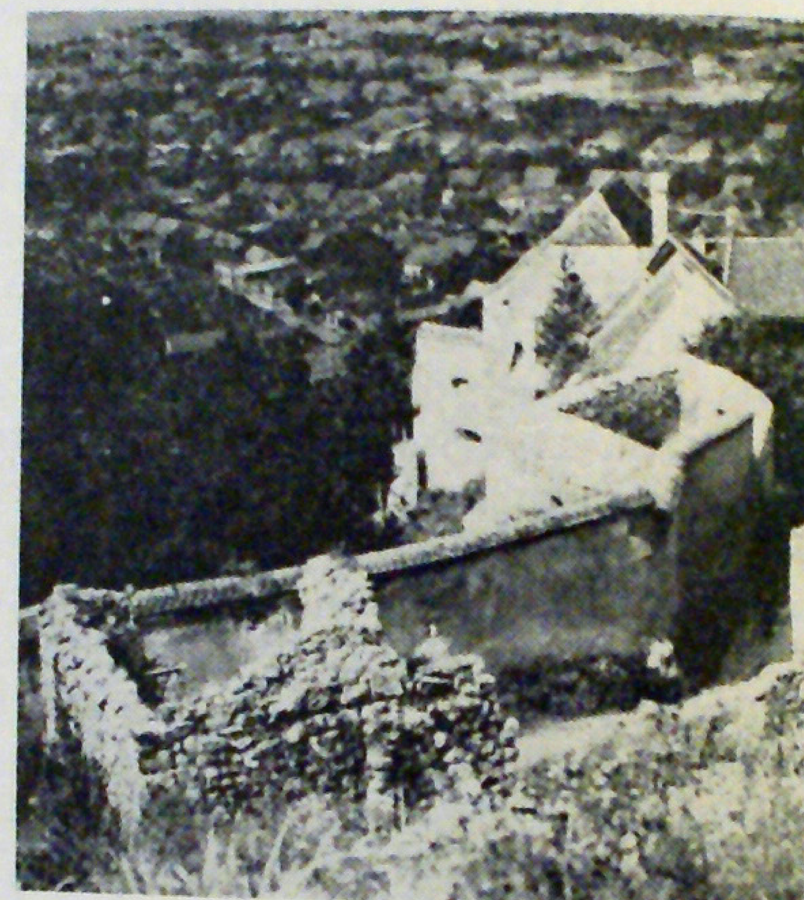


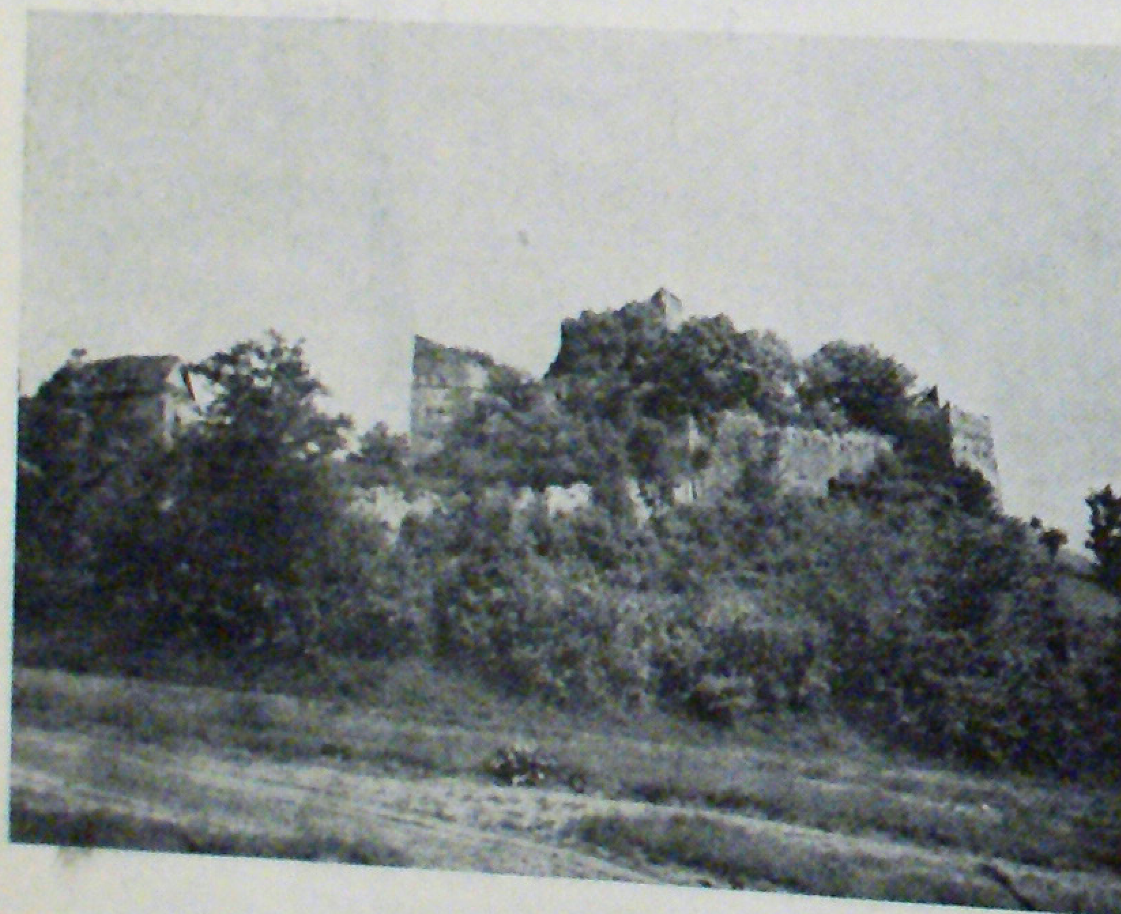
17, 18. **RÎȘNOV.** Cetate sătească de refugiu (sec. al XIV-lea).

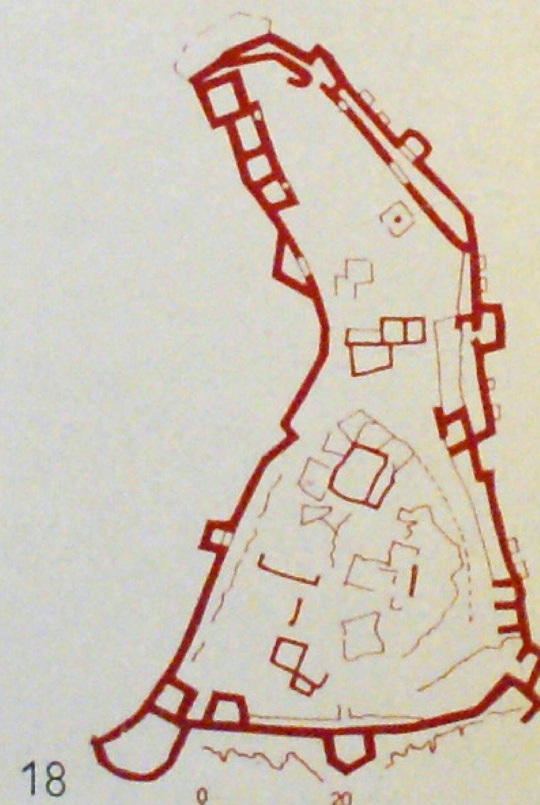
fortificate destinate menținerii sub ascultare a populației iobăgite, cît și unei eventuale împotriviri față de oștile regale. Se construiesc, de asemenea, cetăți țărănești a căror existență este confirmată de către cronicarul Rogerius încă în perioada năvălirilor tătarilor.

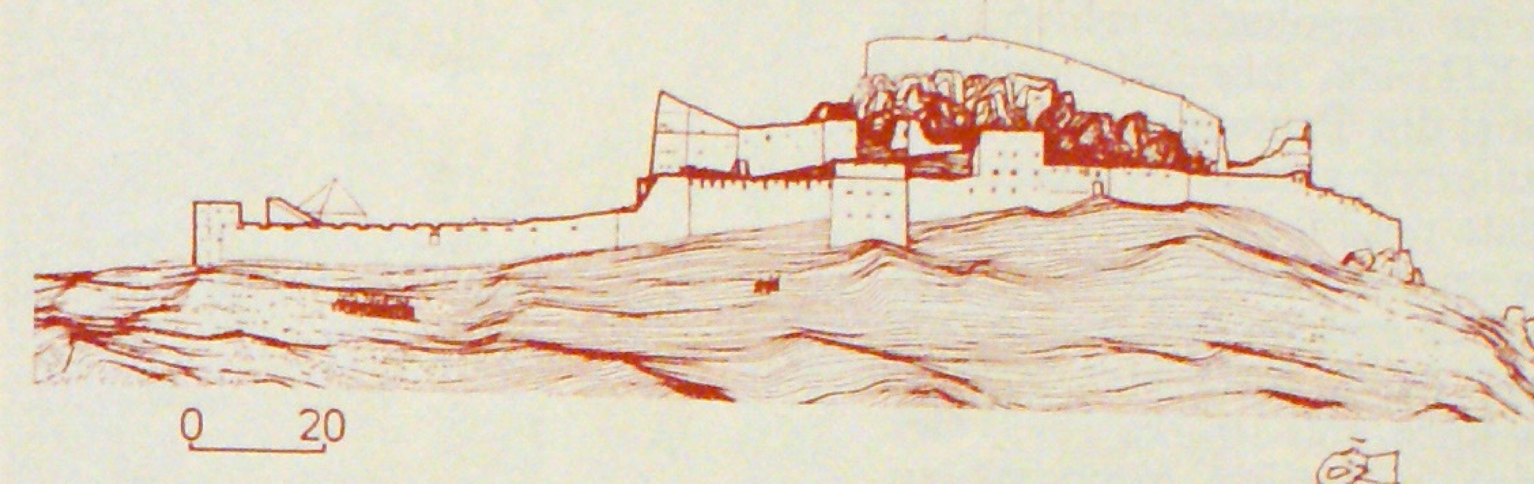
Castrele regale, construite sau refăcute în a doua jumătate a secolului al XIII-lea — prima jumătate a secolului al XIV-lea, recurg la construcții de tip donjon, de plan pătrat sau poligonal, înconjurate de valuri de pămînt sau ziduri de piatră. Ele constituie atît cetăți de graniță (Subcetate, Mehadia, Turnu-Severin, Turnu-Roșu etc.) cît și de interior (Cetatea de Baltă, Piatra Craivii, Nepos, Deva, Hunedoara, Caransebeș, Șoimoș, Chioar, Ciceu, Bologa etc.). În secolele următoare, cetățile de la Turnu-Severin, Turnu-Roșu, Deva, Hunedoara, Șoimoș, Bologa se vor dezvolta, devenind ori puternice dispozitive de apărare, ori ample castele nobiliare.

Dintre fortificațiile nobiliare care se proliferează în perioada de după 1241, apropiate ca tip de cele regale, Cheresig, Răchitova, Oncești, Turia sînt formate dintr-un donjon, locuința feudalului, înconjurat cu val de pămînt, iar la Tăuți, Gîrbova, Sibiel, Cilnic, Balvanyoș, Crisbav donjonul este completat cu o curtină întărită uneori cu









turnuri. Castelele de la Costești, cu două construcții de tip donjon legate prin curtine, și Făgăraș, care se extinde continuu pînă la închiderea completă a curții interioare, erau în acel moment cele mai complexe locuințe nobiliare fortificate.

Cetățile de refugiu, destinate apărării unor obști rurale, se caracterizează prin suprafața lor mare și absența unor construcții de tip donjon. Ridicate pe înălțimi în afara satelor, cetățile Sebeșel, Vurpăr, Săsciori, Orlat, Gîrbova, Alba, Rășinari, Cisnădioara, Avrig, Saschiz, Rîșnov, Rupea, Florești, Cluj etc. au fost primele cetăți țărănești, unele dintre ele mult amplificate ulterior, altele pierzînd din importanță odată cu construcția fortificațiilor din jurul bisericilor din sate.

Acțiunea de fortificare a satelor și orașelor este sprijinită de regalitate, care, în politica sa de centralizare a statului, găsea un sprijin în obștile libere. Teama de tendințele centrifuge ale nobilimii îl determină pe regele Andrei al III-lea (1290—1301), deși asupra Transilvaniei plana continuu pericolul tătar, să ordone nobilimii și clerului să demoleze fortificațiile recent ridicate « deasupra bisericilor sau în alte locuri ».

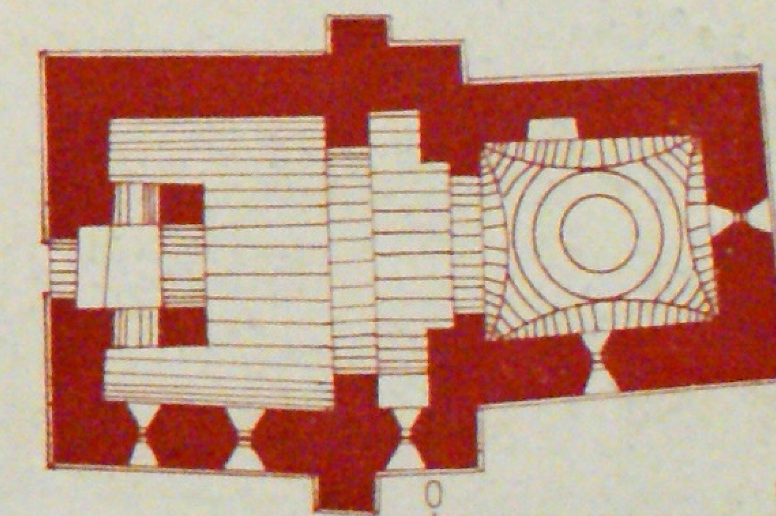
Rolul bisericii, ca instituție feudală, în răspîndirea și consfințirea relațiilor feudale face ca o parte importantă a resurselor materiale destinate arhitecturii să fie canalizată către edificarea unor clădiri de cult. Adoptarea de către feudalismul maghiar a creștinismului în formula sa catolică, care reprezenta și confesiunea coloniștilor sași, antrenează arhitectura eclesiastică din Transilvania pe făgașul evoluției stilistice din apusul și centrul Europei. În felul acesta, stilul romanic își găsește expresia sa cea mai deplină în arhitectura religioasă.

În condițiile în care regii angevini, stimulați de papalitate pentru a stăvili cultul ortodox, vor interzice populației autohtone construcția bisericilor de zid, bisericile romanice de piatră sau cărămidă, datorită caracterului lor monumental, în raport cu marea masă a construcțiilor de locuit vor deveni dominantele arhitecturale ale așezărilor, imprimîndu-le o personalitate

19—22. **RUPEA.** Cetate sătească de refugiu, situată în afara așezării, dezvoltată sub forma a trei incinte concentrice, realizate succesiv între secolele XIV — XVII pe baza unui nucleu existent anterior așezării sașilor în zonă.

23, 24. **STREISÎNGEORGIU.** Biserica, ctitorie cnezială, de tip sală, cel mai vechi monument de zid păstrat în Transilvania (sec. al XI-lea). Cu prilejul unei refaceri, a fost înzestrată cu o clopotniță inclusă în interiorul navei sub influența dispoziției turnurilor basilicilor de tip Cisnădie — Sebeș sau, poate, a turnurilor bisericilor de lemn ridicate, de regulă, deasupra pronaosului.





specifică. Totodată, problemele dificile de acoperire a unor spaţii vaste, care se cer rezolvate în cadrul programului de cult, vor face ca şantierele eclesiastice să deţină un rol conducător în dezvoltarea arhitecturii.

Pînă către secolul al XIII-lea, bisericile catolice, atît cele din Transilvania cît şi din Panonia, se executau cu precădere din lemn, utilizarea zidăriei reprezentînd nişte cazuri excepţionale. Este posibil ca edificarea unor construcţii de zid, din care nu s-a păstrat nici o urmă, să fi fost prilejuită de înfiinţarea episcopiilor de la Morisena (Cenadul Vechi), lîngă Arad, între anii 1028 şi 1035 şi a celei din Oradea între anii 1077 şi 1095. Cea mai veche biserică romanică, o basilică înzestrată cu un baptister, probabil cea dintîi catedrală a episcopiei atestate în anii 1113 şi 1114, depistată arheologic sub pavajul catedralei din Alba Iulia de mai tîrziu, va rămîne pentru mult timp o excepţie.

Utilizarea în arhitectura bisericilor parohiale şi, probabil, a capelelor de la curţile nobiliare de materiale vegetale uşoare este confirmată de unele denumiri toponimice, iar a celor din bîrne încheiate de tipologia unor biserici de zid de tip sală, care au preluat formele de plan ale unor biserici de lemn. Acest din urmă proces este ilustrat de către biserica ortodoxă de zid din Streisîngeorgiu, alcătuită dintr-o navă şi un altar, ambele de contur rectangular, care, suprapunîndu-se peste fundaţiile unei biserici de lemn, i-a preluat întocmai forma planului şi dimensiunile. Datată, în baza unor vestigii arheologice, anterior mijlocului secolului al XII-lea, biserica de la Streisîngeorgiu, o capelă de curte cnezială, constituie cel mai vechi monument de zid păstrat în stare de integritate de pe întregul teritoriu al ţării, care reflectă, totodată, procesul de diferenţiere socială în rîndul populaţiei româneşti, încă

25, 26. CISNĂDIOARA. Cetatea Michelsberg (c. 1200). Aşezată pe o înălţime ce domină satul, cetatea de refugiu este formată dintr-o curtină întărită cu două turnuri, probabil contemporană cu basilica romanică.

27, 28. CISNĂDIOARA. Biserica romanică Sf. Mihail, construită către 1200, atestată în anul 1223, aparţine tipului basilicilor «scurte», răspîndite în zona Sibiului, acoperite, cu şarpantă aparentă, cu două turnuri – clopotniţă situate în capetele de vest ale colateralelor. O tentativă de decorare a exteriorului s-a limitat la arcaturile de piatră ale faţadei de vest (c. 1260).

25

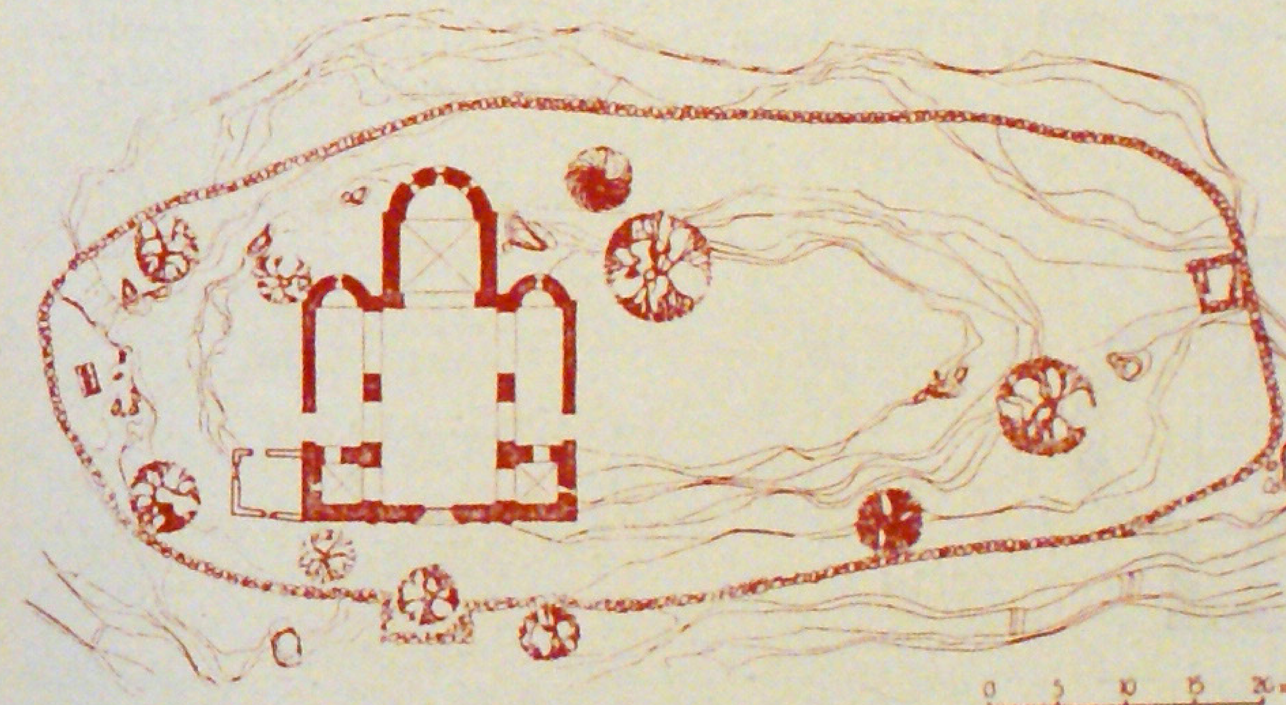




27



26



înainte de privilegiile acordate de către regalitatea maghiară unei pături de fruntași ai acesteia.

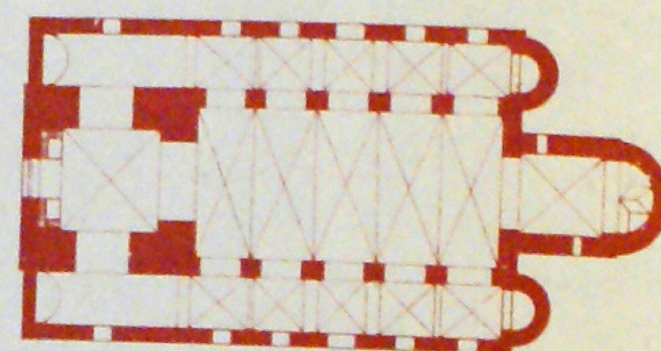
Stilul romanic se instalează în Transilvania abia în faza sa tîrzie, în secolul al XIII-lea. Arhitectura sobră și modestă a basilicilor din zonele de colonizare săsească pare să fie datorată unor meșteri din Bavaria de est, Austria, Moravia, Boemia.

Un grup important de biserici romanice de piatră se edifică anterior invaziei tătarilor în localitățile din prima zonă de colonizare săsească, în preajma Sibiului: basilici cu trei nave, fără transept, terminate în abside, între nava principală și absida corepunzătoare interpunîndu-se un cor de plan pătrat, boltit în cruce. Navele, acoperite cu șarpantă aparentă, sînt despărțite numai prin două-trei arcade rezemate pe stîlpi, de unde rezultă dezvoltarea lor limitată, specifică, în sensul lungimii.

Basilica Sf. Mihail de la Cisnădioara construită, probabil, în jurul anului 1200, dar atestată documentar în anul 1223, adaugă acestor caracteristici prezența a două turnuri, niciodată terminate, situate de o parte și de alta a accesului dinspre vest în capătul colateralelor. Basilici similare s-au construit la Turnișor, Ocna Sibiului, Gușterița, Vurpăr. Aparținînd tipului descris, unele dintre aceste basilici au trăsături particulare. Astfel, basilica din Ocna Sibiului are turnul-clopotniță ridicat deasupra corului, iar la Vurpăr, în locul absidelor corespunzătoare navelor laterale, există nișe simple scobite în grosimea zidurilor.

După năvălirea tătarilor, un nou aflux de populație săsească, colonizată din inițiativa regelui Bela al IV-lea (1235–1270), reprezintă sursa unei noi dezvoltări a arhitecturii eclesiastice romanice. Noile basilici din sudul Transilvaniei reiau cu unele variații tipologia basilicilor anterioare anului 1241. Constructorii basilicii de la Cisnădie (c. 1250) reeditează formula cu trei nave acoperite cu șarpantă, terminate cu abside, întîlnită la basilica din Cisnădioara, dar recurg la soluția unui turn-clopotniță unic, inclus în partea de vest a navei centrale, soluție utilizată mai tîrziu cu prilejul reconstrucției basilicii de la Sebeș, distruse de tătari. Coexistă, totodată, și varianta, întîlnită anterior la Vurpăr, cu absidiolele săpate în grosimea zidurilor sau soluții noi de basilici, fără absidiole și nișe, numai cu absida corespunzătoare navei principale (Noul Săsesc) sau chiar fără nici o absidă (Cața).





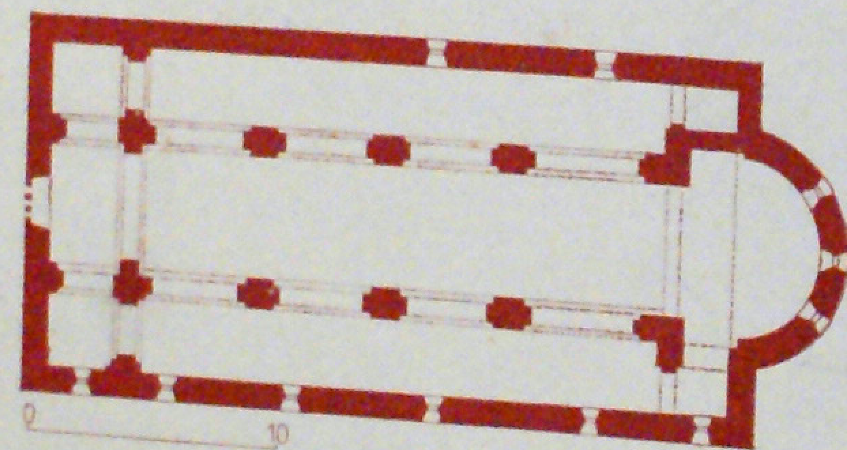
29

29, 30. **CISNĂDIE.** Basilica romanică (c. 1250), prin adoptarea soluției cu un singur turn – clopotniță plasat în capătul de vest al navei centrale, stabilește un nou model preluat frecvent ulterior. Planul înfățișat face abstracție de modificările intervenite cu prilejul fortificării monumentului (sec. al XV-lea).

31. **ACÎȘ.** Basilica romanică de cărămidă (1241–1250), specifică zonei de cîmpie din vestul Transilvaniei, devine prototip pentru numeroase monumente.

32. **CĂPLENI.** Basilica romanică (c. 1250), dispărută, derivată în tipul basilicii de la Acîș, este similară prin rezolvarea turnurilor cu basilica din Cisnădioara.

31

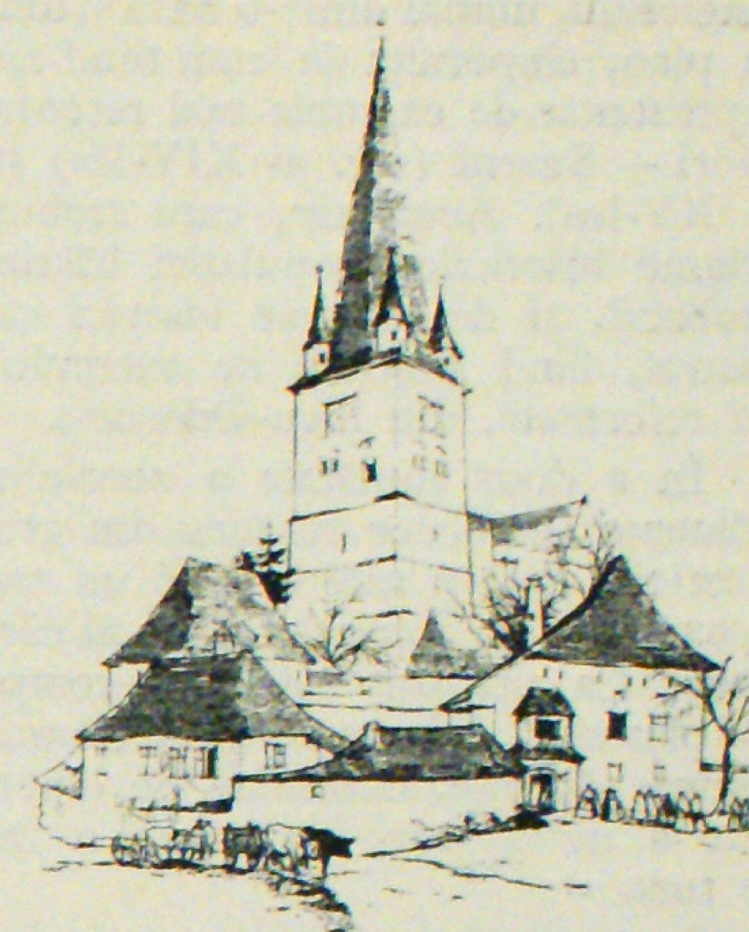


Dacă basilicile săsești sînt influențate de arhitectura din țările germane de sud-est, la mijlocul secolului al XIII-lea începe să se manifeste, în paralel, influența șantierelor benedictine central-europene, care străbate întreaga Transilvanie, fiind difuzat un tip de basilică executat din cărămidă. Navele sînt alungite, corul pătrat dintre nava centrală și absidă lipsește, fiind înlocuit, cîteodată, cu un spațiu transversal îngust. Fațada de vest este flancată de două turnuri, dispuse în capătul colateralelor, legate printr-o tribună deschisă către nava centrală. Datate în baza caracteristicilor lor stilistice, basilicile de la Acîș, Căpleni (dispărută), Herina au fost executate în intervalul dintre anii 1242 și 1260. Fațadele acestui grup de basilici sînt decorate cu lesene legate în partea superioară prin arcușoare semicirculare.

Basilicile de piatră din sudul Transilvaniei, ridicate în intervalul dintre anii 1260 și 1280, urmează rareori, sub aspectul compoziției de volume, soluția cu două turnuri-clopotniță, situate în capătul de vest al colateralelor, întîlnită pentru prima oară la Cisnădioara, fiind preferată soluția cu un singur turn deasupra traveei vestice a navei centrale, inaugurată la Cisnădie, dar aici combinată cu o tribună, și adoptată la basilicile din Sebeș (în pofida soluției inițiale cu două turnuri), Avrig, Gîrbova, Săcădate, Hosman, Cincu, Drăușeni și Hărman, cea din urmă ceva mai tîrzie.

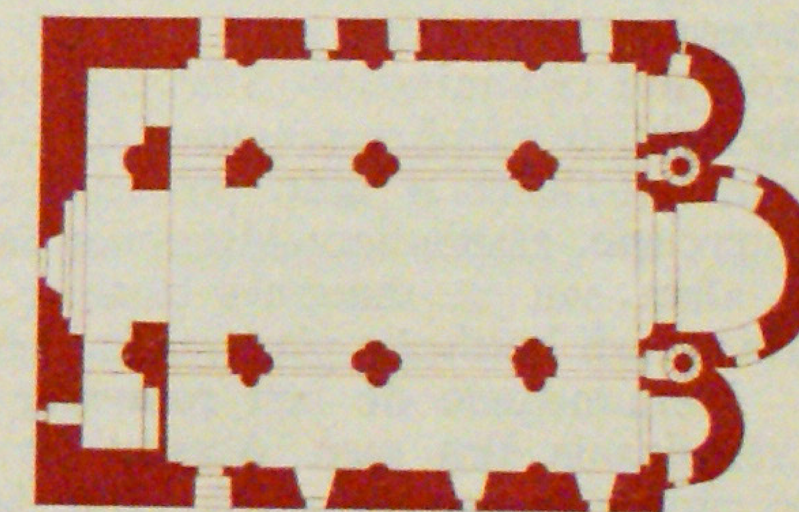
Însă edificiul basilical cel mai important, monumentul romanic cel mai evoluat, deși a rămas izolat, fără răsunet în evoluția arhitecturii din Transilvania, este catedrala nouă din Alba-Iulia, care a luat locul precedentei distruse în timpul năvălirii tătarilor. Edificiul, executat în cîteva etape între anii 1246 și 1291, este compus din trei nave, transept, cor, absidă centrală, flancată de două absidole, două turnuri care preced navele laterale între care se formează un atriu acoperit. Navele sînt acoperite în « sistem legat », fiecărei travee de plan pătrat a navei principale, boltite ogival, corespunzîndu-i cîte două compartimente spațiale ale navelor laterale, boltite identic. În intervalul 1259–1262, proiectul inițial a fost amplificat, sporindu-se numărul colateralelor la cinci, fără ca să fie dus la capăt. Începînd din anul 1287, lucrările de construcție au fost conduse de meșterul « Iohannes lapicida de civita Sancti Adeodati» (Saint Dié din regiunea Vosgilor). Cunoscător al arhitecturii gotice, meșterul Iohannes, fiul lui Tyno, se subordonează concepției romanice inițiale, dar elementele de plastică decorativă poartă amprenta goticului. Un contract din 1291, încheiat cu meșterii lemnari Sifrid din Cricău, Iacob din Alba-Iulia, Herbord din Gîrbova și Henz din Cîlnic, pentru executarea acoperișului, marchează încheierea construcției.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea se răspîndesc numai în anumite regiuni (văile Someșului, Mureșului, Hațegului și Streiului) biserici uninavate de tip « sală », de rit catolic sau ortodox. Cele mai vechi trebuie să fi fost compuse, asemenea bisericii din Strei-



30

32



sîngiorgiu, numai dintr-o navă și dintr-un cor rectangular în plan, clopotnița de lemn fiind separată, dar tipul este reprezentat de exemple mai recente, păstrate la Rîu de Mori — Suseni (sec. al XIV-lea) sau la Sînpetru (sec. al XV-lea). Acest tip, care trebuie să fi aparținut la origine bisericilor populației băștinașe, a fost preluat, probabil, și de primele biserici catolice care nu s-au păstrat, fiind ilustrate de exemple mai tîrzii (biserica, azi reformată, din Șieu-Odorhei).

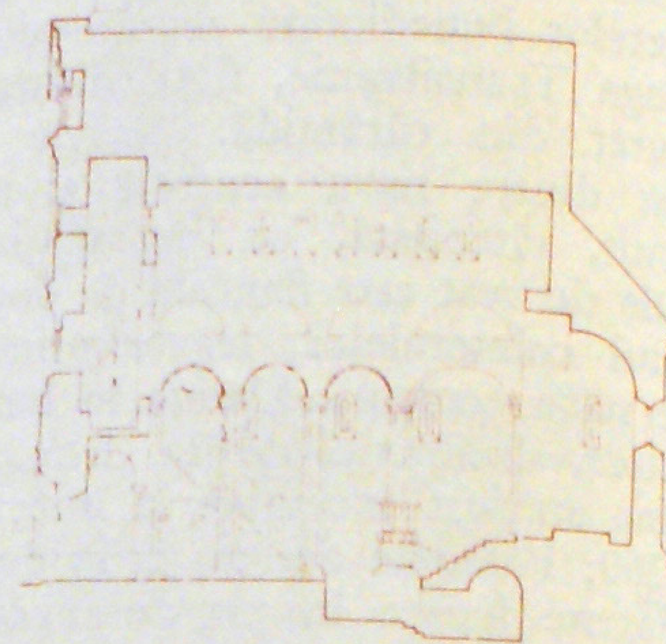
În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, sub influența basilicilor cu turn din grupul Cisnădie-Sebeș, bisericile de tip sală adoptă un turn-clopotniță dispus în axa navei și a corului, turn al cărui parter servește ca tindă. Ca urmare, cele trei componente rectangulare ale planului, diferite ca dimensiuni, generează în spațiu volume diferite, dominate de clopotniță. În partea de vest a navei este amenajată o tribună independentă de turn.

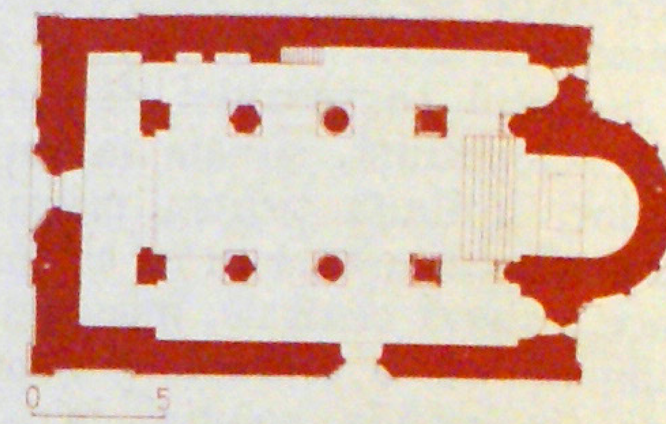
Acest tip este reprezentat de bisericile de pe Valea Streiului, ctitorii ale unor cneji români, la Sînta Maria Orlea (c. 1270) și replica ei la Strei. În aceeași perioadă se situează construcția bisericii sală de la Homorod.

Tipologia bisericilor-sală, așa cum demonstrează biserica din Streisîngeorgiu, derivă din arhitectura bisericilor de lemn, de la care a preluat atît formele rectangulare, judicioase pentru utilizarea întregii lungimi de bîrnă, cît și sistemul adițional al încăperilor. « Alipirea » clopotniței, preluată din arhitectura basilicală, unde este încorporată corpului bisericii, ilustrează acest mod specific de adiționare caracteristic arhitecturii lemnului. În procesul trecerii de la lemn la piatră, meșterii constructori au recurs la următoarele elemente romanice: boltirea pe ogive a altarului, ancadramentele portalurilor și ferestrelor, la care se adaugă turnul-clopotniță, terminat cu patru timpane și o învelitoare piramidală. Deosebită de celelalte biserici-sală, cu nava tăvănită și altar rectangular, biserica ortodoxă din Nucșoara are nava acoperită cu o boltă semicilindrică, ușor frîntă, și un altar semicircular. Dar, în ceea ce privește datarea ei, opiniile diferă, situînd-o fie înainte de năvălirea tătarilor, de unde ar rezulta semnificații asemănătoare cu cele legate de biserica din Streisîngeorgiu, fie în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd satul este dăruit de către rege unor urmași ai lui Cînde din Rîu de Mori.

Există tentative de a atribui bisericile-sală cu cor rectangular tendințelor către austeritate ale arhitecturii cisterciene. Existența unui prototip anterior intervenției ordinului cistercienilor (Streisîngeorgiu), prezența presbiteriului de formă rectangulară în cadrul unor arhitecturi mult anterioare și mult posterioare arhitecturii cisterciene, răspîndirea bisericilor sală în așezări rurale în afara sau în marginea zonelor de răspîndire ale arhitecturii basilicale pledează împotriva acestei ipoteze.

Monumentele de cult romanice de tip central din Transilvania sînt rare. Acestui tip îi aparțin capelele de cimitir, construite după 1250, la Odorhei, de plan





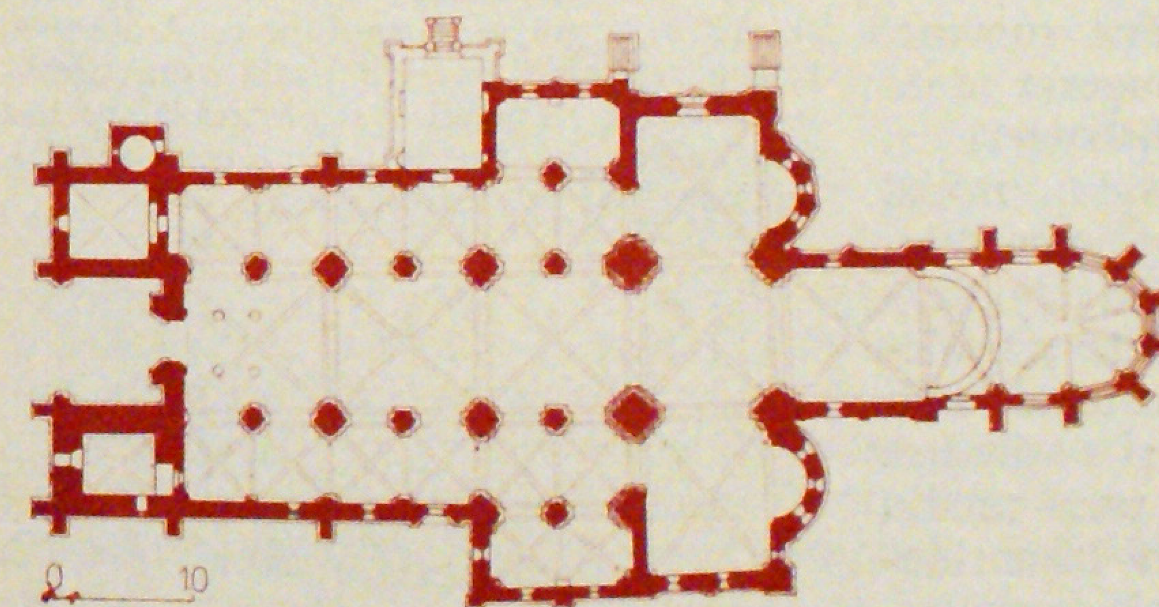
33, 34. **HERINA.** Basilica romanică (c. 1250—1260), monument de piatră, derivat din arhitectura bisericilor de cărămidă de tip Acîș, are navele acoperite cu șarpante aparente și constituie un unic exemplu de utilizare a unor pseudotribune laterale, la care se adaugă, în vest, tribuna tradițională dintre turnuri.

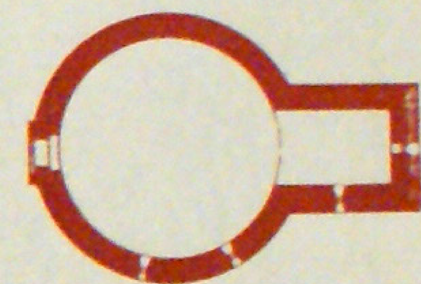




cvadrilobat, și la Pelișor, de plan circular continuat cu un presbiteriu rectangular.

În aceeași perioadă se situează construirea bisericii ortodoxe de la Gura-Sada. Alcătuită dintr-un spațiu generat de patru lobi, ai căror semicalote susțin o turlă încununată de o cupolă elipsoidală, precedat de încăperi înscrise într-un contur dreptunghiular care îmbracă partea de apus a cvadrilobului, biserica Sf. Arhanghel Mihail de la Gura-Sada, mai curînd decît







35, 36. **ALBA IULIA.** Catedrala romano-catolică Sf. Mihail (1246—1356). Basilică cu trei nave și transept, boltită în sistem legat, concepută cu două turnuri în capetele de vest ale colateralelor și un turn lanternou la intersecția navei centrale cu transeptul, dispărut, a asimilat influențele unor șantiere diferite ale romanticului tîrziu din apusul și centrul Europei, iar în cursul ultimelor etape de construcție, influențe gotice.

În cazul unor mici edificii romanice de plan circular sau cvadrilobat, dezvoltarea spațiului în jurul unei axe centrale este limitată de acoperirea interioară plată.

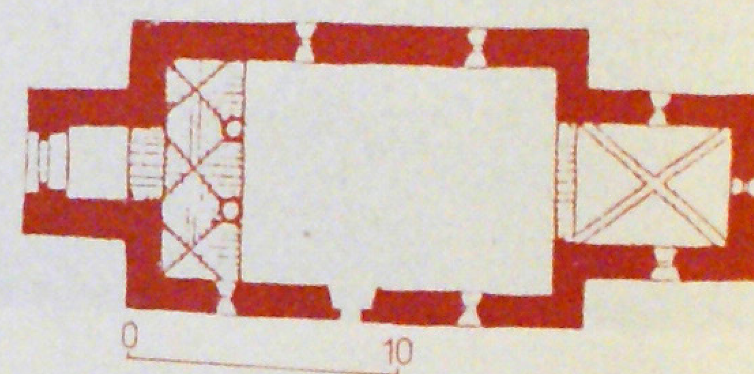
37. **PELIȘOR.** Capelă de cimitir (c. 1250).

38. **ODORHEI.** Capelă de cimitir (c. 1250).

39



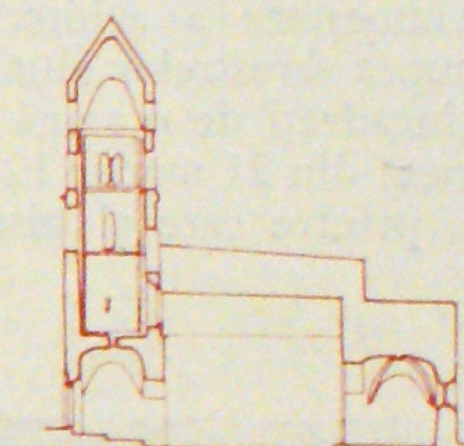
40

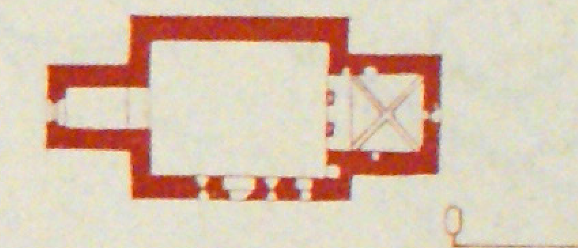


42



41





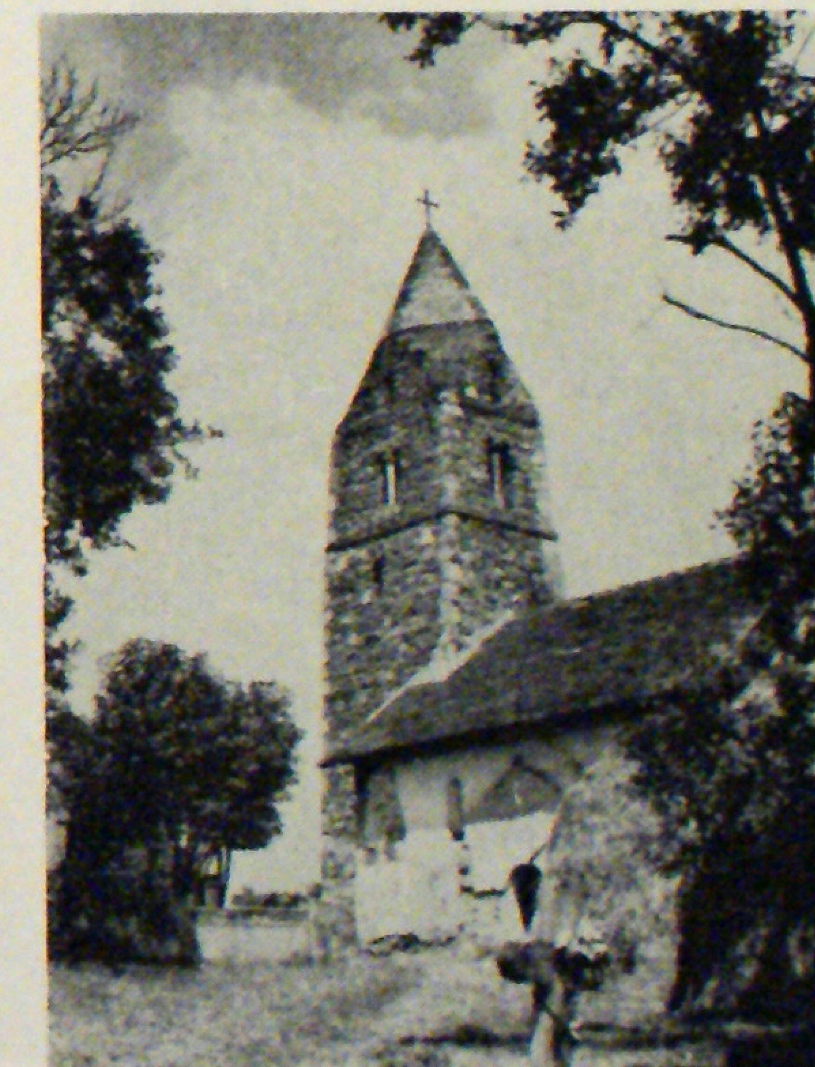
un reflex al unor modele orientale sau al unor monumente balcanice de tip Niculițel, pare să fie o replică a unor monumente romanice.

În absența altor elemente de datare decît forma turnului cu patru timpane și friza de cărămidă, biserica de tip central de la Densuș, atestată documentar în anul 1360, trebuie să fie contemporană cu bisericile sală de la Sîntămărie-Orlea și Strei. Executat, în parte, din piese de piatră fățuită extrase din ruine romane, în parte din piatră brută, monumentul a sugerat ideea datării sale anterior năvălirii tătarilor, distrugerii și reconstrucției sale, cînd în interiorul naosului, inițial uninavat, prevăzut cu o absidă, s-ar fi introdus patru stîlpi cu scopul de a susține un turn-clopotniță prins de o navă inelară boltită în sfert de cilindru. Cercetările arheologice au infirmat această ipoteză, demonstrînd edificarea concomitentă a zidurilor perimetrale și a stîlpilor. În ceea ce privește tipologia sa, năzuința unui mediu românesc ortodox către forme de arhitectură bizantino-balcanică, înfăptuite cu mijloacele arhitecturii romanice,

39, 40. SÎNTĂMĂRIE — ORLEA. Biserica de tip « sală » (c. 1270), odinioară ortodoxă, ctitorie a familiei Cînde, reprezintă o transpunere în piatră a unui tip al arhitecturii de lemn, asimilînd în acest proces o seamă de elemente caracteristice fazei de trecere de la arhitectura romanică la cea gotică timpurie.

41, 43. STREI. Biserica ortodoxă (c. 1270), ctitorie a unui boier Ambrozie, este o replică a bisericii « sală » din Sîntămărie-Orlea. Turnul își păstrează vechea învelitoare de piatră, de formă conică, secționată de patru frontoane.

43



ar putea explica caracterul compoziției de tip central și asemănarea relativă a monumentului, numai în plan, cu tipul în cruce greacă înscrisă.

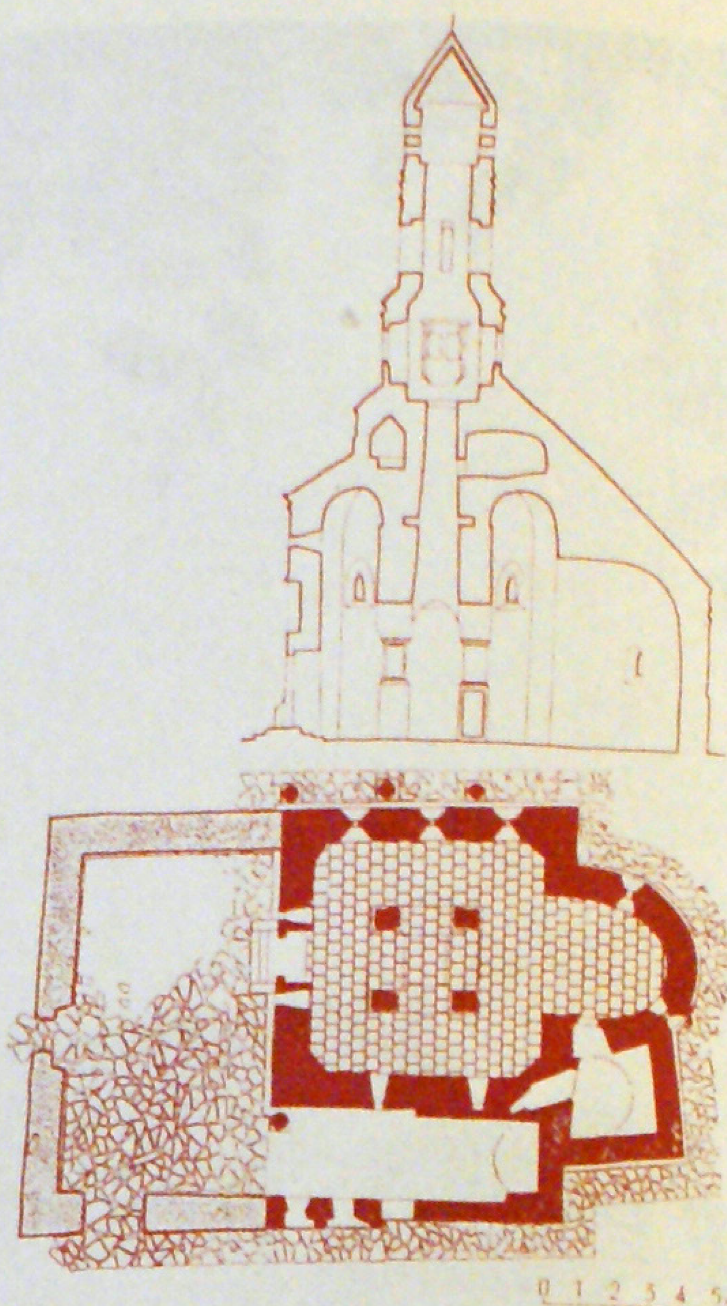
Primele manifestări arhitecturale care marchează trecerea de la romanic la gotic sînt cele datorate fundațiilor ordinului cistercian, destinate să răspîndească catolicismul și să consolideze relațiile feudale. Arhitectura cisterciană reprezenta un romanic tîrziu de proveniență burgundă, în interiorul căruia se precizaseră o seamă de caracteristici ale goticului.

Călugări cistercieni, proveniți de la mănăstirea de la Pointigny, înființează în anul 1179 la Igriș o abație filială. Prima biserică a mănăstirii trebuie să fi fost de lemn dar, în cursul primei treimi a secolului al XIII-lea ea a fost înlocuită de o biserică de cărămidă, de tip basilical, cu trei abside, distrusă apoi de tătari.

Monumentul care oferă posibilitatea aprecierii facturii arhitecturii cisterciene din Transilvania și prin aceasta și arhitecturii goticului timpuriu este ruina abației de la Cîrța. Intemeiată în anul 1202 în

« Terra Blachorum et Bissenorum », clădirile sale fiind executate, probabil, inițial din lemn, mănăstirea « Beata Mariae Virginis de Cardelis » a fost distrusă de tătari. Reconstruit în piatră, ansamblul abației cisterciene de la Cîrța este compus dintr-o basilică cu trei nave, transept și cor poligonal, flancat de ambele părți de cîte două capele rectangulare, situată pe latura de nord a unei incinte și clădiri mănăstirești care dublează laturile de est și sud ale acesteia. Este probabil că zidirea bisericii să fi început către 1250, deoarece arhitectura sa a absorbit elemente contemporane ale goticului burgund matur: corul cu absidă de formă poligonală în locul formei rectangulare, specifice corului de factură cisterciană, și sistemul « legat » al boltirii celor trei nave, în care bolțile navei centrale au o compartimentare « sexpartită ». O caracteristică a absidei, care se reia și la alte monumente înrudite, devenind un semn de recunoaștere a arhitecturii cisterciene, este prezența deasupra ferestrelor alungite a unor deschideri în șase lobi, încadrați de o ramă circulară.

Un document din 21 martie 1240 se referă la donarea unor biserici, printre care și biserica din Prejmer, de



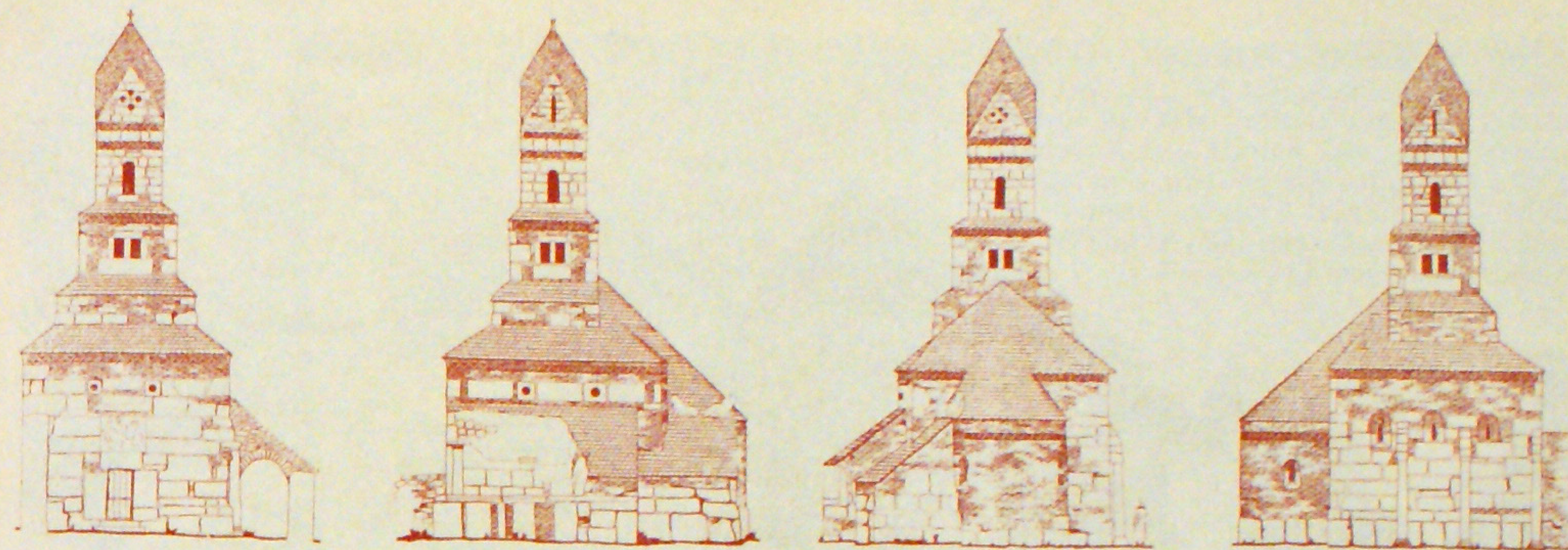
45



44

44–46. **DENSUȘ.** Biserica ortodoxă (sf. sec. al XII-lea), de tip central, alcătuită dintr-o încăpere cu patru stîlpi în mijloc dezvoltată printr-o absidă, este construită, parțial, din piatra recuperată din ruinele de la Sarmizegetusa. Celelalte componente de plan sînt ulterioare. V. Vătășianu consideră monumentul rezultat al interpretării de către un meșter local a unui tip de arhitectură bizantină cu mijloacele arhitecturii romanice, asemănătoare cu cele folosite la Sîntămărie-Orlea și Strei.

47, 48. **GURA-SADA.** Biserica ortodoxă de tip central (sf. sec. al XIII-lea) ar avea, după V. Vătășianu, o sursă extracarpatină reprezentată de biserici de plan treflat de tipul celei de la Niculițel, deși structura sa poate să fie reflexul unei construcții romanice de tip central cum ar fi capela de la Odorhei.



46

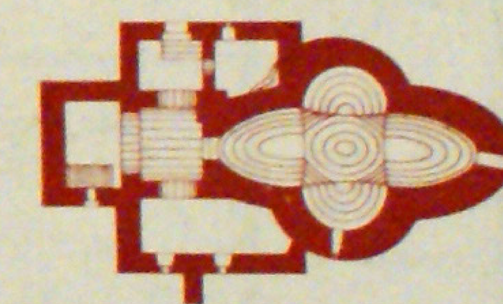
către regele Bela al IV-lea călugărilor cistercieni. Tipul în cruce al monumentului, distrus cu prilejul năvălirii tătarilor, se poate explica printr-o influență orientală adusă de cavalerii teutoni sau ajunsă prin intermediul arhitecturii romanice. Biserica, refăcută după 1250 de către meșteri proveniți de pe șantierul de la Cîrța, se prezintă ca o clădire cruciformă cu cele patru brațe egale grupate în jurul unui spațiu pătrat supraînălțat de un turn, compus fiecare dintr-o travee pătrată boltită sexpartit și una absidată, cu trei laturi.

Înrîurirea șantierului de la Cîrța se resimte în arhitectura bisericii Sf. Bartolomeu din Brașov, construită în al treilea sfert al secolului al XIV-lea, cît și în arhitectura multor altor edificii de tip basilical sau de tip sală care se mai păstrează încă în cadrul romanicului tîrziu.

În Moldova, din perioada feudalismului timpuriu nu s-a păstrat nici o singură construcție de zid, deși ținutul a cunoscut o viață feudală dezvoltată încă înaintea întemeierii statului independent, iar cronicile atestă în secolul al XIII-lea prezența a numeroase orașe. Faptul arătat se explică prin aceea că în Moldova,



47



48

49



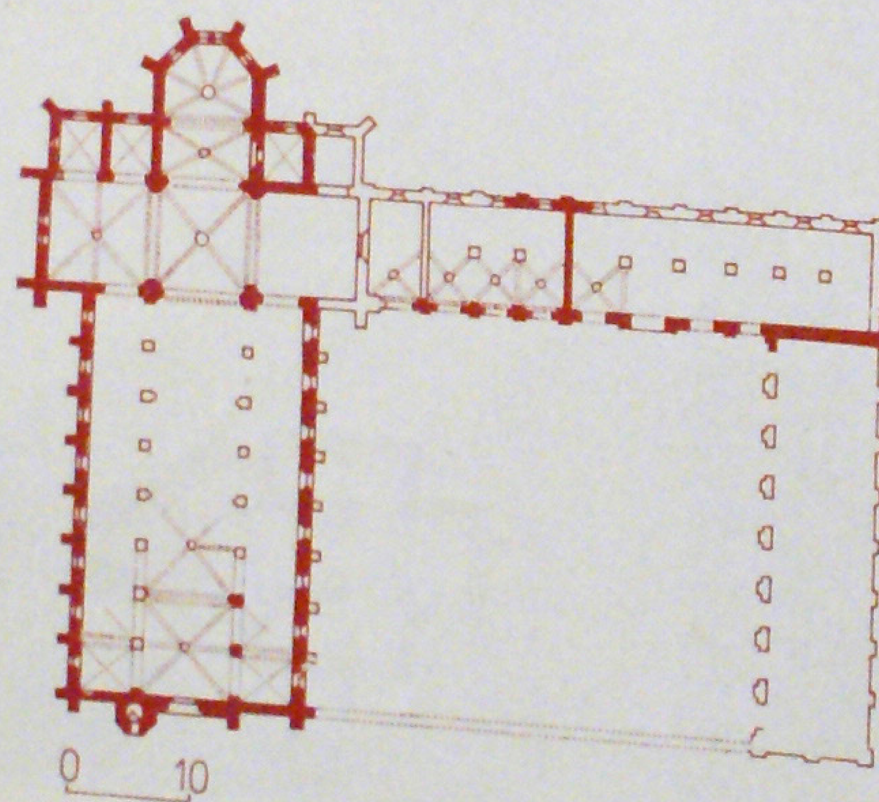
la vremea aceea un fel de împărăţie a lemnului, materialul de construcţie folosit cu precădere era cel lemnos. Dezvoltării intense a unei arhitecturi de lemn, premergătoare celei de zid, i se datorează atît o serie de elemente constructive şi plastice ale arhitecturii de zid de mai tîrziu, cît şi deosebita originalitate a arhitecturii moldoveneşti, născute pe acest fundament autohton.

După invazia tătarilor, de-a lungul secolului al XIII-lea şi al primei jumătăţi a secolului al XIV-lea, regii maghiari urmăresc să-şi exercite dominaţia asupra teritoriilor de la sud şi răsărit de Carpaţi, pentru a-şi asigura apărarea graniţelor împotriva unor viitoare surprize.

50



51



49–51. CÎRŢA. « Abattia beatae Mariae Virginis de Candelis », fundată în 1201 ca metoh al mănăstirii cisterciene din Igriş, construită din lemn, îşi capătă înfăţişarea mărturisită de ruina de astăzi prin reconstrucţia sa în piatră din 1250. Şantierul de la Cîrţa a avut o mare influenţă asupra clădirilor contemporane, generînd etapa de tranziţie de la stilul romanic la cel gotic.

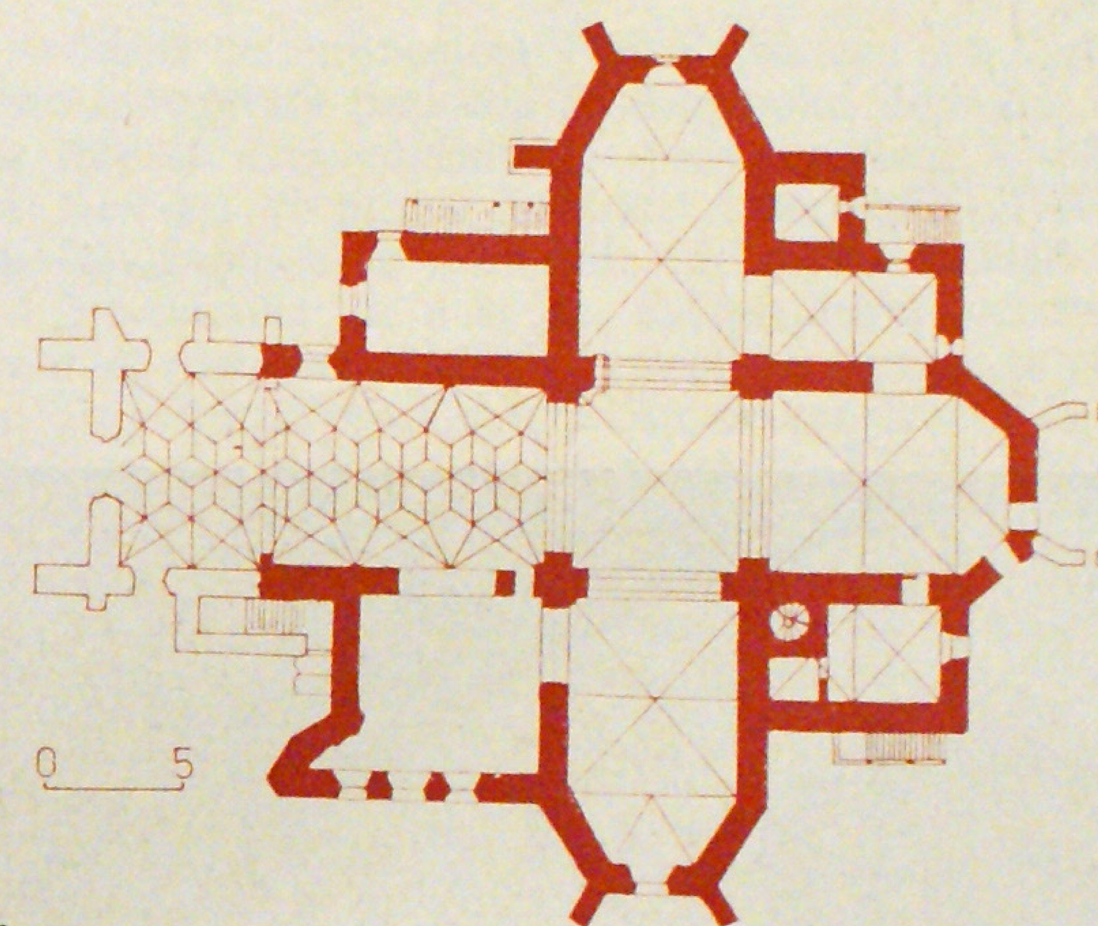
52. PREJMER. Biserică cruciformă cu un înalt lanternou ridicat deasupra intersecţiei braţelor crucii, pare să fie anterioară anului 1241, reconstrucţia sa de după invazia mongolă fiind însă influenţată de şantierul de la Cîrţa. Planul său în cruce greacă a fost transformat în secolul al XV-lea în cruce latină prin alungirea braţului vestic, acoperit cu acest prilej cu o boltă reticulată.



53–55. BRAŞOV. Biserica Sf. Bartolomeu (sec. al XIII-lea) atestă, prin cele două turnuri ale sale proiectate iniţial, influenţa tipului Aciş – Herina, iar prin structura corului şi a anexelor sale, singurele păstrate din edificiul original (restul fiind refăcut în secolul al XV-lea), preluarea dispoziţiilor de la Prejmer, în plan şi elevaţie.

53

54

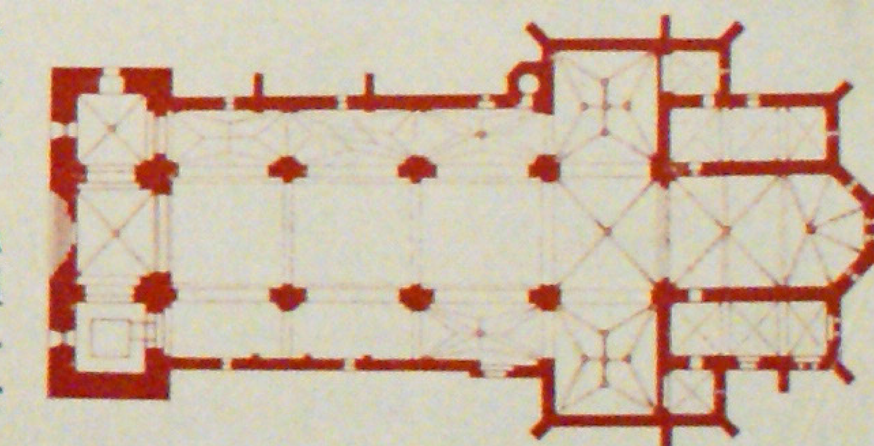


52

Prin acest temporar ascendent maghiar se explică faptul că primul domnitor al Ţării Româneşti, Basarab (mort în 1352) sau predecesorii săi din perioada premergătoare cuceririi independenţei, a recurs la meşteri cunoscători ai arhitecturii occidentale pentru a construi, la Cîmpulung, o basilică cu trei nave, adaptată cultului ortodox, ale cărei fundaţii s-au descoperit sub pardoseala unei biserici mai noi. În schimb, în ceea ce priveşte biserica trinavată, construită probabil din ordinul primului domnitor al Moldovei, Bogdan I (1359–1365), structura acesteia nu-şi găseşte un prototip sigur în arhitectura Transilvaniei şi poate fi pusă pe seama unei influenţe venite din direcţia Poloniei.

Constituirea la jumătatea secolului al XIV-lea a statelor independente ale Ţării Româneşti şi Moldovei va avea o deosebită importanţă pentru dezvoltarea arhitecturii feudale monumentale, care îşi va găsi comandatar în persoana domnitorului şi a feudalilor laici şi clerici.

55



«. . . de acolo au descălecat la Argeş şi iar au făcut oraş mare şi au pus semnul de domnie făcînd curţi de piatră şi case domneşti şi o biserică mare şi frumoasă . . . »
(Letopiseţul cantacuzinesc)

« Io, Mircea, mare voevod şi singur stăpînitor, domn a toată ţara Ungrovlahiei şi a părţilor de peste munţi, încă şi spre părţile tătăreşti, şi herţeg al Amlaşului şi Făgăraşului, şi domn al Banatului Severinului şi de amîndouă părţile peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea Mare şi singur stăpînitor al cetăţii Dîrstor »

(Titulatura domnitorului Mircea cel Bătrîn dintr-un hrisov de danie către Mănăstirea Cozia)



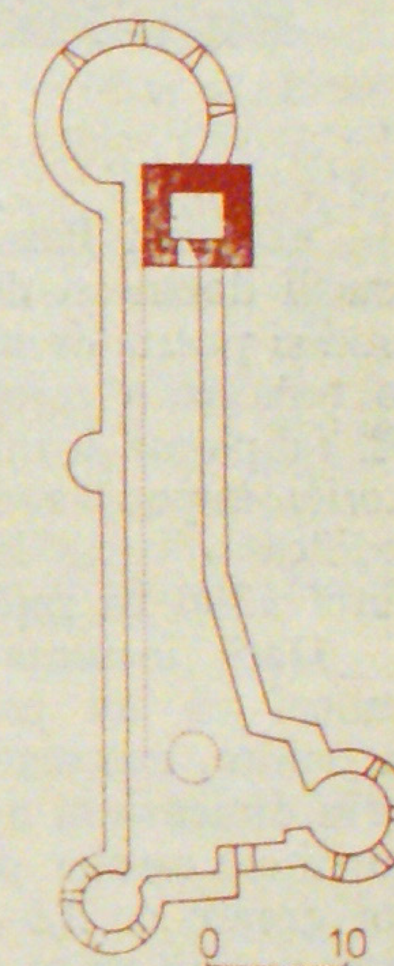
ARHITECTURA PERIOADEI DE CONSTITUIRE A STATELOR FEUDALE ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA. ARHITECTURA GOTICĂ ÎN VOIEVODATUL TRANSILVANIEI

Odată cu constituirea Ţării Româneşti şi a Moldovei, este inaugurată perioada feudalismului dezvoltat, etapa sa iniţială care cuprinde a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea, desfăşurîndu-se în condiţiile fărîmiţării feudale.

Necesitatea de a apăra independenţa cucerită, la care se adaugă mai tîrziu pericolului turcesc, a generat în Ţara Românească o activitate de construcţie de cetăţi noi sau de întărire a celor existente. Unele, situate pe teren accidentat, în zona de trecere de la deal la munte, cum ar fi cetatea Poienari (cronicile muntene amintesc şi cetăţile de la Buzău şi Cetatea de Floci), au un plan neregulat, caracteristic cetăţilor de munte, altele, situate în lungul Dunării, un plan ordonat, caracteristic cetăţilor de cîmpie: cetatea Giurgiu, de plan pătrat, cetatea Turnu Severin, de plan rectangular sau cetatea Turnu, care preia planul unor fortificaţii circulare romano-bizantine.

Mircea cel Bătrîn, domn pînă la « Marea cea Mare », va stăpîni şi cetăţile bizantine Chilia, Heracleea (Enisala) şi Dîrstor, primele două întărite de genovezi, în posesiunea cărora s-au aflat temporar.

Construcţiei de cetăţi i se adaugă edificarea de curţi domneşti înzestrate cu un anumit grad de fortificare. Poate un stadiu mai dezvoltat de dotare urbană, datorat unor colonişti saşi, care încă de la sfîrşitul secolului al XIII-lea înzestraseră oraşul Cîmpulung cu edificii monumentale, şi prezenţa diferitelor categorii de meşteşugari în măsură să furnizeze unei curţi voievodale produsele necesare, poate şi distrugerea curţilor de pe Argeş în cursul conflictului cu Carol Robert, determină pe Basarab I să-şi stabilească reşedinţa la Cîmpulung. Aici se construieşte o curte domnească înconjurată de o incintă patrulateră, întărită cu turnuri, avînd în centru o biserică de factură basilicală. Mai tîrziu, Matei Basarab va schimba destinaţia ansamblului, construind în locul bisericii amintite, căzute în ruină, un alt edificiu de cult.



1. POIENARI. Cetatea (sec. XIII–XV), ridicată pe o stîncă deasupra Cheilor Argeşului, este alcătuită dintr-un donjon de plan pătrat (prima jum. a sec. al XIII-lea), înrudit edificiilor de acelaşi tip din Transilvania, şi o incintă apărată de turnuri circulare, de tradiţii bizantino-balcanice, care corepund ca datare perioadei de organizare a statului feudal al Ţării Româneşti.

CURTEA DE ARGEŞ. Biserica Sf. Nicolae Domnesc (sec. al XIV-lea).



3

Aceluiaşi Basarab I i se datorează incinta mare a curţii domneşti de la Argeş, casele de pe latura sa de sud şi poarta de intrare (c. 1 340), constituind, probabil, o refacere a reşedinţei voievodului Seneslau, pomenit în « diploma Ioaniţilor », întreprinsă după războiul victorios împotriva lui Carol Robert. Mircea cel Bătrîn edifică o curte la Tîrgovişte, atestată documentar în anul 1396 ca reşedinţă princiară.

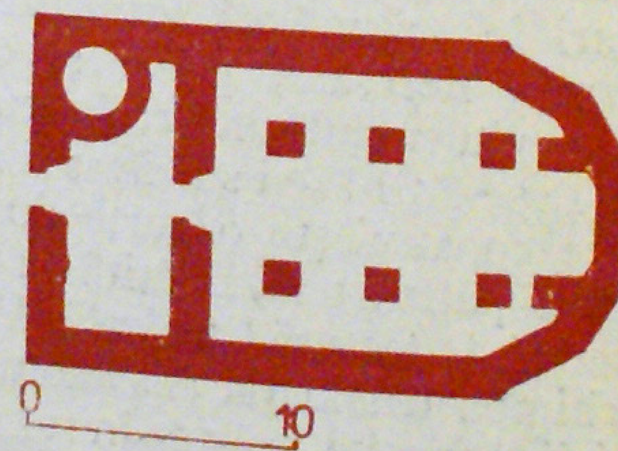
Dacă locuinţa domnească de la Argeş, probabil numai cu un parter, cunoscută după pivniţele sale neboltite, executate din piatră de rîu, nu depăşea decît prin dimensiuni o casă ţărănească tradiţională tripartită, pivniţele caselor domneşti de la Tîrgovişte, cu zidurile lor groase de 2,5–3 m, împărţite în patru travee boltite, permit să se presupună o structură a caturilor superioare mai complexă.

Aspiraţia regatului maghiar către stăpînirea teritoriilor de la sud şi est de Carpaţi a condus încă din cursul secolului al XIII-lea la organizarea unor enclave catolice, care persistă şi după cucerirea independenţei, stimulate şi de alianţele matrimoniale ale unor voievozi cu doamne catolice.

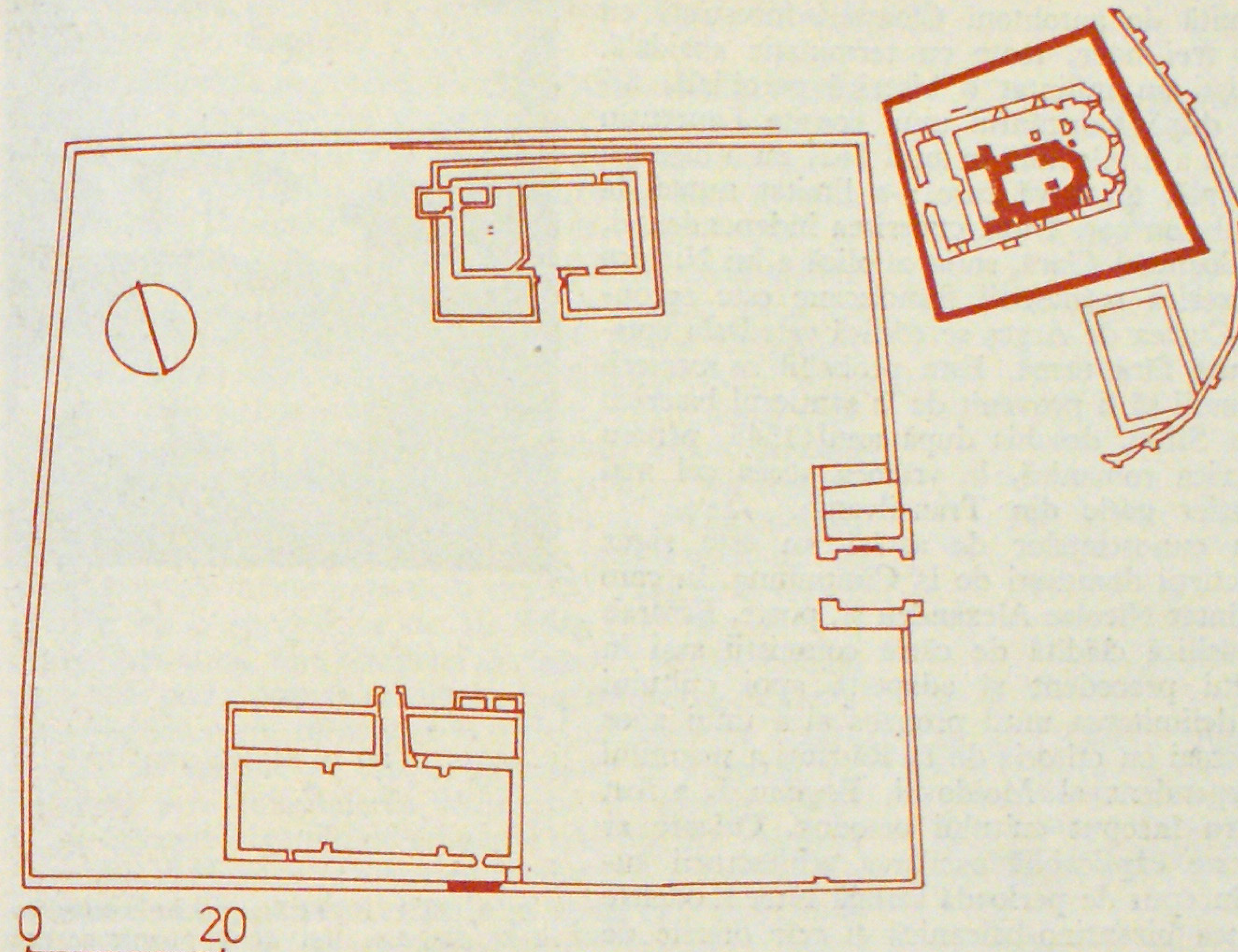
Un contingent de colonişti saşi, proveniţi de la Braşov, au intemeiat la Cîmpulung, probabil după nvazia tătară, o mănăstire franciscană dedicată Fecioarei

2. CÎMPULUNG. Biserica Curţii Domneşti (descoperită sub fundaţiile bisericii mănăstirii Negru Vodă) în care fuseseră inmormîntaţi Nicolae Alexandru şi poate Basarab I. V. Vătăşianu susţine că în cursul întocmirii releveului fundaţiilor (1925) s-ar fi confundat o basilică romanică din secolul al XIII-lea cu o fază de transformare a sa pentru cerinţele cultului ortodox, cînd aceasta a dobîndit pronaosul şi terminaţia absidală care îmbrăţişează cele trei nave.

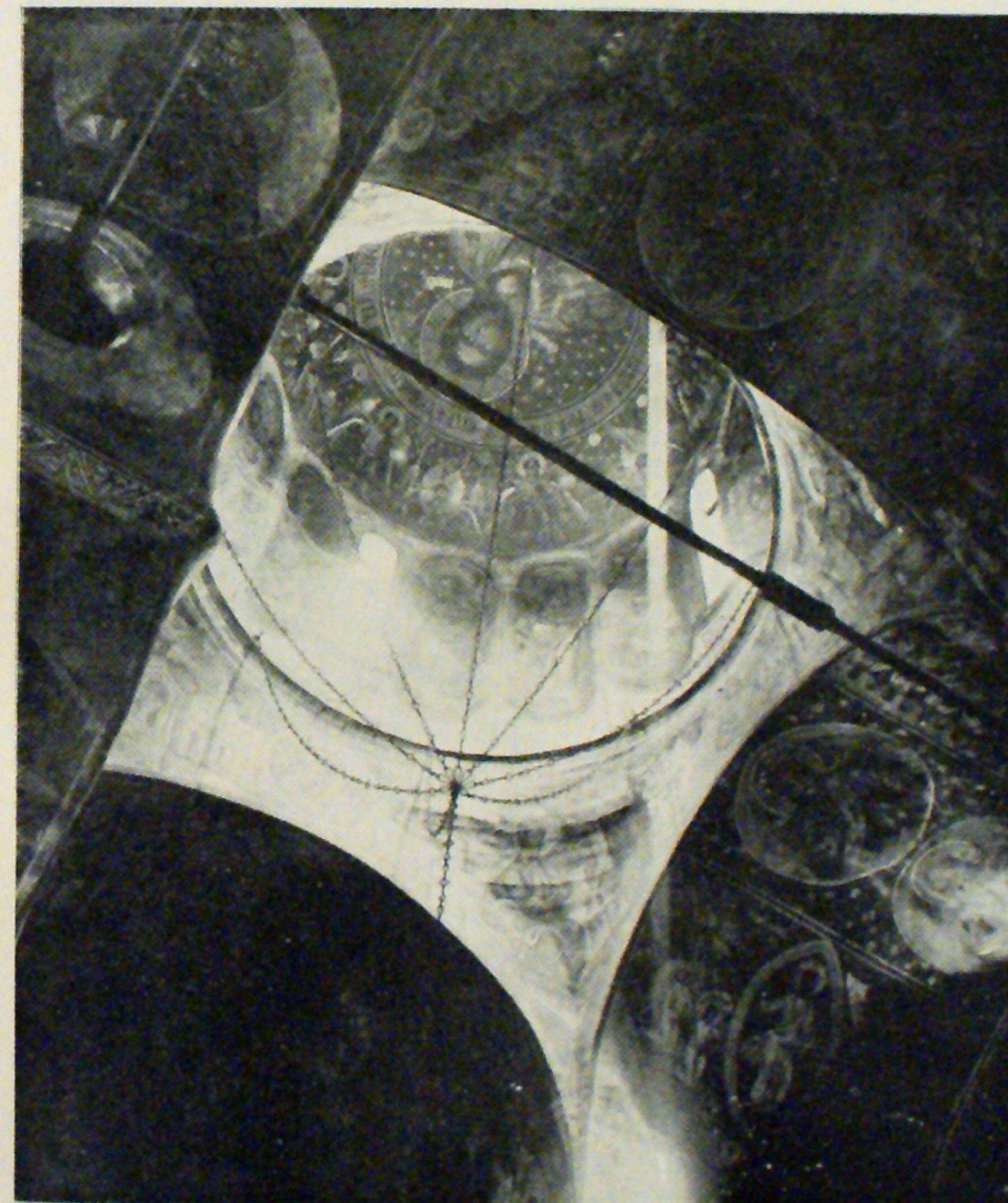
4–6. CURTEA DE ARGEŞ. Biserica Domnească Sf. Nicolae, monument în cruce greacă înscrisă de tip complex, originar din Constantinopol, realizat într-o formulă trecută prin filtrul balcanic, reprezintă incununarea unei dezvoltări tipologice ale cărei componente se găsesc în sudul şi nordul Dunării.



2

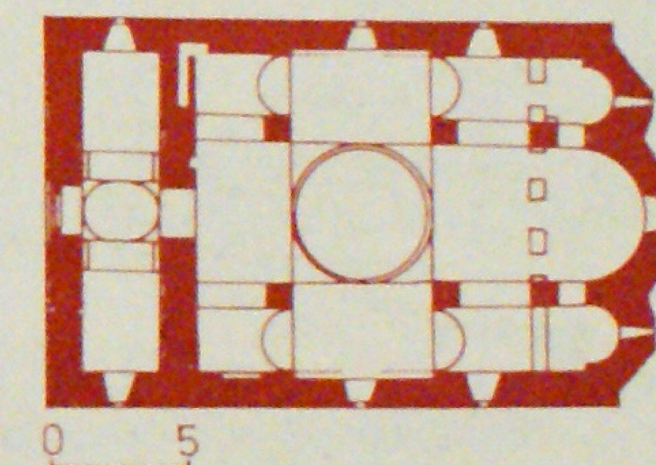


6



4

3. CURTEA DE ARGEŞ. Reşedinţă domnească (sec. XIII–XIV). Conform cercetărilor arheologice, efectuate de N. Constantinescu (1967–1969), componentele curţii s-ar eşalona în modul următor: capela domnească cu incinta ei (c. 1220–1235); incinta mare, casele domneşti de pe latura de sud, cu excepţia prispei, şi poarta de intrare (1340) datorate lui Basarab I; Biserica Domnească, integral ctitorie a lui Vladislav I (1364–1377) terminată, inclusiv pictura, la 1369; pridvorul caselor de pe latura de sud şi casele de pe latura de nord din vremea lui Neagoe Basarab (1512–1521).



Maria, denumită de autohtoni Cloaşter, înzestrată cu o basilică cu trei nave, toate cu terminaţie absidală. Aceiaşi colonişti au înfiinţat o biserică parohială, Sf. Iacob, datată după mormîntul unui comite Laurenţiu (1300), începută a fi înlocuită în anul 1427 cu o biserică gotică mai amplă, tentativă care s-a limitat numai la realizarea unui nou cor. După cucerirea independenţei, din iniţiativa doamnei Clara, soţia catolică a lui Nicolae Alexandru, biserica mănăstirii franciscane este reconstruită, iar la Curtea de Argeş se edifică catedrala episcopiei, dispărută fără urmă. Este probabil ca meşterii acestor construcţii să fi provenit de la şantierul bisericii Sf. Maria din Sibiu, deschis după anul 1345, pentru a înlocui biserica romanică, la vremea aceea cel mai important şantier gotic din Transilvania.

În lumina cunoştinţelor de astăzi nu este sigur dacă biserica curţii domneşti de la Cîmpulung, în care a fost înmormîntat Nicolae Alexandru şi, poate, Basarab I, fusese o basilică clădită de către coloniştii saşi în cursul secolului precedent şi adaptată apoi cultului ortodox prin delimitarea unui pronaos şi a unui naos sau dacă, întocmai cu ctitoria de la Rădăuţi a primului domnitor independent al Moldovei, Bogdan I, a fost destinată dintru început cultului ortodox. Oricare ar fi realitatea, este explicabilă oscilarea arhitecturii aulice a acestui început de perioadă statală între modelele oferite de lumea bizantino-balcanică şi cele oferite de lumea central-europeană, care reflectă însăşi oscilarea domniei între aceste două lumi de care era legată prin relaţii economice, politice, de rudenie şi religioase.

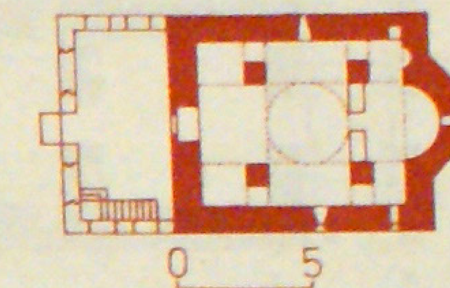
Cu tot caracterul activ, pulsator, al şantierelor gotice, oricînd gata să acorde asistenţă tehnică, în comparaţie cu relativa stagnare a construcţiilor în imperiul bizantin confruntat cu grave probleme economice, politice şi militare, arhitectura de factură romanico-gotică nu va rămîne decît un « intermezzo » în dezvoltarea arhitecturii feudale româneşti din zonele extracarpatice. Atunci cînd voievozii de la sud de Carpaţi, eliberaţi de ascendentul politic maghiar, vor lua iniţiativa construirii la Curtea de Argeş a unei biserici domneşti, capelă de curte, necropolă domnească şi, totodată, catedrală mitropolitană, arhitectura muntenească se va întoarce în matca ei balcanică.

Evenimentul important al constituirii statului feudal al Ţării Româneşti îşi găseşte expresia în arhitectură prin ridicarea unuia dintre cele mai reprezentative monumente ale arhitecturii româneşti medievale: biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeş.

Spaţiile interioare şi volumele clădirii, caracterizate prin proporţii deosebit de armonioase, sînt generate de un plan în cruce greacă înscrisă, braţul de răsărit al crucii fiind legat cu o absidă, prin intermediul unui tronson boltit şi acesta cilindric, flancată de două absidiole. În interior, peste arcele ce leagă stîlpii centrali cu perimetrul zidurilor, se ridică cei patru mari semicilindri ai braţelor crucii. Ei determină un spaţiu central, deasupra căruia, prin intermediul pendentivilor, se înalţă o turlă încununată de o cupolă. Tamburul turlei, decorat cu o succesiune de 16 firide care, totodată, îi reduc greutatea, este străpuns de ferestre înguste numai către cele patru puncte cardinale. Suprapunerea formelor constructive, prin caracterul ei logic, satisface pe deplin ochiul, iar spaţiile pe care le generează se exprimă cu fidelitate prin compunerea volumelor în exterior. Încăperile din colţuri rămînînd acoperite mai jos, din volumul prismatic al bisericii se desprind braţele crucii, oprindu-se în baza de plan pătrat a cilindrului turlei care protejează pendentivii. Deşi formele curbe ale timpanelor şi invelitorilor şi corpul nu prea înalt al turlei nu accentuează verticalitatea, suprapunerea firească a volumelor, care cresc, parcă, în mod organic unele dintr-altele, dă monumentului un anumit avînt şi elansare.



7



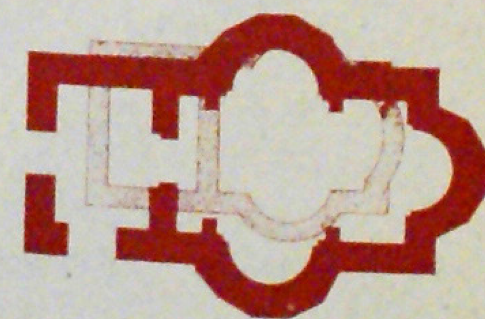
8

7, 8, HÎRTEŞTI. Biserica în cruce greacă Sf. Nicolae, deşi după pisanie ar data din anii 1531–1532, pare să aparţină secolului al XIV-lea. Monumentul se deosebeşte de prototipul de la Argeş prin dimensiuni mai modeste, absenţa traveii dintre absida altarului şi navă, dispoziţia transversală a bolţilor cilindrice din compartimentele din colţuri şi proporţia mai elansată a turlei.

9, 10. VODIŢA. Biserica mănăstirii, monument de plan trilobat, suprapusă peste fundaţiile bisericii Vodiţa I, are ca particularitate flancarea absidelor cu pilaştri, proveniţi, după părerea lui G. Millet, din contractarea bisericilor în cruce greacă cu abside laterale, iar după V. Vătăşianu, din combinarea navei bisericilor – sală, de tip Sîn Nicoară, cu abside laterale.



9



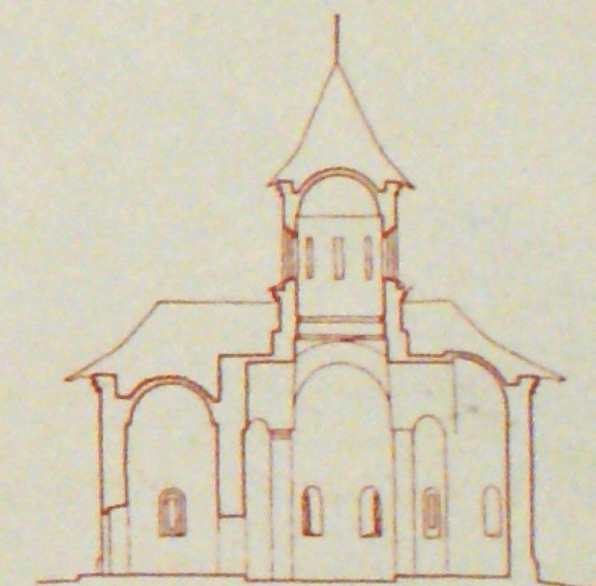
10

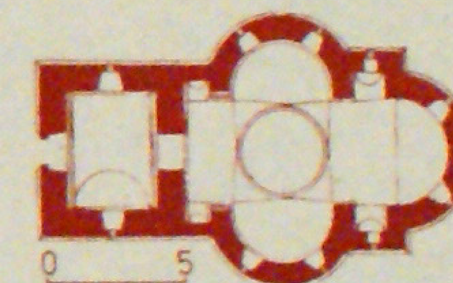
11. TISMANA. Biserica mănăstirii (1375–1378), întemeiată de călugărul Nicodim, componentă a grupului Vodiţa – Cozia, a fost reconstruită, păstrîndu-şi în mare configuraţia planului, de către Radu cel Mare (1495–1508).

12. PRISLOP. Biserica mănăstirii, atribuită prin tradiţie activităţii ctitoriceşti a ucenicilor lui Nicodim, derivată ca tipologie din grupul Vodiţa – Tismana – Cozia, ar fi, conform pisaniei, ctitoria din 1564 a domniţei Ruxandra, fiica lui Moise Vodă.



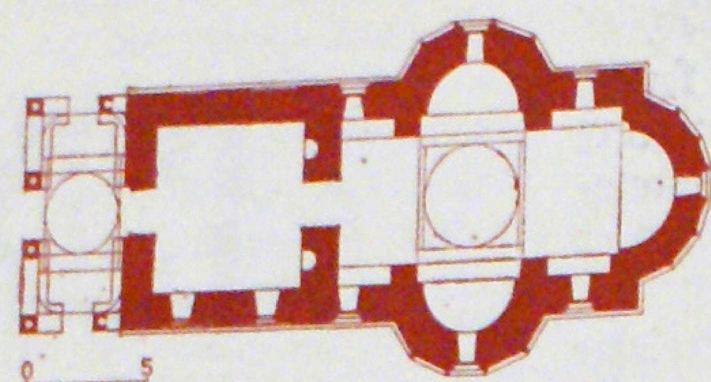
11





12

14



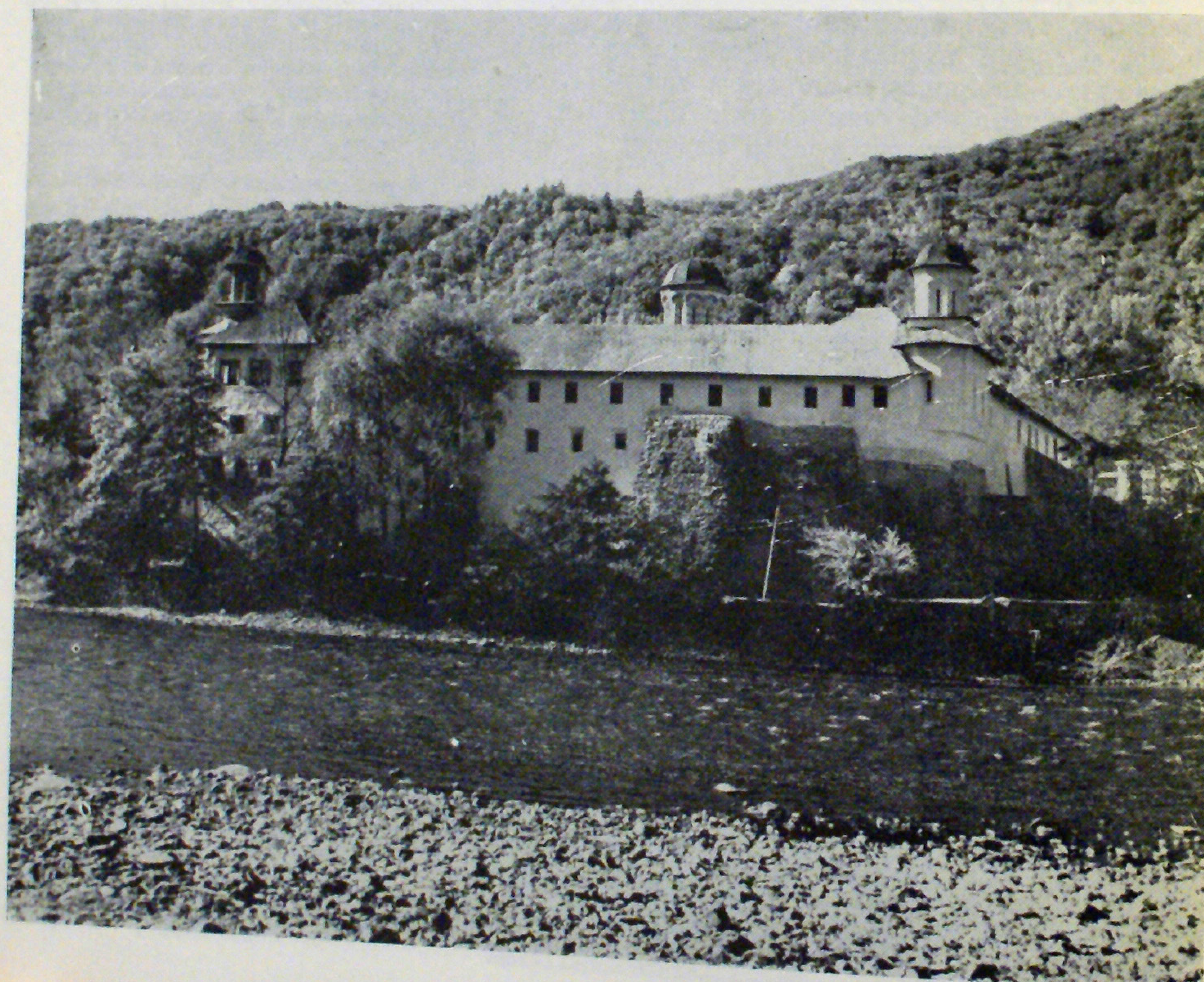
În afară de profilatura cornișei timpanelor și a firidelor turlei, lipsește orice fel de altă decorație. Frumusețea zidirii rezultă din caracterul laconic și monumental al expresiei plastice, siguranța cu care meșterul a croit spațiile și volumele edificiului, cît și din efectul plastic pe care îl oferă paramentul aparent de piatră brută și cărămidă.

Pictura interioară prezintă trei straturi, dintre care cel mai vechi, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, are o valoare deosebită prin factura sa artistică.

Un sgrafit în limba slavonă, descoperit în anul 1920 între două rînduri de pietre ale peretelui de nord al monumentului, sub tencuiala pictată, în care se afirmă că în anul 1351/1352 la Cîmpulung a murit marele

13–16. COZIA. Biserica mănăstirii, zidită conform unei inscripții din pronaos în anul 1387, începută probabil sub Radu I și Dan I și desăvîrșită în timpul lui Mircea cel Bătrîn, preia caracteristicile de plan ale bisericii Vodița II. Corespondența deplină între structură și plastică, între spațiul interior și expresia sa volumetrică, caracterizată prin echilibru și armonie, fac din biserica mănăstirii Cozia monumentul cel mai reprezentativ al tipului. Diviziunea verticală și orizontală a fațadelor, cît și elementele decorative denotă o proveniență armeano-georgiană transmisă prin intermediul arhitecturii morave.

13



15



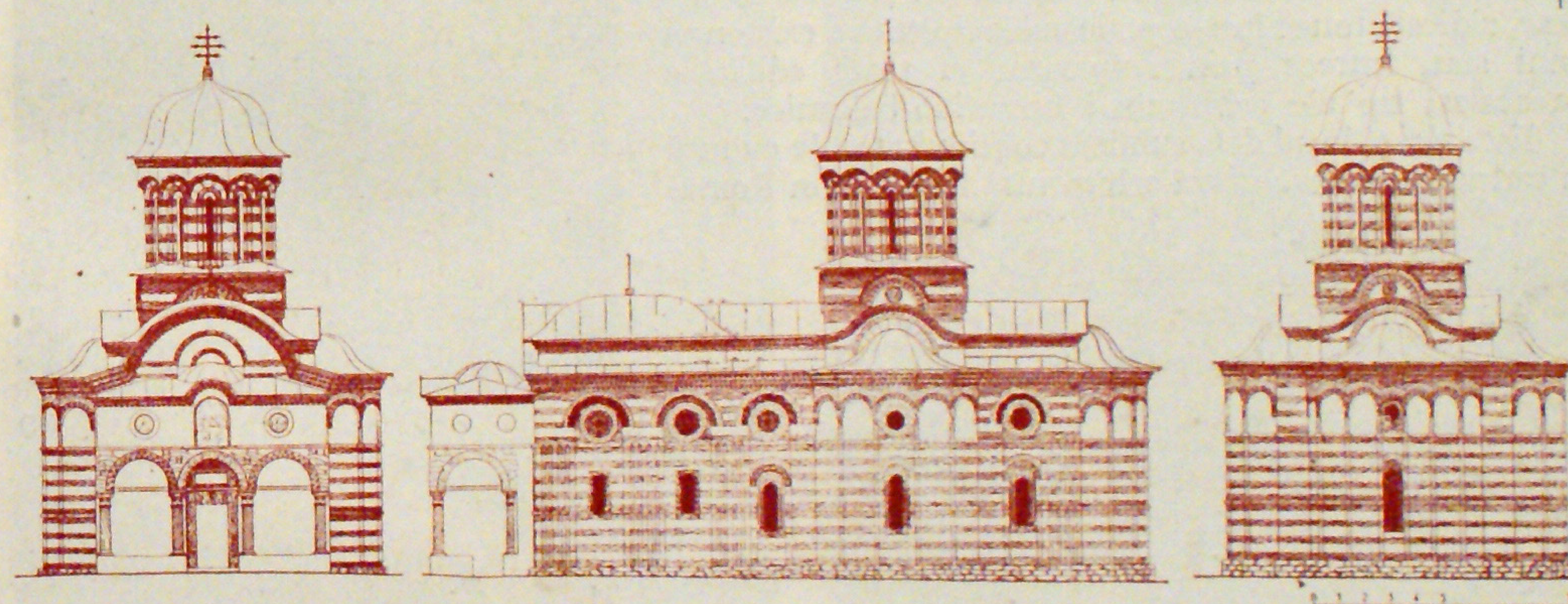
16

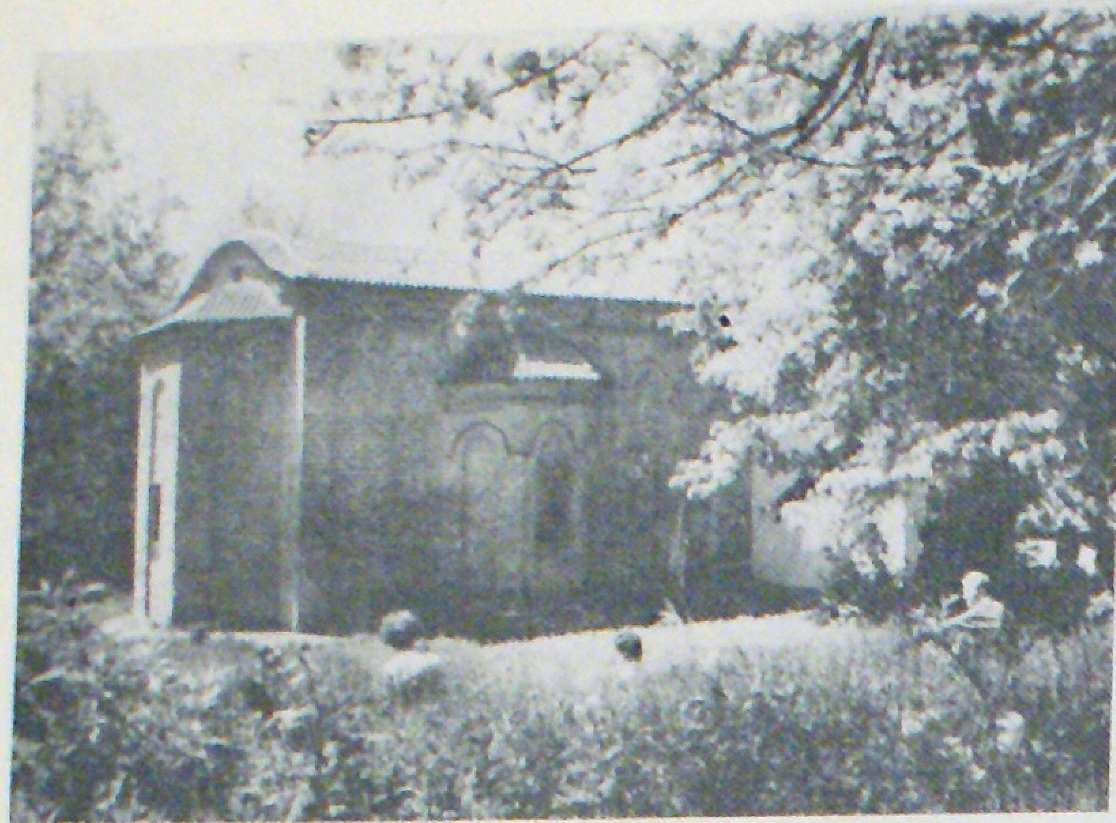


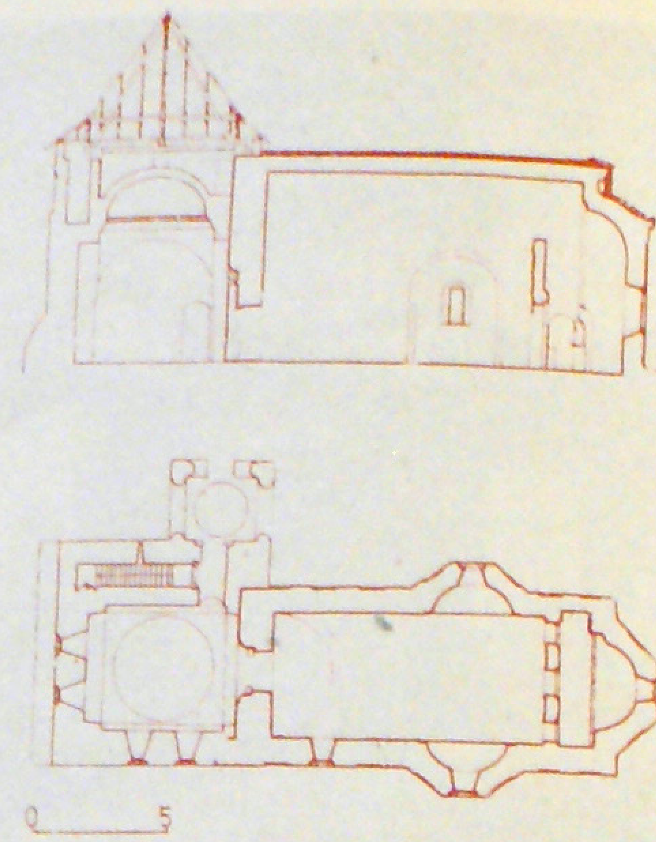
Basarab voievod, considerat ca termen *ante quem*, a fost primul reper sigur pentru datarea bisericii. Ctitorul prosternat, înfățișat în timpanul ușii de acces în naos fără perechea sa domnească, trebuie să fi fost Nicolae Alexandru a cărui soție fusese catolică, identificare întărită de faptul că intermediarul darului ctitoricesc este Sf. Nicolae, iar faptele acestuia sînt pictate în naos. Un al doilea tablou votiv, din naos, repictat în secolul al XIX-lea înfățișează, probabil, pe Vladislav Vlaicu I și pe soția sa Ana, judecînd după un fragment de inscripție în care se vorbește despre stăpînirea Vidinului, cucerit de domnitor în anul 1364. Așa stînd lucrurile este probabil ca edificiul să fi fost început de către Nicolae Alexandru și, nefiind terminat la moartea ctitorului (1372), îngropat, în consecință, la Cîmpulung, să fie continuat și desăvîrșit de către Vladislav Vlaicu, înmormîntat în biserică, dacă rămășițele unui cavaler îmbrăcat după moda medievală, sînt ale sale.

Este de presupus că îndemnul pentru realizarea acestui edificiu și indicarea modelului să fi venit din partea lui Hyakintos (Iacint) din Vicina, recunoscut în anul 1359 de către patriarhia din Constantinopol mitropolit al Ungrovlahiei, dar aflat încă anterior la curtea domnitorului muntean.

17







◄ 18

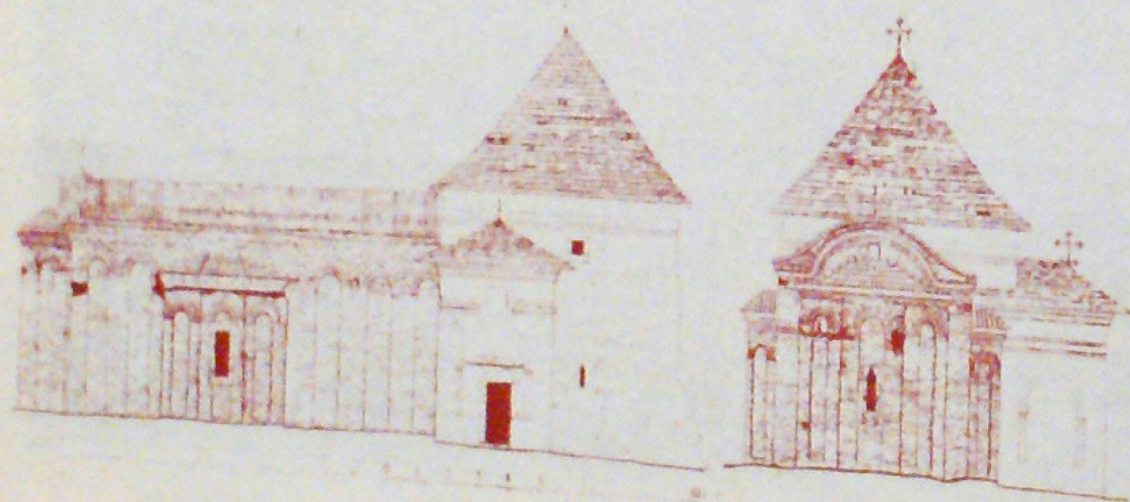
19

Identificarea resturilor arheologice ale bisericilor în cruce de la Dinogetia și Curtea de Argeș și a bisericii de plan treflat de la Niculițel, legată de descoperirile anterioare ale bisericilor de plan drept de la Drobeta-Turnu Severin și a bisericii Vodița I de plan trilobat, aruncă o lumină nouă în ceea ce privește apariția unui monument de atare importanță cum este biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș. Privit, altădată, ca un import de arhitectură bizantino-constantinopolitană, în lumina datelor care înfățișează întregul evantai al tipurilor caracteristice arhitecturii bizantino-balcanice prezente pe teritoriul țării noastre, monumentul desăvîrșit de la Curtea de Argeș apare ca rezultat al unei evoluții. Chiar dacă această evoluție nu a avut loc exclusiv pe teritoriul României, ea s-a desfășurat într-o zonă mai largă, cuprinzînd nordul și sudul Dunării, ca urmare a dezvoltării, cînd paralele, cînd comune, a societății pe ambele maluri ale Dunării, cît și a faptului că diferite componente ale culturii feudale românești s-au născut în corelație cu procesul cristalizării formelor de cultură ale celorlalte popoare din Balcani. Pentru a aprecia corect locul pe care îl ocupă monumentul de la Argeș în întreaga această evoluție trebuie reținut faptul că, făcînd excepție un singur edificiu, biserica Pantocratorului de la Constantinopol, biserica Sf. Nicolae Domnesc, ridicată totuși într-o perioadă incipientă a existenței unui stat, întrece prin amploarea ei toate edificiile de același tip ale arhitecturii bizantino-balcanice.

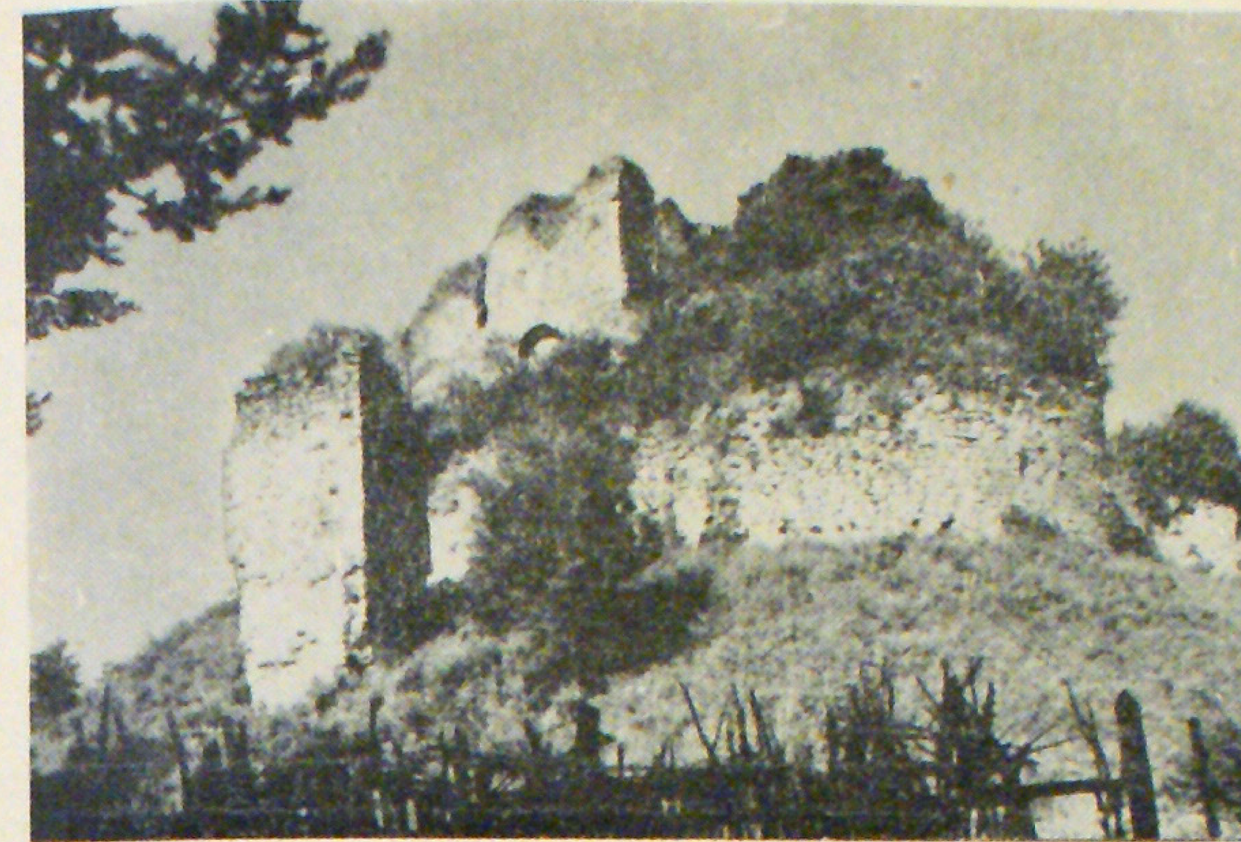
Este aici și locul de a sublinia continuitatea de cultură în cadrul căreia evoluează arhitectura feudală din Româ-



20



21



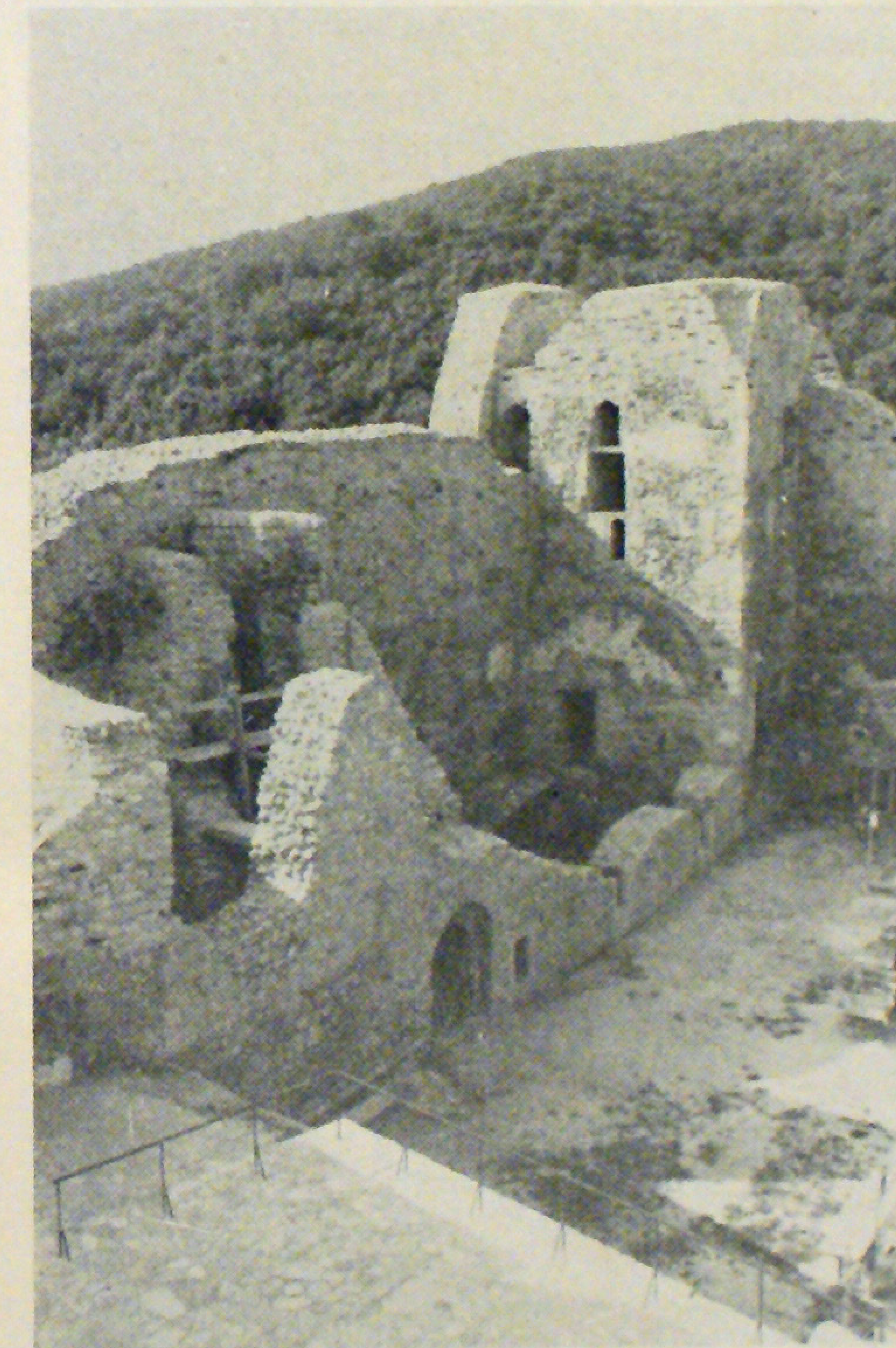
22

17–20. COTMEANA. Biserica mănăstirii este construită aproximativ între anii 1377–1418, fapt confirmat de mărturia conținută într-un document din 22 iunie 1418 al lui Mihai I din care reiese că mănăstirea de la Cotmeana a fost întemeiată de « bunicul domniei mele și de părintele domniei mele », adică Radu I și Mircea cel Bătrîn. Executată din cărămidă, decorată în exterior cu o succesiune de firide cu arhivolte marcate prin discuri de ceramică smălțuită, biserica reprezintă rezultatul combinației navei caracteristice tipului de biserică — sală cu abside laterale.

22–24. TÎRGU NEAMȚ. Cetatea Neamțului, componentă a sistemului de fortificare a Moldovei inițiat de Petru I Mușat (1374–1391/92), atestată în anul 1395, este alcătuită dintr-o incintă cu ziduri groase de 3 m. și înalte de 12 m, cu turnuri interioare în colțuri.

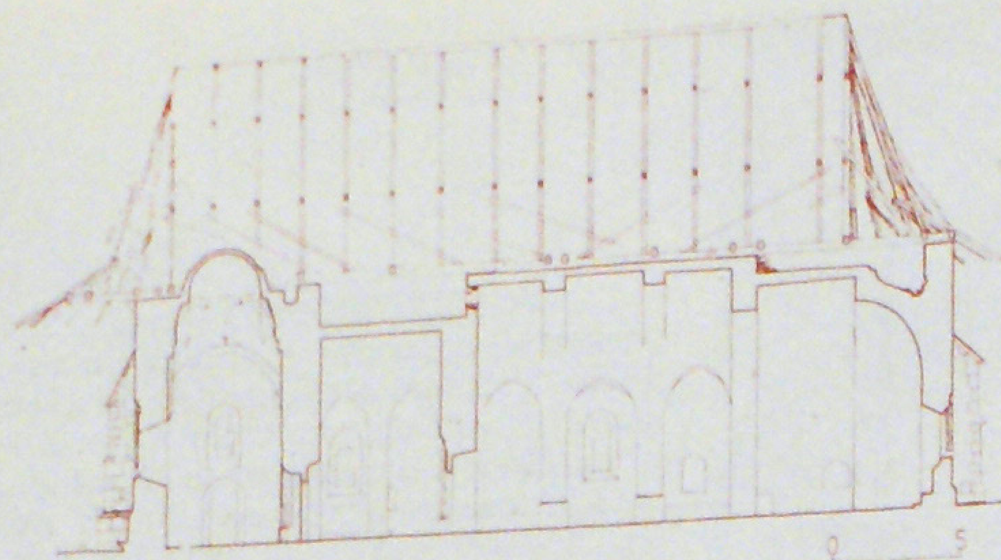
nia. Pe teritoriul țării noastre a înflorit cultura geto-dacică, dezvoltată în strînsă legătură cu lumea mediteraneeană, cultura greacă, cultura romană și romano-bizantină, punînd o amprentă hotărîtoare asupra nașterii culturii poporului român. În cadrul unui proces asemănător cu cel petrecut în alte regiuni aflate în trecut în componența imperiului roman, are loc, după cîteva secole de relativă stagnare, cristalizarea unei culturi

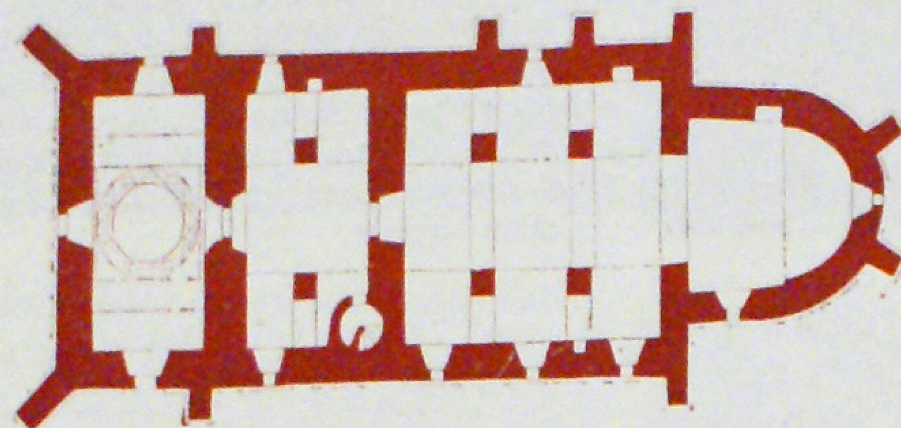
23



24







feudale care, chiar dacă nu poate fi inclusă integral în sfera celei bizantine, trădează înrudirea sa de familie. Această înrudire se datorează atît sursei comune reprezentate de cultura romană, cît și asimilării de valori prin intermediul celei bizantine, favorizate de condițiile istorice concrete ale dezvoltării societății feudale. În acest sens cultura feudală, în felul în care se manifestă în România, constituie o continuare a culturii antichității greco-romane.

Tipul bisericii Sf. Nicolae Domnesc va fi reluat într-o variantă de plan redus (cu o singură absidă, legată direct de brațul estic al crucii, și fără pronaos) la biserica din Țițești (Hîrtești), construită, probabil, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, deși după pisanie ar data din anul 1532. De asemenea, el va fi adoptat de biserica Mitropoliei din Tîrgoviște într-o variantă mai amplă ca dimensiuni, construită în primul sfert al veacului al XV-lea, după mutarea capitalei țării în acest oraș. Clădirea a fost dărîmată în anul 1890 de către arhitectul francez A. Lecomte du Nouy și înlocuită cu o biserică nouă.

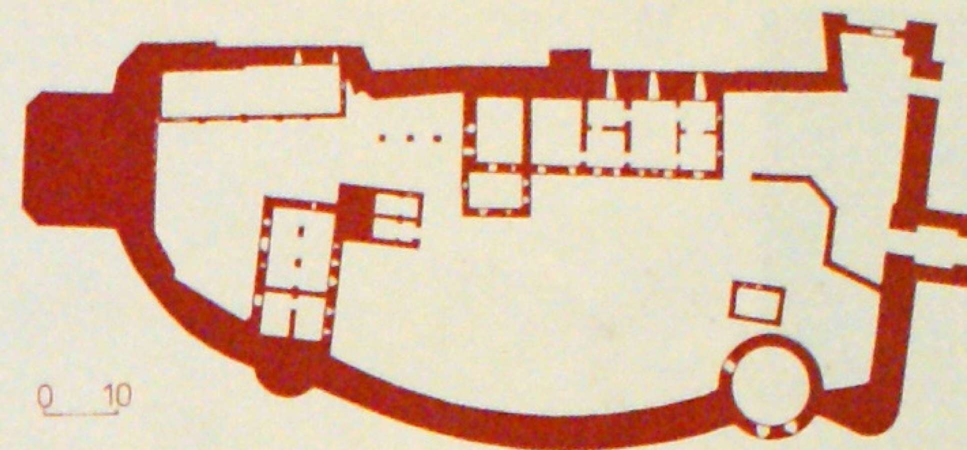
Tipul de edificiu de cult de plan trilobat (triconc), în care absidele se racordează unui corp de plan dreptunghiular, apare într-o formă evoluată la biserica denumită Vodița II, construită probabil în anii 1371—1373 și aflată astăzi în ruină. Clădirea acestei biserici s-a suprapus peste fundațiile unui alt edificiu, de același tip, denumit Vodița I, care și-a găsit o replică în arhitectura bisericii de la Coșuștea-Crivelnic ambele, în limitele cunoștințelor de astăzi, făcînd legătura între tipul treflat de la Niculițel și tipul trilobat Vodița II.

Formula structural-plastică a bisericii Vodița II este reluată de către biserica mănăstirii Tismana, ca și cea dintîi, ctitorie a călugărului Nicodim din Castoria, ridicată în ultimul sfert al secolului al XIV-lea, ajunsă

25, 26. RĂDĂUȚI. Biserica Sf. Nicolae, ctitorie atribuită lui Bogdan I (1359—1365), derivă dintr-o formulă basilicală, subordonată unei siluete de factură autohtonă. Dispoziția transversală a bolților din traveele colateralelor, similară cu cea a bisericii din Hîrtești, permite să se presupună o influență a tipului bizantin în cruce greacă înscrisă.

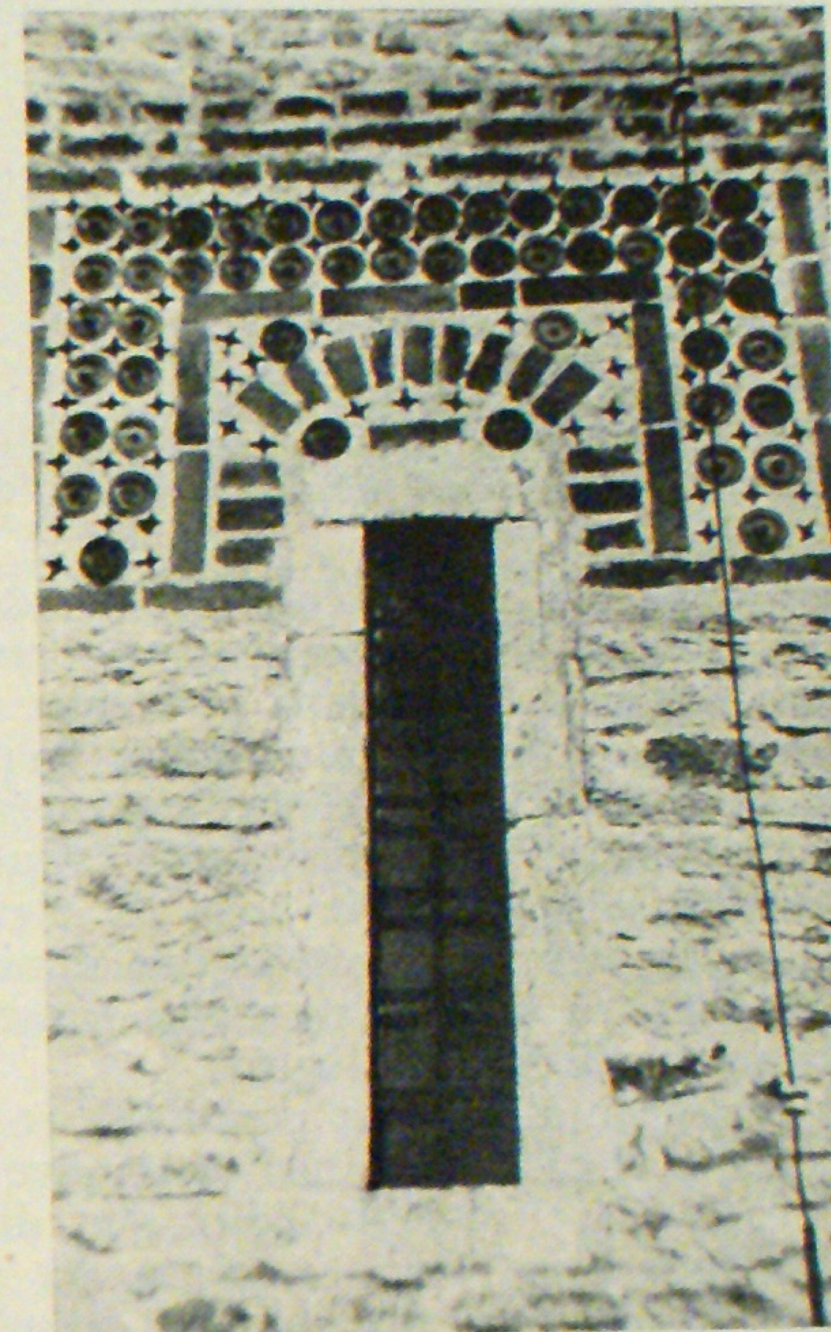
27. HOTIN (U.R.S.S.). Cetate construită la începutul secolului al XV-lea, amplificată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

28. SIRET. Biserica Sf. Treime (a doua jum. a sec. al XIV-lea). Decorația de ceramică smălțuită a paramentului.



în zilele noastre într-o formă datorată unei refaceri din 1540, iar apoi de biserica mănăstirii Cozia, ctitorie a domnitorului Mircea cel Bătrîn (1386—1418), începută în anul 1387 și sfințită în cel următor, cel mai bine păstrat și, în același timp, cel mai evoluat exemplar al tipului.

Toate cele trei monumente, bisericile de la Vodița, Tismana și Cozia, sînt alcătuite din pronaos, naos și altar. Analizîndu-le pe baza exemplului bisericii mănăstirii Cozia, ceea ce caracterizează tipul acestor edificii este faptul că doi dintre cei patru semicilindri care susțin turla, orientați către răsărit și apus, au o mare profunzime în raport cu ceilalți doi, iar zidurile pe care se reazemă sînt săpate la baza lor, pînă la nașterea arcelor cilindrice, de nișe înalte. De aici rezultă impresia că absidele laterale ar fi flancate de pilaștri, alipiți zidurilor. La Cozia, zidurile groase, înclinate către interior, de jos în sus, precum și un al doilea șir de patru arce cilindrice înguste, în consolă, pe care se înalță turla, dau interiorului un aspect deosebit de zvelt și de elansat,





26

28

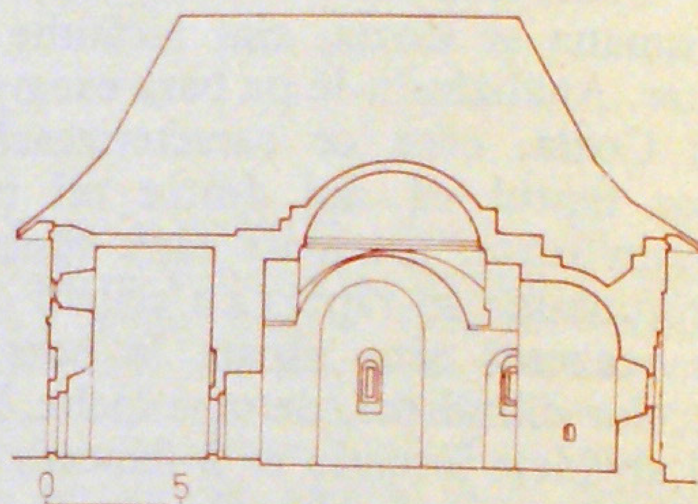


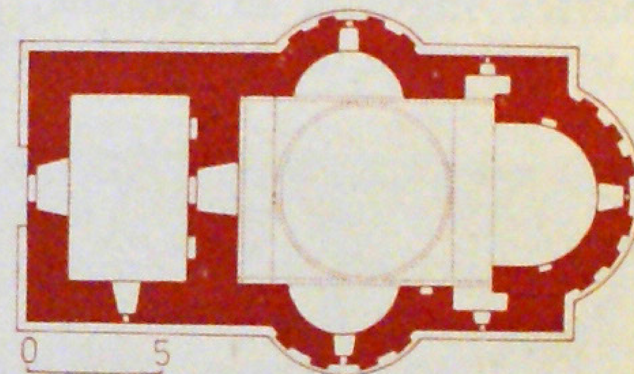
29

neașteptat în raport cu volumul edificiului, perceput din exterior, bine proporționat, dar temperat ca dezvoltare verticală. Compoziția de volume exprimă cu multă sinceritate structura interiorului. Bolțile cilindrice apar în exterior ca brațe ale unei cruci terminate în timpane semicirculare, care supraînalță trunchiul trilobat al bisericii, oprindu-se în baza de plan pătrat a turlei. Masa de zidărie a acesteia este diminuată pe întregul ei perimetru exterior prin nișe tratate în arce retrase, străpunse de ferestre înguste.

Paramentul aparent permite să se vadă sistemul de execuție al zidăriei: șiruri alternative de piatră fățuită și cărămidă. Fațadele clădirii sînt divizate în registre orizontale prin brîuri de piatră, iar pe verticală, prin intermediul unor nișe în arc delimitate de ciubuce, motiv considerat a fi de proveniență armeano-georgiană. Arhivoltele de piatră ale acestor nișe sînt decorate cu un ornament geometric minuțios. Un decor de același caracter vădind, ca și motivul arcelor, aceeași sursă caucaziană, se folosește pentru ornamentarea ancadramentelor de piatră ale ferestrelor și la traforurile în formă de rozete care maschează orificiile de aerisire în timpanele firidelor. Arhivoltele firidelor sînt dublate

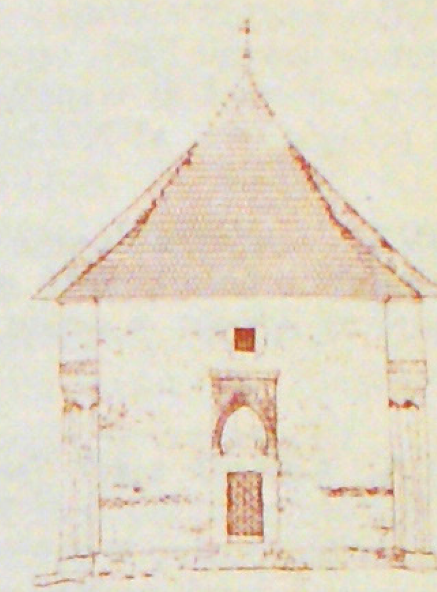
30

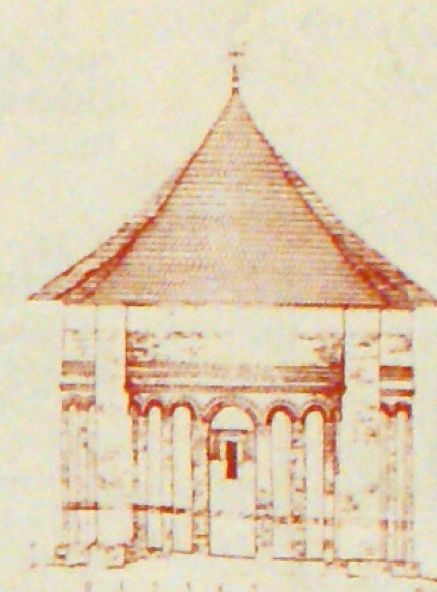


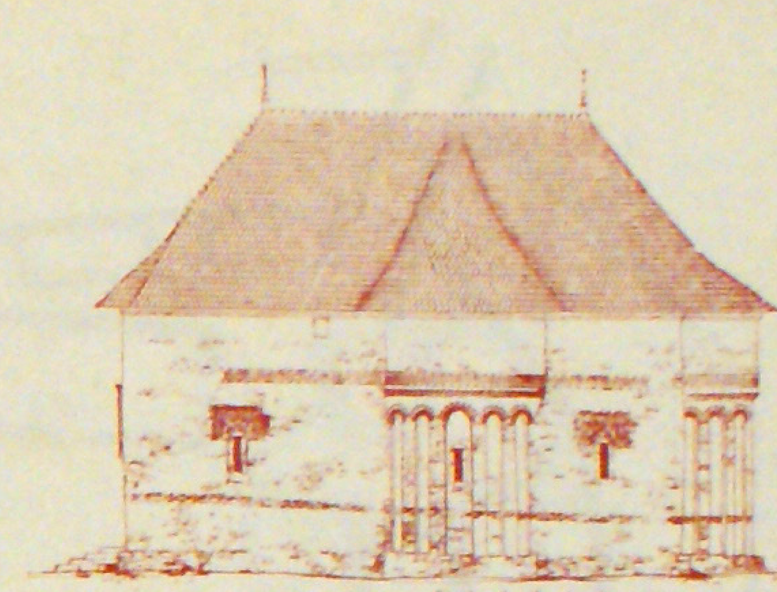


32









31

de arce decorate cu steluțe de teracotă. În afară de efectul estetic favorabil, consecință a plasticii volumelor, monumentul cîștigă mult datorită materialelor aparente, absorbante de lumină, care dau multă căldură paramentului.

Influenței tipului de plan trilobat din Țara Românească al grupului Vodița-Tismana-Cozia i s-ar datora biserica Sf. Treime din Siret, ctitorie atribuită lui Petru Mușat (1374—1391), și biserica mănăstirii Prislop din Transilvania, construită prin tradiție între anii 1398—1404 de către Nicodem, iar conform pisaniei (1564) din inițiativa domniței Zamfira, fiica lui Moise Vodă, domnul Țării Românești.

Datarea grupului de biserici de tip Vodița II, ca și locul de baștină al prototipului, au constituit obiect de discuție în legătură cu existența unui grup de monumente, de structură și aspect similar, în Serbia, pe valea Moravei. Desigur, stabilirea locului de origină al prototipului prezintă un considerabil interes științific. Dacă însă se are în vedere faptul că apariția aproape simultană a aceluiași tip de edificiu în regiuni apropiate, situate la nordul și sudul Dunării, își are sursa în aceeași tradiție bizantino-balcanică, problema priorității pierde din importanță.

Construită sub predecesorii lui Mircea cel Bătrîn, Radu I și Dan I, biserica mănăstirii Cotmeana (1377—1385), executată concomitent cu mănăstirea Tismana, are o structură nedecisă. Unui corp prismatic boltit cilindric i se alătură abside laterale joase. Construită din cărămidă păstrată aparentă, fațadele ei sînt decorate cu înalte firide ale căror arhivolte sînt împodobite cu discuri smălțuite și divers colorate cu un diametru de 8—9 cm, procedeu larg întîlnit în arhitectura bisericilor din Tîrnovo în secolele XII—XIII.

Dezvoltarea de mare amploare a arhitecturii monumentale din Țara Românească, în ultimul sfert al secolului al XIV-lea și începutul celui următor, reflectă năzuința de afirmare a unui stat care, în vremea lui Mircea cel Bătrîn, atinsese cea mai mare întindere a sa. Ea va fi întrecută numai de statul realizat în vremea lui Mihai Viteazul prin unirea vremelnică a Țării Românești cu Transilvania și Moldova.

Premisele arhitecturii din faza de început a statului moldav independent sînt similare celor ale arhitecturii

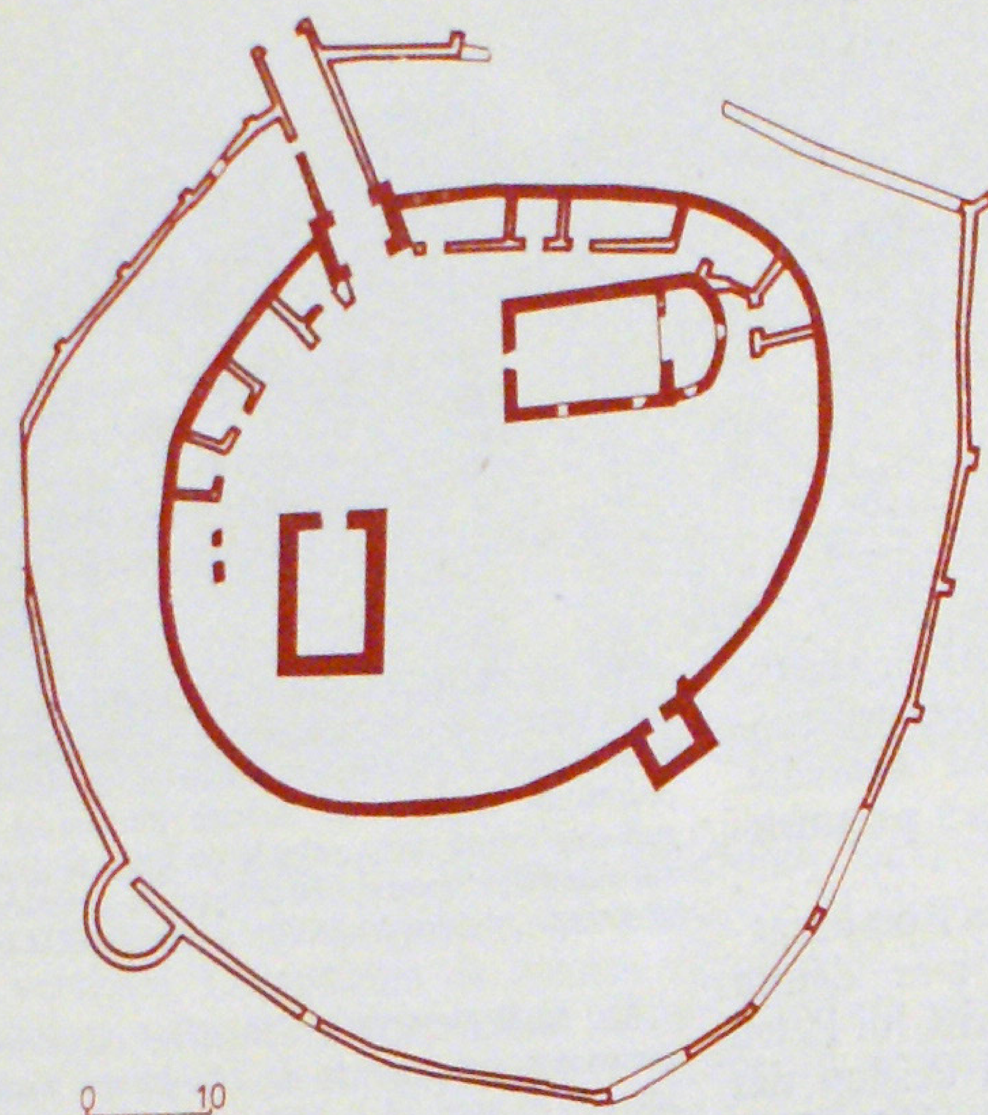
29—31. SIRET. Biserica Sf. Treime (a doua jum. a sec. al XIV-lea) constituie prima manifestare a planului trilobat în Moldova. Asimilînd sugestii de factură oltenească și sud-dunăreană, prin soluția de bolți și decorul fațadelor, monumentul este un precursor al sintezei moldovenești din secolul al XV-lea.

32. MOLDOVIȚA. Biserica mănăstirii, cunoscută sub numele de Moldovița Veche, atestată în anul 1410, este o reluare a tipului trilobat.

33. BAIA. Biserica gotică Sf. Maria (1410), de tip sală.

33





34

34, 35. **CÎLNIC.** Locuința-donjon a conților Kelling, atestată în anul 1267, este achiziționată de obștea sătească și transformată într-o cetate de refugiu (sec. al XV-lea).

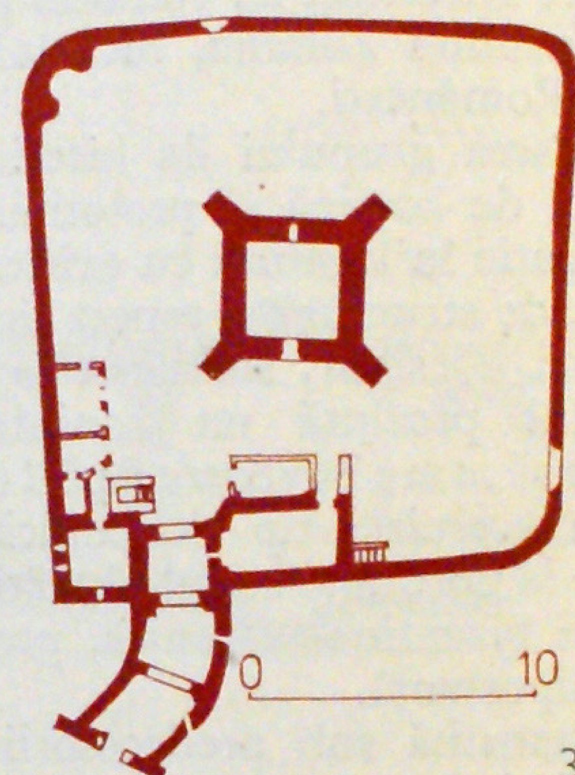
36. **GÎRBOVA.** Locuința-donjon (sec. al XIII-lea), înconjurată de o incintă, devine în cursul secolului al XV-lea o cetate țărănească.

37–39. **DEVA.** Castrul regal (sec. al XIII-lea) este transformat de Iancu de Hunedoara în castel nobiliar, pentru a suferi apoi transformări succesive în secolele XVI, XVII și XVIII.

40. **RÎU DE MORI.** Cetatea Colțului (Cetatea de Colț), construită de cnejii Cinde (sec. al XIV-lea), include un donjon prins de o curtină, turnuri de apărare și construcții anexe.

Țării Românești. Stabilirea unor coloniști sași din Transilvania în centre moldovenești ca Baia, Siret, Suceava și Tg. Neamț a avut loc încă din secolul al XIII-lea, iar la Cotnari și Roman în cursul celui următor. Deși acest contingent de coloniști a fost probabil limitat numeric, prezența sa a contribuit la înflorirea vieții urbane, dovedită, printre altele, de înființarea la mijlocul secolului al XIV-lea a unor mănăstiri catolice la Baia și Siret. Asemenea lui Basarab I, și Bogdan I își așază reședința în preajma unuia dintre aceste orașe, Baia (denumită și « Moldova » de unde se pare că s-a tras și numele țării), beneficiind de prezența unei populații de meșteșugari în măsură să alimenteze curtea cu produsele necesare vieții.

Moldova, prin poziția pe care o avea între Imperiul bizantin, coloniile genoveze, Transilvania și Polonia, după constituirea ei ca stat, a preluat o serie de cetăți



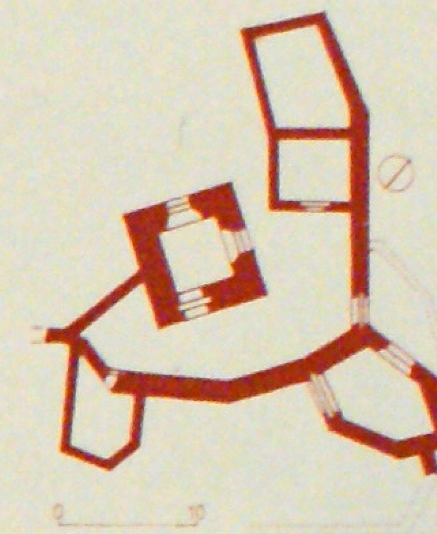
36



35

care vor fi amplificate în cursul secolelor următoare: Scheia — Suceava, Cetatea Albă, Chilia, Hotinul și Țețina.

Petru I Mușat (1375–1392) îmbogățește această zestre, constituind sistemul defensiv al Moldovei, prin construirea cetăților Neamț, Suceava, Roman — Smederevo. Primele două au incinte de plan patrulater, relativ ordonat, întărite cu turnuri pătrate, întîlnit atît la cetățile romanice central-europene, cît și la cetățile baltice, mai ales la cele edificate de către teutoni. Turnurile interioare și exterioare sînt însă succesive în timp, necesitatea flancării curtinelor obligînd la începutul secolului al XIII-lea să se renunțe treptat la primele. De aceea pare probabil ce Cetatea Neamțului, al cărui nucleu inițial este întărit cu turnuri interioare, să fie anterioară celorlalte pomenite mai sus. După Petru



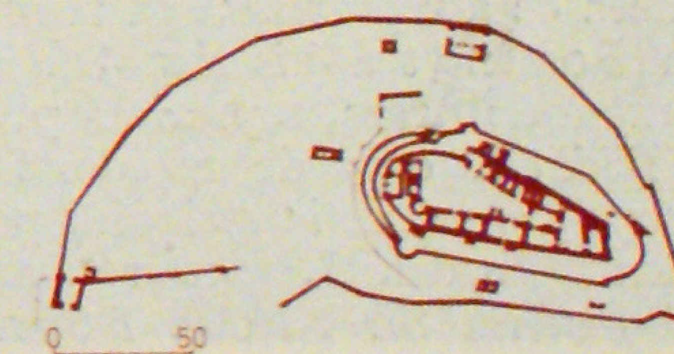
40



37

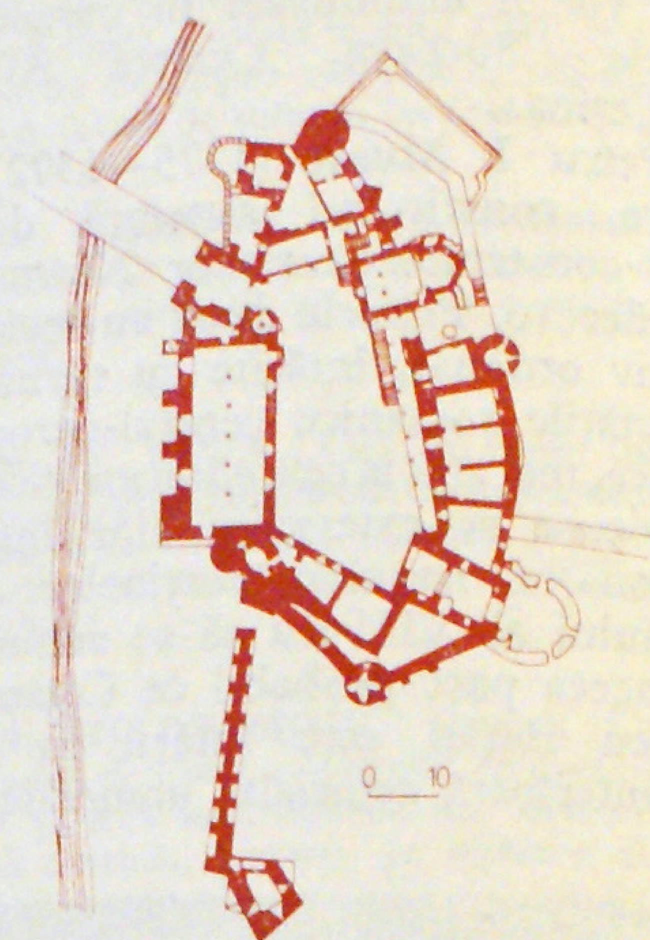


38



39





41

42

41–44. HUNEDOARA. Castelul Corvinilor, castru regal (sec. al XIII-lea) dăruit cneazului Voicu, este reconstruit și transformat în anii 1440–1446 într-o puternică cetate de către Iancu de Hunedoara, pentru ca, în anii 1447–1453, să fie amenajat ca reședință nobiliară.

I, domnitorii Ștefan I (1394–1399), Iuga (1399–1400) și mai ales Alexandru cel Bun (1400–1432) extind Cetatea Albă și Chilia Veche.

Petru I ridică curți domnești fortificate la Suceava și Hirlău, amplificate sau transformate de domnii ce vor urma. Alexandru cel Bun este ctitorul primei curți domnești de la Iași (ante 1432), aceasta adăugîndu-se mai vechilor reședințe domnești de la Siret și Vaslui.

Este de presupus că o parte din orașele-tîrguri menționate documentar înainte de anul 1352 (ca de pildă Baia) să fi fost fortificate cu valuri de pămînt și șanțuri.

Mănăstirile, care încep să apară odată cu sfîrșitul secolului al XIV-lea (Neamț, Sf. Nicolae din Poiană de la Probota, Ițcani, Moldovița, Bistrița, Humor), chiar într-un stadiu incipient de organizare, sînt fortificate, unele componente ale vechilor incinte rămînînd încă în picioare și astăzi (Neamț și Bistrița).

Ceea ce a reprezentat ca semnificație socială pentru Țara Românească biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș, reprezintă pentru Moldova biserica din Rădăuți, oraș de reședință domnească și sediu episcopal, construcție atribuită primului voievod independent, Bogdan I, care se află îngropat într-însa. Dacă biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de

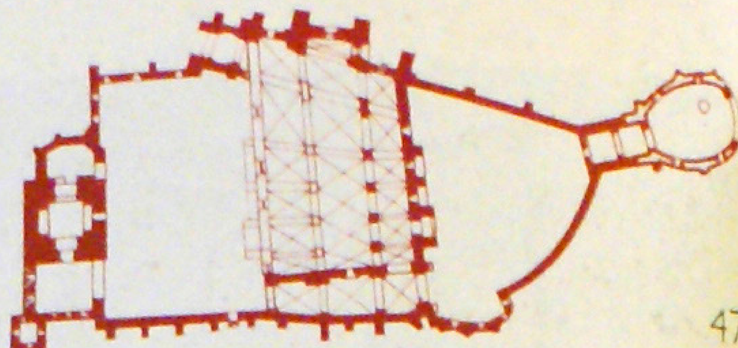
43



44



Argeș ilustrează înscrierea dezvoltării arhitecturii muntenești în sensul tradițiilor bizantino-balcanice, biserica Sf. Nicolae din Rădăuți este inspirată dintr-o formulă romanico-gotică. Biserica are o structură de plan cu trei nave, divizate conform cerințelor ritului ortodox cu ajutorul unui zid transversal în pronaos și naos. Dar nava centrală mai înaltă, boltită cu un cilindru ușor frînt, întărit cu arce dublouri, nu este luminată direct, întrucît deasupra colateralelor se află încăperi prelungi cu rol de tainițe, la care se accede printr-o scară în spirală din pronaos. În consecință, nava centrală nu se exprimă în exterior, iar întregul edificiu este prins de un înalt acoperiș de șindrilă. În felul acesta, structura basilicală este ascunsă, dominată de o siluetă cu caracter autohton, de esență populară. Forma în cruce greacă înscrisă a planului naosului, și dispoziția transversală a bolților traveelor colateralelor (transformate în felul acesta în capele, de unde a rezultat aprecierea lor ca fiind de factură cisterciană), în raport cu bolta navei principale, pare să fie o tentativă a meșterului de a se apropia de o formulă spațială de tip central, specifică



47



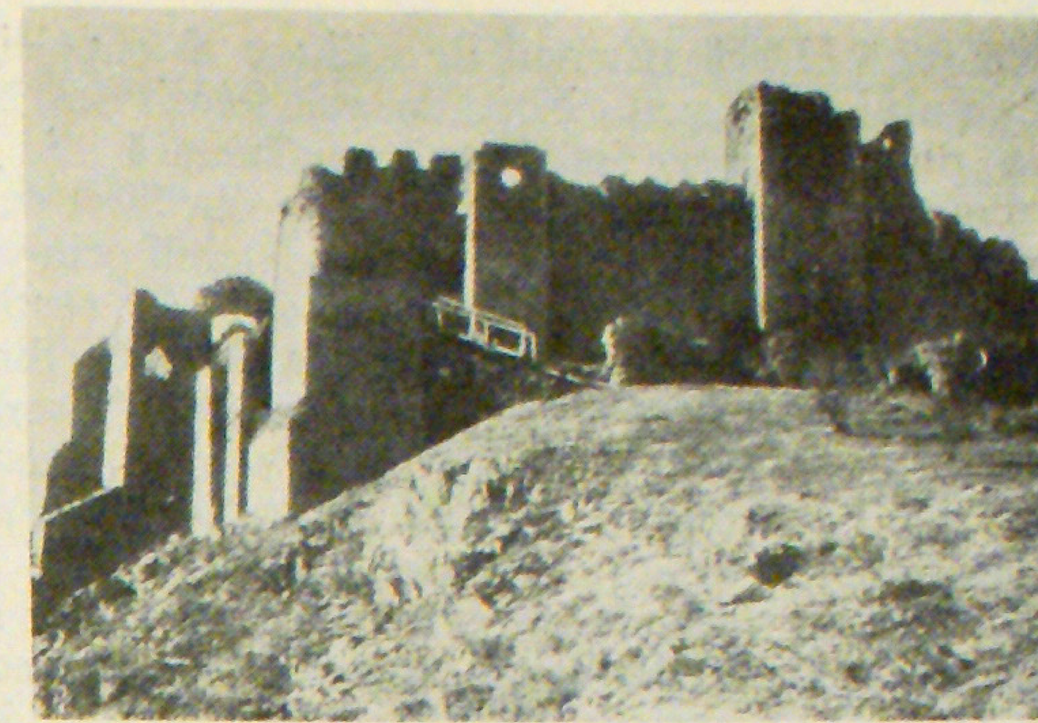
45



46



48



49

arhitecturii ortodoxe. Pe de altă parte, traveele mai înguste și bolțile mai puțin înalte ale pronaosului, trăsături din care rezultă scara diminuată a acestui spațiu, în raport cu naosul, reflectă preocuparea meșterului de a diferenția importanța celor două componente spațiale.

Unicul element gotic al edificiului, contraforții de piatră fățuită, legați printr-un soclu profilat (portalurile sînt opera vremii lui Ștefan cel Mare, iar ancadramentele ferestrelor, a vremii lui Alexandru Lăpușneanu), au rol predominant decorativ, dispariția cîtorva dintre ei (restabiliți de către ultima restaurare) neaducînd nici un prejudiciu stabilității edificiului. Această intervenție limitată a goticului permite luarea în considerare a ipotezei alipirii unui pronaos unei basilici romanice « scurte », de tip transilvan, preexistente, întregul monument fiind refăcut cu acest prilej. Dealtfel, grosimea zidului despărțitor dintre naos și pronaos, vădit disproporționată în raport cu sarcinile sale statice, este demnă de un zid exterior fiind necesară pentru preluarea împingerilor bolților traveelor vestice ale colateralelor, traveele dinspre sud fiind contravîntuite de zidurile absidei, care se deschid, din acest motiv, lateral, sub forma de hiperbolă.

Spațiul care se dezvoltă de-a lungul unei axe longitudinale, volumul simplu nedivizat, acoperișul unitar, care cuprinde întreaga clădire, șirul de firide de sub streașină (ocnițe) reprezintă caracteristici care vor fi reluate în secolul următor în arhitectura unor edificii de cult aparținînd tipului denumit « arhaizant ».

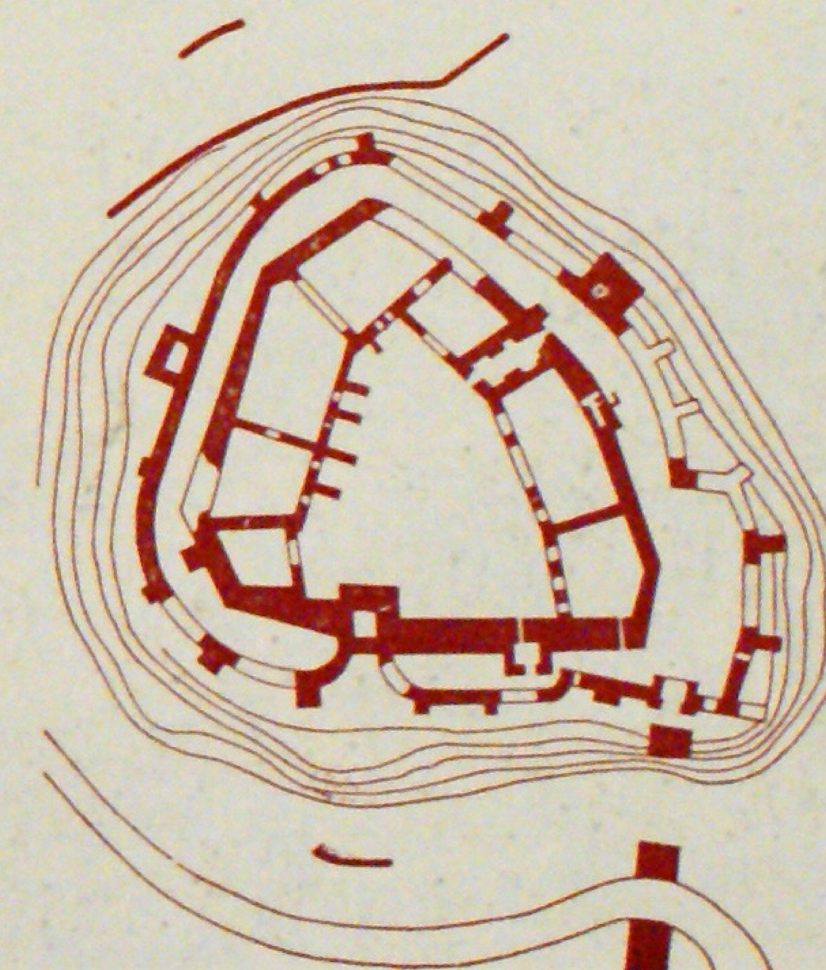
Dacă planul cu trei nave nu își va mai afla replică, o mare răspîndire o va căpăta în arhitectura Moldovei edificiul de cult de plan trilobat. Cel mai vechi edificiu de plan trilobat păstrat, atribuit după tradiție voievodului Sas (1354—1358), dar a cărui datare ipotetică acceptată ar corespunde domniei lui Petru Mușat (1374—1391), este biserica Sf. Treime din Siret. Monumentul include o seamă de trăsături care vor fi dezvoltate de către arhitectura strălucită a celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea: cupola ridicată prin intermediul unui sistem de arce în consolă, paramentul aparent de piatră și intervenția unui decor de cărămizi și discuri de ceramică

45, 46. HUNEDOARA. Castelul Corvinilor. Amenajările efectuate din inițiativa lui Iancu de Hunedoara conduc, printre alte intervenții, la realizarea a două săli suprapuse, structurate după principii gotice: Sala Cavalerilor și Sala Dietei.

47, 48. SLIMNIC. Cetate, construită de către sibieni (sec. al XIV-lea), are spațiul interior al incintei împărțit printr-o construcție cu trei nave cu funcție neprecizată.

49, 50. ȘOIMOȘ. Cetatea Șoimoș, construită de către Iancu de Hunedoara și Matei Corvin, este formată dintr-un nucleu fortificat locuit, « palas »-ul, dublată de o incintă întărită cu turnuri, accesibilă printr-un pod sprijinit de piloți de piatră, terminat cu un « pont-levis ».

50



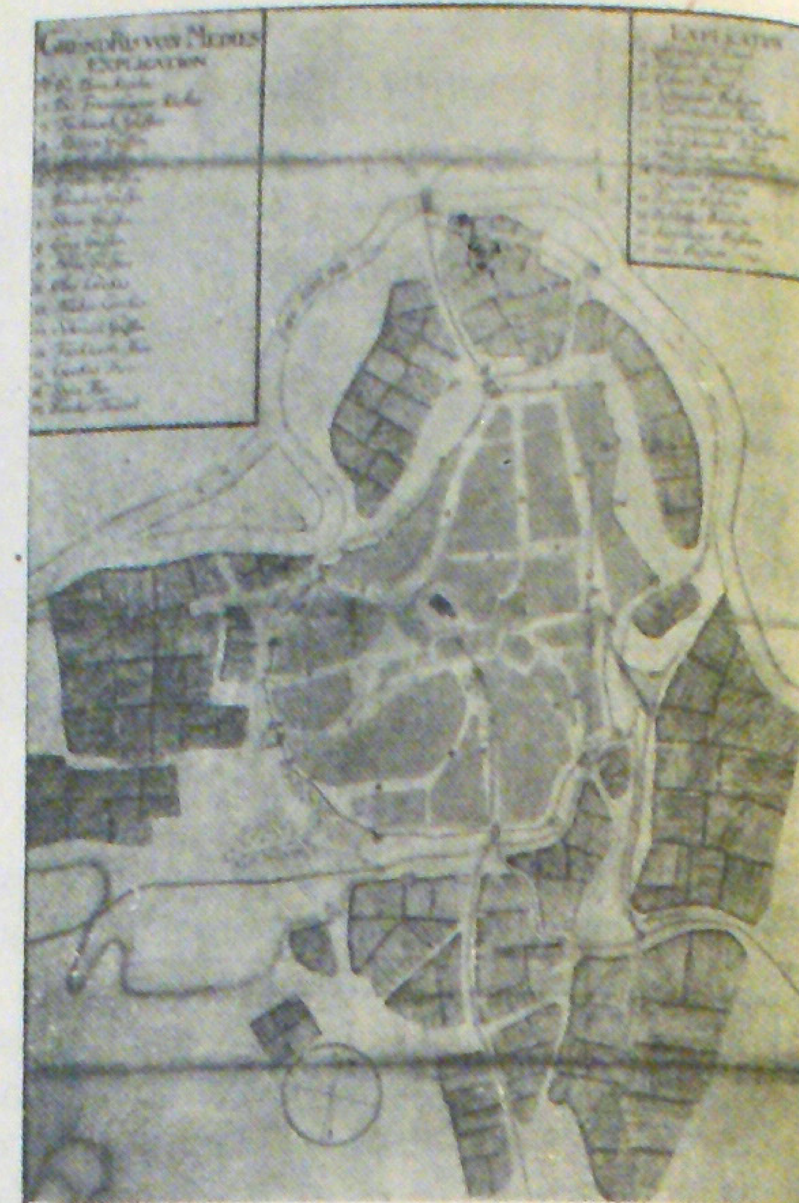
smălțuită. Dacă sistemul de ridicare al cupolei monumentului este net diferit de cel folosit în bisericile de plan trilobat din Țara Românească din aceeași vreme, legătura bisericii Sf. Treime din Siret cu monumentele de tipul Vodița II se poate stabili prin existența substructurilor celor patru pilaștri de susținere a sistemului de boltire caracteristic acestui din urmă tip, descoperite cu prilejul unor lucrări de restaurare. Nu se poate totuși preciza dacă soluția constructivă pe care o sugerează a fost efectiv realizată sau abandonată încă în cursul execuției clădirii.

Discurile smălțuite, care decorează timpanele arcelor, încadrează deschiderile sau apar sub forma unor frize pe abside, se apropie ca dimensiuni de cele întîlnite la biserica mănăstirii Cotmeana, a cărei înrudire cu soluțiile sud-dunărene a fost semnalată. În schimb, nici un singur detaliu nu arată vreo influență a arhitecturii gotice aflate într-un stadiu avansat de dezvoltare, atît în Transilvania, cît și în Polonia.

Tipul de plan trilobat este reluat de bisericile mănăstirilor de la Humor și Moldovița cît și de biserica Sf.



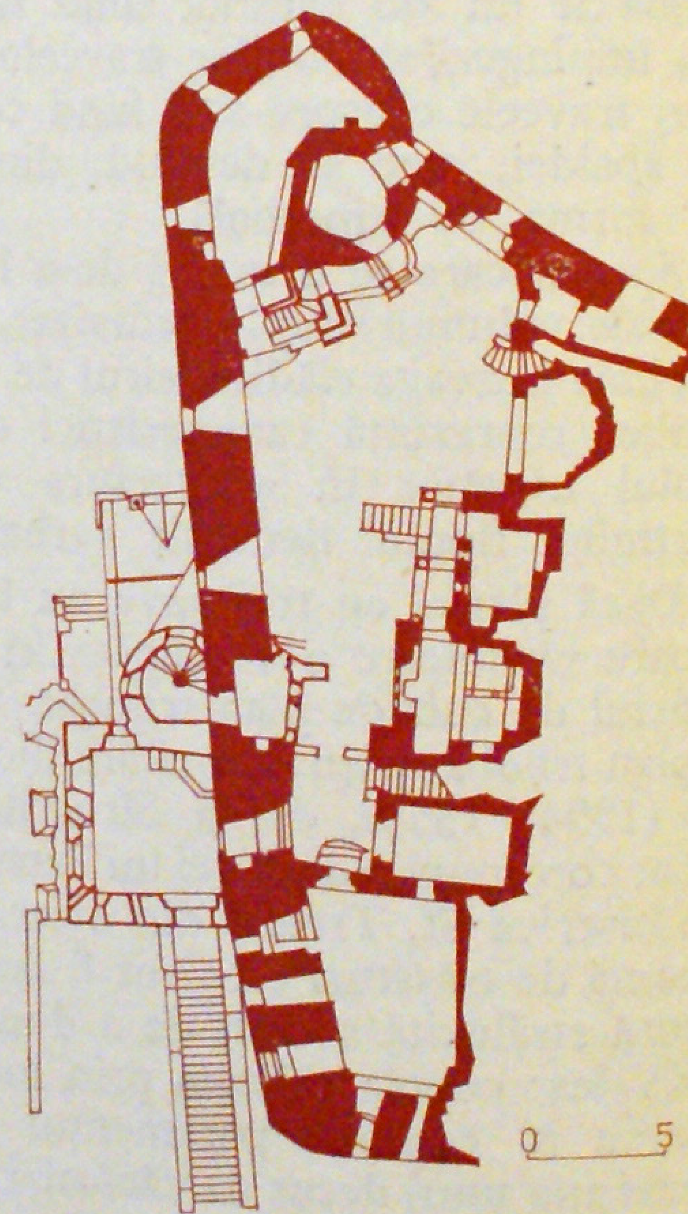
◄ 51



54

51, 52. BRAN. Fortificație de factură gotică construită de brașoveni, atestată documentar în anul 1377, stăpînită temporar de Mircea cel Bătrîn, a fost transformată în secolul al XVII-lea în stilul Renașterii.

52



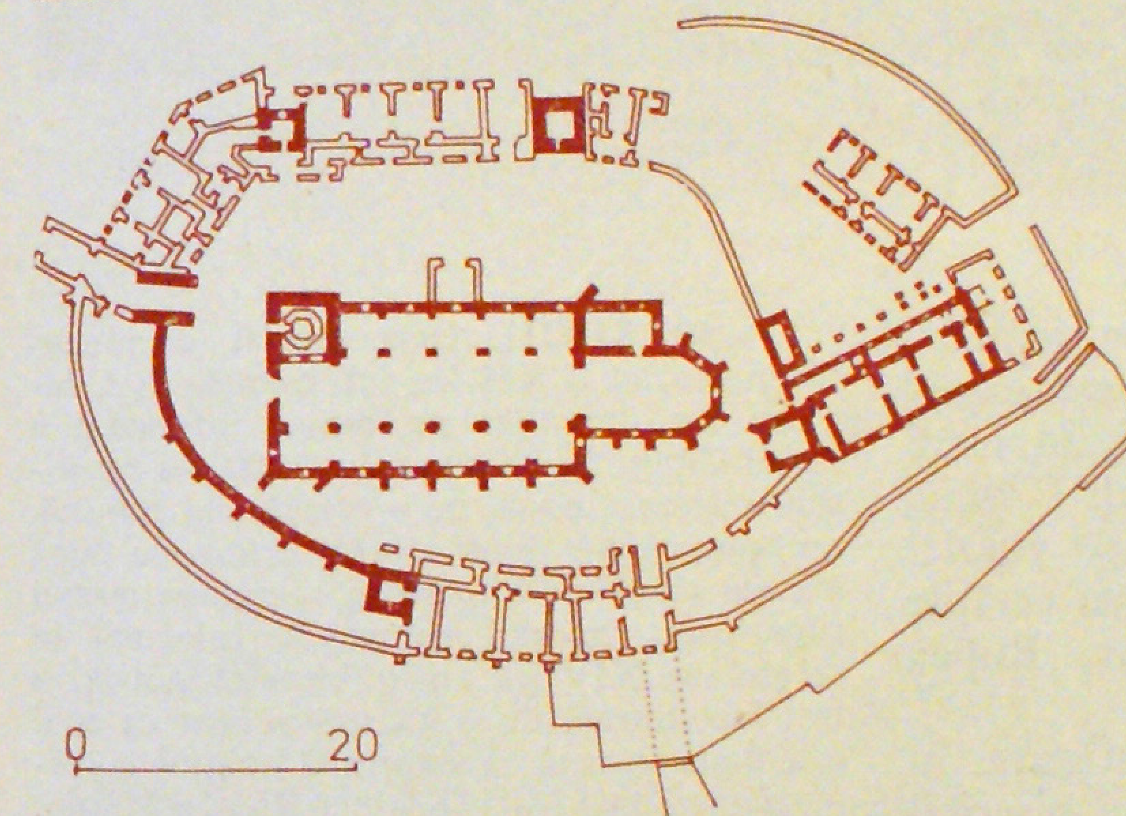
Nicolae din Poiana de la Probota, construite în vremea domniei lui Alexandru cel Bun (1400—1432) și aflate astăzi în stare de avansată ruină.

Paralel cu dezvoltarea acestei arhitecturi, cu incontestabile trăsături autohtone și, în același timp, cu vădite înrudiri cu arhitectura de orientare balcanică a Țării Românești, se ridică în Moldova, ca urmare a inițiativei familiei domnitoare, o seamă de monumente de rit catolic care se alătură celor datorate activității ordinelor călugărești. Printre aceste clădiri de cult trebuie citată

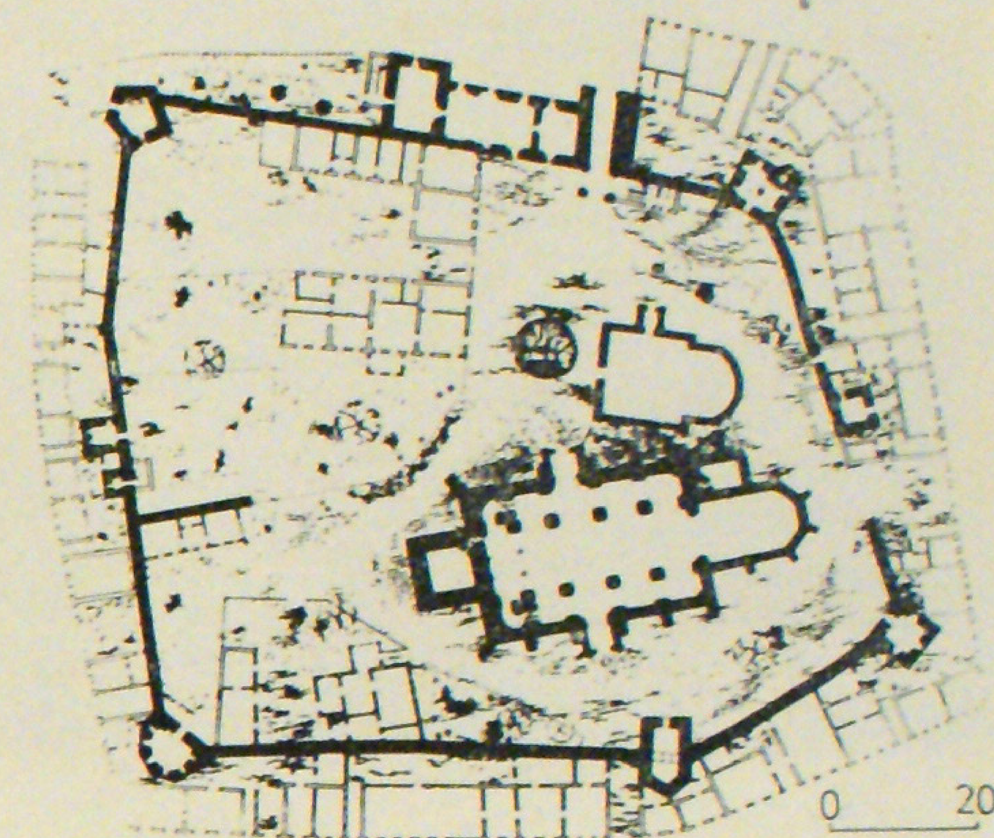
54—56. MEDIAȘ. Orașul, în procesul formării sale, a moștenit cetatea sătească din jurul bisericii Sf. Margareta refăcute în stil gotic în secolele XIV—XV. Incinta acestei cetăți a continuat să fie întărită chiar și atunci cînd orașul, în întregul său, a fost înconjurat cu o centură de ziduri, a cărei formă urmează traseul rîului Tîrnava (fig.54). Spațiile libere mari din jurul nucleului inițial fortificat reprezintă zone « non aedificandi » rezultate din necesitățile de apărare ale acestuia (fig. 56).

53





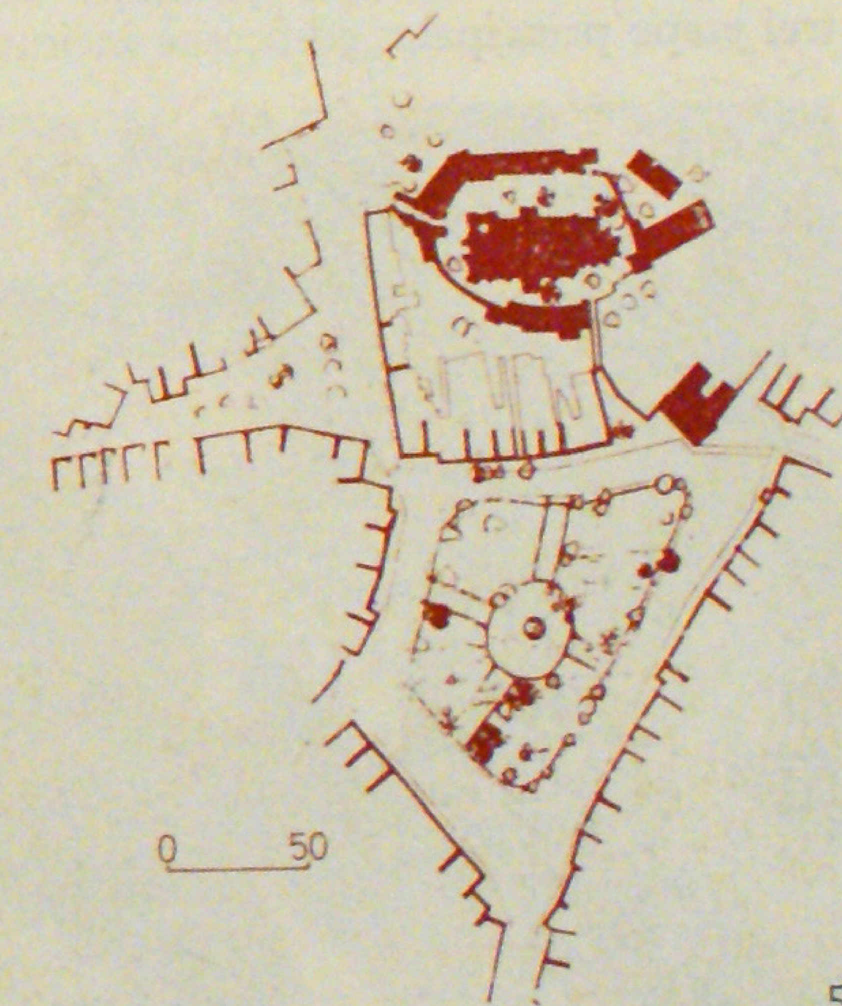
55



53. AIUD. Cetate sătească, atestată între anii 1333—1334, a transmis ansamblului situat în centrul orașului de astăzi, incinta sa de ziduri. Biserica gotică aparține unei faze de construcție ulterioare (sec. XVI-XVII).

biserica mănăstirii dominicane Sf. Ioan Botezătorul de la Siret, construită cu cheltuiala Margaretei Mușata, mama lui Petru Mușat, înainte de anul 1384, dar distrusă în anul 1552 și biserica păstrată în stare de ruină, construită în anul 1410 la Baia de Alexandru cel Bun în memoria soției sale catolice Margareta. Din punctul de vedere al concepției de plan și al structurii, biserica din Baia urmează tipului de biserică gotică sală răspîndită în Transilvania. Trebuie remarcat că, încă din această epocă, arhitectura autohtonă moldovenească și arhitectura de stil gotic din Moldova reprezintă două linii distincte ale dezvoltării stilistice.

În Transilvania, amintirea invaziei tătarilor, dar mai ales dorința obștiilor sătești și urbane de a se asigura împotriva abuzurilor feudalilor se reflectă în construirea de cetăți țărănești și fortificații urbane, acțiune sprijinită în continuare de regalitate.



56



57



58

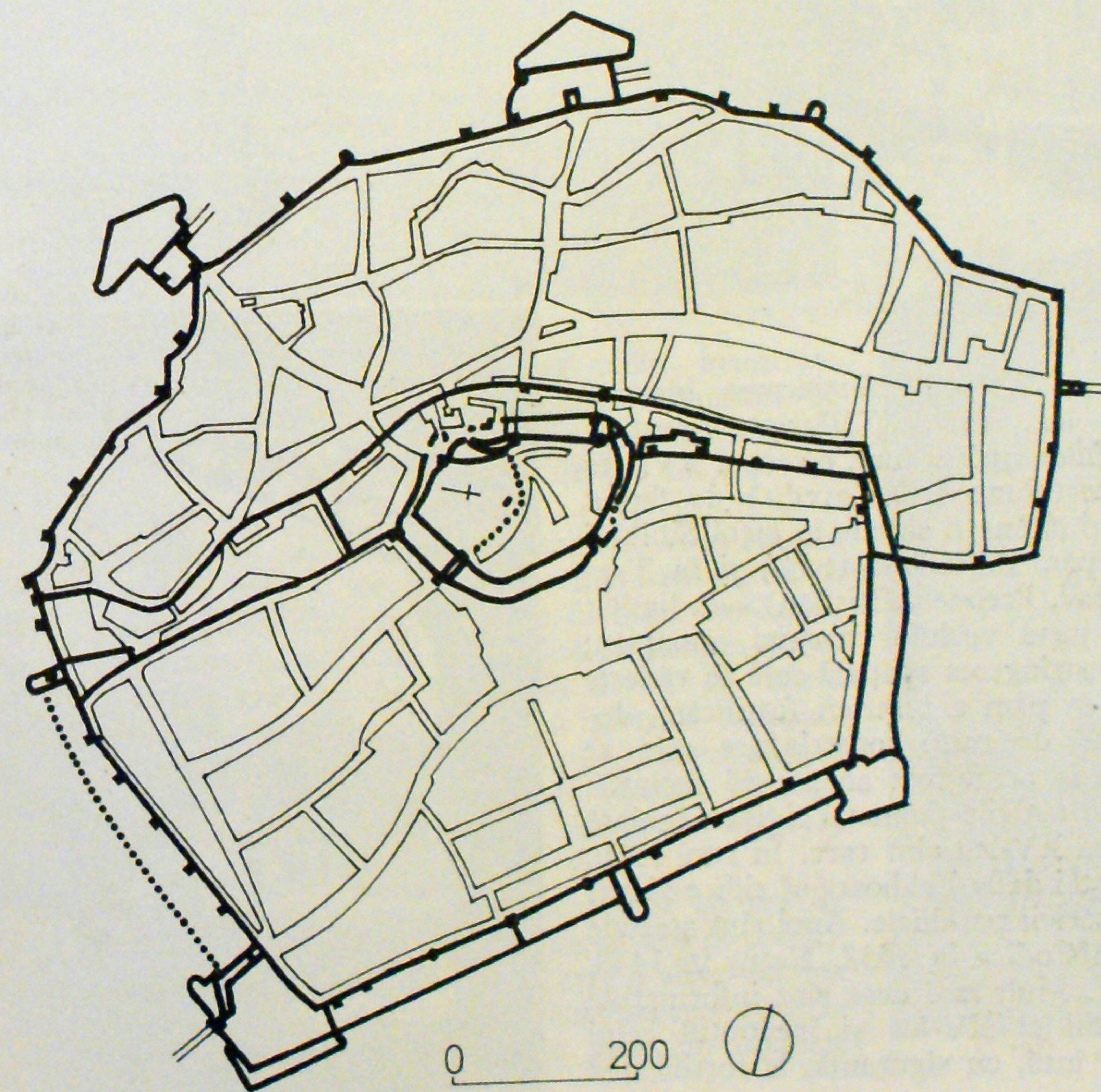
Vechilor cetăți de refugiu, construite pe înălțimi în preajma satelor, le iau locul cetățile țărănești construite în jurul bisericii sau, în unele cazuri, în jurul unor locuințe-turn ale unor mici nobili locali (Cîlnic, Gîrbova). Continuă să funcționeze, cîteodată paralel cu fortificațiile noi din jurul bisericii, numai cetățile de refugiu de la Slimnic, Bartolomeu-Brașov, Rupea și Rîșnov, cele trei din urmă amplificate.

Construcția cetăților țărănești se va desfășura în trei etape principale: edificarea incintei în jurul bisericii

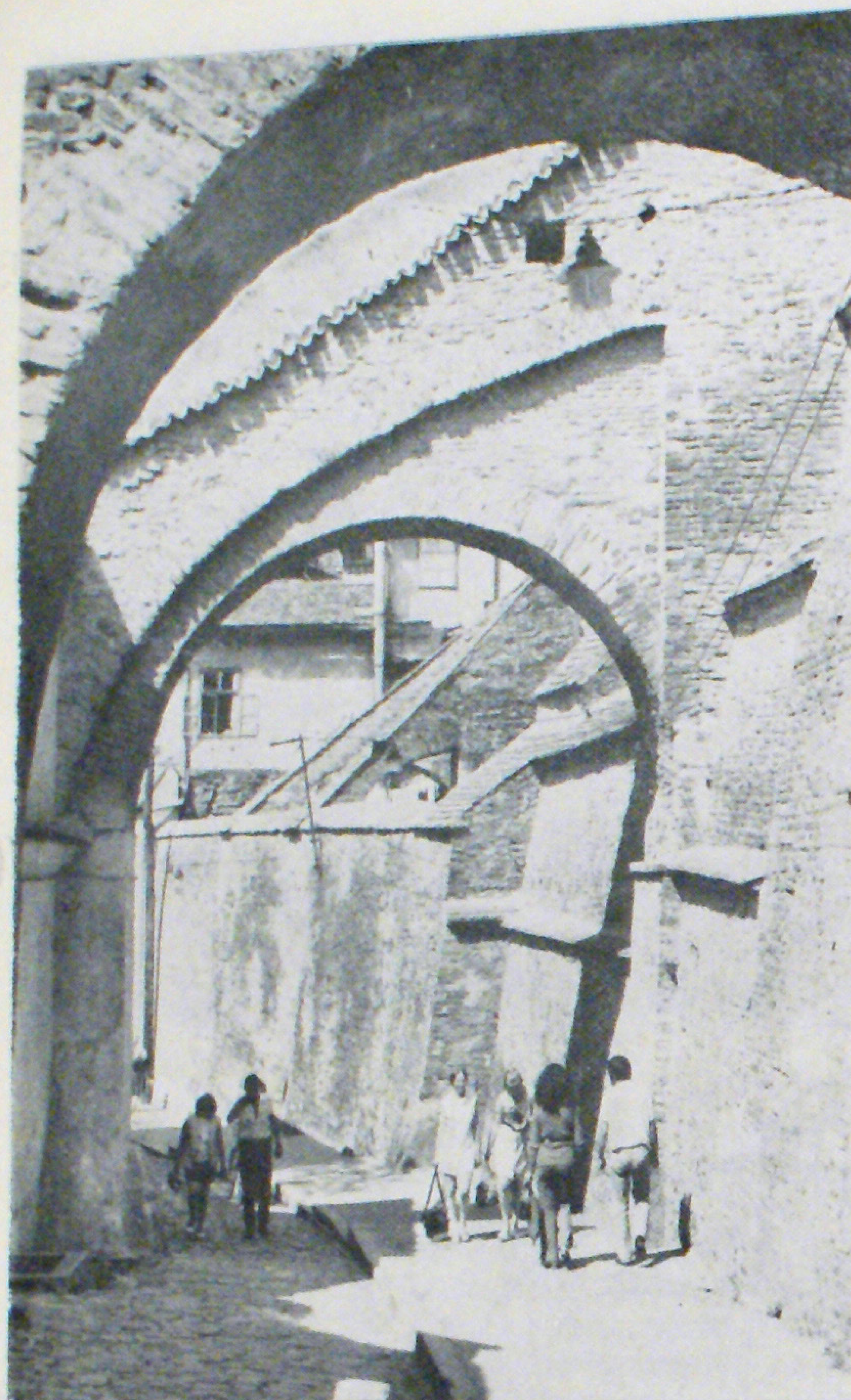


60

57–60. SIBIU. Oraș atestat documentar în secolul al XII-lea sub numele de Cibinium s-a dezvoltat pe terasa inferioară a rîului Cibin. În jurul anului 1200 s-a constituit o așezare nouă, pe o terasă mai ridicată, unificarea celor două așezări avînd loc după invazia tătarilor. Situată în marginea terasei superioare, biserica romanică, înlocuită în secolul al XIV-lea cu o biserică gotică, a fost înconjurată de o incintă pentru ca apoi o a doua incintă să cuprindă spațiul corespunzător Pieței Mici (Kleiner Ring, 6 Martie) de mai tîrziu. Clădirile care au dublat această a doua incintă au condus la crearea ambianței păstrate pînă astăzi a Pieței Mici (fig.60). Treapta următoare a fortificării orașului a constituit-o incinta din jurul extensiunilor noi, care au constituit «orașul de sus» (c. 1325), pentru ca, ulterior, să fie înconjurată cu ziduri și partea cea mai veche a așezării, «Orașul de jos» (c. 1390). Fortificarea orașului a continuat pînă în sec. al XVII-lea. Gravurile prezintă orașul în situația din anul 1699 (fig. 57) și la începutul sec. al XIX-lea (fig. 58).



59



61, 62. SIBIU. Pasajul Scărilor. Existența a două cartiere denivelate a condus la apariția a numeroase relații pietonale și carosabile.

◄ 61

63



(prima jum. a sec. al XV-lea), fortificarea bisericii (sf. sec. al XV-lea – înc. sec. al XVI-lea), eventuala amplificare a fortificațiilor (prima jum. a sec. al XVI-lea și după). Această succesiune este dovedită de faptul că cele mai vechi cetăți țărănești situate în jurul Sibiului (Turnișor, Daia, Vurpăr, Roșia, Gușterița) și în Țara Bîrsei (Sînpetru, Rotbav, Prejmer, Cristian) s-au limitat la incinta clădită în jurul vechilor biserici romanice; de asemenea, prin constrîngerea spațială care se vădește cu prilejul extinderii în plan a bisericii fortificate, dealtfel o situație destul de rară, constrîngere care ar fi lipsit dacă intervenția ar fi fost anterioară incintei.

Informațiile privind cetățile țărănești ridicate înainte de mijlocul secolului al XV-lea sînt rare. În anul 1380, Ladislau I permite obștei de la Feldioara să ridice ziduri de apărare în jurul bisericii parohiale. Apoi sînt atestate cetățile țărănești de la Codlea în 1432, Netuș în 1448, Daia Săsească în 1451. Mult mai dese sînt informațiile de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor. Ele se referă însă, cu siguranță, la fortificarea



63, 64. SIBIU. Un alt acces din « orașul de jos » în « orașul de sus » l-a constituit un pasaj subteran, transformat în secolul al XIX-lea într-o stradă carosabilă care trece pe sub « Podul minciunilor ». Turnul primăriei este construit anterior anului 1324 pe traseul zidului despărțitor dintre Piața Mică și Piața Mare (Grosser Ring, Piața Republicii).

◄ 62

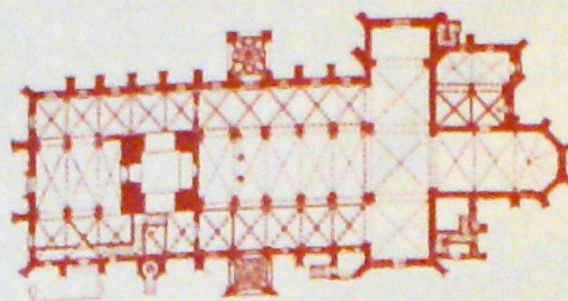
64



bisericilor, deoarece incintele acestor cetăți, înzestrate cu ziduri și turnuri înalte, cu foișoare și drumuri de strajă de lemn, aparțin ca tipologie primei jumătăți a secolului al XV-lea, cînd armele de foc nu fuseseră încă generalizate.

Încă anterior anului 1350, Sibiul își construiește succesiv două incinte de zid, adiacente, cea dintîi în jurul bisericii romanice, întocmai ca în cazul Aiudului, iar Sighișoara o incintă care cuprindea un donjon devenit ulterior clopotnița Bisericii din Deal. În unele cazuri, nucleul defensiv alcătuit din biserica înconjurată de ziduri se va păstra chiar după ce întreaga arie construită va fi prinsă de o incintă (Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Orăștie), în alte cazuri va dispărea (Cluj, Bistrița).

În anul 1405 se emite un decret regal cu privire la dreptul orașelor ardelene de a se înconjura cu ziduri. Acesta nu este altceva decît o actualizare a altor decrete mai vechi, dar, de această dată, are un caracter generalizator fiind urmat și de altele, așa încît, în secolele



65



66

67



XV–XVI, se va continua perfecționarea sistemului defensiv urban sau vor începe lucrări de fortificare acolo unde acest lucru nu fusese făcut. La Sighișoara, școala veche, mănăstirile de pe platoul inferior al cetății și biserica fortificată a spitalului din Orașul de Jos devin părți componente ale fortificației urbane; la Sibiu, Mănăstirea Ursulinelor și Vechea Primărie sînt incluse în sistemul defensiv; la Mediaș, Mănăstirea Franciscanilor este integrată curtinei exterioare. Dezvoltarea orașelor se face prin completarea parcelării atunci cînd în interiorul incintei s-au păstrat rezerve de teren (Mediaș, Sibiu) sau în exteriorul acesteia în suburbii (Cluj, Bistrița). Primul oraș care se înconjoară integral cu o incintă este Sebeșul (1300). Cea mai spectaculoasă evoluție o înregistrează însă Sibiul, dezvoltîndu-se, prin adițiune, în cadrul a patru incinte. Clujul, după ce depășește prima incintă, se înconjoară cu o a doua, mult mai amplă.



68

65–68. SIBIU. Biserica parohială inaugurează procesul de înlocuire al vechilor lăcașuri romanice prin edificii gotice (c.1350). În cursul mai multor etape de construcție, care au durat pînă către anul 1499, monumentul s-a conturat ca o basilică cu trei nave, transept și o ferulă, existînd o tentativă de a-l transforma în spiritul unui spațiu de tip hală, limitată numai la colateralul sudic, supraînălțat de o tribună acoperită de un șir de pinioane.

La mijlocul secolului al XIV-lea, înflorirea economică a orașelor le permite înlocuirea vechilor biserici romanice cu biserici gotice, declanșîndu-se un proces cu o durată de peste 100 de ani.

Atenția puterii de stat îndreptată către fortificarea orașelor și satelor limitează construirea de castre regale sau de castele nobiliare. Cetatea regală de la Tălmaciu, construită pe Olt, în anul 1369, cu contribuția sibienilor, și castelul Bran, construit de brașoveni înainte de 1377, sînt excepții care dovedesc în plus puterea economică a orașelor ardelene, acum în plină ascensiune.

Urmare a contribuției nobilimii române din Maramureș, Hațeg și Banat în luptele împotriva tătarilor și, mai tîrziu, în prima jumătate a secolului al XV-lea, împotriva turcilor, care invadaseră în repetate rînduri sudul Transilvaniei și Banatul, i se acordă de către regalitate spre folosire o seamă de castre regale (Hunedoara, Deva, Subcetate), cît și dreptul de a-și construi sau extinde propriile sale fortificații (Cuhea, Colți,



69



70



72



69–72. SEBEŞ. Aşezarea s-a dezvoltat de-a lungul unui drum de tranzit dublat printr-o arteră paralelă. Incinta din jurul bisericii romanice, a constituit prima fortificaţie a aşezării pentru ca apoi întregul ansamblu urban să fie înconjurat de o incintă fortificată.

73, 74. SEBEŞ. Biserica parohială, iniţial o bazilică romanică (c. 1241) în urma transformărilor suferite în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a fost înzestrată cu un cor gotic iar vechiul corp bazilical a fost amplificat prin lărgirea colateralelor prinse împreună cu nava centrală sub un acoperiş unic.

◄ 73

74

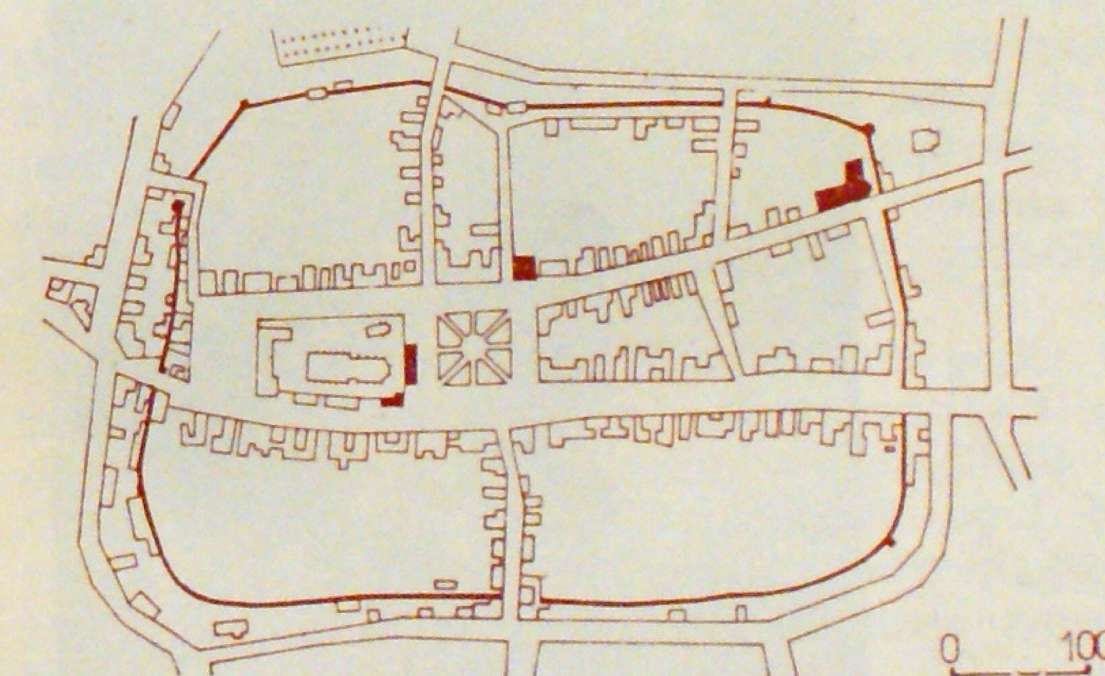


Mălăeşti). Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei din anul 1441 (totodată comite al Timişoarei şi ban al Severinului) şi guvernator al Ungariei din anul 1446, purtînd acţiuni de mare anvergură împotriva turcilor, construieşte sau întăreşte o seamă de cetăţi în Banat şi pe cursul inferior al Mureşului. Lui i se datorează cetăţile Şoimoş, Turnu Roşu (care înlocuieşte Tălmaciul, demolat în 1413) şi Bistriţa (demolată în 1464 de bistriţeni cu voia regelui Matei Corvin). Iancu de Hunedoara reconstruieşte castelul şi cetatea Timişoarei, cetăţile Şiria, Deva, şi Hunedoara.

Lucrările întreprinse în deceniul al cincilea al secolului al XV-lea transformă cetatea de la Hunedoara, pe care însuşi Iancu o fortificase cu puţini ani înainte, într-un castel — reşedinţă nobiliară. Această intervenţie a fost determinată, în parte, de evoluţia tehnicii militare, faţă de care vechile sisteme de fortificaţii devin ineficiente, cît şi de faptul că politica şi activitatea militară a lui Ioan de Hunedoara au îndepărtat oarecum pericolul turcesc.

Stilul care domină arhitectura Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea este goticul. Prin problemele complexe constructive şi de plastică monumentală pe care le ridică, arhitectura eclesiastică oferă goticului

71



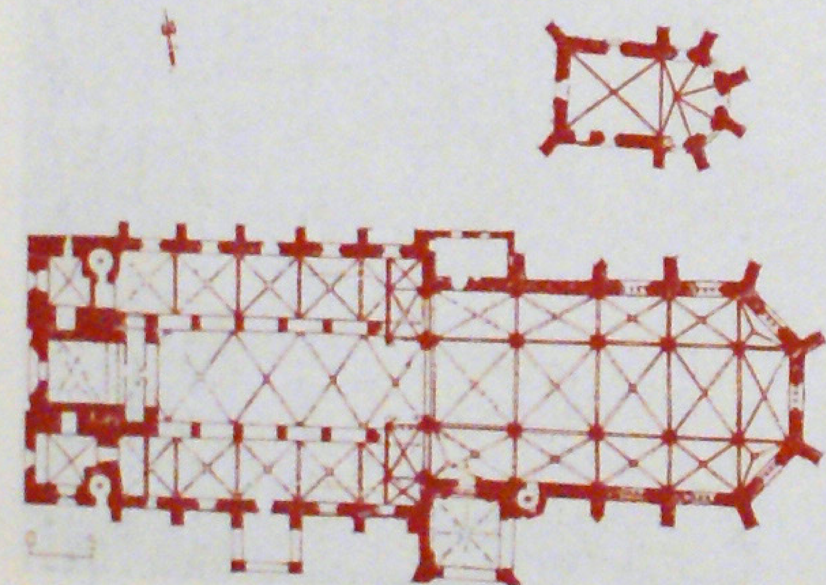
75

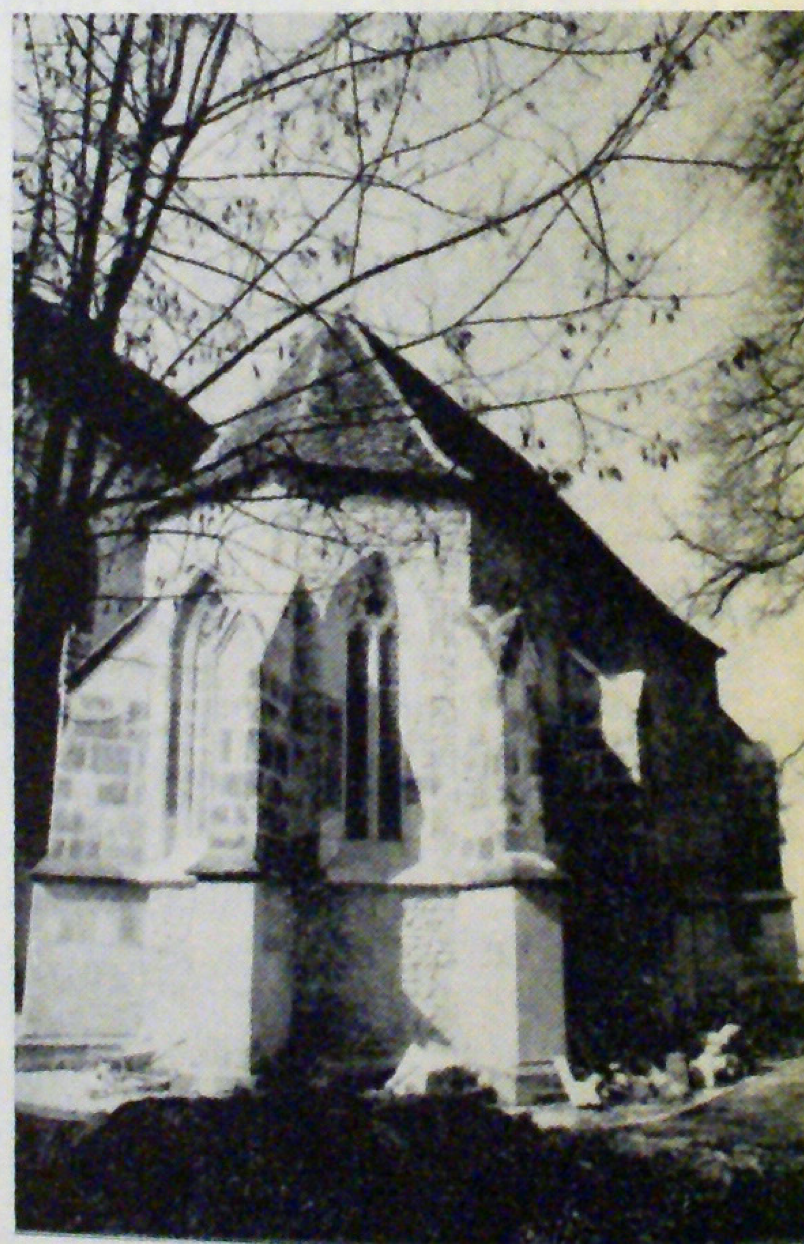


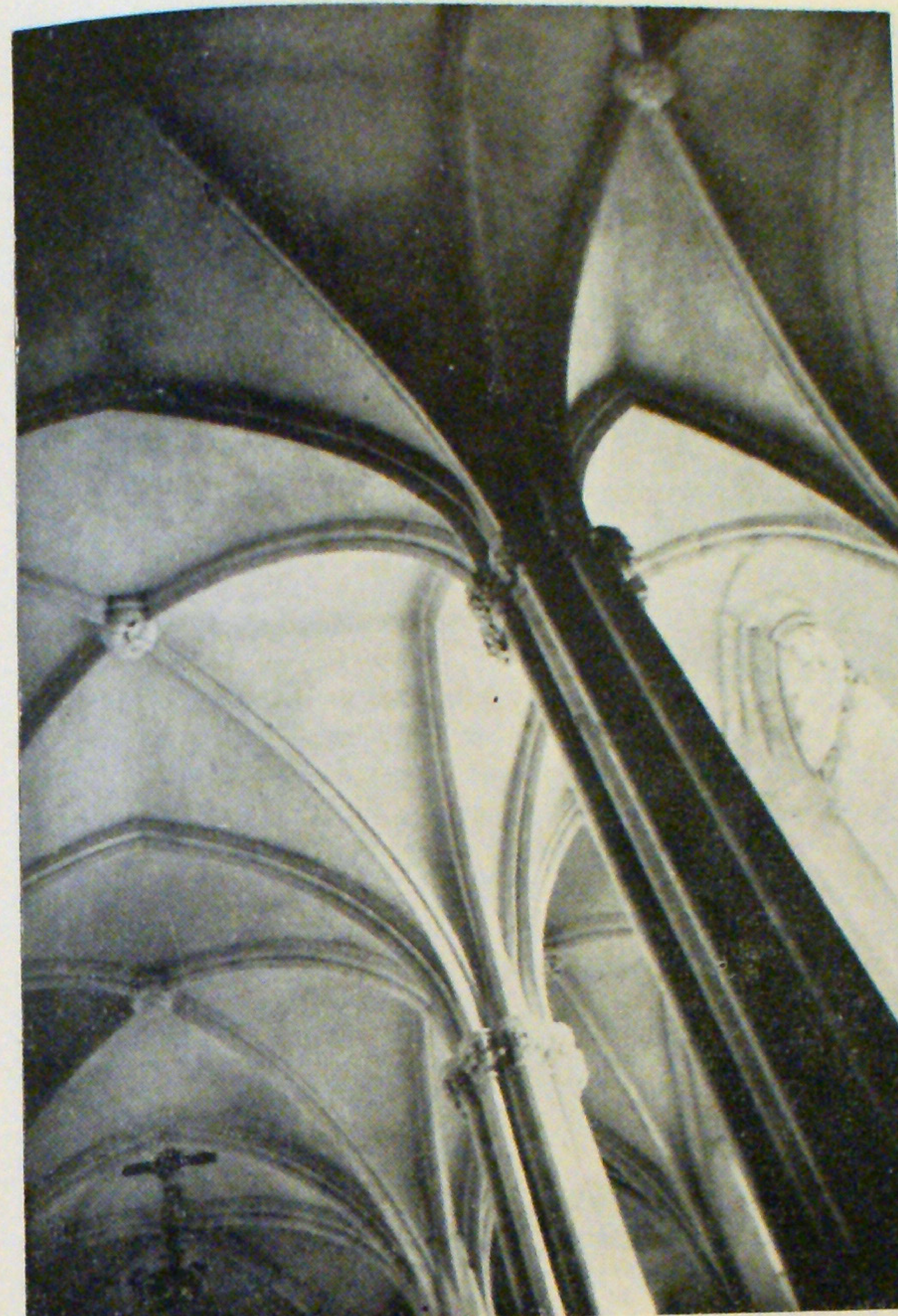
79

cîmp de manifestare mai larg decît oricare alt program. Deşi apărut încă în secolul al XIII-lea prin intermediul construcţiilor cisterciene, stilul gotic păstrează în Transilvania puternice reminiscenţe ale romanicului. Sistemul de rezistenţă folosit se bazează pe principiul suportului continuu, arcul butant nu se foloseşte; în consecinţă şi sub aspect plastic, predomină zidul plin, masiv,

76







77

75—79. SEBEŞ. Biserica parohială. Tentativa de înlocuire a clădirii romanice cu un edificiu gotic s-a limitat la realizarea unui cor cu trei nave, de tip hală (1361—1382), şi la lărgirea navelor corpului romanic bazilical, boltit, cu acest prilej, după principii gotice. Sugestia pentru o asemenea intervenţie a fost furnizată de catedrala din Oradea (1342—1372), cea dintîi construcţie de tip hală cunoscută în Transilvania.

caracteristic romanicului, lipsind ajurarea faţadelor, specifică arhitecturii gotice din apusul Europei. În felul acesta domeniul de manifestare al goticului rămîne structura bolţilor şi decoraţia ancadramentelor deschiderilor.

La construirea bisericilor gotice participă meşteri veniţi de pe şantierele din Austria şi Boemia, ceea ce înlesneşte nu numai o rapidă dezvoltare a arhitecturii gotice monumentale ci şi o mare varietate a realizărilor.

Perioada în care comunităţile orăşeneşti au dispus de resursele necesare înlocuirii vechilor biserici romanice cu edificii noi gotice a corespuns etapei de dezvoltare a goticului tîrziu. De aceea, în Transilvania, se constată o trecere aproape directă de la romanic la gotic tîrziu, celelalte etape ale dezvoltării goticului fiind slab reprezentate.

Construirea monumentalelor edificii gotice durează zeci de ani, deseori ele rămîn neterminate sau sînt desăvîrşite într-o etapă tîrzie a dezvoltării stilului. Cu cîteva excepţii, cînd s-a recurs la tipul basilical, majoritatea bisericilor gotice cu trei nave aparţin tipului hală, caracteristic goticului tîrziu, toate navele fiind boltite la acelaşi nivel.

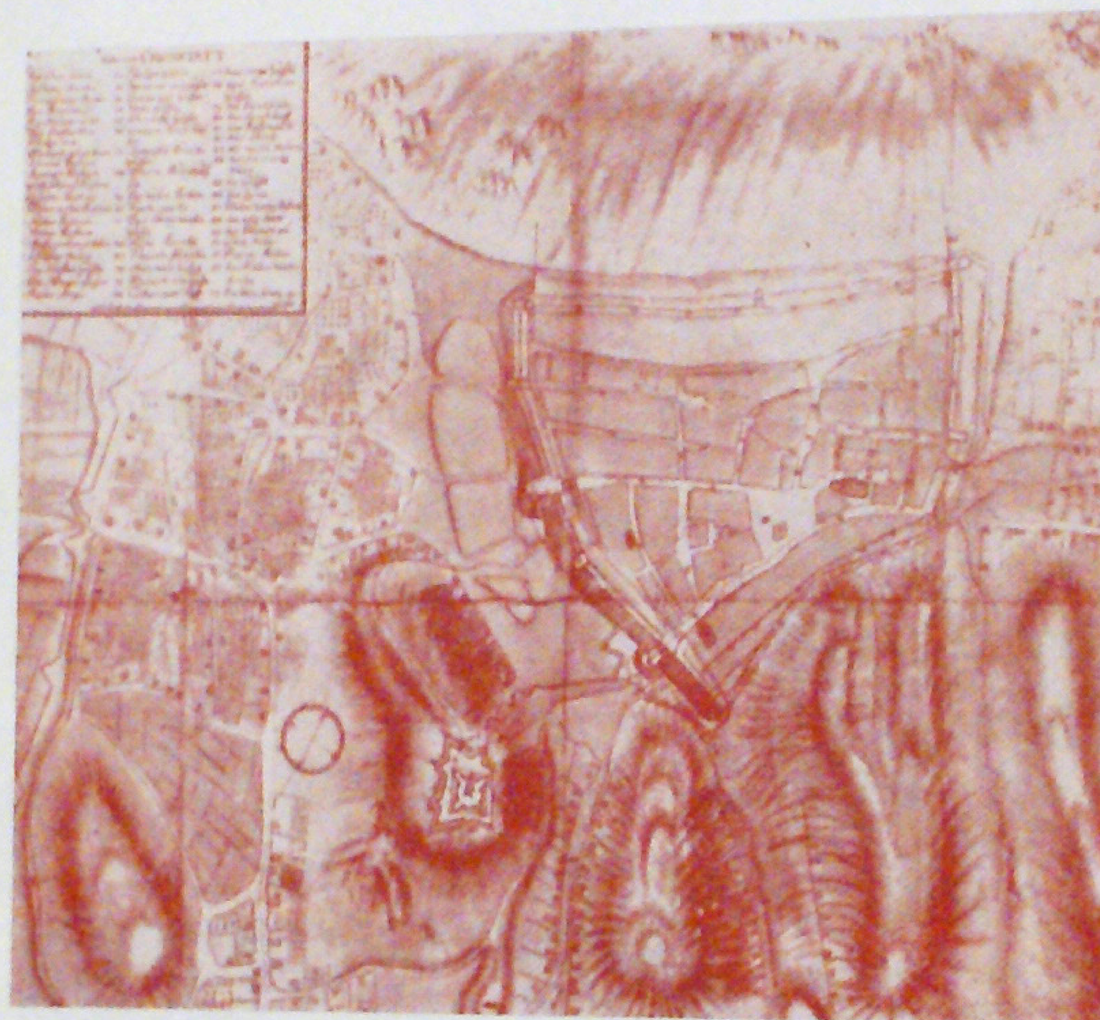
78



80



81



82



83



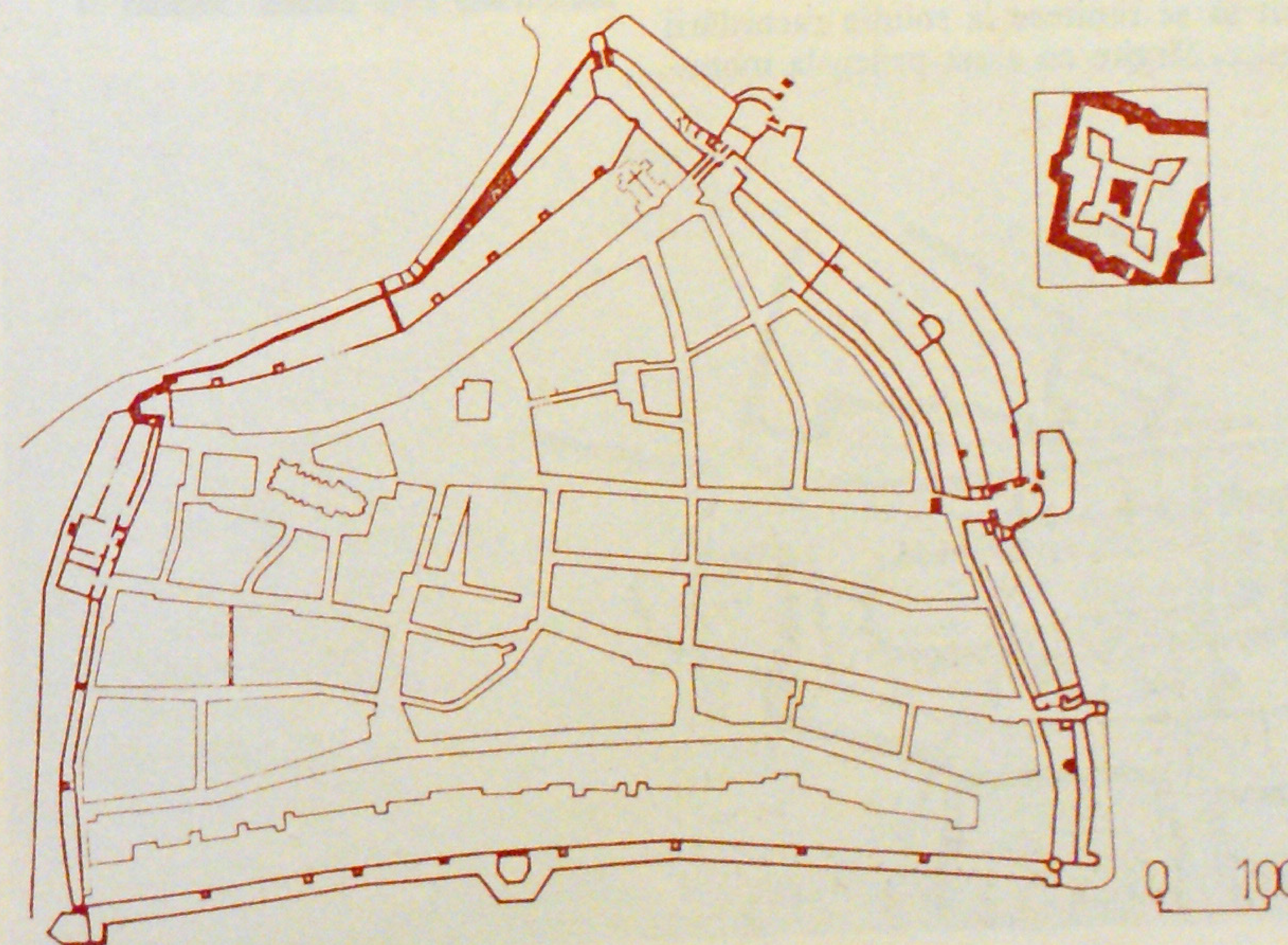
Printre primele șantiere eclesiastice gotice, deschise în jurul anului 1350, este cel al bisericii parohiale din Sibiu, astăzi evanghelice, concepute ca o basilică cu transept. Pentru soluționarea boltirii navelor s-a recurs la travee dreptunghiulare, caracteristice unei etape evoluate a goticului, renunțîndu-se la sistemul «legat». După realizarea, într-o primă fază, a altarului, sacristiei, transeptului și a temeliilor navelor, lucrările care stagnaseră datorită unor dificultăți financiare sînt reluate la începutul secolului al XV-lea, construindu-se într-o formulă basilicală navele, de către pietrari care participaseră la edificarea bisericii Sf. Vitus din Praga și a bisericii parohiale din Sebeș.

În anul 1448 se adaugă către vest o încăpere denumită «ferula», încorporîndu-se turnul vechii biserici romanice demolate, situat în dreptul navei centrale. În anul

80, 81. BRAȘOV. În apropierea unei așezări preexistente, la începutul secolului al XIII-lea, s-au constituit trei așezări noi, una dintre ele, locuită de meșteșugari și negustori, a impulsionat formarea orașului medieval. Atît gravura lui H.J. Schollenberger, cît și o ridicare topografică de la începutul secolului al XVIII-lea, scot în evidență raportul dintre orașul fortificat și așezările din afara sa.

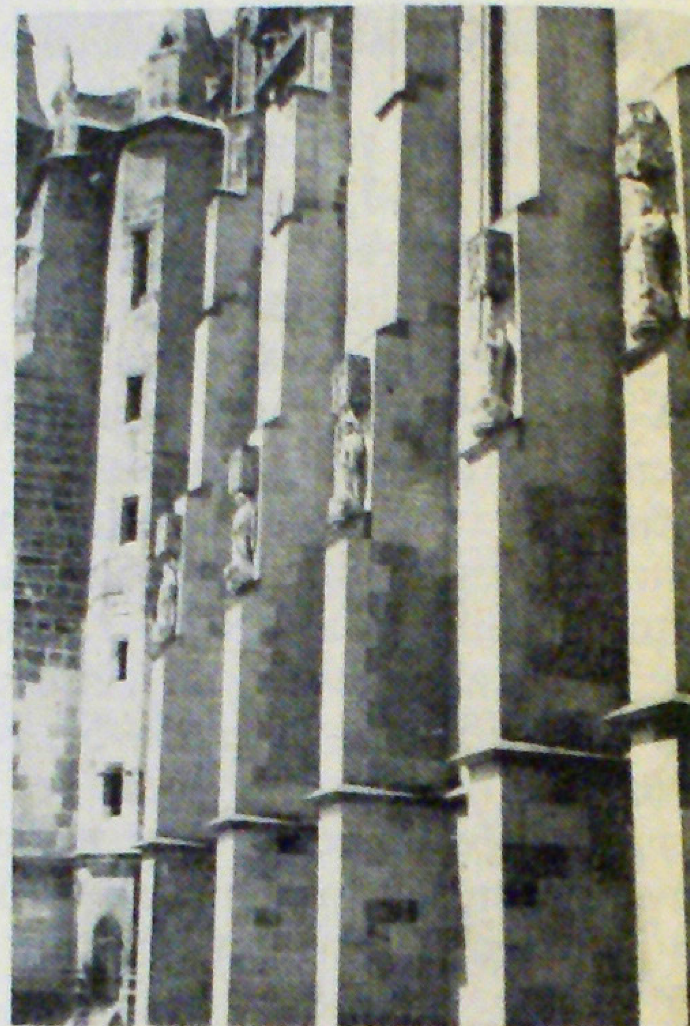
82–84. BRAȘOV. Zona fortificată a orașului este dominată de clădirea bisericii Negre (începută spre sf. sec. al XIV-lea) și de primăria orașului edificată după anul 1220, deasupra unei hale de breaslă. O cetățuie construită în sec. al XV-lea, pe o înălțime în preajma orașului, a fost continuu întărită, fiind utilizată de Habsburgi pentru a ține sub ascultare orașul.

84





85

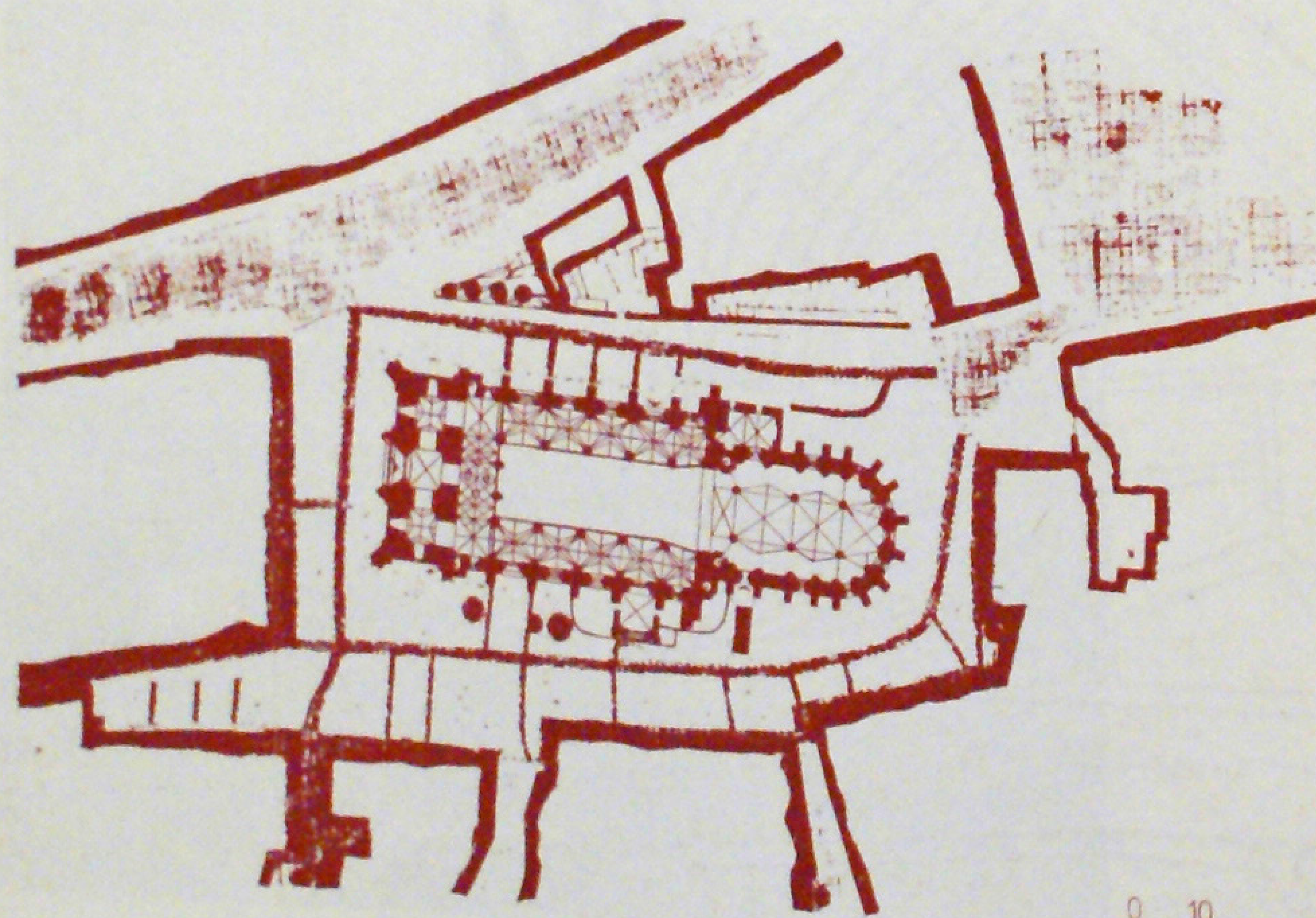


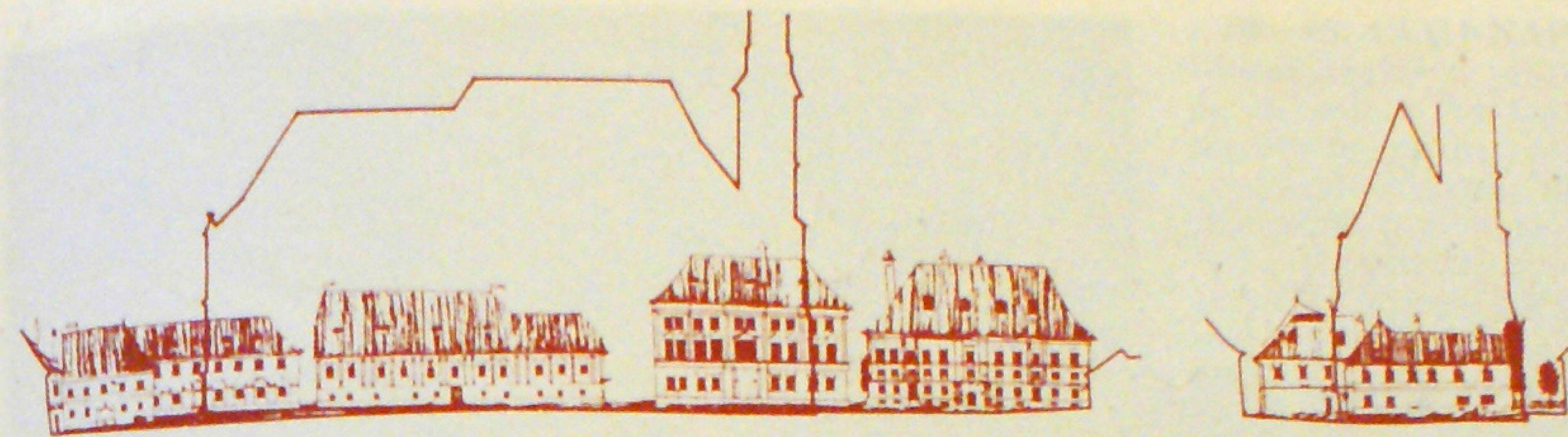
86

1471, deasupra colateralului sudic, se construiește o tribună, intervenție influențată de adoptarea în arhitectura eclesiastică a tipului de biserică hală. În anul 1499 se construiesc către nord și sud două pridvoare ale căror bolți în rețea indică faza finală a goticului, și totodată se supraînalță turnul-clopotniță.

Procesul de înlocuire a vechilor biserici romanice cu edificii gotice este cel mai bine ilustrat de construcția corului gotic al bisericii parohiale din Sebeș. Între ani 1361—1382 corul basilicii romanice este înlocuit cu un cor gotic cu trei nave, de tip hală, de ample dimensiuni. Bogata decorație sculpturală a exteriorului, ca și concepția spațială, sînt foarte apropiate de cele promovate de către familia de arhitecți Parler, cărora li se datorează corul bisericii Sf. Sebaldus din Nürnberg și catedrala Sf. Vitus din Praga. Împiedicată să-și continue proiectul îndrăzneț pe care și-l propusese, din cauza epuizării resurselor materiale, comunitatea orășenească a trebuit să se limiteze la soluția racordării vechilor nave romanice, lărgite cu acest prilej, la monumentalul cor gotic.

87





88

Un edificiu realizat în mod unitar, în spiritul unei biserici de tip hală, este biserica Sf. Mihail din Cluj executată între anii 1350—1487. Totuși, judecînd după plan, concepția inițială pare să fi fost aceea a unei basilici fără transept, avînd absida centrală flancată de absidiole corespunzătoare navelor laterale. Dar, pe parcursul execuției, începute conform obiceiului cu edificarea corului, concepția inițială pare să fi fost modificată, absidele laterale fiind racordate prin intermediul unor ziduri oblice la zidurile navelor laterale, sensibil lărgite, aduse aproximativ la dimensiunile navei centrale.

Procesul edificării bisericii dinspre est către vest, cu o durată de peste o sută de ani, este pus în evidență de modificările intervenite în evoluția structurilor și a decorației: dacă mănunchiurile de colonete pe care cad nervurile bolților sexpartite ale corului sînt înzestrate cu capiteluri, profilatura stîlpilor navelor, realizată într-o fază ulterioară de construcție, se continuă cu nervurile bolților.

Biserica Neagră din Brașov este cel mai amplu edificiu gotic din Transilvania. Celor trei nave ale corpului bisericii le corespunde un cor trinavat asemănător corului bisericii din Sebeș. Începută în anul 1385 și terminată în a doua jumătate a secolului al XV-lea,

85—88. BRAȘOV. Biserica Neagră (1384—1477) a fost concepută și realizată, în mod consecvent, după formula unui spațiu de tip hală cu un cor trinavat, asemănător celui din Sebeș. Navele laterale, în urma incendiului din 1689, au fost înzestrate cu tribune. Fațadele prezintă elemente ale goticului tîrziu, flamboyant. Curtea Bisericii Negre constituie un cadru unitar, datorat clădirilor care o delimitează, a căror fațade, deși diferite ca stil, sînt toate soluționate cu ajutorul ordinelor.

89. CLUJ-NAPOCA. Geneza orașului medieval, dezvoltat pe locul coloniei romane Napoca, este legată de existența cetății unui comitat atestat în anul 1177, în preajma căreia s-a constituit o așezare timpurie. La sfîrșitul secolului al XII-lea s-a înființat o așezare nouă care s-a contopit cu cea dintii (c.1275). În anul 1316, perimetrul, închis ulterior (sec. al XV-lea) de o puternică incintă, era aproape integral parcelat. Gravura de G. Houfnagel, din anul 1617, scoate în evidență rolul de dominantă a bisericii parohiale (începută în anul 1349) cît și siluetele a două mănăstiri.

89





biserica include numeroase elemente decorative, care ilustrează etapa flamboyantă a goticului, cum sînt cele șase portaluri și decorația de pinacluri și statui, așezate în baldachine, a contraforților. În pofida acestei decorații ajurate, clădirea păstrează masivitatea specifică goticului transilvan.

În urma incendiului din 1689, colateralele au fost divizate prin introducerea unui nivel intermediar, al tribunelor, iar bolțile au fost refăcute într-o factură barocă.

Începută a fi ridicată în jurul anului 1345, biserica « din Deal » din Sighișoara a încorporat, se pare, în chip de clopotniță, turnul unei fortificații ridicate pe platoul cel mai înalt al orașului. Prelungirea construirii bisericii în cursul secolului al XV-lea face ca sistemul de acoperire să fie cel al bolților în rețea, caracteristice goticului tîrziu.

Intoleranțe de ordin religios și administrativ au stăvilit în Transilvania dezvoltarea arhitecturii eclesiastice ortodoxe a populației românești majoritare, căreia nu i se permitea să construiască decît biserici de lemn amplasate numai în afara orașelor. Datorită materialului



95

91





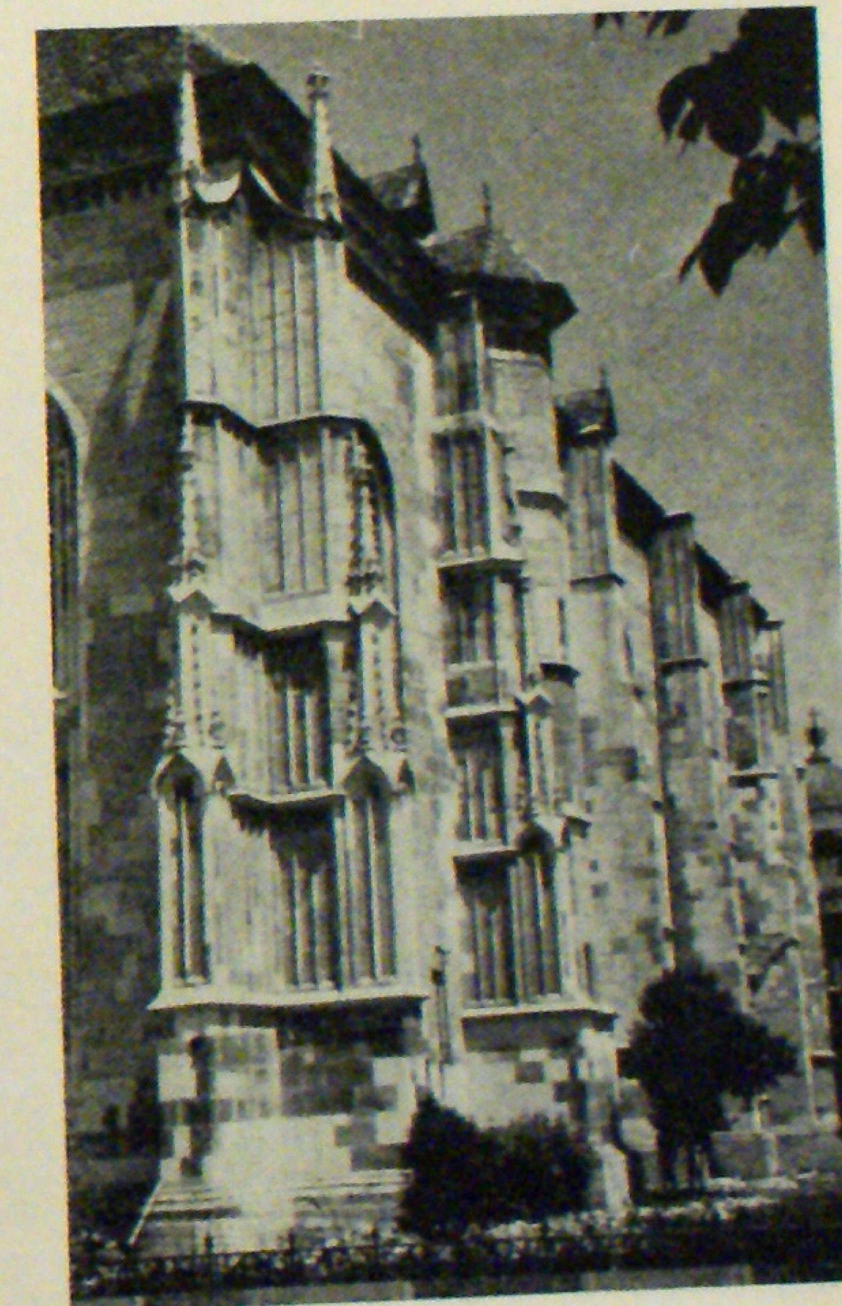
90–95. CLUJ-NAPOCA. Biserica Sf. Mihail (1349 — c. 1450) deși a fost începută ca un edificiu basilical cu nave laterale mai înguste în raport cu cea principală, pe parcursul edificării, concepția inițială fiind modificată, edificiul este tratat ca un mai consecvent spațiu de tip hală. Monumentul a asimilat elemente ale goticului tîrziu între care și sistemul de boltire. Turnul — clopotniță, alipit laturii de nord, este datorat curentului neogotic (1836—1862).

◀ 92

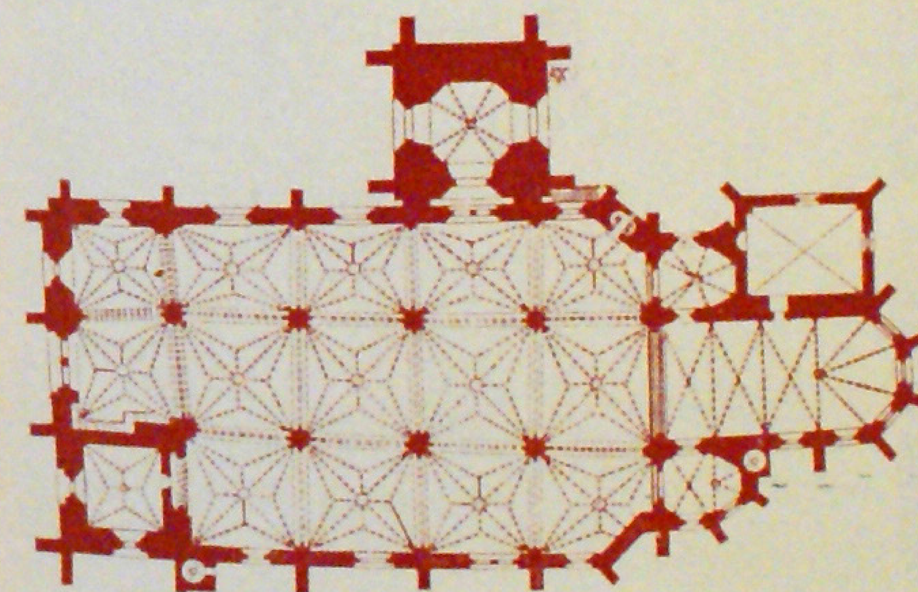
94

perisabil, aceste construcții în cea mai mare parte au dispărut sau au fost refolosite parțial la ridicarea de noi lăcașuri pe locul celor demontate.

Totuși, datorită intervenției și sprijinului domnitorilor munteni și moldoveni precum și unor aprobări directe date unora dintre așezările cu populație românească compactă de către regii care căutau astfel puncte de sprijin în acțiunea lor de întărire a puterii centrale și de limitare a puterii marilor magnați unguri, s-a realizat un mare număr de biserici ortodoxe de zid în intervalul în care stilul gotic domina toate manifestările arhitecturii.



93





96



99



97



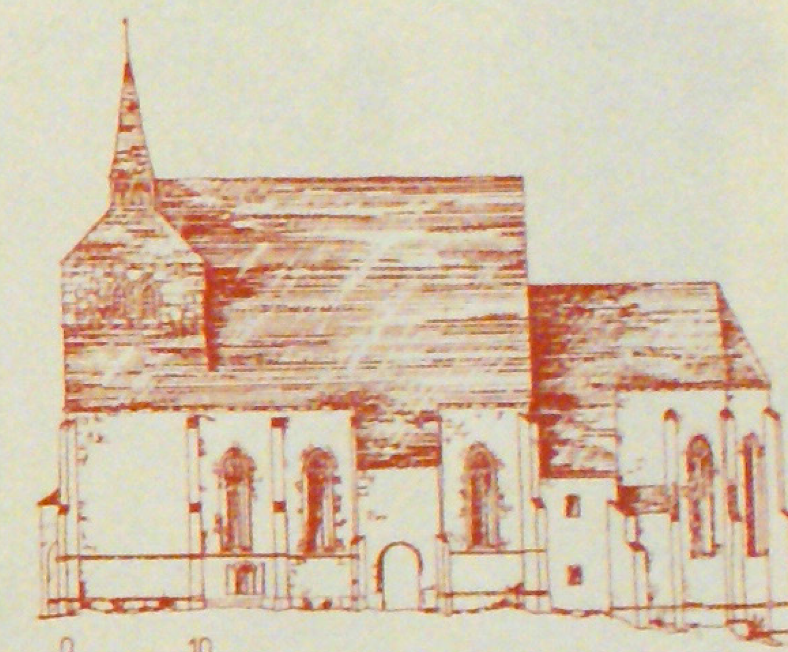
98

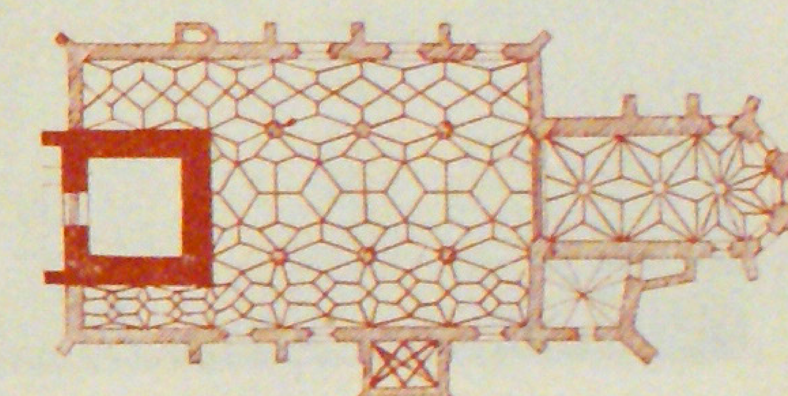
100



101







102

96–101. SIGHIȘOARA. Orașul, atestat în anul 1377, s-a constituit pe platoul înclinat al unui deal, străzile principale urmînd liniile de cea mai mare pantă ale terenului. Un nucleu defensiv s-a constituit în partea cea mai înaltă a orașului, în jurul unui donjon, devenit mai tîrziu clopotnița Bisericii din Deal. Ulterior întreaga zonă de pe platou a fost înconjurată de o incintă întărită cu turnurile breslelor. Zonele locuite de la poalele dealului, dezvoltate în paralel, au beneficiat de amenajări defensive mult mai modeste. În interiorul incintei a fost prins și ansamblul unei mănăstiri din care nu s-a păstrat decît biserica (începută în sec. XIII).

102. SIGHIȘOARA. Biserica din Deal (1345—1515), în pofida deschiderii timpurii a șantierului, din cauza duratei construcției, s-a încheiat în formula unui gotic tîrziu exprimat prin soluția spațială de tip hală, boltă în rețea și ancadramentele flamboyante ale ferestrelor.

104



Bisericile ortodoxe românești de factură gotică aparțin, toate, tipului sală, fiind alcătuite dintr-o navă de plan rectangular, de obicei alungit, o absidă decroșată sau nu, de plan rectangular, poligonal (cu un număr de laturi impar sau par) sau semicircular și, cîteodată, o tindă de plan rectangular supraînălțată de un turn. Absida este întotdeauna boltită, nava și tinda pot fi boltite sau tăvănite. Tipul de bolți folosit este cel gotic, ogival sau reticulat, dar se folosesc și bolți cilindrice care, în cazul absidelor poligonale, capătă aspectul unor panouri curbe.

Tipul de biserică cu două-trei încăperi rectangulare derivat din bisericile Sîntămărie Orlea și Strei se regăsește la Rîu de Mori-Suseni (c. 1400), Leșnic (c. 1400) Ribița (1417), Zlatna (1424), Ostrov (c. 1450), Hălmagiu (ante 1500), Sînpetru (ante 1500).

Tipul de biserică cu tindă și navă, rectangulare, și absidă semicirculară se întîlnește la Giulești (c. 1380), cunoscută după fundații, Almașu Mare-Joseni (ante 1418), Rîmeți (ante 1486), Voievodenii Mari (c. 1500).

Tipul de biserică cu absidă poligonală cu un număr impar de laturi se găsește la paraclisul Bogdăneștilor din Cuhea (1330—1340), cunoscut numai după fundații, la Sf. Nicolae din Rîșnov (1384), Sf. Gheorghe din Lupșa (1421), iar tipul de biserică cu absidă poligonală cu un număr par de laturi la Sf. Nicolae din Bîrsău (sec. al XV-lea), Pogorîrea Sf. Duh din Ciucaș (sec. al XVI-lea), Sființii Arhangheli din Băčiia (sec. al XVI-lea) și capela conacului Cîndeștilor din Rîu de Mori (sec. al XVI-lea).

103—106. BISTRIȚA. Primele parcelări ale viitorului oraș au avut loc în a doua jumătate a secolului al XII-lea, în preajma unei așezări anterioare. Extinderile succesive, efectuate pînă către 1350, au condus la închegarea structurii orașului care se înconjoară începînd cu această dată cu o incintă fortificată. Biserica parohială (fig. 104) din centrul localității, reconstruită în anii 1560 și 1563 de către Petrus Italus, fusese înconjurată de un zid de apărare, ca și cele trei așezăminte monastice din perimetrul orașului. Desenul de J. C. Weiss (1736) ca și ridicarea de la începutul secolului al XVIII-lea pun în evidență rolul de dominantă al acestor componente monumentale (fig. 103, 105).

103



Toate aceste tipuri sînt rezultatul interacțiunii între tradițiile îndepărtate ale unei arhitecturi de zid, care își datora o seamă de caracteristici influenței arhitecturii lemnului, și procedeele constructive și decorative ale goticului.

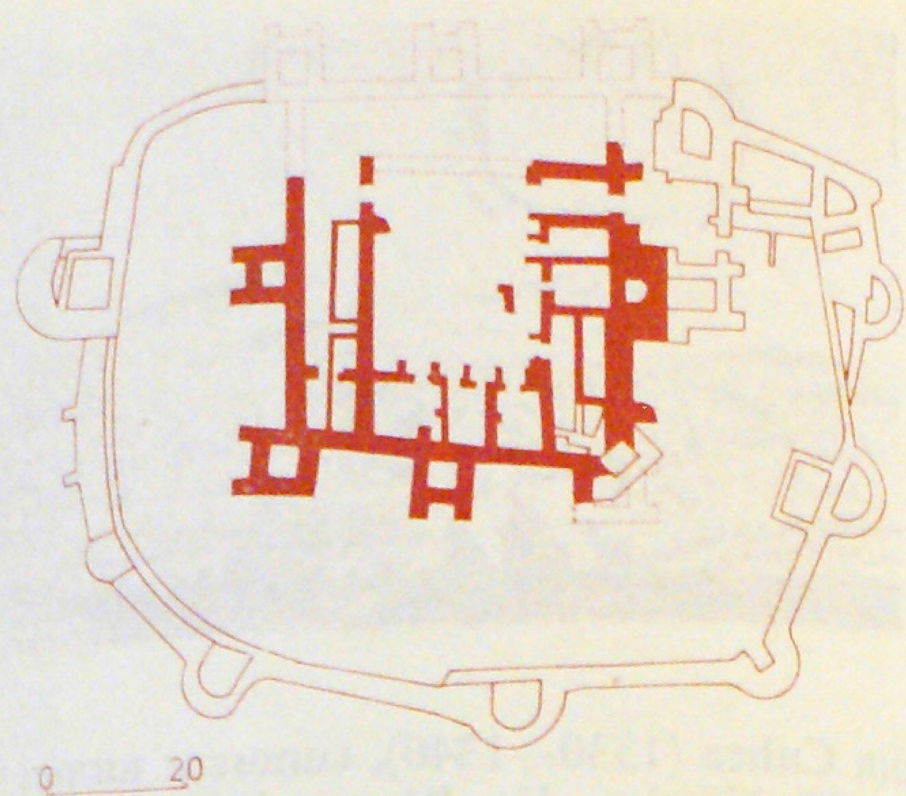
Dacă, în general, adoptarea formei poligonale a altarelor trebuie pusă în legătură cu corurile bisericilor gotice (prima manifestare fiind corul abației de la Cîrța), absidele poligonale cu număr impar de laturi, avînd în arhitectura eclesiastică catolică un singur corespondent în capela castelului de Hunedoara, pot reprezenta expresia acțiunii pe care arhitectura lemnului continuă să o exercite asupra celei de zid. Desigur trebuie admis că bisericile de lemn păstrate cu absida poligonală cu un număr par de laturi ar fi avut prototipuri mult mai vechi, dispărute.



105



106





ARHITECTURA PERIOADEI DE LUPTĂ PENTRU INDEPENDENȚĂ, ÎMPOTRIVA PERICOLULUI OTOMAN. CRISTALIZAREA STILULUI MOLDOVENESC DE SINTEZĂ. EVOLUȚIA ȘCOLII LOCALE A ARHITECTURII MUNTENEȘTI. GOTICUL TÎRZIU ȘI RENAȘTEREA TIMPURIE IN TRANSILVANIA

«. . . în anul 6984, iar al domniei lui al douăzecilea curgător, ridicatu-s-a puternicul Mahomet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene . . . Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei, și au ajuns pînă aici, la locul numit Pîrîul Alb, și noi Ștefan Voevod și cu fiul nostru Alexandru ieșit-am înaintea lor aici și am făcut mare război cu dînșii, în luna lui iulie, 26 . . .»
(din pisania bisericii din Războeni, 1496)

Istoria țărilor române în perioada feudalismului dezvoltat se desfășoară, în a doua jumătate a secolului al XV-lea și primele două decenii ale secolului al XVI-lea, în condițiile luptei pentru centralizarea statelor și a războaielor antiotomane.

Urmărind să întărească caracterul centralizat al statului, domnitorii restrîng privilegiile de imunitate ale boierilor feudali, sprijinindu-se pe locuitorii orașelor, cărora, în schimb, le acordă diferite libertăți, și pe alte pături sociale interesate în limitarea puterii marilor boieri: nobilimea mică și mijlocie, țărănimea liberă. Lupta domniei împotriva fărâmițării feudale se îmbină cu lupta antiotomană.

Privilegiile acordate creează condiții favorabile pentru dezvoltarea orașelor și a arhitecturii orășenești. Domnitorii își clădesc în orașe palate și curți și totodată ridică numeroase biserici. Lupta antiotomană stimulează o amplă dezvoltare a arhitecturii de apărare. Dar programul care sintetizează în cel mai înalt grad progresul realizat de tehnica constructivă și procedeele plasticii monumentale este cel eclesiastic.

Desigur că arhitectura monumentală a epocii era destinată a servi în primul rînd nevoilor materiale și ideologice ale claselor dominante. Însă, așa cum se întîmplă în perioadele istorice în care dezvoltarea societății impune soluționarea unor sarcini care depășesc interesele lor înguste de clasă, cum ar fi lupta împotriva unui cotropitor din afară, în imaginile avîntate ale arhitecturii epocii s-au oglindit victoriile poporului împotriva invadatorilor turci, năzuințele sale de libertate.

În Moldova, Ștefan cel Mare (1457—1504) apare ca un principe constructor. Dar activitatea sa se împarte în două perioade distincte. Primii treizeci de ani sînt dedicați edificării de cetăți și curți domnești întărite. Excepție face doar mănăstirea Putna, construită în anul 1466, prevăzută a fi necropolă domnească.

Reluînd opera începută de Petru Mușat, Ștefan cel Mare creează un adevărat sistem statal de apărare,

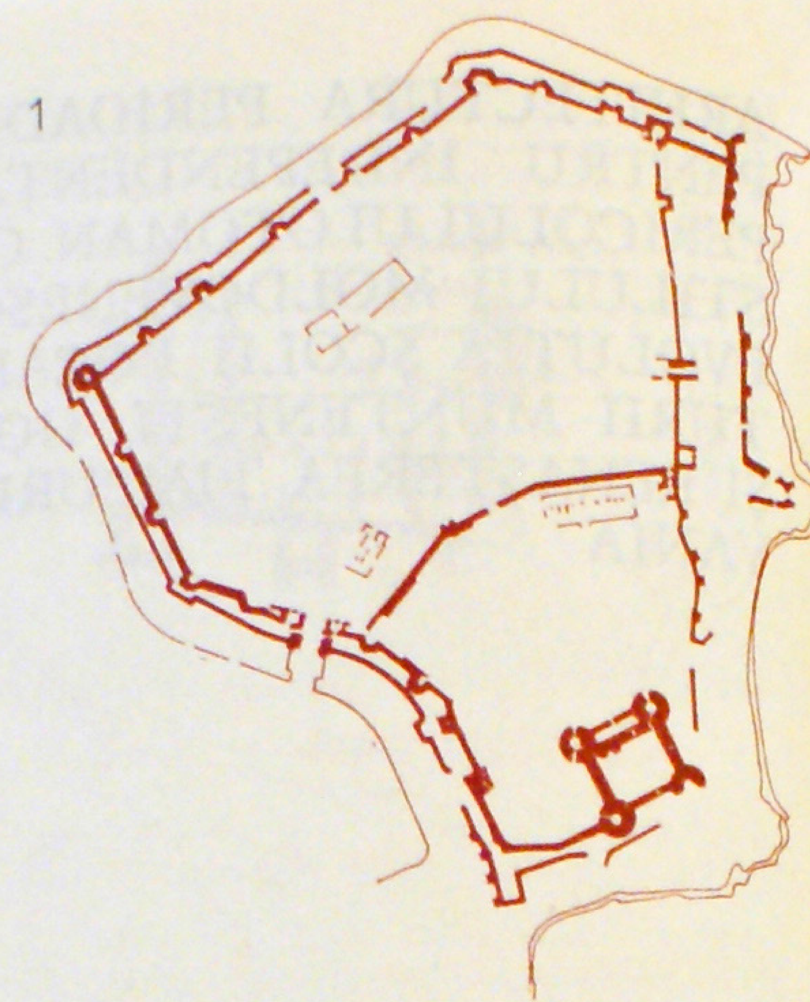
SUCEAVA. Cetatea de scaun (sec. XIV—XV).

alcătuit din cetăți de graniță pe Nistru și Dunăre, cetăți de interior, curți domnești și mănăstiri întărite. Dintre fortificațiile de graniță făceau parte cetățile Țețina, Hotinul, Țighina și Cetatea Albă, moștenite și întărite de Ștefan, Orhei, ridicată după modelul Cetății Albe (1470), Soroca, construită din lemn și pămînt (1498), Chilia Veche și Crăciuna cucerite, respectiv, de la unguri (1465) și munteni (1484). Între 22 iunie și 16 iulie 1479, Ștefan cel Mare construiește pe malul stîng al Dunării cetatea Chilia Nouă, cu participarea a 800 de zidari și 17000 ajutoare.

Cea de a doua linie de apărare este formată din Cetatea Nouă a Romanului de la Gîdinți, construită în două etape (1463–1483), Cetatea Neamțului, completată cu turnuri-platformă pentru artilerie (ante 1476) și Cetatea de Scaun a Sucevei, transformată și întărită.

Dintr-o fortăreață sediu al unei garnizoane, similară ca structură și destinație cu cetatea Neamțului, cetatea Sucevei este transformată într-un castel, locuință feudală fortificată. Totodată ea primește noi dispozitive de apărare, nucleul ei rectangular inițial fiind cuprins pe trei laturi de o nouă incintă de ziduri, întărită cu bastioane circulare, al cărei traseu se adaptează configurației reliefului.

1

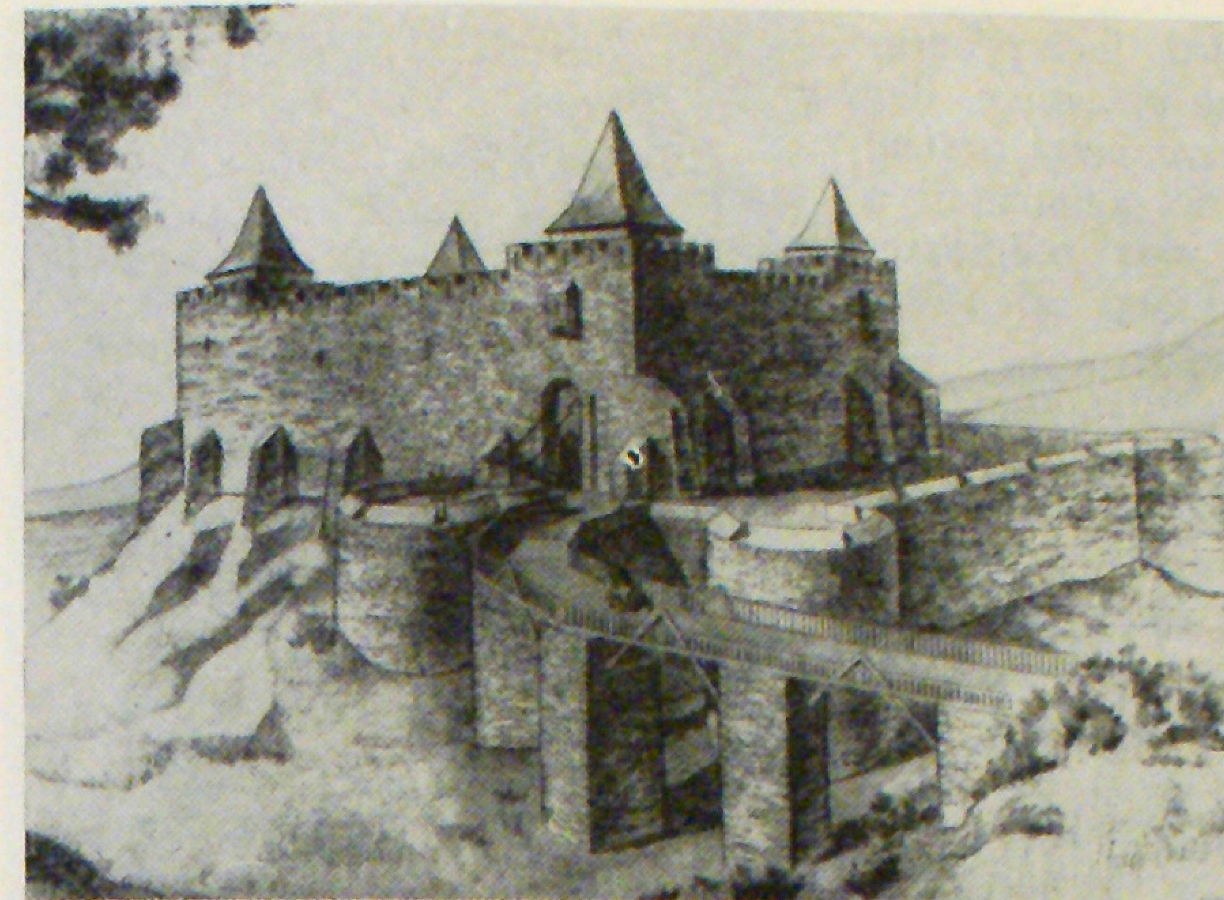


1. CETATEA ALBĂ (U.R.S.S.). Cetate de factură bizantină, construită de genovezi, a fost întărită de Ștefan cel Mare în anii 1454—1479.

2



3



Esența intervențiilor lui Ștefan cel Mare asupra vechilor cetăți constă în adaptarea lor la noile mijloace de luptă care se generalizează în a doua jumătate a secolului al XV-lea: armele de foc.

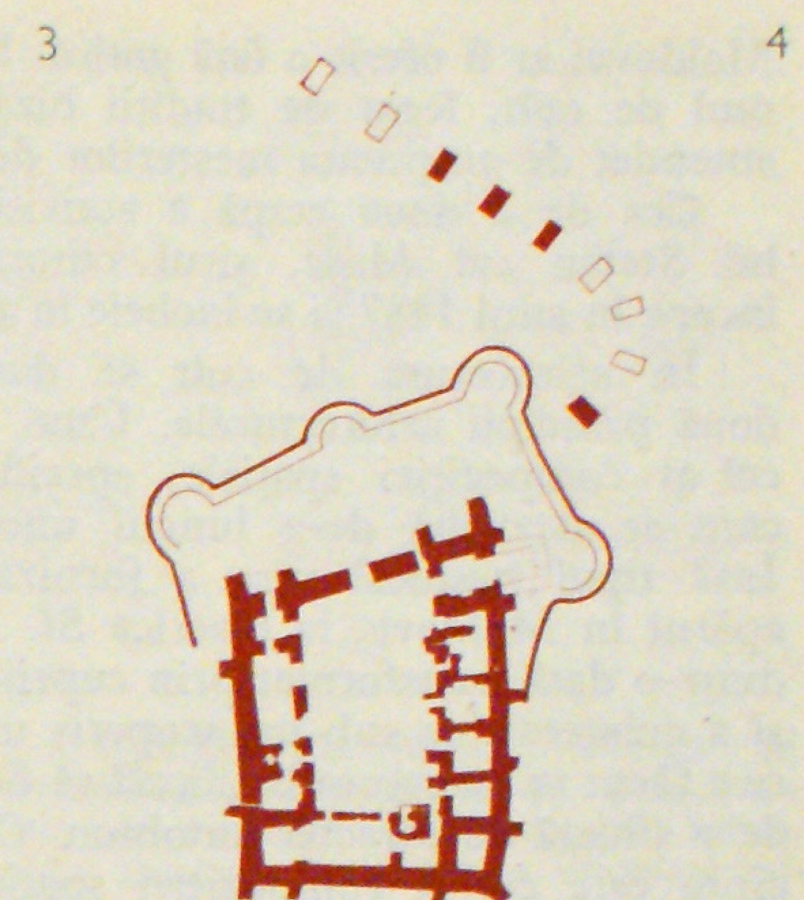
În principalele orașe ale țării, Vaslui, Piatra, Iași, Hîrlău, Huși, Ștefan cel Mare reconstruiește curțile existente sau clădește curți noi. De asemenea, el înzestrează orașele cu edificii monumentale de cult.

Mănăstirile refăcute sau ctitorite de Ștefan constituiau puncte de rezistență, refugii deajuns de sigure în cazul unor atacuri de mică amploare.

Mănăstirile Probota (1440–1454), Neamț (1497), Bistrița (1497) sînt doar refăcute și, eventual, întărite, iar Putna (1466–1481), Căpriana-Lăpușna (ante 1470), Voroneț (1488), Tazlău (1487) sînt ctitorii noi, care mai păstrează pînă astăzi cîteva elemente de fortificare din timpul lui Ștefan. Mănăstirile moldovenești au incinte patrulatere ordonate, întărite cu turnuri de plan pătrat sau poligonal, dispuse în colțuri și în cîmp, turnul porții, de obicei dominant ca masă, avînd și rol de post de observație.

Problemele tehnice și de expresie ale arhitecturii civile, chiar și atunci cînd acestea își fac loc în cadrul cetăților sau mănăstirilor, se rezolvă cu ajutorul arhitecturii gotice. Acest lucru este demonstrat de resturile de nervuri și elemente decorative și de ancadramentele întregi sau fragmente descoperite în incinta cetății de la Suceava și în componența diferitelor curți domnești sau mănăstiri. Sălile de recepție ale Cetății de Scaun erau soluționate prin divizarea lor longitudinală prin stîlpi și acoperirea compartimentărilor rezultate cu bolți pe nervuri. O boltă pe nervuri acoperă și catul de plan octogonal al Turnului Tezaurului de la Putna. O ceramică de factură gotică servea pentru pavimente și construcția sobelor. Dacă această arhitectură aulică ar fi ajuns în stare de integritate pînă astăzi, arhitectura

4

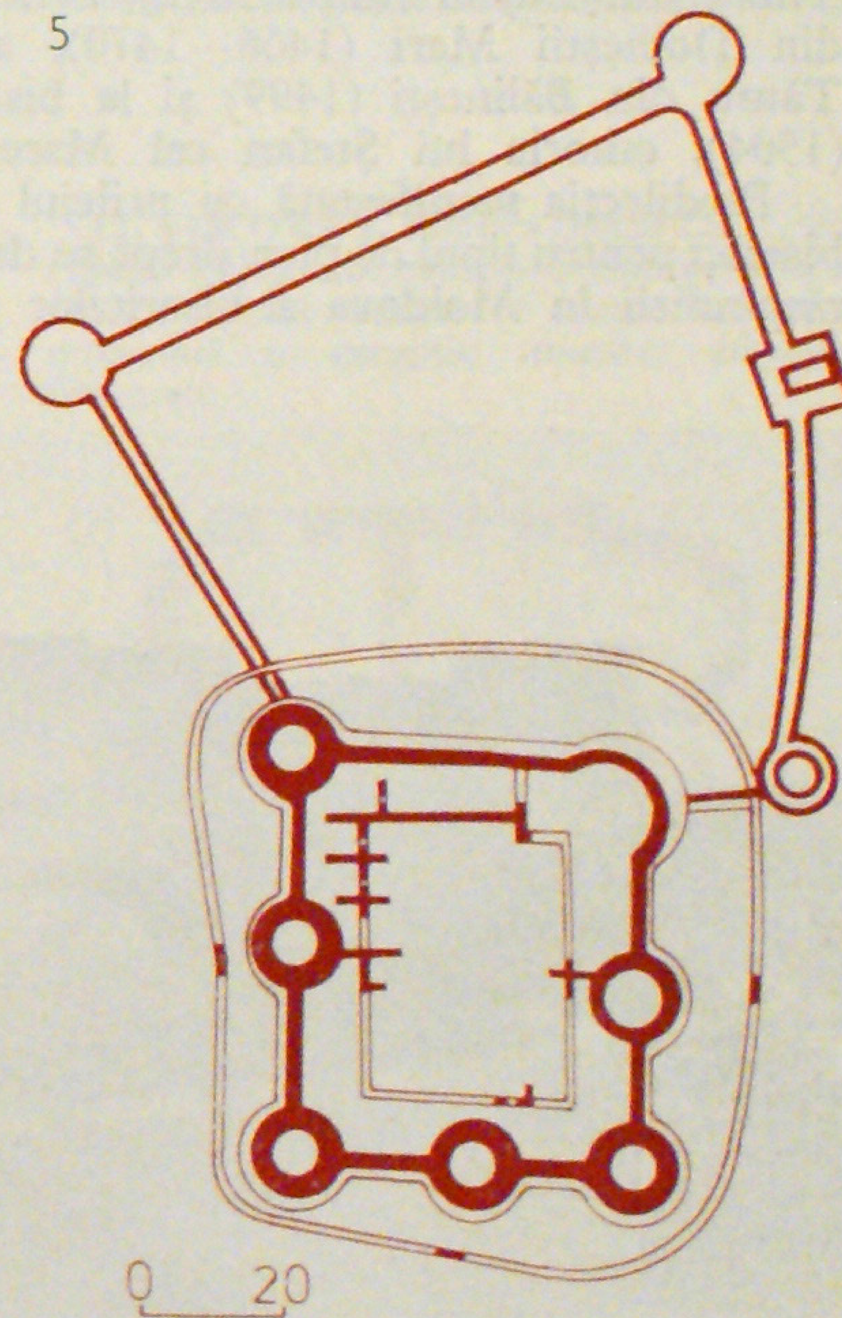


2. SUCEAVA. Cetatea de scuan. Ștefan cel Mare întărește vechiul fort mușatin de plan ordonat (1374—1391) inconjurîndu-l cu o incintă subordonată reliefului, cu turnuri dreptunghiulare decroșate în exterior, transformate apoi în turnuri semicirculare (fig. 1).

3, 4. CETATEA NEAMȚULUI. Ștefan cel Mare inalță zidurile cetății lui Petru Mușat (1374—1391) și amenajează o platformă de artilerie prevăzută cu rondele, legată cu drumul de acces printr-un pod fix cu un tronson ridicător.

5. GÎDINȚI – ROMAN. Cetatea nouă a Romanului, construită în a doua jumătate a sec. al XV-lea.

5



Moldovei ar fi oferit o față gotică. Excepție face programul de cult, legat de tradiții bizantino-balcanice, dar amendat de amprenta meșterilor de proveniență gotică.

Cea de a doua etapă a activității de construcții a lui Ștefan cel Mare, șirul ctitoriilor sale religioase, începe în anul 1487 și se încheie în anul morții sale,1504.

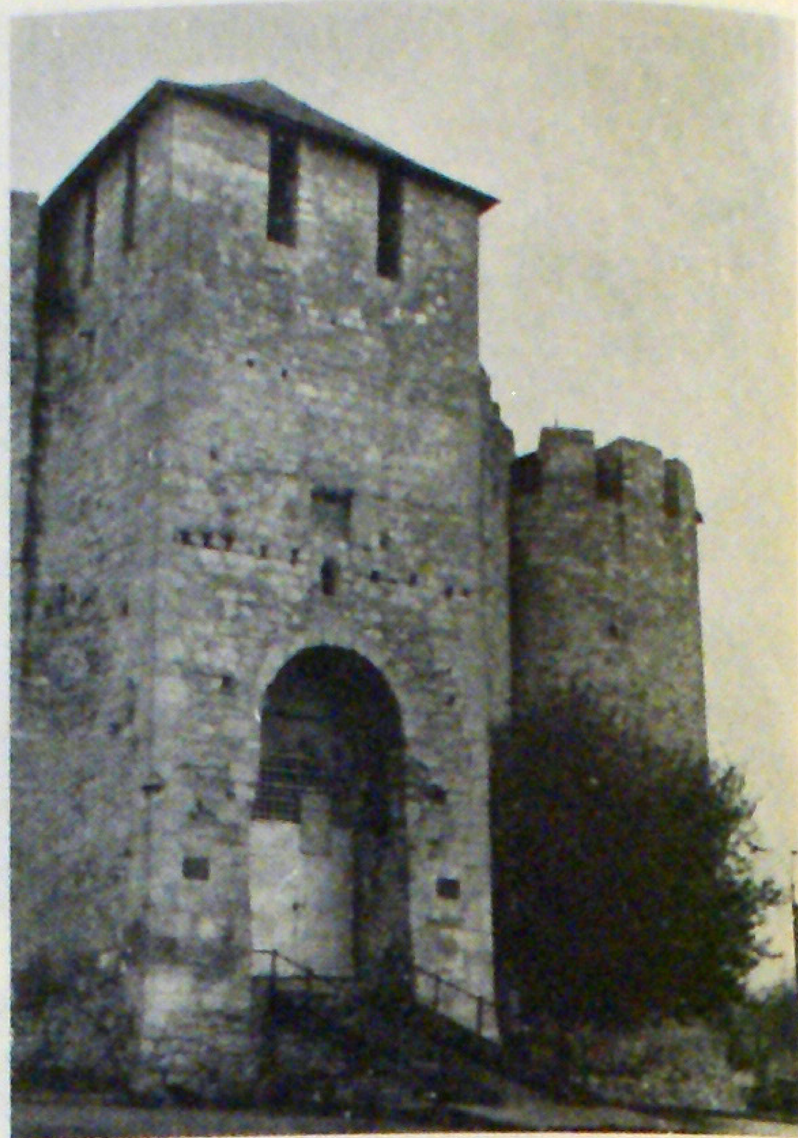
În arhitectura de cult se desfășoară lupta între două principii arhitecturale. Unul dintre principii este cel al compoziției spațiale, specifice tipului basilical, care se dezvoltă de-a lungul unei axe longitudinale. Însă tipul basilical care a furnizat acest principiu a apărut în Moldova, la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, dintr-o dată transformat prin cuprinderea navei centrale și a colateralelor sub un acoperiș unic de șindrilă, ceea ce a făcut ca structura basilicală să fie ascunsă, dominată de o siluetă de caracter autohton. Cel de al doilea principiu este cel al compoziției spațiale care tinde a se dezvolta în jurul unei axe verticale, încăperea cea mai importantă a bisericii, naosul, fiind exprimată ca atare prin compoziția de volume și silueta clădirii.

Principiul compoziției spațiale desfășurate de-a lungul unei axe longitudinale se întîlnește aplicat la bisericile care sînt ctitorii ale boierilor. Planul și spațiul lor par să rezulte din suprimarea colateralelor bisericii lui Bogdan din Rădăuți, dar fiecare dintre edificii dobîndește trăsături individuale distincte. Ceea ce le rămîne comun este planul drept, împărțit în pronaos și naos, amîndouă încăperile fiind acoperite cu bolți cilindrice întărite cu arce dublouri care se pierd în grosimea zidurilor sau se sprijină pe pilaștri. Acest tip de edificiu se întîlnește la biserica cneazului Teodor Vitold din Lujeni (după 1452), a hatmanului Șendrea din Dolheștii Mari (1466–1470), a marelui logofăt Tăutu din Bălinești (1499) și la biserica din Volovăț (1504), ctitoria lui Ștefan cel Mare.

Predilecția manifestată cu prilejul construirii acestor biserici pentru tipul de plan drept se datorează, probabil, răspîndirii în Moldova a bisericilor de lemn de plan drept, care au transmis bisericilor de zid anumite trăsături de plan și ale siluetei. O reminiscență a arhitecturii de lemn par să fie și absidele poligonale în exterior și interior sau poligonale în exterior și circulare în interior, care se întîlnesc atît la Lujeni, cît și la Dolhești și Bălinești. La aceasta din urmă biserică și pronaosul are către apus o terminație absidală poligonală.

Cel de al doilea principiu se întîlnește aplicat la bisericile ctitorii domnești. Apărut pentru prima oară la biserica mănăstirii Putna, construită între anii 1466 și 1470, dar refăcută la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, el este reluat apoi în cadrul unui grup de patru biserici cu dimensiuni mai reduse, clădite la Pătrăuți și Milișăuți în anul 1487, la Voroneț și Sîntilie de lîngă Suceava în anul 1488, pentru ca apoi să fie întruchipat în formele mai ample și mai evoluate ale bisericilor de oraș: Precista din Bacău (1491), Sf. Gheorhge din Hîrlău (1492), Sf. Nicolae din Iași (1491–1493), Sf. Nicolae din Dorohoi (1495), Sf. Niculae din Popăuți (1496). În anul 1497 se ridică două biserici de mănăstire la Tazlău și Neamț.

Cu excepția celei din urmă, toate aceste biserici au un plan trilobat, alcătuit din pronaos, naos și altar. La biserica mănăstirii Neamț, cel mai important monument al vremii lui Ștefan cel Mare, apare un exonartex sau un pridvor închis (tindă) și o încăpere pentru mor-



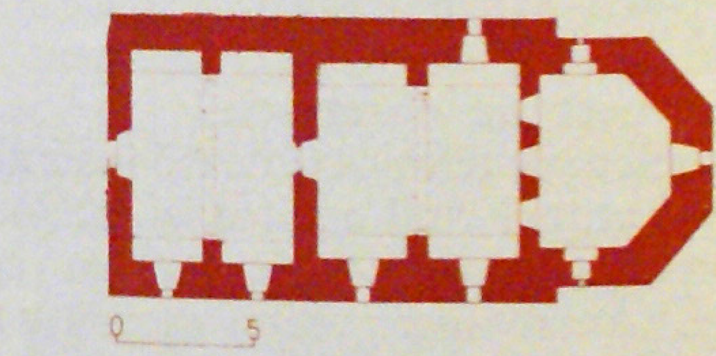
6

6, 7. **SOROCA** (U.R.S.S). Cetate de frontieră, construită din inițiativa lui Petru Rareș în cursul celei de a doua domnii ale sale (1542—1546).

Monumentele de cult edificate în vremea lui Ștefan cel Mare, de plan drept cu terminație absidală aparțin, după Gh. Balș, tipului « arhaizant » derivat din formula bisericii Sf. Nicolae din Rădăuți prin alipirea stîlpilor la zidurile laterale și transformarea colateralelor în nișe.

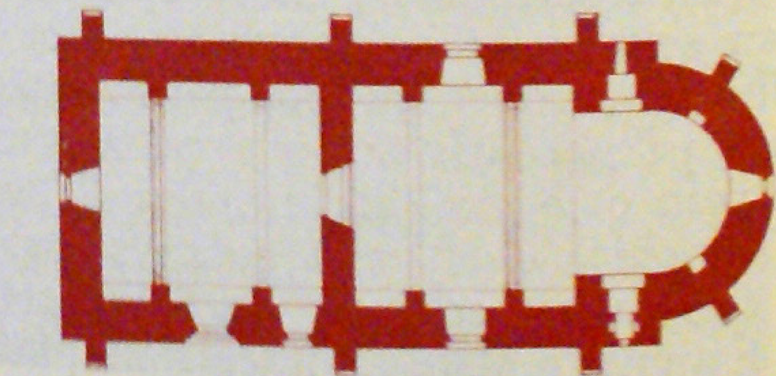


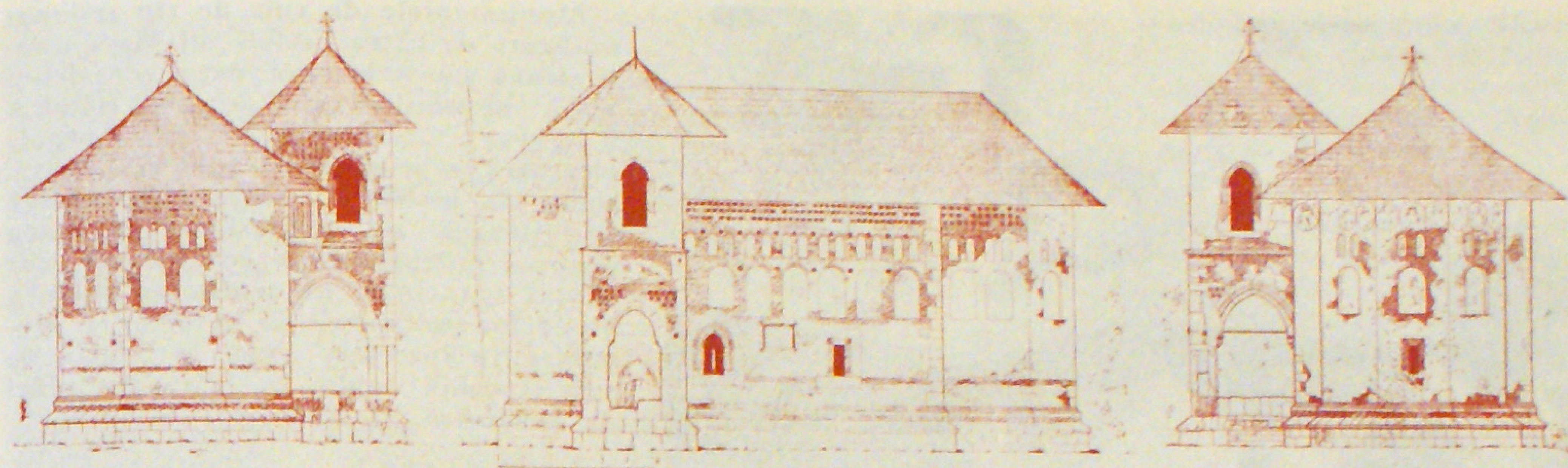
◄ 7



8

12





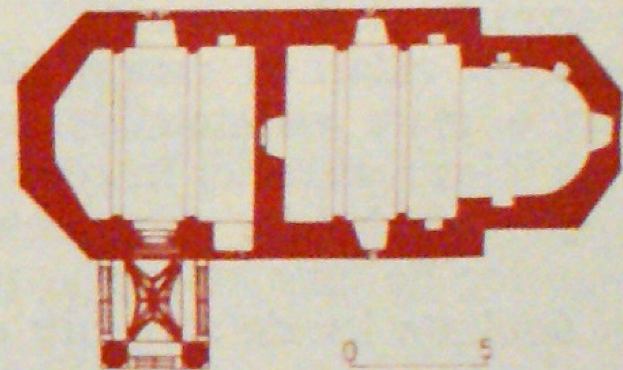
9

8. **DOLHEȘTII MARI.** Biserica Sf. Paraschiva este atribuită, pe baza unor știri din anii 1466—1470, inițiativei hatmanului Șendrea. V. Vătășianu consideră utilizarea pilaștrilor și a dublourilor care, împreună, generează forma unui contrafort răsturnat, o soluție de caracter bizantin folosită și la Vodița II, iar frîngerea bolților și absida poligonală în interior și exterior o reminiscență gotică. Acest din urmă detaliu îl face pe N. Grigoraș să o atribuie vremii lui Alexandru cel Bun (1400—1432).

9–11. **BĂLINEȘTI.** Biserica curții logofătului Tăutu (ante 1493) are ca particularități dubla terminație absidală și prezența unui pridvor încălecat de o clopotniță, alipit laturii de sud (dispoziție specifică locuinței populare), particularități preluate și de alte monumente din secolele următoare.

12. **VOLOVĂȚ.** Biserica Înălțării Sf. Cruci (1500—1502), edificată de Ștefan cel Mare, replica tipului utilizat la curțile boierilor, reprezintă o excepție printre ctitoriile domnești.

10



11



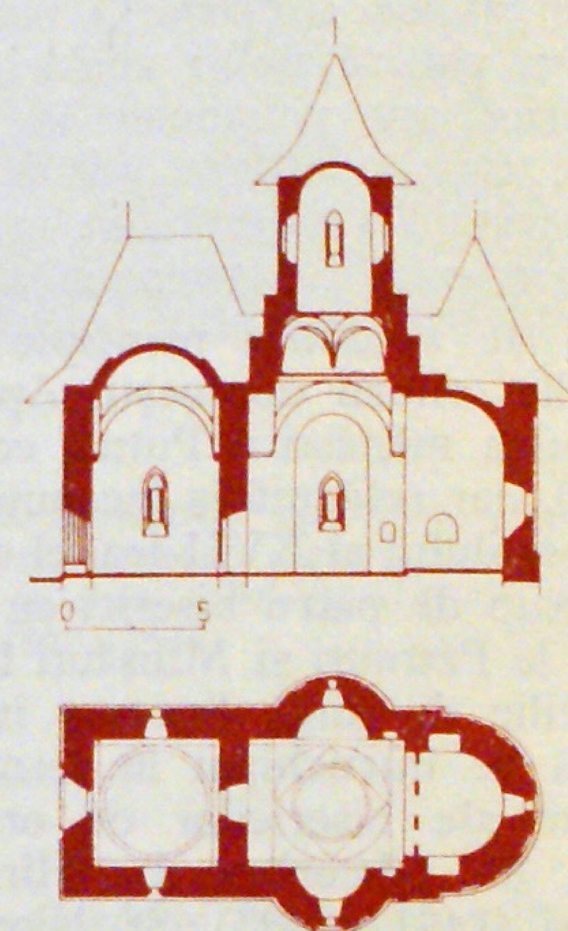
Monumentele de cult de tip trilobat edificate de către Ștefan cel Mare acumulează caracteristici care vor defini seria monumentelor de tip trilobat « de oraș »: sisteme de boltire cu cupole ridicate pe arce în consolă și piezișe, turla de secțiune redusă care obligă invelitoarea să se desfacă în patru corpuri independente, contraforți care susțin trunchiul, decorația de firide a absidelor poligonale în exterior și circulare în interior, șirul de ocnițe de sub strașină dublat de friza din plăci de ceramică.



13



14



15

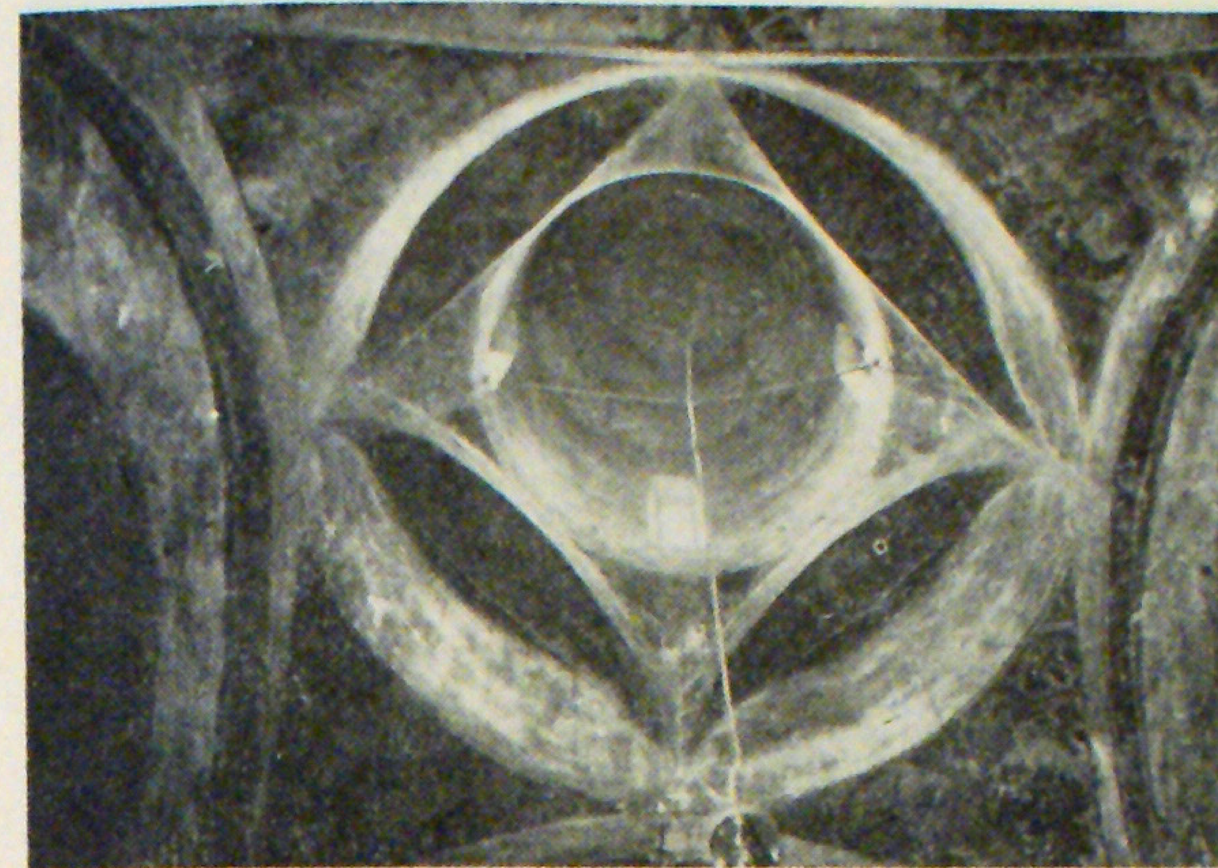


16

minte, gropnița, situată între naos și pronaos. Toate încăperile sînt despărțite prin ziduri, acest procedeu constituind, probabil, o reminiscență a sistemului adițional caracteristic arhitecturii lemnului. Încăperea cea mai importantă, naosul, este pusă în evidență printr-o turlă, care reprezintă elementul dominant al compoziției spațiale și de volume.

Meșterii zidari ai vremii lui Ștefan cel Mare elaborează o mare varietate de tipuri de boltire, bazate toate pe folosirea arcelor în consolă, care își trag originea din modul de boltire al naosului bisericii din Siret, și a sistemelor de arce etajate și piezișe.

În tendința lor de a reduce deschiderile de acoperit și de a accentua eleganța turlelor și elansarea edificiilor, meșterii moldoveni au introdus în interiorul începutului de cilindru, ridicat deasupra celor patru mari arce cilindrice în consolă ale naosului, un al doilea rînd de arce, dispuse pieziș, la 45°; în felul acesta se realizează o reducere importantă a diametrului turlei, suprapunerea de arce cilindrice și pendentivi găsindu-și expresia în exterior prin intermediul suprapunerii de baze de formă prismatică și stelată.



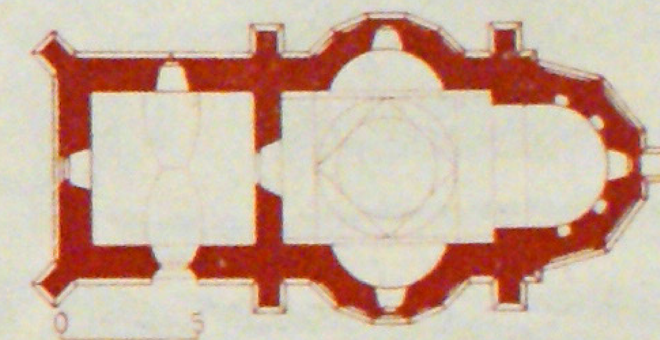
17

13–18. PĂTRĂUȚI. Biserica Sfintei Cruci (1487), ctitoria lui Ștefan cel Mare. Apropiată ca plan de Sf. Treime din Siret este lipsită de contraforți, iar turla se sprijină pe o singură bază de plan pătrat.

19. MILIȘĂUȚI. Biserica Sf. Procopie (1487), ctitoria lui Ștefan cel Mare, distrusă de austrieci în cursul primului război mondial, adaugă formulei utilizate la Pătrăuți, contraforți cu sens predominant decorativ.

Pentru ridicarea cupolelor oarbe, de obicei în pronaos, meșterii moldoveni au recurs, în unele cazuri, la sistemul complex format din două rînduri de cîte patru arce diagonale cu nașterile dispuse în același plan, generînd forme stelate de mare rafinament plastic, care variază după cum arcele piezișe se intersectează fie cu un cilindru vertical (pridvorul adăugat bisericii lui Bogdan din Rădăuți) fie cu un inel sferic (pronaosul bisericii Sf. Gheorghe din Hîrlău).

Bisericile domnești de tip trilobat au o siluetă plină de avînt care se caracterizează printr-o creștere dina-



19



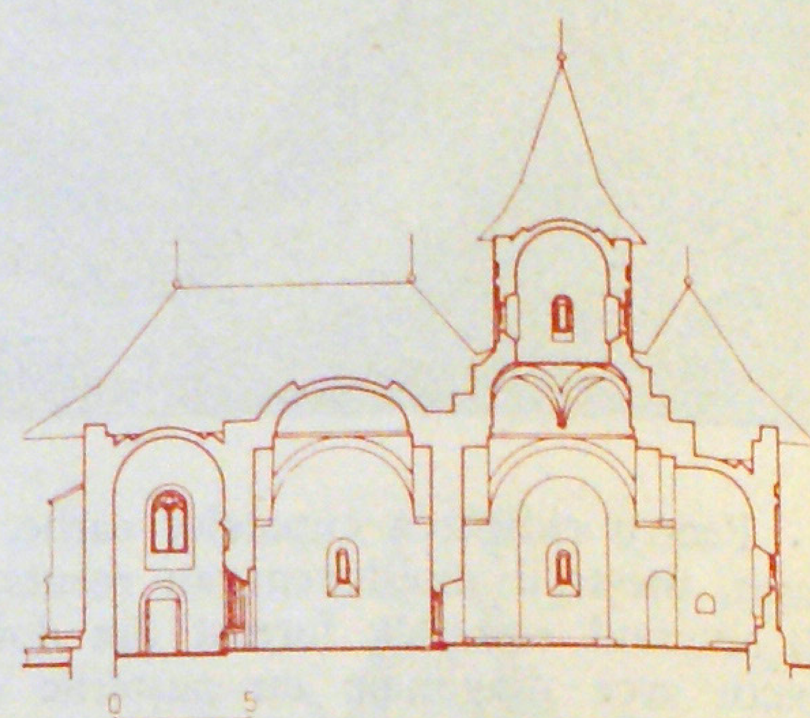
18

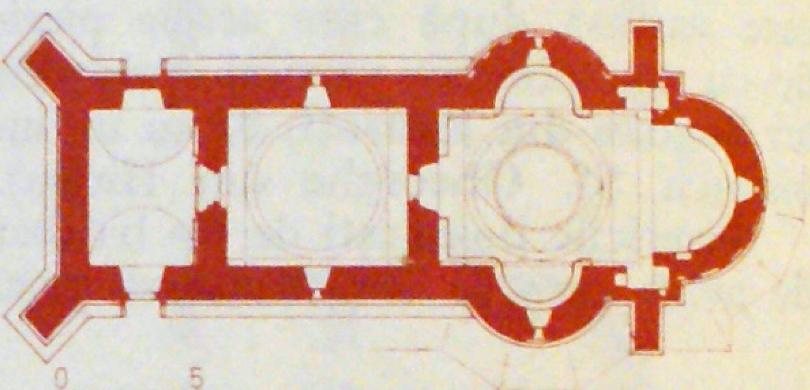


20

20–23. VORONEȚ. Biserica mănăstirii (1488), ctitoria lui Ștefan cel Mare, apropiată ca formulare îndeosebi de biserica din Pătrăuți, este transformată în anul 1547 din inițiativa mitropolitului Grigore Roșca prin adăugarea unui pridvor închis (tindă sau nartex) destinat să fie acoperit cu o frescă monumentală.

21





22



mică și gradată. Trunchiul lor masiv, dar zvelt, construit două treimi din piatră brută și treimea superioară din cărămidă, are la bază un soclu puternic profilat și este susținut de contraforți. Caracterul masiv și închis al zidului, care predomină categoric asupra deschiderilor de dimensiuni relativ mici, este atenuat de firidele care decorează absidele și de șirurile de ocnițe de sub streașină dublate de o friză de discuri de ceramică smălțuită și policromă, care înviorează paramentul. De la acest trunchi, ale cărui proporții adunate și dezvoltate pe verticală sînt accentuate de contraforți, se trece prin intermediul a două-trei baze de plan pătrat sau stelat la o turlă înaltă și elegantă. Compoziția fețelor turlei reia compoziția tripartită a volumului principal al bisericii: un soclu, un trunchi susținut de contraforți și o friză de ocnițe și discuri de ceramică.

Tipul de sinteză, care rezultă din lupta celor două principii de compoziție spațială analizate, constituie o negare și a compoziției spațiale longitudinale și a exprimării prin elemente verticale a spațiului dezvoltat în jurul unei axe verticale, mijloc consacrat de a mate-



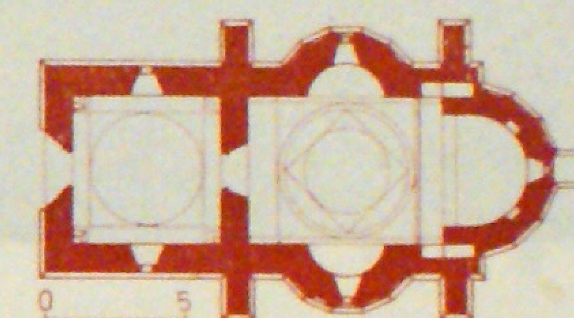
23

24–26 SÎNTILIE – SUCEAVA. Biserica Sf. Ilie (1488), ctitorie a lui Ștefan cel Mare, include toate elementele care vor defini ctitoriile de oraș, acumulărilor semnalate la bisericile din același grup, adăugîndu-se o bază stelată ridicată deasupra bazei pătrate a turlei și friza de ceramică smălțuită.

24



25



26



rializa prin imagini funcțiunile cultului și, în același timp, de a semnala destinația edificiului.

Tipul de sinteză reține, în schimb, pe de o parte, planul drept și învelitoarea de proveniență populară, pe de altă parte, principiul acoperirii succesiunii de spații interioare prin cupole, care rămîn oarbe, ascunse sub învelitoare. El constituie o reluare a tipului de plan drept, însă pe baza unei compoziții spațiale mai complexe și de caracter schimbat. Ca urmare, biserica este ascunsă, îmbrăcată într-un înveliș autohton, de tradiții populare, iar expresia ei plastică exterioară se sustrage unor formule tipice adoptate de arhitectura religioasă, dobîndind, în schimb, un caracter domestic și, în anumite limite, popular. Exemple sînt bisericile de tipul Borzești (1493–1494), Războieni (1496), Piatra (1497–1490) și de tipul Arbore (1502), Reuseni (1502–1504), care se disting prin trăsăturile semnalate. Este vorba deci de victoria în arhitectura religioasă a unui principiu laic și popular.

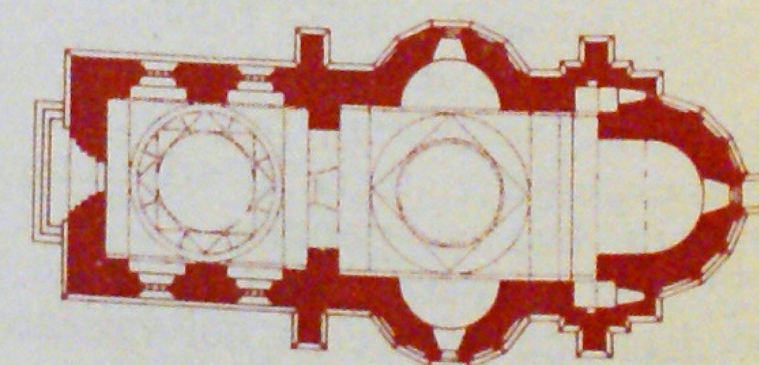
Bisericile aparținînd tipului de sinteză îmbogățesc procedeele de boltire cu noi variante. La bisericile din



«Bisericile de oraș», ctitorii ale lui Ștefan cel Mare, realizate între anii 1490–1496, preiau caracteristicile cristalizate cu prilejul elaborării bisericilor trilobate de sat, dezvoltîndu-se la o scară mai amplă. Toate, cu excepția bisericii curții din Hîrlău, au un pronaos ușor lărgit nesprijinit de contraforți, două sau mai multe baze stelate care susțin turla și un bogat decor ceramic. În cadrul organismelor urbane în care s-au integrat, ele îndeplineau o funcție dominantă.

28





grupul Borzești, Războieni, Piatra-Neamț pronaosul alungit este boltit cu două cupole oarbe, ridicate pe arce în consolă etajate. Arcul membrană, care desparte cele două cupole, capătă în profil cîteva retrageri în consolă, avînd forma unui contrafort răsturnat și acționînd din punct de vedere static ca atare. La Arbore, pronaosul este boltit cu o cupolă de mici dimensiuni ridicată pe patru perechi de arce dispuse etajat.

Sistemele de bolți pe arce în consolă și etajate impresionează prin efectele plastice rezultate din abilitatea soluției constructive: ele dau impresia că formele arcuite dispuse etajat pot rămîne suspendate prin faptul că elementele lor componente, aflate în relații de strînsă subordonare unele în raport cu celelalte, se sprijină reciproc.

Biserica din satul Arbore, construită pe pămînturile hatmanului Luca Arbore, portar de Suceava, mare dregător al Moldovei, aduce o soluție nouă, necunoscută pînă atunci în plastica monumentală a arhitecturii moldovenești. Zidurile laterale, prelungite sub forma unor ante, legate printr-un arc în plin cintru, generează pe fațada de apus a bisericii o nișă monumentală de mari proporții (cu o înălțime de 9 m, o deschidere

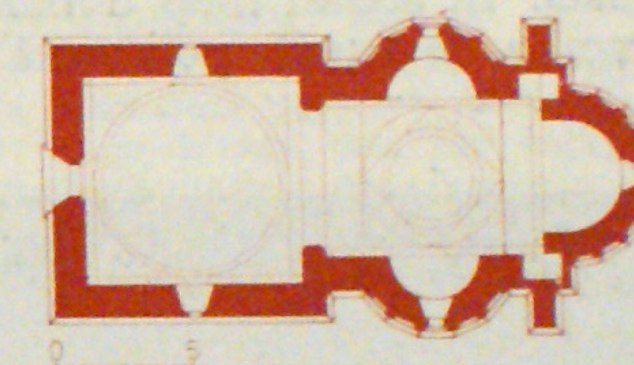


29

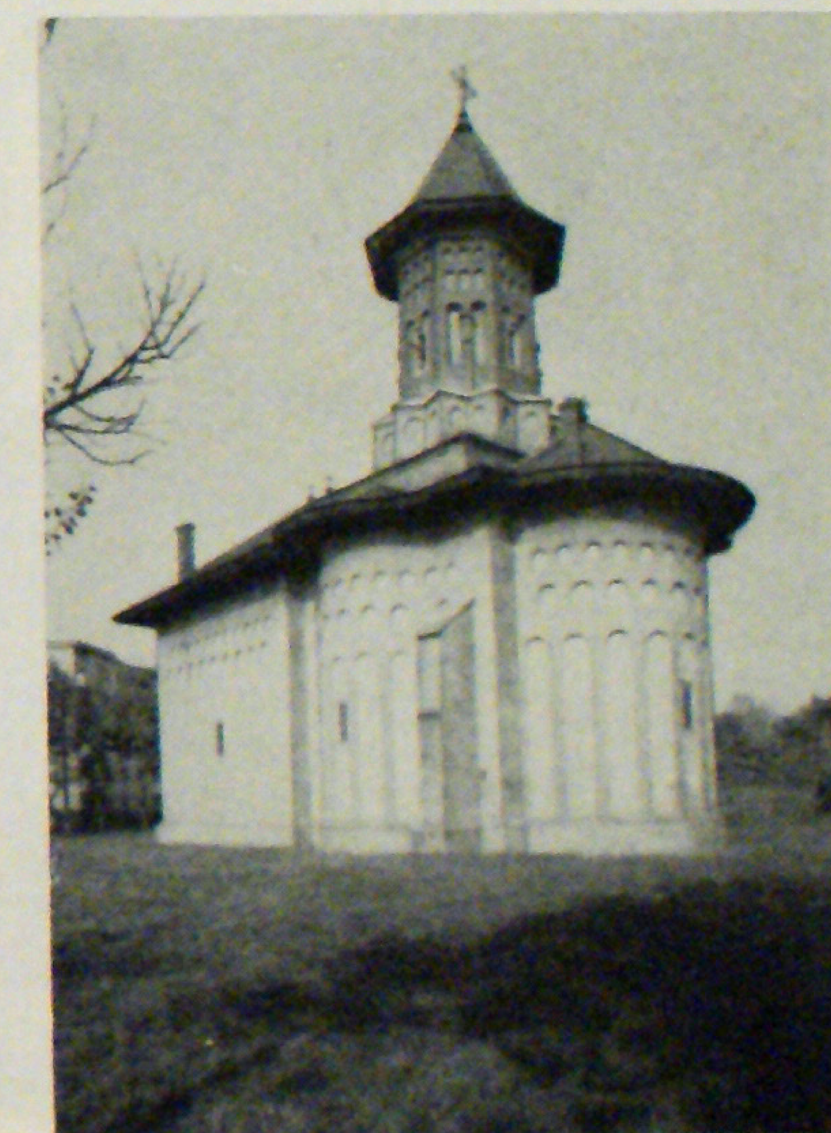
27–29. HÎRLĂU. Biserica curții domnești (1492), dintre toate monumentele aparținînd aceluiași tip, beneficiază în cel mai înalt grad de efectele plastice ale unei compoziții dinamice și gradate.

30, 31. BACĂU. Biserica Precista (1491) reprezintă tipul curent de biserică de oraș.

30



31



de 6 m și o adîncime de 2 m). Această nișă dă edificiului, de proporții reduse, o monumentalitate neobișnuită, constituind în arsenalul plastic al arhitecturii moldovenești una dintre soluțiile cele mai originale.

Plastica clădirii este rezolvată într-un mod deosebit de laconic. Planul drept generează un volum prismatic alungit, căruia i se racordează o absidă de traseu semicircular, întregul edificiu fiind prins de o învelitoare înaltă de șindrilă care se prelungește către apus cu un ieșind în formă de umbrelă.

Nișa bisericii de la Arbore va constitui germenele dezvoltării pridvorului moldovenesc deschis din arhitectura primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Caracterul primitor și optimist pe care prezența acestui element îl dă clădirii, modul de a o preceda sugerează ideea că originea sa trebuie căutată în arhitectura prispei și a pridvorului casei țărănești pe care meșterul a transfigurat-o, dezvoltînd-o, în chip original, la o scară monumentală. Prispa fără stîlpi a unei case Straja (azi în Muzeul Satului din București), prinsă între ante, sugerează un asemenea antecedent.

Este semnificativ faptul că în Moldova lui Ştefan cel Mare se constituie programul bisericii-monument comemorativ, destinat să păstreze memoria unor lupte împotriva invadatorilor străini. Acest program este explicitat numai prin pisania bisericii din Războieni, dar legenda transmisă de cronicari, după care voievodul în urma fiecărei lupte construia o biserică, deşi nu corespunde unei realităţi cronologice, confirmă existenţa acestuia.

Întreaga modenatură de piatră a bisericilor, profilatura soclurilor, cornişelor şi a copertinelor contraforţilor, modul de a trata muchiile zidurilor cu piatră făţuită, ancadramentele de portaluri, uşi şi ferestre, sînt de caracter gotic. Pentru epoca lui Ştefan cel Mare nu există documente cu privire la provenienţa meşterilor gotici care au realizat pietrăria sculptată a bisericilor. După caracteristici stilistice, se presupune că locul lor de baştină ar fi fost Transilvania şi, poate, în unele cazuri, Polonia.

Plăcuţe şi îndeosebi discuri de ceramică smălţuită şi policromă alcătuiesc frize în partea superioară a zidurilor şi a turlelor, decorează timpanele arcelor sau accentuează arhivoltele. Acest decor ceramic îşi are antecedente în ornamentaţia bisericii Sf. Treime din Siret şi a bisericii mănăstirii Cotmeana, a cărei legătură cu tradiţiile ceramicii ornamentale balcanice a fost subliniată. În acelaşi timp trebuie luată în considerare şi ceramica de faţadă, policromă şi smălţuită, utilizată



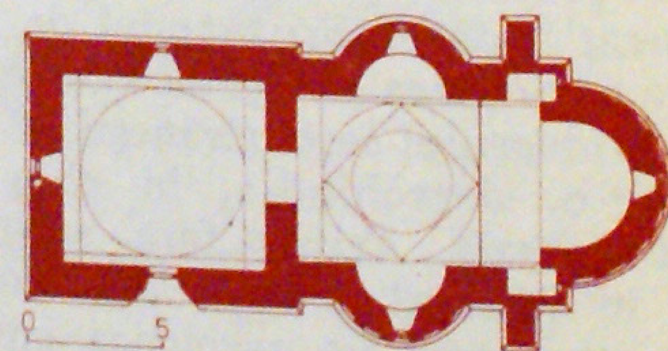
32

32, 33. **IAŞI.** Biserica Sf. Nicolae Domnesc (1491—1493), biserica Curţii Domneşti, ctitorie a lui Ştefan cel Mare, demolată şi reconstruită arbitrar de către arh. Lecomte du Noüy.

33



34



în arhitectura gotică din nordul Europei. Ambele aceste surse, şi cea sudică şi cea nordică, ar fi putut furniza sugestii arhitecturii moldave. Discurile, motivul predominant al ceramicii ornamentale din vremea lui Ştefan cel Mare, par să fie totuşi de factură balcanică, deşi temele heraldice care împodobesc aceste discuri sînt de factură occidentală. Cîteodată ornamentul ceramic apare sub forma unor veritabile bliduri ţărăneşti decorate, prinse în zidăria bisericilor.

Oricare ar fi provenienţa ornamentaţiei de ceramică, larga ei utilizare constituie expresia ataşamentului pentru ornament şi culoare a tradiţiei folclorice moldoveneşti, a cărei mărturie stau ceramica, ţesăturile şi costumul popular, deosebit de bogate sub aspect cromatic în Ţara de Sus.

Prezenţa pregnantă a modenaturii gotice a făcut pe unii cercetători să supraliciteze componenta gotică a arhitecturii moldoveneşti. Pe seama acestei componente a fost pusă şi elansarea caracteristică edificiilor de cult şi variatele modalităţi de boltire prin care meşterii au obţinut reducerea deschiderilor de acoperit.

Oriunde a apărut, impresia de elansare, de avînt a unor edificii se datorează raportului dintre dimensiunile în plan şi cele verticale. Aceasta este o trăsătură comună arhitecturii populare de lemn a multor popoare din nordul Europei cît şi unor arhitecturi culte cum sînt cele gotică, armenească, georgiană sau sîrbească. Ceea ce le diferenţiază este modul de dispoziţie a accentelor verticale în raport cu spaţiul interior. Spre deosebire de arhitectura religioasă gotică, unde elementele avîntate ale siluetei, turnurile, sînt aşezate în părţile terminale ale edificiilor, flancînd faţada principală şi transeptul, turlele bisericilor armeneşti, georgiene, sîrbeşti sau moldoveneşti supraînalţă încăperea principală, naosul, soluţia spaţială a acestuia putînd fi considerată, în cazul celor din urmă, ca un tip central nedesăvîrşit. Verticalitatea bisericilor cu turlă ale vremii lui Ştefan cel Mare, departe de a avea o monumentalitate agresivă, generează imagini echilibrate şi optimiste. Mai mult decît o tendinţă de afirmare a unui principiu legat de religie, dezvoltarea lor pe verticală, un privilegiu al ctitoriilor domneşti, apare ca un simbol aulic şi totodată un principiu de compoziţie urbanistică, ansamblurile curţilor domneşti, oraşele în plină dezvoltare resimţind nevoia unor verticale.

Impresia de elansare a bisericilor este sporită de acoperişurile înalte, învelite cu şindrilă. Chiar şi în cazul acoperişurilor unitare ca volum, care acoperă edificiile de plan drept, frîngerile de pantă, cerute de raţiuni constructive, conferă acestui element de protecţie a clădirii importante valenţe estetice. În Serbia sau Ţara Românească, plastica volumelor bisericilor trilobate rezultă din exprimarea sinceră în exterior a sistemelor de boltire, învelitorile fiind aşezate direct peste extradosul bolţilor. Acest tip de edificiu transplantat în Moldova s-a găsit faţă în faţă cu tradiţia învelitorilor înalte cerute de rigorile climei.

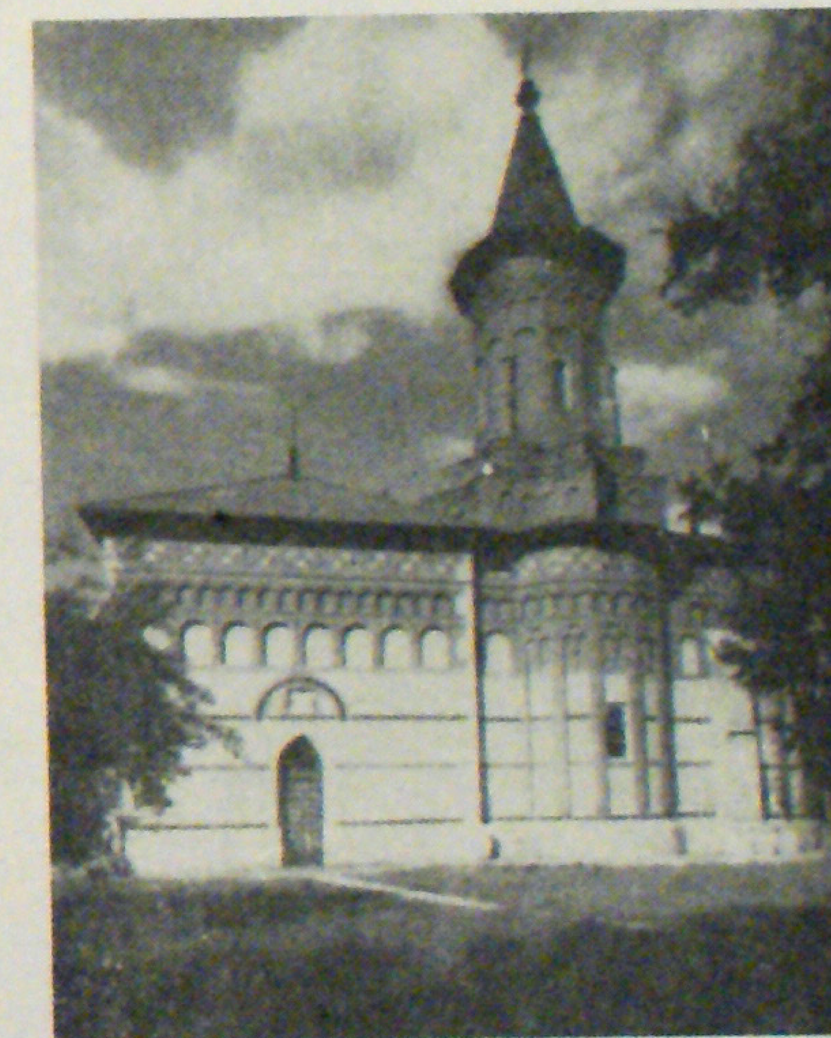


35

35. **DOROHOI.** Biserica Sf. Nicolae (1495), ctitorie a lui Ştefan cel Mare, preia din arhitectura populară ideea unui acces pe faţada de sud, care sub imperiul unei compoziţii simetrice, este repetat şi pe faţada de nord.

36. **POPĂUŢI – BOTOŞANI.** Biserica Sf. Nicolae, ctitorie a lui Ştefan cel Mare (1496).

36

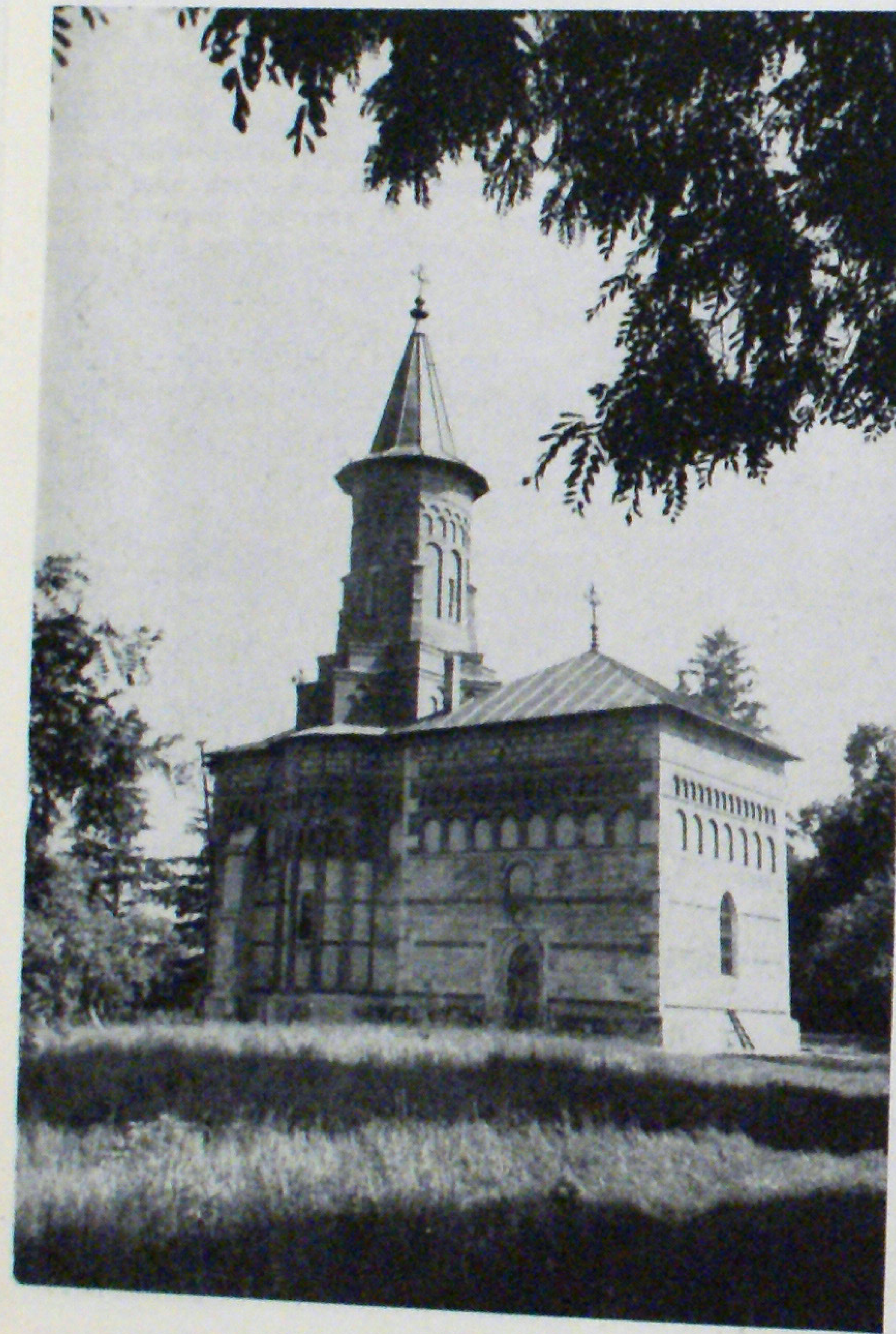


Pentru a-și putea îndeplini destinația sa funcțională, simbolică și estetică, în cazul bisericilor moldovenești, turla obligă învelitoarea înaltă să se desfacă către cele patru puncte cardinale în corpuri independente, desprinse din volumul acoperișului care își păstrează continuitatea cornișei. Este o soluție de necesitate, transformată într-o caracteristică de stil, care nu trebuie confundată cu învelitorile gotice separate ale unor corpuri de înălțimi diferite, sursele sale găsindu-se în propria dezvoltare a arhitecturii moldovenești.

O seamă de formule plastice ale arhitecturii bisericilor vremii lui Ștefan cel Mare, în ceea ce privește originea lor, pot fi puse pe seama arhitecturii de lemn. Așa de pildă, bazele stelate ale turlelor își au probabil originea în procedeul de a prelungi bîrnele de sub streașină ale absidelor poligonale ale bisericilor de lemn, de unde a rezultat forma stelată, transpusă în vechime în arhitectura de zidărie. Chiar și contraforții bisericilor moldovenești, gotici ca aspect și prin modul de lucrare a pietrei, sînt așezați adesea fără sens constructiv la îmbinarea zidurilor, amintind încheieturile acoperite cu ștenapi (babe) ale pereților din bîrne.

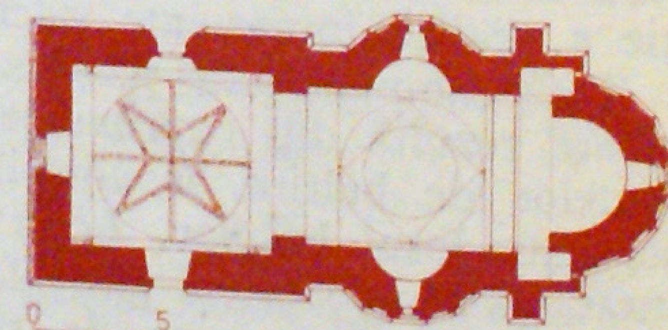


38



37

39



Tradițiilor arhitecturii lemnului li se datorează, probabil, și unele aspecte ale procedeelor de boltire. Modul de ridicare al bolților cilindrice pe console pare mai apropiat de dispozițiile întîlnite în arhitectura bisericilor de lemn, decît de sistemul gotic al sprijinirii nervurilor pe console (excepție fac consolele în formă de contrafort răsturnat ale arcelor diafragmă din pronaosurile de tip Borzești-Războieni-Piatra, asemănătoare unor console de bovindouri întîlnite în arhitectura civilă gotică din Transilvania). Sistemul arcelor piezișe are și el la origine modalitatea de a reduce o deschidere în tavan prin intermediul unuia sau mai multor rînduri de bîrne dispuse diagonal, fapt demonstrat de copierea unor asemenea dispoziții de lemn de arhitectura rupestră a Indiei și de transpunerea lor sub forma arcelor de piatră de către pridvoarele de tip gavit ale bisericilor armenești. În ceea ce privește sistemul complex de arce piezișe (mai lesne de confundat cu o structură gotică deoarece prin intersecție cu o suprafață sferică din arcele cilindrice stelate nu se păstrează decît niște nervuri), el se întîlnește realizat în piatră în moscheea din Cordoba (faza 961–966) cu opt arce, dar este considerat de proveniență orientală, și cu șase arce în gavitul unei biserici din Horanașat (1251), unde reproduce, probabil, alte exemple mai timpurii. Din cele de mai sus rezultă: sistemul arcelor piezișe este

37–39. POPĂUȚI – BOTOȘANI. Biserica Sf. Nicolae, ctitoria lui Ștefan cel Mare (1496), se distinge de celelalte edificii din grup prin modul de boltire al pronaosului cu o calotă decorată cu nervuri de ceramică, care descriu o stea. În preajma bisericii se află un turn-clopotniță a cărei secțiune trece succesiv de la pătrat la octogon și iarăși la pătrat, fapt care sporește senzația de elansare și eleganță a siluetei.

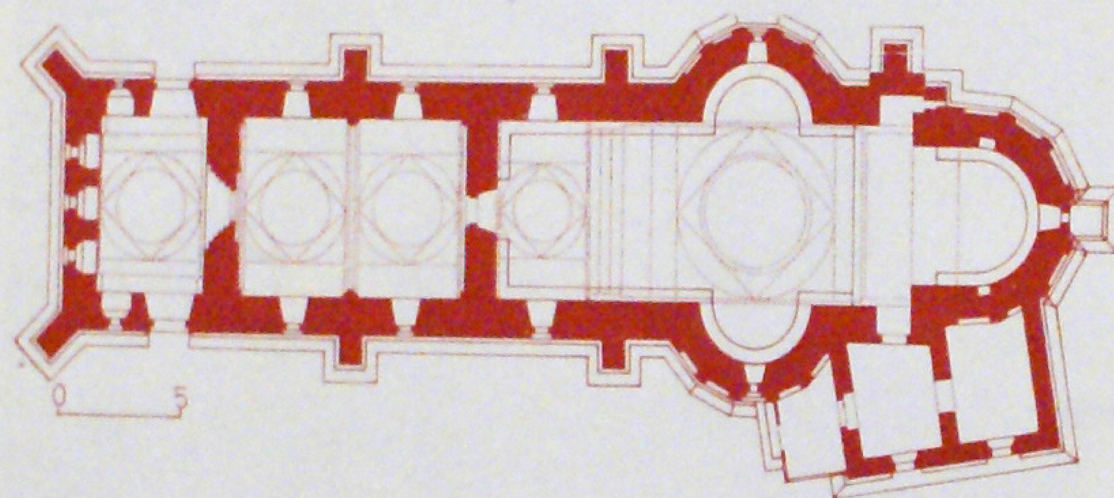
40. VÎNĂTORI NEAMȚ. Mănăstirea Neamț, așezămînt întemeiat în vremea lui Petru Mușat, păstrează din faza inițială partea inferioară a turnului-clopotniță și urmele fundației unei biserici de lemn dispuse în axul intrării, înlocuite în anul 1796 prin biserica Sf. Gheorghe, intercalată prin strămutare în procesul restaurării ansamblului între chiliile laturii de est a incintei.

40





41



42

mult anterior arhitecturii gotice și nu are nimic comun cu bolțile gotice pe nervuri; sursele sale îndepărtate sînt structurile de lemn transpuse în piatră; prezența în Moldova a acestui sistem se poate datora unor sugestii armenești sau este rezultatul parcurgerii pe cont propriu a drumului de la structuri de lemn lastructuri de zidărie.

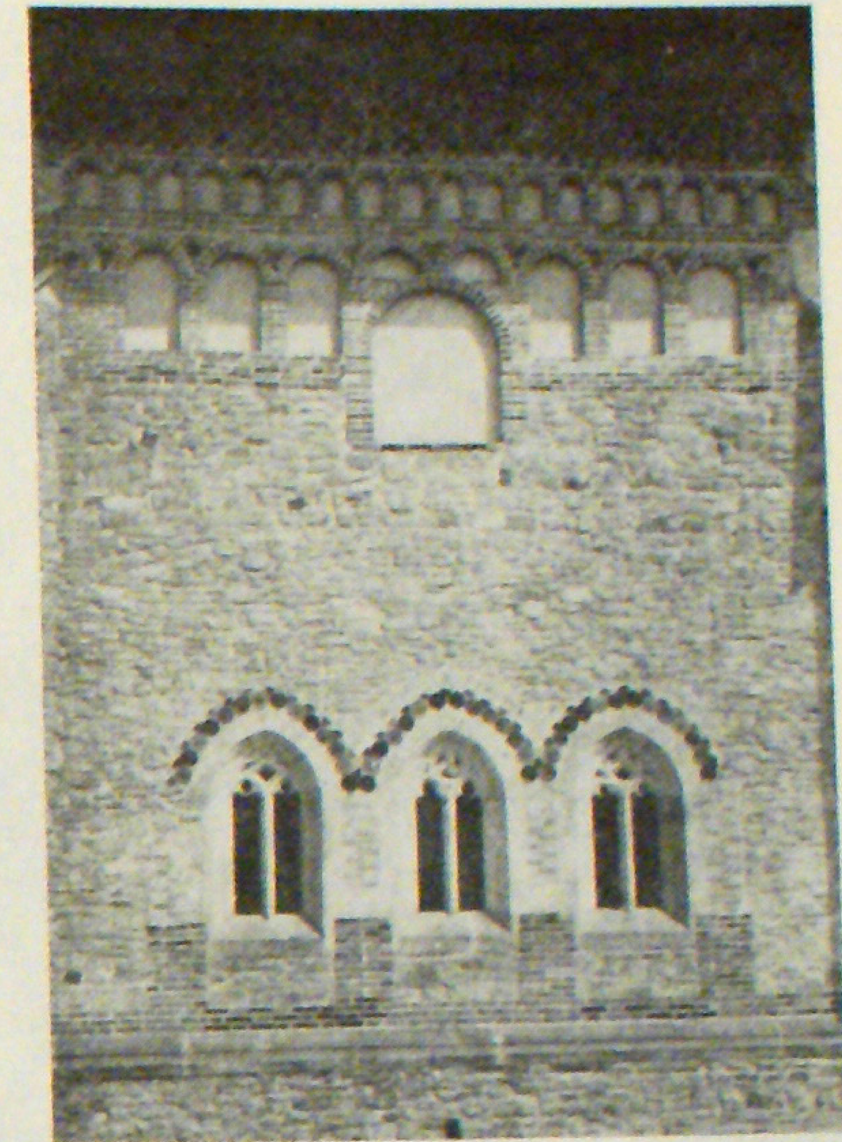
În arhitectura bisericilor moldovenești este cunoscută o singură boltă gotică veritabila: este vorba de bolta stelată care acoperă catul inferior al turnului-clopotniță al bisericii din Bălinești. O altă formă stelată cu patru colțuri realizată din nervuri de ceramică nu este decît un decor care împodobește suprafața cupolei pronaosului bisericii Sf. Nicolae din Popăuți-Botoșani.

Toate celelalte bolți sînt cupole pe pendentivi ridicate pe arce în consolă și etajate. În momentul în care meșteri gotici de înaltă calificare au trebuit să ridice, la cererea lui Ștefan cel Mare, în Transilvania, la Feleac și Vad, biserici ortodoxe de plan trilobat, ei au recurs la bolți pe nervuri de factură gotică, secretele bolților moldovenești fiindu-le inaccesibile.

Stilul moldovenesc a fost caracterizat adesea ca o sinteză bizantino-gotică. Pentru ca o asemenea apreciere să fie corectă, trebuia considerată ponderea componentelor care au generat această sinteză. Dacă cioplitorul în piatră, *lapicida*, decoratorul clădirii, a fost gotic, meșterul zidar, *murator*, arhitectul clădirii, a fost probabil autohton. Decorația gotică a fost grefată pe un fond local care avusese timp să asimileze, în procesul trecerii de la o arhitectură de lemn la una de zidărie, o sumă de experiențe de factură bizantino-balcanică.

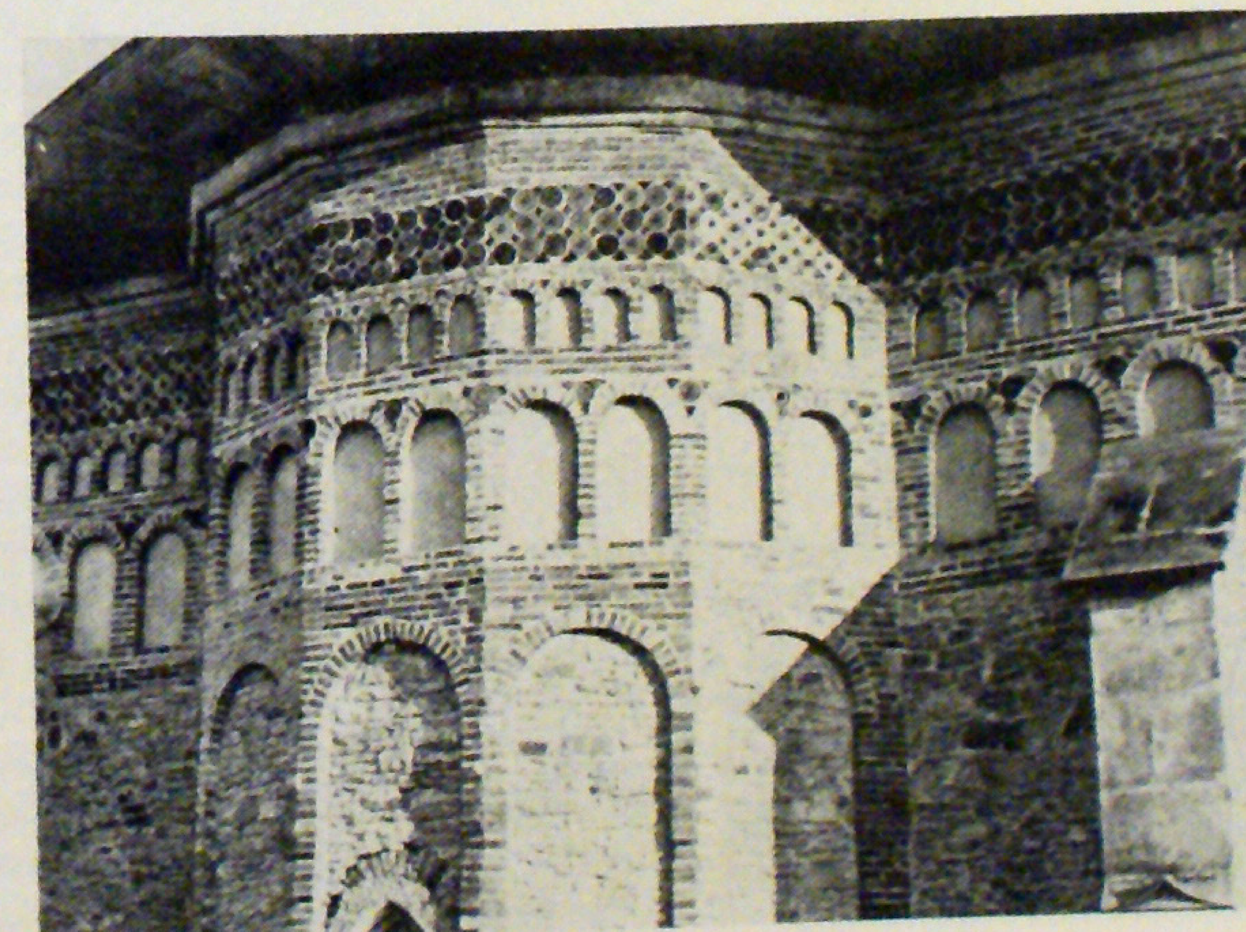
Sursa dezvoltării strălucite a arhitecturii vremii lui Ștefan cel Mare trebuie căutată în contradicțiile profunde ale epocii. Lupta lui Ștefan cel Mare pentru limitarea puterii marilor boieri și întărirea caracterului centralizat al statului, lărgirea bazei de masă a puterii sale, ca urmare a sprijinului de care se bucura politica sa internă și cea externă, antiotomană, din partea unor pături largi ale poporului, patosul războaielor purtate împotriva invadatorilor turci, toate acestea au stimulat energiile și forțele creatoare ale poporului. Cerințele dezvoltării sociale au stimulat crearea unei arte care să mobilizeze poporul la lupta pentru păstrarea independenței. Această artă nu a putut să se elibereze de sub egida bisericii și a concepției religioase despre lume, comune întregii societăți feudale; însă, ca urmare a participării largi și directe la creația artistică a meșterilor din popor, în arta acestui timp și-au făcut loc tradiții laice și populare.

În cursul celui de-al doilea și al treilea deceniu al veacului al XVI-lea, se edifică două monumente



43

41–44. VÎNĂTORI NEAMȚ. Mănăstirea Neamț. Biserica Înălțării, ctitorie a lui Ștfan cel Mare (1497), se caracterizează printr-un plan alungit prin adoptarea unui narthex și a unei gropnițe cît și a unui pronaos (de tip Piatra Neamț), amplificat prin dedublarea cupolelor, devenind prototip pentru marile monumente ale secolului următor. Plastica decorativă a fațadelor bazată pe utilizarea materialelor aparente capătă o prețiozitate deosebită datorită ceramicii policrome și smălțuite și modenaturii de piatră de factură gotică.



44



care reprezintă verigi de legătură cu dezvoltarea ulterioară a arhitecturii moldovenești.

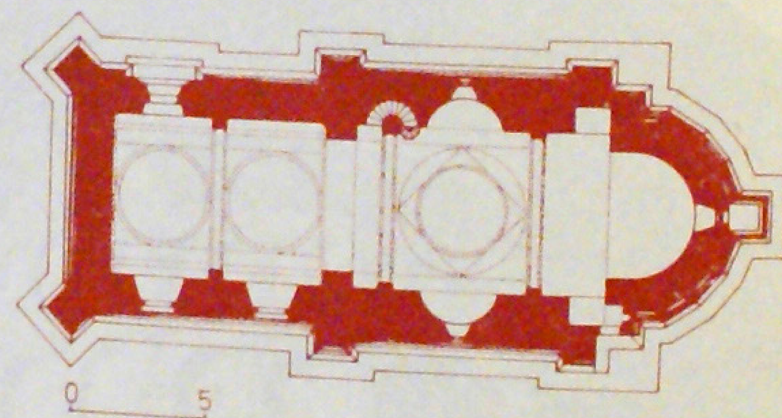
Între anii 1516 și 1521 se construiește la Suceava biserica Sf. Gheorghe a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou. Aparent o replică a bisericii mănăstirii Neamț, monumentul include o seamă de trăsături distincte. Gropnița lipsește, iar naosul are o structură aparte: cele patru arce cilindrice de bază, pe care se reazemă sistemul de ridicare al turlei, cele orientate către apus și răsărit, sînt mult lățite, iar în zidurile pe care se reazemă sînt săpate nișe, amintind tipul naosului bisericilor Vodița II și Cozia. Această dispoziție a naosului deplasează turla către vest, în raport cu situația de la Neamț, și face ca volumul clădirii să apară mai adunat și mai echili-

Sinteza între tipul spațial dezvoltat longitudinal și tipul spațial în care apare o axă de compoziție verticală este reprezentată de monumentele de plan drept, boltite cu o succesiune de cupole oarbe ascunse sub invelitoare.

Grupul de monumente Borzești – Războieni – Piatra se caracterizează prin pronaosul acoperit cu două cupole divizat printr-un arc diafragmă. Cu excepția bisericii din Borzești, unde naosul este acoperit cu o cupolă sprijinită pe pendentivi, celelalte două au cupola naosului ridicată pe arce piezișe.



47



46

brat. În același timp dimensiunile ample în plan și elevație, suprafețele nedivizate ale cilindrilor naosului, în contrast cu spațiul avîntat al turlei, modenatura viguroasă a sistemului de arce etajate din pronaos conferă interiorului o monumentalitate ieșită din comun.

În anul 1522, meșterii care zidesc la Părhăuți o bisericuță de plan drept, plecînd de la nișa bisericii din Arbore, care pare să fi fost la origine destinată protejării clopotelor, realizează un pridvor-clopotniță: la parter un pridvor deschis către apus prin două arcade rezemate pe un stîlp median, la etaj o clopotniță cu patru deschideri, două pe fațada de apus, cîte una pe fațadele de miazăzi și de miazănoapte.

O nouă etapă, distinctă, de mare înflorire a dezvoltării arhitecturii moldovenești corespunde domniei lui Petru Rareș (1527–1538 și 1541–1546). Continuînd politica lui Ștefan cel Mare de fortificare a țării, Petru Rareș reface cetatea Hotin în jurul anului 1530, pentru ca în anul 1543 să reconstruiască în piatră cetatea Soroca. Pierderea cetății Tighina, cucerită de turci în 1538, este compensată în același an, prin construirea cetății Ismail.

În timpul domniei lui Petru Rareș se reface incinta mănăstirii Tazlău și turnul său de intrare și se edifică incintele noilor mănăstiri Moldovița (1532), Coșula (1535) și Rîșca (1542).

În preajma bisericii mănăstirii Probota (1530), înconjurate cu un puternic zid de apărare în anul 1550, se construiește o modestă casă domnească cu două caturi, care înglobează și turnul-clopotniță.

Elementele noi, caracteristice ale arhitecturii de cult a acestei etape, sînt apariția și dezvoltarea pridvorului deschis și înlocuirea paramentelor aparente și a ornamentului de ceramică multicoloră cu un decor de fresce care acoperă în întregime fațadele exterioare ale bisericilor.

Meșterii care, la opt ani după construirea bisericii de la Părhăuți, clădesc biserica mănăstirii Humor (1530), preluînd formele pridvorului-clopotniță, înlătură clopotnița de la etaj și înalță pridvorul. În felul acesta, se obține un pridvor monumental deschis, care precede intrarea în pronaos, prevăzut cu două arcade înalte în arc frînt către apus și cîte una către miazăzi și miazănoapte. Deși biserica este de plan trilobat, avînd abside laterale vizibile în exterior, menite în mod obișnuit să preia împingerile unei turle, aceasta lipsește, naosul fiind acoperit cu o cupolă oarbă. S-ar putea presupune că meșterul a renunțat, poate chiar în timpul construcției, la ridicarea turlei, cu silueta ei elansată, care reprezintă centrul compoziției edificiilor de acest tip, pentru a concentra atenția asupra inovației sale: pridvorul deschis. Contururile siluetei simplificate astfel la un număr redus de linii, pridvorul monumental cu un plin în axă dau impresia unei armonii care captează atenția și interesul prin pitoresc și originalitate. Pictura exterioară a bisericii datează din anul 1535.



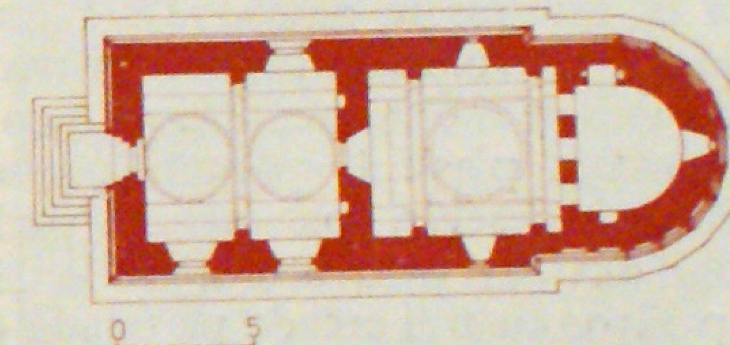
48

45. PIATRA NEAMȚ. Acropola fortificată care adăpostea palatul lui Ștefan cel Mare și biserica-paraclis a curții, Sf. Ioan, cu turnul-clopotniță.

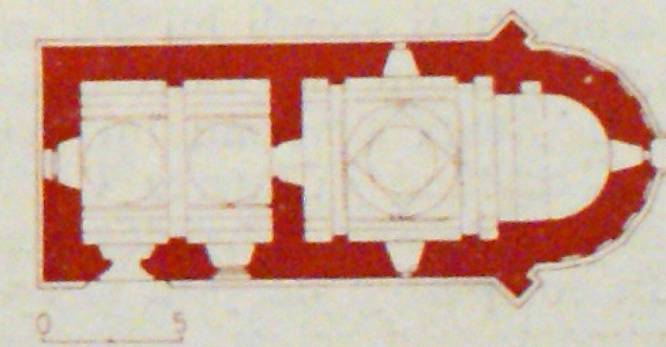
46–47. PIATRA NEAMȚ. Biserica Sf. Ioan (1497–1498) prezintă particularitatea unor abside laterale prinse în îngroșări ale zidurilor naosului exprimate prin rezalite exterioare. Accesul dinspre nord se explică prin vecinătatea palatului princiar.

48, 49. BORZEȘTI. Biserica ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1493–1494).

50. RĂZBOIENI. Biserica ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1496).



49



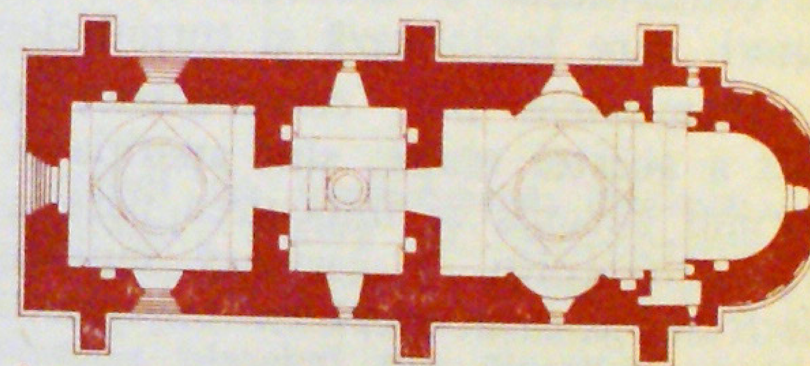
50



◄ 51

51–54. ARBORE. Biserica (1502), ctitorie a hatmanului Arbore, concomitent cu sporirea complexității sistemului de ridicare a cupolelor pe arce etajate, posedă și alte însușiri care pot fi considerate o transfigurare la scară monumentală a unor sugestii oferite de arhitectura populară: accesul unic dinspre sud, nișa de pe fațada vest amintind prispele între ante din zonă și învelitoarea înaltă de șindrilă, cu un ieșind în formă de umbrelă. Imaginile care împodobesc exteriorul zugrăvite de o echipă de meșteri conduși de Dragoș Coman din Iași se disting printr-o mobilitate ieșită din comun în raport cu celelalte ansambluri pictate.

55, 56. DOBROVĂȚ. Biserică de mănăstire 1503—1504, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, include, spre deosebire de biserica din Arbore, încăperea gropniței, iar volumul alungit în, consecință, este ritmat prin intermediul unor contraforți.



55

56

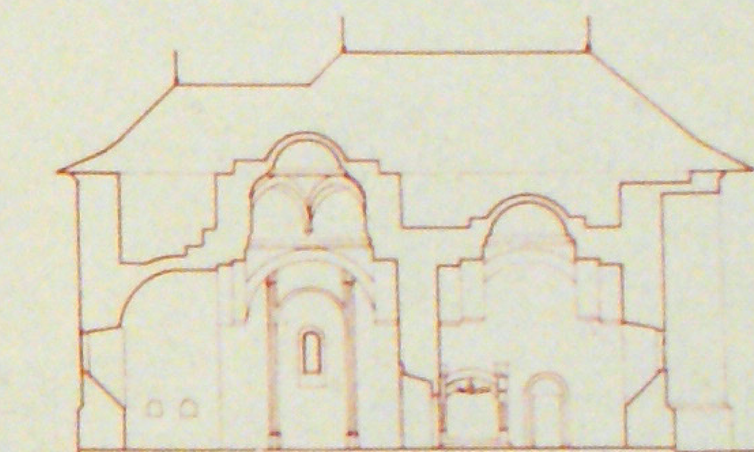


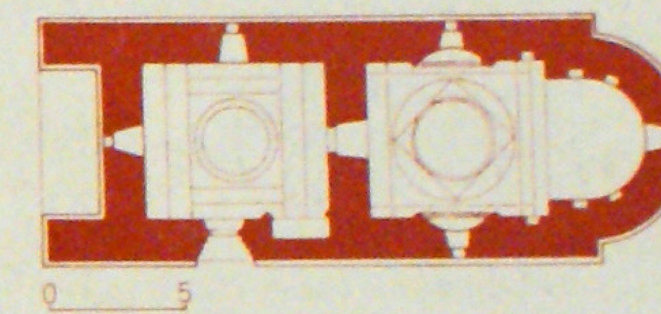
Dar pasul hotărîtor pentru dezvoltarea pridvorului moldovenesc deschis îl fac meșterii care construiesc în anul 1532 biserica mănăstirii Moldovița, pictată apoi în exterior în anul 1537. Păstrînd compoziția tradițională a volumului unei biserici de plan trilobat, cu silueta sa zveltă încununată de o turlă, ei o asociază cu inovația plastică apărută la biserica de la Humor, pridvorul deschis, pe care îl perfecționează. Evitînd plinul din axa pridvorului de la Humor, ei realizează un pridvor cu trei arcade pe fațada de apus, ceea ce dă întregului edificiu un caracter deosebit de unitate și echilibru. Dacă ținem seama că biserica mănăstirii Moldovița sintetizează realizările plasticii monumentale ale arhitecturii vremii lui Ștefan cel Mare, cu formele cele mai evoluate ale pridvorului deschis și cu ornamentația în frescă a vremii lui Petru Rareș, ea poate fi privită ca fiind «Cîntarea Cîntărilor», un monument clasic al arhitecturii moldovenești.

În compoziția de plan și spațiu, în cazul ambelor monumente, este reluată gropnița, dispusă între pronaos

52







53

și nacs, existentă anterior în componența bisericilor de mănăstire de la Putna și Neamț, suprapusă de o tainiță.

O ultimă etapă a evoluției pridvorului o ilustrează biserica Sf. Dumitru din orașul Suceava, construită în anul 1534. Menținîndu-se proporțiile arcadelor pridvorului de la Moldovița, aici golurile pridvorului sînt închise cu ferestre gotice înalte.

Paralel cu clădirea bisericilor cu pridvor deschis, se construiește în anul 1530 ctitoria lui Petru Rareș, biserica mănăstirii Probota (pictată în exterior în anul 1532), edificiu care preia tipul de plan și spațiu al bisericii mănăstirii Neamț. Pridvorul închis al bisericii, executat în piatră fățuită, cu patru mari ferestre pe fațada de apus și cîte una pe fațadele laterale, care predomină asupra plinului, reprezintă un element de fațadă înzestrat cu cel mai pronunțat caracter gotic din întreaga arhitectură moldovenească.

Detaliile sculptate ale arhitecturii moldovenești din vremea lui Petru Rareș reflectă procesul contemporan, care se petrece în Transilvania, de împletire a formelor goticului cu cele ale Renașterii. Documentele epocii ne vorbesc despre relații strînse cu orașele din Transilvania, de unde domnitorii români cheamă meșteri. Și în acest caz este vorba îndeosebi de cioplitori în piatră.

Este remarcabil faptul că nu numai noile clădiri construite în vremea lui Petru Rareș sînt împodobite în exterior cu picturi dar și edificii mai vechi, clădite în epoca lui Ștefan cel Mare. Debutul acestui nou procedeu se și face prin pictarea în anul 1530 a exteriorului bisericii curții lui Ștefan cel Mare de la Hîrlău. Îi urmează în 1534 pictarea bisericii Sf. Gheorghe din Suceava, în 1541 a celei din Arbore, în 1547 pictarea bisericii de la Voroneț. Sînt pictate, de asemenea, bisericile de la Bălinești și Sîntilie. Decorul prețios de ceramică al acestor clădiri, bogat și strălucitor prin policromia și smalțurile sale, a fost acoperit cu tencuieli menite să primească mai întîi o zugrăveală provi-

54





57

zorie care reprezenta cărămizi colorate, pentru ca apoi, un al doilea strat de tencuieli, așezat, probabil, pe porțiuni, pe măsura pictării, să primească o decorație figurativă.

Cîmpurile fațadelor pictate ale bisericilor sînt parțial acoperite cu mari compoziții, parțial sînt divizate într-o serie de registre orizontale, compartimentate apoi în casete, fiecare înfățișînd cîte o scenă. Pe abside pictura se leagă strîns cu liniile firidelor.

Admirabil este soluționată pictura exterioară de pe absida bisericii din Arbore care, în acord cu formele simplificate la maximum ale întregului edificiu, are în exterior o formă semicilindrică, fără diviziunea obișnuită prin intermediul firidelor. Pictura este împărțită în cinci registre. Pe fiecare din ele, asemenea procesiunii panathenaice de pe frizele Parthenonului, pleacă, dinspre miazăzi și miazănoapte, o procesiune de siluete înfățișate din profil, convergînd către personaje de seamă așezate pe tron în axa absidei, prezentate din față, privind către răsărit.

Bisericii de la Voroneț, zidită în anul 1488, i se adaugă în anul 1547 un pridvor cu peretele dinspre apus lipsit de orice deschidere. S-ar spune că el a fost special destinat să primească o pictură monumentală. Într-adevăr, în anul 1550, se pictează aici fresca înfățișînd « Judecata de apoi ». Bogăția tematică, echilibrul excepțional și unitatea scenelor fac din această frescă de la Voroneț, poate, cea mai prețioasă producție a zugravilor moldoveni din punctul de vedere al compoziției. Pridvorul, adăugit, întregește în mod favorabil compoziția de volume, în așa fel încît plastica edificiului, în sinteză cu pictura monumentală, îl face să se situeze printre cele mai valoroase realizări ale arhitecturii feudale românești.

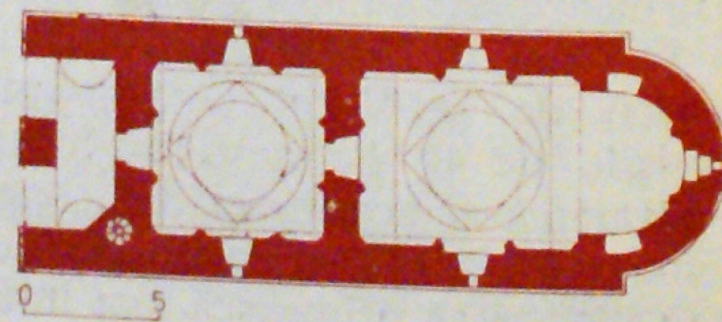
Coloritul frescelor este uimitor prin vioiciunea, varietatea și, în același timp, armonia sa. Cu tot caracterul lor multicolor, există o culoare dominantă care, utilizată ca fond al scenelor pictate, asigură unitatea cromatică a întregii picturi. La Voroneț această culoare de fond este albastrul, la Arbore, albastrul și verdele, la Sucevița negrul-vînăt.

Cum se poate explica această bruscă modificare a concepției estetice care să fi determinat pe oamenii acelui timp să renunțe la valori de artă recent omologate de societate pentru a le înlocui cu altele noi? Nu există nici un document scris, nici o relatare în cronici privind pictura în exterior a vreunui monument.

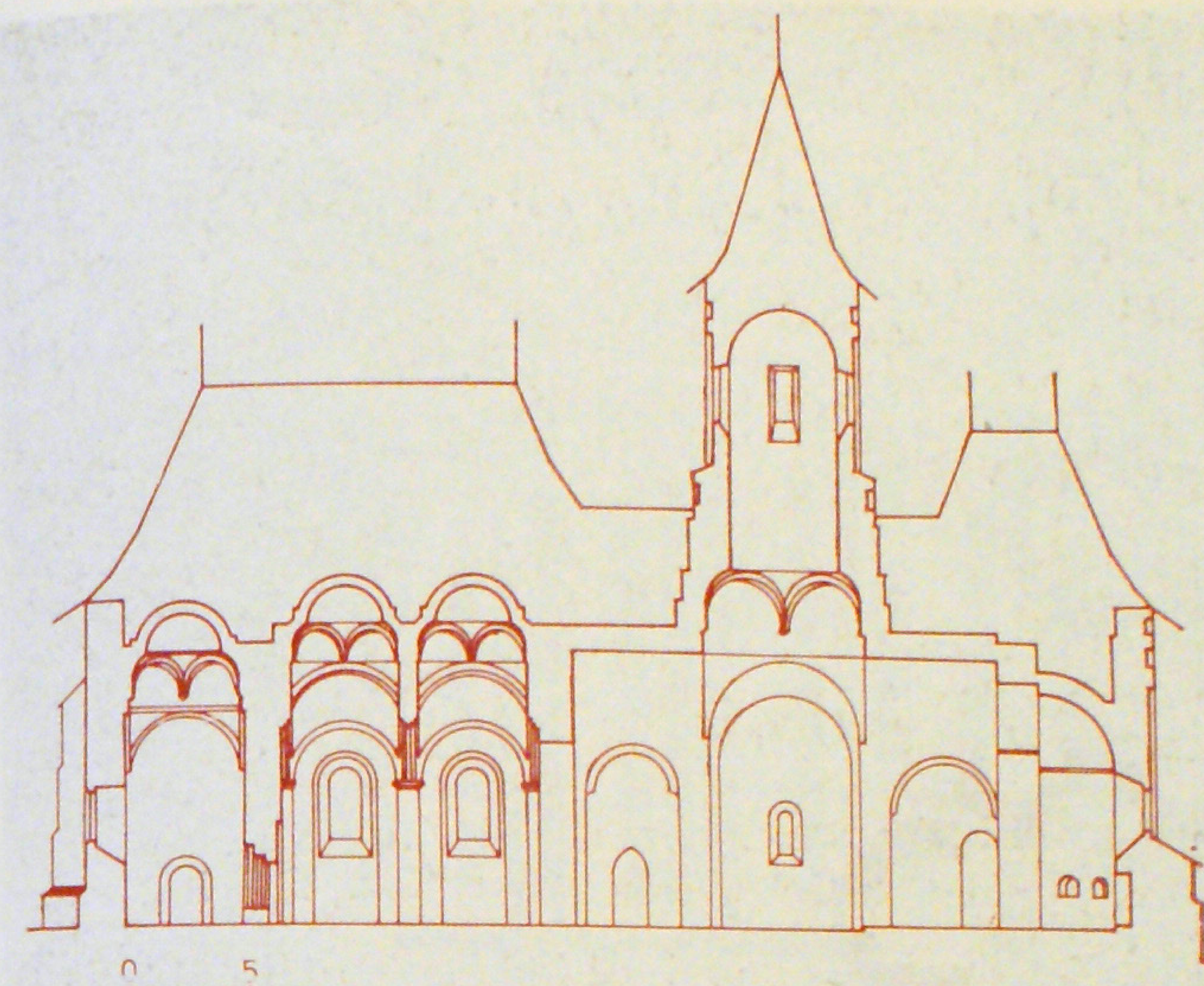
57, 58. SUCEAVA. Biserica Sf. Gheorghe (1516—1521) a mănăstirii Sf. Ioan, ctitorie a lui Bogdan cel Orb și a lui Ștefăniță-Vodă, continuă seria de edificii ample inaugurată prin biserica mănăstirii Neamțului. Fără a putea fi vorba de o filiație, naosul interpretează într-o formulă moldovenească sistemul structural și plastic al naosului de la Cozia.

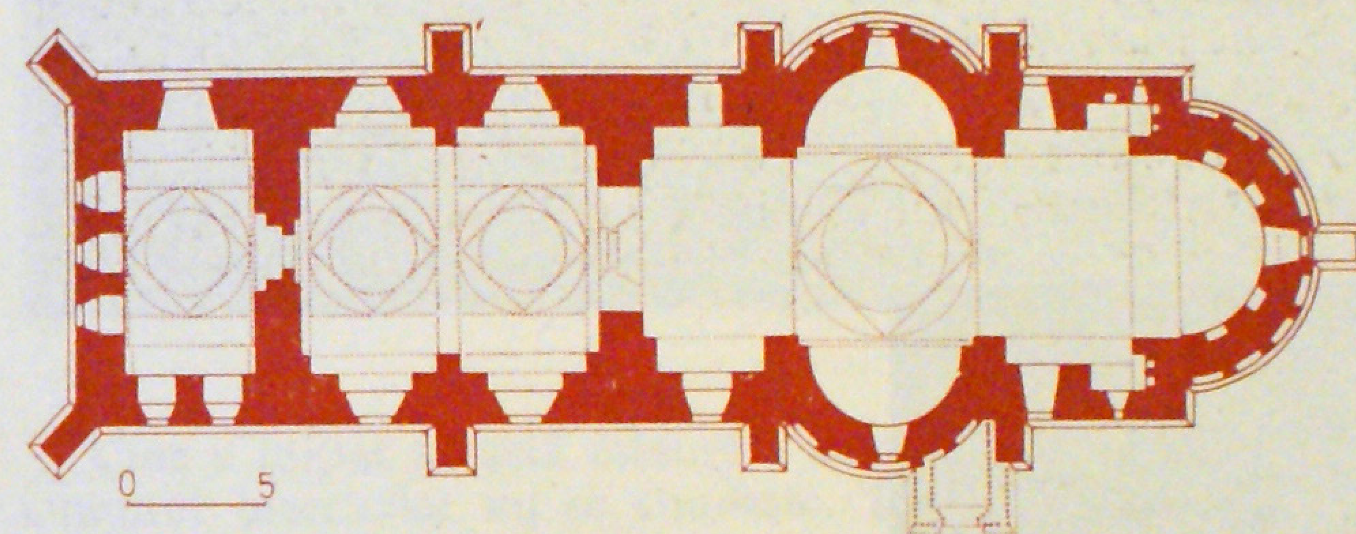
59, 60. PĂRHĂUȚI. Biserica (1522), ctitorie a lui Gavril Trotușan, pare să continue ideea presupusei « zvonițe » de la Arbore prin soluționarea unui pridvor-clopotniță, încorporat volumului unitar al monumentului, prins între antele zidurilor longitudinale.

59



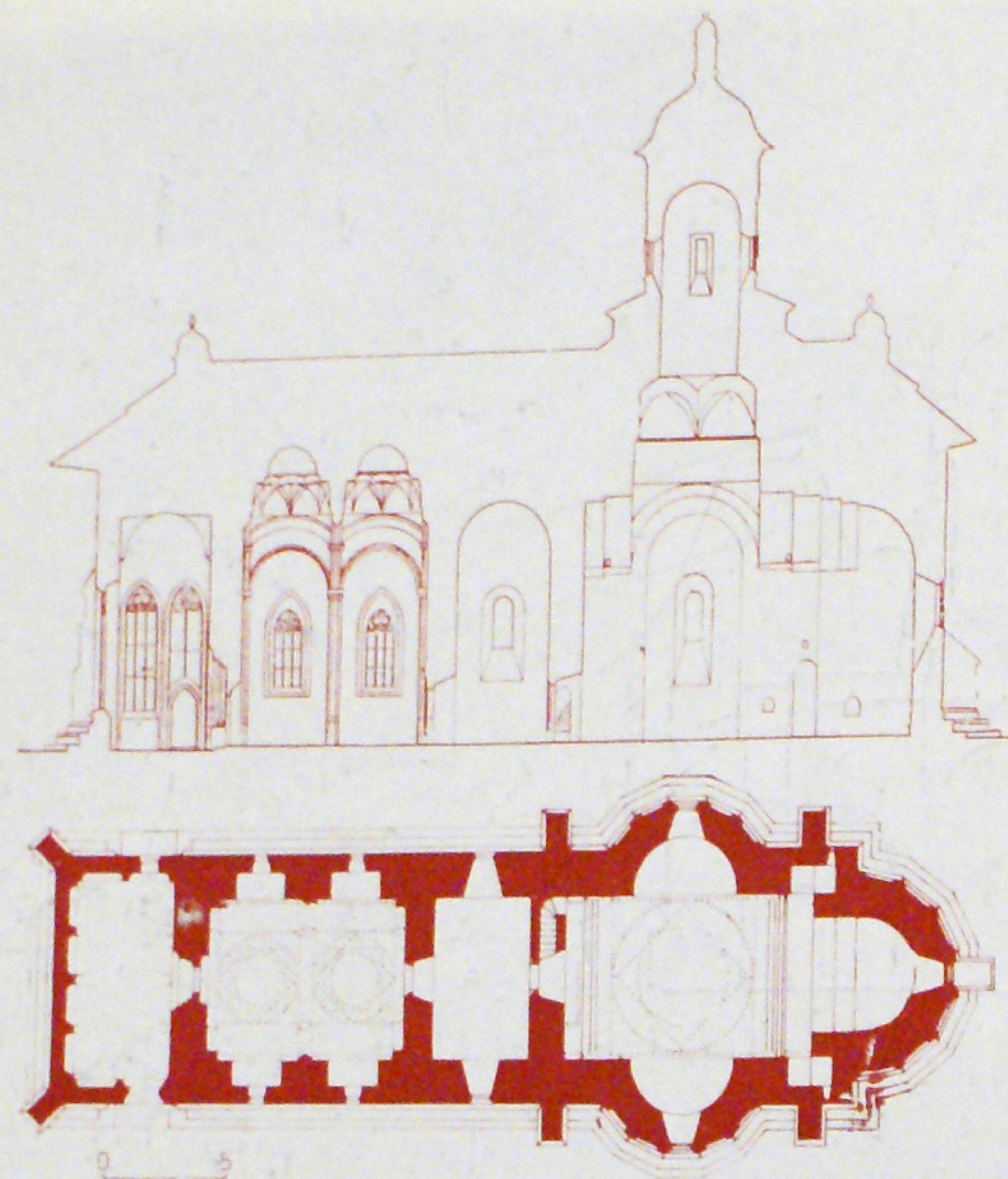
58





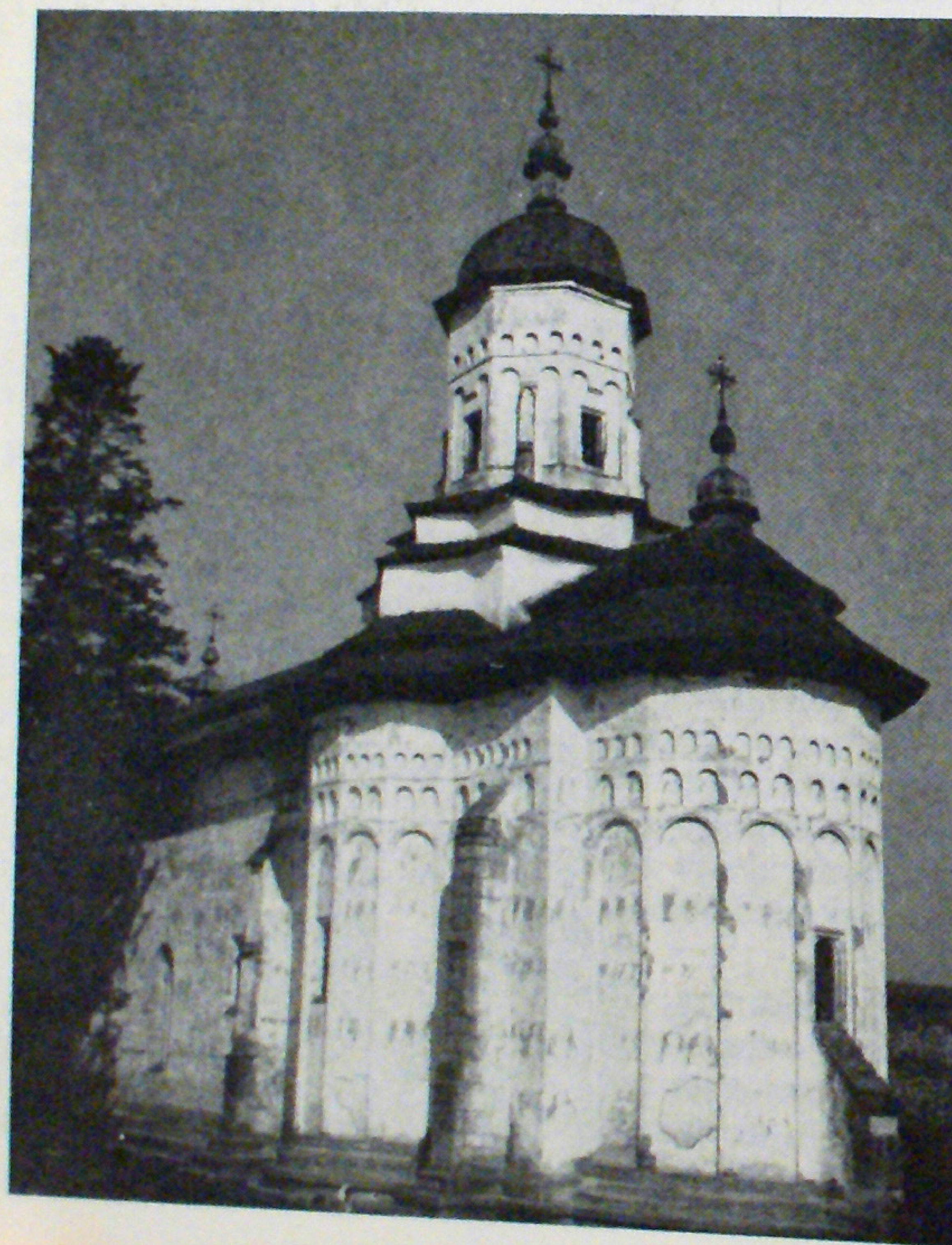
60



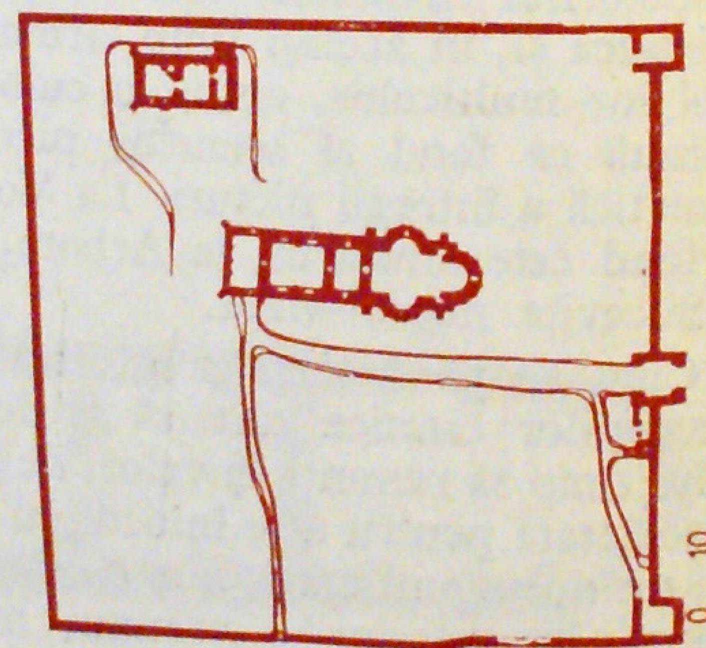


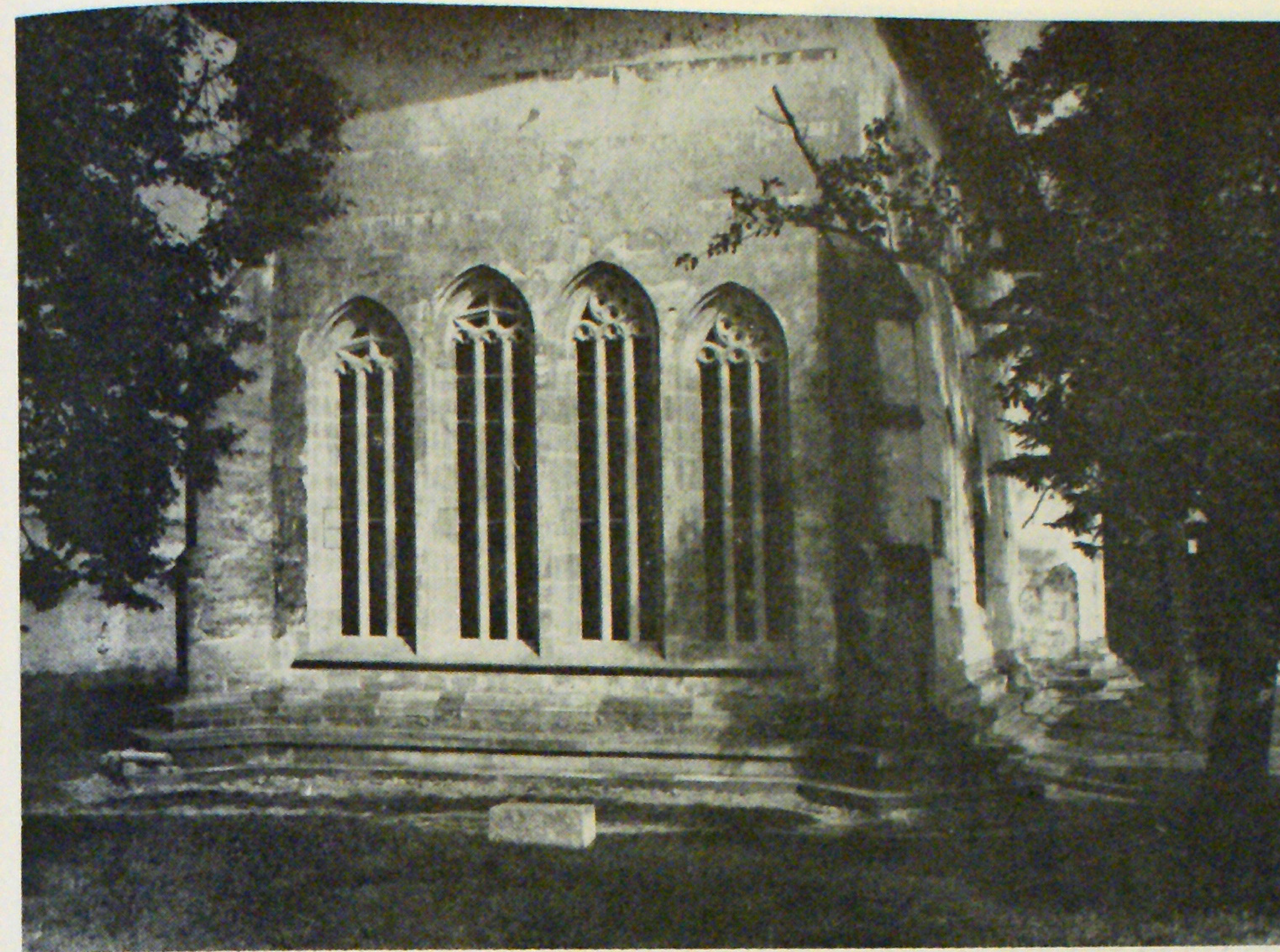
62

63



61





64

Cine a inițiat această măsură a zugrăvirii în exterior a tuturor bisericilor nu se cunoaște. Trebuie să fi fost un program ideologic, promovat de stat și aplicat cu consecvență de forțele diriguitoare ale societății. Desigur frescele monumentale, dînd edificiilor de cult o strălucire neobișnuită, îndeplineau în felul acesta misiunea de întărire a prestigiului bisericii, forță politică de mare importanță în statul feudal. Dar apariția celei dintîi picturi exterioare la biserica curții domnești din Hîrlău permite să se creadă că inițiativa acestui program a aparținut domniei. Așa cum s-a întîmplat frecvent

61–65. PROBOTA. Mănăstirea, ctitorie a lui Petru Rareș din anul 1530, cuprinde în incinta, desăvîrșită în anul 1550, o casă domnească, incorporînd și turnul-clopotniță realizat în același an. Biserica derivată din tipul de plan și spațial al bisericii mănăstirii Neamțului recurge, pentru prima oară, la un narthex (tindă, pridvor), executat din piatră fățuită, puternic perforat de ample ferestre de factură gotică în măsură să pună în discuție filiația pridvoarelor deschise de la Humor și Moldovița.

65





66

67

în cursul evului mediu, ea s-a realizat în cadrul artei religioase. În Moldova acelui timp, numai pictura religioasă putea oferi forța artistică calificată și cadrul pentru înfăptuirea sa.

În condițiile în care întregul popor era antrenat în lupta antiotomană, arta frescelor depășește sarcinile dictate de interesele ideologice înguste ale bisericii și ale claselor dominante ale societății feudale. Depășirea tematicii religioase a făcut ca în frescele exterioare să pătrundă elemente laice și populare, unele cu caracter politic manifest. Diferite scene din istoria biblică sînt actualizate, sînt prezentate în hainele epocii, iar personajele negative, călăii, asupritorii, apar sub înfățișarea unor turci. Este suficient de a aminti că în rîul de foc, care curge către gura Iadului, din cadrul « Judecății de Apoi » de la Voroneț, și-a găsit loc Mahomed, cuceritorul Constantinopolului, alături de Soliman, pentru a înțelege că fresca exterioară a reprezentat un instrument de mobilizare a maselor în lupta antiotomană. Luînd în considerare contextul politic al vremii, apariția frescelor exterioare nu poate fi privită decît ca un reflex în artă a luptei pentru neatîrnare, pentru o existență liberă de orice asuprire din afară.



Țara Românească devine vasală Porții otomane anterior Moldovei. Încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn Dobrogea, în anul 1412, și cetățile Turnu și Giurgiu fuseseră pierdute în favoarea turcilor, iar urmașii săi au cedat Branul și Severinul coroanei maghiare. Cetăți noi nu se mai construiesc; protejarea averilor domnitorului, boierilor și ale bisericii trece în sarcina mănăstirilor fortificate care păstrează ca o constantă incinta patrulateră. Între anii 1431 și începutul domniei lui Neagoe Basarab (1512) se ridică mănăstirile Căscioarele, Glavacioc, Govora, Polovragi, Bistrița, Babele (Clejani), Gura Motrului, Dealu, Sadova, Tutana și schiturile Păpușa, Brădetu, Dobrușa, Cetățuia (Rîmnicu-Vîlcea) etc. În timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512—1521) se edifică ansamblul episcopal din Curtea de Argeș și se refac mănăstirile Snagov și Vișina.

Tîrgșorul devine oraș de scaun și de atunci se pare că datează o parte din incinta care se păstrează, întărită cu ziduri și turnuri.

Păstrîndu-și autonomia, dar aflată sub continua amenințare a capetelor de pod turcești de pe malul nordic al Dunării, Țara Românească cade pradă anarhiei feudale, urmare a luptelor între diferitele fracțiuni ale boierilor pentru ocuparea tronului de către domni docili față de una sau alta dintre tabere și a frecventelor schimbări de domni. Marea boierime preferă dominația otomană unei domnii centralizate, pentru ca la adăpostul păcii, cîștigate printr-un greu tribut plătit Porții din exploatarea țărănimii, să-și păstreze și să-și lărgească privilegiile. Totodată, aceeași mare boierime nutrește iluzii privind o cruciadă antiotomană, alimentate de rudele sud-dunărene, care și-au pierdut privilegiile în favoarea feudalilor otomani, sperînd să beneficieze de toate profiturile ce ar putea rezulta din eliberarea Balcanilor.

Năzuința către rolul de conducător într-o asemenea cruciadă îndeamnă pe marii feudali către manifestări de prestigiu concretizate în construcții monumentale care, ținînd seama de rolul bisericii ortodoxe în lupta antiotomană, nu puteau decît să îmbrace un caracter religios.

Cu excepția bisericii de la Brădetu, cea dintîi reluare a tipului Cozia, datînd de la începutul secolului al XV-lea, și bisericii Sf. Vineri, derivată din același tip, realizată în incinta curții domnești de la Tîrgoviște la începutul secolului, toate celelalte construcții religioase, realizate în cursul secolului al XV-lea, au dispărut fără urmă. Capătă de aceea o importanță deosebită pentru stabilirea filiației edificiile păstrate, ridicate în primele două decenii ale secolului al XVI-lea de către Radu cel Mare și Neagoe Basarab.

Pentru a construi biserica Mănăstirii Dealului, Radu cel Mare aduce, probabil, un arhitect sau un meșter pietrar, sau o echipă, cunoscători ai arhitecturii armenești, de pe vreunul din șantierele otomane sau de pe muntele Athos (unde domnitorul, după exemplul lui Vladislav Vlaicu și Ștefan cel Mare, investise importante fonduri pentru restaurarea și dotarea unor mănăs-



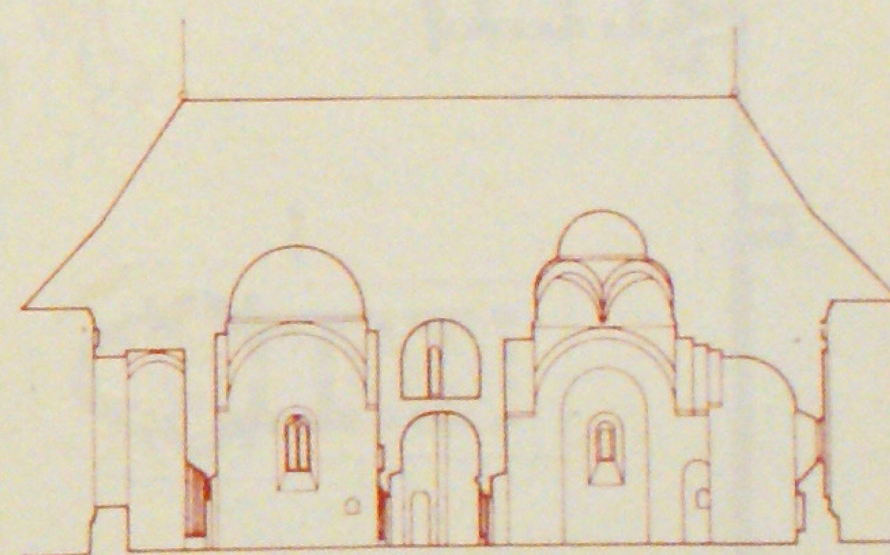
68

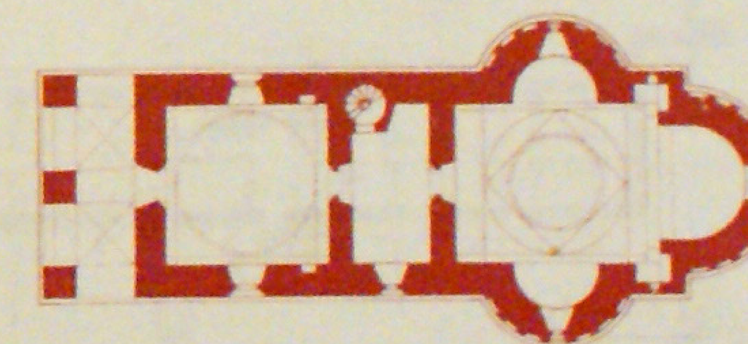


69

66—70. GURA HUMORULUI. Biserica mănăstirii Humor (1530), ctitorie a logofătului Teodor Bubuiog la care pare să se fi asociat Petru Rareș, dezvoltă ideea pridvorului sub forma unui spațiu deschis prin arcade. Pictura exterioară (1535), după V. Drăguț, ar fi opera lui Toma, zugravul de casă al domnitorului. Turnul-clopotniță aparține vremii lui Vasile Lupu (1641).

70

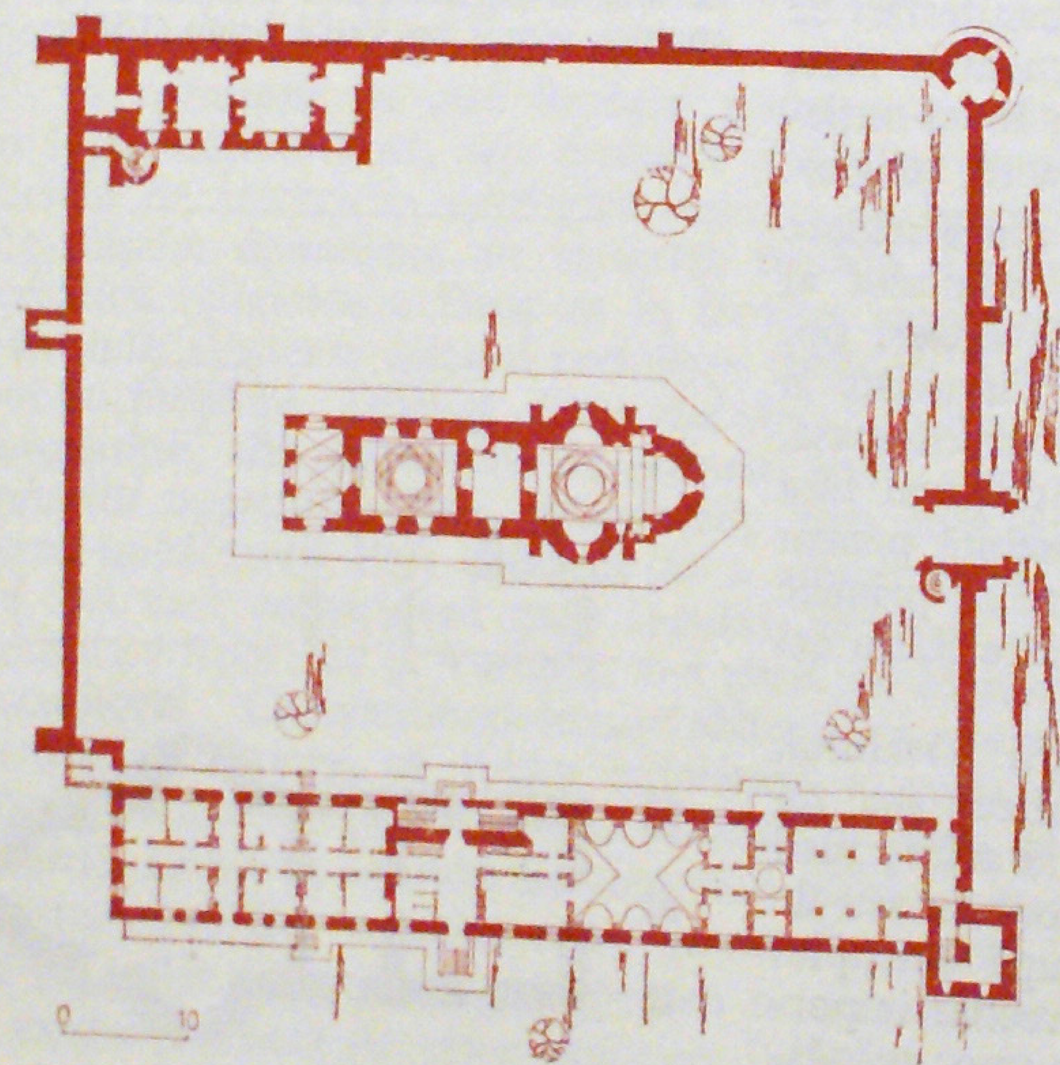




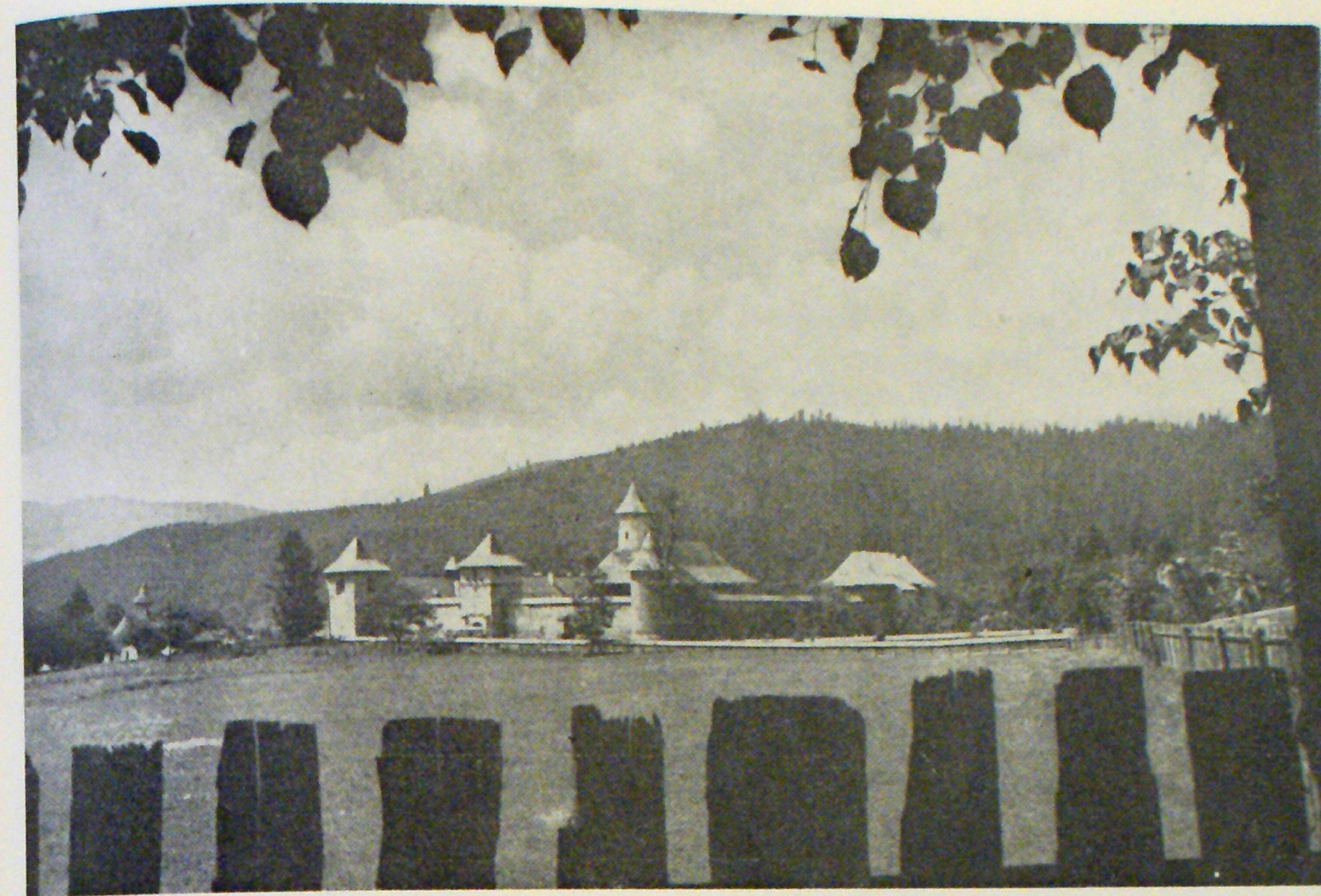


71

tiri). Autorul clădirii adoptă tipul trilobat al bisericii mănăstirii Vodița II sau Cozia dar, probabil, sub impresia imaginilor bisericilor bizantino-balcanice (în cruce înscrisă), el îmbogățește silueta monumentului ridicînd, printr-un artificiu structural, alte două turle pe pronaos, subordonate turlei naosului. Noul tip, creat pe baza



72



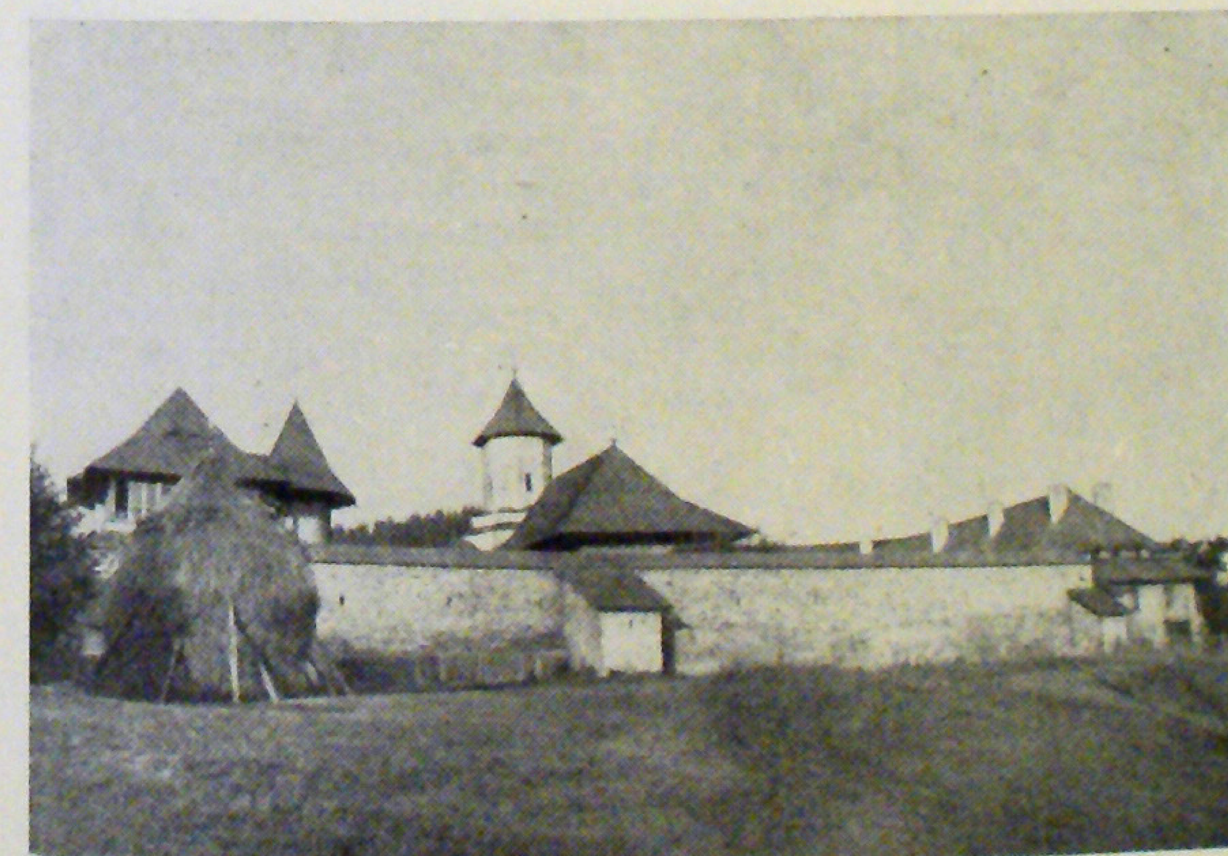
73

tipului Vodița II-Cozia, va fi frecvent reluat în secolul următor.

Monumentul păstrează din arhitectura bisericii Cozia nișele care flanchează absidele laterale și retragerea caracteristică a zidului dinspre exterior deasupra acestora, din care rezultă o cornișă principală, un atic și o a doua cornișă. De asemenea, păstrează și elansarea proporțiilor interiorului, care se transmite, în mai mare măsură decît la Cozia, volumelor exterioare. În afară de îmbogățirea siluetei, edificiul de la Dealu se distanțează de

71–74. **VATRA MOLDOVIȚEI.** Mănăstirea Moldovița intemeiată de Petru Rareș, preia funcțiile celei distruse în urma unei alunecări de teren, atestată în 1410. Deși incinta fortificată a mănăstirii a fost refăcută în anul 1612 de către mitropolitul Efrem, compoziția simetrică a ansamblului poate să fie o reeditare a celei anterioare și să fie rezultatul permanentizării unor compoziții ordonate, tradiționale, intîlnite și la vechile cetăți moldovenești.

74



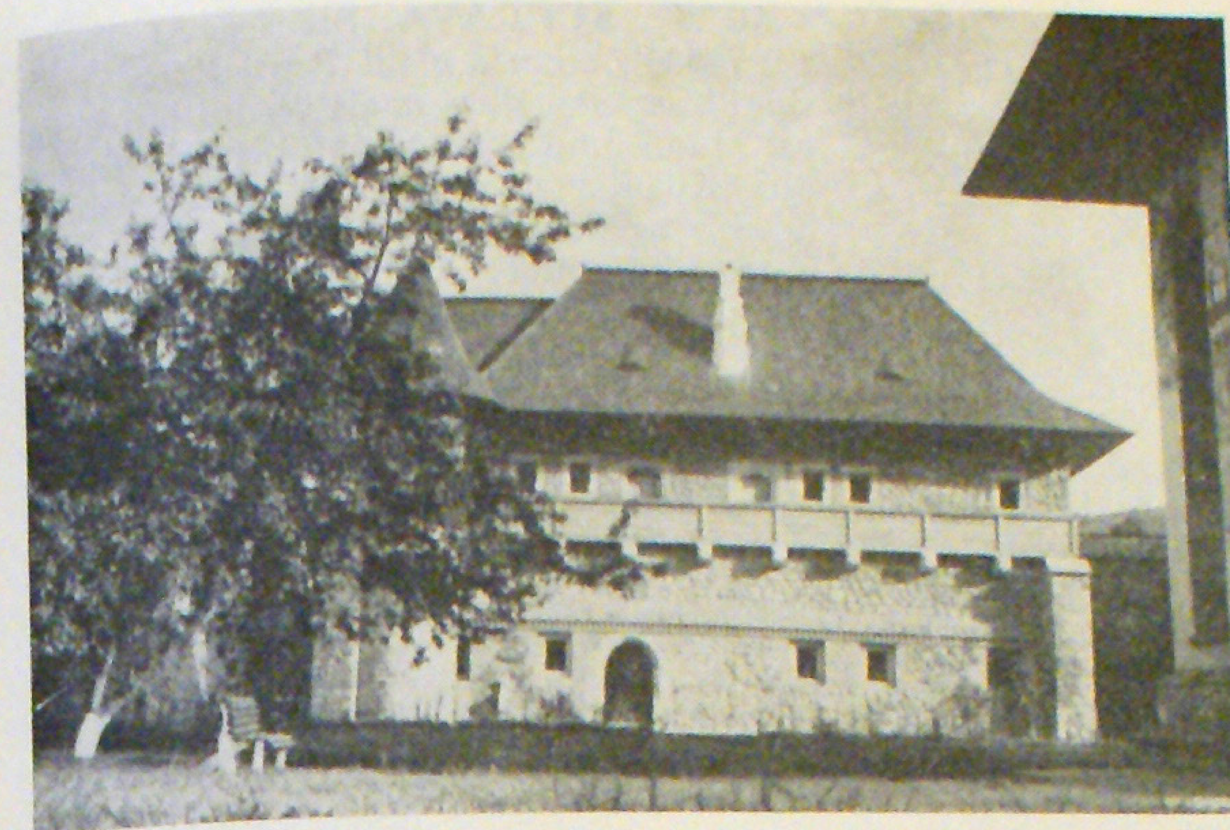


75

76



75–79. VATRA MOLDOVIȚEI. Biserica mănăstirii Moldovița (1532) aduce la un înalt grad de desăvîrșire tipul spațial de edificiu de cult de plan trilobat cu turlă, înzestrat cu gropniță și pridvor deschis. Pictura aplicată pe fațadele exterioare în anul 1537, aparținînd, se pare, aceluiași meșter Toma, întregește sinteza procedeelor specifice vremii lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Clisiarnița, construită în incintă de mitropolitul Efrem în 1612, are două niveluri independente, încăperile de la etaj fiind accesibile printr-o galerie exterioară legată de o scară în spirală.



79

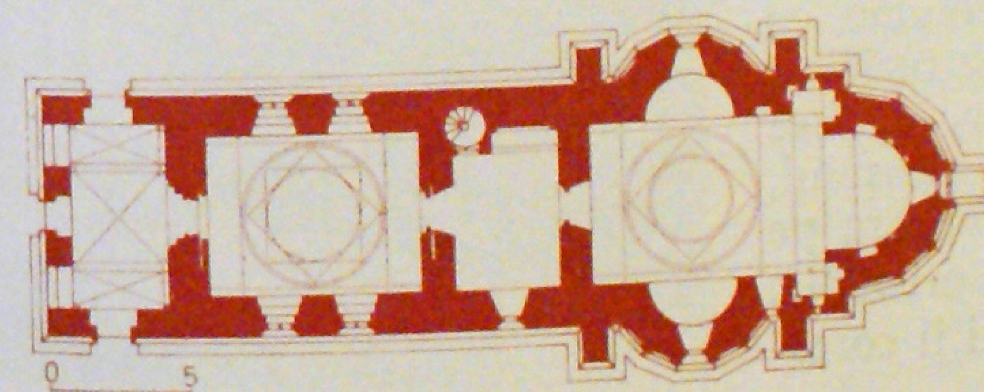


78

prototipul său prin utilizarea, ca excepție, a unui parament de piatră fățuită, fără rol structural, care îmbracă o zidărie de cărămidă. Fațadele clădirii sînt împărțite printr-un brîu în două registre inegale, fiecare dintre ele fiind decorat cu o înlănțuire de arcaturi realizate din ciubuce (semitoruri). Acest procedeu de decorare a zidului plin este de origine georgiană, dar modul în care este folosit la Dealu se apropie de interpretarea dată acestuia de arhitectura armenească a orașului Ani (sec. al XII-lea). Panoul de pe fațada de vest, bazele turlelor și fețele acestora sînt decorate cu un ornament geometric, puțin reliefat, de factură armenească. Dar toate aceste elemente de natură decorativă, sînt grefate pe o structură autohtonă de tip Cozia.

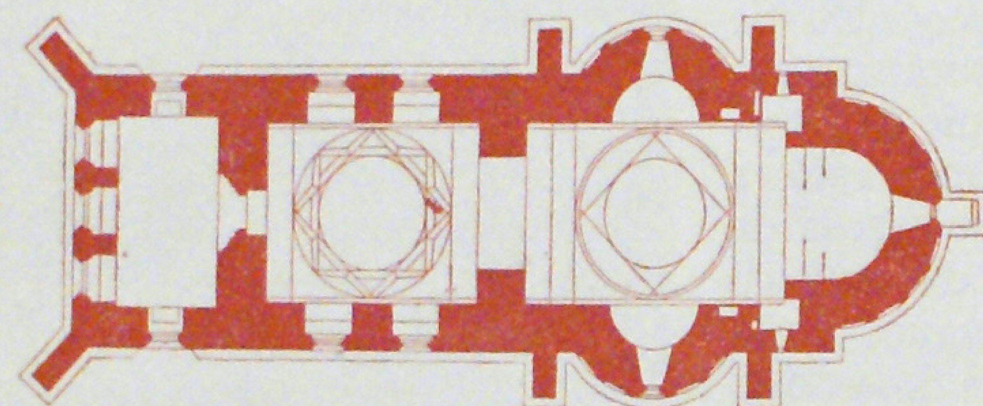
Neagoe Basarab (1512–1521), sprijinit de cea mai puternică familie feudală, cea a boierilor Craiovești, dornic să-și lege numele de un monument ieșit din comun, pe măsura prestigiului domniei și al său personal, tocmește o echipă de meșteri de aceeași proveniență cu cei care lucraseră pentru Radu cel Mare la Dealu. În anul 1517 este sfințită opera acestor meșteri, biserica mănăstirii Argeșului, ridicată pe locul vechii biserici a mitropoliei, ctitoria lui Vlad Dracul (1436–1442; 1443–1447), pe care Neagoe Basarab ar fi găsit-o «dărîmată și neîntărită». Croind noul edificiu, se pare că arhitectul acestuia ar fi preluat, parțial, fundațiile vechii construcții, o biserică de tipul Cozia, și anume fundațiile altarului, ale părții estice a naosului (perechea de nișe care flancau spre est absidele laterale) și cele ale pronaosului. Dacă așa stau lucrurile, absidele laterale cu o rază mai mare decît absida altarului au fost poate

77



80, 81. SUCEAVA. Biserica Sf. Dumitru (1534), ctitorie a lui Petru Rareș, preia tipul bisericilor de oraș ale vremii lui Ștefan cel Mare, fiind cea mai apropiată de biserica din Hîrlău, dar completată cu un narthex deschis prin ferestre gotice care reeditează proporțiile pridvorului de la Moldovița.





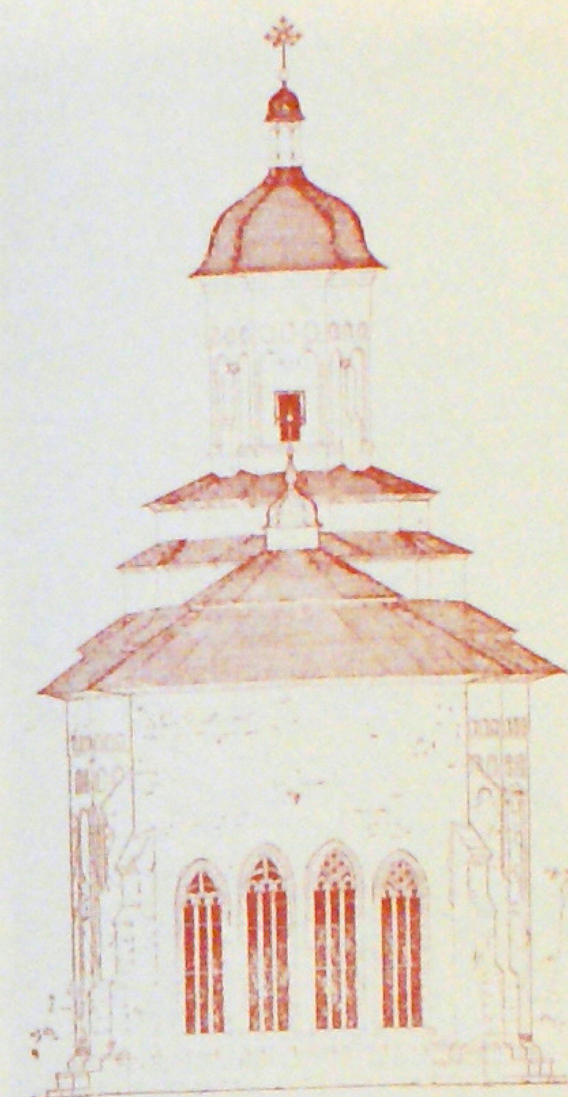
80

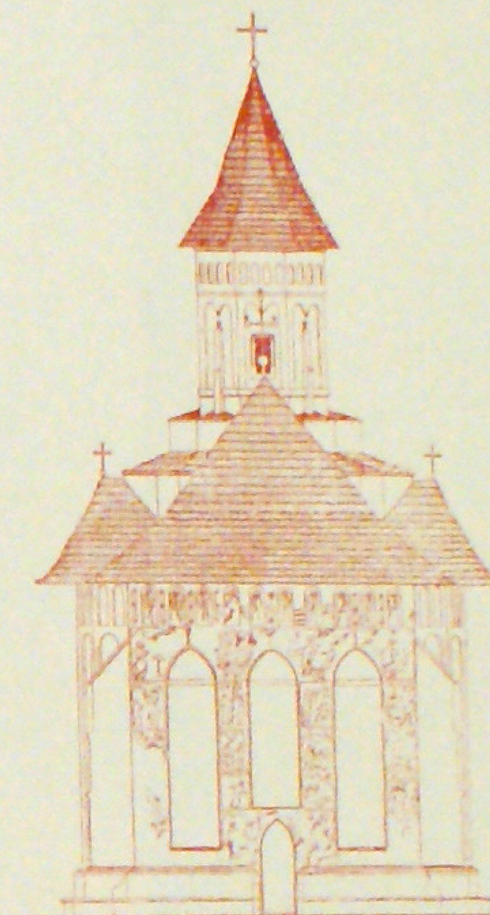
81

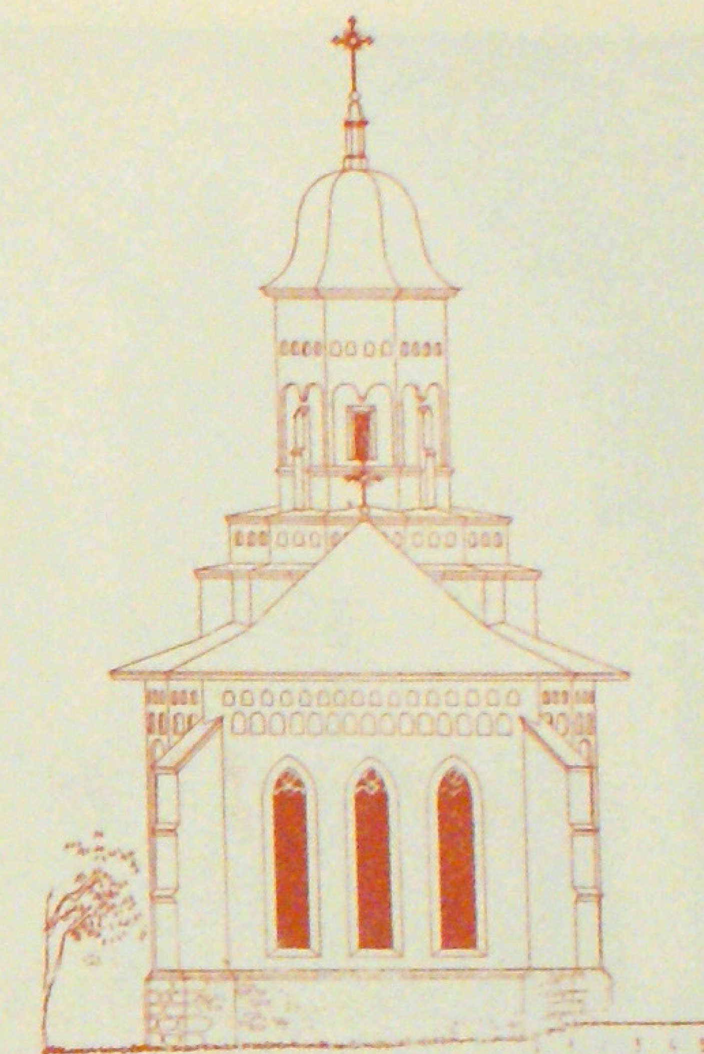


amplificate față de absidele bisericii premergătoare, iar cele 12 coloane de piatră, devenind o incintă interioară a unui pronaos sensibil lărgit față de naos, este posibil să fi fost ridicate peste fundațiile pronaosului. Pe trei laturi, între această incintă și zidurile perimetrale ale naosului se formează un spațiu destinat mormintelor, biserica avînd și funcția de necropolă domnească. Cea de a patra latură a colonadei desparte pronaosul de naos (în intercolonamentul central lărgit este intercalat un ancadrament de portal), realizîndu-se între încăperile edificiului o legătură spațială pe care pînă acum arhitectura muntenească nu o mai cunoscuse.

Aflat, ca și autorul bisericii Mănăstirii Dealului, sub impresia bisericilor bizantino-balcanice cu mai multe turle, profitînd de organizarea de plan mai complexă, arhitectul concepe o compoziție de volume cu patru turle ierarhizate ca dimensiuni. Ridicarea turlelor, circulare în interior și octogonale în exterior, se face cu ajutorul pendentivilor, cu excepția turlei naosului, poligonală în interior și în exterior, a cărei ridicare pe trompe de colț trădează o concepție structurală orientală. În felul acesta, planului dezvoltat al edificiului îi cores-







82

82. Ctitoriile lui Petru Rareș, biserica mănăstirii Probota (1530), biserica mănăstirii Moldovița (1532) și biserica Sf. Dumitru din Suceava (1534) au ca trăsături comune compoziția crescătoare a volumelor, scara și raportul între plin și deschideri. Antecedentul pe care îl reprezintă narthexul puternic perforat al Probotei pretinde luarea sa în considerare, cel puțin ca factor catalizator, în procesul nașterii pridvorului deschis, considerat a fi rezultatul evoluției de la nișa de la Arbore la pridvorul — clopotniță de la Părhăuți și la pridvorul cu plin în axă de la Humor.

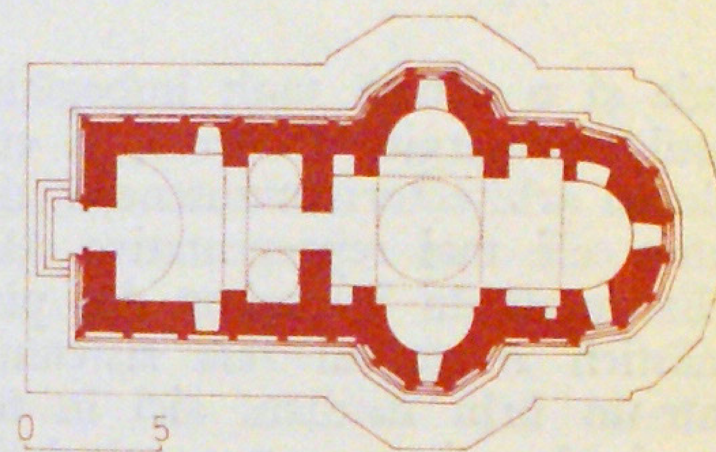
punde și o siluetă mult îmbogățită. Biserica cu pronaosul supralărgit va deveni, în etapele următoare ale evoluției arhitecturii muntenești, tipul preferat, utilizat pentru cele mai reprezentative clădiri de cult.

Executată în întregime din piatră fățuită, biserica mănăstirii Argeșului reia sistemul divizării fațadelor printr-un brîu median, aici în torsadă, și decorarea celor două registre cu panouri, delimitate prin ciubuce, aici dreptunghiulare în registrul de jos și terminate în arc în cel superior. O decorație extrem de bogată în piatră și marmură, de același caracter geometric întîlnit la biserica mănăstirii Dealului, la care se adaugă cornișa cu alveole și stalactite, motiv de proveniență arabă vehiculat de meșteri armeni, completează plastica monumentului. Reliefuri minuțios sculptate decorează chenarele ferestrelor, rozetele, toate diferite, situate înăuntrul arcelor de pe registrul superior, și bazele turlelor. Partea reliefată a ornamentelor fusese aurită, iar fondul pictat în albastru. Prezența atîtor caracteristici și elemente inspirate de arhitectura armenească permite să se creadă că și pronaosul supralărgit a fost creat după modelul pridvoarelor de tip gavit, mai largi decît nava, răspîndite în arhitectura armenească a secolelor X–XVIII.

Realizată în aceeași etapă istorică cu arhitectura lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, arhitectura bisericii mănăstirii Argeșului are totuși, în mod evident, un caracter diferit. Superioară sub aspectul compoziției de plan și spațiale, în raport cu bisericile moldovenești concepute după un sistem adițional, mai bogată ca decorație, mai complexă din punctul de vedere al compoziției de volume, ea cedează totuși în fața celei moldovenești sub aspectul originalității, caracterului autohton și chiar al valorii estetice. Prin supraîncărcare, exces de ornament, care dealtfel are un caracter eclectic



87



86



83

După cristalizările tipologice din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și o evoluție în secolul al XV-lea, aproape necunoscută din cauza dispariției vestigiilor, în primele două decenii ale secolului al XVI-lea, arhitectura muntenească cunoaște apariția unor monumente de vîrf datorate și asimilării, în sinteza locală, a unor împrumuturi din arhitecturi orientale.

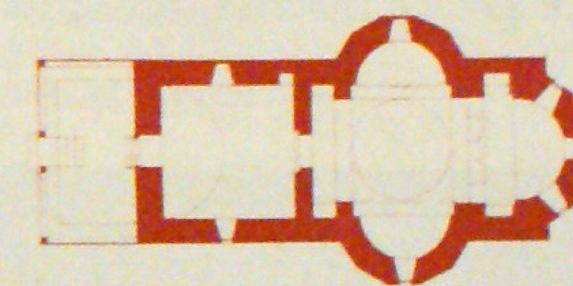
83. TÎRGOVIȘTE. Biserica Sf. Vineri, « domnească mică » (înc. sec. al XV-lea), situată în incinta curții domnești, de plan trilobat, alterată ca proporții față de grupul Coziei, este precedată de un pridvor deschis, cel dintîi cunoscut în arhitectura muntenească, supraînălțat de o clopotniță dispărută. O sursă de datare este paramentul de cărămidă decorat cu ceramică smălțuită.

84, 85. BRĂDETU. Biserica schitului Brădetu, atribuită începutului secolului al XV-lea, este una dintre primele reluări ale tipului Cozia, fapt demonstrat de planul său și de zidăria realizată din alternanța de piatră brută și cărămidă.



88

86–88. VÎFORÎTA. Biserica mănăstirii Dealu (1500–1501), ctitorie a lui Radu cel Mare, monument placat cu piatră fățuită, aduce ca inovație sporirea numărului de turle și decorarea fațadelor prin registre de arcaturi inspirate, respectiv, din arhitecturile athonită și caucaziană.



84



85

și eterogen, arhitectura mănăstirii Argeșului nu realizează ceea ce se obține în arhitectura Moldovei prin laconismul expresiei, logica structurii, prin transfigurarea unor procedee de proveniență populară.

Cum se explică acest caracter diferit al unor arhitecturi care în linii generale se dezvoltă în condiții social-istorice similare? În Țara Românească, procesul de centralizare a statului este mai puțin evoluat decît în Moldova; baza socială a domniei este mai îngustă. De aici și sarcinile de natură estetico-ideologică ale arhitecturii monumentale sînt diferite. Ea servește, în primul rînd intereselor claselor dominante. Imaginile fastuoase ale bisericilor oglindesc îndeosebi tendința de afirmare a puterii domnitorului și a bisericii, tendință sporită în condițiile pierderii independenței. În Țara Românească și participarea forțelor locale, dacă judecăm după expresia plastică a monumentelor, este mai puțin largă decît în Moldova.

Biserica mănăstirii Argeșului, datorită aspectului ei deosebit, a stimulat imaginația poporului. În jurul ei a apărut legenda unui meșter Manole care a trebuit să-și jertfească soția pentru a-și putea realiza opera și care, în cele din urmă își pierde viața, căzînd victima ambiției stăpînului feudal de a avea un monument unic în felul său. Deși această legendă se întîlnește și la alte popoare,

purtarea nedreaptă față de meșteri, ce se atribuie domnitorului, este recunoscută în pisania bisericii, dacă nu cumva această mărturisire nu reflectă atitudinea de smerenie și pocăință atît de prețuită de preceptele morale ale epocii. Pe de altă parte, se pare că într-adevăr Neagoe Basarab ar fi adus de la Constantinopol un meșter cu numele de Manolli din Niaesia.

Și epoca lui Ștefan cel Mare este învăluită de legende. Multe dintre ele reflectă prestigiul de care se bucura, în rîndul poporului, politica domnitorului și chiar activitatea sa ctitoricească. Contextul social din Moldova nu a ocazionat însă apariția temei artistului strivit de stăpînul feudal.

După încheierea, în anul 1517, a construirii mănăstirii Argeșului, între anii 1517 și 1519 se restaurează clădirea vechii Mitropolii din Tîrgoviște, căreia meșterii lui Neagoe îi adaugă un vast pridvor, deschis pe toate cele trei laturi libere prin arcade, rezemate pe coloane de cărămidă, fiecare cu secțiune de alt tip, pridvor care are o structură de plan și spațială de tipul crucii grecești înscrise.

Pridvorul acesta permite datarea prin analogie a bisericii mănăstirii ridicate pe o insulă a lacului Snagov, construcție realizată exclusiv din cărămidă, cu un naos în cruce greacă înscrisă, terminat cu trei abside, căruia i

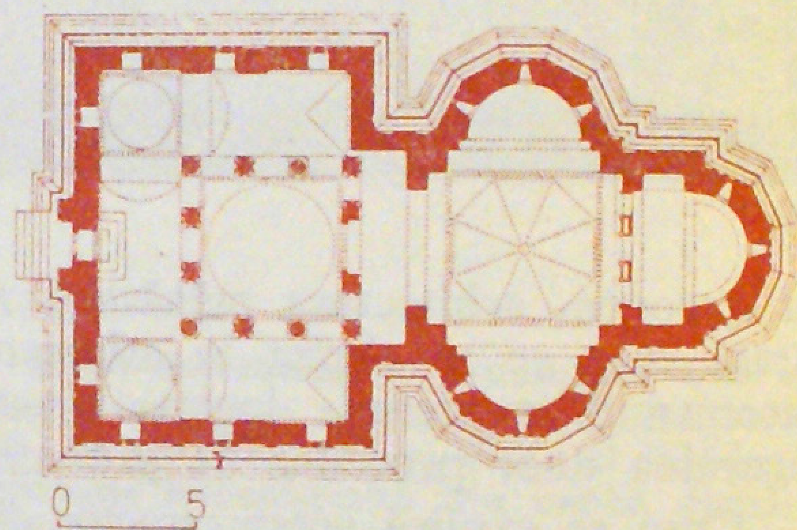


90

89–91. CURTEA DE ARGEȘ. Biserica mănăstirii Aıgeșului (terminată în 1517), ctitorie a !ui Neagoe Basarab, stabilește un nou tip funcțional, prin lărgirea pronaosului în care se include o incintă interioară de coloane, și totodată, plastic, prin adoptarea unei siluete cu patru turle și reluarea decorației de arcaturi utilizate la Dealu.

89





91

92, 93. TÎRGOVIȘTE. Biserica Mitropoliei. În baza unor asemănări tipologice cu biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, cît și a unei decorații de arcaturi de factură romanică întîlnite la biserica din Manasija (1406–1418), naosul în cruce greacă și pronaosul monumentului au fost atribuite de o seamă de cercetători începutului secolului al XV-lea, corpul adăugit, un exonarthex deschis, fiind datat sigur în vremea lui Neagoe Basarab. Analizînd ornamentul bazelor crucilor, păstrate în urma demolării bisericii de către Lecomte du Noüy (1889), luînd în considerație și unele informații istorice legate de strămutarea mitropoliei la Tîrgoviște, Cristian Moisescu datează corpul în cruce greacă în primii ani ai secolului al XVI-lea.



92

se adaugă și abside laterale, constituind un tip de inspirație athonită. Pronaosul, un spațiu de tip central supraînălțat de o turlă, a fost tratat ca o încăpere deschisă prin arcade sprijinite pe coloane de cărămidă, similare cu cele ale pridvorului Mitropoliei de la Tîrgoviște.

Bolțile cilindrice ale naosului, de forma crucii grecești, nu se evidențiază în spațiu ca în cazul bisericii Sf. Nicolae Domnesc și al celorlalte care derivă din tipul ei, monumentul avînd o unică cornișă continuă. În schimb, silueta sa este îmbogățită prin prezența a patru turle ridicate cîte una deasupra pronaosului și naosului și două deasupra încăperilor care flanchează absida altarului.

Fațadele de cărămidă sînt decorate cu două șiruri de arcaturi suprapuse, cel superior avînd arce intrate unele în raport cu celelalte și rezemate pe piciorușe în consolă.

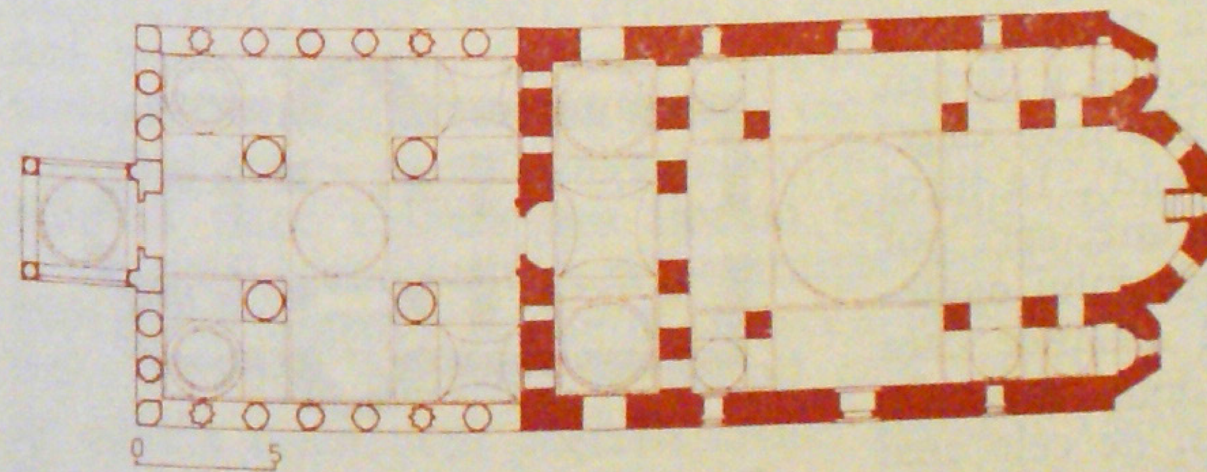
Deși pridvorul adăugit bisericii Mitropoliei din Tîrgoviște, ca dealtfel și pronaosul deschis de la Snagov, nu reiau decît sub aspectul compoziției de ansamblu formula unui spațiu de tip gavit, ele aruncă o lumină specială asupra aportului armenesc în arhitectura muntenească a vremii și întăresc ipoteza privind sursele de inspirație ale pronaosului lărgit de la Curtea de Argeș.

Dacă așa-numita « sinteză moldovenească » este rezultatul asimilării pe un fond local a unor procedee predominant decorative, de factură gotică, sinteza muntenească reprezintă, în această fază a evoluției unei școli locale, o asimilare pe fondul tipologiilor autohtone a unor com-

« Domnu-i asculta
Și pe gînduri sta.
Apoi poruncea
Schelele să strice,
Scări să se ridice,
Iar pe cei zidari,
Zece meșteri mari,
Să mi-i părăsească
Colo pe grindiș,
Sus pe acoperiș.
(VASILE ALECSANDRI, Poezii Populare, Mănăstirea Argeșului)

« Cît despre mine care nu sînt decît un păcătos și n-am făcut niciodată nici un bine și nici nu am muncit și nici de foame și sete n-am răbdat și nici sudoarea nu mi-am vărsat-o dar care toate zilele vieții mele în liniște și îndestulare le-am trăit și din toate bunătățile acestei lumi m-am înfruptat și dacă nu am plătit cu dreptate munca acestor truditori osteniți, fie din răutate, fie prin înșelăciune, fie din zgîrcenie și din poftă de aur și argint, pricina este că am fost orbit de păcatele mele. Fecioară fără de prihană fă ca ei să primească răsplata cuvenită . . . »
(din pisania lui Neagoe Basarab de la mănăstirea Argeșului)

93



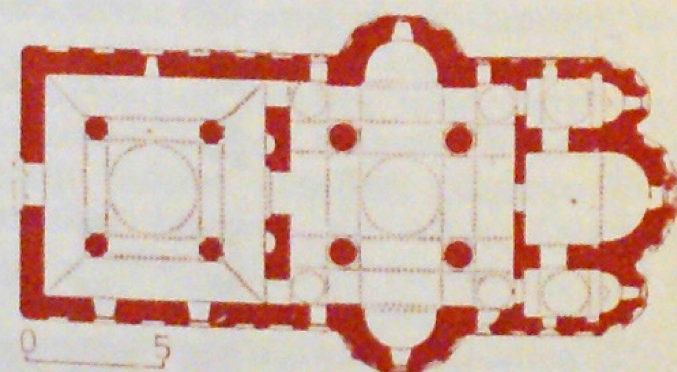


94

ponente funcționale, structurale și plastice ale arhitecturii armenești. Cele două decenii ale acestui început de secol rămîn în istoria arhitecturii ca o fază memorabilă, prin realizarea unor monumente de excepție pentru ca, în continuare, în decursul secolului, să reintre în drepturi tipologiile locale, regenerate prin intermediul acestei experiențe.

În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea, se continuă procesul de fortificare a bisericilor sătești, determinat de creșterea pericolului turcesc. Acest fenomen care se desfășoară pe o arie largă (actualele județe Alba, Sibiu, Mureș, Harghita, Covasna, Brașov, Bistrița) pe parcursul secolelor XV-XVII, este unic în arhitectura Europei atît prin amploare (se estimează numărul total al acestor fortificații în jur de 300) cît și prin varietatea soluțiilor adoptate. În funcție de poziția bisericii preexistente, cetățile sătești se află situate într-o lărgire a străzii principale a satului (Prejmer, Homorod, Hărman, Cața) sau pe o înălțime în preajma așezării (Apold). În jurul bisericii se clădesc una sau mai multe incinte, care pot fi concentrice sau adiacente, destinate refugiului oamenilor cu proviziile și avutul lor. Planul cetăților care ocupau un teren accidentat se subordona acestuia, cetățile situate pe teren plan recurgînd, de cele mai

94–96. SNAGOV. Biserica Mănăstirii este atribuită lui Neagoe Basarab, în baza caracteristicilor stilistice ale pronaosului deschis, apropiat ca factură de pridvorul Mitropoliei din Tîrgoviște. Tipul adoptat, de factură athonită, se înscrie pe linia raporturilor intense ale arhitecturii vremii cu arhitecturile balcanică și caucaziană. Un studiu minuțios, efectuat de Aram Damadian, permite enunțarea concluziei că pronaosul monumentului a fost conceput ca un spațiu închis, proiectul inițial fiind modificat în cursul execuției, pentru ca, în anul 1563, spațiile dintre coloane să fie zidite, iar interiorul să fie pictat.



95

multe ori, la o incintă patrulateră ordonată. Bisericile înzestrate cu dispozitive de apărare capătă la rîndul lor aspectul unor fortificații.

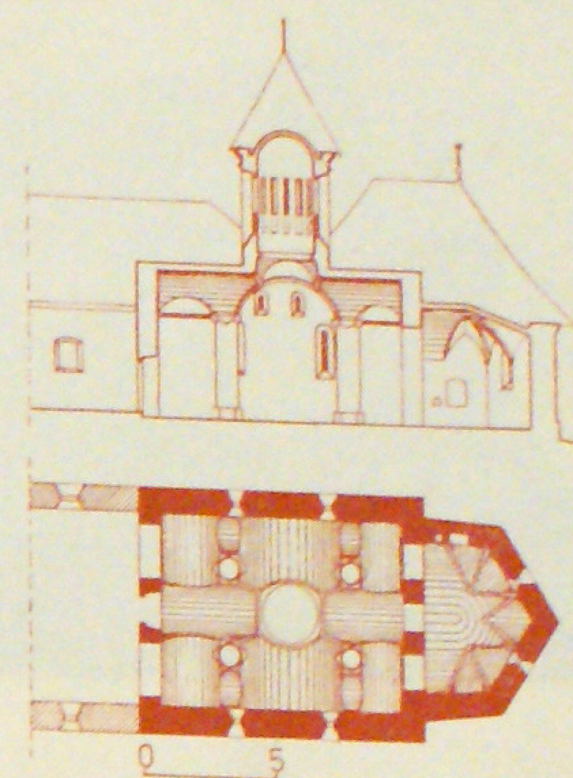
În felul în care se prezintă astăzi, cetățile sătești sînt rezultatul a numeroase prefaceri și adăugiri care au avut loc pînă către secolul al XVIII-lea. Zidurile de apărare ale cetăților sînt întărite cu turnuri și prevăzute cu drumuri de strajă, guri de tragere și de aruncat păcură. Porțile sînt protejate prin barbacane, galerii cu traseu sinuos acoperite, «guri de lup», sau pur și simplu turnuri, accesul în cetate presupunînd trecerea printr-o serie de puncte obligate, extrem de bine apărate. Sînt exemple în care, constituind ultimul bastion al apărării, biserica este legată organic de fortificații exterioare ei. Dispoziția elementelor fortificate respectă principiul comandării succesive cît și cel al independenței funcționale, «elastice», caracteristici esențiale ale oricărei cetăți medievale.

Incintele erau înconjutate de șanțuri, uneori umplute cu apă. Cîteodată centura exterioară de ziduri era ulterior întărită pe anumite porțiuni sau perimetral printr-un zid-« scut », în așa fel încît să se formeze un «zwinger».

Pe măsura folosirii armelor de foc, apar dispozitive specifice. Gîndite la scara evenimentelor din zonă, ele se rezumă la turnuri scunde și puternice, prevăzute cu guri de tragere pentru artileria ușoară, legate prin curtine joase, fără a se ridica la nivelul sistemelor bastionare. Unele turnuri sînt așezate la un unghi de 45° față de curtinele adiacente, sugerînd un fel de flancare « italiană », unghiurile moarte fiind apărate prin guri de păcură.

Pentru a include bisericile în sistemul de apărare, se fortifică turnul-clopotniță, se ridică cîte un bastion deasupra corului sau navei și se amenajează drumuri de strajă în pod, deasupra bolților, spijinite în exterior pe contraforții legați prin arce. În funcție de structura pe care o aveau în momentul fortificării și de natura intervențiilor, bisericile capătă o mare verietate funcțională și plastică.

Incintele orășenești, închegate deja în etapa premergătoare, sînt obiectul unei continui preocupări de întărire și refacere. Totodată, în orașe se dezvoltă din plin procesul de înlocuire a clădirilor de lemn, cu clădiri de zidărie. Acest proces se precizează în jurul anului 1450 la Bistrița, Sighișoara, Sibiu, în jurul anului 1500 la Cluj, Brașov, Sebeș. Unele dintre locuințele noi, de zidărie, sînt relativ mari, avînd în anumite cazuri chiar mai multe niveluri. Indesirea populației determină o utilizare la maximum a terenului, ceea ce face ca noile clădiri să ocupe parcele înguste, curțile interioare avînd aspectul unor culoare sau lipsind cîteodată cu totul. Se continuă, concomitent, reconstrucția bisericilor parohiale (Cluj, Brașov); iau ființă, în cadrul orașelor, mănăstiri noi (Cluj, Mediaș), se extind cele vechi (Sibiu). Se edifică construcții obștești civile: primării (Brașov, Bistrița), hale de breaslă (Sibiu, Brașov, Sebeș), grupate



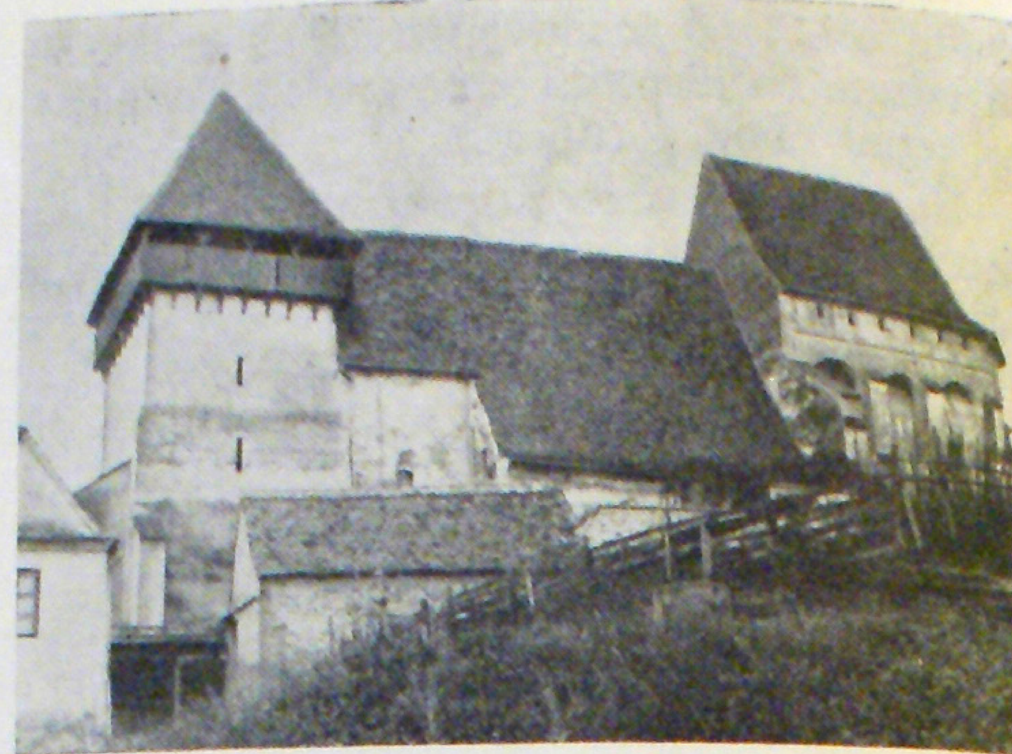
97. HUNEDOARA. Biserica Sf. Nicolae este zidită în baza unei dezlegări date de Matei Corvin în anul 1458. Conturul zidurilor navei, apropiat ca dimensiuni de cel al bisericilor – sală, absida poligonală cu un număr par de laturi, creează impresia unui recipient în care, poate, într-o primă etapă, s-au introdus patru stîlpi care au generat o împărțire în trei nave, pentru ca într-o altă etapă, aceiași stîlpi să devină reazem al unei boltiri în cruce greacă înscrisă alterată de deschiderile inegale între stîlpi pe cele două direcții. Știri privind o donație făcută de Neagoe Basarab permit să i se atribuie această din urmă intervenție.

96





98



99

de obicei în una sau două piețe ample. În felul acesta structura orașelor se diferențiază de cea a satelor, care este afectată de mai puține modificări.

Stilul dominant continuă a fi goticul. În arhitectura orășenească civilă de locuințe, goticul se manifestă în așa-numitele « case-turn », reminiscențe ale locuinței feudale, cum este « casa turn » a lui Thomas Alten-

100



Părăsindu-se ideea unor cetăți de refugiu așezate în afara localităților, necesitățile de apărare față de feudalii locali cît și față de pericolul otoman obligă comunitățile sătești să fortifice unicul edificiu executat din materiale durabile, biserica. Dispozitivele defensive, limitate inițial la incinte de plan oval sau patrulater în jurul bisericii, se complică prin fortificarea bisericii însăși. Condițiile topografice, tipologia ansamblurilor, desfășurarea procesului de fortificare generează o mare varietate de aspecte, cetățile țărănești devenind nuclee monumentale ale așezărilor.

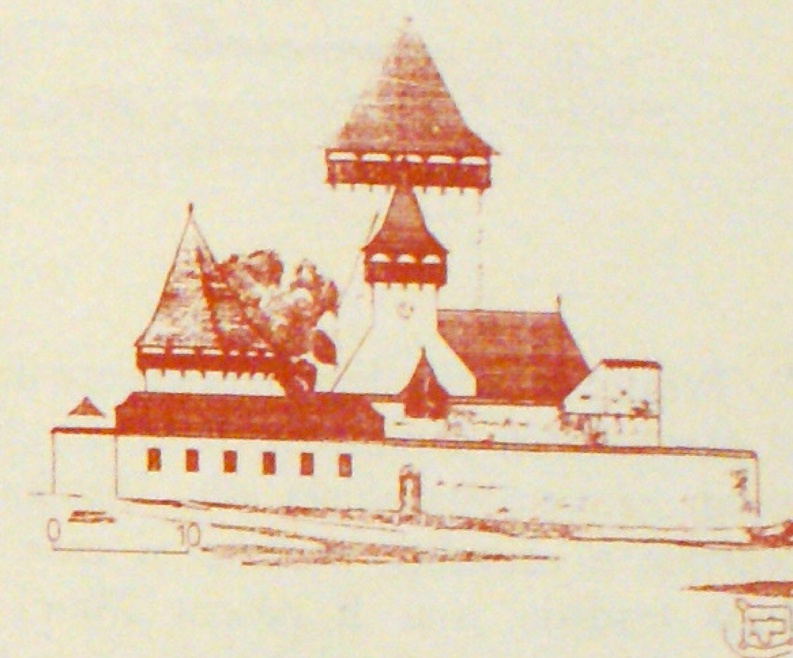


103



101

102



berger (Sibiu), construită probabil în jurul anului 1470, înglobată mai tîrziu în construcția casei Haller (mijlocul secolului al XVI-lea), sau casa Altenberger-Lulla care, împreună cu clădirile învecinate, a fost achiziționată în anul 1545 pentru a servi orașului ca primărie, cu care prilej cele trei clădiri alăturate au fost restructurate.

Apariția tipului de locuință-turn, caracteristic arhitecturii feudale nobiliare, a premers generalizării arhitecturii de zid, iar clădirile de acest tip se distingeau din masa clădirilor de lemn prin înălțime și materialul de construcție folosit. Dar, concomitent cu trecerea de la locuințe de lemn la locuințe de zid, se constituie treptat regimul închis al străzilor.

98. DUPUȘ. Biserică fortificată.

99. COPȘA MARE. Cetate țărănească cu biserică fortificată.

100. HENDORF. Cetate țărănească cu biserică fortificată.

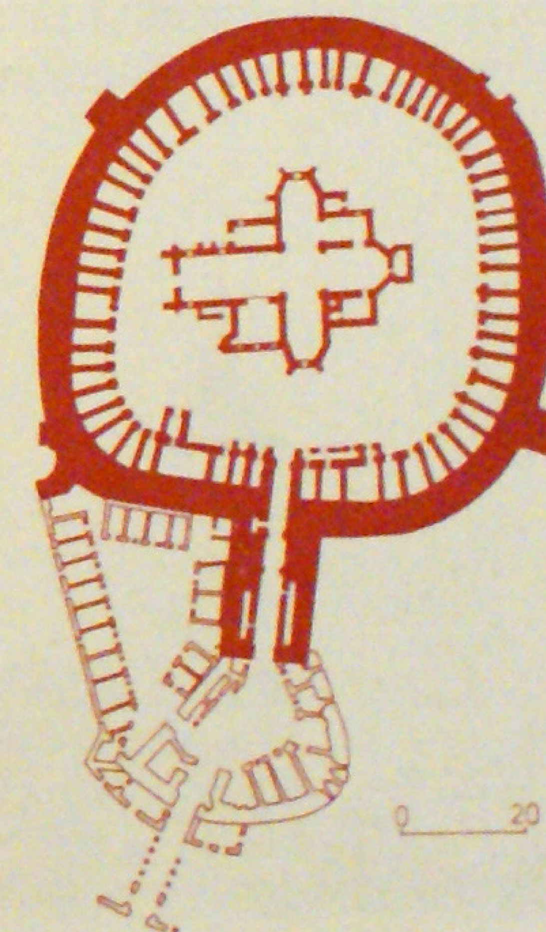
101, 102. HOMOROD. Cetate țărănească cu biserică fortificată.

103—105 PREJMER. Incintă fortificată în jurul bisericii.

104



105



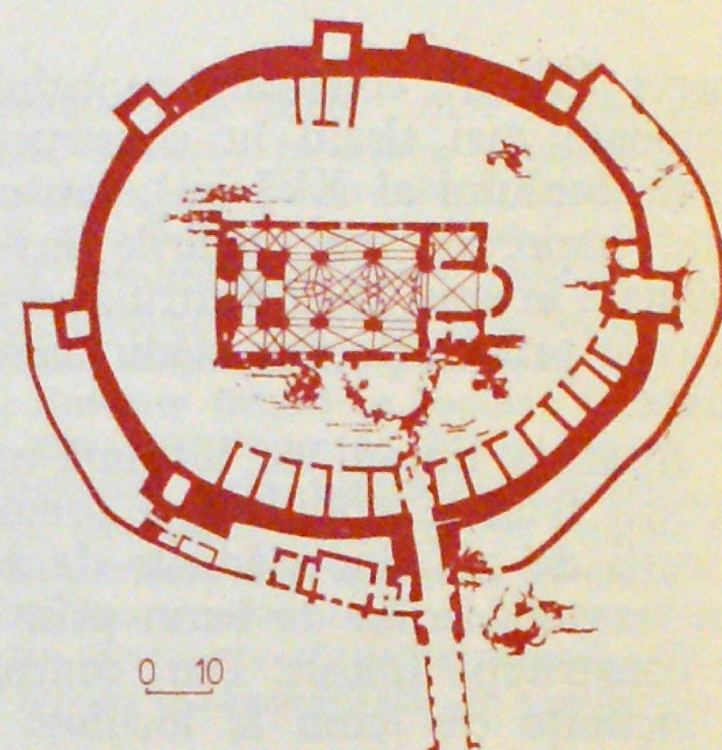


106

Printre clădirile de stil gotic, care ilustrează tipul clasic al planimetriei locuinței urbane de zid, sînt casa Petermann și casa parohială din Bistrița, situate în piața centrală a orașului, precum și casa din Cluj în care, după tradiție, s-ar fi născut Matei Corvin.

Ca și în etapa precedentă, expresia cea mai deplină a arhitecturii gotice o constituie edificiile de cult. Ele își pierd totuși din amploare ca urmare a dezvoltării culturii laice și a scăderii interesului orășenilor față de construcțiile religioase. Paralel cu lucrările care încă se mai desfășoară la bisericile parohiale gotice din Sibiu, Cluj și Brașov se clădesc cîteva biserici cu trei nave de tip hală.

Construcția bisericii de tip hală, din Moșna (1480—1486), se petrece sub egida transformării bisericilor sătești în puternice redute. Dacă turnul-clopotniță, puternic fortificat, situat în capătul de vest, îi conferă o expresie exterioară severă, bogăția decorației interioare sculptate în piatră, ingeniozitatea și frumusețea elementelor caracteristice goticului tîrziu, flamboyant, măiestria și precizia execuției semnalează prezența meșterului



107

108



109



106—110. HĂRMAN. Incintă fortificată în jurul bisericii.

111. AȚEL. Incintă fortificată în jurul bisericii.

112. BUNEȘTI. Cetate țărănească cu biserică fortificată.

110



111



112





113

113. **BIERTAN.** Incintă fortificată în jurul bisericii.

pietrar Andreas din Sibiu, care a lucrat și la transformarea vechii basilici romanice Sf. Servatius din Cristian, în jurul anului 1486, într-o biserică-hală gotică și la refacerea bolților navelor laterale și ale transeptului bisericii, astăzi evanghelice, din Ațel.



114

114. **MOȘNA.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.



115



116

Sub puternica influență a șantierului de la Sighișoara, se ridică între anii 1492 și 1516, după modelul bisericii « din Deal », biserica, azi evanghelică, din Biertan. Este o biserică-hală, scurtă și largă, avînd un turn clopotniță către vest, acoperită cu bolți cu nervuri, dispuse în plasă, proprii ultimei faze a goticului tîrziu,

115, 116. **APOLD.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

117. **DEALU FRUMOS.** Incintă fortificată în jurul bisericii.



117

118. **ROADEȘ.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

119. **BOIAN.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

120, 121. **CISNĂDIE.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

122. **AGNITA.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

123. **IGHIȘU NOU.** Incintă fortificată în jurul bisericii.

124. **ARCUȘ.** Incintă fortificată în jurul bisericii.

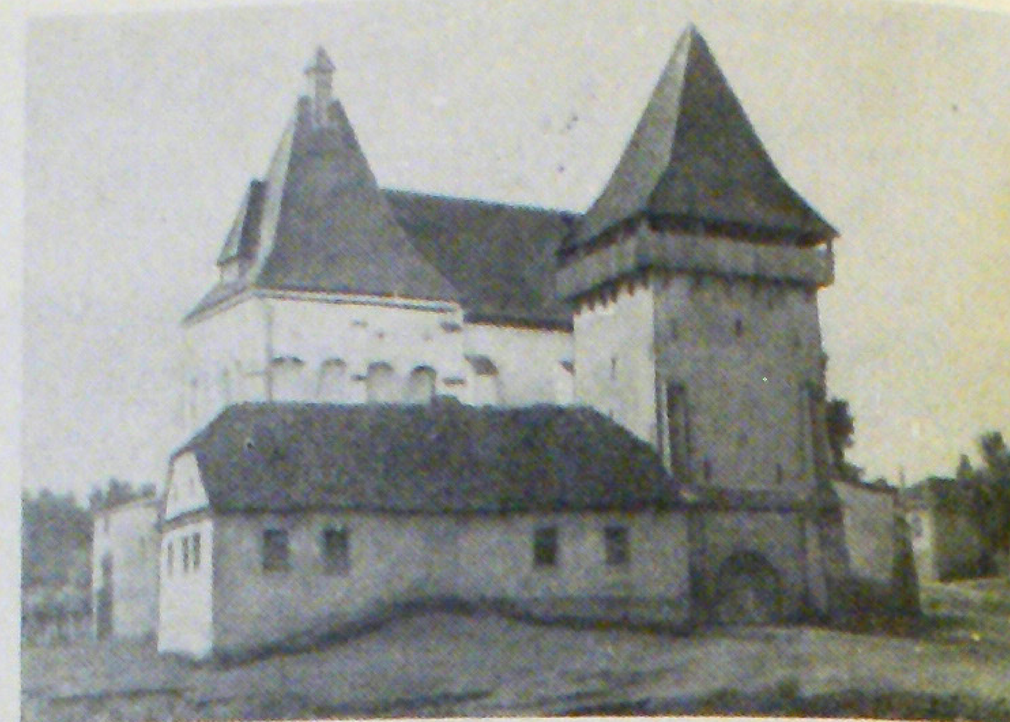
125, 126. **DÎRJIU.** Cetate țărănească cu biserică fortificată.

127. **SFÎNTU GHEORGHE.** Incintă fortificată în jurul bisericii.

128. **CLOAȘTERF.** Incintă fortificată în jurul bisericii.

129. **SASCHIZ.** Biserică fortificată.


118

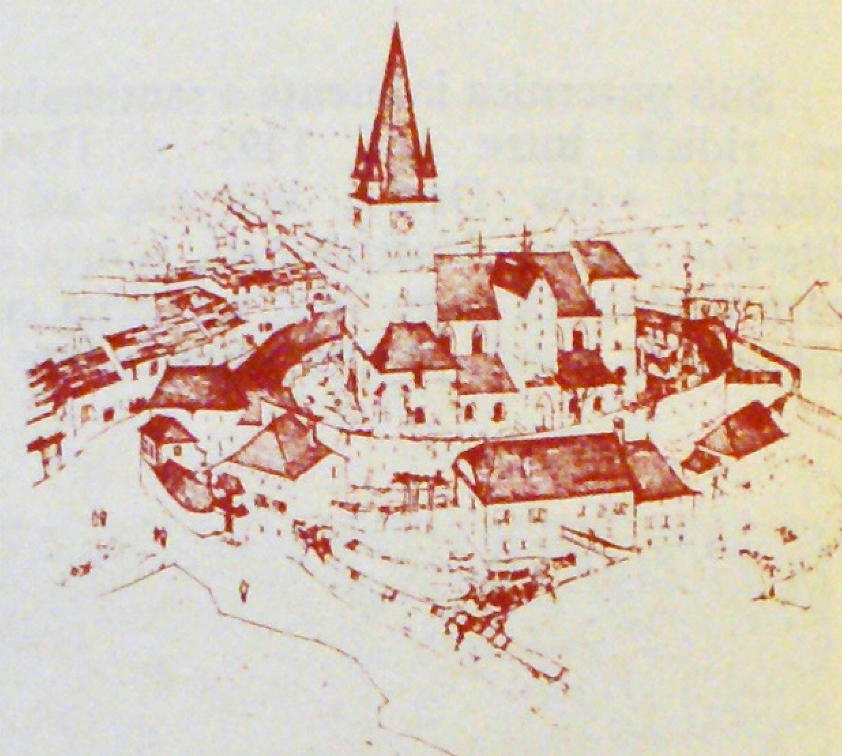

119

care se împletește aici cu primele elemente ale Renașterii, prezente în compoziția portalurilor de nord și de sud.

Însă, din ce în ce mai mult, se manifestă predilecția pentru biserici cu o singură navă de tip sală. În satele cu populație maghiară, adeseori, biserica se tăvănește, fiind boltit numai corul.

Printre bisericile care se disting prin calități arhitecturale și o anumită amploare sînt biserica Ursulinelor din Sibiu (1478), biserica Minoriților, devenită mai tîrziu reformată, din Cluj, începută din ordinul lui Matei Corvin în anul 1486, și biserica, astăzi reformată, din Dej, construită în a doua jumătate a secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Realizată, în raport cu amploarea sa și calitatea execuției, într-un interval neobișnuit de scurt (1486—1494), biserica uninavată a mănăstirii Minoriților din Cluj este acoperită cu o complicată boltă în rețea, împingerile sale fiind preluate de contraforți puternici care avansează și în interior, reducînd deschiderea.


120

121



122



123

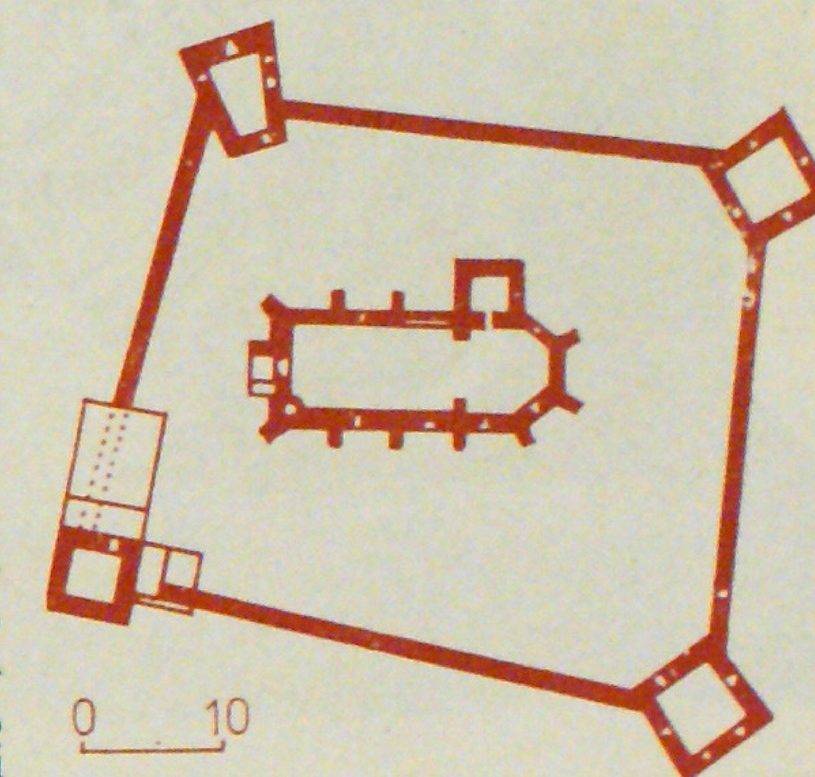



124


125

O construcție gotică importantă este ansamblul mănăstirii Franciscanilor din Cluj. Avînd drept una din laturi biserica sală gotică refăcută în stil baroc, iar celelalte trei laturi ocupate de clădiri mănăstirești, componentele cele mai interesante ale mănăstirii Franciscanilor sînt sala refectoriului, cu bolțile sale ogivale susținute de un stîlp central, o bibliotecă în stilul gotului englez și galeria deschisă, cu arcade în arc frînt, pe una dintre laturile curții interioare.

În lupta împotriva pericolului otoman cît și în lupta pe care o duc împotriva tendințelor marilor magnați de fărîmițare a statului, Ioan Corvin de Hunedoara, guvernator al Ungariei între 1446 și 1452 și fiul său Matei Corvin, rege al Ungariei între 1458 și 1490, caută sprijin în locuitorii orașelor. Ca urmare a acestei politici, orașele iau un mare avînt. Progresul meșteșugurilor și al comerțului, dezvoltarea păturilor orășenești legate de acestea, vor constitui un teren favorabil pentru adoptarea culturii Renașterii, care corespundea cerin-



126

127



128



129



130

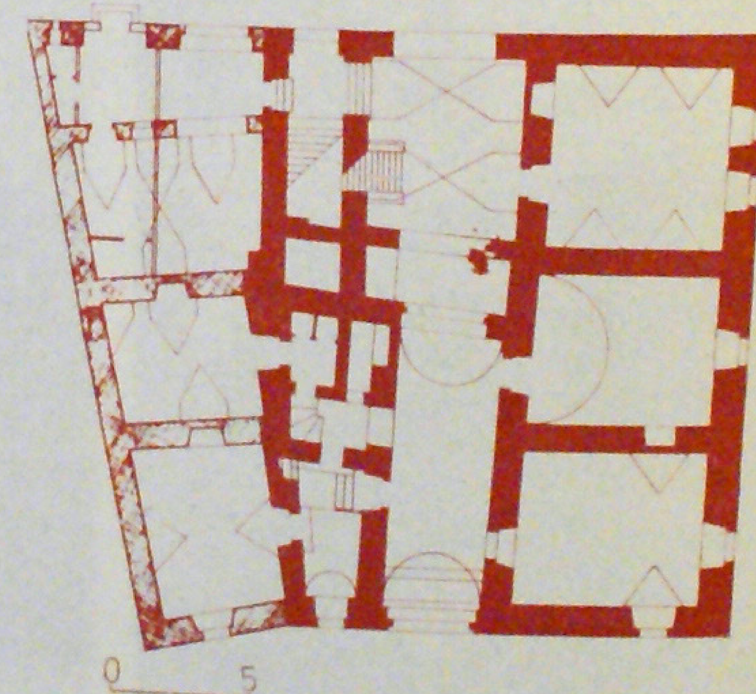


« priscam architecturam in lucem revocati »
(« a readus la lumină arhitectura antică »)
(Cronicarul Bonfinius despre Matei Corvin)

131

132

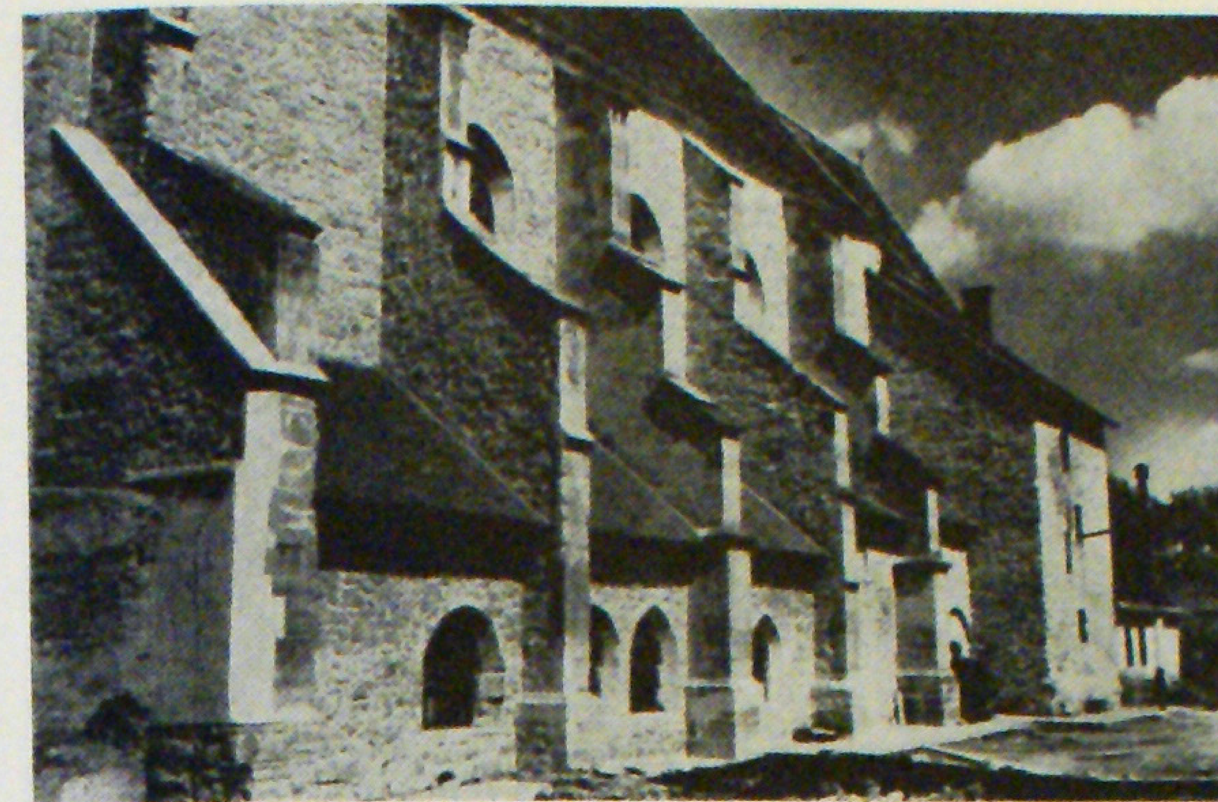




țelor spirituale atît ale noilor pături sociale cît și ale monarhiei centralizate în general. Matei Corvin se pare că a înțeles acest din urmă lucru. El stimulează venirea în Ungaria a unor arhitecți italieni ca Antonio Averlino, Benedetto Da Maiano, Aristotile Fioravanti și alții și inițiază construcții în stilul Renașterii la Buda, Visegrad și Hunedoara.

Ca și în alte țări, stilul Renașterii pătrunde mai întîi în artele plastice. Cel mai vechi vestigiu al Renașterii în arta Transilvaniei este sarcofagul lui Ioan de Hunedoara, datînd din jurul anului 1460, aflat în colateralul drept al bisericii Sf. Mihail din Alba Iulia. Cea dintîi manifestare a Renașterii în arhitectura Transilvaniei este așa-numita aripă a lui Matei din castelul de la Hunedoara, deschisă către curtea interioară printr-o dublă loggie cu arcade în plin cintru, construită între 1460–1462. Între anii 1498–1500 are loc refacerea în stilul Renașterii a castelului de la Gilău, păstrîndu-se pînă în zilele noastre o serie de fragmente: ancadramente decorate de uși, console și stema episcopului Geréb László.

Reședințele episcopale de la Oradea și Alba-Iulia devin centre ale Renașterii. Între 1500 și 1512 se reconstruiește în stilul Renașterii palatul episcopal de la Oradea,



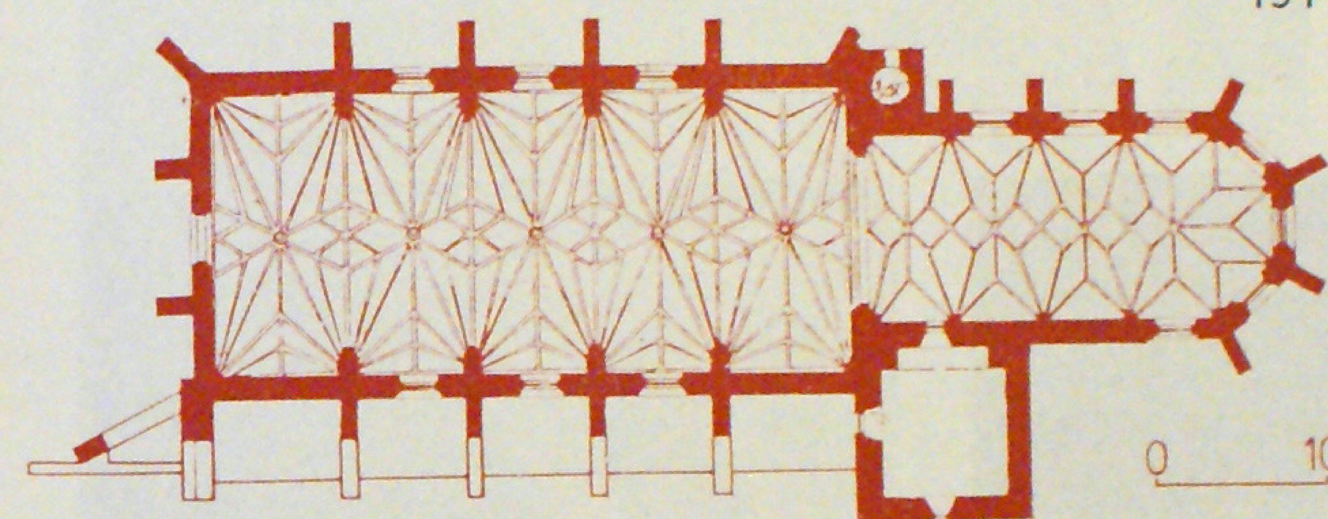
133

130. ALBA IULIA. Catedrala Sf. Mihail. Sarcofag comandat de Iancu de Hunedoara pentru fratele său Ioan Miles (1446), purtînd stema familiei Corvineștilor, reprezentativ pentru goticul tîrziu.

131, 132. CLUJ — NAPOCA. Locuință în stil gotic (sec. al XV-lea), în care, conform tradiției, s-ar fi născut Matei Corvin, transformată cu prilejul anexării unei locuințe vecine, ancadramentele noi (1578) reflectînd faza de trecere de la gotic la Renaștere.

133–135. CLUJ — NAPOCA. Biserica minorită, azi reformată, construită din inițiativa lui Matei Corvin între anii 1486–1494, aparține tipului sală, caracteristic goticului tîrziu. Bolta în rețea a fost refăcută în 1643.

134



135



iar între 1512 și 1524, cel de la Alba Iulia, amîndouă dispărute.

Dar stilul Renașterii depășește curînd caracterul unui stil de curte. Alături de construcțiile regale și cele ale marilor prelați, apar lucrări în stilul Renașterii, comandate de canonici, nobili de țară, căpitani de oști, notabili ai orașelor.

Cel mai vechi monument în stilul Renașterii, păstrat în forma sa originală, este capela Lázo, adăugită în 1512 colateralului nordic al bisericii romanice Sf. Mihail din Alba Iulia. Purtînd amprenta influenței șantierelor eclectice din Ungaria, capela Lázo, construcție realizată din piatră fățuită, are o bogată decorație de elemente lombarde și toscane, în contrast cu bolta sa gotică reticulată.

Numeroase detalii arhitecturale de piatră în stilul Renașterii sau piese de inventar mobil îmbogățesc vechile biserici gotice. Astfel, un sculptor, Iohannes Fiorentinus, ciopleşte la 1514 în atelierul său din Strigoniu un portal în marmură roșie, pentru biserica din Mineu, precum și o serie de obiecte de cult. Sacristia bisericii Sf. Mihail din Cluj capătă la 1528 un portal lucrat la Viena.

Arhitectura urbană în Transilvania din a doua jumătate a secolului al XV-lea continuă a fi dominată de stilul gotic.



136

137

138





136, 137. SIBIU. Hala măcelarilor, componentă de seamă a Pieței Mici, amintită ca existentă în anul 1370, păstrează în interior și pe fațada posterioară ancadramente gotice de secol XV, ea însăși, ca factură, anunțînd stilul Renașterii.

138. SIBIU. Locuință-turn (1470–1491), aparținînd lui Thomas Altenberger, este adaptată împreună cu casa Iohann Lulla, învecinată (1501–1514), pentru nevoile primăriei orașului.

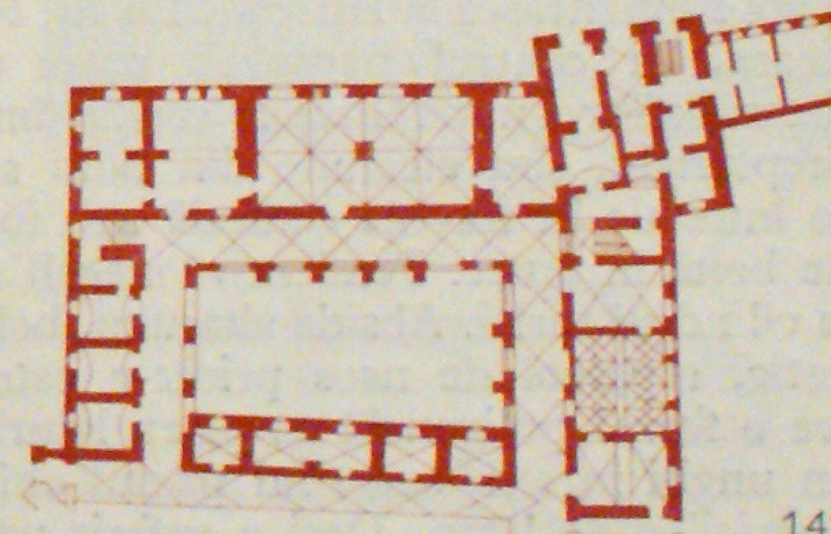


139

139–141. CLUJ-NAPOCA. Clădirile mănăstirii dominicane (azi Școală de Muzică), expresie a goticului tîrziu, se disting prin aspectul fațadelor, unde tentativa către o compoziție simetrică a deschiderilor este amendată de necesități funcționale, cît și prin monumentalitatea unor spații interioare cu bolți pe nervuri, cum sînt sala refectoriului (fig. 141) și biblioteca.

140





141

Cea dintîi manifestare cunoscută a Renașterii în arhitectura de locuințe urbane este casa Wolphard din Cluj care, în prima ei etapă de construcție (1534–1541), este împodobită cu ancadramente de ferestre și uși în spirit toscan.

În deceniile următoare stilul Renașterii se va generaliza în arhitectura civilă.

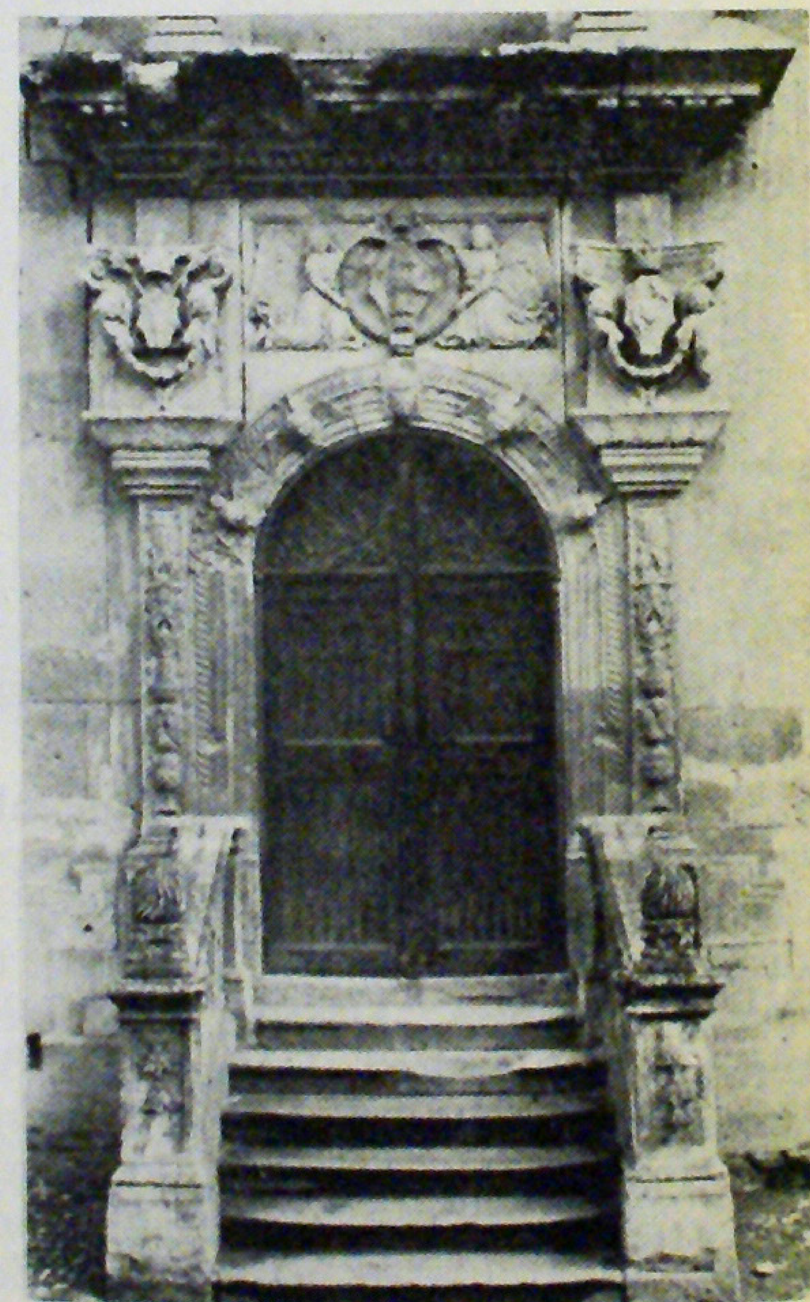
Domnitorii moldoveni și munteni ridică în Transilvania o serie de biserici. Printre cele ajunse pînă în zilele noastre se află biserica Sf. Nicolae din Hunedoara (după 1458), terminată, se pare, cu contribuția lui Neagoe Basarab, biserica din Feleac, construită la comanda lui Ștefan cel Mare în 1488, și cea din Vad, datorată aceluiași ctitor, edificată în primii ani ai secolului al XVI-lea. Reluînd tipurile drept, trilobat sau în cruce greacă înscrisă, toate aceste monumente poartă însă și amprenta participării meșterilor ardeleni.



142

142. **HUNEDOARA.** Loggia Matei, construită în curtea castelului Corvinilor, reprezintă una dintre primele manifestări ale Renașterii în arhitectura Transilvaniei, constînd în aplicarea ideii unei suprapuneri de loggii cu arcade, influențate ca proporții de arhitectura locală.

143, 144. **ALBA IULIA.** Capelă edificată din inițiativa canonicului Lázo, alipită colateralului nordic al catedralei Sf. Mihail, constituie una dintre rarele manifestări ale Renașterii în arhitectura religioasă.



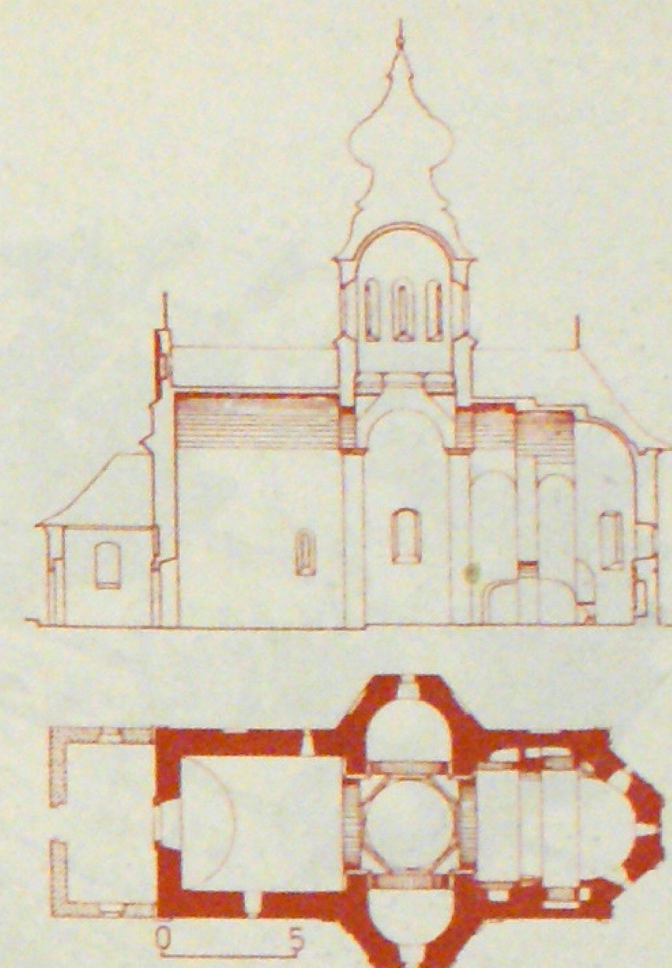
◄ 143

Biserica Sf. Nicolae din Hunedoara se construiește după 1458 în baza aprobării date de către Matei Corvin « sîrbilor și valahilor » de a-și construi o biserică pe locul unei biserici distruse în 1450 din inițiativa călugărului catolic Capistrano. Naosul interpretează tipul structural în cruce greacă înscrisă în varianta întîlnită în Țara Românească la Hîrtești. La Sf. Nicolae din Hunedoara, în centrul naosului, patru coloane cilindrice determină trei nave. Brațele crucii, înscrise aici într-un dreptunghi, sînt alcătuite din bolți semicilindrice care se întretaie în traveea centrală sub forma unui început de boltă în cruce. Pendentivi inegali realizează trecerea la cilindrul turlei. Absida altarului, boltită după sistemul gotic, separată de naos printr-o catapeteasmă de zid, are o formă poligonală cu patru laturi, de unde rezultă un unghi în axă, sugerînd planul obișnuit al absidelor bisericilor de lemn. Deși a suferit unele modificări de

pantă, invelitoarea a păstrat totuși vechea dispoziție ca fiecare corp să fie acoperit separat.

Biserica ortodoxă din Feleac (1488), ctitorie a lui Ștefan cel Mare, a fost folosită inițial ca biserică a episcopiei românești a Feleacului. Cele două travee ale naosului dreptunghiular, desfigurat cu prilejul unei refaceri din anul 1915, fuseseră acoperite cu bolți pe arce de ogivă fără console, arcul triumfal este ușor frînt, iar încăperea altarului, pentagonală, este și ea boltită după același procedeu gotic cum fusese naosul. Bolțile gotice indică prezența unui pietrar de pe șantierele Clujului, iar factura generală a bisericii, amintind tipul de edificiu realizat la Volovăț sau Dolheștii Mari, denotă și participarea unor meșteri moldoveni.

Interesantă prin sinteza între planul trilobat de factură moldovenească și boltirile gotice specifice Transilvaniei, este biserica fostei episcopii de la Vad, construită în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare din piatră brută, compusă din pronaos și naos. Două din traveele naosului mai păstrează pe pereți amorsele arcelor de ogivă ale bolților originale în cruce, căzute și înlocuite cu bolți semicilindrice. Intactă se păstrează bolta pe nervuri stelate din absida pentagonală a altarului, avînd la cheie o rozetă sculptată în formă de scut, asemănătoare celei de la Feleac. Deși gotice, cele două portaluri par a fi mai curînd de factură moldovenească; cel al pronaosului cu muluri în arc frînt și cel al naosului, dreptunghiular, decorat cu vrejuri încrucișate. Însăși utilizarea celor două tipuri de rame în cadrul aceleiași construcții constituie și ea o caracteristică a arhitecturii moldovenești. Un alt element de detaliu de influență moldovenească este profilul soclului, asemănător celui de la biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău.

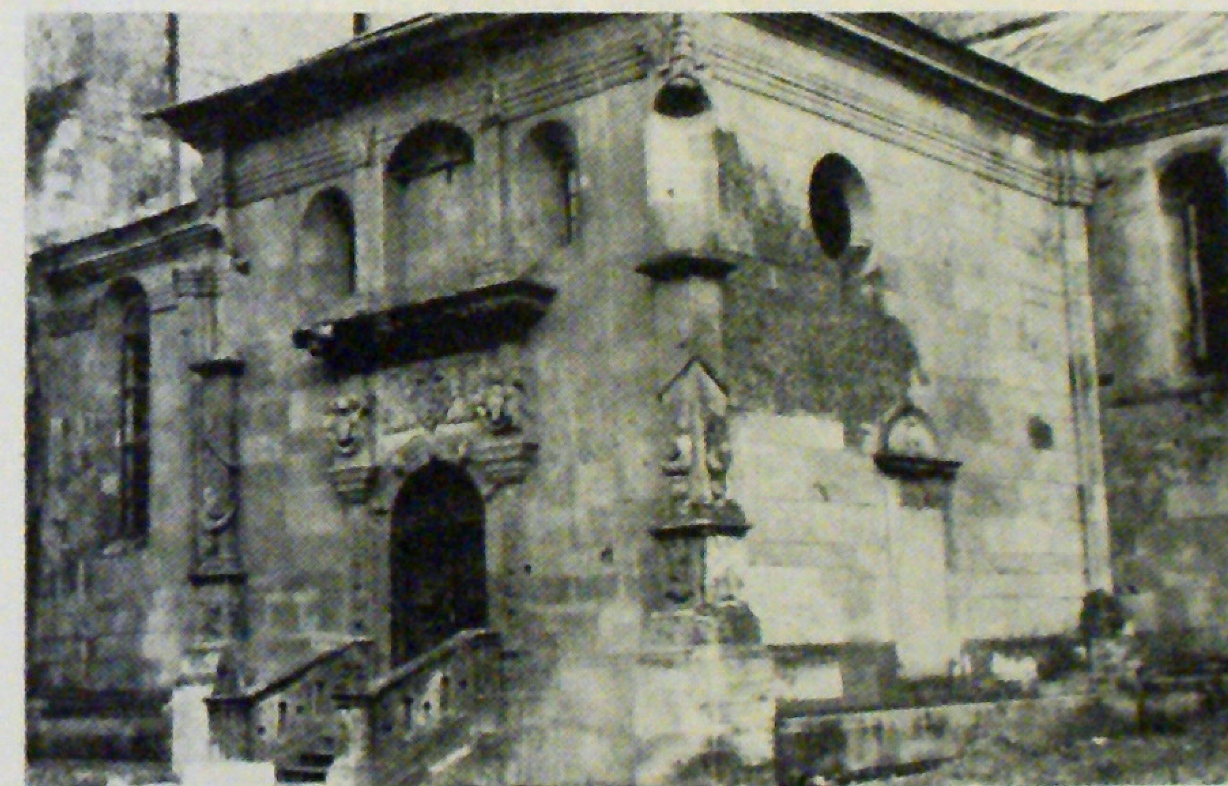


145

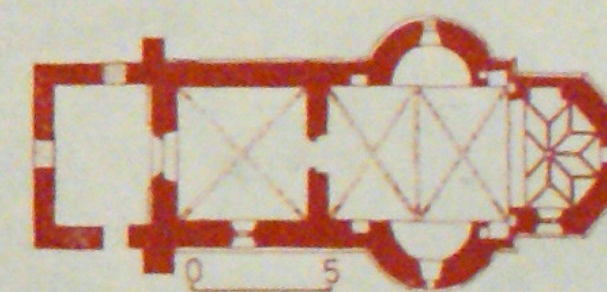
145. **HODOȘ-BODROG.** Biserica mănăstirii, atestată în ultimul sfert al secolului al XII-lea, refăcută în vremea lui Matei Corvin (1465), cînd ar fi putut să capete structura sa trilobată, reluată cu prilejul unei înnoiri radicale din anul 1634.

146, 147. **VAD.** Biserica fostei episcopii, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (înc. sec. al XVI-lea), îmbină planul trilobat, utilizat în arhitectura Moldovei, cu acoperirea de factură gotică, determinantă și pentru forma poligonală a altarului.

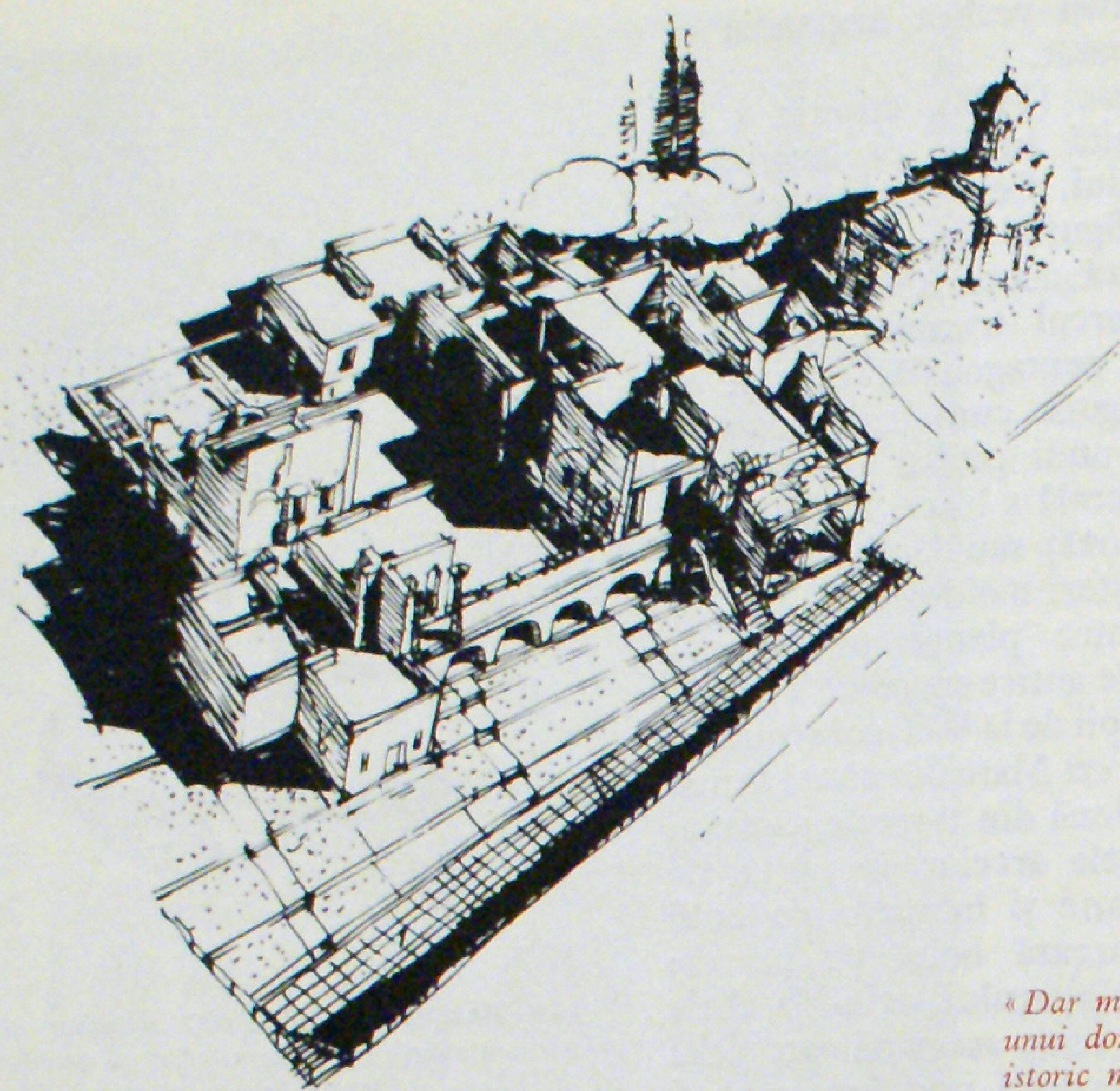
144



146



147



«Dar mai bine să presărăm flori pe mormîntul unui domnitor valah care prezintă un interes istoric mondial. El a reușit în parte să îndepărteze pericolul barbariei turcești din anumite părți ale Europei ... Faptul că era valah este o dovadă că providența își alege uneltele din rîndul tuturor națiunilor, indiferent de limba pe care o vorbesc. Dacă domnia lui ar fi fost de mai lungă durată, ar fi avut o importanță hotărîtoare pentru țările așezate pe cursul inferior al Dunării ...
Ea este în măsură să ne trezească speranța că într-o zi oamenii din aceste minunate țări vor trăi timpuri mai bune»
(JOHANN CHRISTIAN VON ENGEL despre Mihai Viteazul în «Geschichte des Ungarischen Reiche und Nebenländer», Halle, 1804).



ARHITECTURA FAZEI DE APOGEU A ȘCOLII LOCALE MUNTENEȘTI. ARHITECTURA MOLDOVENEASCĂ ÎN FAZA ASIMILĂRII ÎNRÎURIRILOR MUNTENEȘTI, ORIENTALE ȘI RENASCENTISTE. ARHITECTURA RENAȘTERII ÎN TRANSILVANIA. ARHITECTURA MUNTENEASCĂ ÎN FAZA ASIMILĂRII ÎNRÎURIRILOR MOLDOVENEȘTI ȘI A CONSTITUIRII STILULUI BRÎNCOVENESC.

În al treilea și al patrulea deceniu al secolului al XVI-lea, Moldova și Țara Românească cad sub dominația otomană, iar Transilvania, în urma prăbușirii regatului maghiar, se constituie ca principat autonom vasal turcilor. Odată cu aceste evenimente, începe faza feudalismului dezvoltat, în condițiile instaurării dominației otomane. Războiul antiotoman nu încetează însă. El este reluat în vremea domniei lui Ion Vodă cel Cumplit în anul 1574, apoi în timpul lui Mihai Viteazul (1593—1601), cînd este recîștigată vremelnic independența, iar în anii 1599—1600, se realizează sub cîrmuirea sa, unificarea celor trei țări românești.

Unirea politică a țărilor române a eșuat. La aceasta a contribuit o unitate insuficient de închegată a economiei lor, baza de masă restrînsă a domniei lui Mihai Viteazul, care a legat țărănimea de pămînt, precum și ostilitatea marilor puteri față de constituirea în această parte a Europei a unui stat unitar puternic. Ea a reprezentat însă o etapă în formarea conștiinței de neam a românilor din cele trei țări și, alături de alți factori, a pregătit terenul pentru un schimb mai activ între arhitecturile Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, care se va produce în cursul secolului al XVII-lea.

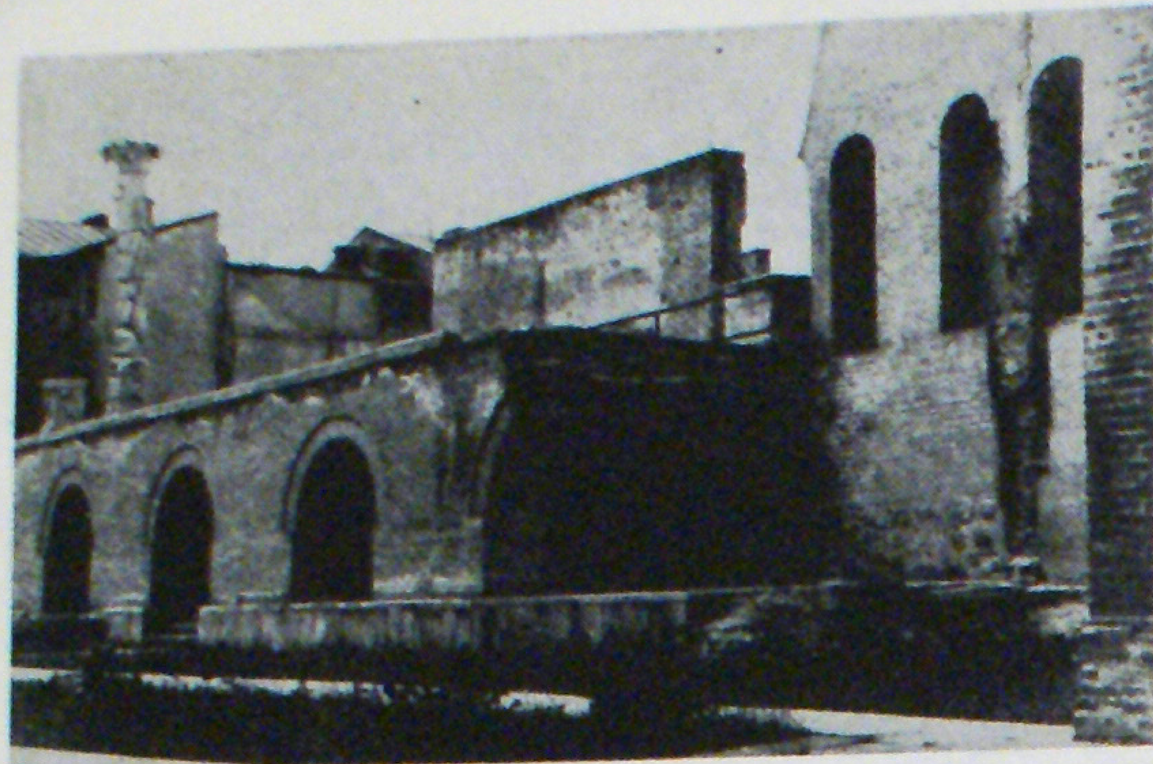
În perioada dominației turcești, în Țara Românească și Moldova, dezvoltarea arhitecturii militare de cetăți va stagna; în schimb se va dezvolta arhitectura fortificată a mănăstirilor, loc de refugiu și de păstrare a averilor boierilor și ale bisericii.

Mănăstirile construite în Țara Românească în această perioadă respectă planul rectangular și încep să fie din ce în ce mai bine fortificate.

Mănăstirile Mislea (1531—1538), Verbila (1538), Vieroși (1545—1615), Turbatele (ante 1550), Cîrnu (1546?), Gorgota 1554—1557), Plumbuita (1558—1568), Bucovăț (1571—1572), Cobia (1572), Căluiu (întemeiată de Neagoe Basarab și terminată la 1588), Hotărani (1588), Mihai Vodă (1588—1595), Comana (reclădită

BUCUREȘTI. Curtea Veche (sec. XV—XVIII). Ruinele palatului domnesc.

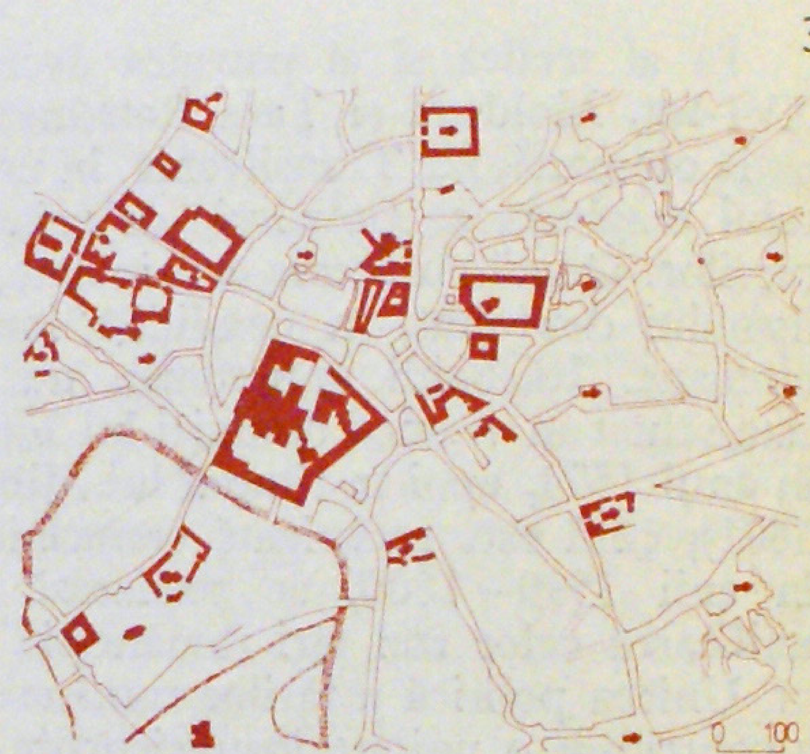
BUCUREȘTI. Imagine fantezistă a orașului văzut de pe malul drept al Dîmboviței, replică după o gravură în aramă de Johann Theodoro Boetio (1717).



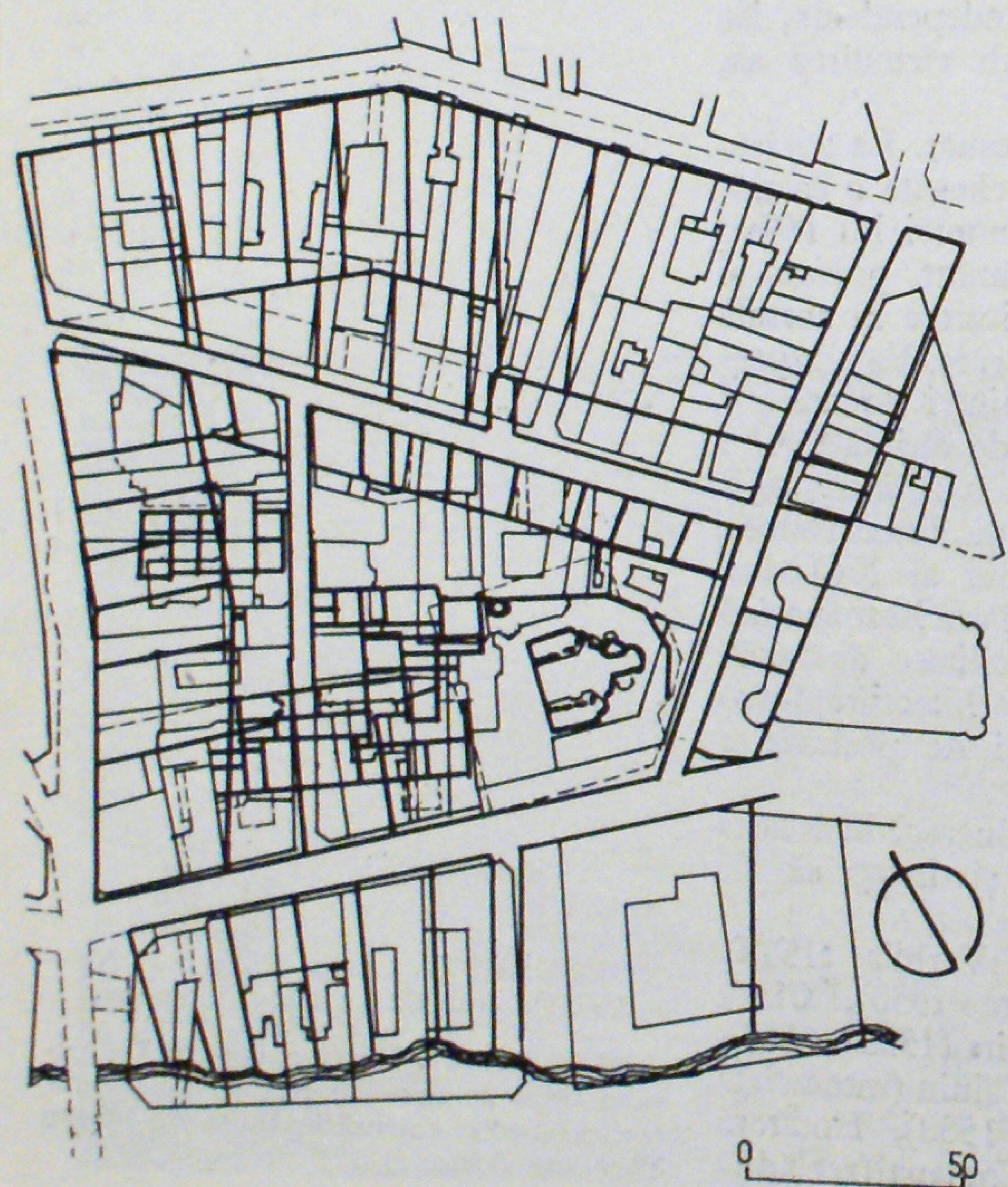
1



2



3



4



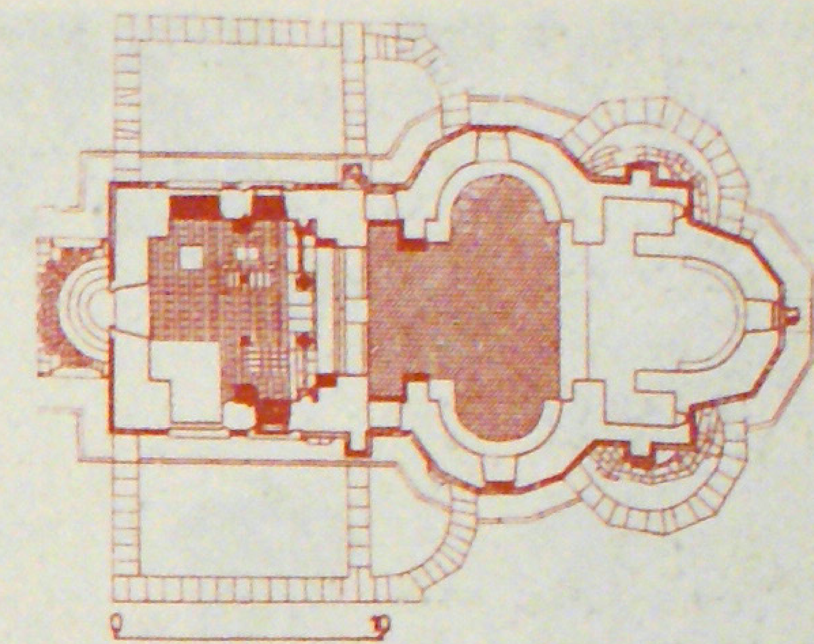
5

între 1588—1609), Banu — Buzău (sf. sec. al XVI-lea) etc. își păstrează în mare parte incintele.

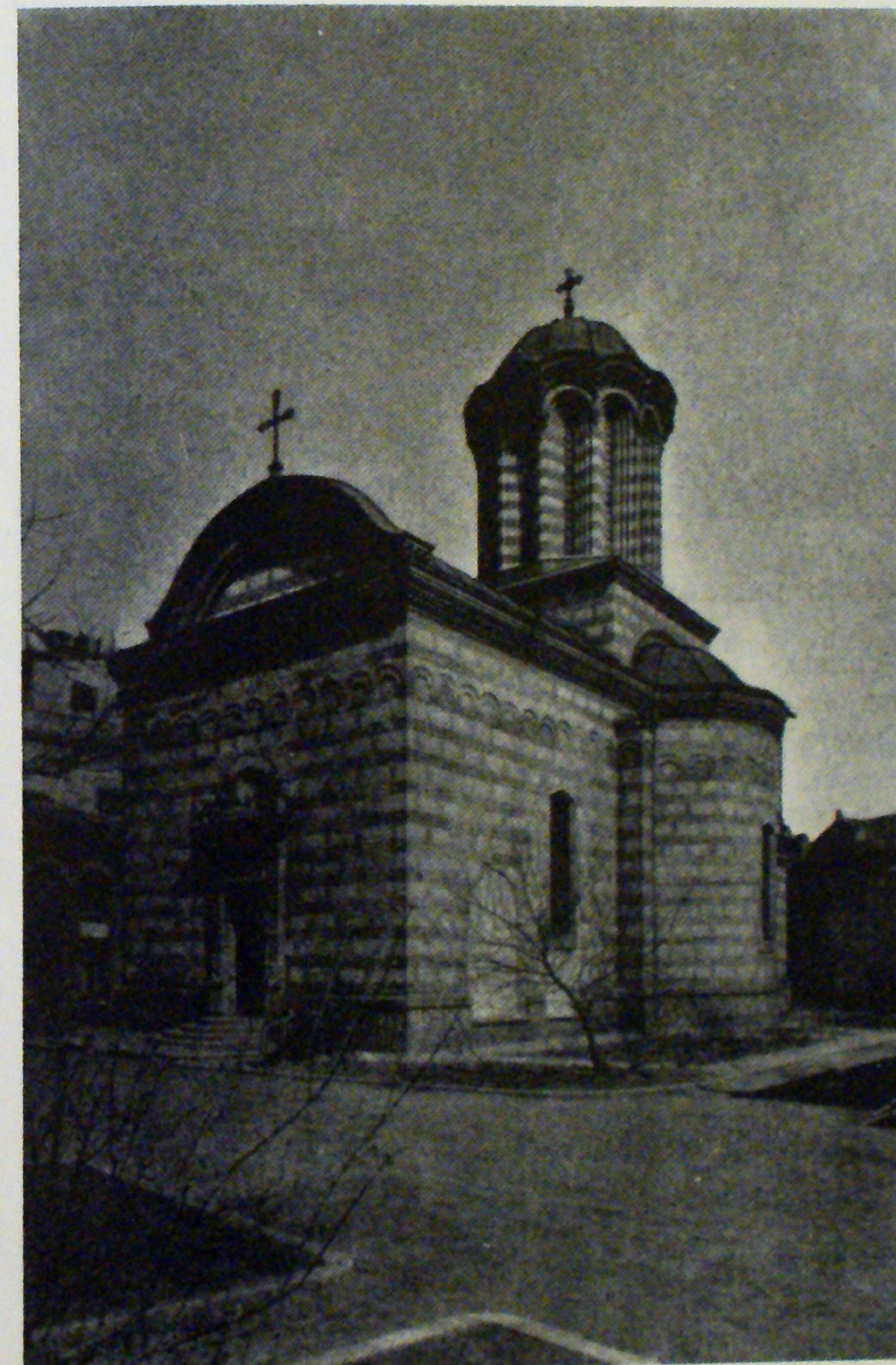
Dintre toate, sub aspectul fortificării se distingeau mănăstirea Comana, întemeiată de Vlad Țepeș și reclădită între anii 1588 și 1609, cu turnuri puternice, completate ulterior cu bastioane pentru artileria ușoară, și mănăstirea Mihai Vodă, folosită în anul 1595 ca punct de apărare de către Sinan, care o fortifică cu palisade, platforme de artilerie și șanțuri, integrînd-o fortificației Bucureștiului, așa cum va face și la Tîrgoviște cu mănăstirea Dealu.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea apare la Cernătești prima locuință fortificată de tip culă, cap de serie pentru numeroasele construcții de acest fel realizate în cursul secolelor XVIII-XIX.

În arhitectura civilă a Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, evenimentul cel mai important este reconstrucția palatului domnesc din



7



6

1,2. BUCUREȘTI. Curtea Veche (sec. XV—XVII). Ruinele palatului domnesc degajate, consolidate și întregite parțial.

3. BUCUREȘTI. Zona centrală a orașului. Plan ridicat în anul 1770, redesenat de George Florescu. Se disting traseele străzilor cuprinse între magistrala nord-sud și Calea Victoriei, între cheiul Dîmboviței și strada Doamnei. Apare incinta curții domnești orientată către rîu, cu palatul și biserica-paraclis, precum și numeroase incinte de mănăstiri și hanuri, unele avînd în centru o biserică.

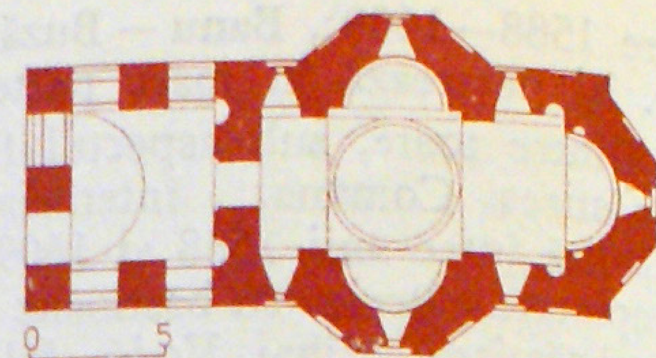
4. BUCUREȘTI. Zona Curții Vechi, cuprinsă între Dîmbovița și strada Gabroveni, între Calea Victoriei și B-dul 1848, avînd suprapuse clădirile Curții Domnești căzute în ruină, parcelarea realizată în al doilea sfert al secolului al XIX-lea și amplasamentul clădirilor actuale.

5. BUCUREȘTI. Mănăstirea Radu Vodă și biserica lui Bucur înfățișate într-o stampă din 1882.

6. BUCUREȘTI. Biserica Curtea Veche, ctitorie a lui Mircea Ciobanu (1545—1554), preia tipul trilobat al Coziei. Zidurile sprijinite de contraforți și decorate la partea superioară cu un șir de firide, care amintesc ocnițele moldovenești, au un parament care imită alternanța de cărămidă și blocuri de piatră, acestea din urmă fiind redate prin intermediul unor panouri de tencuială.

7. BUCUREȘTI. Biserica Curtea Veche. În urma restaurării monumentului, din anii '30, marcaje pe teren indică anexele de stil neogotic înlăturate cu prilejul acestei intervenții.





9

8, 9. **COZIA.** Bolnița Coziei (1542) preia planul, spațiul și volumul cu cornișă dedublată caracteristice tipului olteano-morav al bisericii mănăstirii.

10



București, în jurul anului 1559, și amplificarea palatului din Tîrgoviște, în anul 1583.

Curtea domnească din București consta într-o grupare de corpuri de clădiri, locuințe ale familiei domnitorului și ale oamenilor curții, depozite, grajduri dispuse fără o idee compozițională prestabilită, urmînd unor cerințe funcționale. Din întreg acest complex nu s-au păstrat decît resturile unor pivnițe, cîteva ziduri și biserica denumită ulterior Curtea Veche.

La Tîrgoviște, palatul construit de către Mircea cel Bătrîn a fost refăcut în timpul domniei lui Petru Cercel, adăugîndu-i-se un nou corp de clădiri, alături de care s-a ridicat biserica monumentală cunoscută sub numele de Biserica Domnească.

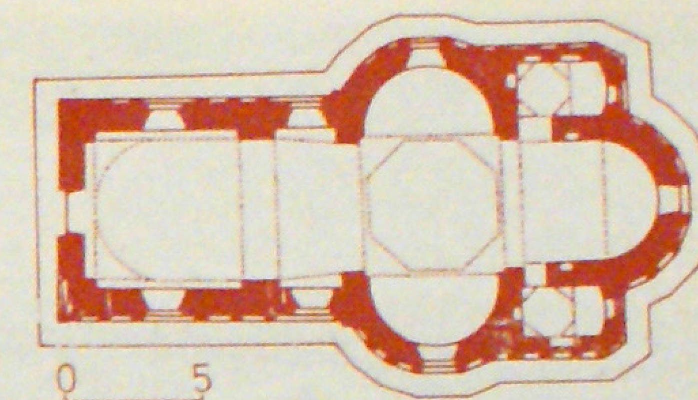
Spre deosebire de țările de la sudul Dunării, transformate în pașalîc, păstrarea organizației de stat proprii permite în Țările Române o evoluție nestingherită a arhitecturii bisericești, ca și a celorlalte domenii de creație artistică.

Din punct de vedere tipologic, arhitectura religioasă a acestei etape nu aduce inovații. Cu excepția Bisericii

Domnești, de tipul crucii grecești înscrise, tipul utilizat este cel al triconcului. Ca prototip sînt luate planurile și soluțiile spațiale ale bisericilor mănăstirilor Cozia, Dealului și Argeșului. Tipul Cozia, din care se elimină treptat elementele de structură care îl caracterizează, este reluat la Bolnița Coziei (1542), Curtea Veche (c. 1559), mănăstirea Mărcuța (1587—1593), paraclisul Coziei (1594), mănăstirea Mihai Vodă (1594); tipul Deal este reluat la mănăstirea Bucovăț (1570); tipul Argeș, la Cobia (1572) și la Tîrgșor (înainte de 1570).

Ca material este folosită cărămida, care rămîne aparentă, ceea ce denotă influența tradițiilor sud-dunărene. Imitînd însă alternanța pietrei cu cărămida, paramentele multor biserici înfățișează șiruri de cărămizi dispuse orizontal și panouri de tencuială care vor să figureze pietrele fățuite.

Cîteodată, fațadele unor clădiri se limitează la efectul decorativ al alternanței de șiruri de cărămizi și panouri de tencuială (biserica mănăstirii Valea, 1537). La fațadele, identic tratate, ale bisericii Curtea Veche din București intervine o friză de arcaturi care amintește ocnițele moldovenești. Fațadele executate în mod excepțional din cărămidă policromă și smălțuită ale bisericii mănăstirii Cobia și fațadele, și ele o excepție în cursul acestui secol, cu parament din fîșii alternate de piatră și cărămidă ale bolniței mănăstirii Cozia sînt decorate, pe întreaga lor înălțime, cu o succesiune de nișe. Dar fenomenul cel mai reprezentativ din punctul de vedere al tratării decorative a fațadelor este efortul susținut al meșterilor locali în cursul celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea de a reproduce într-un material autohton, cărămida, decorația de arcaturi în piatră a bisericilor mănăstirilor Dealu și Argeș, suprapusă în toate cazurile peste un parament din șiruri alternate de cărămidă și panouri de tencuială. La biserica din Tîrgșor apare pentru prima oară un brîu alcătuit dintr-un tor prins între două șiruri de cărămizi în dinți de ferăstrău care împarte fațadele în două registre. La Bucovăț, cele două registre sînt decorate cu o succesiune de



12

10—13. **BUCUREȘTI.** Mănăstirea Mihai Vodă, ctitorie din anul 1594 a lui Mihai Viteazul, reprezintă ca plastică a fațadelor încununarea unui efort, desfășurat de-a lungul unui secol, de transpunere a decorului de piatră fățuită de la Dealu în cărămidă.

13

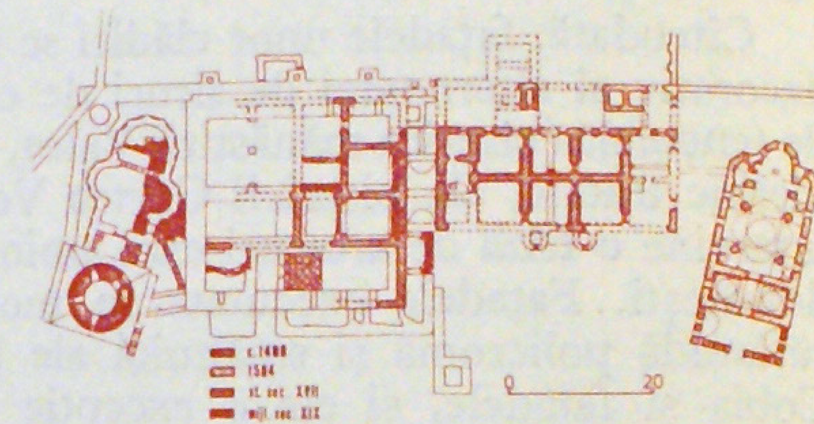




14



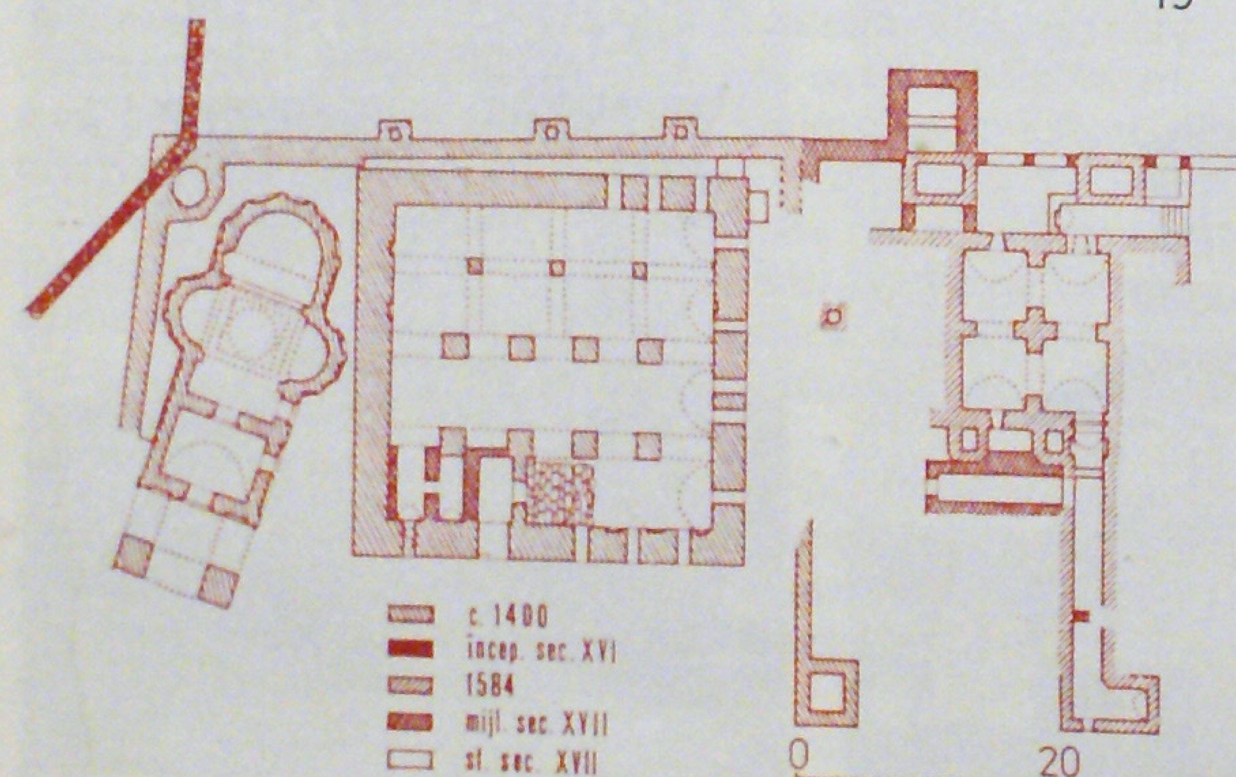
16



arcaturi ale căror arhivolte plate se reazemă pe niște pilaștri; la Tutana, în registrul superior, pilaștrii sînt înlocuiți prin colonițe gemene; la Mărcuța, colonițele gemene se extind pe ambele registre, dar arhivoltele rămîn plate. Aceste eforturi sînt încununate prin realizarea bisericii mănăstirii Mihai Vodă (1596), ctitorie a lui Mihai Viteazul, unde peste alternanța caracteristică de șiruri de cărămidă și panouri de tencuială se suprapune decorul de ciubuce realizat din cărămizi de formă specială, identic ca detalii cu cel realizat în piatră la biserica mănăstirii Dealului. În toate aceste cazuri, cornișele, brîiele mediane, soclurile sînt executate și ele din cărămizi de formă specială.

Dintre monumentele acestei jumătăți de secol, cîteva se disting prin soluția lor plastică, în mod deosebit.

15



14–16. TÎRGOVIȘTE. Curtea domnească, atestată ca reședință în anul 1396, are drept nucleu palatul domnesc, construit de Mircea cel Bătrîn, extins apoi de către Petru Cercel (1584–1588) și transformat de către Matei Basarab (1632–1658) și Constantin Brîncoveanu (1688–1714). Acest nucleu este prins între paraclisul vremii lui Mircea cel Bătrîn, de plan trilobat și cel al vremii lui Petru Cercel, Biserica Domnească, în cruce greacă înscrisă. Ambele corpuri au numai un parter înalt ridicat deasupra unor pivnițe monumentale (fig. 15), boltite cilindric. În procesul repetatelor refaceri ele au fost unite și îmbogățite cu foișoare.



18

17. TÎRGOVIȘTE. Curtea domnească. Turnul Chindiei (sec. al XV-lea) s-a suprapus peste pronaosul bisericii de plan trilobat (sec. al XIV-lea). Starea de ruină a ansamblului generează raporturi vizuale pitorești între spațiul monumental al pivnițelor și silueta turnului.

Bolnița mănăstirii Cozia, monument de mici dimensiuni, construit din șiruri alternate de cărămidă și piatră fățuită, se caracterizează prin eleganță și o elansare deosebită, subliniată de firidele dezvoltate pe întreaga înălțime a fațadelor și de turla zveltă ridicată pe o bază înaltă, prin unitatea dintre sistemul de boltire, compoziția de spații și volume. Pronaosul cu arcade deschise adaugă o notă originală monumentului. Biserica mănăstirii Mihai Vodă dă aceeași impresie de desăvîrșire ca și monumentul de la Dealu, a cărui replică este, întrucîtva, prin proporțiile reușite ale volumelor și raporturile armonioase dintre diferitele diviziuni ale fațadelor. Biserica Domnească din Tîrgoviște, o reluare a tipului în cruce greacă înscrisă, este precedată de un pridvor deschis, cu arcade înalte de cărămidă, amintind arcadele pridvorului vechii Mitropolii și cele ale pronaosului de la Snagov. O nouă replică a tipului, cel mai tîrziu exemplu cunoscut din întreaga arhitectură europeană, va fi biserica Sf. Dumitru din Craiova, construită din porunca lui Matei Basarab pe locul unei vechi ctitorii a Craioveștilor, căreia, poate, i-a preluat modelul.

17



19



18, 19. TÎRGOVIȘTE. Biserica Domnească (1585) îmbină structura în cruce greacă înscrisă, avînd ca particularitate încăperile din colțuri acoperite cu cupole (două supraînălțate prin turle), cu elemente de factură autohtonă: un pridvor deschis și învelitori de ceramică smălțuită, ridicate parțial pe șarpante de lemn.



« În general, se poate zice că nici în Moldova, nici în Valahia, nici în țara cazacilor nu mai există o biserică ce i s-ar putea asemăna, atît în privința zugrăvelii, cît și în privința frumuseții ei arhitectonice, așa încît cuprinde mintea de mirare »
(PAUL DIN ALEP despre biserica Trei Ierarhi din Iași)

« Atunce au îmblat împăratul prin toate mănăstirile de le-au văzut și din toate i-au mai plăcut Mănăstirea Golia, zicînd că are trei feluri de meșteșuguri, leșesc, grecesc și moschicesc ».
(ION NECULCE despre vizita lui Petru I cel Mare la Iași în 1710)

În Moldova, căzută în anul 1538 sub dominația otomană, Alexandru Lăpușneanu (1552—1561 și 1564—1568) este silit de turci să dărîme cetățile țării, dar este de presupus că nu o face atît de temeinic încît să nu mai poată fi folosite. Somația Porții a fost un semnal de alarmă pentru moldoveni, care continuă în ritm alert fortificarea țării prin mănăstiri. Sub Alexandru Lăpușneanu și Petru Șchiopul (1574—1579, 1582—1591) se ridică ansamblurile de la Slatina (1553—1564), Pîngărați (c. 1560), Berzunți (1566—1572), Sucevița (1583—1586). Dintre toate aceste mănăstiri se distinge, în mod deosebit, cea din urmă, cu incinta sa patrulateră întărită cu turnuri puternice în colțuri și drumuri de strajă. Pe latura răsăriteană a incintei se află două case domnești.

Este semnificativ modul prin care este întărit orașul Iași printr-o serie de mănăstiri care-l înconjoară sau se integrează în structura sa: Aron-Vodă (c. 1560), Socola (1560), Golia (1564), Galata (1576—1578), Sf. Sava (1583), Frumoasa (1586—1587). Au loc de asemenea intervenții asupra curții domnești, care primește un nou zid de incintă (1593—1594).

Între anii 1627 și 1635 este ridicată cea mai puternică incintă mănăstirească fortificată din Moldova, o adevărată mănăstire-cetate, Dragomirna.

La începutul secolului al XVII-lea încep să apară, tot la Iași sau în preajma sa, biserici parohiale sau mănăstirești prevăzute cu dispozitive de fortificare (poduri cu metereze, turnuri cu guri de tragere, tainițe etc); biserica mănăstirii Sf. Sava (1625), biserica mănăstirii Bîrnova (1626—1629), înzestrată ulterior cu un turn (1661—1665), biserica mănăstirii Barnovschi (1627) și biserica Sf. Ioan Botezătorul (1635).

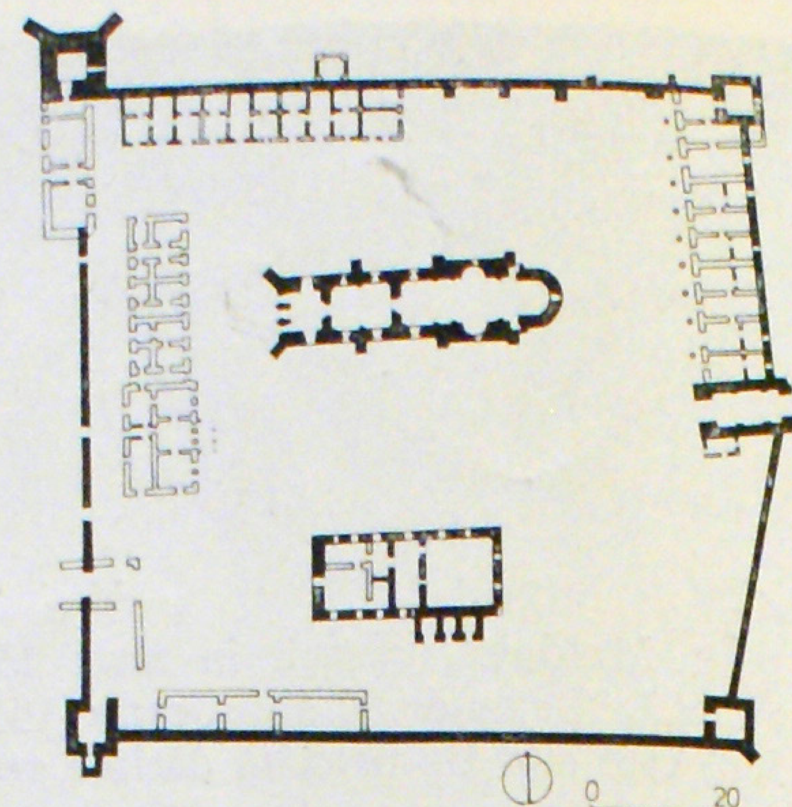
Vasile Lupu (1634—1653) continuă fortificarea orașului Iași, refăcînd curtea domnească (1634—1636) și construind mănăstirea Trei Ierarhi (1638—1639). În timpul lui se reface incinta mănăstirii Probota (1645—1646) și se construiesc bisericile Vovidenia din Iași și Precista din Galați (1647), amîndouă prevăzute cu elemente de fortificare.

Dumitrașcu Cantacuzino în anul 1675 și apoi Mihai Racoviță, demantelează cetățile care mai rămăseseră Moldovei, cu excepția cetății Hotinului, care este preluată de turci. În felul acesta, se încheie epoca de glorie a arhitecturii militare moldovenești, sarcinile

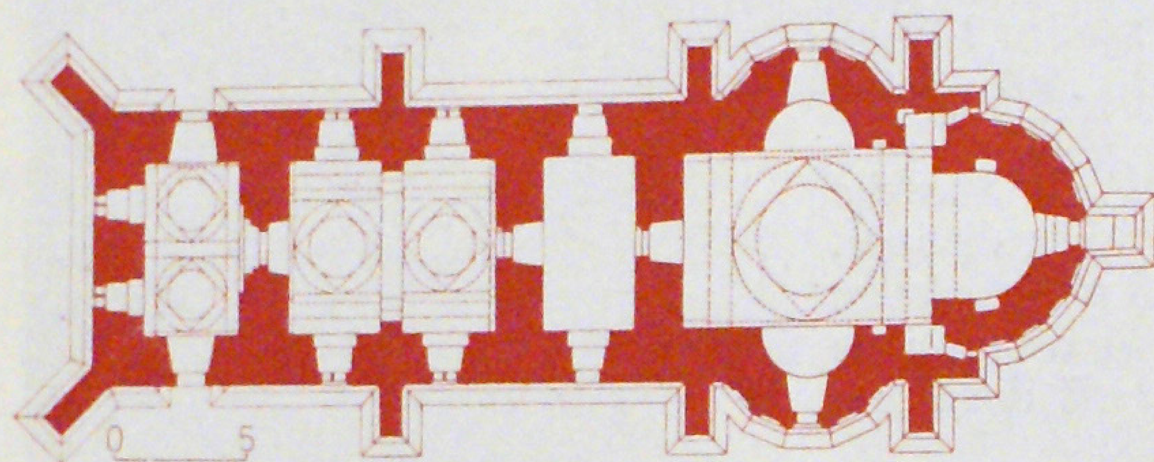
DRAGOMIRNA. Turla bisericii mănăstirii (ante 1610).



20



23



21

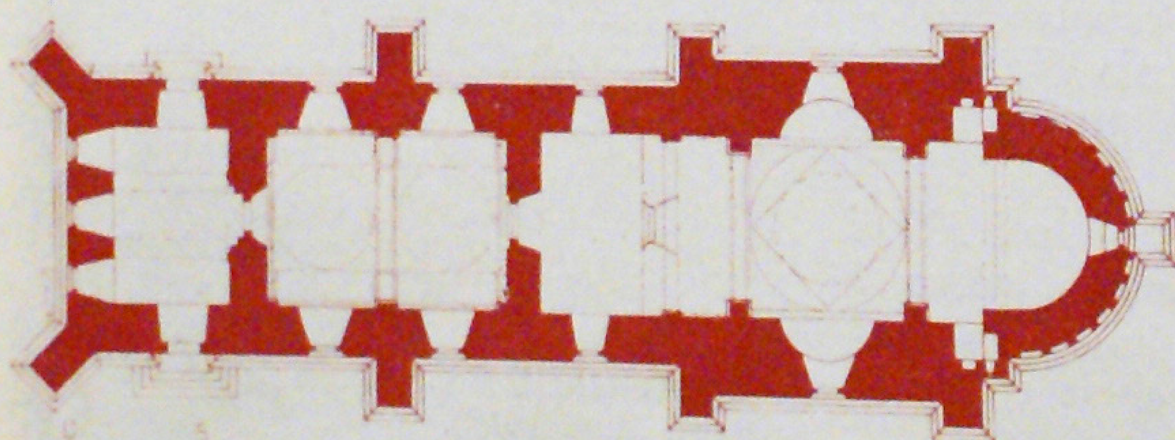
24 ▼

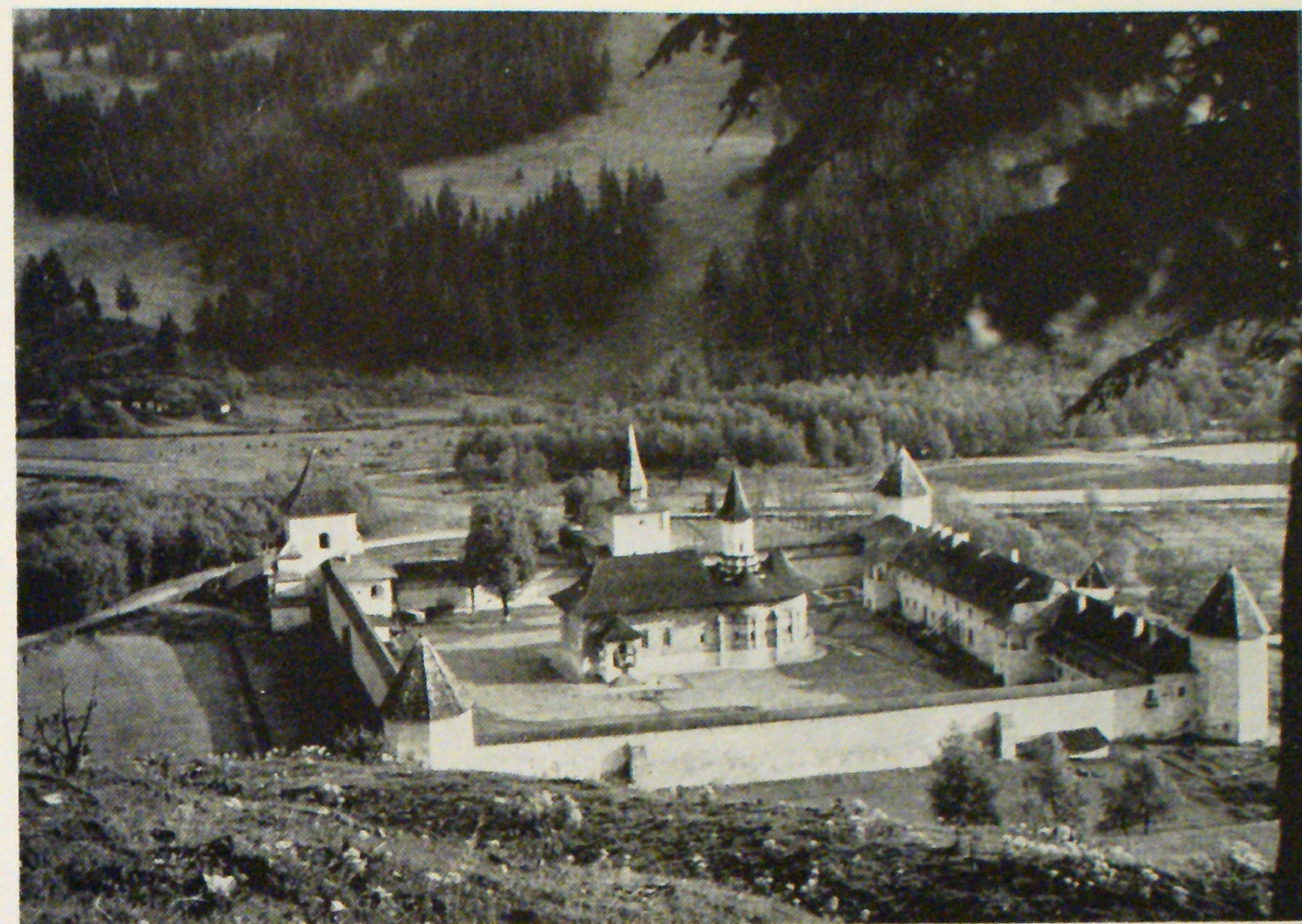


20, 21. BISTRIȚA. Mănăstirea Bistrița (ante 1407), ctitorie a lui Alexandru cel Bun, include un turn-clopotniță (1498), construit în timpul lui Ștefan cel Mare, o modestă casă alipită acestuia, atribuită lui Petru Rareș, un palat domnesc (sec. al XVI-lea), restructurat, precum și o biserică monumentală (1554) de tip Neamț, edificată de Alexandru Lăpușneanu.

22, 23. SLATINA. Mănăstirea (1561), ctitorie a lui Alexandru Lăpușneanu, păstrează o incintă puternic fortificată. Biserica, preluînd succesiunea încăperilor mănăstirii Neamțului, are naosul și pronaosul de tip Piatra. În incintă se află casa domnească și o fîntînă cu elemente de factură renascentistă, datorate, poate, echipei lui Petrus Italus.

24—27. SUCEVIȚA. Mănăstirea (1581—1601) este o ctitorie a fraților Ieremia, Simion și Gheorghe Movilă. Biserica, de tip Neamț, are accesele dinspre sud și nord precedate de pridvoare de factură muntenească, cu arce în acoladă, cel dintîi fiind realizat curînd după terminarea bisericii, cel de al doilea la mijlocul secolului al XVII-lea. Zidului de răsărit al incintei îi sînt alipite două corpuri de palat, la care se adaugă urmele unui al treilea, dispus paralel cu zidul de nord, toate contemporane cu biserica sau puțin ulterioare.





25

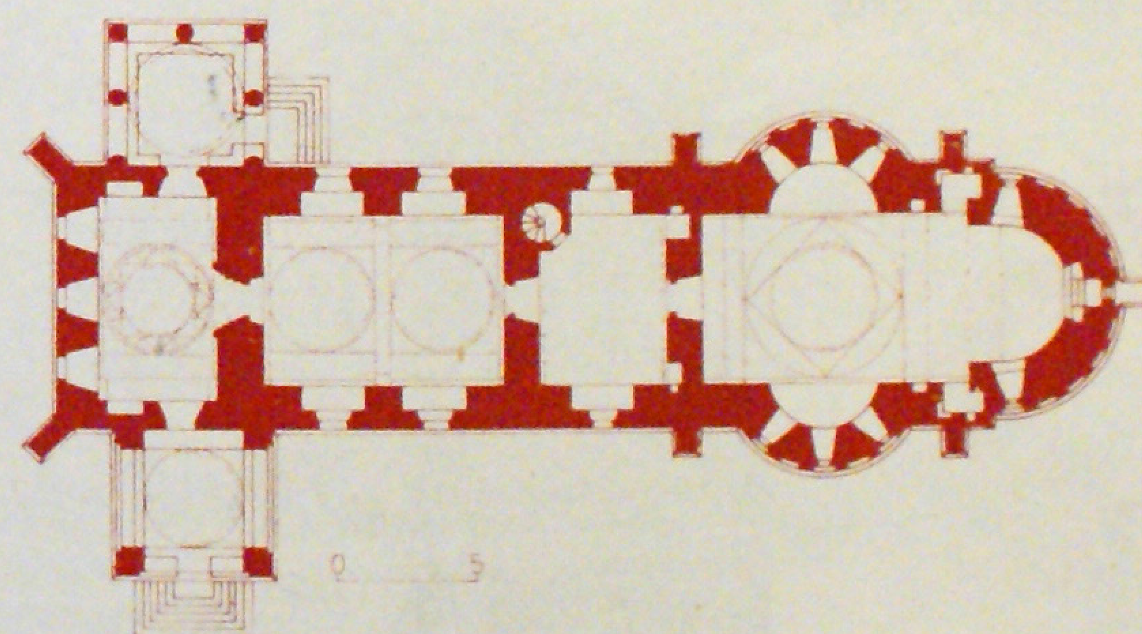
defensive trecînd exclusiv asupra mănăstirilor sau bisericilor fortificate, la care se adaugă curtea domnească din Iași și o serie de construcții boierești întărite.

Spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, se ridică mănăstirile Cașin și Bogdana, iar lîngă Iași, mănăstirea Cetățuia (1669—1672). Mănăstirile Golia, Hangu, Sf. Sava și biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași sînt amintite în anii 1667—1677 în legătură cu ridicarea unor ziduri de incintă. Așa se explică de ce Iașul secolului al XVII-lea apare unor călători străini ca un oraș fortificat.

Cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă pentru arhitectura de cult a Moldovei o fază de reluare a tipului consacrat la Neamț, în diferite variante, și integrat în cadrul unor ansambluri mănăstirești fortificate.

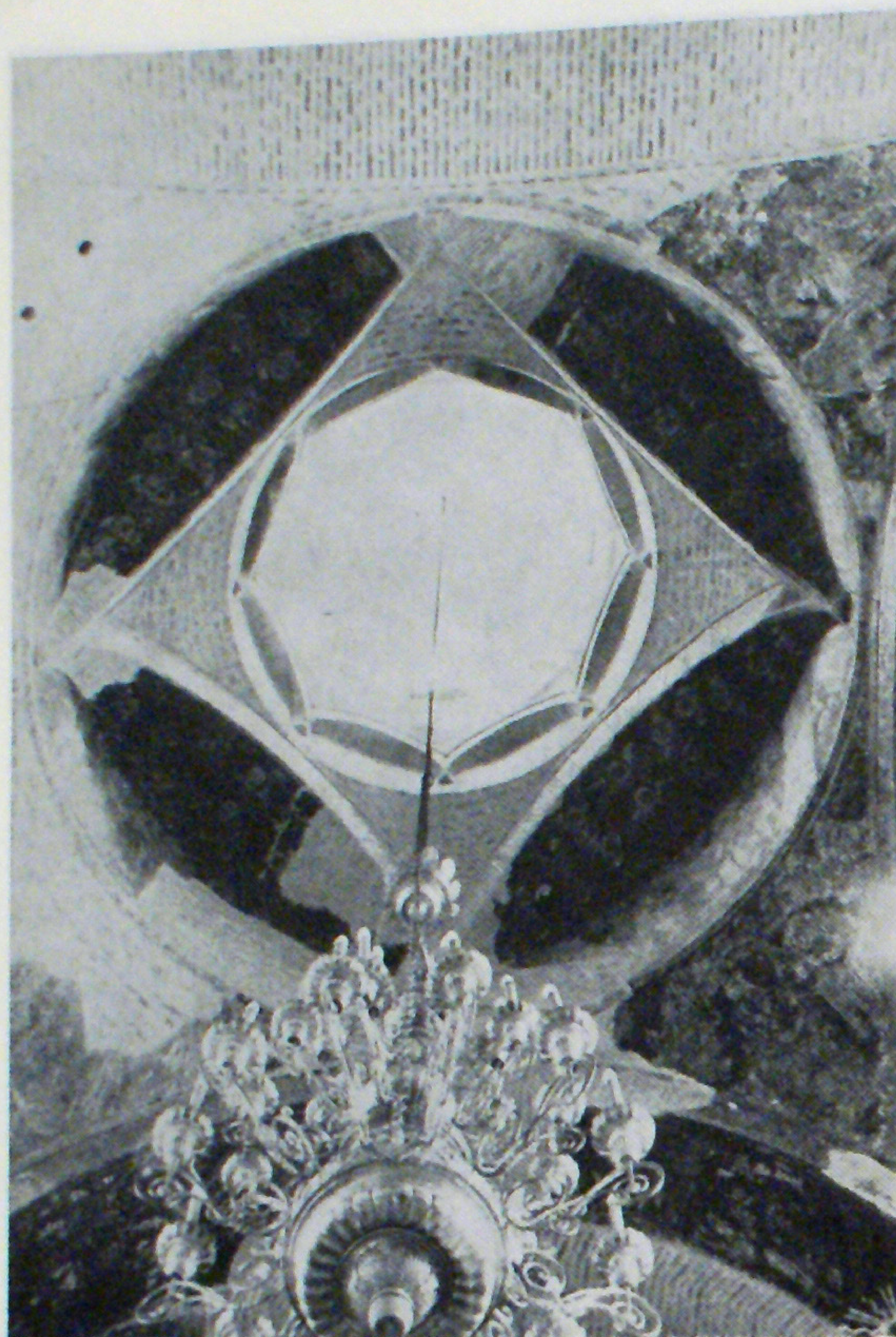
26

27 ▶





28



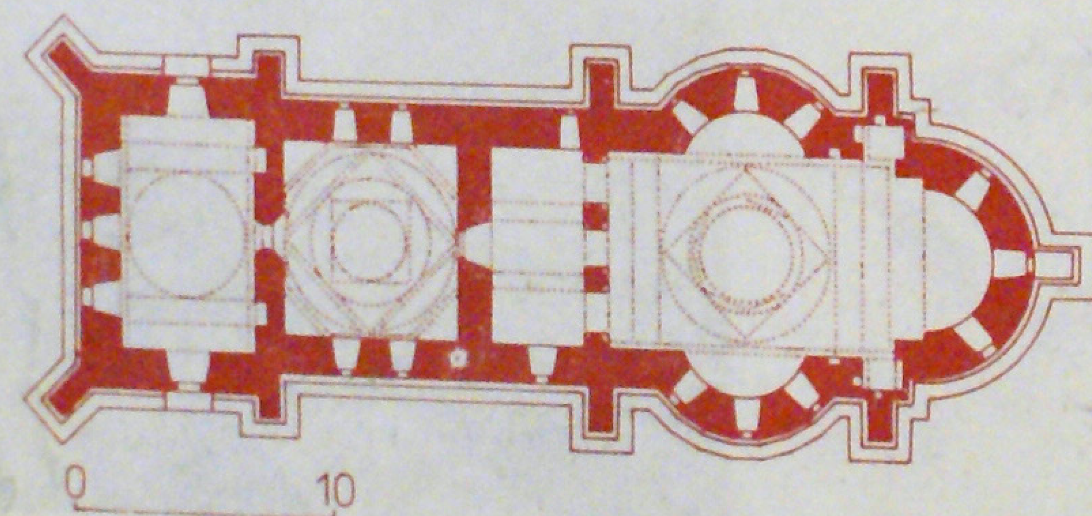
29 ▼

În secolele XVI—XVII vestigiile arhitecturii laice în Moldova sînt mai numeroase, cele mai multe găsindu-se în cadrul incintelor mănăstirești.

În anul 1560 domnitorul Alexandru Lăpușneanu cere, printr-o scrisoare, consiliului comunal din Bistrița să i se trimită douăzeci de meșteri pentru a-i construi o fîntînă și o casă în incinta mănăstirii Slatina. Ținînd seama că în vremea aceea activa la Bistrița arhitectul italian care se semna Petrus Italus de Lugon sau pe adevăratul său nume Pietro Castelli da Bissone, este de presupus că atît fîntîna de factură renascentistă, cît și casa-palat, în care ancadramentele executate în stilul Renașterii iau locul celor tradiționale, gotice, trebuie să se fi datorat lui Petrus Italus sau atelierului său.

La Sucevița, două case, legate ulterior între ele, apropiate ca date de construcția bisericii, s-au alipit de latura de est a incintei, iar a treia clădire, situată la nord de biserică, detașată de ziduri, s-a păstrat sub formă de resturi arheologice.

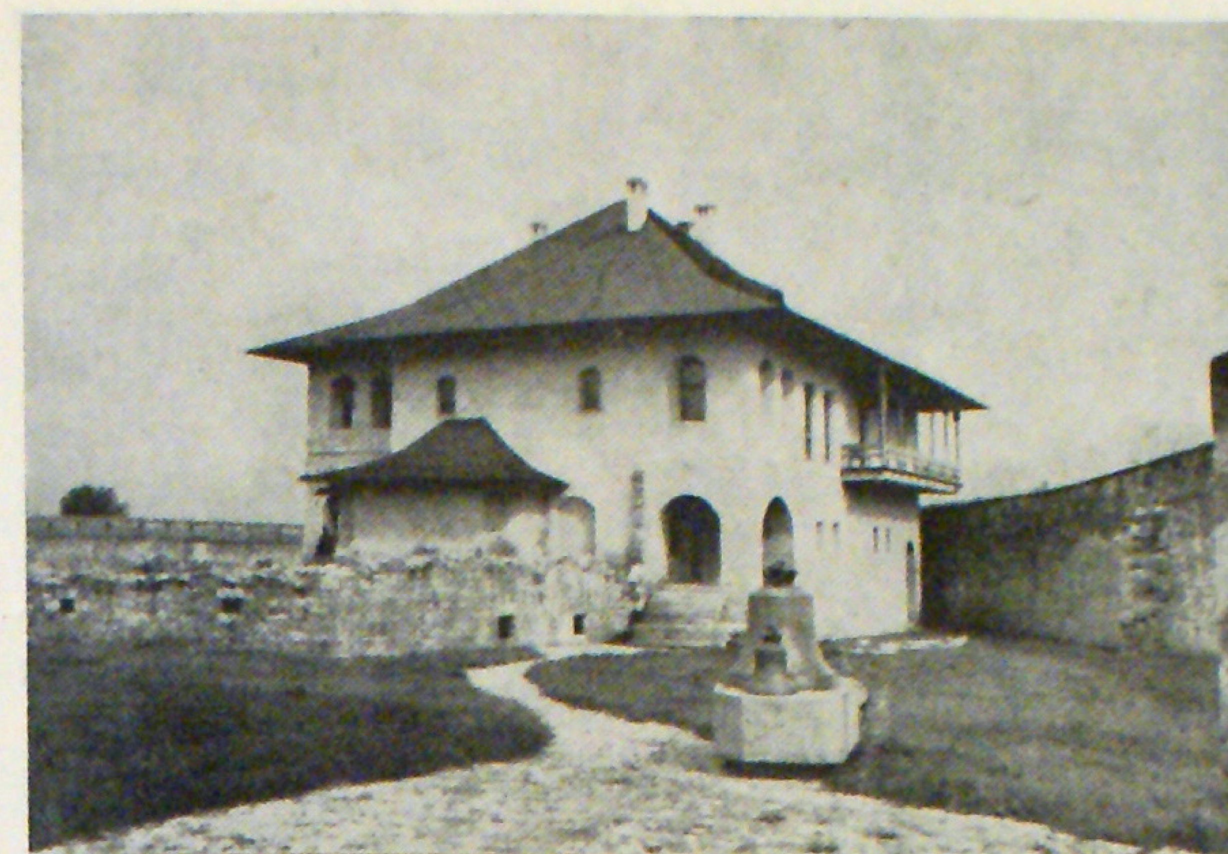
În anul 1612 se construiește în incinta mănăstirii Moldovița o clisiarniță pentru păstrarea odoarelor, clădire cu două niveluri cu o galerie pe console la etaj. La Dragomirna, dintre clădirile cu caracter civil s-a păstrat casa egumenească. Ea include o sală denumită « gotică » cu bolți susținute pe nervuri de piatră prinse într-un stîlp median. Rolul structural al nervurilor este relativ redus, conținînd masivul de cărămidă al bolții. Replici ale acestei săli gotice s-au construit în cadrul ansamblurilor mănăstirești de la Trei Ierarhi (1639)



30



31



28—33. IAȘI. Mănăstirea Galata. Biserica mănăstirii (1583), zidită de Petru Șchiopul, deschide șirul unor monumente care îmbină trăsături din toate cele trei țări române, grefate pe compoziții de spații și volume predominant moldovenești. Pentru prima oară, una dintre turle, cea a pronaosului, este ridicată pe o succesiune de trei registre de elemente de susținere, unul alcătuit din trompe de colț și celelalte două din arce diagonale. De asemenea, pentru prima oară în Moldova, naosul este despărțit de gropniță prin arcade pe stîlpi. În incinta mănăstirii se păstrează palatul, restaurat, al lui Petru Șchiopul.

32

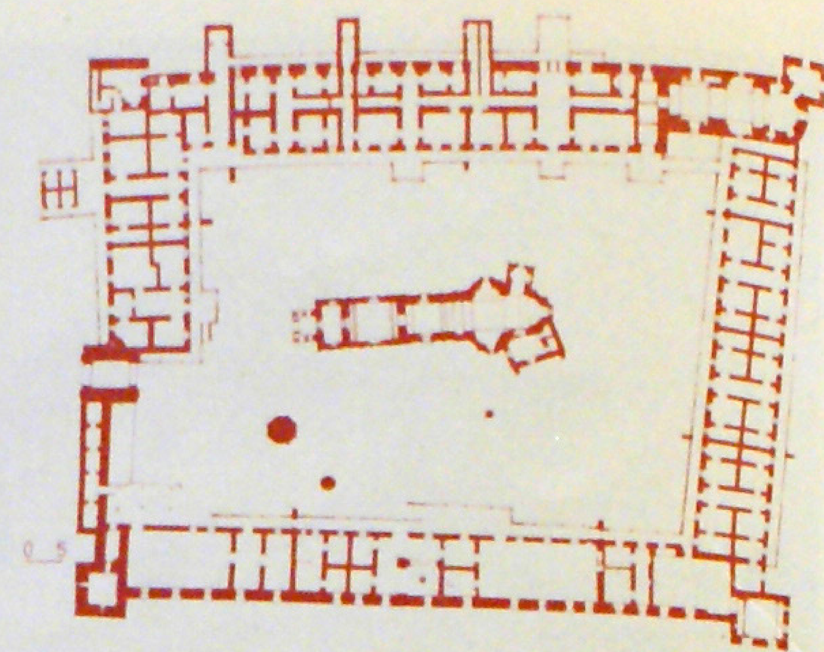


33

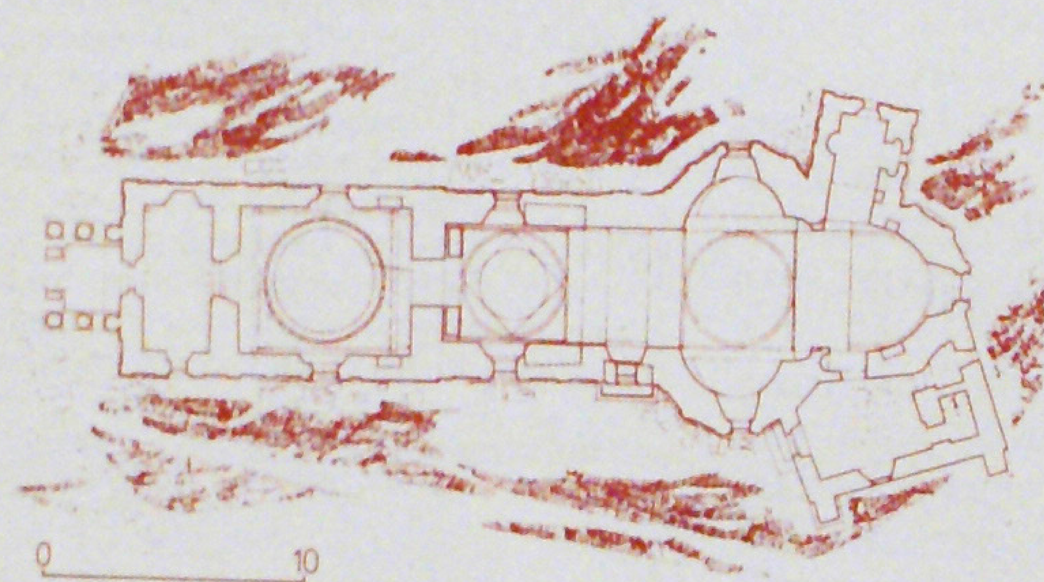




35



34



36



39

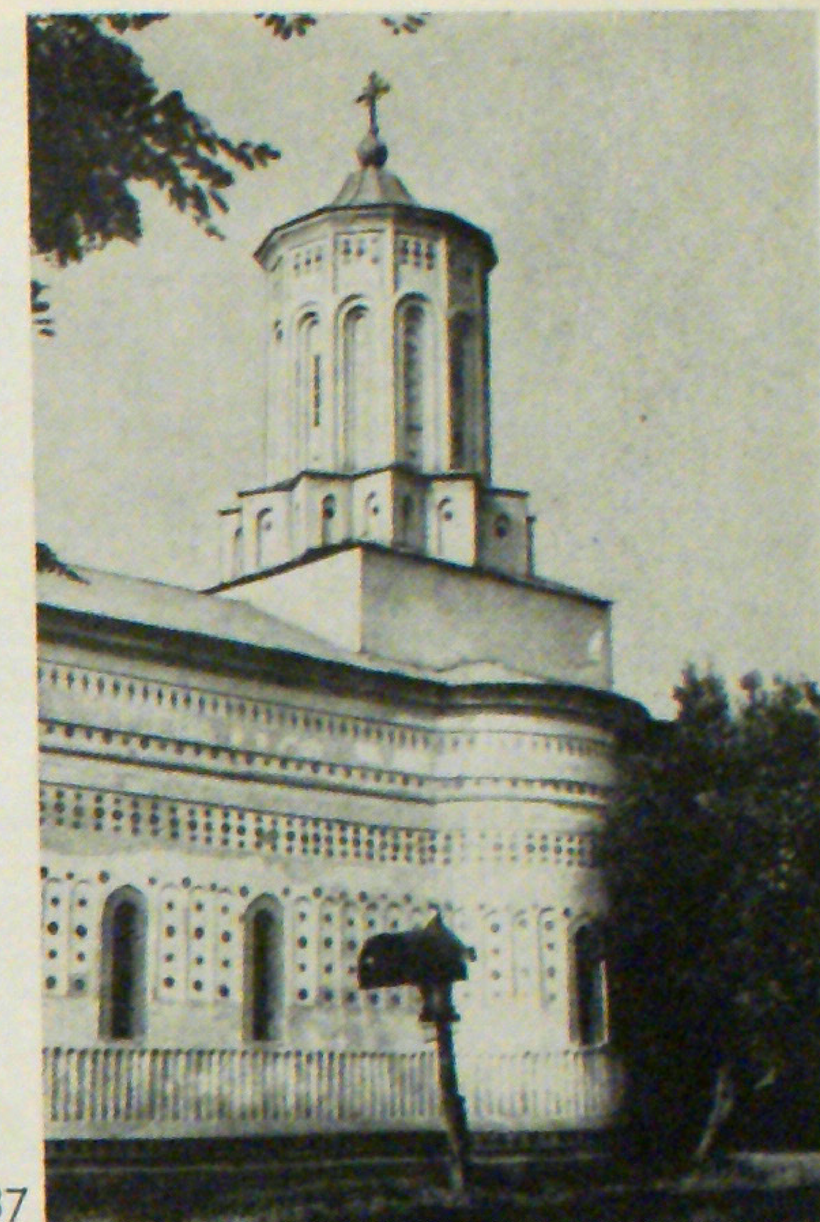
34, 36. **SECU.** Mănăstirea (1602), clădită cu cheltuiala marelui vornic Nestor Ureche, a devenit, în procesul unei dezvoltări de mai bine de două secole, un exemplu tipic al programului monastic, în felul în care acesta a fost interpretat în arhitectura Moldovei. Biserica, de puternică influență muntenească, dezvoltată și ea prin adițiune către vest, a fost îmbogățită în jurul anului 1850, cu o a doua turlă, ridicată deasupra pridvorului inițial deschis.

37, 38. **ARONEANU.** Biserica Sf. Nicolae, construită de Aron Vodă în anul 1594, continuă procesul de asimilare de către arhitectura Moldovei a unor caracteristici muntenești: legătura mai strînsă între spațiile interioare, pridvorul deschis cu arcade pe coloane de cărămidă, decorația de firide și ciubuce a zidurilor exterioare și a turlei.

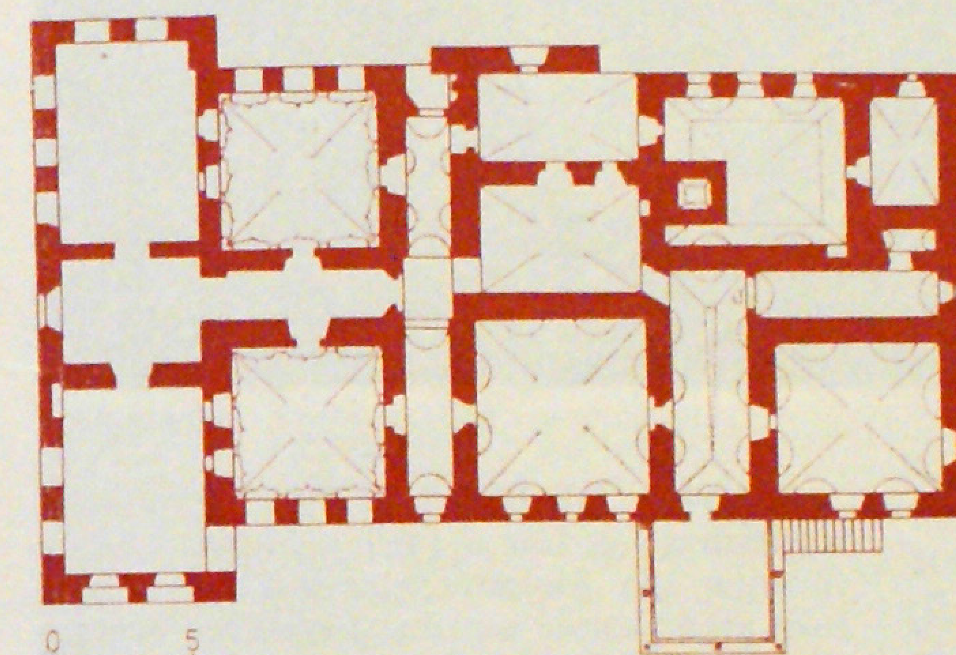
și Cetățuia (1669—1672). În incinta mănăstirii Galata s-au păstrat casele edificate de Petru Șchiopul (1579—1584), iar la Cetățuia casele domnești ale lui Duca Vodă (1669—1672), caracterizate printr-o extremă simplitate a arhitecturii. În satul Pribești s-a păstrat o casă boierească, Rosetti-Balș, prevăzută cu un foișor de inspirație populară (sf. sec. al XVII-lea).

În Moldova, în urma căderii sub dominația otomană, expresia cea mai elocventă în arhitectură a vitalității și puterii de creație a poporului, care nu a renunțat la rezistență, este desigur amplificarea și pictarea bisericii mănăstirii Voroneț (1547). Totodată, se ridică cîteva edificii de cult mănăstirești importante, ample ca dimensiuni, care toate reiau, cu unele deosebiri de detaliu, tipul bisericii mănăstirii Neamțului: bisericile mănăstirilor Bistrița (1554), Slatina (1553—1561) și Sucevița (1562—1586).

Ca și la Neamț, toate aceste biserici au, pe lîngă spațiile tradiționale cultului ortodox (naos și pronaos),

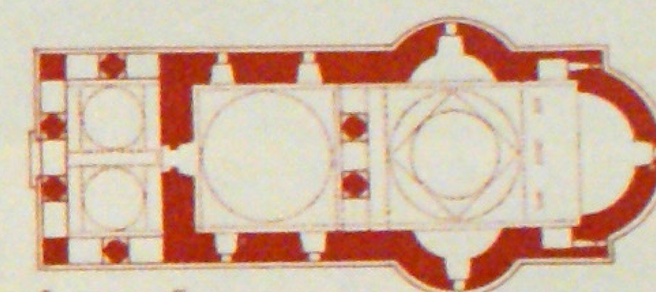


37



40

41



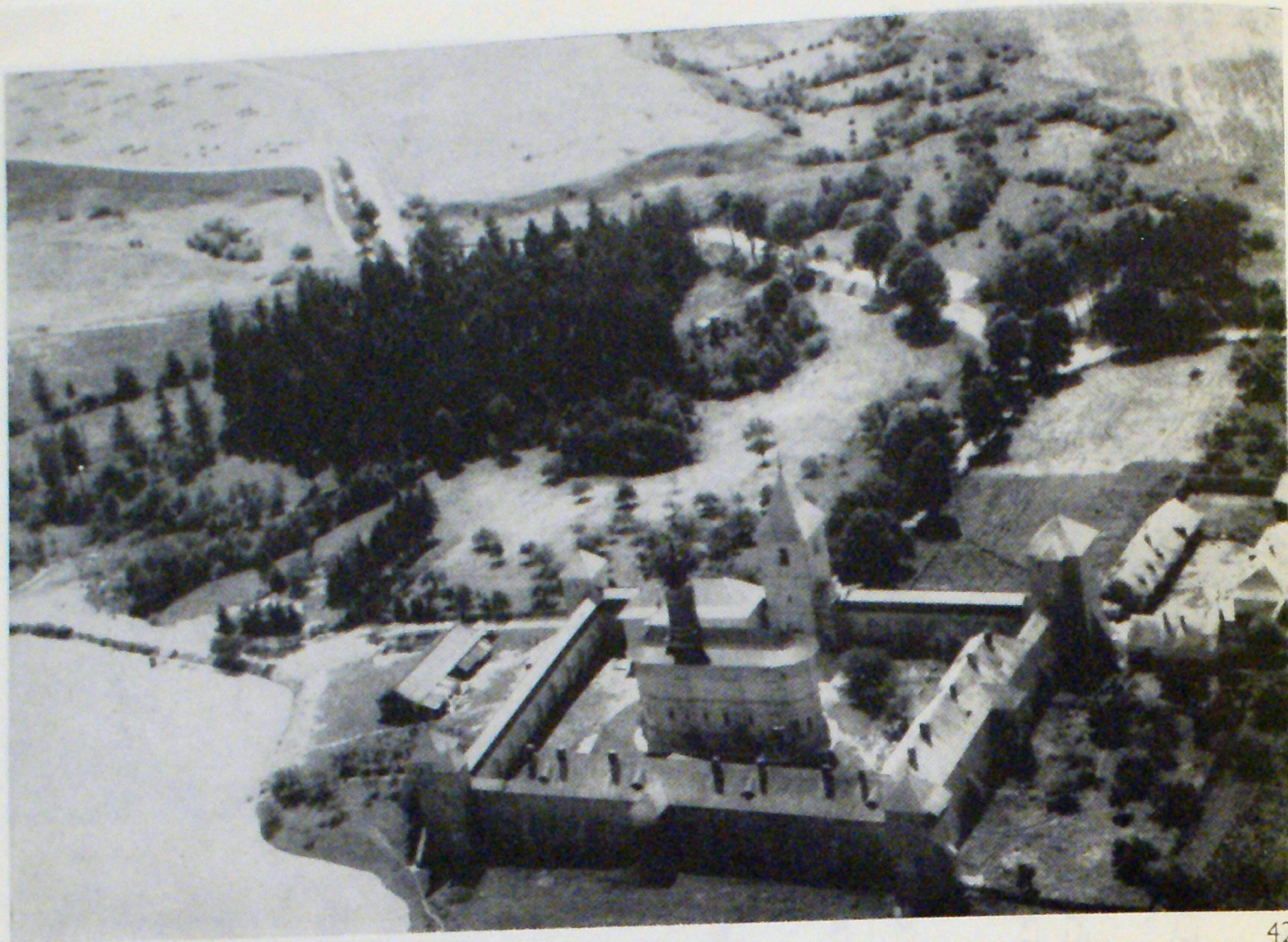
38



39. **SUCEAVA.** Așa-numitul « han domnesc » (sec. al XVII-lea) este o clădire de plan compact, cu parterul boltit și etajul tăvănit.

40. **PRIBEȘTI.** Casa fostă Rosetti-Balș (sec. XVII—XVIII) pare să derive, sub aspectul compoziției, din casa țărănească tripartită, structură reluată pe două direcții perpendiculare și amplificată prin spații dispuse în adîncime. Un foișor, cu stîlpi de lemn sculptați, este dispus deasupra gîrliciului pivniței boltite. Încăperile parterului sînt acoperite cu bolți în arc mănăstiresc străpunse perimetral de lunete.

41. **IAȘI.** « Casa Dosoftei » (sf. sec. al XVII-lea), vestigiu al arhitecturii urbane, care demonstrează părăsirea goticului și adoptarea unor structuri și a unei plastici influențate de arhitectura muntenească.



42

un narthex și o gropniță. Ca și la Neamț, toate au pronaosul boltit cu două cupole, formulă apărută anterior la Borzești, Războieni și Piatra-Neamț. Diferă naosul, care la Bistrița și Sucevița preia tipul trilobat de la Sf. Gheorghe din Hîrlău, iar la Slatina, tipul de la Sf. Ioan din Piatra, cu absidele laterale îngropate în grosimea zidurilor.

La Sucevița, ultimul edificiu pictat în exterior (pictura, opera zugravilor Ion și Sofronie, fiind încheiată în anul 1596), apar unele elemente noi cum sînt cele două pridvoare cu arce în acoladă și arhivolte de tip muntenesc, intrate în raport cu fața zidului, pridvoare care protejează intrările dinspre nord și sud, adăugate curînd după terminarea bisericii.

La sculptarea ancadramentelor, în care elementele gotice se împletesc cu cele ale Renașterii, participă meșteri din Transilvania și, poate, îndeosebi din orașul Bistrița, cu care domnitorii Moldovei aveau strînse legături.

46



42—44. DRAGOMIRNA. Ansamblul mănăstiresc (c. 1606—1626), cel mai puternic fortificat din Moldova, dezvoltă în cel mai înalt grad valorile de siluetă specifice programului, datorită verticalelor turnurilor incintei și turlei bisericii. Fig. 43 înfățișează ansamblul înainte de restaurare.

45. DRAGOMIRNA. Biserica mănăstirii (1606—1609), ctitorie a mitropolitului cărturar Anastasie Crimca, reprezintă o verigă între arhitectura moldovenească din ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea, care a cunoscut un reviriment prin asimilarea unor elemente ale tradiției muntenești, și arhitectura secolului al XVII-lea, care își va căuta surse de înnoire în filonul oriental sau cel clasicist.

46. DRAGOMIRNA. Biserica de cimitir, numită « Dragomirna mică » (1602), adoptă tipul de plan întîlnit la Bălinești, cu două terminații absidale, cea vestică aparținînd aici unui pridvor deschis, de tip muntenesc.

43



45



44

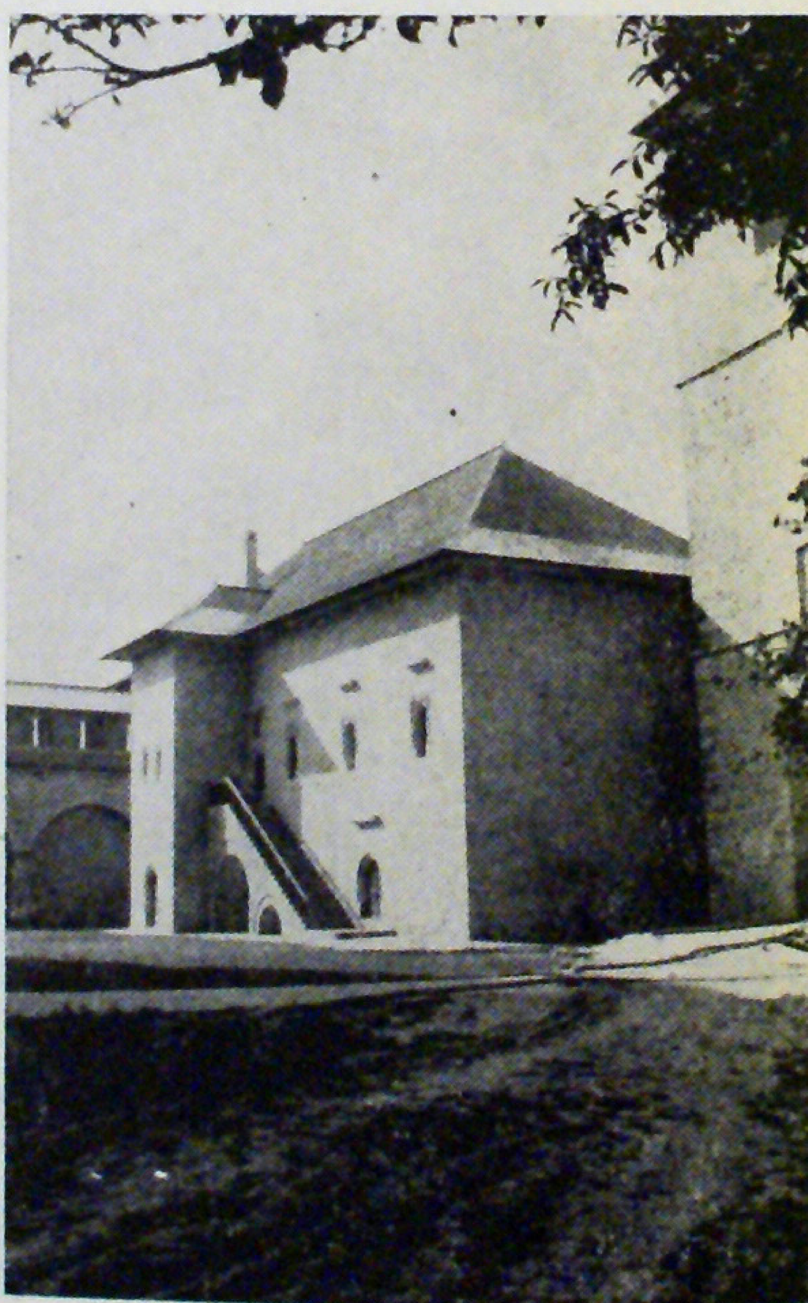




47



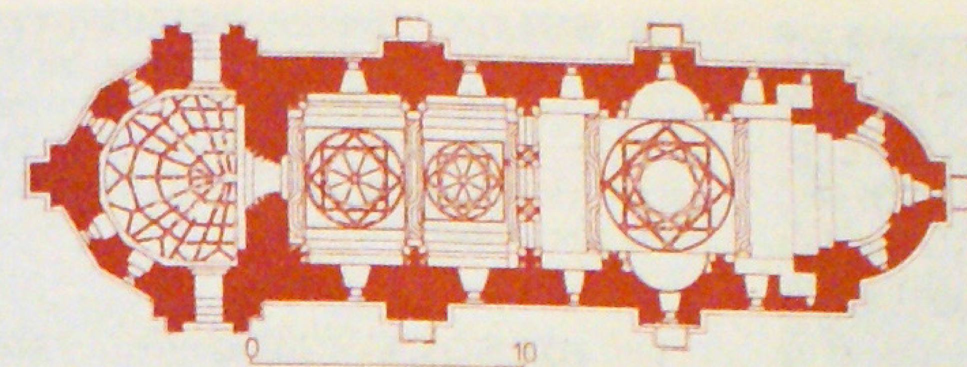
48



49

Relațiile politice și economice dintre Moldova și Țara Românească, faptul că unii domnitori guvernează pe rînd în cele două țări, conștiința de neam în dezvoltare a românilor au pregătit, totodată, condițiile pentru schimburi în domeniul arhitecturii dintre cele două țări, care se produc la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

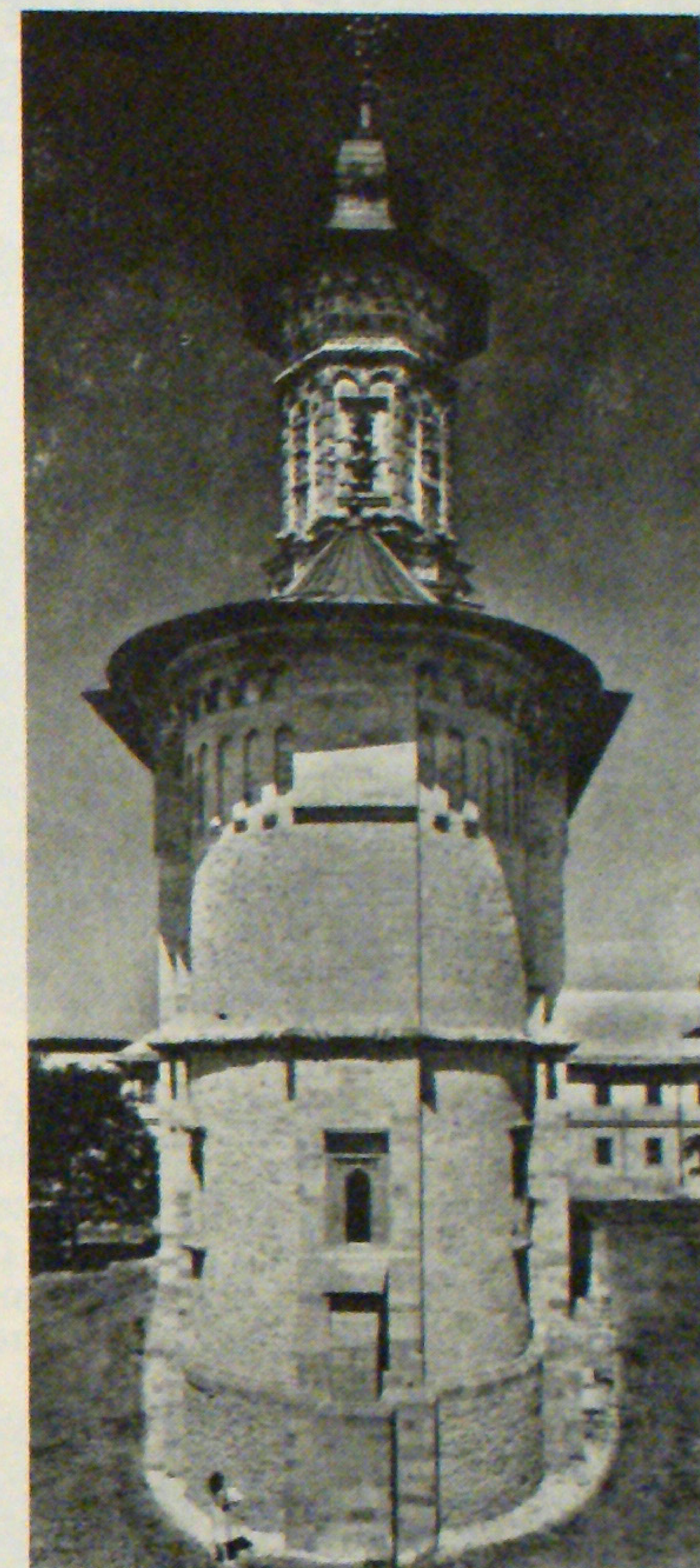
În anul 1583 se construiește lîngă Iași mănăstirea Galata, ansamblu fortificat ce include și o casă domnească. Construită din voia domnitorului Petru Șchiopul, biserica mănăstirii Galata reprezintă un monument de sinteză al arhitecturii medievale românești. Meșterii care o construiesc preiau din arhitectura moldovenească premergătoare tocmai acele elemente de plastică monumentală, cu baza lor constructivă corespunzătoare, care s-au născut în cadrul unui proces de interacțiune între arhitectura lemnului și cea de zid: sistemul moldovenesc al arcelor diagonale, bazele stelate și mai cu seamă creșterea gradată, avîntată, a siluetelor. Din arhitectura muntenească, preiau compoziția de volume cu un număr sporit de turle, două în cazul de față, care



52

îmbogățesc silueta caracteristică edificiilor moldovenești, o legătură mai strînsă între spațiile interioare, opusă procedeului segregări spațiale, caracteristic sistemului adițional moldovenesc, fațadele cu șirurile alternate de piatră și cărămidă, peste care se suprapun două registre de arcaturi oarbe. Sînt continuate, totodată, tradițiile decorative ale goticului transilvan împletit cu elementele Renașterii, tradiții împămîntenite în Moldova și aplicate la sculptarea ancadramentelor de piatră.

Biserica din satul Aroneanu de lîngă Iași, construită în anul 1594, preia din arhitectura muntenească prid-



53



50



51

47–51. DRAGOMIRNA. Incinta mănăstirii este realizată în anul 1627 din inițiativa lui Miron Barnovschi. Casa egumenească, construită simultan, se păstrează în cadrul procedeelor gotice împămîntenite în Moldova, iar așa-numita « sală gotică » trebuie să fie o reluare tîrzie a formulelor spațiale folosite în arhitectura palatelor vremii lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș.

52, 53. DRAGOMIRNA. Biserica mănăstirii își datorează toate formele de plan și spațiale tradiției locale, însă modul în care creatorul edificiului a acționat asupra proporțiilor volumului acestuia, silueta rezultată în consecință, cît și asimilarea unor noi procedee decorative situează monumentul în categoria unor unicate de excepție.



55

vorul deschis, cu stîlpii de cărămidă și arcele cu arhivoltele intrate în raport cu fața zidului. Fațadele sînt divizate printr-un brîu în registre inegale, după un raport care amintește modul de a împărți fațadele bisericilor moldovenești în registre prin diferențierea materialului lăsat aparent, piatra și cărămida. Este reluată ceramica

56



54. SOLCA. Biserica mănăstirii (1612–1620), ctitoria lui Ștefan Tomșa al II-lea, este un monument de tradiție moldovenească puternic influențat de arhitectura Dragomirnei (soluționarea spațiilor, volumul compact, elansarea, decorația).

55. BÎRNOVA. Mănăstirea (1626–1629), ctitorie a lui Miron Barnovschi, desăvîrșită de către Eustratie Dabija, fusese înzestrată cu o puternică incintă comparabilă cu incinta Dragomirnei. Biserica, executată din piatră fățuită, este o replică a Dragomirnei care păstrează planul (cu excepția pridvorului) și masivitatea prototipului, dar pierde elansarea și grația acestuia. Edificiul participă la funcția de apărare a ansamblului prin turnul fortificat, ridicat deasupra pridvorului.

56. IAȘI. Biserica Mănăstirii Barnovschi, începută de domnitorul al cărui nume îl poartă (1635), este o replică a Dragomirnei prin filiera bisericii mănăstirii Bîrnova. Funcțiile unui pridvor deschis, de factură muntenească, au fost anulate prin zidirea deasupra acestuia a unui turn fortificat, întreaga boltire a monumentului fiind modificată. Pridvorul actual aparține perioadei clasicismului.

57. SUCEAVA. Mănăstirea Zamca își datorează aspectul său uner etape de construcție dintre anii 1551 și 1612. Fortificația de pămînt, de tip bastionar, care înconjoară ansamblul monastic, se datorează intervenției regelui polon Sobieschi din anul 1693.

54





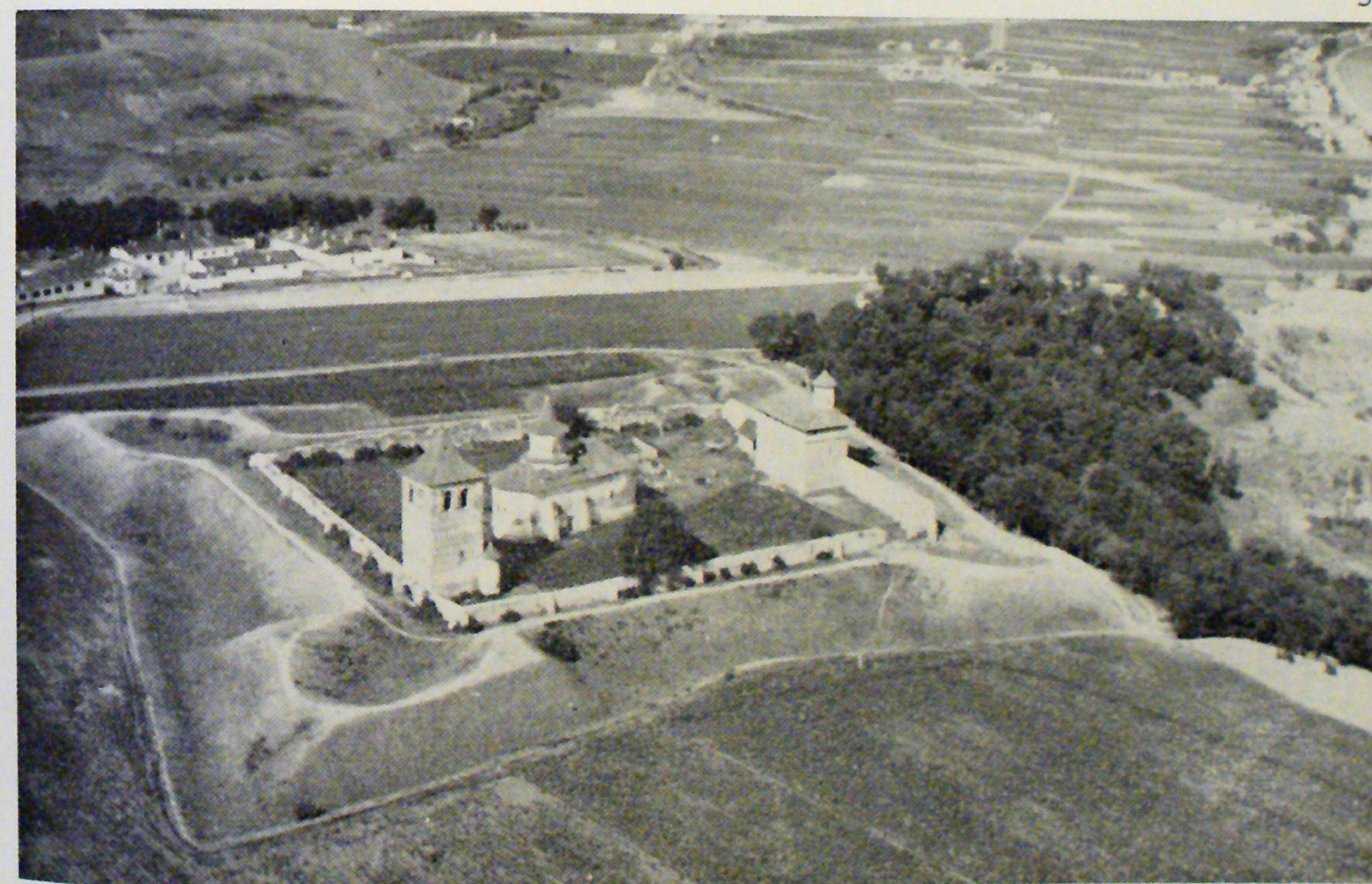
58

59



58, 59. SUCEAVA. Un tablou din prima jumătate a secolului al XIX-lea prezintă orașul puțin modificat în raport cu aspectul său medieval. Dispus pe un teren de forma unui amfiteatru răsturnat, orientat către Cetatea de Scaun, orașul și-a conservat o siluetă datorată unor verticale dispuse etajat pe gradenele reliefului. De la dreapta spre stînga se recunosc: Cetatea de Scaun, biserica Mirăuți, biserica Sf. Dumitru (dominanta orașului), ansamblul mănăstirii Sf. Ioan, biserica catolică și ansamblul mănăstirii Zamca. Planul actnal al centrului orașului cuprinde zona dintre biserica Sf. Dumitru și mănăstirea Sf. Ioan.

57

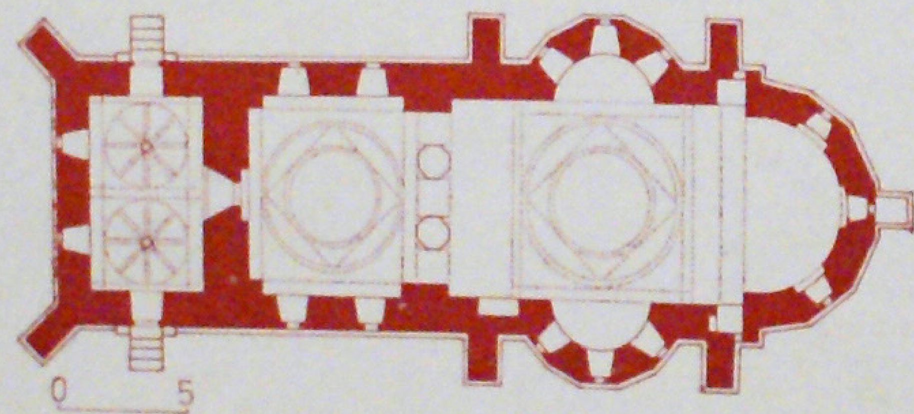


60



decorativă, tratată aici sub forma de steluțe și flori de crin colorate în verde și smălțuite.

Departe de a fi copii sau de a cădea în eclectism, bisericile Galata și Aroneanu reprezintă tendința către elaborarea unei sinteze organice a arhitecturii de pe întregul teritoriu al țării. Silueta avîntată moldovenească dă noilor edificii suplețe și eleganță, succesiunea de arcade muntenești o impresie de scară și stabilitate, decorația de proveniență ardeleană, prețiozitate de detaliu. Acest proces de sinteză va continua în cursul secolului al XVII-lea în arhitectura celor mai reprezentative monumente moldovenești.



41

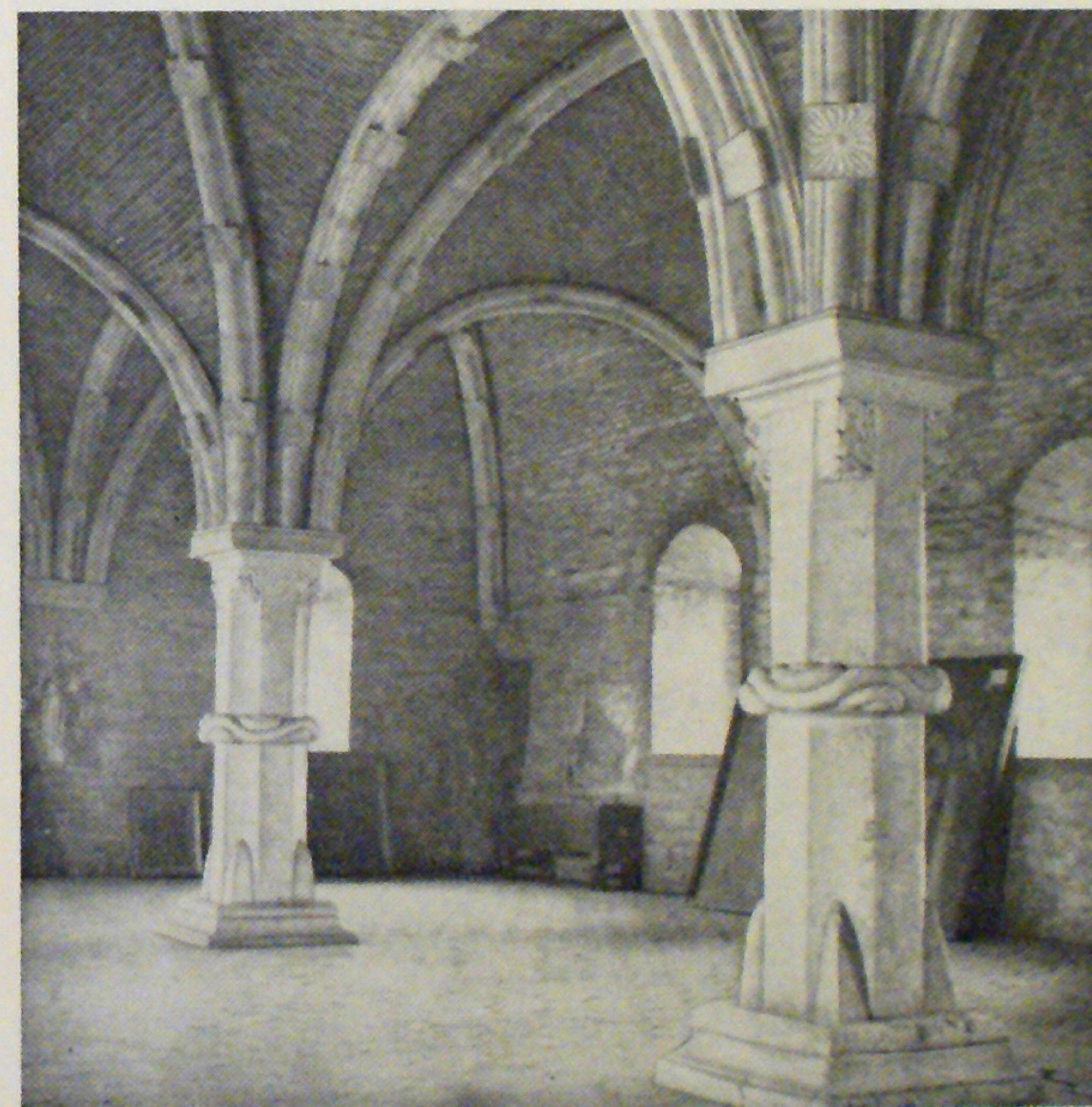
În primul deceniu al secolului al XVII-lea se construiește biserica mănăstirii Dragomirna. Continuînd tradițiile arhitecturii moldovenești în ceea ce privește planul, soluțiile spațiale și sistemele constructive, valorificînd unele dintre elementele datorate împrumutului din arhitectura Țării Românești, cum ar fi de pildă brîul median în torsadă sau legătura mai strînsă între spațiile interioare, naosul fiind despărțit de pronaos prin arcade, biserica mănăstirii Dragomirna, prin aportul original pe care îl aduce, accentuează cotitura care se întrevăzuse prin realizarea bisericilor Galata și Aroneanu în dezvoltarea arhitecturii moldovenești.

Minuind proporția ca mijloc de elaborare a unei imagini specifice, arhitectul a urmărit să realizeze un volum cu un raport foarte mare între înălțime și lățime în așa fel încît corpul monumental al bisericii apare ca o lamă a cărei stabilitate pare a fi rezultatul unei adevărate îndrăzneli constructive. Turla înaltă accentuează și mai mult verticalitatea și elansarea edificiului. Aceeași senzație o dau și spațiile interioare, unde bolțile de tip moldovenesc pe arce piezișe sînt aruncate la mare înălțime. Aici nu mai este vorba de zveltețea și grația firească care a caracterizat arhitectura moldovenească premergătoare, ci de tendința de a impresiona prin efecte premeditate de monumentalism. Arhitectura Dragomirnei se situează, sub aspect plastic, față de monumentele arhitecturii moldovenești din etapa premergătoare în același raport care există între baroc și Renaștere. Și în ceea ce privește decorația, Dragomirna aduce elemente noi. Astfel, turla, deosebit de înaltă, care încununează trunchiul simplu al bisericii, este împodo-



62

63



60–62. IAȘI. Mănăstirea Trei Ierarhi. Biserica mănăstirii (1639), ctitoria lui Vasile Lupu, după experimentul realizat în arhitectura Moldovei prin zidirea Dragomirnei, revine în matca soluțiilor tradiționale ale arhitecturii moldovenești sub aspectul tipologiei, scării și al proporțiilor, nu fără a beneficia de aportul muntenesc, deja asimilat, și de deschiderea către noi procedee ornamentale pe care a reprezentat-o ctitoria lui Anastasie Crimca. Dragomirna și Trei Ierarhi, prin factura lor, ocupă în arhitectura Moldovei un rol similar cu cel deținut în arhitectura Țării Românești, de monumentele de la Dealu și Curtea de Argeș, ctitoriile lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab, realizate cu un secol mai devreme.

63. IAȘI. Mănăstirea Cetățuia (1669–1672) «Sala gotică» a caselor egumenești, probabil o copie a celei de la Trei Ierarhi, care a ajuns în zilele noastre refăcută (1882–1890) de către arhitectul A. Lecomte du Noüy, se situează pe linia soluționării unor spații mari prin împărțirea lor în două nave acoperite după formule gotice, nu fără a fi încorporat elemente decorative de factură orientală.

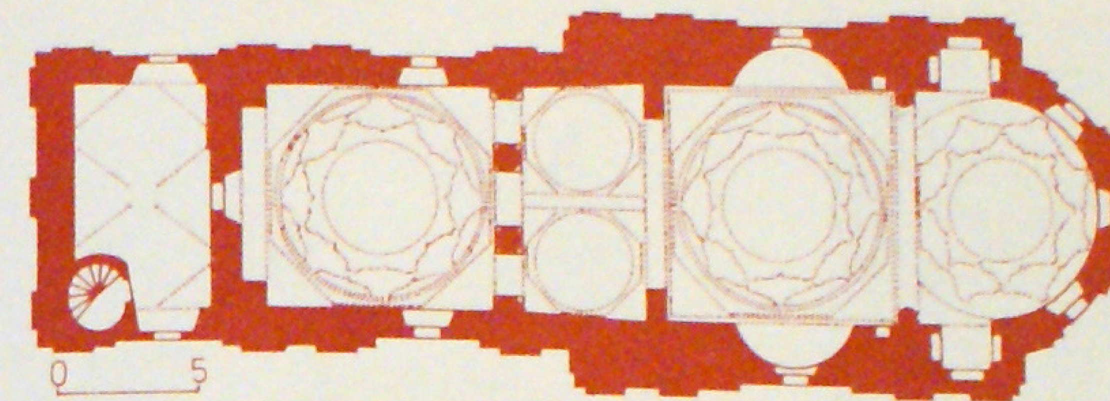


bită cu o minuțioasă decorație sculptată în piatră, care poartă amprenta tradițiilor artei de a sculpta a școlii vladimiro-suzdaliene.

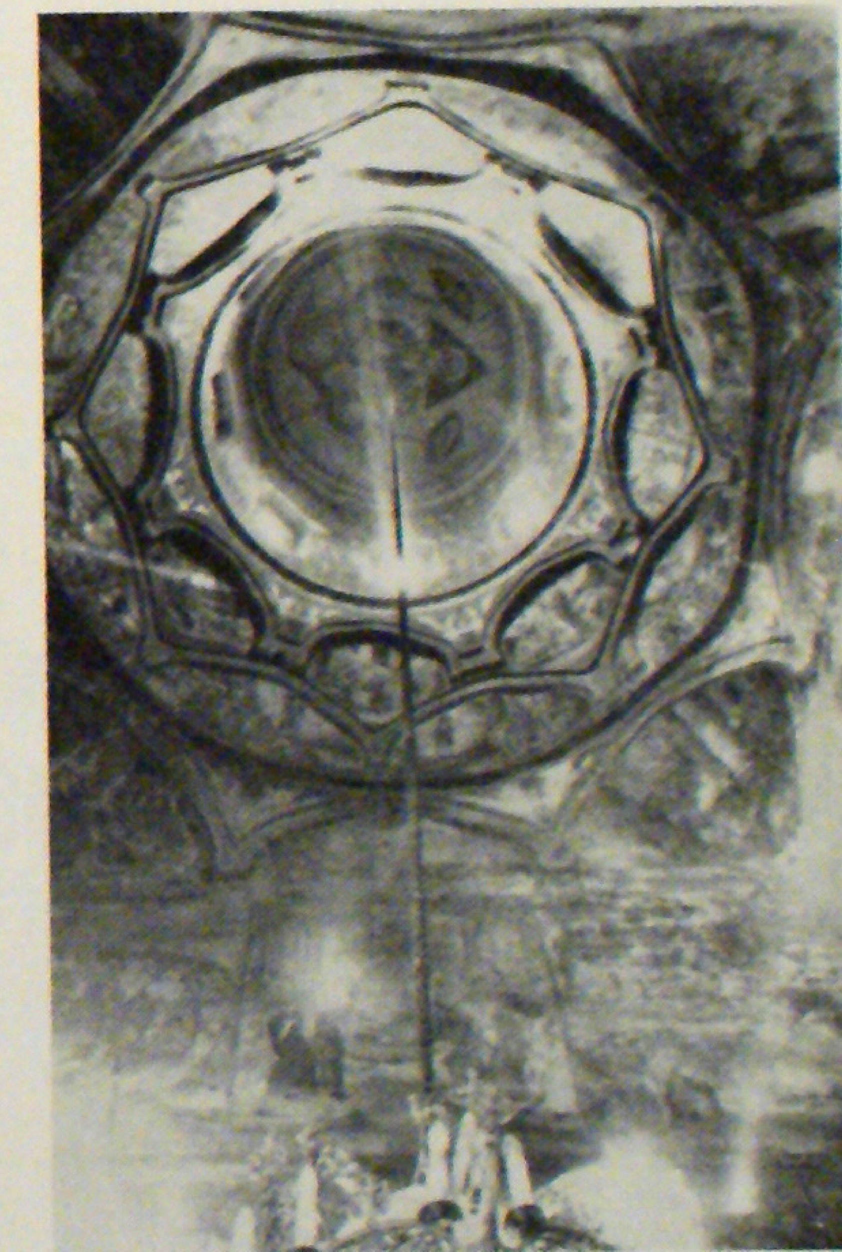
Explicația schimbărilor care se precizează în orientarea arhitecturii moldovenești trebuie căutată în dezvoltarea societății. Rezistența împotriva puterii otomane sub forma luptelor armate ia sfîrșit. În anul 1600, întreaga țărănime iobagă a fost legată de pămînt. Acest fapt sporește împilarea maselor. În comparație cu epoca în care întregul popor lupta împotriva pericolului turcesc și cînd, ca urmare a politicii interne duse de Ștefan cel Mare și Petru Rareș împotriva marilor boieri,

64–68. IAȘI. Mănăstirea Golia. Concepția bisericii mănăstirii (1550–1560), ctitoria lui Vasile Lupu desăvîrșită sub Gheorghe Ștefan, pleacă de la o structură de plan și spațiu tradițională, păstrînd împărțirea în pridvor, pronaos, gropniță, naos și altar. Ca și în cazul bisericilor mănăstirilor Galata și Trei Ierarhi, legătura dintre spațiile interioare este mai strînsă, iar naosul și pronaosul sînt identice ca dimensiuni și procedee de boltire (în cazul de față prin cupole rezemate pe trei registre de trompe de tipul « cocoșnicelor »). Plastica exterioară reflectă căutarea unei noi expresii, soluționate aici prin adoptarea unei formule clasicizante.









în scopul întăririi caracterului centralizat al statului, se produce o anumită limitare a puterii marilor boieri, perioada de după 1600 constituie o perioadă de reacțiune. Domnitorii impuși de turci împart puterea cu boierii. Biserica, altădată antrenată în susținerea luptei pentru independență, păstrîndu-și rolul său în dezvoltarea culturii, se manifestă totuși cu precădere ca o instituție feudală proprietară de întinse moșii, interesată în exploatarea țărănimii. Arhitectura vremii lui Ștefan cel Mare, cu trăsăturile ei populare, arhitectura vremii lui Petru Rareș, cu imaginile ei destinate să mobilizeze poporul la lupta antiotomană, nu mai corespundeau timpurilor. După cum se întîmplă în epocile de accentuare a exploatării și asupririi maselor, și în perioada de după 1600 s-a manifestat mai pregnant tendința claselor dominante de a folosi imaginile arhitecturale pentru difuzarea ideii forței și provenienței divine a puterii feudalilor, în scopul întăririi autorității lor și al ținerii maselor sub ascultare.

Caracteristice pentru noua orientare a arhitecturii moldovenești sînt bisericile mănăstirilor Trei Ierarhi (1639) și Golia (1650–1660), construite din voia domnitorului Vasile Lupu.

Biserica mănăstirii Trei Ierarhi preia elementele de sinteză ale Galatei, însă silueta ei moldovenească tradițională, îmbogățită cu o a doua turlă, este împodobită cu o ornamentație care reprezintă generalizarea pe întreaga suprafață a decorului sculptat în piatră al turlei mănăstirii Dragomirna. Decorul acesta îmbină după cît se pare, elemente din vocabularul decorativ al arhitecturii Vladimirului și a Suzdalului, cu altele de proveniență caucaziană, preluate, poate, prin intermediul unor șantiere otomane. Trebuie remarcat că decorația în piatră, care dă monumentului o bogăție excepțională, cu tot caracterul ei eterogen, îmbracă o siluetă autohtonă de mare valoare plastică, biserica mănăstirii Trei Ierarhi constituind una dintre cele mai originale producții ale arhitecturii feudale românești.

Soluția decorativă a bisericii Trei Ierarhi rămîne, în ceea ce privește bogăția și factura ei orientală, fără replică. Meșterii care construiesc biserica mănăstirii Golia, din inițiativa aceluiași ctitor, fac apel la plastica decorativă a Renașterii, în interpretarea ei poloneză (ordinul) și moscovită (ancadramentele), precum și la bolțile ridicate pe un șir de trompe de tipul cocoșnicelor rusești. După relatarea cronicarului Ion Neculce, împăratului Petru I cel Mare, în anul 1710, vizitînd



70

mănăstirile din Iași, dintre toate i-a plăcut cel mai mult Golia, întrucît ar îmbina trei meșteșugari — « leșesc, grecesc și moschicesc ». Plastica decorativă a Goliei, reluată de arhitectura ansamblului mănăstiresc de la Cașin (1655), va genera, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, decorația fațadelor unui întreg grup de monumente. Elementele decorative de proveniență orientală de la Trei Ierarhi și elementele clasicizante ale Goliei, apărute în aceeași vreme, arată căutarea unei expresii noi, adecvate noilor cerințe estetice ale societății.

Arhitectura Goliei și a Cașinului, recurgînd la procedee clasicizante de tratare a fațadelor, inaugurează tendința arhitecturii moldovenești de a se integra, menținîndu-și caracterul autohton, original, în evoluția stilurilor arhitecturii europene. Totodată, încercarea

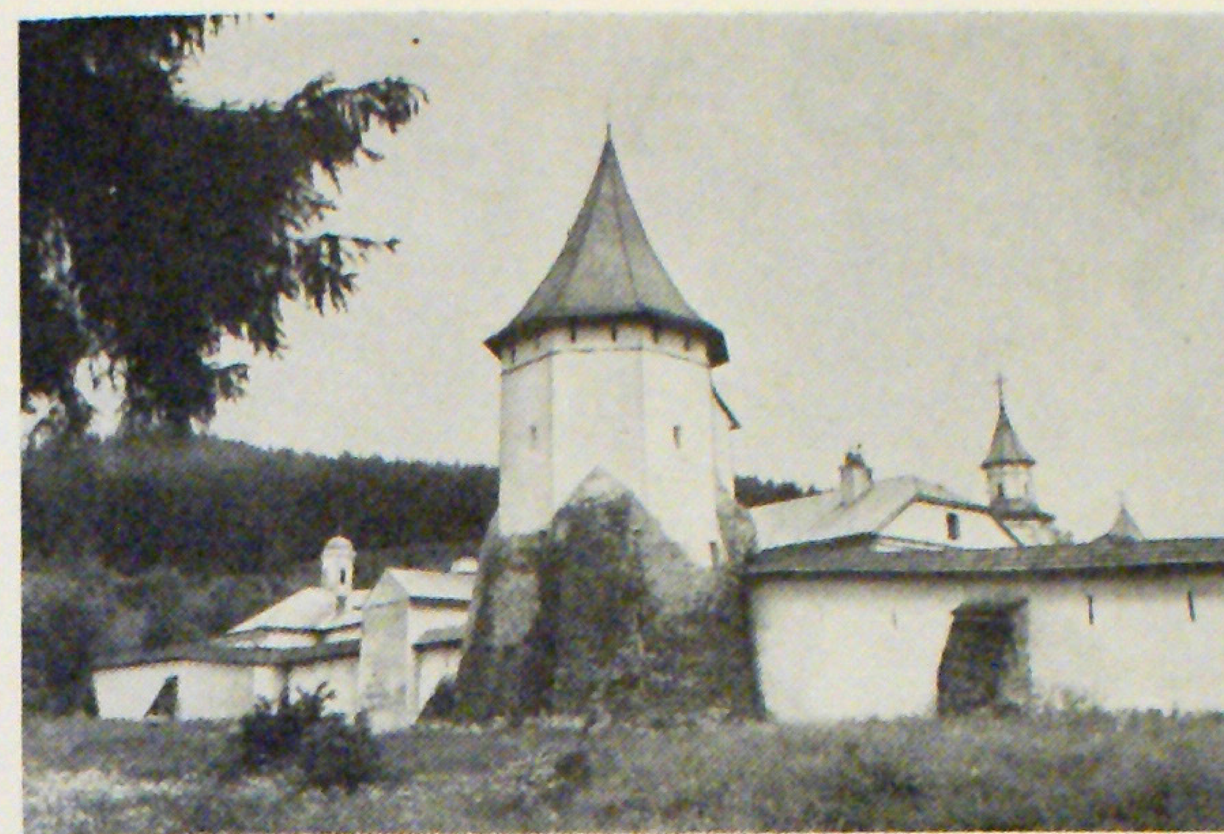
69—71. CETĂȚUIA. Mănăstirea fortificată, construită în cursul celei de a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1668—1672), ridicată pe un deal, străjuiește, ca și Galata, accesul către Iași dinspre sud. Ansamblul cuprinde biserica, o replică simplificată din punct de vedere decorativ a bisericii Trei Ierarhi, palatul lui Duca Vodă și casa egumenească înzestrată cu o « sală gotică », și aceasta, o replică a celei de la Trei Ierarhi.

◀ 71



69





72

de a rezolva plastica edificiilor religioase cu ajutorul mijloacelor de expresie cu caracter umanist ale Renașterii se întoarce împotriva programului impus de biserică, accentuînd trăsăturile laice în cadrul arhitecturii religioase.

Asimilarea de către arhitectura moldovenească a unor procedee clasicizante accentuează tendința către dezvoltarea unitară a arhitecturii de pe întregul teritoriu al țării, știut fiind că, în secolul al XVII-lea, Renașterea este stilul dominant în Transilvania, de unde elementele acesteia pătrund la mijlocul aceluiași secol în Țara Românească, constituind, probabil, unul dintre izvoarele așa-numitului « stil brîncovenesc ».

73



72, 73. PUTNA. Mănăstirea fortificată este o ctitorie a lui Ștefan cel Mare, construită între anii 1466 și 1469, refăcută în anul 1472 în urma unui incendiu. Din ansamblul mănăstiresc al vremii lui Ștefan cel Mare nu se păstrează decît « Turnul tezaurului » (1481), de plan octogonal cu încăperi boltite cu felii, marcate, la unul din caturi, prin nervuri de factură gotică. Biserica mănăstirii, dărîmată, conform știrilor transmise de cronici, de către Vasile Lupu, ar fi avut, în lumina cercetărilor arheologice, un plan trilobat care includea în succesiunea de încăperi, pentru prima oară în arhitectura Moldovei, un pridvor și o gropniță, reluate către sfîrșitul secolului la biserica Mănăstirii Neamțului. Reconstruită între anii 1654 și 1662, de către Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, biserica reia tipul de plan al monumentului premergător, în timp ce plastica decorativă a fațadelor îmbină elemente datorate Galatei, Dragomirnei și Goliei, păstrîndu-se, totodată, și ancadramentele tradiționale cu profilatură gotică. Pridvorul, executat din piatră fățuită, străpuns de ample ferestre, care îl apropie de pridvorul de la Probota, reprezintă o ultimă manifestare de proporții a tradițiilor gotice împămîntenite în Moldova.



« Ioannes divi Ioannis Regis filius et qui postea secuti sunt Transylvaniae, Principes singularem in ea munienda collocarunt operam, et novissimi ab Octavio Baldigara, caesareo architecto . . . ad eam normam est redacta, ut ad omnes casus pene inexpugnabilis fieret . . . »
(CRONICARUL SZAMOSKÖZY despre fundarea cetății Oradea)

« . . . tata . . . sărmanul voia să ducă totul la bun sfîrșit după felul ardelean cu iobagi, țărani neștiutori, și fără să cheltuiască bani . . . »
(CONTELE M. BETHLEN, proprietarul și arhitectul castelului de la Sînmiclăuș, cu prilejul începerii lucrărilor, 1668)

După căderea Ungariei sub turci și Habsburgi (1526—1541), Transilvania devine principat autonom. Acestui fapt îi corespunde ridicarea unor cetăți și castele ale lui Ioan Zápolya (1526—1541), care se intitulează rege al Ungariei, și ale cardinalului George Martinuzzi, regent după moartea lui Zápolya, printre care cetatea de la Gherla și castelul de la Vințul de Jos, construite amîndouă în jurul anului 1540, probabil, de către arhitectul Domenico da Bologna, Domenicus de Boninus, cum a rămas în documente.

Cele două reședințe nobiliare se deosebesc însă radical din punctul de vedere al destinației funcționale. Reședința de la Gherla rămîne o cetate, în spiritul locuințelor princiare medievale. Dar, spre deosebire de vechile castele, cetatea de la Gherla este concepută în funcție de necesitățile defensive, legate de folosirea artileriei. O incintă patrulateră, întărită cu bastioane de colț de tip italienesc în formă de pană, dar fără urechi, cuprinde clădiri cu destinații și funcțiuni diferite, dispuse pe laturile sale, fără a se urmări o compoziție specială. Reședința de la Vințul de Jos are un caracter deschis, nefortificat. Diferitele sale corpuri sînt dispuse pe perimetrul unui contur poligonal neregulat.

Ceea ce este comun ambelor construcții sînt fațadele de mare austeritate caracterizate printr-un ritm egal al deschiderilor, simple și bifore, decorate cu ancadramente de piatră care, alături de sistemele de boltire folosite (bolți cilindrice cu penetrații), constituie elementele distinctive ale stilului Renașterii.

Despărțirea între arhitectura de apărare și arhitectura locuinței nobiliare se va adînci în cursul secolelor XVI—XVII, devenind definitivă.

Arhitectura orașelor cunoaște o seamă de manifestări de prestigiu, prilejuite însă de modernizarea incintelor fortificate. În anul 1537 se reconstruiește la Brașov, din temelie, Turnul Porții, situat între « Casa magistraților » și hotelul « Coroana », iar în anul 1559 se edifică monumentala Poartă a Ecaterinei, decorată cu elemente ale Renașterii. Adaptarea fortificațiilor Sibiului la noile procedee de luptă începe în jurul anului 1531, prin construirea primelor rondele de artilerie, iar în anul 1553 are loc construcția primului bastion (Haller).

Cele mai vechi manifestări cunoscute ale Renașterii în arhitectura urbană din Transilvania, în ceea ce pri-

CRIȘ. Castel în stilul Renașterii (1559—1598).

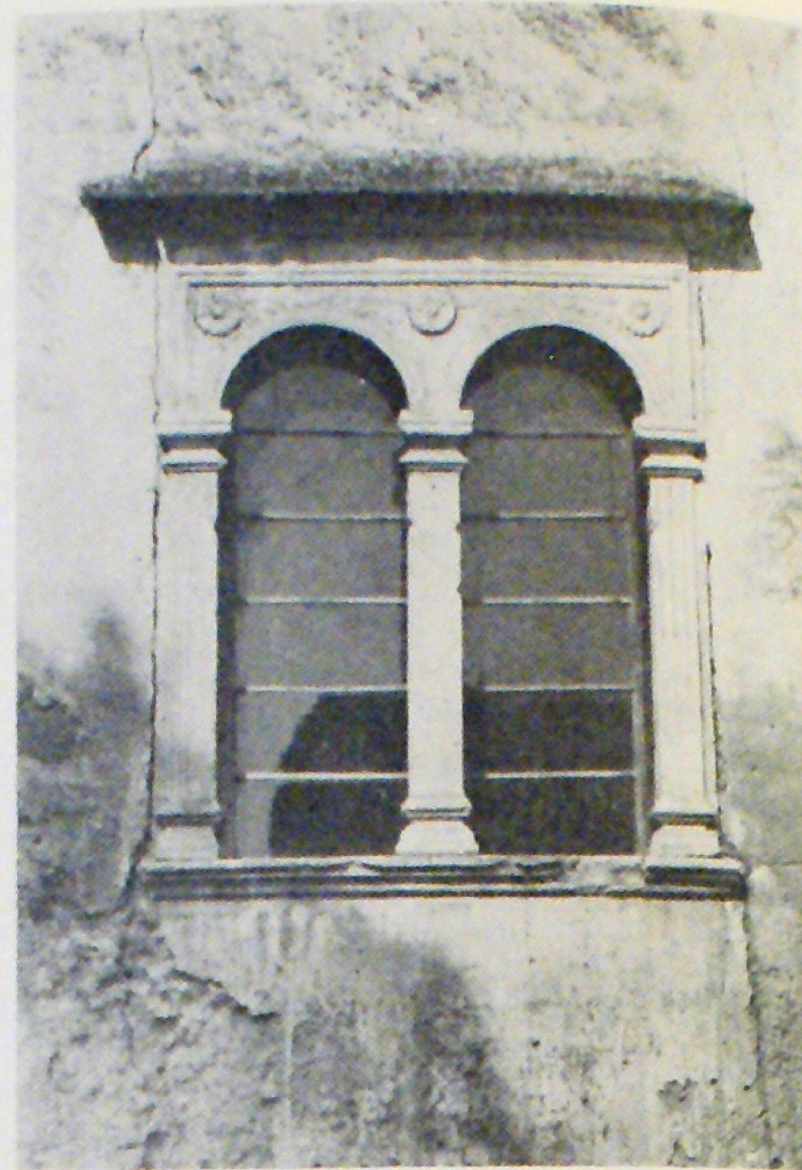
CLUJ-NAPOCA. Portal în stilul Renașterii (sec. al XVI-lea).



veşte decoraţia lor sculptată, se datorează unor meşteri italieni. Ancadramentele aparţinînd primei etape de construcţie a casei umanistului Adrianus Wolphard din Cluj (1534—1541), judecînd după caracteristicile lor, par să fi fost realizate de un meşter cunoscător al Renaşterii din Toscana.

Dar, ca expresie a mişcării artistice născute în oraşe, se constituie şcoala pietrarilor clujeni, care preia şi prelucrează motive renascentiste utilizate în centrul Ungariei, probabil, prin intermediul primelor focare ale Renaşterii din Transilvania: Oradea şi Alba-Iulia. Atelierele clujene, foarte active, îşi vor impune modelele lor în cadrul tuturor programelor, contribuind la unitatea stilistică a Renaşterii din întreaga Transilvanie. Participarea unor meşteri locali la elaborarea ancadramentelor sculptate ale reşedinţelor nobiliare este confirmată de semnătura unui pictor, « Sculpsi Stephanus Nagyfalu(si) », însoţită de data 1545 de pe un ancadrament în stilul Renaşterii în cetatea de la Gherla.

Sistemele de acoperire (bolţi în cruce fără nervuri, în arc mănăstiresc şi bolţi cilindrice cu penetraţii), cu soluţiile spaţiale corespunzătoare, cît şi elementele de plastică decorativă ale Renaşterii (ancadramente de portaluri, uşi şi ferestre şi alte piese sculptate în piatră) se generalizează în întreaga arhitectură urbană. În schimb, în condiţiile structurii stradale şi ale parcelării deja constituite a oraşelor, principiile compoziţiei de plan ordonate a Renaşterii nu îşi pot găsi aplicarea în arhitectura locuinţei urbane. Planurile clădirilor de locuit, determinate de configuraţia şi lărgimea parcelelor, au în general forma de I, L şi rareori de U. Tendinţa către simetrie, caracteristică Renaşterii, îşi găseşte concretizarea îndeosebi în tratarea unor faţade. Încăperile de la parter, orientate către stradă, sînt folosite ca ateliere şi prăvălii, pivniţele şi podurile, ca depozite, iar etajul ca locuinţă.

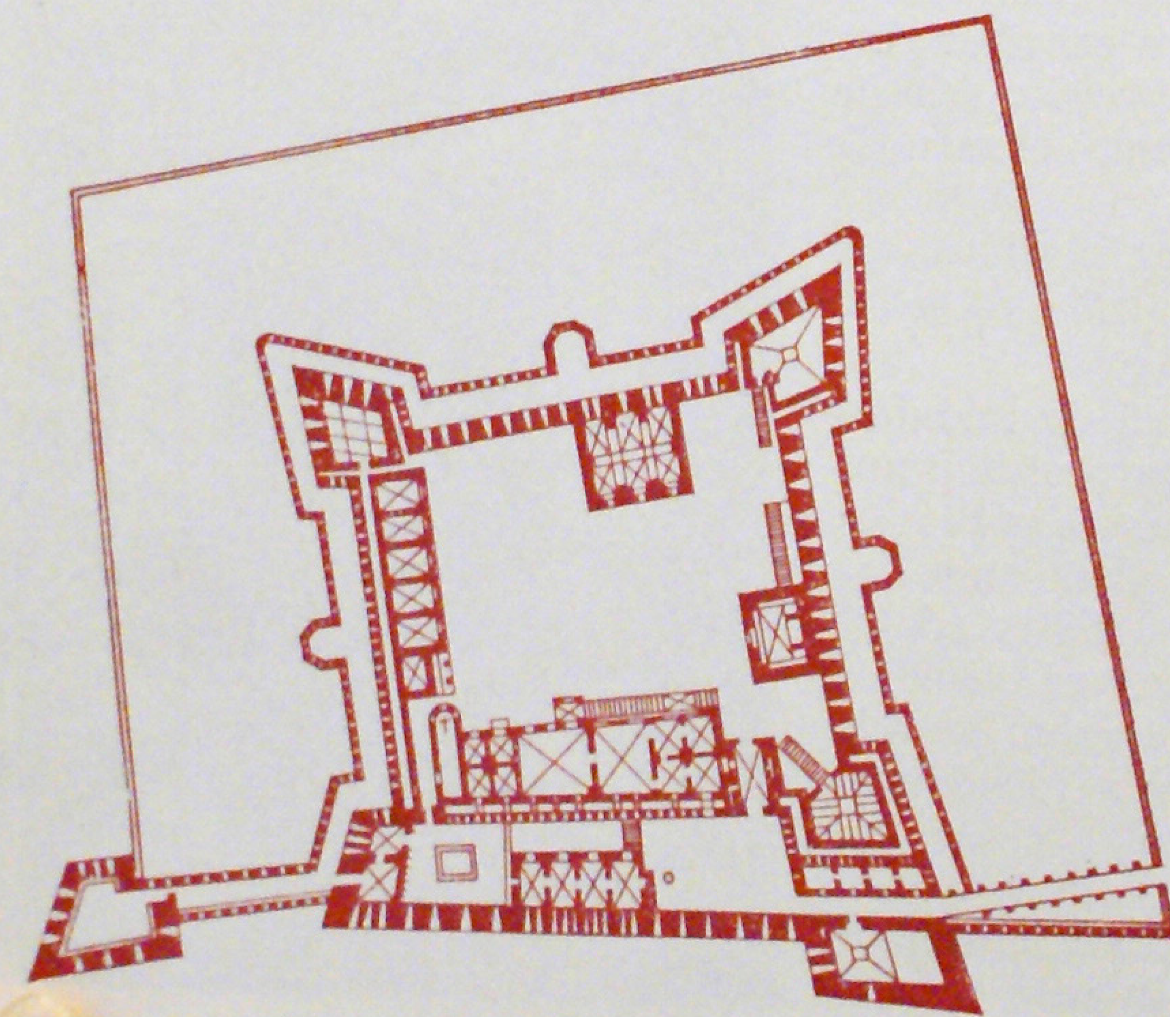


75



76

74



Începînd cu deceniul al V-lea al secolului al XVI-lea, după ce debutase într-o ambianţă cu precădere aulică, stilul Renaşterii se instalează în cadrul tuturor programelor de arhitectură.

74. GHERLA. Reşedinţă nobiliară, castel-cetate edificat în anii 1540—1541 de către arhitectul Domenico da Bologna pentru Ioan Zapolya (1526—1541), construcţia fiind continuată după moartea acestuia pentru cardinalul George Martinuzzi. Pentru prima oară în arhitectura de apărare a Transilvaniei sînt utilizate, cu acest prilej, bastioane de tip « italienesc vechi » în formă de pană fără « urechi ».

75, 76. VINŢUL DE JOS. Locuinţă nobiliară, cu aspectul unui castel deschis, construită în jurul anului 1540, probabil, de către arhitectul Domenico da Bologna, pentru cardinalul George Martinuzzi.

Cele mai bine păstrate locuinţe urbane în stilul Renaşterii sînt casa Haller din Sibiu, Casa Argintarului din Bistriţa şi hanurile din Mediaş şi Sibiu (« La mielul alb »), toate construite către mijlocul secolului al XVI-lea.

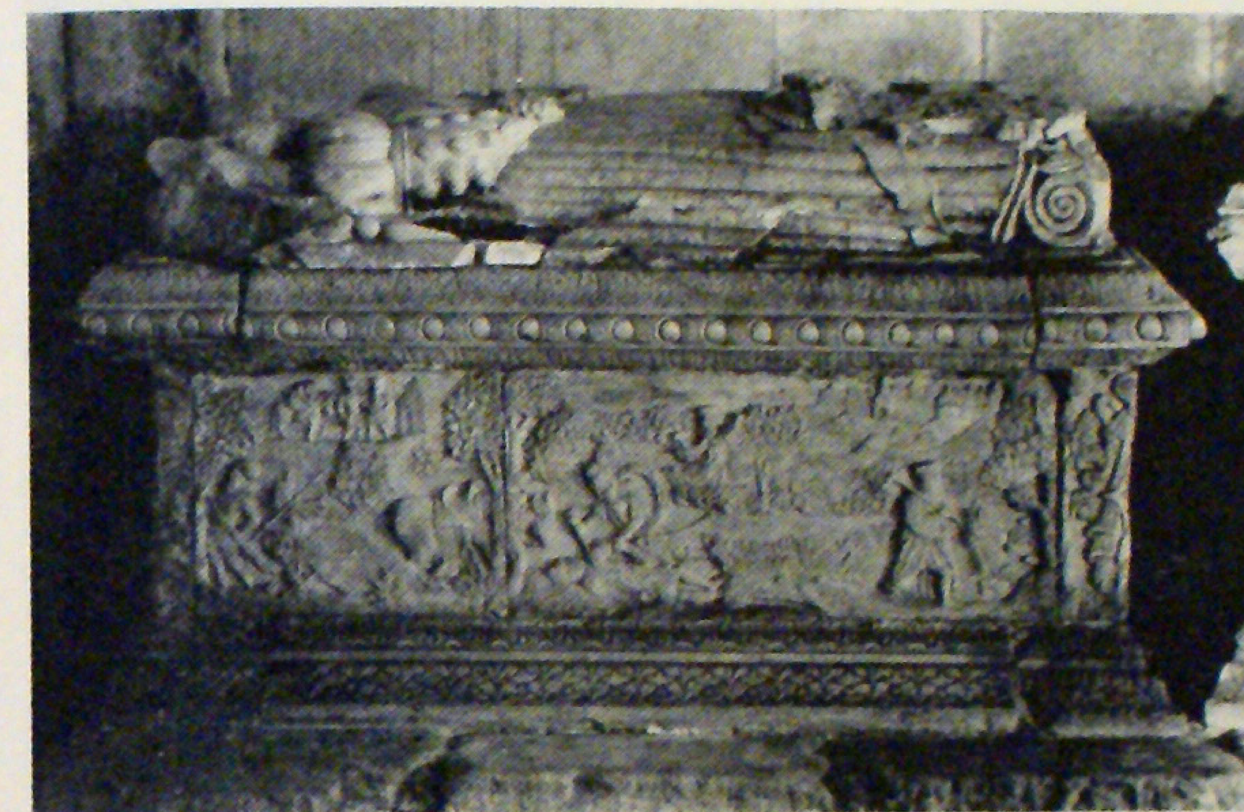
Oraşele sînt înzestrate cu variate dotări publice. În anul 1545 se termină la Braşov « Casa negoţului », construită cu cheltuiala văduvei judelui Hirscher, Apollonia, iar în anul 1547 este atestată existenţa unei biblioteci. Clujul este înzestrat cu o baie publică (1557) şi tot acolo există ştiri despre construirea unei primării (1578). O primărie a existat şi la Bistriţa (1550), iar la Alba Iulia, în vemea principelui Gheorghe Rákoczi I a fost edificată clădirea dietei (1630—1645).

Spre deosebire de arhitectura locuinţei urbane, principiile compoziţiei ordonate îşi vor găsi aplicarea în arhitectura castelelor, construcţii realizate pe terenuri libere. Totuşi, pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea, alături de castele de plan liber, cu funcţiile dispersate în jurul unei incinte, cum este cel de la Vinţul de Jos, dăinuie şi un alt tip de castel, de plan liber, cu funcţiile principale grupate într-un nucleu central, aşezat în interiorul unei incinte. Asemenea exemple sînt oferite de nucleul castelului de la Criş (1554—1598) şi nucleul castelului de la Mănăstirea (1593).

La Criş, nucleul este format dintr-un volum prismatic pe două niveluri cu săli mari boltite (1554), volum de care se alipeşte un turn cu secţiune circulară de tipul unui donjon (1598) şi o amplă galerie deschisă, cu arcade, care dă castelului caracterul optimist şi primitor al producţiilor arhitecturii populare. Castelul de la Mănăstirea, cu silueta sa adunată şi acoperişurile sale înalte constituie, ca şi cel de la Criş, un exemplu elocvent de « altoire » a formelor Renaşterii, care se limitează la soluţii spaţiale şi detalii decorative (lipseşte diviziunea faţadelor prin pilaştri, caracteristică Renaşterii italiene), pe fondul tradiţiilor arhitecturii autohtone.

78

77



77. ALBA IULIA. Catedrala Sf. Mihail. Sarcofag de piatră (1559), în stilul Renaşterii, al Issabelei Zapolya, născută Sforza.

78. BRAŞOV. Poarta Ecaterinei (1559), în stilul Renaşterii, o manifestare de prestigiu a urbei, legată de preocuparea continuă pentru menţinerea în funcţiune a fortificaţiilor.

79. BRAŞOV. Casa negoţului (1557), construită de Apollonia Hirscher, prevăzută cu depozite la nivelul pivniţelor şi parterului şi ateliere şi magazine de desfacere la etaj, clădirea prezentîndu-se în forma a două bare legate prin trei corpuri transversale.

79







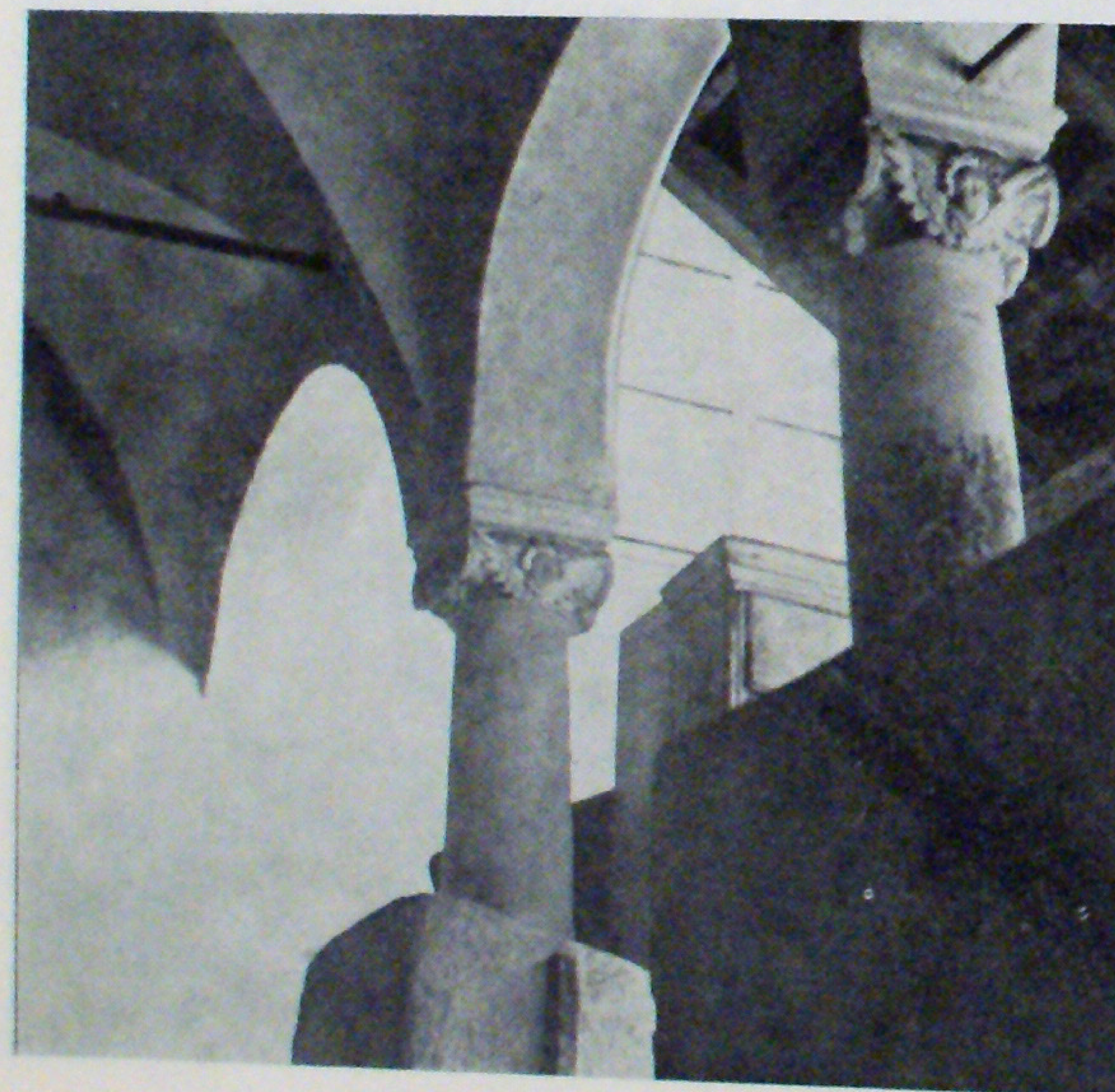
◄ 80

82

80, 81. BISTRIȚA. « Casa argintarului » (sec. al XVI-lea) ocupă integral o parcelă între două calcane, accesul către curte făcîndu-se printr-un gang la nivelul parterului. O scară dispusă central asigură accesul către încăperi orientate spre stradă și curte. Modenatura ancadramentelor permite să se presupună că ele ar fi fost executate de echipa de meșteri a lui Petrus Italus care, între anii 1560—1563, a lucrat la renovarea bisericii parohiale.

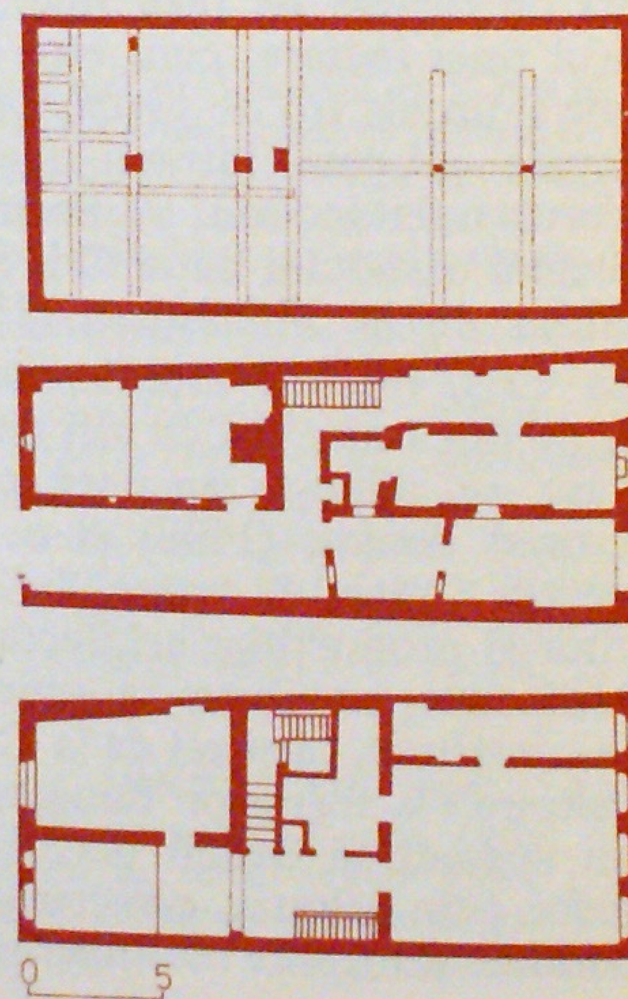
82. SIBIU. Casa de pe str. 23 August 7 include o galerie boltită în stilul Renașterii (a doua jum. a sec. al XVI-lea), destinată să lege două corpuri de clădire.

83. SIBIU. Hanul « La mielul alb » (a doua jum. a sec. al XVI-lea) adoptă motivul loggiei, orientate la nivelul etajului către curtea interioară.



◄ 83

81



Un rol important în asimilarea principiilor compoziției de plan ordonate l-a avut construirea, începînd cu anul 1571, a cetății pentagonale, cu bastioane în formă de pană în cinci colțuri, de la Oradea, plan tipic pentru ideile de compoziție ale Renașterii italiene. Pentru construirea cetății, principele Ștefan Báthory angajează arhitecți militari italieni, în frunte cu Simone Genga, lucrarea fiind continuată între anii 1579 și 1584 de venețianul Ottavio di Baldigara, ajutat de meșteri locali. La execuția lucrărilor este larg folosită munca țăranilor iobagi. Mai tîrziu, în secolul al XVII-lea, înainte de 1618, sub principele Gabriel Bethlen, dispozitivele de apărare ale cetății sînt perfecționate de Giovani Landi din Mantova și Agostino Serena din Veneția (Agostinus Serena Architectus Venetus). În interiorul incintei de fortificații, arhitectul Giacomo Resti va construi un palat de formă pentagonală cu o curte interioară.

Deși încă în cursul secolului al XVI-lea există antecedente care marchează tendința către compoziții ordonate, reprezentate de castelele de la Făgăraș, Brîncovenești și Aghireș, înlocuirea definitivă a dispozițiilor de plan libere, prin compoziții de plan ordonate se produce în cursul secolului al XVII-lea. În Transilvania capătă răspîndire reședințele nobiliare soluționale pe baza unui plan rectangular cu turnuri în colțuri. Castelele cu o compoziție ordonată pot fi alcătuite din patru corpuri adiacente care să formeze o curte interioară sau pot să aibă un volum compact. Aceste două tipuri se combină cu turnuri de forme variate. Astfel se întîlnesc castele de plan rectangular cu curte interioară și turnuri octogonale la Brîncovenești (1557—1555), pătrate la Aghireș (1572), în formă de pană la Medieșul Aurit (1620—1657) de Iernut (1651) sau circulare la Racoșul de Jos (1526) și Bonțida (1650); de asemenea, castele de plan rectangular compact, fără curte interioară, cu turnuri circulare la Cetatea de Baltă (1615—1624), pătrate la Deva (1621) sau în formă de pană la Sînmiclăuș (1668—1672).

Incintele închise ale castelelor nu reprezentau decît în unele cazuri o arhitectură de apărare. Cîteodată, clădirea propriu-zisă a castelului era înconjurată de fortificații adîncite în pămînt (cazemate), cu ziduri și bastioane scunde de cărămidă, adaptate procedeelor de luptă ale epocii (Racoșul de Jos, Medieșul Aurit). Întotdeauna însă, imaginea castelelor, sugerînd ideea locuinței fortificate a seniorului feudal, îndeplinea funcții ideologice puse în slujba dominației de clasă a nobilimii.

În cursul secolului al XVII-lea, o seamă de castele de plan liber, cum sînt cele de la Criș, Mănăstirea sau Lăzarea sînt prinse de incinte de plan patrulater cu turnuri în colțuri.

Incinta de ziduri și clădiri a castelului de la Criș sporește caracterul de mobilitate al siluetei, accentuîndu-i atmosfera de basm. Incinta de la Lăzarea (1631—1632),



84

84. CLUJ-NAPOCA. Portal cu baluștri din casa Boghner Gelyén (sec. al XVI-lea), aflat astăzi în lapidariul Muzeului de istorie al Transilvaniei.

85. CLUJ-NAPOCA. Portal cu grotescuri din casa Boghner Gelyén (sec. al XVI-lea), aflat astăzi în lapidariul Muzeului de istorie al Transilvaniei.

85



86



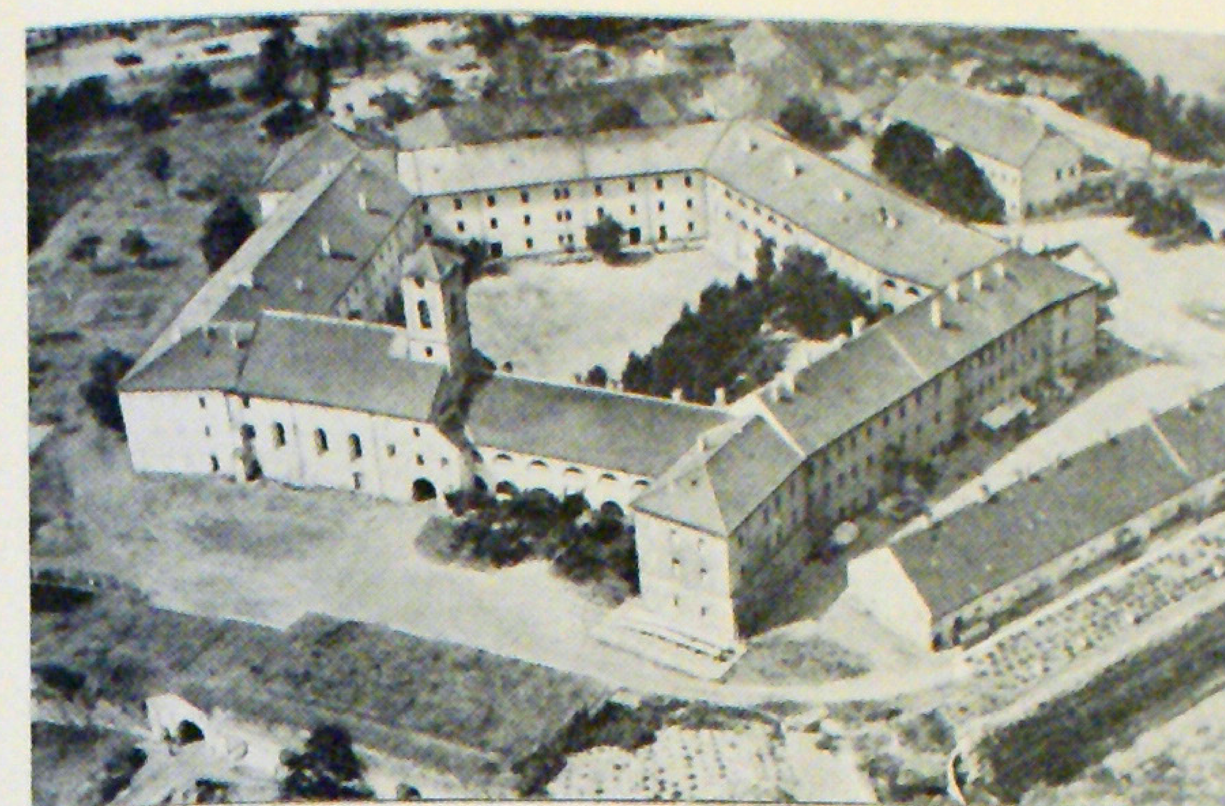
cuprinzînd cîteva corpuri dispersate, se prezintă ca un zid decorat cu creneluri și arcaturi peste care se suprapune o ornamentație picturală. Aticul inspirat din arhitectura crenelurilor decorative ale Renașterii poloneze este reluat la castelul Bran cu prilejul transformărilor în stilul Renașterii pe care le suferă în secolul al XVII-lea.

În anul 1651, arhitectul Agostino Serena, edificînd castelul de la Iernut, păstrează planul în formă de incintă cu turnuri, dar sparge fațada de la etaj a uneia dintre laturi către exterior printr-o loggie deschisă (astăzi astupată). Ideea unei loggii exterioare este reluată la castelul de la Sînmiclăuș (1668—1672), către constituie unul din exemplele cele mai caracteristice ale Renașterii

86, 87. ORADEA. Cetatea, construită în, cepînd cu anul 1571 din inițiativa principelui Ștefan Bathory, de arhitecți militari conduși de Simone Genga reprezintă adoptarea celei mai avansate formule de apărare în sistem „italienesc nou". Pînă către anul 1650, la realizarea și perfecționarea cetății au mai lucrat Ottavio di Baldigara, Giovanni Landi, Agostino Serena. Între anii 1618 și 1650, în procesul unei restructurări a spațiului dinăuntrul fortificației, arhitectul Giacomo Resti din Verona construiește un palat de plan pentagonal.

88

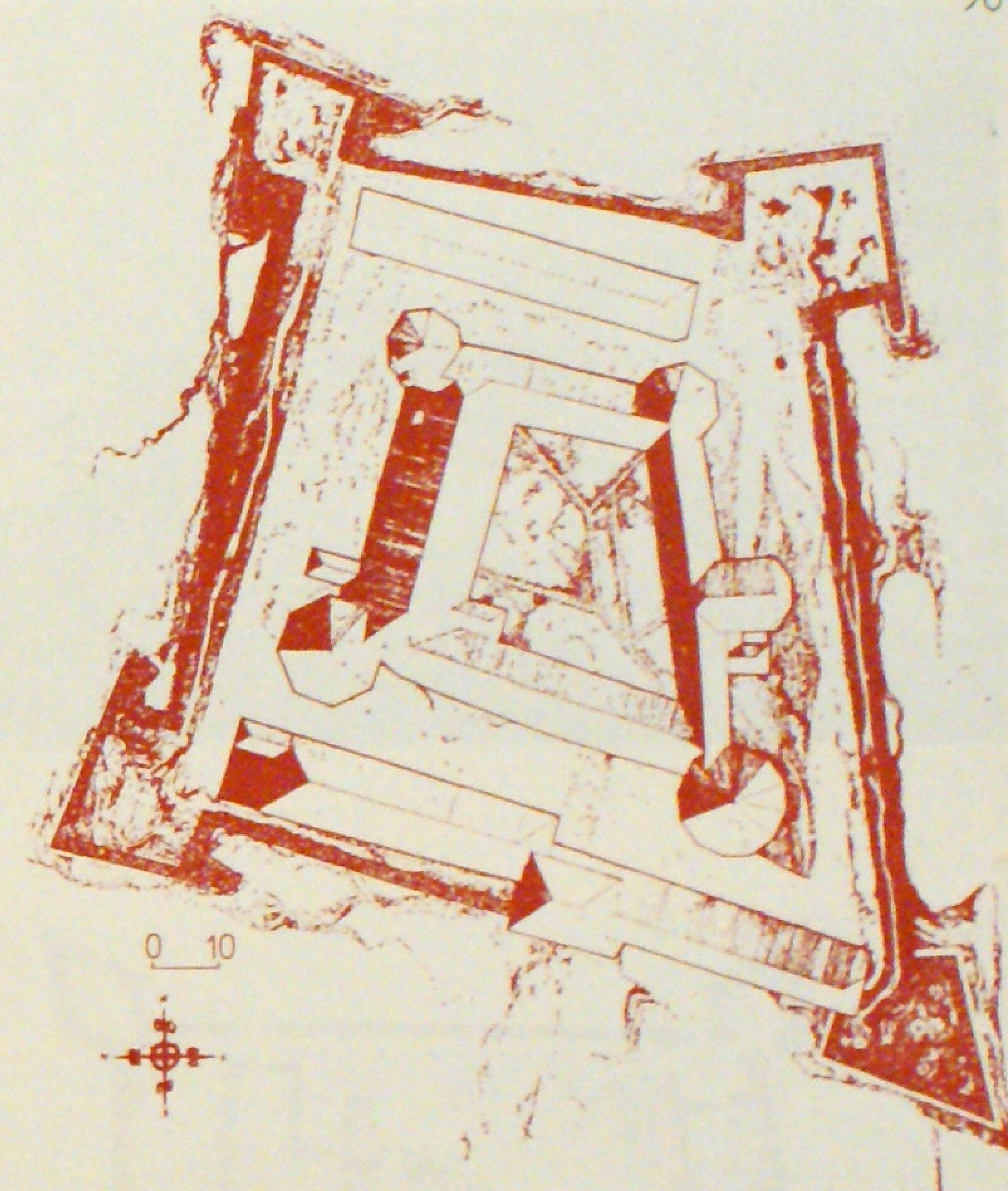




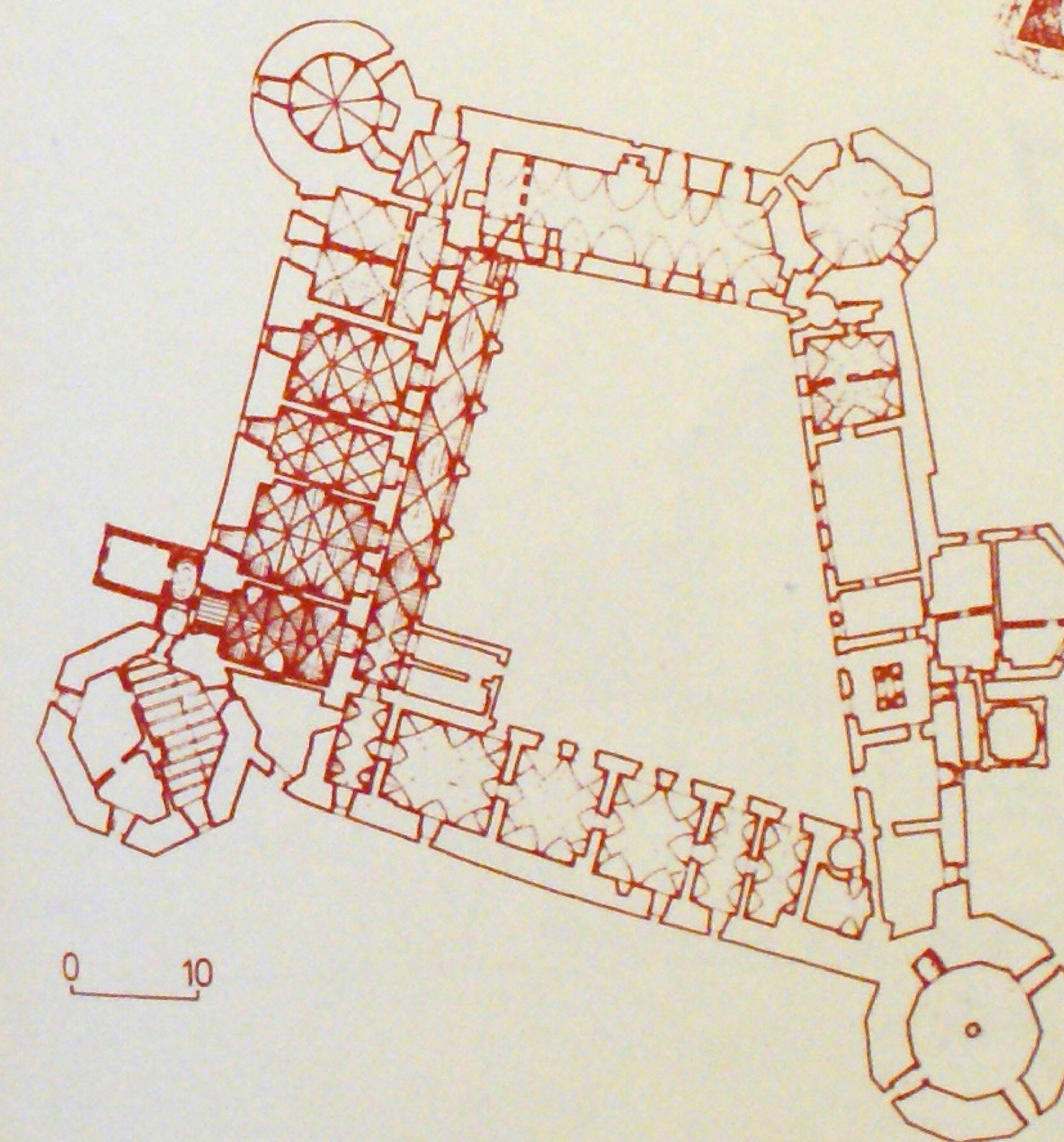
87

În secolul al XVI-lea, odată cu generalizarea utilizării artileriei, are loc cea mai importantă transformare cunoscută pînă atunci în evoluția fortificațiilor: elementele înalte dispar, zidurile, mult îngroșate, se adîncesc în teren pentru a evita tirul artileriei adverse, turnurile sînt înlocuite cu bastioane masive, dezvoltate pe orizontală, avînd în plan o formă de romb sau pică, cu un unghi îndreptat spre inamic, dispuse în așa fel încît șanțurile să se afle sub tirul direct al artileriei apărătorilor, dispărînd complet unghiurile moarte.

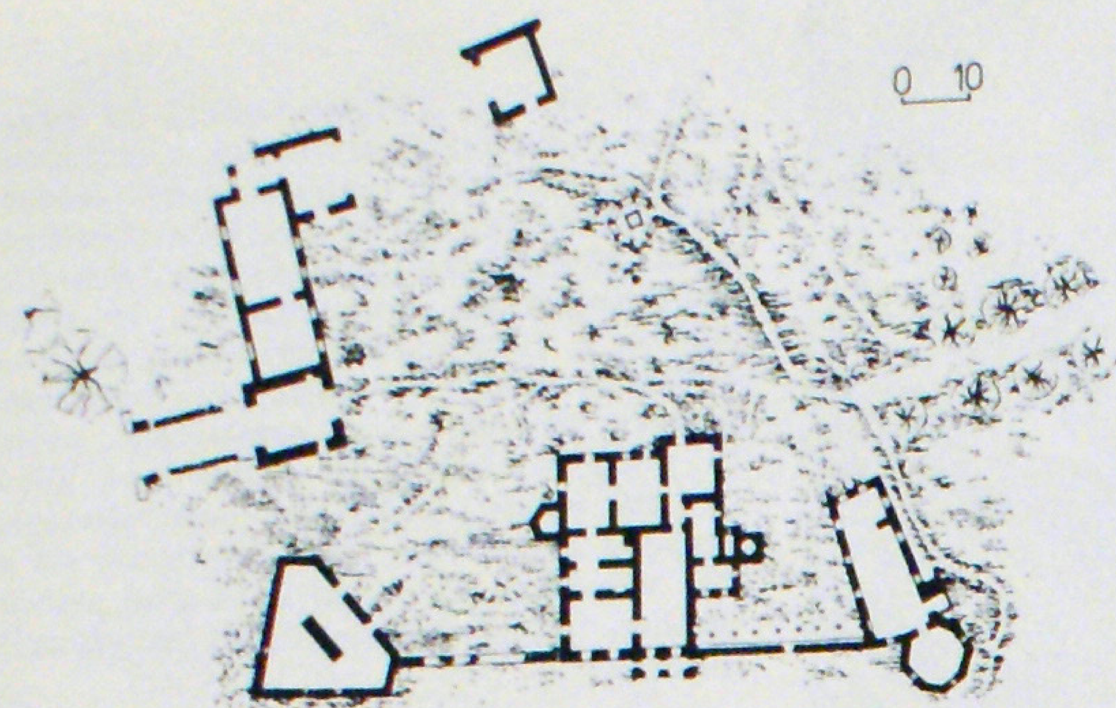
90



89



88—90. FĂGĂRAȘ. În jurul castelului medieval, construit în etape în cursul secolelor XIV—XVI, dotat cu patru turnuri poligonale în plan, care nu mai corespundea tehnicii militare din secolul al XVII-lea, se execută între anii 1623—1644 o fortificatie avînd trei bastioane în stil „italienesc nou", cu „urechi", și unul în stil „italienesc vechi", fără „urechi".



91



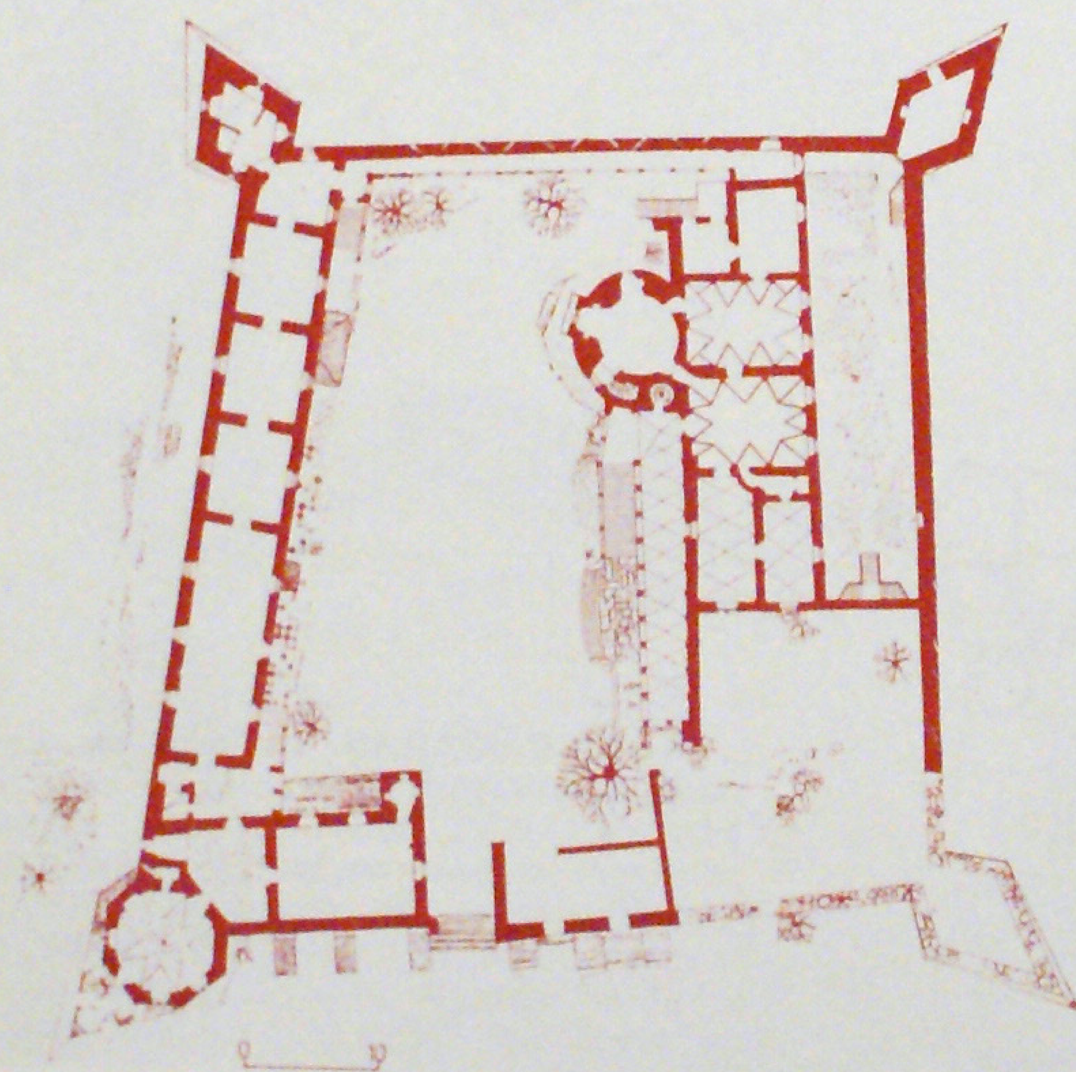
92



93

91–93. MĂNĂSTIREA. Castelul Kornis (1592), realizat în stilul Renașterii, se prezintă sub forma unei reședințe nobiliare deschise, în care funcțiile de locuire sînt grupate într-un corp adunat, acoperit cu o invelitoare înaltă de lemn. În cursul secolului al XVII-lea castelul este prins într-o incintă adaptată ca plan reliefului, întărită cu turnuri inadecvate procedeelor de luptă ale vremii. În anul 1720 se construiește turnul porții care se menține în cadrul stilului Renașterii.

94

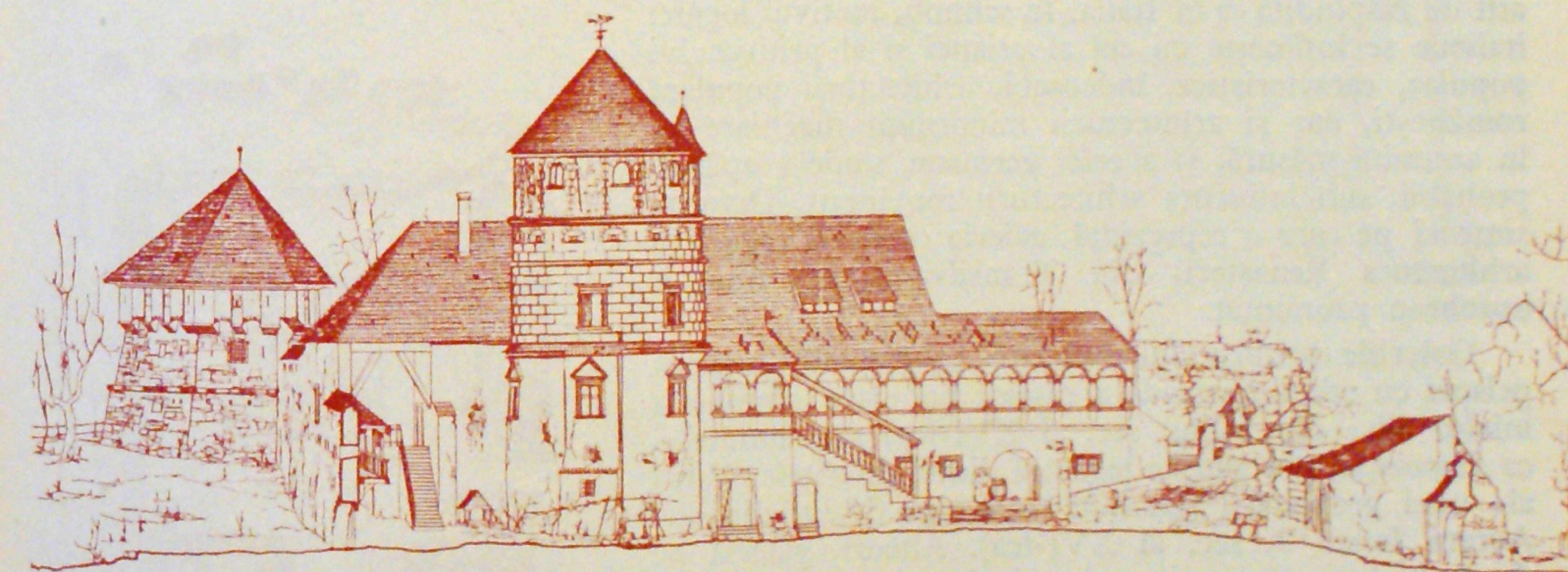


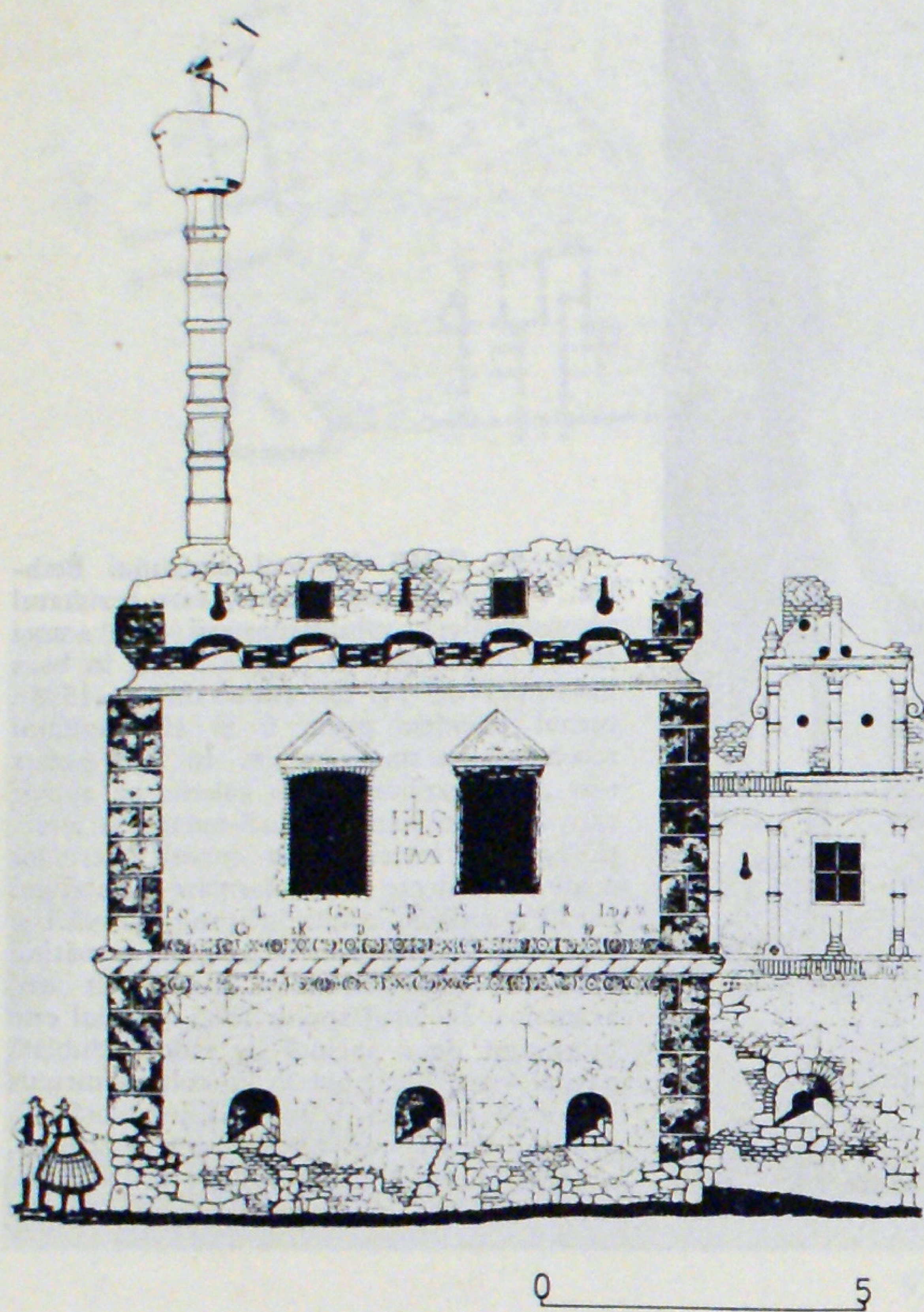


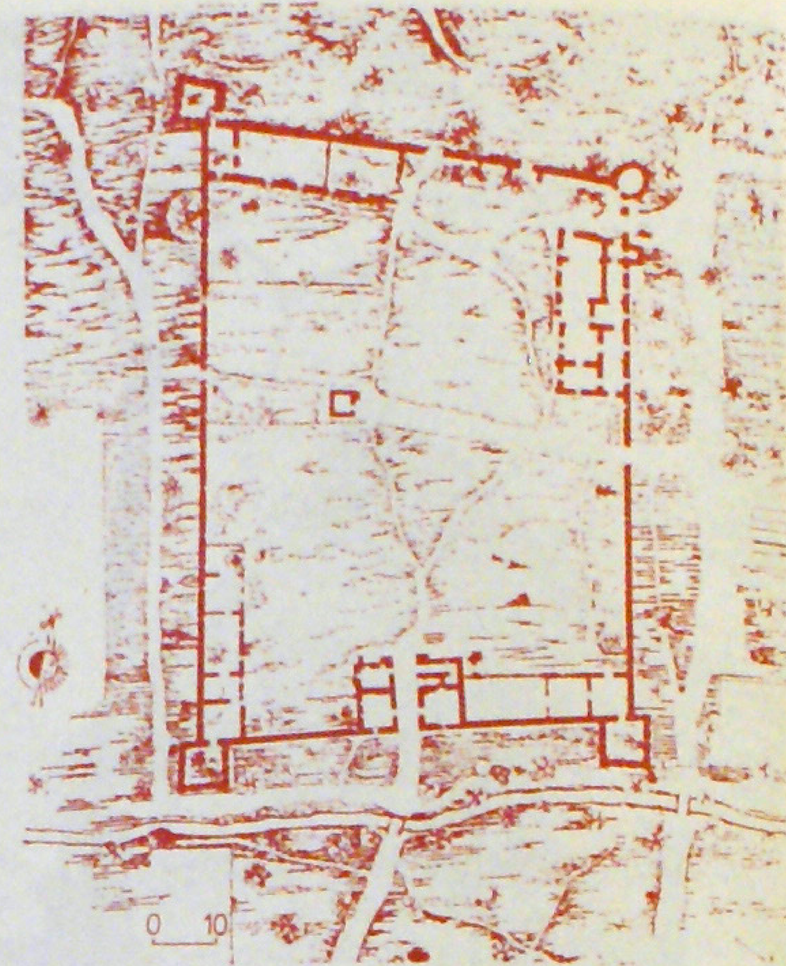
95

94–96. CRIȘ. Nucleul castelului Bethlen, cu funcție rezidențială, este rezultatul reconstrucției în stilul Renașterii (1559) a unei clădiri din secolul precedent. Datat în baza inscripției de pe un ancadrament (1598), turnul cilindric poate fi și el rezultatul reconstrucției unui donjon. În felul acesta s-ar putea explica poziția galeriei cu arcade care depășește limita clădirii-nucleu. Arhitecții care au intervenit în cursul diferitelor etape de edificare și transformare a castelului par să fi acționat asupra înălțimii turnului și desfășurării orizontale a galeriei, urmărind obținerea unui echilibru plastic cît mai avantajos. În jurul anului 1683, castelul este înconjurat de o incintă de ziduri, dublată parțial cu clădiri, avînd în colțuri turnuri în formă de pană, o formulă perimată sub aspect defensiv, care perpetuează, în schimb, o formă plastică tradițională.

96





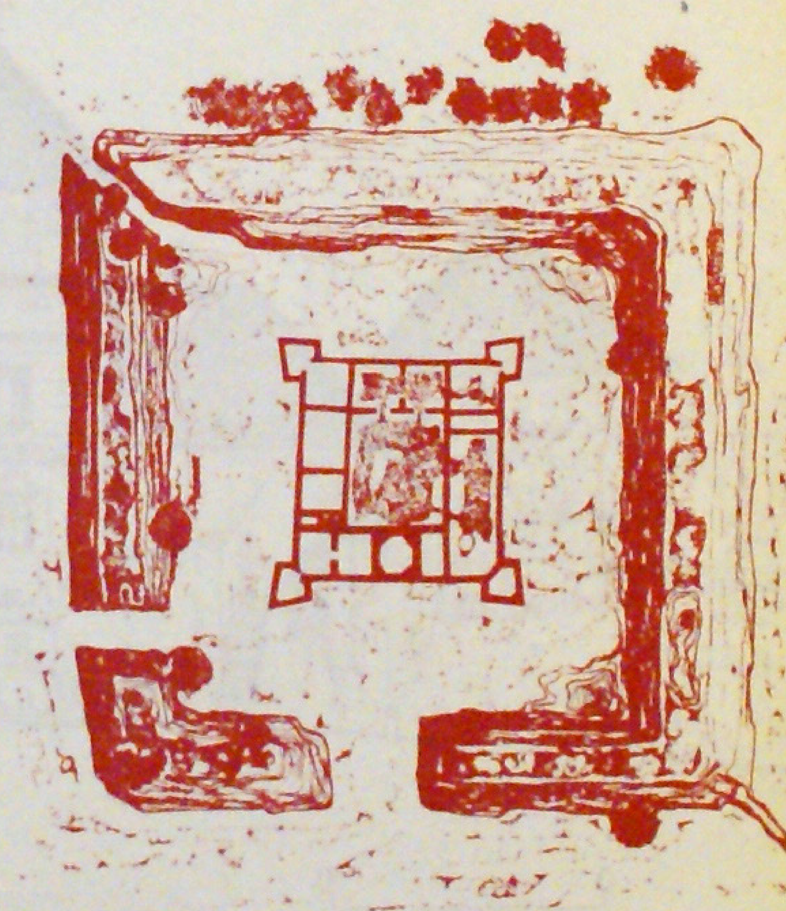


98

97, 98. LĂZAREA. Ansamblul nobiliar, constituit in etape, începînd din anul 1532, fusese compus din clădiri cu dimensiuni şi orientări deosebite, subordonate între anii 1631—1632 unei scheme ordonatoare, prin cuprinderea lor într-o incintă de cărămidă, avînd latura de sud decorată cu brîie, arcaturi şi creneluri cu caracter ornamental, totul împodobit cu motive pictate.

99—101. MEDIEŞU AURIT. Castelul în stilul Renaşterii, construit de către comitele Sigismund Lonia, începînd cu anul 1634, transformat în ruină în cursul celui de al doilea război mondial, aparţine tipului cu o curte interioară, avînd în colţuri turnuri care mimează forma de pană a bastioanelor. Castelul era dublat de o incintă bastionară executată din cărămidă şi pămînt. Faţada principală a castelului, cu intrarea, este pusă în evidenţă prin intervenţia unui turn octogonal.

99



ardelene, deşi anumite elemente de detaliu marchează deja trecerea la arhitectura barocă.

În arhitectura Transilvaniei galeria deschisă nu este atît de răspîndită ca în Italia. În schimb, motivul loggiei italiene se întîlneşte cu cel al prispei şi al pridvorului popular, caracteristice, îndeosebi, arhitecturii populare româneşti, dar şi arhitecturii minorităţii maghiare şi, în anumită măsură, şi a celei germane, unde a apărut, probabil, sub influenţa arhitecturii româneşti. Datorită sintezei pe care o reprezintă, galeria deschisă capătă în arhitectura Renaşterii din Transilvania un caracter autohton pronunţat.

Galeriile deschise sînt cîteodată apropiate de imaginea prispei cu stîlpi şi arcade a caselor populare (hanul «La mielul alb» din Sibiu, sec. al XVI-lea) sau amintesc, ca dispoziţie, porticul de legătură dintre diferitele clădiri ale unei gospodării ţărăneşti (casa din Sibiu, din str. Avram Iancu 9, sec. al XVI-lea). Alteori, galeria pe două niveluri se apropie mai mult de galeriile suprapuse ale palatelor italiene. Asemena galerii se întîlnesc, doar pe o singură latură a curţii, la hanul din Mediaş, la casa



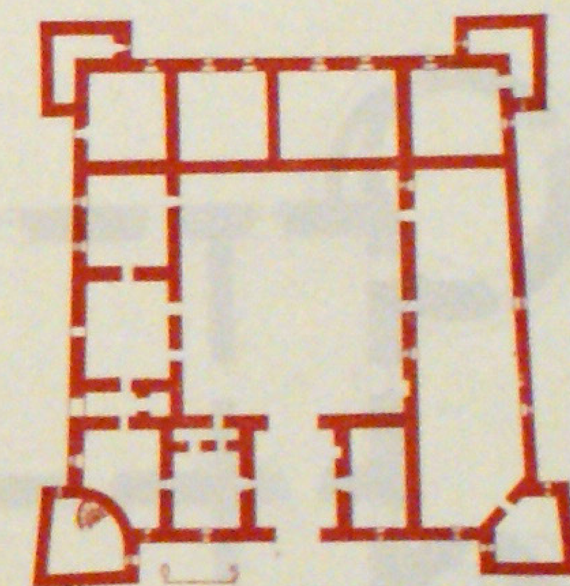
100

Gölner din Sibiu (dispărută), la castelul din Făgăraş, toate din secolul al XVI-lea; în exterior, la castelul de la Sînmiclăuş.

Din punctul de vedere al decoraţiei, arhitectura Renaşterii din Transilvania are un caracter eclectic, întîlnindu-se elemente toscane, lombarde şi romane. Unele din acestea sînt datorate contribuţiei directe a unor meşteri italieni, altele sînt transmise prin intermediul şantierelor, şi ele eclectice, din Ungaria sau, mai rar, din Germania.

În cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea se manifestă tendinţa de a înlocui din plastica ancadramentelor motivele care aparţin ordinelor printr-o decoraţie florală, înrudită cu cea care va apare către sfîrşitul aceluiaşi secol în Ţara Românească.

Elementele arhitecturii Renaşterii, ivite iniţial în cadrul unor edificii gotice, se împletesc un timp cu elementele goticului, apoi se desprind de acesta. Renaşterea se dezvoltă ca un stil independent, sfîrşind prin a asimila, în ultima etapă a existenţei sale, elemente ale stilului baroc.



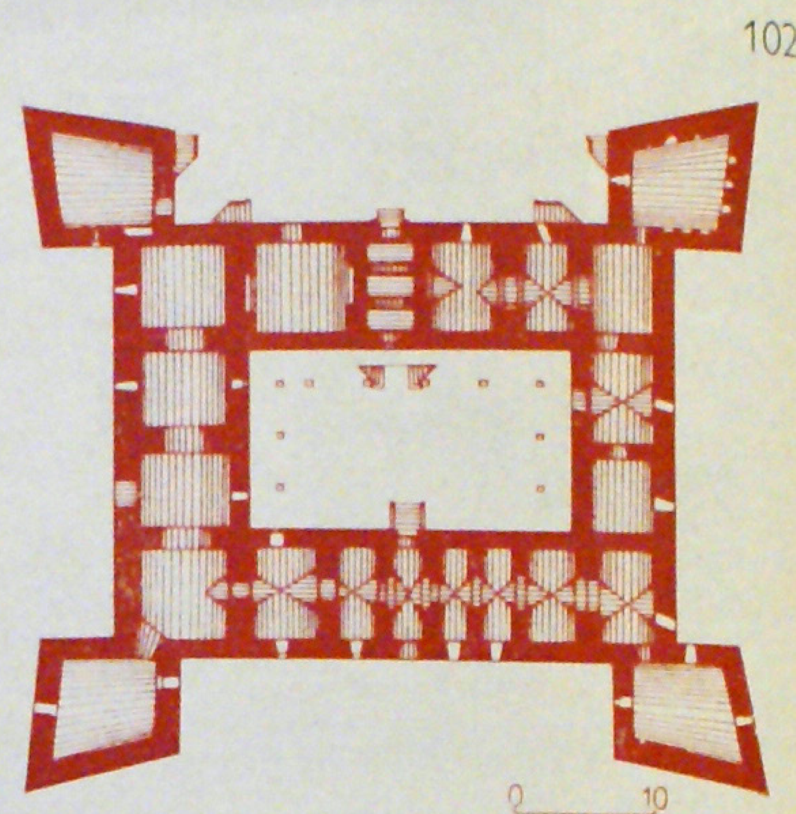
101

Renaşterea din Transilvana păstrează caracterul constructiv al arhitecturii gotice premergătoare. Zidul plin al construcţiilor gotice transilvane, perforat cu moderaţie, rămîne o caracteristică a Renaşterii. Împărţirea în travee convenţionale cu ajutorul unui ordin angajat (coloane sau pilaştri) a faţadelor clădirilor, atît de uzitată în arhitectura palatelor italiene, începînd cu Alberti, este absentă. Predomină zidul plin nedecorat. Principiile şi procedeele Renaşterii găsesc cîmp de acţiune în domeniul compoziţiilor de plan, al soluţiilor spaţiale determinate de folosirea bolţilor cilindrice în penetraţii, al compoziţiei ritmice a faţadelor şi cel al ornamentării ancadramentelor.

La proiectarea construcţiilor princiare şi nobiliare participă numeroşi arhitecţi italieni. Însă chiar în cazul acestor construcţii, detaliile sculptate sînt executate de meşteri locali, aparţinînd de cele mai multe ori atelierelor clujene, care îşi impun modelele. Alături de cioplitorii în piatră, la edificarea clădirilor în stilul Renaşterii participă zidari şi dulgheri locali, cunoscători ai procedeelor tradiţionale, care pun o anumită amprentă chiar asupra clădirilor realizate după planurile unor arhitecţi străini. Mulţi dintre aceşti meşteri trebuie să fi fost recrutaţi din rîndul ţăranilor iobagi, utilizaţi în mare număr pentru executarea muncilor necalificate. Arhitectura de locuinţe urbane trebuie să fi fost în întregime opera meşterilor breslaşi din oraşe.

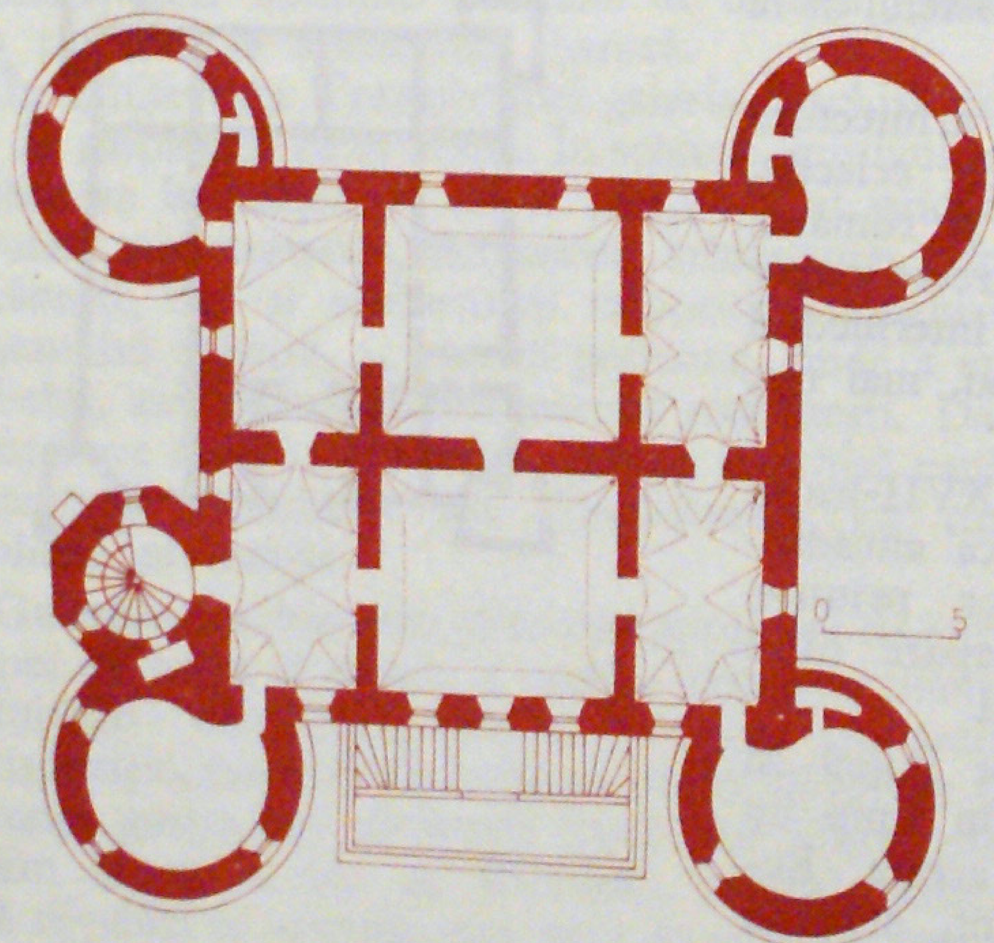
Această participare largă a meşterilor autohtoni, aflaţi sub influenţa tradiţiilor arhitecturii locale, îndeosebi în condiţiile în care, în urma căderii Ungariei, Transilvania este izolată de către turci de apusul Europei, conferă arhitecturii Renaşterii, ce se dezvolta ruptă de izvoarele ei, un caracter original pronunţat.

102



102. IERNUT. Castelul în stilul Renaşterii, terminat în anul 1651, construit de către arhitectul veneţian Agostino Serena din iniţiativa principelui Gheorghe Rakoczi al II-lea, aparţinînd tipului cu o curte interioară şi turnuri în colţuri, aduce ca inovaţie deschiderea către exterior a uneia dintre laturi printr-o loggie.

103



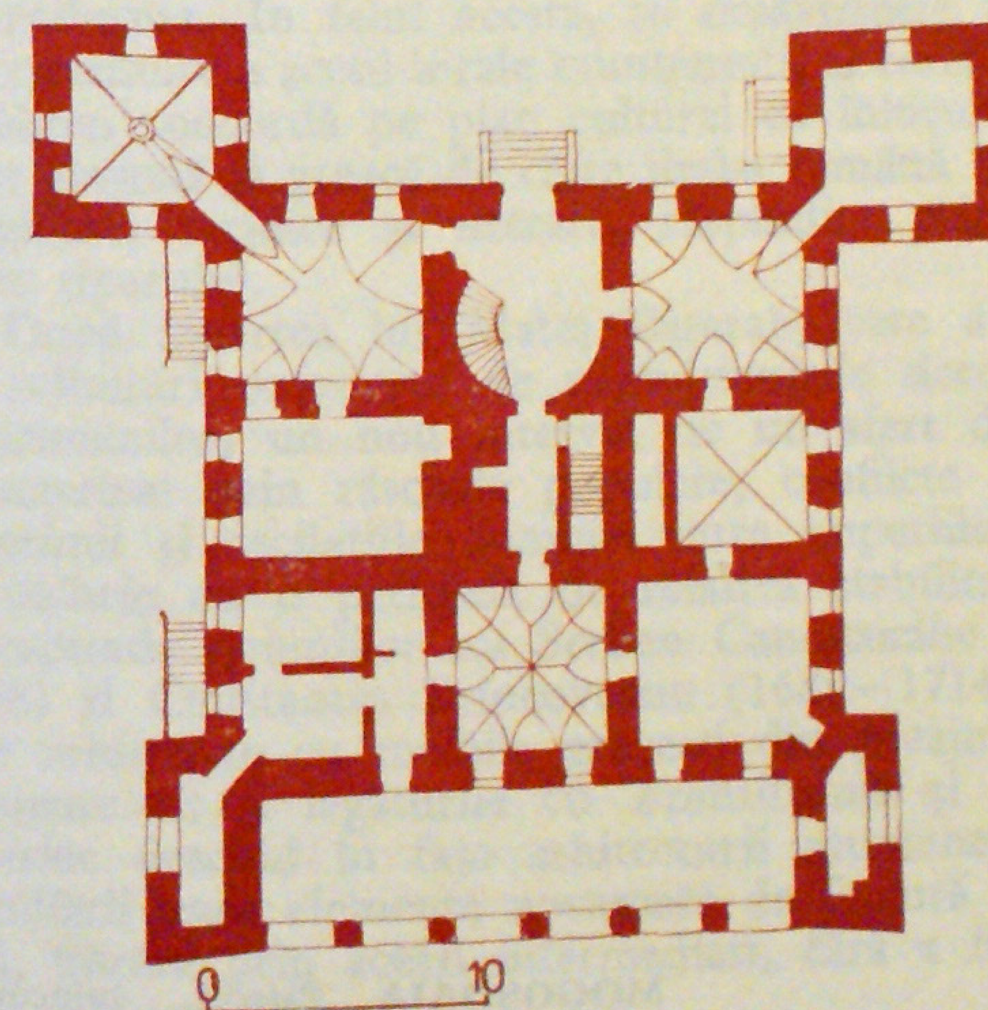
103. CETATEA DE BALTĂ. Castelul, în stilul Renaşterii (1615–1624), aparţine tipului cu plan compact fără curte interioară. Turnurile circulare din colţuri domină prin masa lor nucleul central, dînd construcţiei un aspect de fortificaţie medievală.



104

Un şir de evenimente petrecute în penultimul deceniu al secolului al XVII-lea aduce Transilvania în anul 1691 sub dominaţia Habsburgilor. Odată cu ei, pătrunde în Transilvania barocul, stil care aici va reprezenta expresia în artă a reacţiunii bisericii catolice şi a statului feudal în raport cu evoluţia culturii laice a burgheziei în ascensiune.

104, 105. SÎNMICLĂUŞ. Castelul în stilul Renaşterii este proiectat de proprietarul său, Mihail Bethlen, şi construit între anii 1663–1673. Aflat sub impresia arhitecturii castelelor din Franţa, poate a celui din Blois, autorul subordonează motivului loggiei, repetate pe două niveluri, compoziţia de plan cu turnuri în colţuri, două dintre ele fiind atrofiate.





MOGOŞOAIA. Palatul brîncovenesc (1702).

În Ţara Românească, după dispariţia lui Mihai Viteazul, trei decenii de anarhie feudală şi de intervenţii otomane se încheie prin îndelungata domnie a lui Matei Basarab (1632–1654), reprezentînd o victorie a boierilor de ţară asupra favoriţilor levantini grupaţi în jurul domniei, care îi asigurau sprijinul Porţii şi, totodată, instaurarea unui regim nobiliar în măsură să facă boierimea părtaşă la veniturile statului.

Cultivarea unor iluzii privind întoarcerea « vremurilor de aur », corespunzătoare domniei lui Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, împinge pe domn şi marii boieri la manifestări de prestigiu concretizate în domeniul arhitecturii prin ctitorii religioase.

Avînd la origine tradiţiile comune tuturor popoarelor balcanice, dezvoltîndu-se independent după instaurarea stăpînirii otomane în sudul Dunării şi căderea Imperiului bizantin, arhitectura muntenească este izolată acum, prin măsurile domniei privind limitarea darurilor către Muntele Athos şi alte locuri sfinte (1639–1640), de sursele de înnoire pe care le-ar mai fi putut reprezenta centrele ortodoxe menţinute în imperiul turcesc. În consecinţă, dezvoltîndu-se în primul rînd, în virtutea propriilor sale tradiţii, arhitectura muntenească se arată receptivă, ca şi arhitectura moldavă la sfîrşitul secolului precedent, faţă de arhitectura celorlalte Ţări Române, recurgînd la împrumuturi din arhitectura Moldovei şi, mai rar, din arhitectura Renaşterii din Transilvania. În felul acesta, se desăvîrşeşte procesul de constituire a şcolii locale munteneşti, al cărei caracter autohton concordă pe plan cultural cu înlocuirea limbilor slavonă şi greacă de către limba română în scrieri religioase, juridice şi literare, răspîndite prin mijlocirea tiparului.

După moartea lui Mateį Basarab, care a coincis cu tulburări provocate de nemulţumirile dorobanţilor şi seimenilor, un nou interval de un sfert de secol, caracterizat prin răscoale populare, conflicte în sînul boierimii şi oscilaţiile domniei între imperiile vecine, se încheie cu o perioadă de relativă stabilitate, care corespunde domniilor lui Şerban Cantacuzino (1678–1688) şi Constantin Brîncoveanu (1688–1714). Relaţiile schimbate cu mediile greceşti din preajma Porţii otomane cît şi legăturile cu Transilvania şi imperiul austriac deschid în faţa arhitecturii munteneşti calea asimilării unor elemente novatoare de factură occidentală, filtrate prin aceşti intermediari, fără a fi exclusă şi o preluare directă.

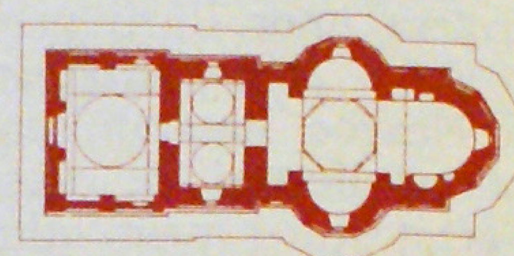
« Brîncoveanu Constantin
Boier vechi, ghiaur hain;
Adevăr e c-ai chitit
Pîn-a nu fi mazilit
Să desparţi a ta domnie
De a noastră-mpărăţie?
Că de mult ce eşti avut
Bani de aur ai bătut
Făr-a-ţi fi de mine teamă
Făr-a vrea ca să-i dai seamă »
(VASILE ALECSANDRI, Poezii populare, Legende, Balade.)

« Valahii sînt foarte meşteri în oricare meserie . . .
Cît priveşte meseriile tehnice, ei reuşesc admirabil. Deprind uşor tot ce văd şi nu e lucrare manuală pe care să n-o imite, fie de industrie turcă sau veneţiană . . . »
(DEL CHIARO, secretarul domnitorului Constantin Brîncoveanu. Storia delle moderne Rivoluzioni della Valachia)

106



107



108



106–108. ARNOTA. Mănăstirea, construită de Matei Basarab în anii 1633–1636, nu păstrează din vechile clădiri decît biserica (incinta a fost reconstruită între anii 1852–1856 în stil neogotic). Derivată ca plan și spații din tipul Dealu, fără însă ca boltirea celor două compartimente ale pronaosului să se exprime în exterior, biserica mănăstirii a fost îmbogățită în anul 1694 cu un pridvor deschis, încununat de o turlă.

Ca urmare, în cursul secolului al XVII-lea, în arhitectura muntenească se disting trei etape. Cea dintîi, care cuprinde prima jumătate a secolului, constituie o etapă de încheiere a evoluției « primului stil muntenesc » constituit în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, îmbogățit prin elemente orientale la începutul secolului al XVI-lea și definitivat în cursul aceluiași secol. Faza cea mai fertilă corespunde domniei lui Matei Basarab (1632–1654). Cel de-al treilea sfert al secolului al XVII-lea reprezintă o etapă de tranziție către « cel de al doilea stil muntenesc », denumit și « stilul brîncovenesc », care debutează în ultimul sfert al secolului și se continuă în secolul următor.

Caracterul nobiliar al regimului exercită o importantă înrîurire asupra dezvoltării orașelor. Mari dregători, care locuiau înainte în curțile de pe moșiile lor, se strămută acum în orașe, în preajma domnului.

În București, în vecinătatea curții domnești se formase un cartier meșteșugăresc, de la care și-au tras numele străzile Blănari, Șelari, Curelari, Zlătari, și negustoresc, cu străzile Lipscani și Gabroveni, unde își desfăceau mărfurile negustorii din Lipsca și Gabrovo; casele boierești, situate în mijlocul unor grădini, se desfășurau de-a lungul Podului Mogoșoaiei, dar și pe partea cealaltă a Dîmboviței, la poalele Dealului Mitropoliei și Dealului Arsenalului.

O seamă de trăsături sînt comune întregii arhitecturi muntenești a secolului al XVIII-lea. Zidăriile executate din asize de bolovani de rîu alternate cu asize de cîteva rînduri de cărămidă sau numai de cărămidă, se tencuiesc, apoi se pictează cu roșu, imitîndu-se un parament de cărămidă și piatră aparentă. Acest

procedeu s-a folosit încă în cazul corpului adăugit în vremea lui Petru Cercel palatului mai vechi clădit de Mircea cel Bătrîn la Tîrgoviște.

În vremea lui Matei Basarab, cărămida se folosește pentru construcții de bolți, iar în palatele vremii lui Brîncoveanu, începînd cu fundațiile. Acoperișurile caselor boierești și domnești se înveleau cu șindrilă. Utilizarea țiglei la palatul lui Petru Cercel fusese o excepție.

Exprimînd nevoia de prestigiu a domniei și a marilor boieri, se edifică un mare număr de mănăstiri care reprezintă, totodată, efortul impresionant al țării de a se apăra prin fortificații care să nu atragă atenția Porții. În cursul domniei lui Matei Basarab se edifică mănăstirile întărite Arnota (1633–1636), Slobozia (1634), Căldărușani (1635–1638), Dintr-un Lemn (1635–1636), Măxineni (1637) Bradu (1640–1641), Brîncoveni (1640), Strehaia (1642), Brebu (1640–1650), Topolnița (1646), Drăgănești (1647). Cîteva dintre ele (Măxineni, Strehaia, Brîncoveni) au centuri de ziduri deosebit de puternice. Același domnitor reface mănăstirile Plumbuita, Govora și Polovragi, iar fosta curte domnească din Cîmpulung o transformă în așezămînt mănăstiresc, a cărui biserică este și ea amenajată defensiv.

În timpul urmașului lui Matei Basarab, Constantin Șerban (1654–1658), se construiește (1654) ctitoria sa, mănăstirea de pe « dealul podgorenilor », în București, terminată în anul 1668 sub Leon Vodă, devenită ulterior catedrală mitropolitană, și mănăstirea Jitianu (1658). În anul 1666 se construiește schitul Cornet, iar între anii 1670 și 1676, schitul Golești.

În timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu se edifică mănăstirile Hurez (1690–1697), Sinaia (1690–1695), Râmnicu Sărat (1691–1697), Mamu (1696), Mera (1706–1735).

Domnitorii și boierii ridică curți și conace întărite. Matei Basarab reconstruiește curtea domnească de la Brîncoveni (c. 1634), întemeiată de Neagoe Basarab.

Curtea de la Brîncoveni deține caracteristici comune unor curți domnești de țară: planul incintei fortificate adaptat reliefului, palatul dispus excentric, alipit uneia dintre laturi, bucătăriile, grajdurile și celelalte componente gospodărești adosate celorlalte laturi, o poartă flancată de încăperi ale corpului de gardă, un foișor ridicat deasupra zidului de incintă permițînd vederea în afara acestuia, un paraclis în afara incintei.

Încă în cursul etapei de tranziție intervin modificări în compoziția unor asemenea ansambluri. Palatul ocupă o poziție centrală în cadrul incintei, avînd fațada principală orientată către un loc sau o vedere frumoasă, iar biserica-paraclis este inclusă într-o incintă adiacentă. Reprezentative pentru această vreme sînt curțile ridicate de un meșter Stoica pentru marele visternic Stroe Leurdeanu la Golești (1641–1642), transformate în secolul al XVIII-lea, cînd trec în proprietatea familiei Goleștilor, și replica acestora, curțile de la



109

109, 110. STREHAIA. Incinta întărită, ridicată de banii Craiovei (sec. al XV-lea), este revitalizată ca mănăstire, din inițiativa lui Matei Basarab, fiind construit turnul de acces și biserica de plan drept cu turnul-clopotniță ridicat deasupra pronaosului (1645), căruia, la cererea lui Constantin Brîncoveanu i se adaugă un pridvor deschis, cu arce ridicate pe coloane de cărămidă (1690).

110





111



112

111–113. BUCUREŞTI. Mănăstirea Plumbuita, reconstruită de Matei Basarab în anul 1647, păstrează conturul poligonal al incintei iniţiale din vremea domnitorului Petru cel Tînăr (1559–1568). Din faza reconstrucţiei datează biserica, de tip Dealu, cuhnia (bucătăria), cel mai vechi exemplu cunoscut, şi palatul cu pivniţele divizate în nave boltite cilindrice, avînd faţada exprimată prin două galerii suprapuse, deschise prin arcade rezemate pe stîlpi de cărămidă.

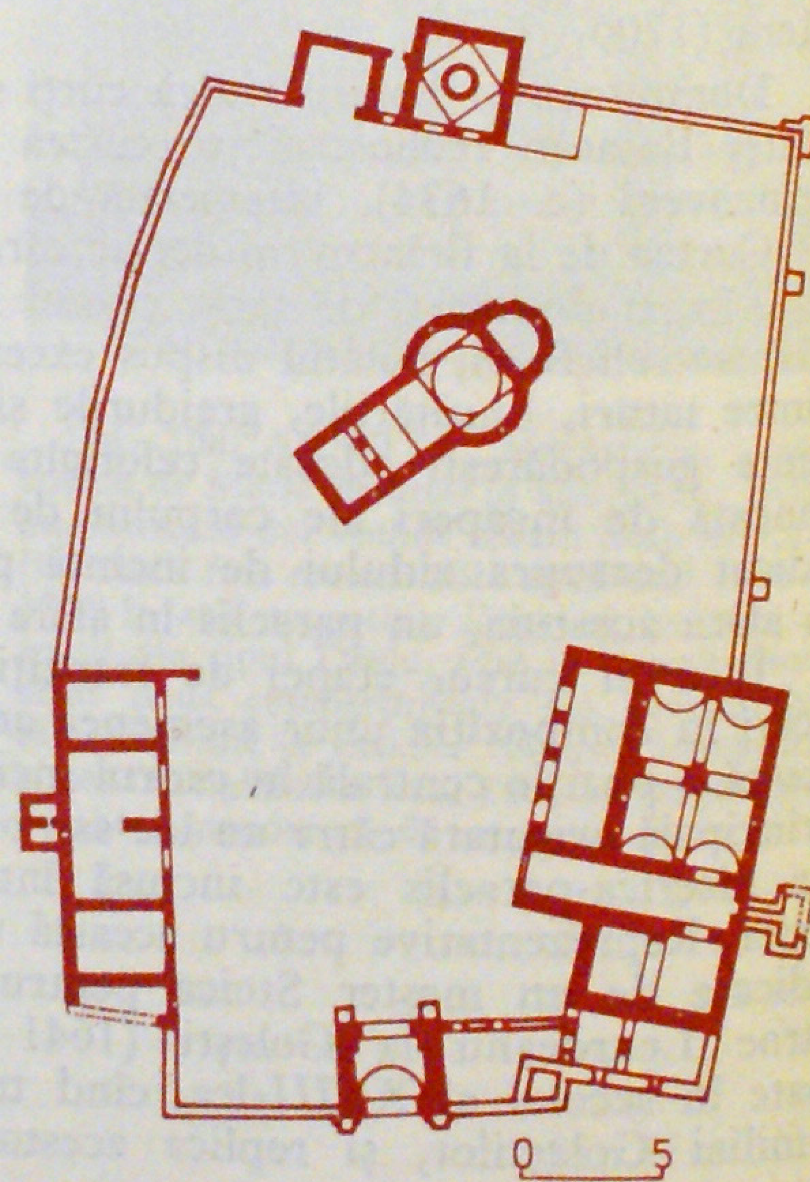
Băjeşti, ridicate de un meşter zidar Dragomir pentru marele boier Mareş Băjescu (1666). Două incinte, cu ziduri întărite cu metereze şi turnuri de colţ înconjură, respectiv, casa şi biserica în care s-a păstrat portretul zidarului Dragomir.

Constantin Brîncoveanu reface curţile domneşti de la Brîncoveni şi Tîrgovişte pe care le înconjură cu un nou zid de incintă şi construieşte altele noi la Potlogi (1698) şi Doiceşti (1706). Incintele palatelor vremii lui Brîncoveanu îşi pierd caracterul de fortificaţie, păstrîndu-şi rolul de delimitare a teritoriului curţii domneşti. Ele includ, adesea, ample spaţii plantate, organizate după principiile grădinilor italieneşti.

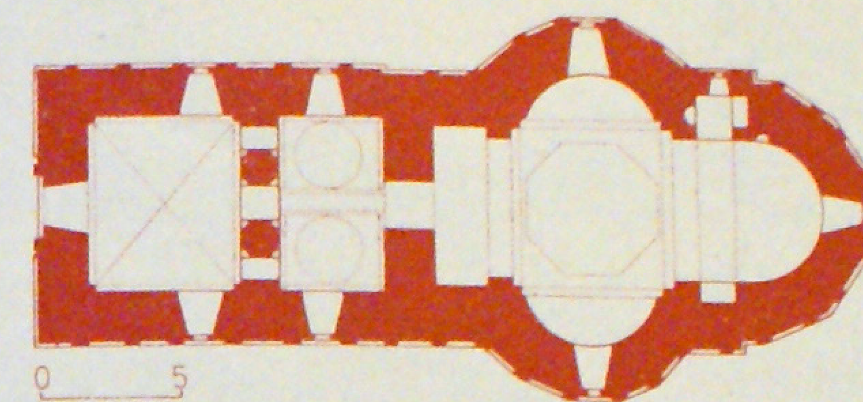
Gama clădirilor înzestrate cu amenajări defensive se diversifică. Pe lîngă mănăstiri, curţi şi conace fortificate apar biserici-cule (de pildă la Vlădeni) şi, mai tîrziu, locuinţe de tip culă.

Vestigiile de arhitectură civilă din secolul al XVII-lea sînt mai consistente. Numeroase case domneşti au fost construite în cadrul mănăstirilor Căldăruşani, Plumbuita, Govora, Brebu, Comana, Negru Vodă din Cîmpu-

113



114



lung, Strehaia, Dintr-un Lemn, Hurezi, Sîmbăta de Sus. Acestora li se adaugă palatul mitropolitan din Bucureşti. Alte case, cîteodată prin amploarea lor adevărate palate, au fost construite în cadrul curţilor boiereşti şi domneşti.

De obicei, aceste reşedinţe nobiliare se dezvoltă pe două niveluri: o pivniţă adîncă, ale cărei bolţi se ridică deasupra nivelului exterior de călcare şi un cat înălţat.

Boltite cilindric în prima jumătate a secolului, acoperite cu cupole începînd cu etapa de tranziţie, pivniţele, care adesea nu corespund conturului catului superior, se prezintă ca nişte spaţii boltite uninavate

114–116. BREBU. Ansamblul monastic, întemeiat de Matei Basarab, realizat între anii 1640 şi 1650, cuprinde actualmente în conturul lipsit de ordine geometrică al incintei sale, pe lîngă o biserică, şi o casă domnească. Biserica, derivată din tipul Dealu, ca plan şi elevaţie, avînd pronaosul împărţit în două spaţii prin intermediul unui zid rezemat pe arcade, oferă o soluţie mai consecventă sub aspect structural şi ridică problema dacă nu cumva aceasta a aparţinut însuşi prototipului în forma sa iniţială. Turnul-clopotniţă reprezintă varianta muntenească a modului în care, în arhitectura medievală românească, s-a obţinut compoziţia dinamică şi gradată a verticalelor prin suprapunerea unor volume diferite şi împărţirea faţadelor în registre.

117. BREBU. Casa domnească (1640–1650) interpretează la scara unui program aulic, într-un material durabil, cărămida, motivele prispei şi al foişorului popular, ridicat deasupra gîrliciului pivniţei.

115

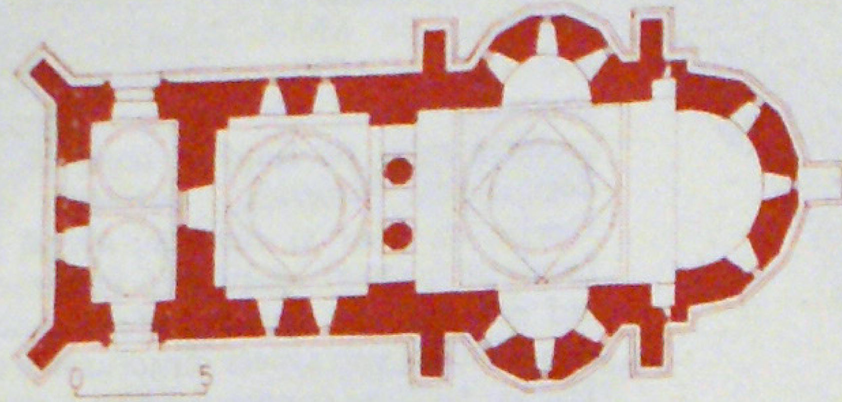


116





117



(Căldărușani, Ciocănești, Tătăranu, Băjești, Coțofeni, Budeasa), plurinavate (București, Golești, Brebu, Plumbuita, Comana, Hurezi, Brîncoveni, Dintr-un Lemn, Govora), de plan pătrat cu stîlp central (Mogoșoaia, Potlogi, Sîmbăta de Sus, Bălcești-Gorj) sau fără stîlp (Băjești). Pivnițele uninavate sînt întotdeauna acoperite în leagăn, cele plurinavate și cu stîlp central sînt boltite la început în leagăn, apoi cu file de cupole, pivnița de la Băjești este acoperită cu o cupolă.

Organizarea funcțională a catului locuit pleacă de la compoziția de plan a locuinței țărănești cu încăperile dispuse simetric în raport cu o piesă centrală, tinda, fapt evident în cazul unor case boierești sau domnești aparținînd unui tip mai simplu (Argeș, Strehaia, Golești, Coțofeni, Brebu, Plumbuita). Elementele spațiale și de fațadă care contribuie în mare măsură la precizarea caracterului plasticii monumentale a acestor case sînt cerdacele sau prispele largi și pridvoarele sau foișoarele. Toate aceste elemente, ca dealtfel și pridvoarele din cadrul arhitecturii de cult, constituie o transpunere la scara monumentală a unor formule funcționale și plastice născute în cadrul arhitecturii populare.

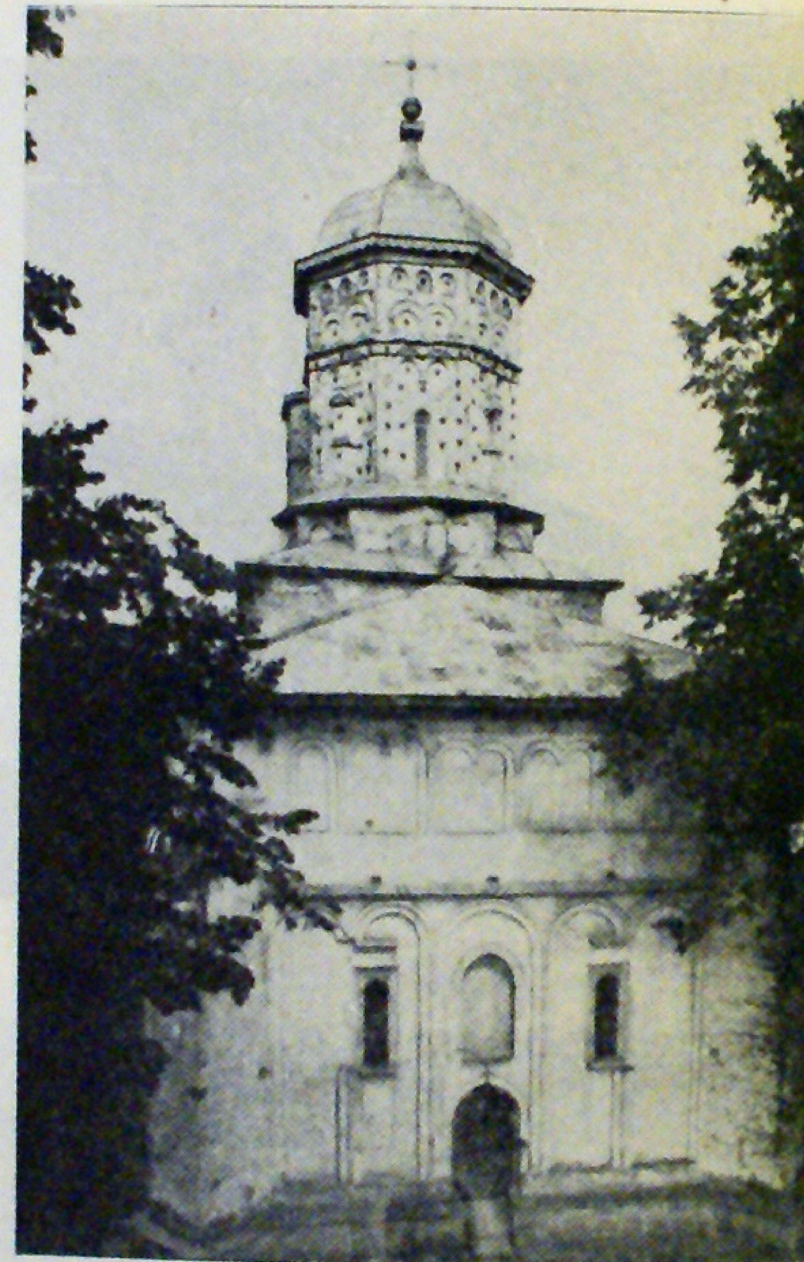
Alte reședințe nobiliare, palate ale marilor boieri și ale domnitorilor, mai complicate ca plan, păstrează o încăpere centrală alungită, derivată și ea din tinda populară, care distribuie circulația interioară către apartamentele situate de o parte și de alta a ei și realizează legătura între foișor și încăperea situată pe latura opusă, deschisă către exterior prin arcade, loggia (Potlogi, Mogoșoaia, Doicești, Sîmbăta de Sus, Dintr-un Lemn). Apariția loggiei corespunde cu includerea parcurilor în compoziția curții. Încăperile acestui cat nobil sînt acoperite cu bolți cilindrice penetrate de lunete ridicate pe console de piatră, constituind rezultatul asimilării unor procedee ale Renașterii din Transilvania.

O înfățișare deosebită o au casele gemene ale lui Udriște Năsturel de la Herăști (1645), prin caracterul închis al fațadelor, prin zidurile și bolțile cilindrice realizate din piatră fălțuită cu emplecton din materiale aglomerate cu mortar și ancadramentele de uși și ferestre care interpretează forme ale Renașterii.

În arhitectura edificiilor de cult, alături de tipurile întîlnite în cursul secolului al XVI-lea, se recurge la biserici de plan drept, avînd naosul acoperit cu o calotă sferică oarbă, iar deasupra pronaosului ridicată o clopotniță. Este posibil ca apariția acestui nou tip să fie

118, 119. TÎRGOVIȘTE. Biserica mănăstirii Stelea (1645), construită din fondurile domnitorului Vasile Lupu, reprezintă ca plan și spațiu o copie a bisericii Trei Ierarhi din Iași; în schimb, împărțirea fațadelor în registre decorate cu arcaturi reflectă contribuția unui meșter muntean. Prin mijlocirea bisericii Stelea se va difuza în arhitectura Țării Românești modenatura gotică a ancadramentelor și ceramica decorativă, aflată pe cale de dispariție în Moldova, al cărei ultim reviriment l-a constituit biserica din satul Aroneanu.

119



121, 122. BUCUREȘTI. Biserica mănăstirii Cotroceni (1679–1681), ctitoria lui Șerban Cantacuzino, combină planul bisericii episcopale din Curtea de Argeș cu un pridvor deschis. Coloanele de piatră ale acestui pridvor, decorate cu stalactite, preluate din vocabularul decorativ al prototipului, reprezintă o verigă de legătură între coloanele de cărămidă ale vremii lui Matei Basarab și coloanele clasicizante ale stilului brîncovenesc.



120

rezultat al unei influențe moldovenești, după cum ar putea fi consecința reluării la o scară mai amplă a tipului de plan drept prezent în arhitectura bisericilor populare de lemn, utilizat în trecut în arhitectura religioasă de zid dar modificat în secolul al XVII-lea în sensul unei soluții spațiale bazate pe folosirea cupolelor. Turnul-clopotniță de deasupra pronaosului este împrumutat, cîteodată, și de biserici de plan trilobat, renunțîndu-se, în schimb, în unele cazuri, la turla de deasupra naosului.

Pentru decorarea fațadelor se recurge, în diferite variante, la procedeele folosite în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, păstrîndu-se materialele aparente sau tencuindu-le.

Multe biserici sînt precedate de un pridvor deschis cu stîlpi de cărămidă de diferite secțiuni sau, în unele cazuri, cu stîlpi octogonali de piatră cu bazele și capitelurile identice ca formă, decorate cu alveole de proveniență arabă, procedeu înrudit cu sculptura în piatră din primele două decenii ale secolului al XVI-lea. Pridvoarele bisericilor, opere ale meșterilor locali, reprezintă, ca și cele ale locuințelor boierești și domnești, transpunerea în arhitectura monumentală de zid a pridvoarelor și prispelor din arhitectura populară.

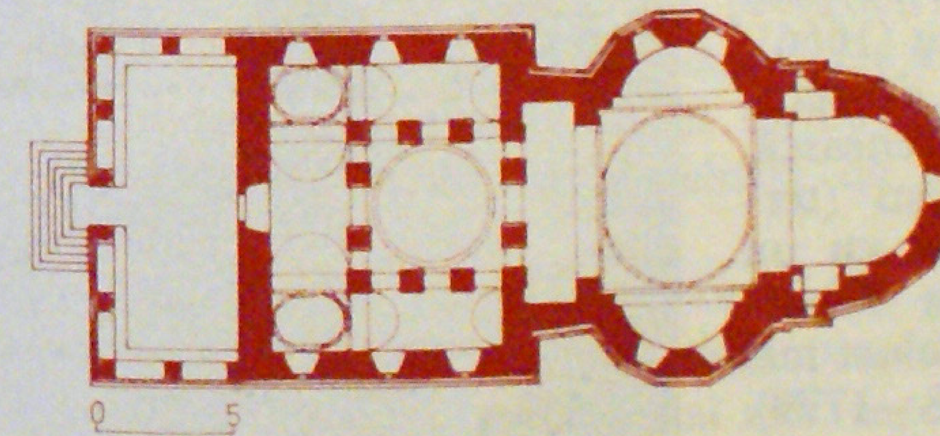
Printre monumentele realizate în cursul domniei lui Matei Basarab (1632–1654) și în perioada de pînă la suirea pe tron a domnitorului Constantin Brîncoveanu (1688) rețin îndeosebi atenția biserica mănăstirii Arnota (1635), de plan trilobat, bisericile mănăstirilor Brebu

120. CORNET. Schitul, construit de către Dragomir Zidarul (1666) la comanda marelui ban Mareș Băjescu, reprezintă o variantă de combinare a tipului trilobat cu turnul-clopotniță ridicat deasupra pronaosului. Silueta adunată, prezența ceramicii smălțuite conferă monumentului un aer moldav, dacă nu cumva incorporarea clopotniței în compoziția monumentului nu a fost influențată de o soluție similară aparținînd grupului Vodița – Tismana – Cozia, perpetuată prin intermediul Tismanei reconstruite.

122



121





123

127

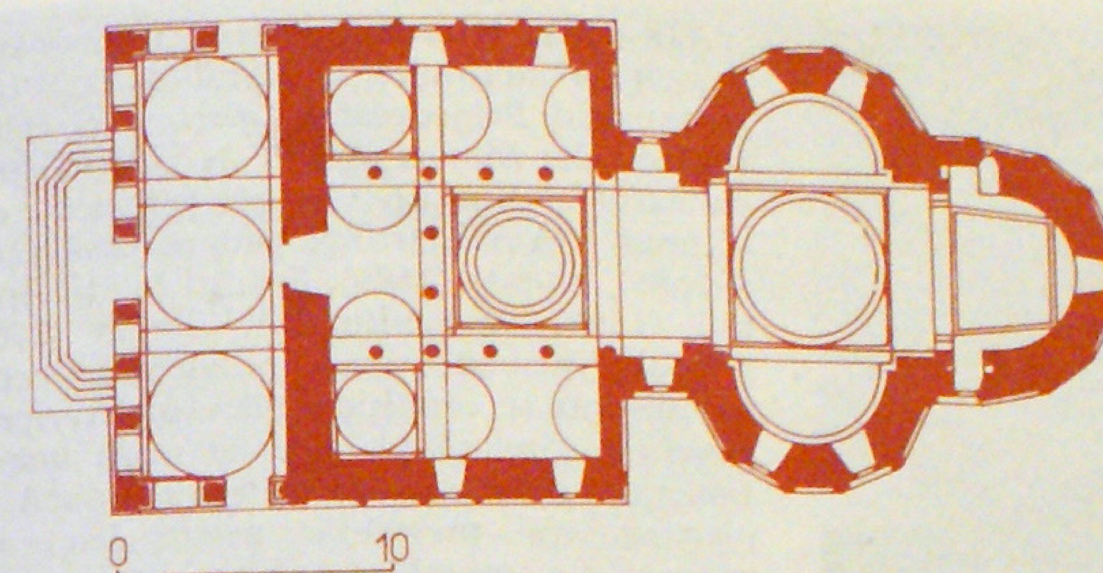


(1650) și Gura Motrului (1653), care interpretează planul de tip Dealu, și edificiul monumental al Mitropoliei din București (1656) și cel al bisericii mănăstirii Cotroceni (1678), care reiau pronaosul supralărgit al bisericii mănăstirii Argeșului.

Cele mai reprezentative biserici de plan drept sînt biserica parohială Sf. Procopie din Gherghița (1641), biserica mănăstirii din Strehaia (1645), biserica conacului de la Golești (1646), biserica Doamnei din București (1683).

Dintre edificiile de plan trilobat, care înglobează în compoziția lor de volume turnul-clopotniță, se disting biserica din Călinești (1636), fără turlă, cu clopotnița flancată simetric de două turnulețe ale scărilor, și edificiul de grațioase proporții cu clopotniță pe pronaos și turlă deasupra naosului, Schitul Cornetu (1666), care, prin silueta sa adunată și friza din plăci de ceramică policromă, amintește arhitectura moldovenească. Biserica Domnească Sf. Gheorghe din Pitești (terminată în 1656), derivată din tipul Deal, dar cu un pronaos ușor lărgit, include ca inovație un foișor-clopotniță ridicat deasupra pridvorului, motiv reluat mai tîrziu la biserica fortificată din Preajba (1778–1779).

124



125



123–127. BUCUREȘTI. Ansamblul monastic de pe Dealul Podgorenilor, numit ulterior Dealul Mitropoliei, s-a constituit între anii 1654 și 1658, din inițiativa domnitorului Constantin Șerban Basarab. În acest interval s-a realizat incinta (astăzi dispărută), lăcașul de cult și stăreția. Biserica este o nouă replică a episcopiei de la Argeș, sporită ca dimensiuni și completată cu un pridvor deschis. Vechea stăreție, devenită palat mitropolitan, este o clădire deosebit de expresivă sub aspectul plasticii monumentale ca urmare a incorporării în compoziția sa, a volumului unui paraclis cu turlă și a două foișoare. Foișorul cu stîlpi de piatră și arcade în acoladă este o intervenție a vremii lui Constantin Brîncoveanu. Aceluiași domnitor i se datorează și turnul de acces în incintă (1698).

126



Clădită în anul 1645 la Tîrgoviște, de către domnitorul Moldovei Vasile Lupu, biserica Stelea deschide calea unor influențe ale arhitecturii Moldovei în arhitectura Țării Românești. Biserica Stelea, ca tip de plan și structură, este o reproducere a bisericii Trei Ierarhi din Iași, fără să aibă bogăția ei decorativă. Participarea meșterilor munteni la edificarea sa se trădează prin modul de tratare și de decorare a fațadelor cu două șiruri suprapuse de arcaturi realizate din ciubuce, împărțirea pe registre făcîndu-se însă după raporturi caracteristice fațadelor bisericilor moldovenești. Dacă sistemul de ridicare al cupolelor pe arce piezișe nu va mai fi reluat decît la biserica Sf. Împărați din Tîrgoviște (1650), în schimb, ridicarea cupolelor pe arce în consolă va deveni un procedeu frecvent uzitat în arhitectura vremii care urmează. De asemenea, decorația de ceramică smălțuită, în formă de bumbi, utilizată la biserica Stelea, va fi reluată de un șir de monumente.

Caracterul conservator al arhitecturii de cult, care cultivă tipologiile consfințite în secolul precedent, lasă cîmp de acțiune înnoirilor în special sub aspect deco-



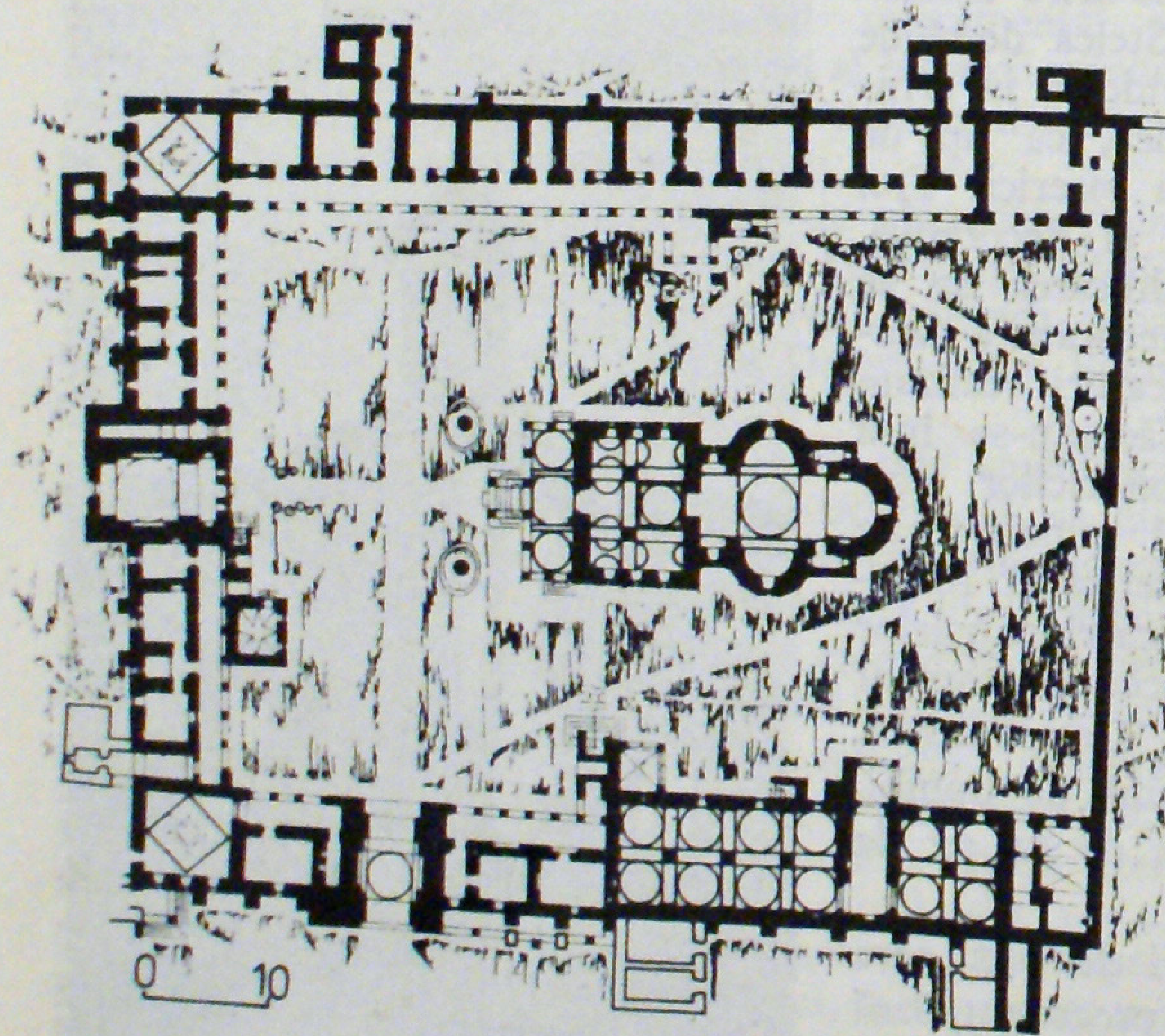
128

128–131. HUREZ. Ansamblul monastic, principala înfăptuire a vremii domnitorului Constantin Brîncoveanu, opera unei echipe formate din Manea vătaful de zidari, Istrate lemnarul și Vucașin Caragea pietrarul, este compus din mănăstirea propriu-zisă (1690–1698), Bolnița (1696), Schitul Sfinții Apostoli (1698) și Schitul Sf. Ștefan (1703). Dispuse pe un teren accidentat, aceste monumente se condiționează vizual reciproc, generînd corelații plastice de mare interes. Incinta mănăstirii este compusă după un plan simetric, prestabilit, principalele componente ale ansamblului (biserica și paraclisul ridicat deasupra porții de intrare) fiind dispuse de-a lungul unei axe de simetrie. Relieful locului și accesele preexistente au condus la modificarea partiului inițial, gangul porții fiind transformat în trapeză, iar intrarea proiectată pe sub turnul-clopotniță de pe latura de sud a incintei. În felul acesta simetria ansamblului nu constă în repetarea identică a părților situate de o parte și de alta a axei, ci în echilibrul realizat între clădiri cu funcții diferite.

Galeriile înconjurătoare, suprapuse pe două niveluri, determinante pentru imaginea curții interioare, apar ca o sinteză a loggiilor suprapuse ale Renașterii cu motivele prispei și pridvorului popular. Monotonia ce ar putea rezulta din repetarea arcadelor este evitată prin intervenția cîtorva foișoare, unele devenite capete ale unor perspective lungi.

Biserica aparține tipului de la Argeș, cu deosebire că în locul celor 12 stîlpi ai pronaosului turla are ca reazem doi stîlpi liberi și zidul dinspre naos. Pridvorul este precedat de un antepridvor, poate derivat din aghiasmatarul de la Argeș.

129





130

rativ. Dar și în acest domeniu arhitectura muntenească face apel, în parte, la formule învechite, prelungindu-le excesiv existența. Pentru decorarea ancadramentelor de piatră sînt preluate din arhitectura Moldovei procedeele împămîntenite ale goticului. Astfel, în timp ce, atît în Transilvania, cît și în alte regiuni ale Europei, care au cunoscut o evoluție stilistică similară, goticul era de mult un fenomen epuizat, el continuă să dăinuie ca procedeu de decorare a ancadramentelor în arhitectura Țării Românești. Tradiția ancadramentelor de factură gotică se va menține și la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în primul sfert al celui următor. Asemenea ancadramente se regăsesc la monumente de seamă cum ar fi, de pildă, biserica mănăstirii Hurez (1692) și biserica Kretzulescu din București (1720–1722).

La mijlocul secolului al XVII-lea, vocabularul decorativ al sculpturii în piatră din Țara Românească este înnoit și cu unele elemente de factură renascentistă. Ele apar mai întîi izolat, în cadrul unor lucrări de artă plastică, cum sînt pietrele de mormînt ale lui Matei Basarab și soției sale (după 1646), sau ca detalii decorative, cum sînt bazele înflorate ale ancadramentelor ferestrelor de inspirație moldovenească de la mănăstirea Plumbuita (1647) sau capitelurile decorate cu volute și frunze de acant ale coloanelor din pronaosul bisericii Mitropoliei din București (1656). În felul acesta, se conturează tendința de părăsire a ornamentului geometric abstract, adoptîndu-se ornamentul modelat, vegetal sau zoomorf, folosit dealtfel în Țara Românească în artele aplicate, și în secolul al XVI-lea.

În a doua jumătate a secolului se produce trecerea de la folosirea în arhitectura de arcade a stîlpilor de cărămidă cu secțiuni circulare sau octogenale, la stîlpi de piatră (întîlniți în perioada premergătoare numai

131





132

în pronaosul bisericii episcopale de la Argeş). Mai întîi de secţiune octogonală, cu bazele şi capitelurile tratate geometric, ca în pridvoarele bisericii mănăstirii Cotroceni (1665) şi bisericii Doamnei din Bucureşti (1683), stîlpii şi coloanele de piatră capătă apoi, atît în arhitectura religioasă, cît şi în cea civilă, o soluţionare după principii de compoziţie clasică. Galeriile interioare ale incintei mănăstirii Cotroceni reprezintă momentul de cotitură în ceea ce priveşte utilizarea acestui nou tip de suporţi verticali. Tipurile de coloane utilizate, care vor deveni caracteristice pentru întreaga arhitectură a vremii domnitorului Constantin Brîncoveanu, sînt două: coloane cu capiteluri de forme geometrice îmbrăcate cu o decoraţie vegetală şi zoomorfă şi coloane cu capiteluri cu caracter vegetal inspirate de ordinele corintic sau compozit.

Odată cu construirea mănăstirii Hurez (1692), se va dezvolta în Ţara Românească o arhitectură strălucitoare de porticuri, galerii şi pridvoare cu stîlpi şi coloane de piatră, împodobite cu o decoraţie înflorată. Întrucît meşterii care au realizat ctitoriile bogate ale lui Constantin Brîncoveanu au recurs pe larg la aceste

procedee, orientării arhitecturale pe care o caracterizează i se va spune « stilul brîncovenesc ».

Paralel cu intervenţia decoraţiei sculptate, în arhitectura vremii lui Brîncoveanu îşi face loc o decoraţie în stuc, întîlnită în palatul de la Potlogi şi biserica Fundenii Doamnei, inspirată de miniaturile persane. De asemenea, un ornament floral pictat subliniază elementele arhitecturale ale faţadelor tencuite.

Constantin Brîncoveanu a desfăşurat o largă iniţiativă ctitoricească construind numeroase biserici în Ţara Românească precum şi dincolo de Carpaţi, la Făgăraş, Poiana Mărului şi Sîmbăta de Jos. La fel procedează membrii familiei sale şi o seamă de boieri. Un loc important în arhitectura vremii îl ocupă ctitoriile spătarului Mihail Cantacuzino: bisericile de la Rîmnicu Sărat, Sinaia, Bodeşti, Colţea-Bucureşti. Producţia arhitecturală vastă permite noilor procedee să se dezvolte şi să se desăvîrşească.

Făcîndu-şi loc în arhitectura Ţării Româneşti, mai întîi prin intermediul unor detalii decorative, stilul Renaşterii se manifestă şi în cadrul componentelor majore ale compoziţiei arhitecturale. În arhitectura ansamblurilor se precizează preocuparea pentru ordine, simetrie şi echilibru, atît în ceea ce priveşte alcătuirea planurilor, cît şi în dispoziţia volumelor. Astfel, în axa principală de compoziţie a mănăstirii Hurez se află dispuse biserica şi paraclisul, care se exprimă ca dominante atît în compoziţia de plan cît şi în compoziţia de volume şi silueta ansamblului. Spaţiul incintei este delimitat de galerii suprapuse pe două niveluri cu arcade ridicate pe coloane de piatră. Cadrul acesta de galerii suprapuse, sinteză a procedeelor Renaşterii şi a tradiţiilor arhitecturii populare de prispe şi pridvoare, constituie unul dintre exemplele cele mai caracteristice ale arhitecturii medievale româneşti. O compoziţie simetrică şi mai riguroasă o vor căpăta ansamblurile mănăstirilor Antim (1715) şi Văcăreşti (1714–1722), concepute în spiritul arhitecturii brîncoveneşti.



134

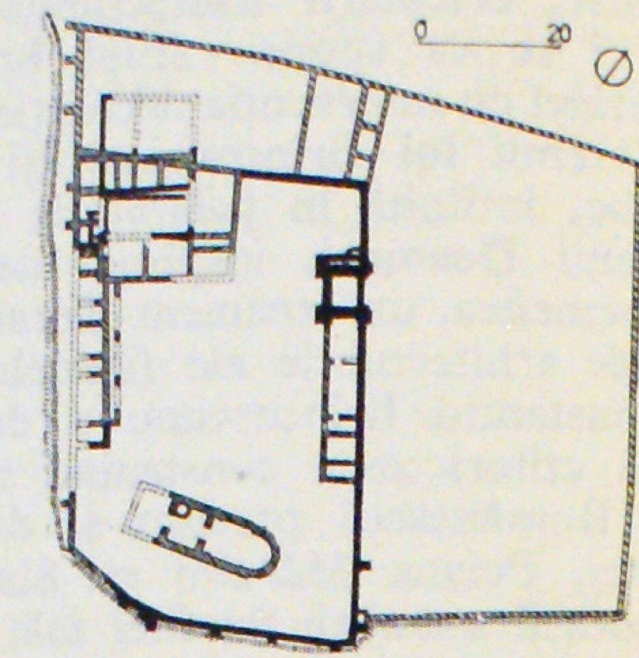
132–134. HUREZ. Palatul domnesc din incintă (1690–1697) marchează cotitura pe care o face arhitectura civilă în privinţa procedeelor de acoperire a spaţiilor, de la bolţi cilindrice la cupole pe pendentivi. Compartimentarea spaţiului de acoperit cu ajutorul unor cupole rezemate pe stîlpi dispuşi de-a lungul axei lungi a încăperilor, reprezintă o redescoperire a unui procedeu bizantin, probabil, prin intermediul arhitecturii otomane.

Ansamblul de la Hurez încununează procesul de elaborare a unui ordin muntenesc, întotdeauna combinat cu arcul, caracterizat printr-o mare varietate a formelor, liberă de orice constrîngere, de orice canon, dar justificată de funcţiunea clădirii în care ordinul este încorporat, de rolul structural al acestuia şi de efectul plastic urmărit.

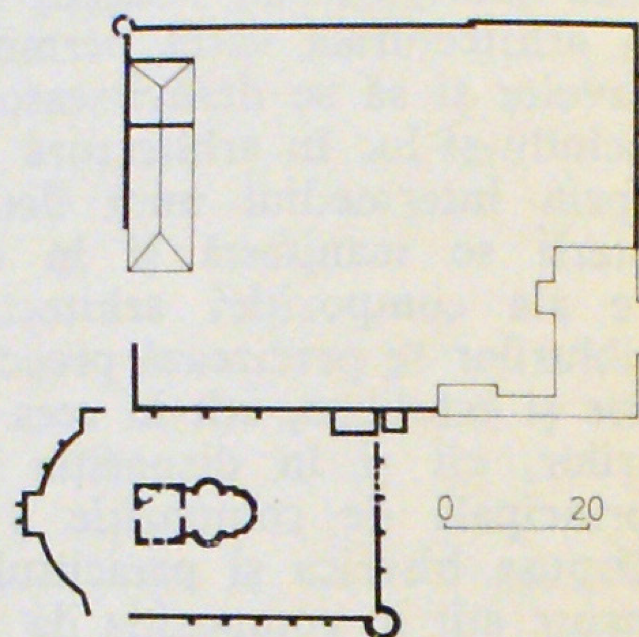


133

O seamă de cercetători ai arhitecturii vechi românești influențați, în parte, și de înfățișarea venețiană pe care i-a dat-o restaurarea palatului de la Mogoșoaia, au urmărit să explice prezența formelor și procedeelor Renașterii printr-o influență directă a arhitecturii Renașterii din Italia, adusă prin intermediul boierilor care și-au făcut studiile la Padova. Întrucît la sfîrșitul secolului al XVII-lea Renașterea în Italia era de mult un stil depășit (dealtfel, factura loggiilor brîncovenești este mai apropiată de așa-numitul «gotic înflorat» — «gotico fiorito», decît de Renaștere), fără a nega posibilitatea utilizării ca sursă de inspirație, în cazul de față, a unor modele italienești care aparțin trecutului, explicația apariției atît de tîrzii a procedeelor arhitecturii Renașterii în Țara Românească trebuie să țină seama de relațiile artistice strînse dintre Țara Românească și Transilvania, de faptul că la sfîrșitul secolului al XVII-lea, în Transilvania, Renașterea era încă un stil viu. Totodată, dacă în arhitectura Renașterii ardelene ordinul capătă aproape exclusiv o tratare decorativă, iar compozițiile de loggii și alte tipuri de galerii deschise ocupă un loc restrîns, în schimb, în Țara Românească, formele Renașterii se suprapun peste vasta dezvoltare a arhitecturii cu caracter popular de galerii deschise, portice și pridvoare a etapei care a premers domniei lui Constantin Brîncoveanu. În felul acesta, arhitectura muntenească de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea reprezintă, în anumite privințe, o continuare pe o treaptă superioară a Renașterii ardelene. În felul acesta formele Renașterii au parcurs pe teritoriul țării noastre un drum lung, începînd cu loggia lui Matei Corvin din curtea castelului de la Hunedoara pînă la vastele compoziții de galerii și portice ale Hurezului și Văcăreștilor, loggiile și pridvoarele de la Mogoșoaia, Potlogi, Stavropoleos și Antim.



135



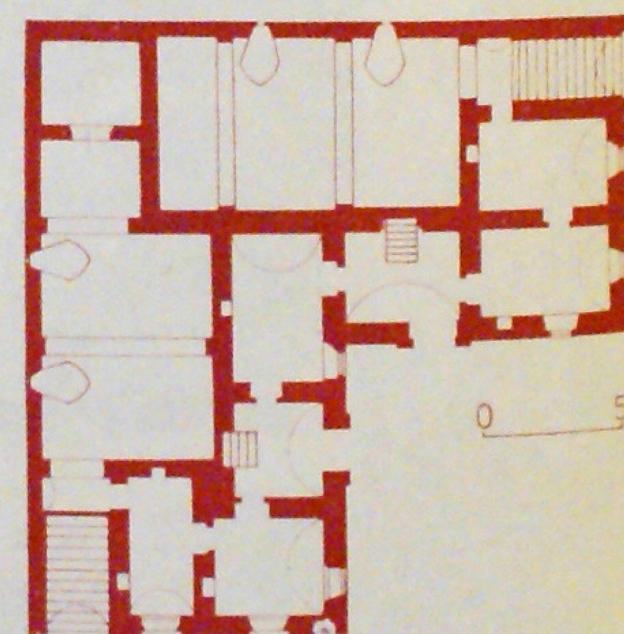
136

137



137, 138. HERĂȘTI. Casa boierească (1645) cu două apartamente, clădită pentru cărturarul Udriște Năsturel, prin utilizarea zidăriei de piatră fățuită (cu emplecton), inclusiv pentru bolți, și factura renascentistă a fațadelor, interpretate într-o manieră orientală, se inscrie mai curînd în tendințele contemporane manifestate în arhitectura eclesiastică a Moldovei decît în evoluția casei tradiționale muntenești.

138

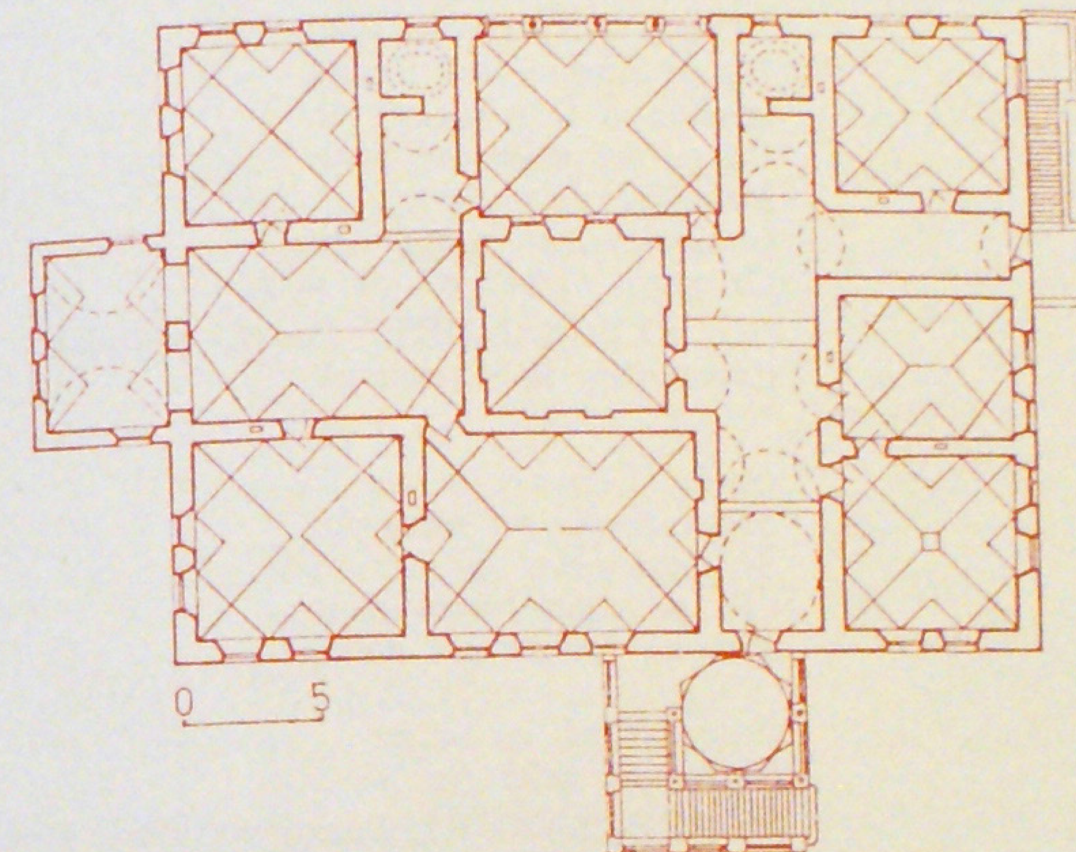


135. TÎRGȘOR. Curtea domnească (sec. XVI—XVII) se caracterizează prin absența unui plan prestabilit, printr-o dezvoltare spontană, în etape, în care forma incintelor și dispoziția clădirilor este rezultatul restricțiilor impuse de relief și al soluționării raporturilor dintre diferitele funcțiuni incluse în ansamblu.

136. BĂJEȘTI. Curtea fortificată (1666) a marelui ban Mareș Băjescu marchează trecerea de la ansambluri al căror plan era determinat cu precădere de topografia locului și de cerințele funcționale la compoziții ordonate în care clădirile reprezentative și cele gospodărești rămîn încă adosate incintei. Biserica, paraclis al curții și totodată edificiu de cult public, beneficiază de o dispoziție axială în cadrul unei incinte care îi este rezervată, incintă care include motivul exedrei.

139, 140. POTLOGI. Palatul (1698), clădit de Constantin Brîncoveanu pentru fiul său Ștefan, întocmai ca și palatul de la Mogoșoaia, reprezintă o ilustrație dintre cele mai elocvente privind rolul jucat de arhitectura locuinței populare, avînd ca intermediar locuința boierească, în cristalizarea programului rezidanțial aulic. Această filiație se recunoaște atît în compoziția de plan cît și în compoziția volumelor și soluționarea unor componente cum sînt foișorul cu scară exterioară și loggiile suprapuse de pe fațada opusă.

139



140



«Dragii mei, coconi iubiți!
Lăsați somnul, vă treziți,
Armele vi le gătiți,
Că pe noi ne-a-nconjurat
Pașa cel neîmpăcat,
Cu-ieniceri, cu tunuri mari,
Ce sparg ziduri cît de tari!»

(V. ALECSANDRI, Poezii populare, Constantin Brîncoveanul)

Horia, Cloșca-s la un loc
Și-au aprins un mare foc
Și cîntă voios în joc:
«Pe cel cîmp pustiu și-ntins
Arde-un foc de noi aprins.
. . . .
Trageți hora, ca să joc
La lumina celui foc!»

(V. ALECSANDRI, Poezii populare, Horia și Cloșca, Horă revoluționară)



ARHITECTURA ȚĂRILOR ROMANE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. ARHITECTURA MOLDOVEI PREGĂTEȘTE TEREN CLASICISMULUI, ARHITECTURA ȚĂRII ROMÂNEȘTI CONTINUĂ TRADIȚIA STILULUI BRÎNCOVENESC, ARHITECTURA TRANSILVANIEI PARCURGE EXPERIENȚA BAROCULUI ȘI A STILURILOR DERIVATE

În anul 1699 se consfințește prin pacea de la Carlowitz stăpînirea Habsburgilor asupra Transilvaniei. Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir, în urma bătăliei pierdute de la Stănilești (1711), este nevoit să se refugieze în Rusia. Constantin Brîncoveanu este decapitat la Constantinopol (1714). În al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, în Moldova și Țara Românească se instaurează regimul turco-fanariot.

Funcțiile de apărare ale țărilor române sînt preluate de către Poartă, iar arhitectura militară începe să dispară. Totuși se reface în două rînduri curtea domnească de la Iași (1723—1730 și 1804—1806) păstrîndu-și incinta, se refac zidurile mănăstirilor Galata (1726—1728) și Bîrnova (1728), diminuîndu-se însă capacitatea de apărare inițială. Se construiește de asemenea o serie de schituri: Almăj (1717), Agafton Botoșani (1729), Pogleții (ante 1752), Orășeni (1762), Cozla (1764).

După instaurarea regimului turco-fanariot, în arhitectura Moldovei nu mai apar edificii care să se distingă prin inovații.

Elemente izolate, caracteristice arhitecturii brîncovenești, pătrund și în Moldova. Arhitectura unor locuințe boierești, ca de pildă casa de la Pașcani, reia tipul de plan, compoziția de volume cu foișor și procedeele de ornamentație caracteristice vremii lui Constantin Brîncoveanu. O seamă de edificii religioase preiau elementele de fațadă clasicizante ale Goliei și Cașinului, pe care le interpretează într-o manieră locală, generînd un curent reprezentat, printre numeroase alte edificii, de biserica Sfinții Teodori și biserica Vechii



HUREZ. Foișorul lui Dionisie inclus în compoziția ansamblului în anul 1753.

CURTEA VECHE. Portal de factură brîncovenească adăugat monumentului în anul 1715.



1

1. **IAŞI.** Fîntina adosată în exterior zidului ansamblului monastic Sf. Spiridon, construită în anul 1764 din ordinul domnitorului Grigore Ghika, aparţine unei orientări plastice care are drept sorginte arhitectura Goliei, contaminată însă de o ornamentaţie barocă în interpretarea pe care i-a dat-o arhitectura otomană.

Mitropolii din Iaşi, amîndouă construite în anul 1761. Tipurile de plan şi soluţiile spaţiale constituie variante ale unor edificii din secolul al XVII-lea: plan trilobat sau drept, cu clopotniţa ridicată deasupra pronaosului sau pridvorului. De asemenea, bolţile moldoveneşti coexistă, în cadrul aceloraşi edificii, cu sisteme de boltire ale Renaşterii, venite pe calea Ţării Româneşti sau a Transilvaniei.

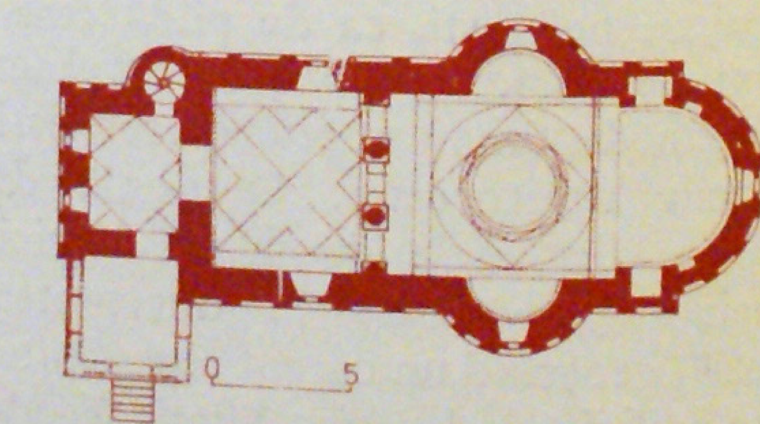
Dezvoltarea în Moldova, în cursul secolului al XVIII-lea, a unor tradiţii clasicizante, conturate în etapa premergătoare, pregăteşte terenul pentru apariţia la sfîrşitul secolului a unor monumente de stil clasicist.

Arhitectura Ţării Româneşti de după 1714 este, din toate punctele de vedere, o continuare a arhitecturii etapei premergătoare.

Dacă arhitectura de apărare cunoaşte aceeaşi stagnare ca şi în Moldova, în schimb, în timpul domniilor fanariote, se construiesc ultimele mari ansambluri mănăstireşti ale căror ziduri amintesc vechile incinte fortificate: Antim (1713—1715), Văcăreşti (1716—1722), Aninoasa (1728—1730) şi Berislăveşti (1753—1754).

2. **IAŞI.** Biserica Sf-ţii Teodori (1761), realizată prin contribuţia unor tîrgoveţi, cumulează experienţe de surse diferite: bolta naosului rămîne în cadrul tradiţiei moldoveneşti, bolţile pronaosului şi pridvorului sînt de factură renascentistă, clopotniţa ridicată deasupra pronaosului reprezintă o formulă muntenească, iar plastica faţadelor interpretează elemente clasiciste derivate din arhitectura exterioară a Goliei, combinate cu elemente de o factură înrudită cu ornamentaţia brîncovenească.

2

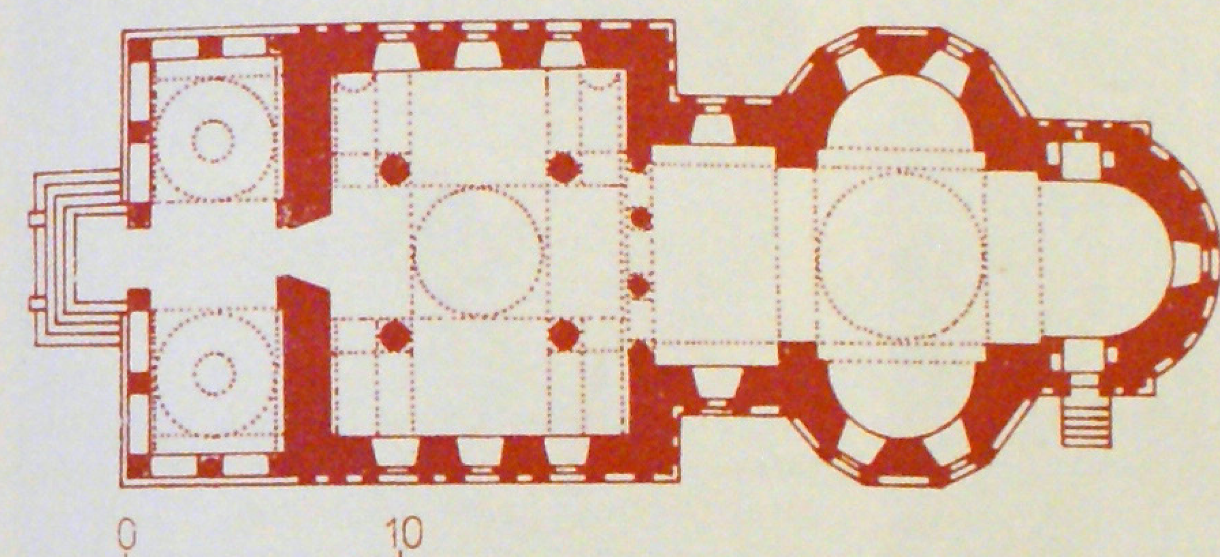




3

3.4. **BUCUREŞTI.** Biserica mănăstirii Văcăreşti (1713—1715), ctitoria lui Nicolae Mavrocordat, interpretează tipul de plan cu pronaos supralărgit al bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, acesta din urmă fiind tratat ca un spaţiu în cruce greacă inscrisă. Coloanele care susţin cupola îmbogăţesc variantele sub care se prezintă ordinul brîncovenesc.

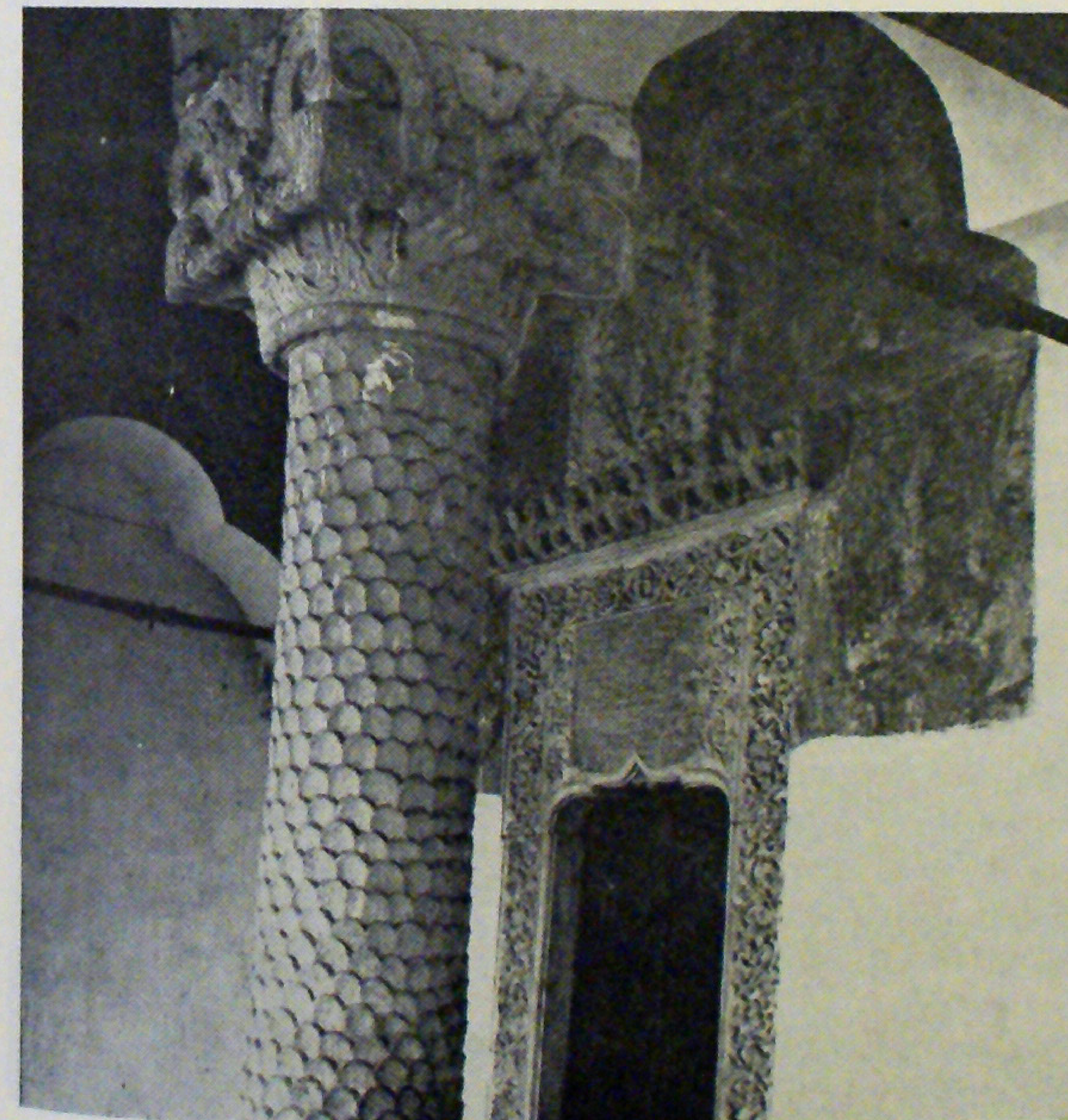
4



5. **BUCUREŞTI.** Paraclisul mănăstirii Văcăreşti, inclus în ansamblu în anul 1736, ca şi foişorul lui Dionisie de la Hurez (1753), demonstrează dăinuirea «stilului brîncovenesc» şi continua complicare a vocabularului său plastic.

6. **BUCUREŞTI.** Biserica mănăstirii Antim (1714—1715), ctitorie a mitropolitului artist şi cărturar Antim Ivireanul, se înscrie pe linia monumentalizării arhitecturii datorate moştenirii brîncoveneşti prin modificarea proporţiilor ordinului legat prin arce.

5



6





8



7

7. **BUCUREȘTI.** Biserica Fundenii Doamnei (1699), ctitoria marelui spătar Mihail Cantacuzino, de plan trilobat cu turlă pe naos, clopotniță pe pronaos și un pridvor cu arce cu trei lobi ridicate pe coloane de piatră sculptată, va deveni un tip larg răspîndit în arhitectura secolului al XVIII-lea. În schimb, decorația în stuc a fațadelor cu motive inspirate din miniaturile persane, avînd un singur precedent în arhitectura palatului de la Potlogi, nu va mai cunoaște o altă replică.

Se practică totuși o arhitectură de apărare la o scară redusă în Oltenia, în actualele județe Mehedinți, Gorj și Dolj și în Muntenia în actualele județe Vîlcea și Argeș, îndeosebi amenințate de bandele înarmate de turci care treceau Dunărea jefuind pînă aproape de munți. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se răspîndește un tip de locuință boierească denumită culă, înrudită cu locuința fortificată balcanică, care însă, în interpretarea ei românească, suferă o puternică influență a arhitecturii populare. Culele au un volum prismatic adunat și dezvoltat pe înălțime, cu parterul închis, străpuns doar de fente pentru tragere, iar etajele deschise prin loggii. Contrastul rezultat din acest mod diferit de tratare al raportului dintre plin și deschideri determină aspectul plastic specific al acestor cule aclimatizate, diferit de cel al rudelor lor balcanice.

În ordinea cronologică a edificării lor, se păstrează culele de la Curtișoara, Cernețí, Măldărești, Șuici,

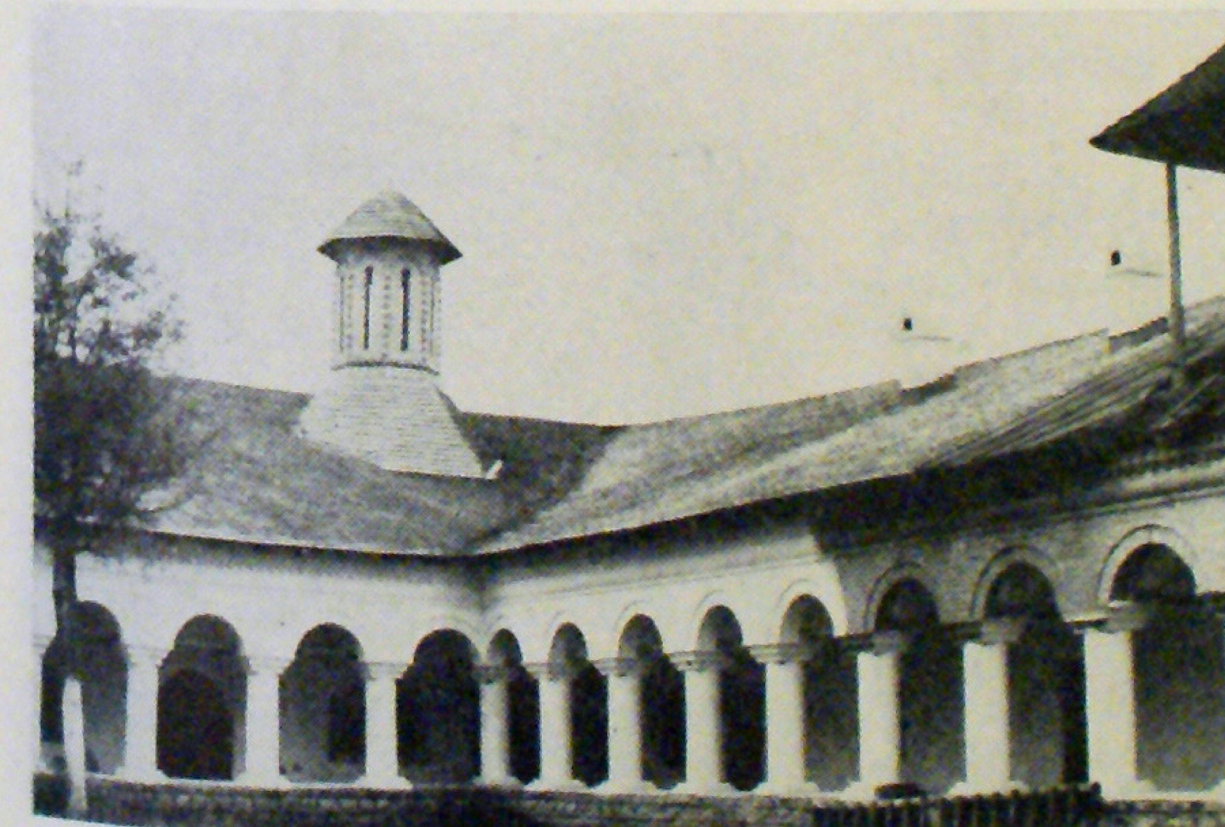
9





10

11



8,9. **BUCUREȘTI.** Biserica Kretzulescu (1722), zidită în preajma barierei de nord a orașului, în locul numit « Puțul cu Zale », edificiu de înaltă valoare plastică datorită siluetei sale elansate (clopotnița de deasupra pronaosului capătă aspectul unei a doua turle), raportului dintre plin și deschideri în fațada de vest și modenaturii în care coexistă elemente de factură gotico-moldavă cu cele brîncovenești.

10,11. **ANINOASA.** Mănăstirea (1729—1730), edificată din inițiativa clucerului Pîrvu Vlădescu, reeditează compoziția ansamblurilor monastice brîncovenești concepute după un plan simetric, dar atît planul drept al bisericii, cît și arcele pridvorului acesteia și ale galeriilor înconjurătoare, sînt mai curînd o reeditare a formulelor uzitate în vremea lui Matei Basarab.



14

12,13. **BUCUREȘTI.** Biserica spitalului Colțea, înființat în anul 1702 de către spătarul Mihail Cantacuzino, monument de factură brîncovenească, se distinge prin portalul de acces și decorația pridvorului. În axa monumentului, în anul 1715, s-a construit turnul Colței, utilizat ulterior ca foișor de foc și dărîmat în anul 1888.

12



13



Brabova, Cernătești, Groșerea, Almăj, Broșteni etc. Dintre culele dispărute, cele din Popești-Gorunești, Lupoaia, Rovinari și Vlădoia erau înzestrate cu dispozitive de apărare dintre cele mai complexe.

Culele nu aveau, din motive defensive, decît scări interioare, iar caturile superioare erau legate, cîteodată, prin galerii, ca la cula din Bujoreni, de o incintă fortificată.

Imaginea culelor fortificate îndeplinea și o funcție simbolică, anunțînd locuința stăpînului feudal; de aceea, înfățișarea lor va supraviețui funcției de apărare. Casa Cartianu (sec. al XVIII-lea) din comuna Cartiu se prezintă ca o sinteză între o culă și o casă țărănească dezvoltată.

În structura unor ansambluri capătă întreaga sa plenitudine compoziția simetrică și axială. La mănăstirea Văcărești, turnul-clopotniță prin care se accede în incintă, biserica și paraclisul sînt dispuse de-a lungul axei de simetrie a ansamblului. O compoziție simetrică și axială a stat și la baza conceperii ansamblului mănăstirii Antim.



15

14,15. **BUCUREȘTI.** Biserica Stavropoleos, construită în chip de capelă de han (1724) de către Ioanichie, și-a căpătat forma definitivă (plan trilobat cu pridvor) în anul 1730. Pridvorul cu arce în acoladă se înscrie printre cele mai valoroase realizări ale arhitecturii de factură brîncovenească.

Arhitectura de cult recurge la tipurile consacrate, dar în afară de bisericile celor cîteva mănăstiri, nu se mai ridică edificii de amploare. Biserica mănăstirii Văcărești aduce o particularitate inedită: un pronaos supralărgit derivat din tipul Argeș, tratat însă ca un spațiu în cruce înscrisă.

Ca un aspect de inovație, care nu schimbă însă factura plasticii edificiilor, este arcul în acoladă de influență orientală, adoptat în arhitectura pridvoarelor și în tratarea arcaturilor oarbe.

Pentru ornamentarea coloanelor, stîlpilor și parapetelor pridvoarelor și galeriilor cu arcade se utilizează o decorație înflorată; la fel pentru decorarea ancadramentelor de portaluri și ferestre. Procedeele brîncovenești de soluționare a ordinului își găsesc o strălucită manifestare în cadrul arhitecturii bisericii Stravropoleos din București (1724—1730) și așa-numitului « foișor al lui Dionisie », alipit în anul 1753 laturii apusene a galeriilor din incinta mănăstirii Hurez.

Tradițiile arhitecturii brîncovenești sînt continuate de meșterii populari. De-a lungul întregului secol al XVIII-lea, bisericile de țară, din cele mai îndepărtate

colțuri ale Țării Românești, capătă pridvoare cu stîlpi sculptați și ancadramente înflorate.

În Transilvania, anexată la Imperiul habsburgic, arhitectura de apărare cunoaște o nouă etapă a evoluției sale.

Incintele fortificate ale orașelor fiind depășite de evoluția procedeelor de luptă, în cursul secolului al XVIII-lea, arhitecți militari, cunoscători ai celor mai evoluate sisteme de apărare utilizate în Europa occidentală, aflați în slujba imperiului austriac, proiectează pentru Transilvania o salbă de fortificații, urmărind în mare centura munților, continuată prin cetățile din Ungaria de sud și Iugoslavia.

Primiți cu aprobare de marea nobilime căreia i-au întărit privilegiile, dar întîmpinînd rezistența micii nobilimi și a orășenilor, Habsburgii nu se limitează la a construi cetăți în poziții strategice, care să asigure apărarea împotriva unui atac dinspre exterior, ci și

16. COMANA. Casa domnească (1699—1703), construită de paharnicul Șerban Cantacuzino în incinta mănăstirii fortificate atribuite lui Vlad Țepeș și reclădite de Radu Șerban (1588—1609), este așezată pe linia vechiului zid de incintă pe care îl depășește printr-un pridvor de factură brîncovenească.

16





17

17. FRÎNCEȘTI. Mănăstirea Dintr-un Lemn (sec. XVI—XVIII). Includerea în incintă a unei case egumenești (1720) de factură brîncovenească sporește ponderea componentelor de caracter umanist și popular, contribuind la laicizarea arhitecturii monastice.

înăuntrul principatului, pentru a-și asigura dominația. Cu excepția Sibiului, devenit capitală, ale cărui fortificații sînt modernizate, incintele celorlalte orașe sînt treptat dezafectate prin astuparea șanțurilor și parcelarea terenurilor, adiacente zidurilor către interior și exterior, pentru locuințe. Cu excepția orașelor Alba-Iulia și Timișoara, unde noile incinte de fortificații au cuprins însuși nucleul istoric, celelalte cetăți sînt construite în puncte strategice în preajma orașelor. Așa au stat, de pildă, lucrurile cu cetatea de la Cluj, construită pe o înălțime în preajma orașului. În schimb, la Sibiu, Mediaș, Făgăraș proiectele de realizare a unor cetăți stelate în vecinătatea orașelor nu au fost înfăptuite.

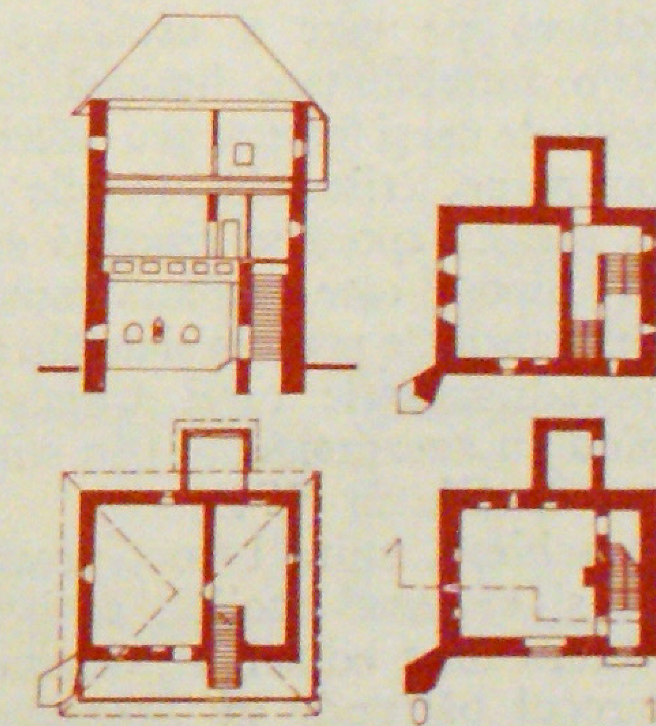
Evoluția fortificațiilor bastionare se încheie cu realizarea cetății de la Arad (1762—1783), situată într-o buclă a Mureșului, care corespundea cerințelor celei mai avansate tehnici defensive a epocii.

După căderea Transilvaniei sub Habsburgi, Renașterea continuă să dăinuie în arhitectura și inventarul mobil al bisericilor reformate precum și în cadrul arhitecturii locuințelor de orășeni și ale locuințelor de la țară ale nobililor din secuime, denumite curii.

Renașterea tîrzie ardeleană face parte din categoria de fenomene care reflectă pe plan suprastructural rezis-

18. CERNĂTEȘTI. Cula Cernăteștilor, dacă într-adevăr este construită la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în vremea lui Mihai Viteazul, așa cum afirmă tradiția, ar reprezenta prototipul acestui program.

18



19



tenţa burgheziei şi a bisericii reformate faţă de absolutismul habsburgic şi biserica catolică, promotori ai stilului baroc.

Curiile sînt locuinţe de dimensiuni relativ modeste, întotdeauna precedate de prispe şi pridvoare cu arcade, stîlpi de piatră sau cărămidă. Astfel sînt curia din Vărghiş (1723), în care se manifestă tendinţa de supravieţuire a turnurilor vechilor castele, şi cea din Uzun (1723), la care apare un foişor decroşat amintind foişoarele locuinţelor populare.

Capătă o mare răspîndire, îndeosebi în oraşul Braşov, care suferă o refacere generală după incendiul din 1689, un decor sculptat în piatră, puternic reliefat, în mod evident înrudit cu ornamentaţia brîncovenească. În condiţiile promovării stilului baroc, ornamentaţia înflorată a Renaşterii ardelene tîrzii nu ajunge însă să capete dezvoltarea pe care a căpătat-o stilul brîncovenesc, avînd o întrebuinţare limitată la decorarea ancadramentelor de uşi şi ferestre şi a diferitelor piese de inventar fix (amvoane, cristelniţe, mobile înzidite etc.).

În această epocă se situează activitatea sculptorului David Sipos, care execută numeroase amvoane de biserici reformate precum şi detalii arhitecturale, începînd cu ancadramentele casei Uihely din Cluj (1723) şi încheind cu ancadramentele în stilul Renaşterii ale unei case de la Gherla (1746).

În schimb, stilul baroc, promovat de statul habsburgic şi biserica catolică, se generalizează treptat în arhitectura unor edificii cu destinaţii felurite.

Barocul pătrunde în Transilvania prin intermediul arhitecturii militare şi al bisericilor catolice.

19. MĂLDĂREŞTI. Cula veche, Greceanu (a doua jum. a sec. al XVIII-lea), înzestrată cu modeste mijloace defensive, apare ca o supravieţuire a tradiţiei locuinţei nobiliare fortificate.

20



Semnificative sînt porţile cetăţii de la Alba Iulia, interpretate care nişte arce de triumf cu trei deschideri. Tratarea ordinului în « rustica », subliniind ideea de forţă, se îmbină cu o abundentă decoraţie sculpturală, cu caracter statuar şi heraldic, menită să accentueze mesajul imaginii arhitecturale. Deasupra porţii de răsărit se ridică o piramidă cu muchii concave, încununată cu statuia ecvestră a împăratului Carol al VI-lea.

În arhitectura eclesiastică, barocul pătrunde prin intermediul bisericilor întemeiate de ordinul călugărilor iezuiţi cărora le-a revenit sarcina să reîmplanteze catolicismul, biserici construite, iniţial, în principalele centre urbane: la Braşov (1717), unde este vorba de o refacere, Cluj (1718—1724), Sibiu (1725), Tîrgu Mureş (1728—1750).

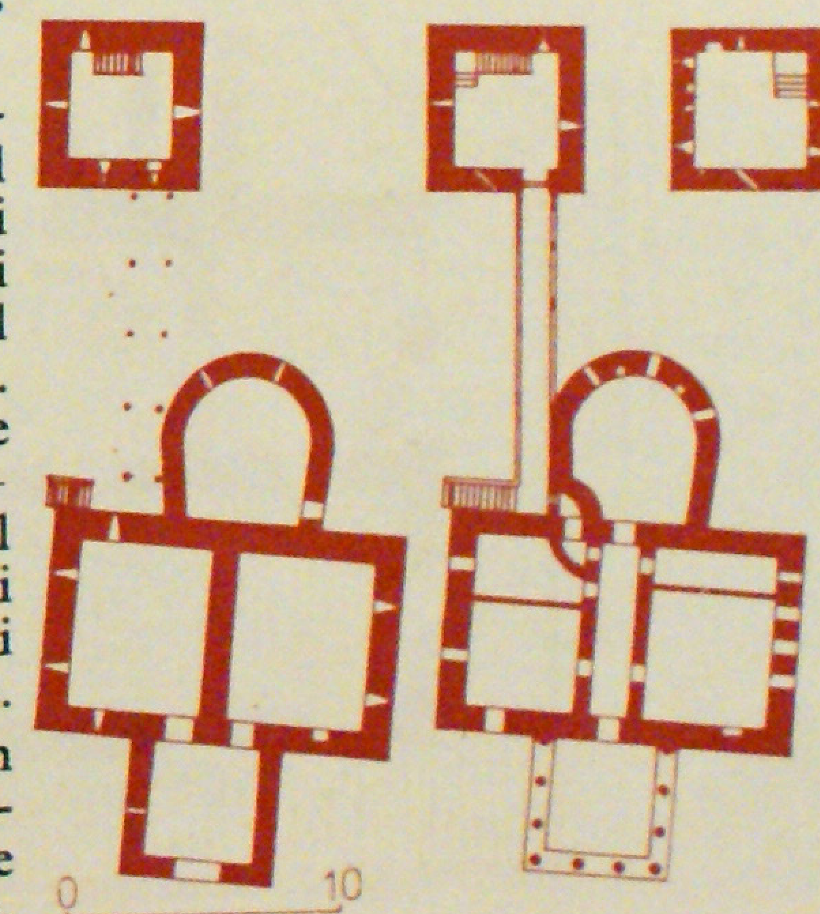
În cursul întregului secol al XVIII-lea, în arhitectura barocă din Transilvania şi Banat, sub aspectul plasticii, se va împleti o orientare către sobrietate şi austeritate, determinată de sursa franceză a barocului austriac, cu tendinţa către mobilitatea şi dinamismul formelor, proprie barocului nord-italic şi bohemian. Îmbinarea acestor orientări diferite este ilustrată de biserica iezuiţilor, ulterior a piariştilor, din Cluj (1718—1724), cu faţadele sale de mare simplitate şi interiorul său somptuos, cu pilaştrii altarului dispuşi în planuri oblice, linia ondulată a balustradei matroneului şi mişcarea plină de fantezie a motivelor ornamentale.

După o primă fază de implantare a barocului prin intervenţia călugărilor iezuiţi, are loc o acţiune de edificare de biserici catedrale şi parohiale. Edificiile de cult baroce preiau planul bisericii Il Gesu de la Roma,

20. MĂLDĂREŞTI. Cula nouă, Duca (1823), derivată ca şi celelalte manifestări ale acestui program, din formula locuinţei-turn balcanice, datorită intervenţiei motivului galeriei deschise, al prispei, ridicate aici la ultimul cat, capătă un pronunţat caracter local original.

21. CERNEŢI. Cula lui Tudor Vladimirescu (sec. al XVIII-lea) preia evident tipul tripartit al casei populare cu foişor, completat cu spaţii cerute de un confort mai evoluat.

21



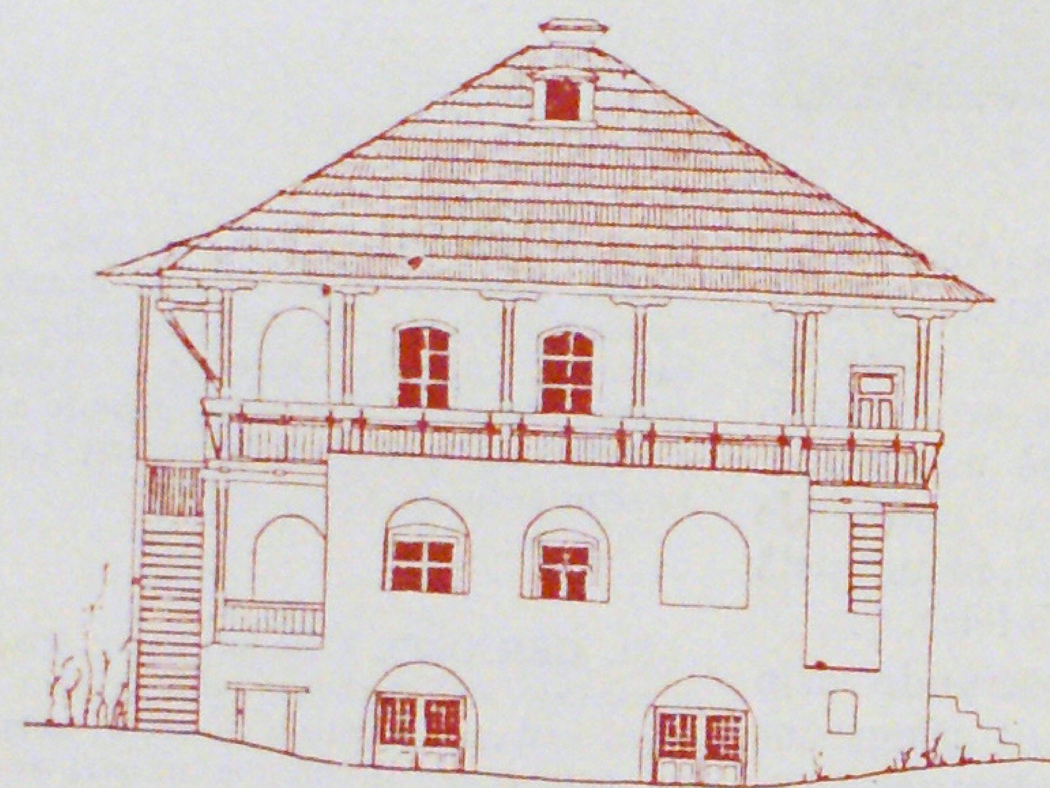
opera arhitectului Vignola, în care navele laterale sînt transformate în capele. Ele sînt precedate de două turnuri care flanchează intrarea sau un turn ridicat deasupra intrării. Navele sînt împărțite în travee boltite « a vella ». Excepție face catedrala episcopală din Oradea, unde se introduce o cupolă.

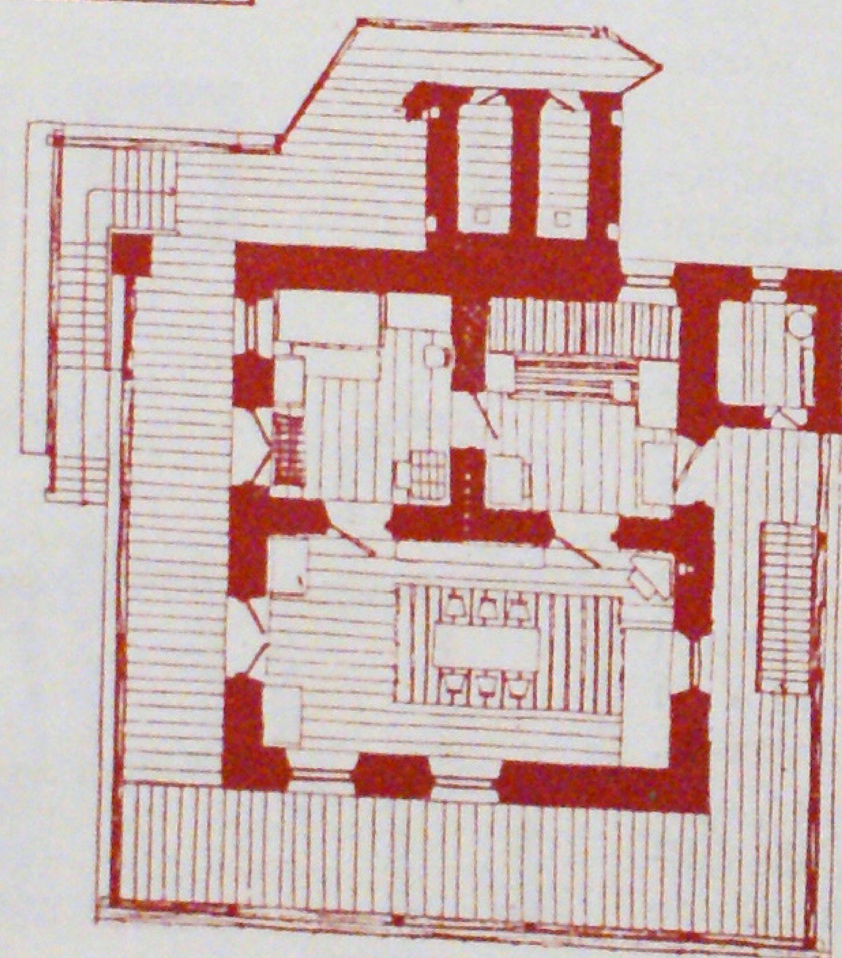
Catedrala din Timișoara este construită între anii 1736 și 1774 după proiectul arhitectului vienez Emanuel Ficher von Erlach. Compusă dintr-o navă flancată de capele, din transept și cor, biserica este precedată de două turnuri, fațadele fiind tratate într-o manieră sobră.

Catedrala din Oradea este construită după planurile arhitectului vienez Franz Anton Hillebrand, care a condus lucrările între anii 1750—1752 și 1761—1779, dar o seamă de modificări ale proiectului inițial i se atribuie arhitectului Giovanni Battista Ricco din Lugano, prezent în Oradea după 1752. Clădirea este o basilică cu trei nave, transept și tribune deasupra colateralelor. Navele și corul sînt boltite cilindric, iar la intersecția navei centrale cu transeptul se ridică o cupolă.

22. CARTIU. Casa Cartianu (sec. a XVIII-lea) constituie un produs de sinteză care preia din arhitectura culei planul adunat și dezvoltarea pe verticală (3 caturi), iar din arhitectura populară motivul prispei tratate ca o galerie delimitată prin arcade și stîlpi, dezvoltată aici pe toate cele patru laturi ale clădirii.

22

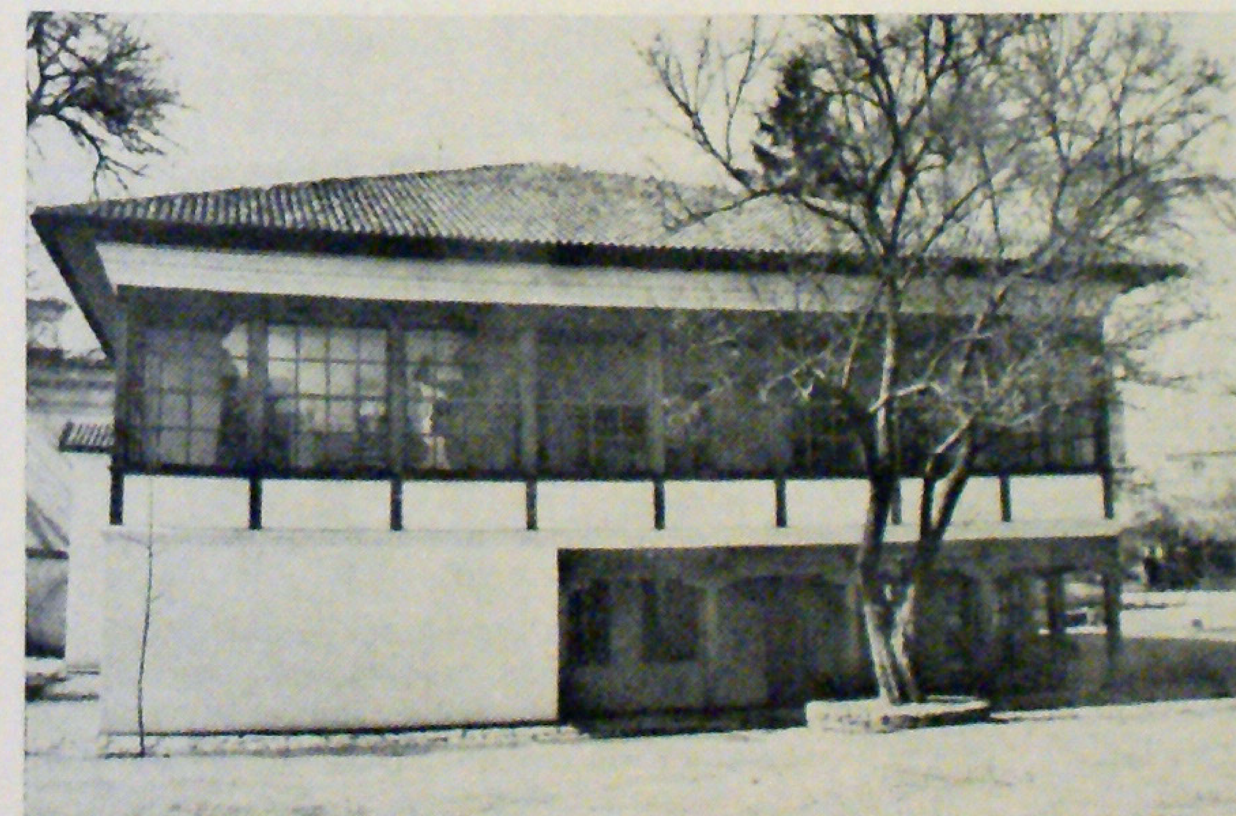






23

24

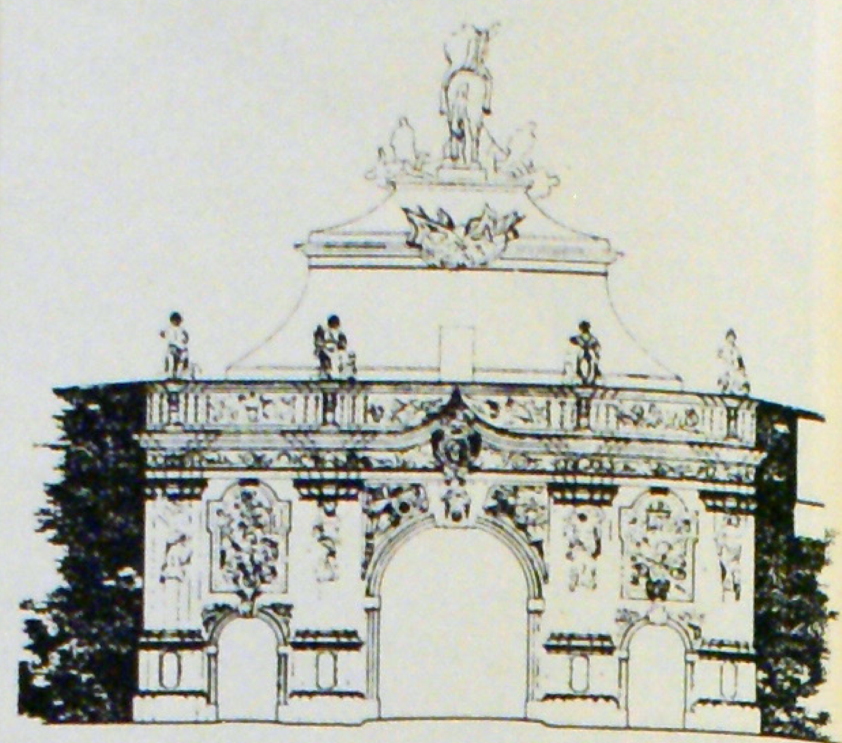


23. BUCUREȘTI. Hanul lui Manuk-bey (1808), compus din patru corpuri care formează o incintă, a încorporat în aripa orientată către actuala str. 30 Decembrie clădirile corpului de gardă al Curții Vechi, al cărei teritoriu fusese scos la licitație. Galeria din jurul curții, dezvoltată pe două niveluri, ca și multe alte curți similare ale unor hanuri dispărute, este o interpretare cu mijloacele arhitecturii tradiționale populare, a incintelor brîncovenești, o reluare pe un plan superior a motivelor prispei și foișorului popular, prin prisma unei experiențe de arhitectură cultă.

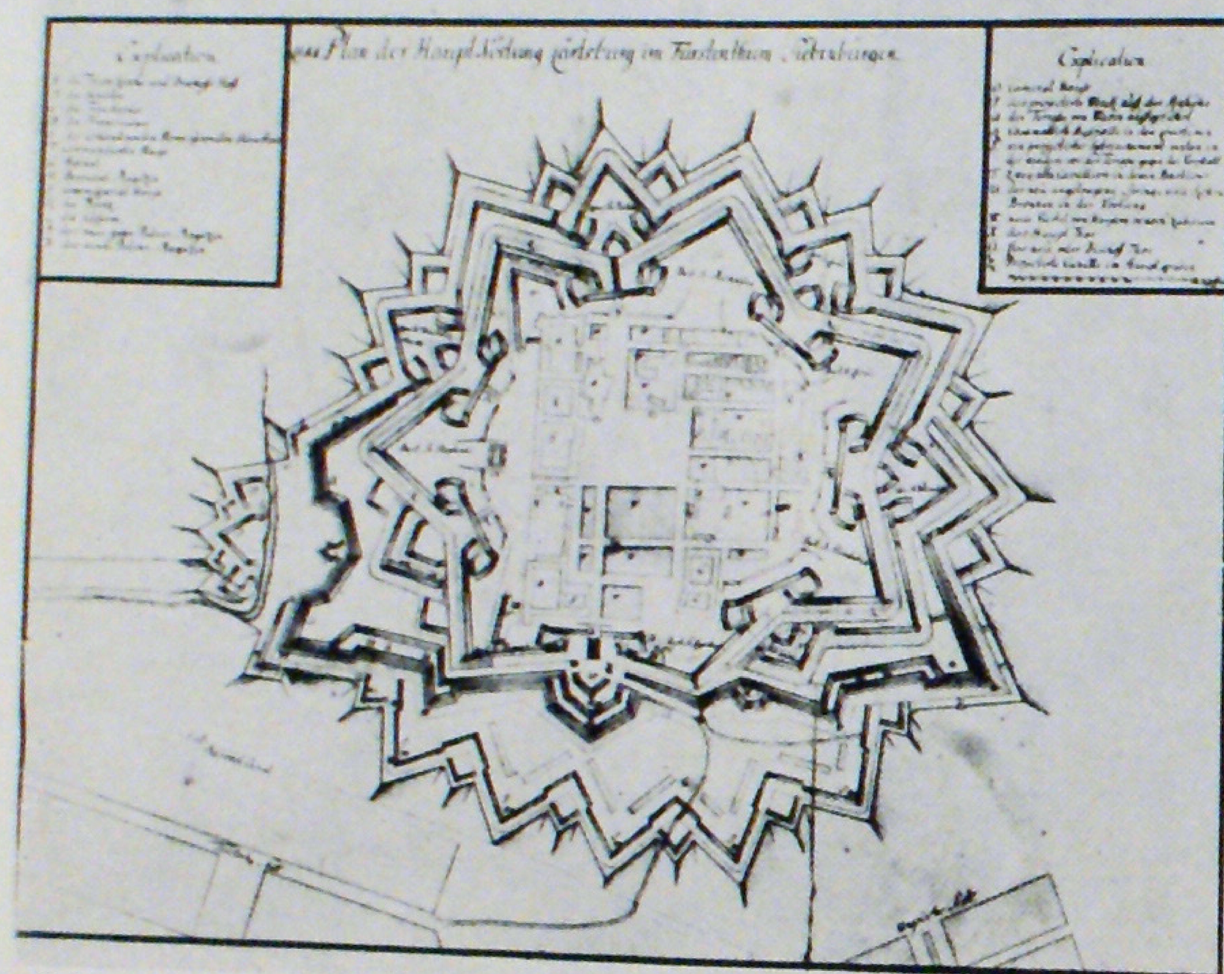
24. BUCUREȘTI. Casa fostă Melik (1760) continuă procesul de reinterpretare a prispei populare în condițiile viețuirii și ale economiei urbane. Cu prilejul unei refaceri prispa se închide printr-un geamlîc, motiv de origină balcanică.



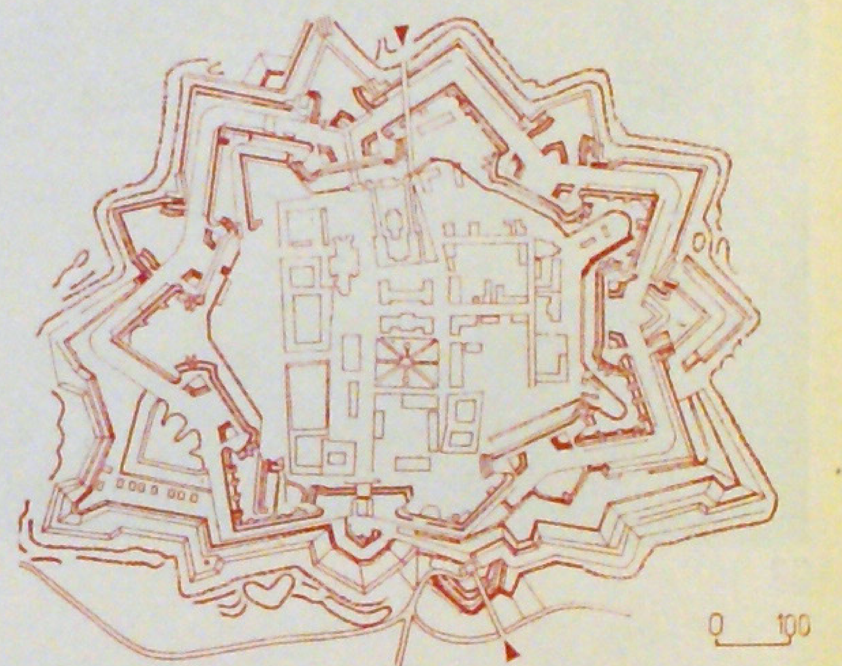
25



28



26



29



27

25. ALBA-IULIA. Incinta medievală, care urmărește, poate, conturul pătrat al vechiului castru roman, începe să fie adaptată (1516) noilor condiții de apărare impuse de dezvoltarea artileriei, fiind dotată după anul 1614 cu bastioane de tip « italienesc nou » cu « urechi ».

26—28. ALBA IULIA. Între anii 1715—1738 în locul vechii cetăți medievale demolate se realizează după planurile lui Morando Visconti, completate în anul 1731 de generalul Weiss, o cetate stelată, potrivit procedeele școlii lui Vauban, cuprinzînd șapte bastioane între care sînt amplasate șapte « raveline » (ravellines), toate apărate de « contragarde » (contregardes).

Cu acest prilej, porțile orașului capătă o tratare festivă în stil baroc.

29. ARAD. Cetatea executată între anii 1762—1783, prin combinarea celor șase bastioane cu sistemul « cleștilor » (tenailles), reprezintă cea mai avansată soluție în arhitectura militară a secolului al XVIII-lea.



30

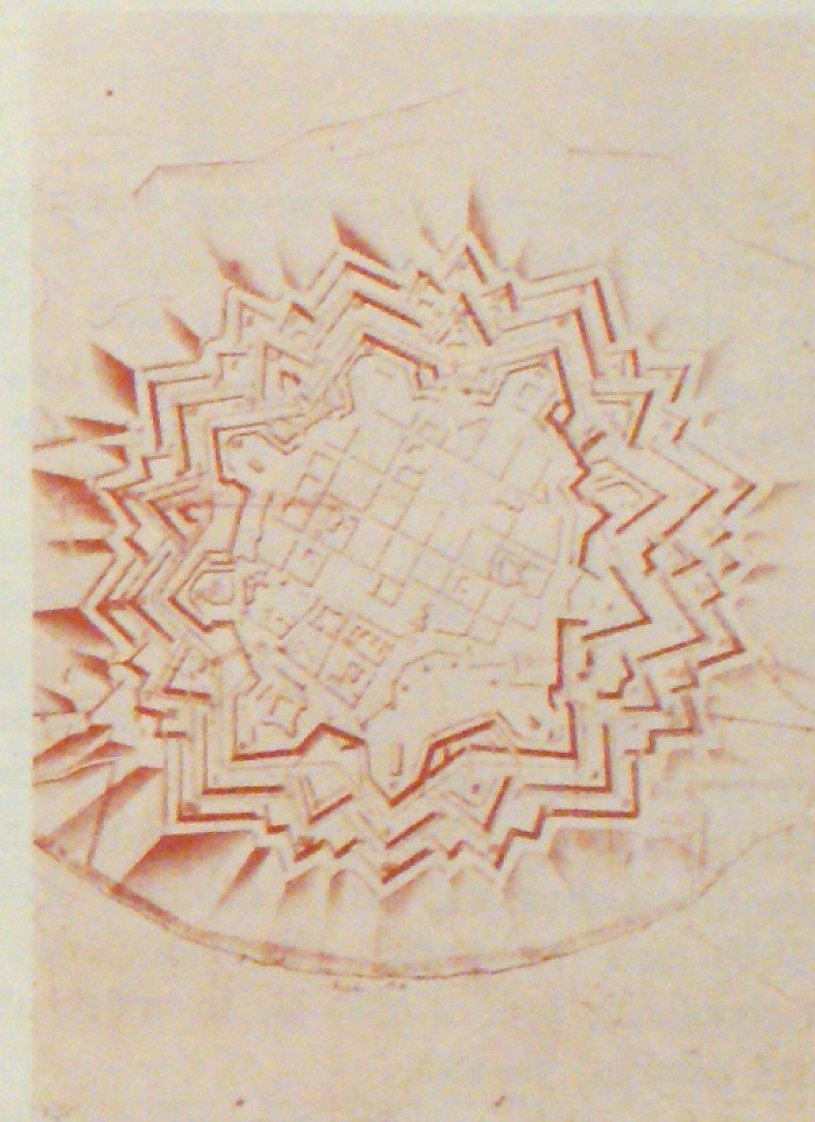
Fațada, cu cele două turnuri dispuse în planuri oblice, pare să derive, sub aspectul acestei dispoziții, din biserica Sf. Petru din Viena, iar ca detalii, din biserica trinitarienilor din Bratislava.

Aceeași formulă de basilică, precedată de două turnuri, a fost adoptat și de autorul necunoscut al bisericii din Dumbrăveni (1766—1783).

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se acordă preferință compoziției de fațadă cu un singur turn și, totodată, capătă prevalență forme mai dinamice. Aceste caracteristici aparțin bisericii — sală din Gherla (începută la 1748) și bisericii-sală, fostă a minoriților, din Cluj, a cărei fațadă a fost concepută (1780—1784) de arhitectul Johann Eberhardt Blaumann.

« Unirea » unei părți a clerului ortodox cu Roma, deși a avut ca efect pozitiv contactul cu mișcarea social-politică și intelectuală avansată din apusul Europei, a fost menită, în fond, să rupă unitatea românilor și legăturile tradiționale religioase cu celelalte principate. Una dintre urmări a fost părăsirea tradițiilor constituite ale arhitecturii de cult ortodox, fie ele transilvane, fie datorate influenței arhitecturii din principate, și adoptarea stilului baroc de către bisericile populației românești. Cu excepția catedralei din Lugoj (1759—1766; 1800—1806), care preia formula funcțională și plas-

31



32



30, 31. TIMIȘOARA. Fortificațiile executate între anii 1723—1765, cu nouă bastioane, au constituit cea mai amplă dintre toate realizările similare de pe teritoriul României. Concomitent, spațiul dinăuntru a fost sistematizat după o rețea rectangulară. Fortificațiile, înconjurate de « esplanade » reprezentînd o zonă « non aedificandi », au determinat, în mare măsură, structura radial-concentrică a orașului actual.

32. SIBIU. Adaptînd fortificațiile orașului la cerințele tehnicii militare contemporane, Morando Visconti proiectează totodată în estul orașului o fortăreață stelată cu cinci bastioane, executată parțial, azi complet dispărută.



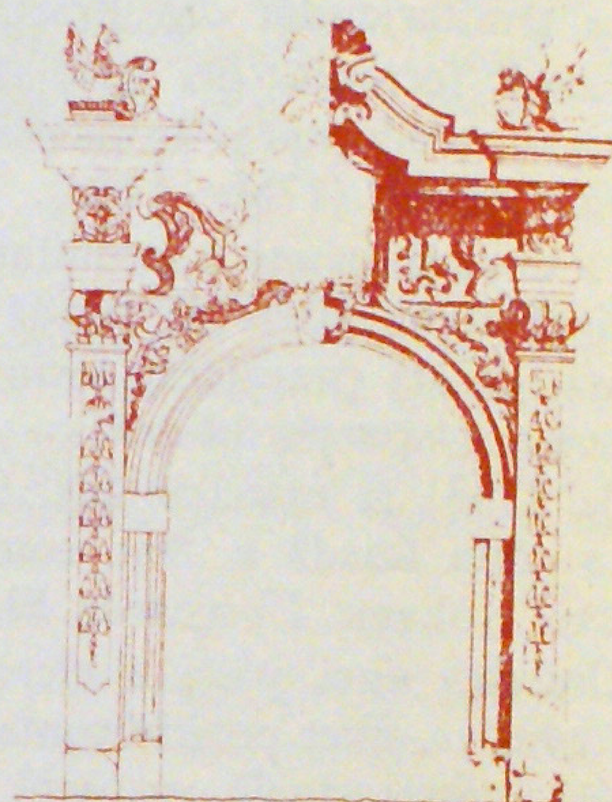
33

33. **BRAȘOV.** Ancadramente (1720) in stilul înflorat al Renașterii tîrzii, înrudit cu decorația brîncovenească, unul dintre ele purtînd inscripția STEPH (an) WELTZ (er), realizate, probabil, în atelierul sculptorului David Sipos.

34. **BONȚIDA.** Amvon (1720) din biserica reformată în stilul înflorat al Renașterii tîrzii, cioplit de David Sipos.

35. **BONȚIDA.** Ancadrament de factură barocă aparținînd accesului în noua incintă barocă a castelului.

35



34



tică a catedralei romano-catolice din Timișoara, bisericile românești de stil baroc adoptă tipul sală cu un singur turn dispus în axă, ilustrat de biserica din Beiuș (1784—1790) și catedrala, azi ortodoxă, din Oradea (1784—1790), concepută de arhitectul Jakab Eder.

Românii rămași ortodocși, deposedați de slujitorii noii confesiuni de vechile lor biserici, îndeosebi cele de zid, sînt obligați să-și construiască alte lăcașuri de cult din lemn sau zidărie. În continuare se recurge în întreaga Transilvanie la tipul de biserică sală, devenit tradițional, cu o navă boltită cilindric, un altar semicircular (bisericile din Roșcani, 1766 și Baia Sprie, 1789) sau poligonal (bisericile din Ighiel, 1773, și Arpașul de Jos, 1794) și, în mod obligator, o clopotniță dispusă în axă.

Un reviriment în evoluția arhitecturii eclesiastice ortodoxe îl determină ctitoriile lui Constantin Brîncoveanu. Ele se înscriu în șirul intervențiilor constructive ale domnitorilor români care, deși au introdus în Transilvania tipul triconc și în cruce greacă înscrisă, nu au putut schimba cursul arhitecturii ortodoxe dezvoltate în conexiune cu stilurile romanic și gotic.

Cu acordul condiționat al principelui Mihail Apáffi I, în sensul ca edificiul să nu concureze prin înălțime reședința princiară învecinată, Constantin Brîncoveanu construiește la Făgăraș biserica Sf. Nicolae (1694—1697). Edificiul constituie o replică a paraclisului curții de la Mogoșoaia. De plan drept, precedată de un pridvor deschis cu arcade pe stîlpi de cărămidă, biserica este compusă dintr-un pronaos supraînălțat de un turn-clopotniță, accesibil printr-o scară alipită zidului de nord, un naos acoperit cu o calotă și un altar elipsoidal boltit în același fel.

O altă ctitorie a lui Constantin Brîncoveanu, biserica mănăstirii din Sîmbăta de Sus (c. 1700), adoptă tipul trilobat, precedat de pridvor deschis.

Este posibil ca modelul oferit de biserica din Făgăraș să fi determinat pe meșterii locali să prefere acoperirea bisericilor tradiționale, locale, de tip sală, prin cupole, în locul obișnuitelor bolți de leagăn, cupole care sînt utilizate numai pentru marcarea spațiului naosului, pronaosul, cînd există, fiind acoperit cu bolți în cruce (biserica ortodoxă « de sus » din Ocna Sibiului, 1781, biserica din Rășinari, c. 1750, biserica din Sadu, 1757).

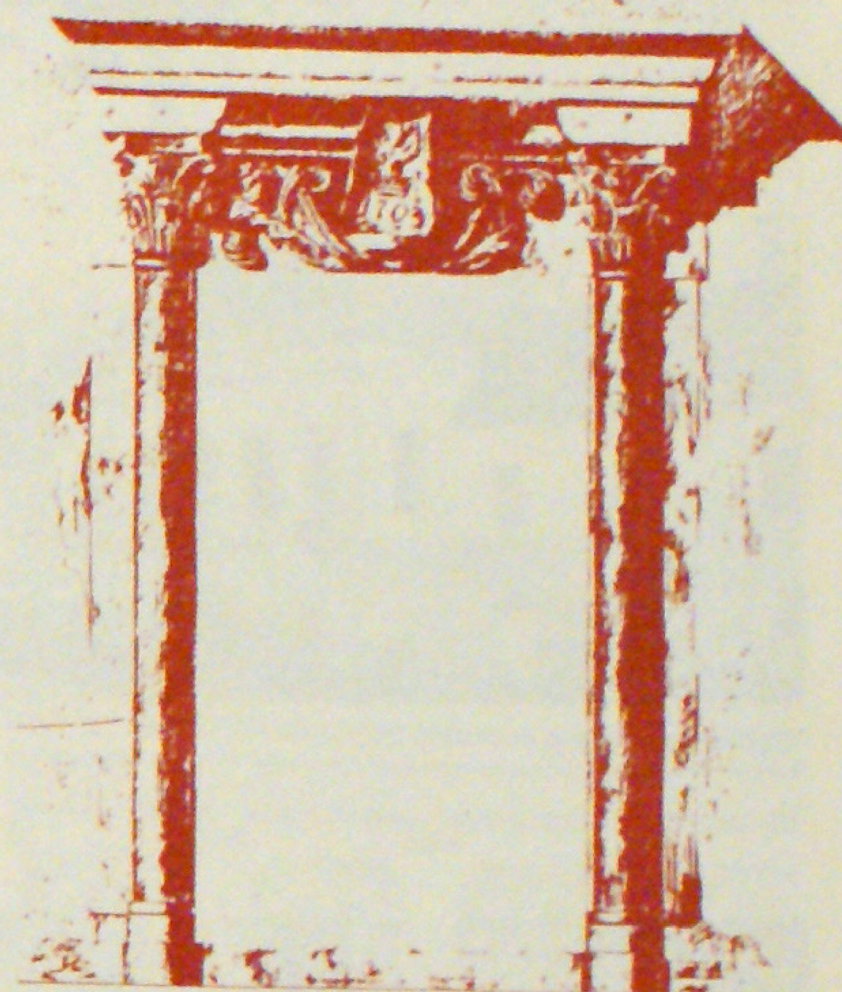
La fel, ctitoria de la Sîmbăta de Sus, căreia i se adaugă cea de la Poiana Mărului, a stimulat o anumită proliferare a tipului trilobat care, în Transilvania, păstrează turnul-clopotniță, prezent în componența bisericilor-sală, alipit fațadei de apus. Biserica Sf. Nicolae din Schei este alungită către răsărit printr-un triconc (1740); biserici de tip trilobat s-au ridicat la Săliște (1784) și Cornești-Sighișoara (1788—1797).

După bisericile romano-catolice, arhitectura reședinței nobiliare este al doilea domeniu important de manifestare a barocului. Vechile castele și curii, realizate în stilul Renașterii, devin acum obiectul unor prefaceri.

Transformările în stil baroc ale castelului Magna Curia din Deva vizează numai latura sa decorativă. Păstrîndu-și structura de bază, Magna Curia capătă o nouă înfățișare (1743) datorită învelitorii mansardate și înlocuirii tuturor ancadramentelor. Este marcată axa fațadei principale prin intermediul unui nou portal și al unui balcon de plan polilobat de factură rococo, iar fațadei posterioare i se alipește o monumentală scară deschisă.

Alte transformări vizează compoziția de ansamblu. În acord cu tendința de a se renunța la incintele închise pe patru laturi ale castelelor perioadei Renașterii, o parte a fostei incinte închise a castelului în stilul Renașterii de la Bonțida este reconstruită ca un palat baroc cu planul în formă de U (1748—1784). În continuarea axei transversale a fostei incinte, prinse de patru turnuri circulare, se construiește o amplă curte cu terminație semiovală delimitată de manej, grajduri și locuințe pentru slujitori. Aticul acestei clădiri este decorat cu sculpturi de piatră executate între anii 1748—1753 de Johann Nachtigal, iar portalul de acees din exterior este inclus în operă de arhitectul Johann Eberhardt Blaumann (c. 1570).

Dintre castelele nou construite, curia Haller din Coplean (1725—1771) păstrează incinta cu turnuri cilindrice moștenită de la o construcție anterioară, iar

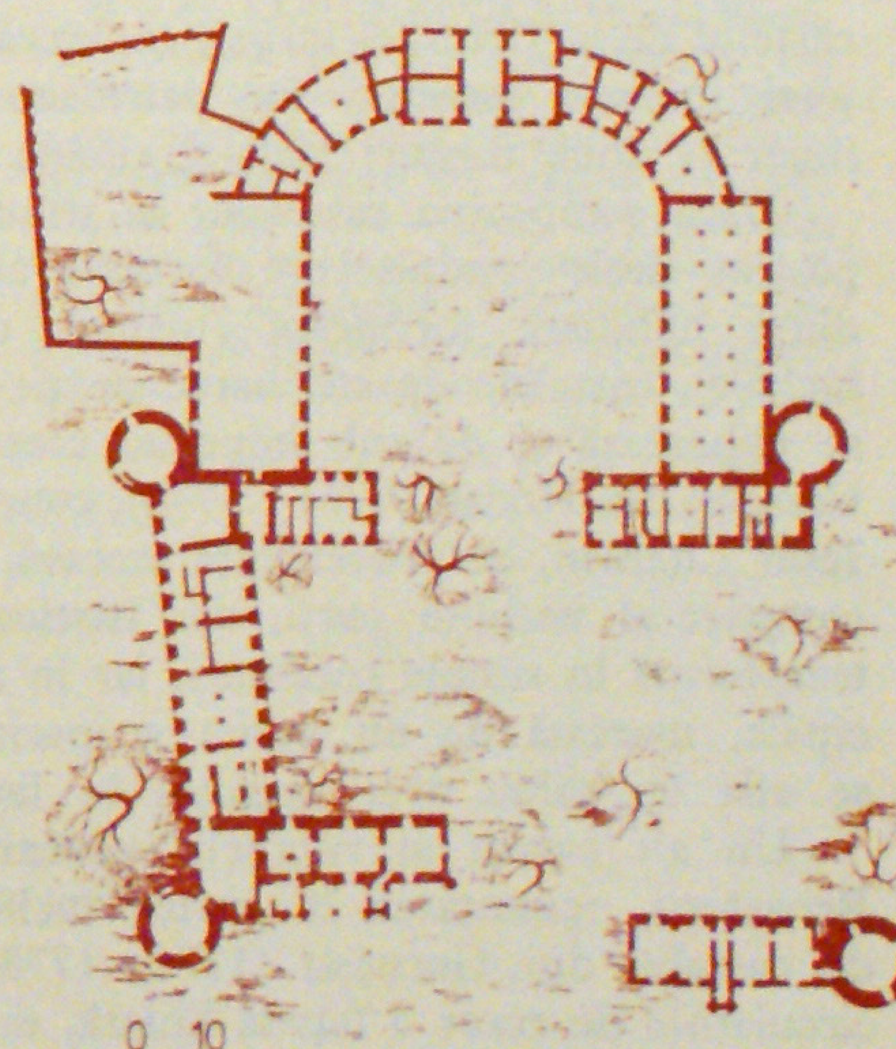


36

36. **BONȚIDA.** Ancadrament (1703) inclus în corpul vechi al castelului atribuit sculptorului David Sipos.

37. **BONȚIDA.** Castelul Banffy, în stilul Renașterii (1650), opera arhitectului Agostino Serena din Veneția este transformat în stil baroc (1751—1784) după proiectele arhitectului Johann Eberhard Blaumann, fiind preluată o parte din vechea incintă marcată de turnuri circulare, căreia i se anexează o amplă curte cu exedră, lucrare atribuită lui Fischer von Erlach sau fiului său Joseph.

37



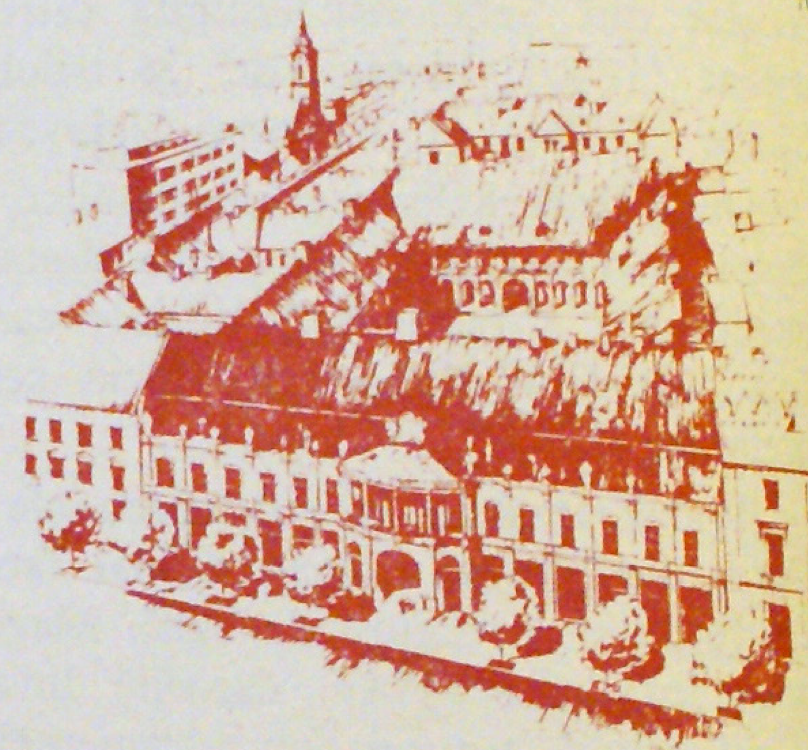


38

38. JIBOU. Castelul realizat între anii 1770 și 1810 de către Johann Eberhard Blaumann, Franz Gindtner și Jozsef Jung se prezintă ca o amplă locuință nobiliară cu caracter deschis, specifică stilului baroc, în compoziția căreia totuși se perpetuează aspecte de plan ale castelelor epocii Renașterii, conținînd elemente de supraviețuire formală a unor dispozitive de apărare.



39



40

castelul de la Jibou, el însuși, conservă reminiscențe ale unei incinte, marcînd un patrulater printr-un corp liniar și două turnuri izolate, situate în fața acestuia.

Dacă compoziția castelelor în stilul Renașterii nu a păstrat decît reminiscențe formale ale vechilor reședințe nobiliare fortificate (turnuri de colț, incinte închise), castelele de stil baroc de pe moșiile nobililor se eliberează și de sub imperiul acestor supraviețuiri. Castelul din Hodod (1761–1776), conceput de meșterul Iosef Litzman, de proveniență moravă, păstrează planul compact al vechilor curii, dar bastioanele de colț se transformă în simple rezalituri, iar în axa intrării principale, marcată de un peron acoperit pentru trăsuri, se află un salon oval decroșat în fațada posterioară.

Un alt aspect al rupturii survenite cu tipologiile Renașterii, renunțarea la curtea închisă, este ilustrat de castelul din Gornești (1772–1778). Oferind către circulațiile de acces o fațadă liniară, marcată în centrul

39. CLUJ-NAPOCA. Palatul Teleki, construit între anii 1790 și 1795 de către Joseph Leder, avînd un plan în formă de U, pe un teren la intersecția a două străzi, într-o zonă mai puțin densă a orașului, a putut beneficia de posibilitatea de a i se pune în evidență fațadele libere.



41



42



43

ei printr-un puternic rezalit supraînălțat, cu colțuri rotunjite, către grădina din corpul principal se desprind două aripi formînd o curte de onoare în formă de U. Variantă redusă a castelelor din Gödöllö și Pécel, create de arhitectul salzburghez Andreas Mayerhoffer, castelul din Gornești ar putea fi opera aceluiași arhitect.

Tendința către compoziții ordonate și simetrice, nerealizată în perioada Renașterii în arhitectura locuinței urbane, își găsește abia acum finalitatea în arhitectura unor locuințe construite din nou, care se amplasează pe cîteva dintre fostele parcele alăturate sau rezultate din unificarea și reconstrucția a cîte două case cu planul în formă de L (dintre care unul întors), decurgînd o compoziție în formă de U sau o curte perfect închisă atunci cînd este ocupată și cea de a patra latură. Casa în formă de U din centrul orașului Gherla, ale cărei ancadramente au fost sculptate de David Sipos, constituie un exemplu de locuință urbană realizată într-o singură etapă ca atare, după cum la Brașov și Sibiu

40 – 43. CLUJ-NAPOCA. Palatul Bánffi, astăzi Muzeul de Artă, realizat între anii 1774 și 1785 de arhitectul Johann Eberhard Blaumann, este subordonat structurii stradale și masivelor construite ale orașului medieval, și prins între două calcane. Deși conceput în stil baroc, unele componente ale sale, cum este galeria arhitravată ce înconjoară curtea interioară la nivelul etajului, conțin aspecte care anunță stilul empire.

există numeroase clădiri a căror compoziție de plan simetrică este rezultatul unei reconstrucții.

Primele manifestări de arhitectură civilă urbană de stil baroc au constituit colegiile iezuite destinate educării fiilor de nobili, cum este colegiul Convictus nobilium din Cluj (1734—1735). Acestora le-au urmat palatele clerului superior și înalților funcționari. Nobilimea, altădată împiedicată de comunitățile urbane să-și construiască locuințe în interiorul incintelor urbane, ridică acum în orașe palate fastuoase.

Palatul episcopal din Oradea, opera aceluiași Franz Anton Hillebrand, o amplă clădire cu planul în formă de U, înfățișînd spre piața catedralei un corp liniar marcat prin trei rezalite, s-a construit pe un teren liber la periferia orașului.

În schimb, în interiorul orașelor înconjurate de incinte fortificate, palatele sînt obligate să se înscrie în regimul închis al străzilor, luînd locul mai multor locuințe burgheze demolate în acest scop. Deși prinse între calcane, funcțiunile sînt organizate cu ajutorul unei ample curți interioare, închise pe patru sau trei



46



45



47

laturi de corpuri de clădiri, sau chiar al unei succesiuni de două curți. Cele mai reprezentative reședințe nobiliare urbane sînt palatul guvernatorului Samuel von Brukenthal din Sibiu (1781—1785) și palatul Bánffy din Cluj (1774—1785) realizat de Johann Eberhardt Blaumann.

Diferite ca volum și siluetă, în primul rînd datorită formei terenului și numărului de niveluri, cele două palate au o personalitate distinctă. Inrudit ca arhitectură cu palatul Bánffy este palatul Teleky din Cluj (1787—1790).

Și în arhitectura palatelor, barocul se împletește cu elemente ale rococo-ului, cum se întîmplă în cazul casei Toldalági din Tîrgu Mureș (1759-1772). De asemenea, în cadrul unor edificii de stil baroc se conturează vocabularul care, către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, va caracteriza stilul empire. Astfel, curtea interioară a palatului Bánffy include principalele elemente care vor forma vocabularul plastic al stilului empire.

Palatele baroce introduc, în raport cu masivele construite ale orașelor constituite în perioada goticului și a Renașterii, aspecte noi de scară. De asemenea, construirea în interiorul vetrei istorice a orașelor a numeroase biserici baroce produce o modificare a siluetelor urbane, altădată dominate de volumul și verticala bisericii gotice. Așa s-a întîmplat, de pildă, cu orașul Cluj, a cărui siluetă s-a îmbogățit prin prezența a numeroase verticale.

45—47. TIMIȘOARA. Catedrala romano-catolică, realizată între anii 1736 și 1774 după planurile arhitectului Joseph Emanuel Fischer von Erlach, apare ca un spațiu uninavat ce se intersectează cu un transept, navele laterale fiind transformate în capele. Dominantă a pieței în care a fost inclusă, catedrala a împlinit și silueta de ansamblu a orașului.

« Patria este norodul, iar nu tagma jefuitorilor »
(NICOLAE BĂLCESCU)

« Dacă eu n-am putut să desăvîrşesc acest vis măreţ de artă românească doresc din suflet ca urmaşii mei s-o facă »
(ION MINCU, în discursul cu prilejul sărbătoririi a 60 de ani de la naşterea sa, 1912)



ARHITECTURA CLASICISMULUI, ROMANTISMULUI ŞI ECLECTISMULUI. CONSTITUIREA ŞCOLII NAŢIONALE A ARHITECTURII ROMÂNEŞTI

Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Ţările Române se desfăşoară procesul de descompunere a feudalismului şi de formare a relaţiilor capitaliste, proces care avea să se încheie la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea prin constituirea statului naţional român. Transformările care s-au produs cu acest prilej în structura economică a societăţii s-au răsfrînt curînd şi în cultura vremii. În arhitectură, fenomenul important care constituie o consecinţă a procesului mai sus amintit a fost apariţia şi dezvoltarea clasicismului, stil care, în mai toate ţările europene, a reflectat perioada de trecere de la feudalism la capitalism, putînd fi chiar considerat ca stil al epocii revoluţiilor burgheze. Moştenitor al tradiţiilor progresiste ale culturii antice greco-romane, clasicismul corespundea în arhitectură cerinţelor « domniei raţiunii » pe care o proclamau filosofii burgheziei revoluţionare.

Ca urmare a păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi mai cu seamă a celei de la Adrianopol (1829), Moldova şi Ţara Românească au intrat în circuitul economic european. Acest fapt, la care se adaugă şi consecinţa sa — stimularea dezvoltării relaţiilor capitaliste şi a burgheziei autohtone — a creat condiţii favorabile pentru pătrunderea ideilor revoluţiei burgheze din Franţa şi, totodată, pentru vehicularea şi asimilarea unor noi concepţii estetice.

Apariţia clasicimului a fost aşadar determinată de cerinţele ideologice ale societăţii, în condiţiile unei anume orientări politice, ale unor anumite poziţii pe care le ocupau păturile sociale interesate în dezvoltarea forţelor de producţie şi înlăturarea piedicilor care stăteau în faţa acesteia. Clasicismul a fost adoptat de boierii interesaţi în libertatea comerţului, care îşi reorganizau producţia după sistemul capitalist, de negustorimea din oraşe şi tîrguri şi, prin imitaţie, de alte pături sociale.

Este de remarcat faptul că arhitecţi formaţi la şcoli diferite, indiferent de naţionalitatea lor, cum au fost Johann Freiwald, care a lucrat în ambele Principate, « Herr Leopold», Martin Kubelka, Gustav Freiwald şi M. Singurov, alături de Alexandru Costinescu sau de iluministul Gheorghe Asachi în Moldova, Iosif Weltz, M. Sanjouand şi J. Heft în Ţara Românească, Anton Kagerbauer în Transilvania, au adoptat, de bună seamă la cererea beneficiarilor, formule caracteristice clasicismului, reluate,

BUCUREŞTI. Palatul Ateneului Român (1886), construit de arhitectul Albert Galleron.

poate, şi de alţi « arhitectoni » străini, cunoscuţi în epocă: « Paler neamţul », Moritz von Ott, Iosif Hartl, Ernest Mayer, Ioan Smid, G. Lahoman etc.

Indiferent de programul pe care erau chemate să-l rezolve, formele arhitecturii clasiciste sînt concepute şi soluţionate în vederea satisfacerii funcţiilor specifice fiecărei clădiri cu ajutorul unor scheme de plan şi al unor compoziţii spaţiale ordonate şi simetrice. Mijloacele de expresie plastică, adică ordinele arhitecturale clasice — cele mai des întîlnite în ţară noastră fiind doricul roman, doricul grec şi toscanul — decoraţia adecvată, folosită cu multă cumpătare, spaţiile vaste dar armonios proporţionate etc., permit o raportare a elementelor clădirii la scara omului, fapt care conferă arhitecturii clasiciste, în general, şi celei specifice ţării noastre, în special, un caracter umanist particular şi, totodată, o impresie de monumentalitate, de sobrietate şi de echilibru.

Apariţia clasicismului în Moldova şi, în general, în Ţările Române nu a constituit, cum s-ar părea la prima vedere, o ruptură totală cu trecutul. După cum s-a arătat, arhitectura dezvoltată anterior pe teritoriul de azi al României a cunoscut şi experienţa prelucrării formelor clasice. În Transilvania, stilurile Renaşterii, barocului şi empire, toate bazate pe interpretarea formelor arhitecturii clasice, s-au succedat ca şi în celelalte ţări europene. Moldova, la rîndu-i, a cunoscut experienţa clasicistă odată cu zidirea la Iaşi, la mijlocul veacului al XVII-lea, a bisericii mănăstirii Golia care, ulterior, a servit drept model unui important grup de monumente. În arhitectura Ţării Româneşti, stilul brîncovenesc, care s-a dezvoltat la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, a asimilat, alături de unele principii compoziţionale, şi cîteva elemente de plastică decorativă caracteristice Renaşterii.

În dezvoltarea arhitecturii clasicismului, este greu de a delimita o perioadă de însuşire mecanică, de reproducere a unor modele sau prototipuri de împrumut şi o perioadă de asimilare şi de interpretare a acestora în spirit autohton. În cazul unor monumente clădite aproximativ concomitent, principiile clasicismului au afectat fie toate componentele arhitecturii luate în ansamblu, ceea ce în exprimarea lor formală a însemnat extinderea principiilor de compoziţie ale clasicismului asupra compoziţiei spaţiale, de volume, asupra siluetei, şi tratării faţadelor, fie numai latura superficială, cea mai mobilă şi mai receptivă a arhitecturii, decoraţia, celelalte laturi — funcţională şi constructivă — cît şi componentele esenţiale ale formei, care constituie exprimarea exterioară a acestora, continuînd a fi rezolvate într-un spirit tradiţional. În acest din urmă caz procedeele decorative ale clasicismului au determinat mai cu seamă « faţa clădirilor », îmbogăţind, în cadrul unei sinteze care adeseori apare organică, mijloacele de expresie ale arhitecturii româneşti.

Printre primele exemple ale arhitecturii clasicismului se situează biserica aşa-numită Rotundă din Leţcani (1795), de lîngă Iaşi, şi biserica Sf. Haralambie din Iaşi (1797—1804), amîndouă edificii de tip central. Compuse pe principiul unui spaţiu de plan circular sau oval

1. **VÂNĂTORI — NEAMŢ.** Biserica Sf. Gheorghe, construită în anul 1706, în incinta Mănăstirii Neamţului păstrează un spaţiu tradiţional, generat de un plan trilobat, acoperit cu bolţi moldoveneşti. Este probabil că factura clasicistă a plasticii exterioare să se fi datorat uneitransformări din anul 1826. Aflată iniţial în axa turnului de acces, cu prilejul restaurării ansamblului, biserica a fost demolată şi refăcută parţial (pridvorul şi naosul) fiind inclusă între chiliile laturii de est a incintei.

1

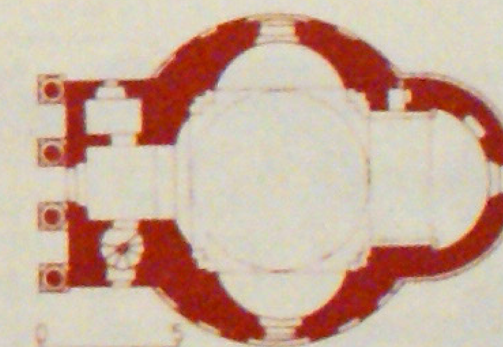




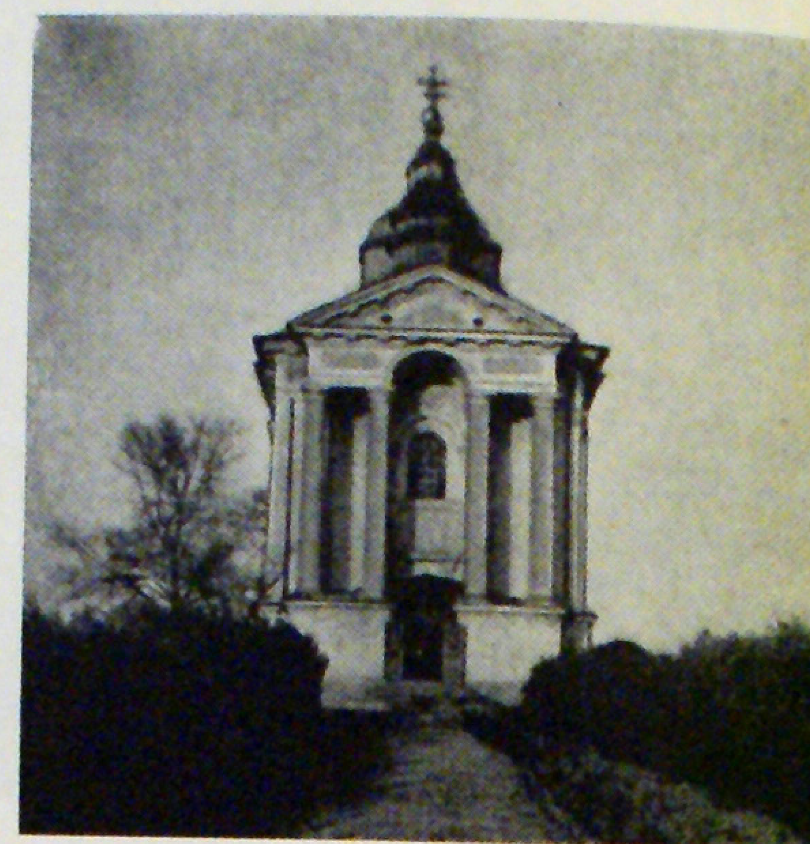
2

2, 3. **LEŢCANI.** « Biserica Rotundă » (1795). Adoptarea unei compoziţii de tip central se înscrie în procesul « laicizării » arhitecturii religioase a perioadei clasicismului.

3




4

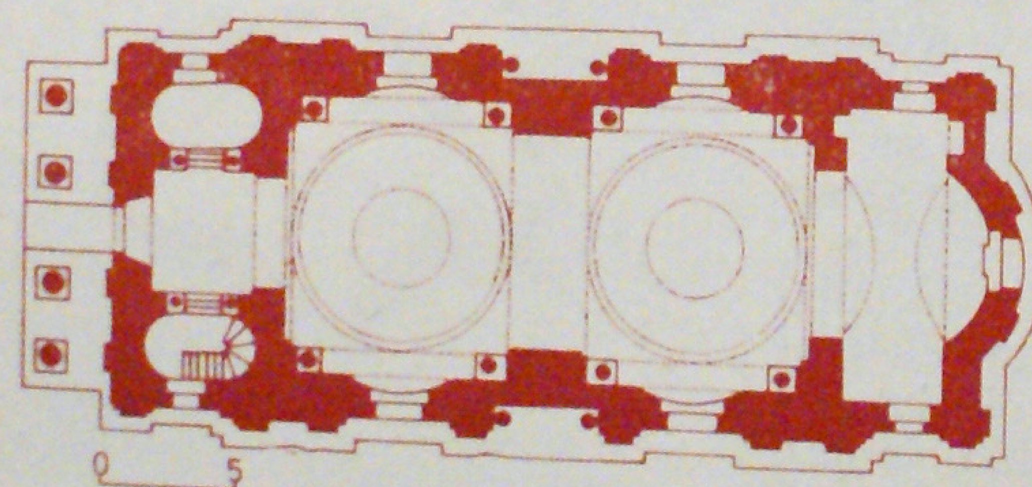

5

încununat cu o turlă, compoziţia încăperii principale a acestor edificii se desfăşoară în jurul unei axe verticale, adăugîndu-i-se absida altarului şi un vestibul de intrare.

Adoptarea unei compoziţii de tip central reprezintă tendinţa evidentă de a subordona unei concepţii spaţiale, funcţiunile unui edificiu de cult, care pretindeau existenţa unei succesiuni clasice de încăperi: pronaos, naos, altar. Aceasta este o manifestare a tendinţei de eliberare a arhitecturii religioase de sub imperiul tiparelor tipologice vechi şi de aducere a ei la unison, sub aspectele unităţii mijloacelor arhitecturale de expresie, cu arhitectura laică.

Biserica Rotundă din Leţcani înfăţişează o compoziţie de spaţii şi volume de mare simplitate, complicată doar de ridicarea deasupra pridvorului a unui turn-clopotniţă, ca o reminiscenţă a tradiţiilor arhitecturii autohtone. Caracterului de mare simplitate a compoziţiei de spaţii şi volume îi corespunde şi o accentuată sobrietate decorativă. Coloanele ionice ale pridvorului, panourile care împart trunchiul cilindric al clădirii,

6




7


8

antablamentul constituie singurele elemente decorative. Biserica Sf. Haralambie din Iaşi este direct influenţată de cea din Leţcani, prezentînd anumite particularităţi: aceeaşi simplitate a structurii spaţiale, aceeaşi decoraţie reţinută ca la biserica din Leţcani, la care se adaugă în schimb o tendinţă de alungire a planului accentuată şi de prezenţa celor trei turle care se succed peste pronaos, naos şi altar.

Aproximativ în acelaşi timp cu cele două biserici de tip central se clădesc biserica Sf. Gheorghe din incinta mănăstirii Neamţului şi biserica din satul Trifeşti, din apropierea oraşului Roman. La ambele, împărţirea spaţiului interior corespunde tradiţiei, biserica Sf. Gheorghe avînd chiar bolţile naosului şi pronaosului rezolvate cu ajutorul arcelor diagonale moldoveneşti, apărute în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Faţadele adoptă însă o decoraţie clasicistă. La cea dintîi, faţada vestică, absidele laterale, înscrise în exterior în cîte un rezalit dreptunghiular, şi absida altarului, curbă, sînt marcate de coloane angajate.

O altă concepţie arhitecturală stă la baza bisericilor Banu (1800), datorată unui meşter austriac, « Herr Leopold », Sf. Spiridon (1804—1805) din Iaşi şi bisericii mănăstirii Frumoasa de lîngă Iaşi (1833). Ultimele două, îndeosebi, au o compoziţie care se dezvoltă de-a lungul unei axe longitudinale, manifestînd totodată tendinţa de transformare a bisericii într-un spaţiu unic, principiu opus compoziţiei clasice a bisericii feudale româneşti, care tindea să despartă credincioşii după sexe şi clase sociale, în încăperi diferite. Nava dreptunghiulară, foarte spaţioasă, a bisericii Sf. Spiridon, are ridicată deasupra părţii sale centrale o amplă turlă, rezemată pe

4 – 8. IAŞI. Mănăstirea Frumoasa, înfiinţată de Matei Ghika în anul 1753, devine în cursul deceniilor II-IV un ansamblu unitar, realizat în stilul clasicismului. Biserica construită la cererea lui Grigore Ghika între anii 1833 şi 1836 conservă planul longitudinal, dar interiorul este tratat ca un spaţiu unic, nedivizat. Plastica monumentală a exteriorului include o seamă de elemente specifice palladianismului, curent răspîndit în întreaga Europă.



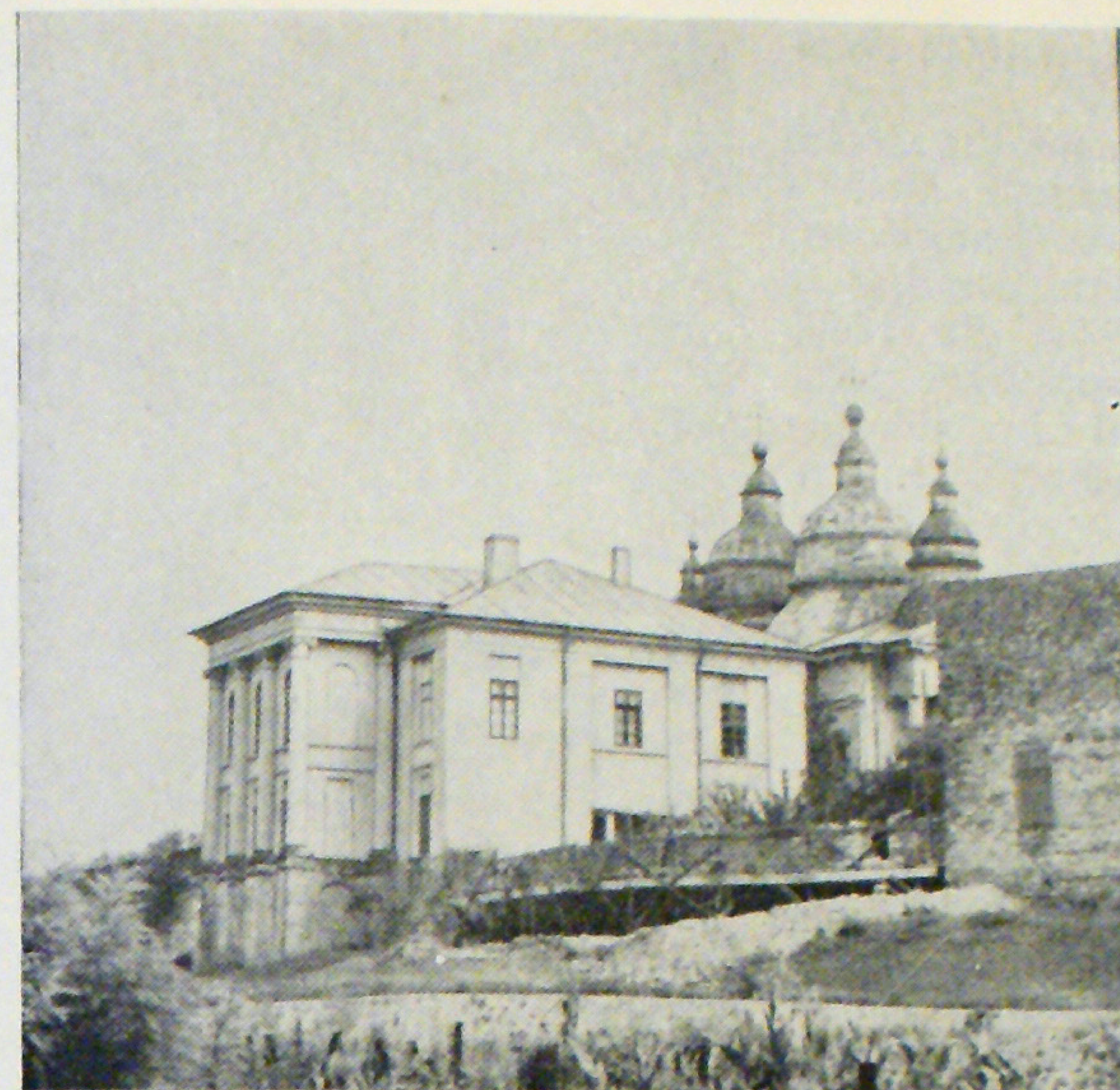
9

un sistem de patru arce cilindrice, două foarte late și două înguste alipite zidurilor longitudinale. În ansamblul ei, clădirea prezintă o compoziție care constituie o soluție de compromis între formula spațială dezvoltată de-a lungul unei axe longitudinale și compoziția de tip central.

În cazul bisericii mănăstirii Frumoasa, diviziunea arhitecturală a spațiului interior, prin introducerea a două cupole, creează iluzia a două compartimente despărțite printr-un arc monumental, amintind diviziunea tradițională a bisericilor în naos și pronaos. Prezența cupolelor este exprimată în exterior prin învelitori speciale care figurează forma complicată și căutată a două coifuri-clopote, completate de două coifuri similare figurate deasupra altarului și a vestibulului (pridvorului). Se resimte aici influența unor modele de învelitori caracteristice bisericilor ucrainiene.

Fațada apuseană este precedată de un portic doric ridicat pe un subasment înalt. Dar ceea ce ilustrează deosebita măiestrie a arhitectului este tratarea fațadelor laterale. Vechea arhitectură religioasă românească fusese o arhitectură de ziduri pline, cu interioare slab luminate, de unde rezulta o atmosferă mistică. Se poate spune că problema principală a tratării fațadelor în arhitectura religioasă era aceea a decorării unor plinuri. În cazul bisericii mănăstirii Frumoasa s-a pus de fapt o problemă similară. Iluzia unei fațade « deschise » este obținută aici prin compartimentarea lor în travee, cu includerea în mijloc a unei ample nișe curbe care anihilează prin jocul de umbre și lumini plinul de zidărie menit să primească descărcarea arcului median ce determină compartimentarea interioară.

9, 10. IAȘI. Mănăstirea Frumoasa. Reședința domnească, denumită « Palatul de peste ziduri » (1818—1819), realizată de arhitectul Martin Kubelka, ilustrează menținerea tipului de casă boerească cu structură tripartită, derivată din arhitectura locuinței populare, în care tradiționalul foișor devine la nivelul parterului un peron de acces, iar la etaj o terasă acoperită. Așezarea construcției pe vechiul zid de incintă, cu încăperi importante orientate către exterior, constituie un procedeu conturat încă cu prilejul edificării unor case post-brîncovenești cum sînt cele de la Comana și Dintr-un Lemn.



10



11

De mare efect plastic este și turnul-clopotniță care marchează intrarea în incinta mănăstirii. Peste registrul inferior masiv, străpuns de gangul intrării, se înalță camera clopotelor, ale cărei fațade sînt decorate cu coloane ionice angajate. Caracterul avîntat, zvelt al arhitecturii turnului este accentuat de învelitoarea de tablă de forma unui bulb alungit.

Dar, odată cu începutul secolului al XIX-lea, expresia clasicismului se recunoaște îndeosebi în arhitectura civilă, către care se îndreaptă marea majoritate a sumelor de bani cheltuite pentru construcții de către clasele conducătoare, interesate în înălțarea unor palate și reședințe reprezentative. Pe de altă parte, clasicismul este asimilat și de arhitectura locuințelor din mahalalele orășenești și uneori de cea a caselor țărănești.

În arhitectura civilă, ca și în cea religioasă, normele clasicismului afectează uneori toate componentele arhitecturii, iar alteori numai aspectele de suprafață, adică îmbrăcămintea ornamentală a interioarelor sau fațadelor.

În ceea ce privește soluționarea funcțiilor în compoziția de plan a palatelor și caselor boierești se pot distinge două categor'i.

În cadrul primei categorii, atestate cronologic pînă în jurul anului 1830, casa adoptă structura tradițională a locuinței boierești autohtone, cu două niveluri. Încăperile de locuit flanchează simetric, la etaj, o mare sală situată în axă; la primul nivel se află, de regulă, încăperile de serviciu. Obișnuitul foișor cu scară a devenit o intrare acoperită, adesea exprimată printr-un portic pe două niveluri, compus cu ajutorul a două ordine suprapuse. În alte cazuri, un șir de coloane susținînd sau nu un fronton marchează accesul, în timp ce scara a fost inclusă în alcătuirea interiorului. S-a menținut și

11. IAȘI. Mănăstirea Frumoasa. Turnul — clopotniță și, totodată, de acces în incintă.

« scosul » închis de pe fațada posterioară, de plan dreptunghiular sau semicircular.

Unul dintre cele mai caracteristice exemple din această serie îl constituie așa-numita « Universitate Veche » din Iași. La origine casa vistiernicului Ion Cantacuzino, clădirea a adăpostit apoi, succesiv, palatul domnesc al lui Alexandru Calimachi (1795—1799) și din 1860, universitatea ieșeană. Din aceeași categorie face parte și casa cunoscută sub numele de « Palatul de pe ziduri », construită între 1818 și 1819 după planurile arhitectului Martin Kubelka pe zidul dinspre nord al incintei mănăstirii Frumoasa lîngă Iași. În București, aceleiași formule îi aparține casa fostă Kretzulescu, azi Muzeul literaturii.

A doua categorie de locuințe specifice etapei clasicismului o alcătuiesc casele și palatele croite conform unor planuri necunoscute anterior, mult mai dezvoltate. O parte dintre ele determină volume unitare, cu spațiile interioare grupate la parter și etaj în jurul unor largi săli centrale.

Un exemplu semnificativ pentru această categorie este fosta casă a vistiernicului Alecu Balș, datînd din jurul anului 1830, edificiu monumental de plan dreptunghiular, cu camere și saloane distribuite la cele două niveluri de ambele părți ale unui mare hol central. Un plan oarecum similar se adoptă pentru palatul din București fost al domnitorului Grigore Ghica al IV-lea, zidit în anul 1822 pe malul lacului Tei.

Unele palate sînt concepute în baza unui plan format din trei aripi așezate în « U ». Cîteodată, aripa principală este situată pe latura din fund fiind precedată, spre stradă, de curtea de onoare, delimitată de celelalte două corpuri. În felul acesta se prezintă palatul clădit după proiectul arhitectului M. Singurov pentru domnitorul Mihai Sturza



12

12, 13. IAȘI. Palatul de factură clasicistă denumit « Vechea Universitate », astăzi sediul Filialei din Iași al Academiei Republicii Socialiste România, construit la sfîrșitul secolului al XIX-lea, a fost inițial casa vistiernicului Ion Cantacuzino, apoi reședință a lui Alexandru Calimachi (1795—1799). Recondiționat în anul 1848, palatul a servit începînd cu anul 1860, drept sediu al Universității ieșene. Compoziția de plan amintește structura tripartită a vechilor case boierești, dar tinda se transformă într-un amplu vestibul peste care se suprapune un salon.

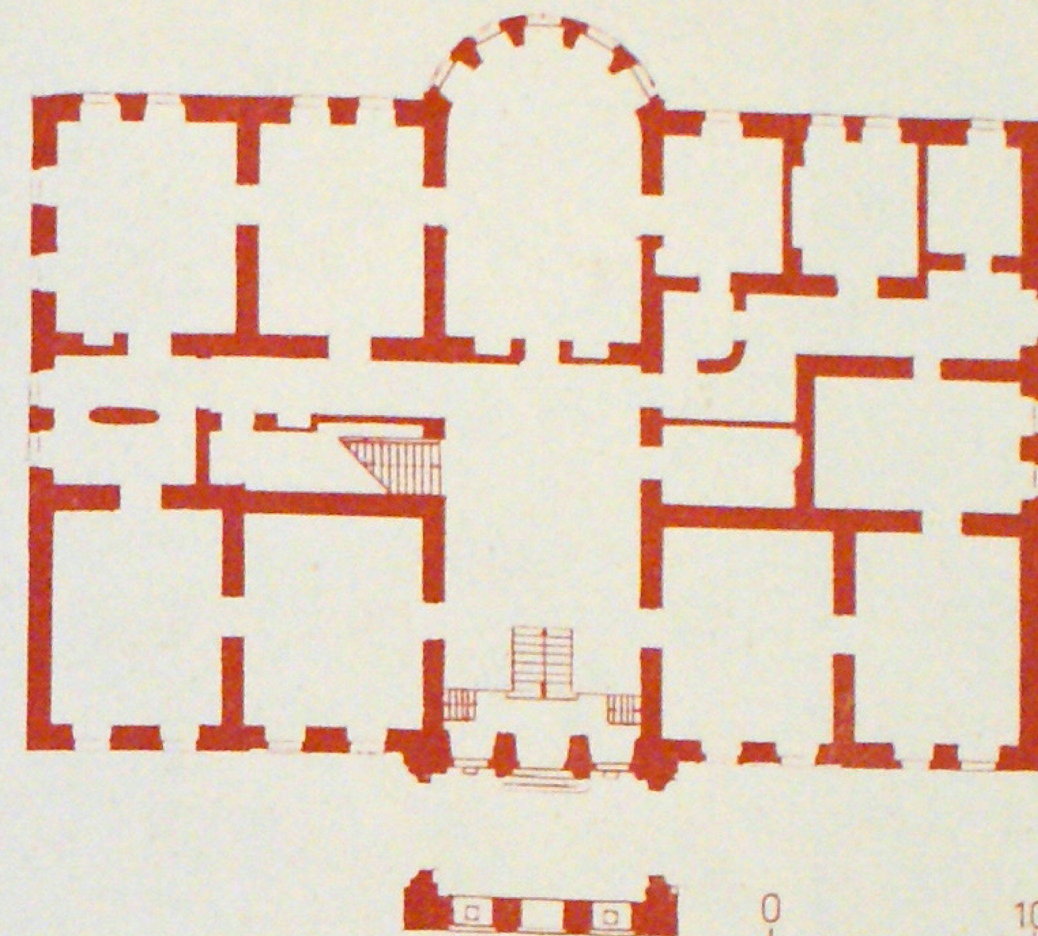
14. IAȘI. Fosta casă a vistiernicului Alecu Balș, construită în jurul anului 1815, astăzi sediul conservatorului « George Enescu », realizată în stilul clasicismului, aparține reședințelor boierești care, sub aspectul organizării funcționale, se depărtează de soluția tradițională, dominanta compoziției devenind un amplu salon a cărui latură lungă se decroșează în fațadă.

15. BUCUREȘTI. Fostul palat Știrbey, astăzi muzeu de artă populară, edificiu de factură clasicistă, realizat în jurul anului 1835 de către arhitectul Sanjouand, a fost modificat în anul 1881 de către arhitectul Hartman care i-a adăugat un corp în formă de turn și etajul decorat cu motivul cariatidelor.



14

13



(1834—1849) la Iași, iar la București, palatul Știrbey de pe calea Victoriei, construit după planurile arhitectului francez M. Sanjouand, în preajma anului 1837 și restaurat de arhitectul austriac Hartmann care a înălțat turnul dinspre nord și a dispus amplasarea celor patru cariatide la ultimul nivel al corpului central.

Pe lîngă aceste clădiri de locuit sînt de menționat două edificii publice cu caracter monumental ridicate în București la mijlocul secolului trecut, ambele dis-



16

16. IAȘI. Palatul domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

15



17



truse de bombardamentele aeriene din 1944: Teatrul Național și palatul Academiei, ulterior al Universității.

Teatrul Național, a fost realizat între 1846–1852 după proiectul arhitectului vienez Josef Heft. De dimensiuni ample în raport cu proporțiile Bucureștiului la acea dată, clădirea adoptă împărțirea interioară tipică teatrului italian urmată de construcțiile de acest gen ale timpului, cuprinzînd un mare foaier și o sală alcătuită din parter, loji și o « galerie ».

Palatul Universității a fost clădit pe latura nordică a pieței cu același nume, între anii 1857 și 1869, după planurile arhitectului Alexandru Orăscu. Modificat între anii 1912 și 1922 prin supraînălțarea cu un etaj, palatul acesta, desfășurat pe orizontală, cuprindea două niveluri, avînd intrarea principală în axă, subliniată de un decroș mai înalt, prevăzut la etaj cu o colonadă ionică tratată sub forma unui ordin colosal și încununată cu un fronton triunghiular.

În Transilvania, apariției clasicismului îi precede stilul empire, care se dezvoltă în jurul anului 1800. Trecerea de la stilul baroc la empire nu s-a făcut brusc, printr-un salt. Barocul transilvănean, care niciodată n-a excelat prin abundență decorativă, progresează în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în direcția simplificării mijloacelor de expresie, precizîndu-se o seamă de elemente de arhitectură și decorație care vor caracteriza empire-ul. Curtea interioară a palatului Bánffy din Cluj (1773–1785), ale cărui fațade exterioare sînt rezolvate după principiile barocului transilvănean, este compusă cu un număr redus de elemente care vor caracteriza empire-ul și poate fi considerată ca una dintre manifestările care preced apariția acestuia.

17. RUGINOASA. Palatul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Construit în anul 1811, palatul își capătă înfățișarea neogotică datorită unei refaceri din anul 1863 datorate arhitectului Johann Brendel.

18. TISMANA. Incinta mănăstirii este refăcută între anii 1844 și 1849 în stil neogotic de către « arhitectonul monastires» Schlatter.

20



18

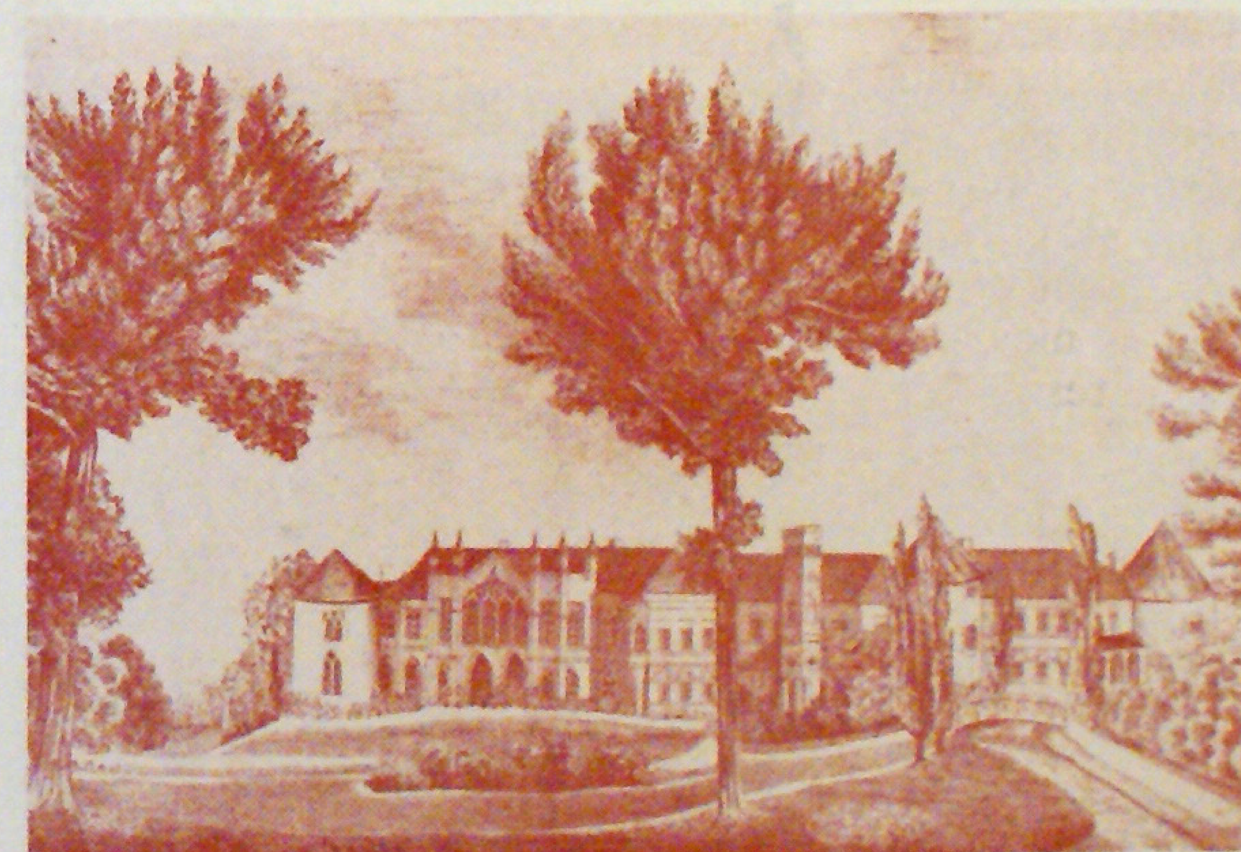


Către 1800, empire-ul ia locul barocului. Dacă acesta din urmă a constituit în vremea cotropirii Transilvaniei de către Habsburgi (1699) reflectarea în artă a reacțiunii bisericii catolice și a monarhiei feudale, apariția empire-ului trebuie pusă în legătură cu orientarea culturii claselor dominante care face eforturi să creeze o aureolă de glorie absolutismului autocrat, prezentat ca un despotism luminat.

Stilul empire se extinde asupra rezolvării plastice a clădirilor cu programe dintre cele mai diferite: palate, instituții publice, locuințe ale burgheziei, pătrunzînd și în arhitectura sătească.

Arhitecții empire-ul renunță la caracterul agresiv al modenaturii barocului, tinzînd să dea realizărilor

21



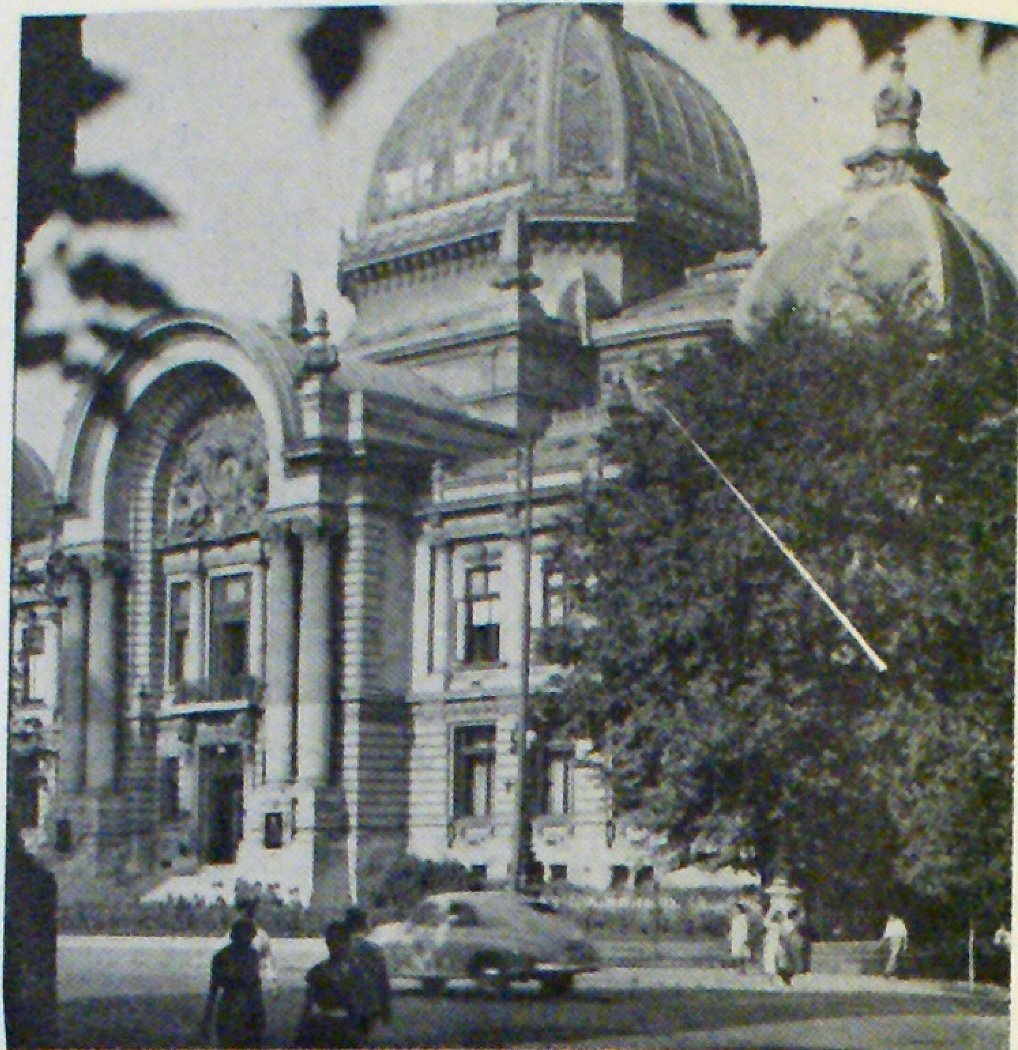
19

19. BUCUREȘTI. Biserica Sf. Gheorghe Nou (1707), ctitoria lui Constantin Brîncoveanu, în urma unui incendiu din anul 1847 este reconstruită de arhitectul Xavier Villacrosse adăugîndu-i-se un pridvor încununat de un turn neogotic, a cărui parte superioară a căzut la cutremurul din anul 1940.

20. HUNEDOARA. Castelul Corvinilor, paralel cu restaurarea sa este îmbogățit în anii 1870–1873 cu elemente neogotice lucrare concepută de arhitectul Francisc Schulz și terminată de arhitectul Steindl.

21. BONȚIDA. Aripa apuseană a vechii incinte a palatului Bánffi este transformată între anii 1830—1840 în stil neogotic de către arhitectul A. Kagerbauer.





22

23

lor un aer senin și festiv. Apare evidentă tendința de a construi imagini arhitecturale cu ajutorul unor scheme simple și logice.

Baza constructivă a empire-ului nu este diferită de cea a barocului. Diferă numai plastica decorativă, care se caracterizează prin folosirea unui vocabular alcătuit din cîteva elemente: pilaștri, aparținînd de obiecei unui ordin colosal, care împart fațadele în travee, coloanele galeriilor interioare, utilizarea cu precădere a ordinului ionic cu volutele legate prin ghirlande sau a unui ordin compozit, ancadramente simplificate, balustrade de piatră înfățișînd motivul unui lanț etc.

Palatul Toldolági-Korda, construit la Cluj între anii 1801 și 1807 de către arhitectul Carlo Justi, constituie un exemplu caracteristic stilului empire. Clădirea se desfășoară în jurul unei curți de formă pătrată, avînd două dintre cele patru aripi incomplete. Cele două fațade libere, către stradă, înfățișează o succesiune de travee marcate cu ajutorul unui ordin ionic colosal, împărțirea în registre orizontale realizîndu-se cu ajutorul unui bandou care figurează motivul lanțului. O expresie plastică la fel de simplă aparține și curții interioare: la parter o succesiune de arcade iar la etaj o galerie deschisă cu coloane ionice care susțin un antablament.

Cu mijloacele aceluiași stil, este soluționată fațada clădirii Liceului Piariștilor, construit în anul 1827 la Cluj. Peste un subasment tratat în bosagii, care corespunde parterului, se ridică două caturi împărțite în travee printr-un ordin colosal. În linii generale, arhitectura respiră caracterul sobru și festiv propriu empire-ului transilvănean.

Arhitectura clasicismului în Transilvania, care se dezvoltă în deceniile al III-lea și al IV-lea ale secolului

22. BUCUREȘTI. Institutul de Medicină și Farmacie, construit în anul 1902 de arhitectul Louis Blanc.

23. BUCUREȘTI. Palatul Casei de Depuneri, construit între anii 1896—1900 de arhitectul Louis Gottereau.

al XIX-lea, se dezbracă de orice surplusuri decorative care ies din limitele limbajului strict al ordinelor clasice.

Ca și în Moldova și Țara Românească, în Transilvania procedeele clasicismului sînt aplicate pentru rezolvarea celor mai variate programe de arhitectură.

Un exemplu de clasicism în arhitectura religioasă îl constituie biserica monumentală din Satu Mare (1786—1789), acoperită de o mare cupolă și precedată de o colonadă prinsă între două turnuri, adăugate în 1837.

În arhitectura locuinței nobiliare, un exemplu de clasicism îl constituie noul palat al familiei Kornis din Mănăstirea, ridicat alături de vechiul castel în stilul Renașterii. Palatul reprezintă o construcție de dimenisuni relativ reduse, precedată de o colonadă, asemenea unei prispe, tratată aici la o scară monumentală. Din arhitectura instituțiilor publice se impune a fi menționată clădirea Consiliului Popular al orașului Cluj-Napoca (arh. Anton Kagerbauer), clădire construită în al cincilea deceniu al secolului al XIX-lea, a cărei fațadă, prin interpretarea unor formule de compoziție ale Renașterii italiene timpurii, iese din limitele unității de stil caracteristice clasicismului, alunecînd spre eclectism. În schimb, se distinge prin caracterul său clasicist gangul de acces, tratat ca un propileu flancat de o colonadă dorică.

Un interes deosebit, ca manifestare a clasicismului în arhitectura de locuințe a burgheziei, îl prezintă casa Zsombory din Cluj. Construcția are patru aripi, grupate în jurul unei curți interioare cu două axe de simetrie. Laturile ei opuse au o compoziție similară, deosebită pentru fiecare dintre axe. Fațada principală prezintă o succesiune de coloane dorice grecești angajate.

Clasicismul s-a manifestat așadar, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atît în arhitectura eclesiastică și nobiliară cît și în cadrul programelor ai căror beneficiari erau reprezentanții burgheziei orășenești sau micii tîrgoveți; de asemenea a pătruns în ambianța arhitecturii țărănești.

În deceniile al cincilea și al șaselea ale secolului al XIX-lea, în arhitectura țărilor române își fac apariția unele manifestări ale curentului romantic. Acesta din



24



25

24. BUCUREȘTI. Palatul Băncii Naționale a Republicii Socialiste România a fost realizat între anii 1883 și 1885, în inima centrului istoric, după planurile arhitecților Albert Galleron și Cassien Bernard, pe locul unui han, clădit din inițiativa domnitorului Șerban Cantacuzino (1678—1688).

25. BUCUREȘTI. Palatul Justiției, conceput de arhitectul A. Ballu, a fost realizat între anii 1890 și 1895 pe malul drept al Dîmboviței după care, atît proiectarea interioarelor cît și urmărirea execuției au fost preluate de către arhitectul Ion Mincu, căruia i se datorează elaborarea formelor spațiului reprezentativ al clădirii, așa-numita « sală a pașilor pierduți ».

urmă a reprezentat, în arhitectura europeană, reflectarea reacțiunii ideologiei feudale în epoca revoluțiilor burgheze. În arhitectura romantismului se manifestă o tendință de glorificare a trecutului, mai precis a stilurilor evului mediu, opunîndu-le curentului vremurilor moderne, adică clasicismului, care urmărea, cum s-a mai spus, să întruchipeze în domeniul arhitecturii, rațiunea pe care o invocau ideologii burgheziei pentru a condamna obscurantismul, considerînd orînduirea feudală perimată.

Fără îndoială că și arhitectura curentului romantic din țara noastră constituie pe de o parte, în anumite limite, reflectarea aceleiași reacțiuni a feudalismului împotriva forțelor progresiste ale societății, dar, în același timp, s-a datorat și modei, influențate de evoluția arhitecturii europene. De aceea, adoptarea romantismului în edificii ai căror beneficiari erau reprezentanții celor mai diverse pături sociale nu trebuie să fie privită ca expresie a unei poziții estetico-ideologice de clasă. Orientarea curentului romantic către trecutul medieval se manifestă în țara noastră, ca și în alte țări, prin preluarea necritică a unor elemente de arhitectură feudală, cu precădere din cea gotică. Clădiri de programe dintre cele mai diferite, ca de pildă palate, locuințe burgheze, gări, spitale etc., adoptă, indiferent de destinația lor, o falsă decorație de creneluri, turnulețe și alte detalii caracteristice arhitecturii militare feudale.

Primele manifestări ale neogoticului se înregistrează aproape concomitent în Țara Românească la palatul construit în anii 1831—1832 la București pentru postelnicul Costache Șuțu, după planurile arhitecților Vitul și Konrad Schwink, și în Transilvania, la aripa vestică



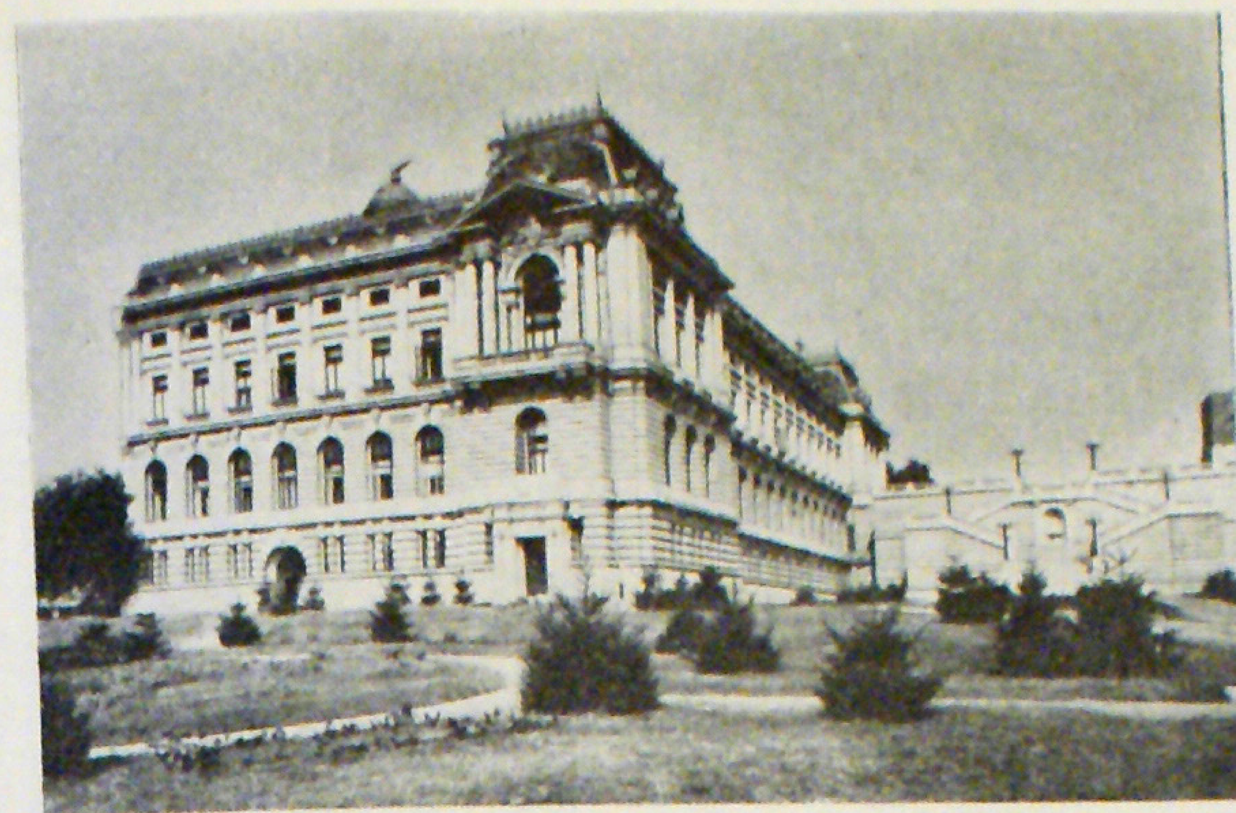
◀ 26



27

26. BUCUREȘTI. Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România. Clădirea a fost construită între anii 1894 și 1900, în inima centrului istoric al orașului, pe un teren ocupat succesiv de casele marelui agă Constantin Bălăceanu (sec. XVII-lea), de hanul Constantin Vodă, construit de domnitorul Constantin Mavrocordat (sec. al XVIII-lea), distrus de un incendiu în anul 1847, și de o sală de spectacole dărîmată în anul 1877. Pe locul rămas liber arhitectul Alexandru Săvulescu proiectează și realizează Palatul Poștelor, transformat ulterior în muzeu.

29

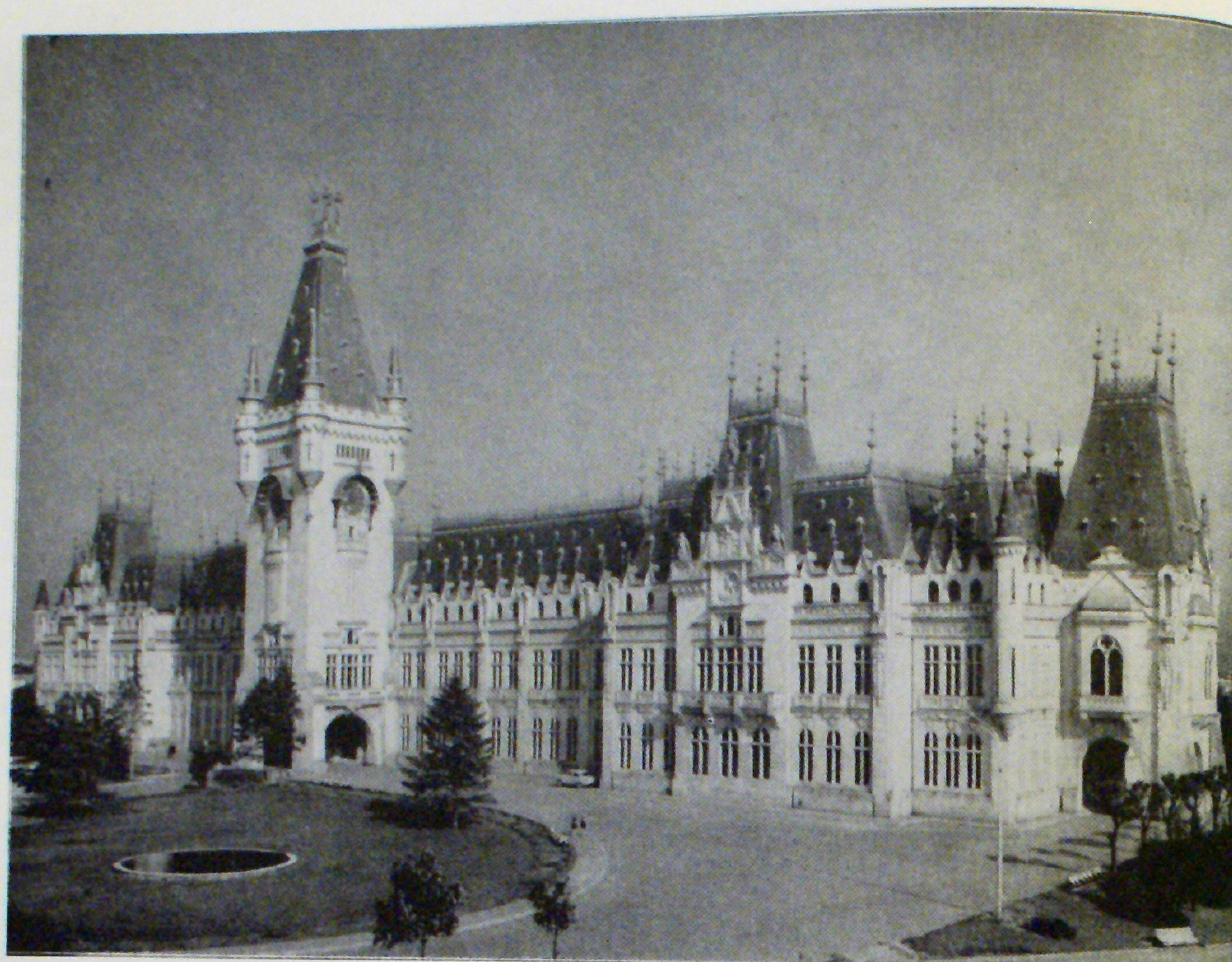




27, 28. BUCUREȘTI. Atheneul Romîn, spre deosebire de alte edificii monumentale ale epocii, incluse în structura centrului istoric, se construiește în marginea de nord a orașului într-o zonă ocupată anterior de livezi, iar apoi de un metoh al Episcopiei Rîmnicului. Sala Atheneului își datorează forma fundațiilor deja realizate ale unui manej al Societății Ecvestre Române. Autorul clădirii terminate în 1888, arhitectul Albert Galleron, secondat de arhitectul Constantin Băicoianu, i-a dat o amprentă pronunțat clasicistă (colonada porticului de acces preia proporțiile ordinului porticului de nord al Erechteionului).

29. BUCUREȘTI. Palatul Marii Adunări Naționale (1907) este construit după planurile arhitectului Dimitrie Maimarolu pe locul clădirii Adunării Obștești.

28

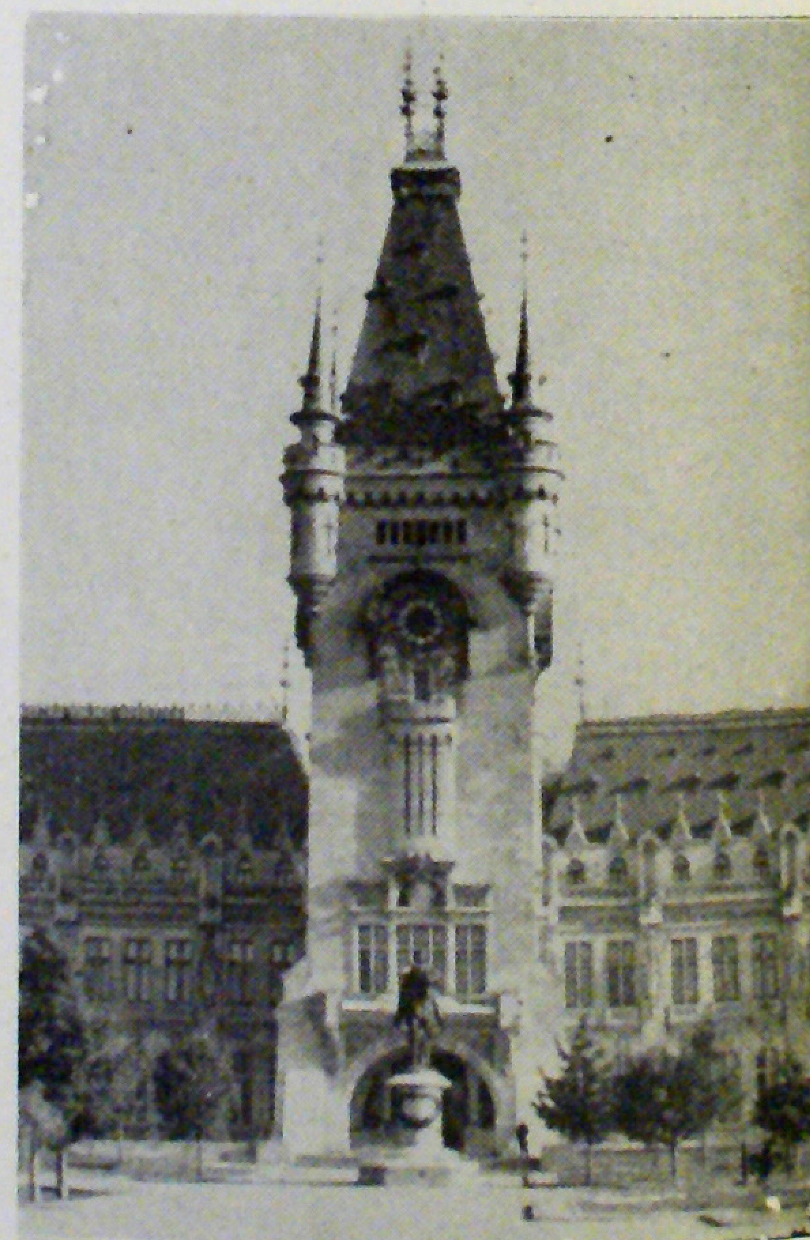


30

31



32





33



34

a castelului Bánffy din Bonțida, reclădită între anii 1830 și 1840 după proiectul arhitectului Anton Kagerbauer.

Palatul Șuțu din București, azi Muzeul de istorie a orașului, nu diferă ca organizare funcțională de clădirile clasiciste, cu același program, iar elementele neogotice, cu excepția celor opt turnuri de contur octogonal care se decroșează din planul fațadelor laterale, două cîte două, se grefează pe o compoziție de fațade de caracter clasicist.

De spiritul romantismului se leagă și refacerile neogotice întreprinse în timpul domniilor lui Gheorghe Bibescu (1842—1848) și Barbu Știrbey (1849—1853) la diverse monumente religioase din Țara Românească:

Procesul de urbanizare specific sfîrșitului secolului al XIX-lea a condus la edificarea în diferitele orașe ale țării a unor palate administrative care tind să reediteze rolul simbolic al primăriilor medievale în cadrul sitului urban.

30 — 32. IAȘI. Palatul Culturii, inițial palat administrativ, a fost construit după planurile arhitectului I. D. Berindei între anii 1890 și 1926, pe locul vechiului palat domnesc.

33. ARAD. Palatul politico-administrativ realizat de arhitecții Ödöleth Lekhner și Ferencz Pékker (sf. sec. al XIX-lea).

34, 35. ORADEA. Palatul politico-administrativ, realizat între anii 1899 și 1904 de arhitectul Kálmán Rimanoczy.

35



mănăstirile Bistrița, Dealul, Tismana, Cozia, Arnota, Antim etc., refaceri executate de arhitectul Ioan Schlatter sau sub supravegherea sa. Stilul neogotic capătă răspîndire și în arhitectura clădirilor publice și a locuințelor diferitelor pături orășenești, unde dăinuie pînă în deceniile al șaptelea și al optulea, asimilînd și unele elemente clasiciste, ceea ce îi accentuează caracterul eclectic. Dintre exemplele reprezentative, sînt de remarcat fostul spital militar de pe str. Știrbey Vodă, arsenalul armatei din Dealul Spirei, locuința fostă a bancherului Liebrecht, apoi a mareșalului Filipescu, azi Casa Universitarilor, toate din București, cazarma Copou din Iași (1852—1875), gara centrală din același oraș, palatul domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la Ruginoasa, reconstruit în 1863, după planurile arhitectului german Johann Brandel, cărora li se adaugă o serie de clădiri răspunzînd unor programe dintre cele mai diverse, în orașe ca: Pitești, Ploiești, Craiova, Botoșani, Roman, Galați, Focșani, Alba-Iulia, Brașov, Oradea etc.

Lucrările urbanistice reprezintă în Principatele Române o preocupare cu totul nouă. Evoluția tîrgurilor și orașelor românești medievale nu a urmat un plan prestabilit. Adesea ele s-au transformat din nou în așezări rurale, pierzîndu-și treptat importanța pe care o dobîndiseră. Neînzestrate cu întărituri, tîrgurile cuprindeau în general construcții din materiale perisabile, mai ales de lemn, iar trama ulițelor ca și dispunerea caselor erau lipsite de ordine.

Dacă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea se întîlnesc în Moldova și Țara Românească unele încercări de a controla dezvoltarea așezărilor orășenești și de aliniere a clădirilor, primele măsuri de amenajare urbanistică sînt întreprinse abia începînd cu al treilea deceniu al secolului al XIX-lea și, mai ales, odată cu punerea în aplicare a Regulamentelor Organice.

Acestea prevedeau înființarea Eforiilor orășenești, menite să coordoneze lucrările edilitare, întocmirea de planuri cadastrale, deschiderea unor noi căi de circulație, interzicerea clădirilor din lemn și înlăturarea celor în ființă și încurajarea construcțiilor de cărămidă sau piatră ce nu puteau fi însă realizate fără avizul Eforiei.

În Țara Românească au fost sistematizate în această perioadă fostele raiale turcești, Brăila și Giurgiu, și s-au construit orașele Turnu-Severin, Alexandria și Turnu Măgurele, majoritatea proiectelor fiind semnate de inginerul Moritz von Ott și de arhitectul Xavier Villacrosse.

Urmînd exemplul Țării Românești, domnitorul Moldovei Mihai Sturza (1834—1849) restructurează orașul Galați, pe care îl face porto-franco și construiește, totodată, o șosea de la Galați, pe valea Siretului, pînă în Bucovina.

Despre București și Iași concentrînd, fără îndoială, cele mai importante eforturi edilitare din Principate, mărturiile călătorilor străini consemnează îndeosebi alăturările contrastante pe care le oferea înfățișarea acestor orașe: « . . . cele mai păcătoase colibe lîngă palate în stilul cel mai nou și lîngă vechi biserici de stil bizantin . . . », notează Moltke, un oaspete al domnitorului muntean Alexandru Ghica (1834—1842).

În Transilvania și Banat sînt atestate, de asemenea, în această perioadă, susținute preocupări urbanistice, manifestate atît prin apariția unor norme constructive, vizînd alinierea caselor și amenajarea unor piețe, cît și prin proiectarea unor noi cartiere în orașe ca: Oradea, Cluj, Arad, Timișoara.

În urma unirii Principatelor (1859) și cuceririi independenței țării față de Imperiul Otoman (1877), dezvoltarea capitalismului generează un proces de urbanizare a centrelor orașelor care se îmbogățesc cu clădirile monumentale ale noilor instituții ale burgheziei. Un proces similar se produce în Transilvania.

La realizarea acestor clădiri lucrează arhitecți străini și români care fac tot mai mult apel la arhitectura eclectică promovată de școala academismului francez, fenomen determinat de intrarea României în orbita relațiilor



36

36. **IAȘI.** Teatrul Național (1896), opera arhitecților Felner și Helmer.



37

37. **BUCUREȘTI.** Muzeul George Enescu, organizat în fostul palat Cantacuzino (1898—1900), lucrarea arhitectului I. D. Berindei, reprezintă sub aspectul plasticii exterioare trecerea de la eclectism la stilul 1900.



38

38. **SINAIA.** Clădirea fostului Cazinou (înc. sec. al XX-lea), realizată de arhitectul Petre Antonescu, păstrînd unele elemente ale arhitecturii academice franceze, este contaminată ca plastică de evoluția stilului 1900.



39

39. **TIMIȘOARA.** Clădirea fostului Liceu al Piariștilor (1905), proiectată de arhitectul Szekely.



40

40. **TIMIȘOARA.** Clădirea fostului Palat Lloyd (1912), astăzi rectoratul Institutului politehnic.



41

economice și culturale cu țările capitaliste din occidentul Europei.

Eclectismul se manifestă fie prin recurgerea la un anumit stil istoric, fie prin folosirea unor elemente aparținînd unor stiluri diferite.

Printre clădirile din București care, fie că se păstrează, în mare, în cadrul unei unități stilistice, fie că, deși, au un caracter eclectic mai pronunțat, se disting totuși prin calități funcționale și estetice, sînt Palatul Băncii de Stat, construit între 1883–1885 după planurile arhitecților Cassien Bernard și Albert Galleron, și

41, 42. BUCUREȘTI. « Bufetul de la Șosea », proiectat de Ion Mincu în anul 1889 pentru « Cîrciuma românească » de la Expoziția Internațională de la Paris, realizat în București (1892), reprezintă o tentativă de a crea o arhitectură românească modernă pe baza interpretării formelor tradiționale, în care se simte totuși influența unor arhitecturi de factură orientală cunoscute de arhitect cu prilejul călătoriilor sale de studiu.

42



44, 45. GALAȚI. Palatul administrativ (1904), realizat de Ion Mincu, reprezintă una dintre tentativele sale de a crea o arhitectură monumentală românească. Întrucît clădirea se situa ca scară într-o altă categorie de valori cantitative decît arhitectura de locuințe, Mincu părăsește modelele oferite de acest din urmă program, socotite, poate, de el inadecvate unui proces de monumentalizare, situîndu-se pe linia reprezentanților stilului 1900 de a crea forme inedite, fără a se elibera însă de o anumită amprentă a impresiilor sale iberice.

Palatul Ateneului, construit după planurile arhitectului Albert Galleron (1886–1888), Palatul Justiției de arhitect A. Ballu, definitivat în ceea ce privește interioarele de arhitectul Ion Mincu; Palatul Casei de Depuneri (C.E.C.) (1896–1900) și Palatul Bibliotecii Centrale Universitare (1891–1895; 1914) realizate de arhitectul Paul Gottereau. Arhitectul Louis Blanc construiește în București Palatul Ministerului Agriculturii (1896) și Palatul Institutului de Medicină și Farmacie (1902), iar la Iași, Palatul Universității A. I. Cuza (1896). Arhitecții Felner și Helmer, specialiști în arhitectura clădirilor de spectacole, realizează Teatrele Naționale de la Iași (1896), Oradea (1900) și Cluj (1906). Menționăm, de asemenea, la Iași, clădirea Mitropoliei, la care lucraseră într-o primă etapă, începută în 1833, Gustav Freiwald, Bucher și, se pare, Gheorghe Asachi, clădire terminată însă abia în 1887 de arhitectul Alexandru Orăscu. Dintre arhitecții români educați la școala academismului francez, I. N. Socolescu realizează Palatul Justiției din Craiova (1890); Al. Săvulescu, Palatul Poștelor din București (1900); arh. Dimitrie Maimarolu, Palatul Marii Adunări Naționale (1907) și Casa Centrală a Armatei (1912); arh. Șt. Burcuș Palatul Bursei, astăzi Biblioteca Centrală de Stat (1910); arh. I. D. Berindei construiește la Iași Palatul Administrativ, azi Palatul Culturii (1907), iar la București Palatul Cantacuzino, azi Muzeul « George Enescu » și Casa Asan, azi Casa Oamenilor de Știință (1914); după planurile arhitectului Petre Antonescu, care se va manifesta cu precădere ca promontor al arhitecturii de forme naționale, se construiește Cazinoul de la Sinaia.



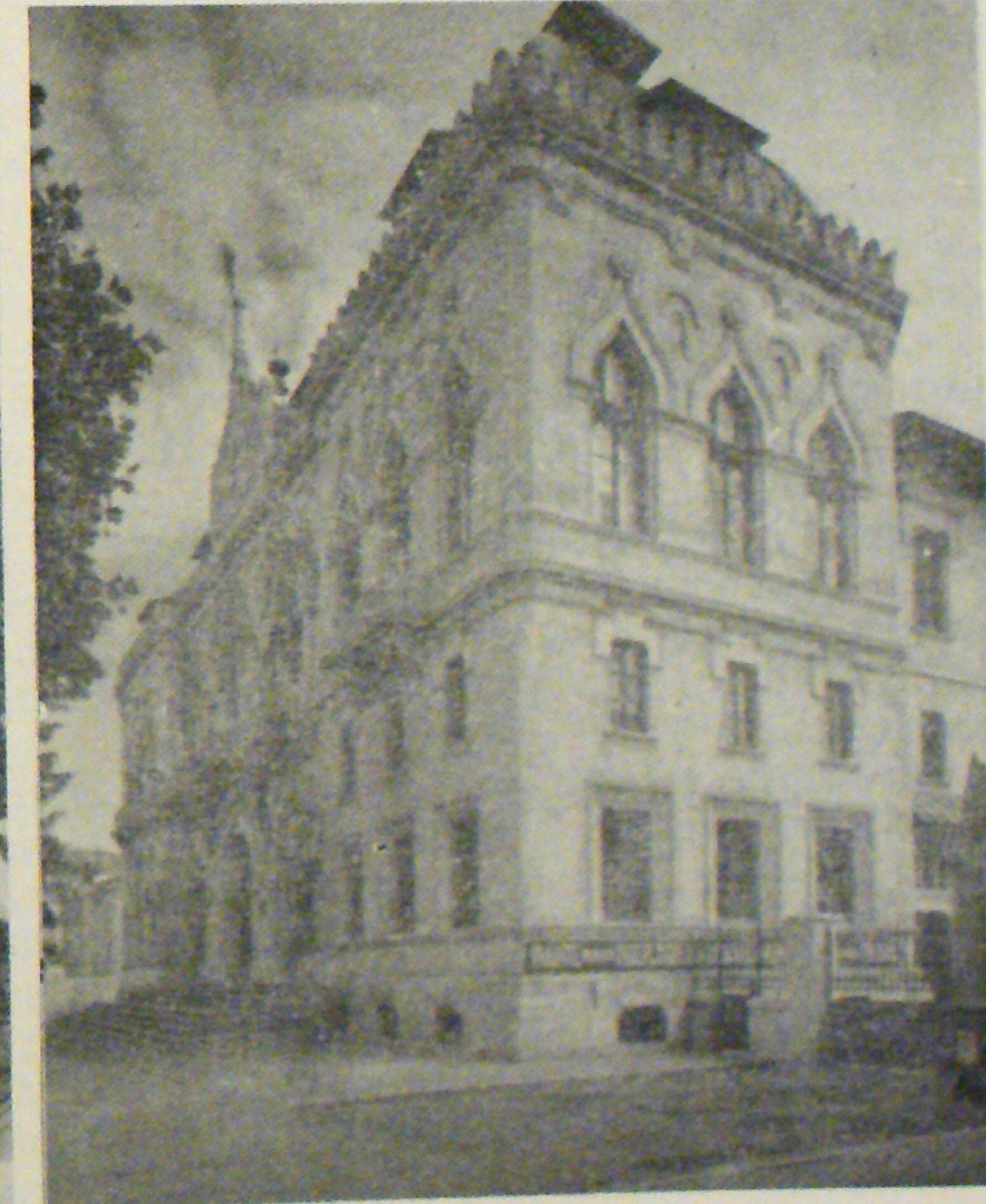
43

43. BUCUREȘTI. Casa fostă Lahovary (1886), astăzi în componența spitalului G. Cantacuzino, rezultat al transformării unei clădiri preexistente, constituie prima încercare a lui Ion Mincu de a prelucra formele arhitecturii tradiționale, în scopul obținerii unui stil al arhitecturii românești moderne.

44

45







46

În Transilvania, unde predomină de asemenea eclectismul, se remarcă prin calitățile lor arhitecturale, pe lîngă teatrele din Cluj-Napoca și Oradea, menționate mai sus, clădirea Universității « Babeș Bolyai » (1872) și actualul Palat al Culturii din Cluj-Napoca, clădirea Consiliului Popular Județean din Arad și cea din Oradea (1899—1904).

Odată cu desfășurarea procesului istoric de constituire a națiunii române se cristalizează și cultura națională a poporului român. Idealurile democratice ale revoluției de la 1848, avîntul patriotic al luptei pentru independență au rămas vii în sînul culturii românești din a doua parte a secolului al XIX-lea prin operele multor cărturari, scriitori și artiști: Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Cezar Bolliac, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Mihai Eminescu, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu.

În patrimoniul acestei culturi se înscrie opera teoretică și realizările practice ale arhitectului Ion Mincu (1852—1912), fondatorul școlii naționale a arhitecturii românești.

Principala trăsătură a personalității creatoare a lui Ion Mincu o constituie înțelegerea justă a valorii obiective a arhitecturii populare românești și a celei monumentale vechi. Atașamentul său față de popor și tradițiile sale, care îl situează pe linia ideologiei democraților revoluționari participanți la revoluția de la 1848, stă la baza luptei pe care o desfășoară prin viu grai, în scris și prin opera sa arhitecturală împotriva orientărilor cosmopolite, în domeniul arhitecturii, ale vîrfurilor claselor dominante.

47



Prețuirea arhitecturii tradiționale, poziția sa îndreptată împotriva arhitecturii de import cît și înrîurirea concepțiilor înaintate ale vremii l-au condus pe Mincu către concluzia practică de a încerca crearea unui stil național care să corespundă noilor programe și noilor cerințe ale societății, constituind o dezvoltare pe o nouă treaptă a tradițiilor vechii arhitecturi românești. Mincu considera, într-un autentic spirit romantic care nu are nimic de-a face cu moda romantică, patrimoniul arhitectural al trecutului ca fundament pe care se sprijină dezvoltarea creației contemporane. El a respins însă preluarea mecanică, copierea elementelor vechii arhitecturi. Diferitele sale aprecieri teoretice cît și opera sa arată că Mincu a surprins una dintre legile comune dezvoltării oricărui domeniu al producției materiale sau spirituale omenești și anume că noul nu se naște din nimic, ci se bazează pe o dezvoltare anterioară, pe o acumulare, că fiecare treaptă nouă, negînd pe cea precedentă, nu constituie o rupere a continuității dezvoltării, ci reprezintă reluarea celei precedente pe un plan superior.

Cele mai valoroase creații ale lui Ion Mincu se disting prin următoarele calități incontestabile: căutarea unei expresii plastice adecvate folosirii materialelor locale și tehnicii de construcție tradiționale; folosirea unor procedee clasice de compoziție care se exprimă prin planuri echilibrate, cu o dominantă clar precizată, în jurul căreia gravitează funcțiuni dependente, prin masele volumelor construite, armonios proporționate, prin fațade cu ordonanțe regulate și un raport potrivit între plinuri și goluri.

Mincu prelucrează sub aspect estetic elemente constructive — stîlpi, coloane, arce, streșini — interpretînd formele vechii arhitecturi românești, fără a recurge la copieri sau la măriri la scară. Elementele de arhitectură elaborate de Mincu apar ca forme noi, originale, crescute organic în raport cu scara redusă a vechii arhitecturi românești. Asemenea meșterilor epocii brîncovenești, Mincu îmbogățește vocabularul plastic al arhitecturii românești prin încorporarea în compozițiile sale și a unor elemente elaborate pe baza



48

46—49. BUCUREȘTI. Clădirea fostei Școli centrale de fete este clădită după proiectul lui Ion Mincu în anul 1880. Autorul grupează funcțiunile programului care, pe lîngă încăperile tipice pentru o clădire de învățămînt de acest fel (săli de clasă, cancelarie, sală de festivități), incorporează un cămin și o cantină, în jurul unei curți, ceea ce îi permite să preia scara și echilibrul incintelor tradiționale. Galeria înconjurătoare cu arcade și raportarea acesteia la plinurile etajului arată modul în care Mincu, inspirîndu-se din arhitectura autohtonă, transfigurează motivele preluate integrîndu-le în compoziții influențate de procedeele arhitecturii clasice și renascentiste.

49





50



51

interpretării arhitecturii clasice. Producțiile lui Ion Mincu se adresează privitorului într-un limbaj familiar, avînd aerul deschis și primitor al realizărilor arhitecturii populare.

Prima lucrare realizată de Mincu, pe baza interpretării formelor arhitecturii românești, a fost casa construită pentru generalul Lahovary (1886). Streașina puternică, peronul de acces tratat ca un pridvor cu stîlpi sculptați ce susțin arce în acoladă, friza bogată din faianță policromă dau clădirii un pronunțat caracter autohton.

Lucrînd în 1889 la proiectul « Cîrciumii românești » destinate Expoziției Internaționale de la Paris, proiect realizat mai tîrziu în București (1892) și cunoscut sub denumirea « Bufetul de la șosea », Mincu compune o imagine arhitecturală inspirată de casele populare și boierești cu pridvoare și scări exterioare. Mincu concepe un foișor original cu coloane înalte de lemn care susțin arce înalte, trilobate, terminate în acoladă. Către foișor duce o scară exterioară protejată de o poală lăsată a acoperișului. Timpanele arcelor sînt decorate cu ornamente de ceramică smălțuită multicolor, inspirate de ornamentația pictată și sculpturală a arhitecturii brîncovenești, precum și cu butoni de faianță puternic reliefați. Stîlpii care susțin arcadele nu sînt o simplă mărire la scară a celor întîlniți în arhitectura populară, ci constituie forme intermediare între stîlpul de lemn și coloana de piatră.

50, 51. BUCUREȘTI. Casa fostă Monteoru, renovată de Ion Mincu între anii 1887 și 1889 i-a oferit prilej arhitectului să valorifice acumulările realizate cu prilejul studiilor de la Școala de arte frumoase de la Paris, realizînd întreaga arhitectură a interioarelor în spiritul școlii academice franceze de orientare eclectică.

Una dintre cele mai valoroase lucrări ale lui Ion Mincu o constituie Școala Centrală de Fete. Clădirea are o concepție de plan clasică, dezvoltîndu-se în jurul unei curți interioare cu arcade. Echilibrul armonios al maselor construite, raportul dintre cele două registre ale fațadelor, despărțite printr-un brîu, raportul dintre plinuri și deschideri, punerea în valoare a detaliilor sculptate în piatră sau a decorației de ceramică policromă, prin proiectarea acestora pe cîmpuri albe de zidărie, conferă clădirii, alături de rezolvarea judicioasă a funcțiunilor, o valoare plastică deosebită.

Ion Mincu a urmărit în mod conștient crearea unei arhitecturi românești monumentale. Pe linia acestor încercări se plasează edificarea Palatului Administrativ din Galați (1904) și a Băncii Comerțului din Craiova (1906).

Opera lui Mincu nu este lipsită de contradicții. Subordonarea față de gustul clientului particular nu i-a permis, în toate cazurile, să meargă pe linia arhitecturii naționale. Alături de lucrările de inspirație autohtonă, Mincu execută lucrări de orientare eclectică cum sînt Casa fostă Monteoru (1887—1889) și Casa fostă Vernescu, aceasta din urmă de fapt fiind o refacere (1887—1889). Privind arhitectura românească veche exclusiv ca o ramură dezvoltată din arta bizantină, Mincu considera că mijlocul realizării unei arhitecturi monumentale românești este inspirația din arhitectura bizantină. Poate că această concepție face ca proiectul nerealizat al Palatului Comunal al Capitalei să aibă o plastică oarecum greoaie, neîntîlnită în celelalte opere ale sale.

Mincu a construit puțin. Talentul și orientarea sa nu au găsit sprijin din partea guvernării burghezo-moșierești. El nu și-a văzut realizate principalele sale proiecte și a fost îndepărtat de la înfăptuirea unor lucrări importante, cum a fost, de pildă, însăși clădirea Școlii de Arhitectură, unde era profesor.

La începutul secolului al XX-lea se manifestă tendința de a încorpora curentul de arhitectură națională în domeniul culturii oficiale promovate de stat. Forțarea componentei plastice a arhitecturii, ca purtătoare a unei anumite concepții estetice, conduce la copierea mecanică a formelor vechii arhitecturi, preluate adesea din faze de stagnare sau regres. Ca urmare, se dezvoltă o arhitectură « neoromânească » cu caracter arhaizant, caracterizată prin imagini supraîncărcate cu elemente decorative, care frînează rezolvarea corectă a funcțiunilor și a structurii și nu are nimic comun cu freamătul de viață ce străbate întreaga arhitectură.

Totuși, ca urmare a talentului, a poziției realiste datorate stăpînirii meseriei, înțelegerii funcțiunilor utilitare primordiale ale arhitecturii, o seamă de arhitecți se sustrag în realizările lor, în parte sau total, caracteristicilor negative arătate, realizînd opere valoroase.

Desfășurîndu-și activitatea în paralel cu activitatea lui Ion Mincu din ultimii ani ai vieții sale, arhitectul Petre Antonescu (1873—1965), dotat cu o puternică personalitate artistică, urmărește să meargă pe un făgaș personal, elaborînd formule plastice originale.



52

52. BUCUREȘTI. Casa fostă Vernescu, renovată de Ion Mincu între anii 1887 și 1889, în sensul refacerii integrale a interioarelor după propriile sale proiecte, prin amploarea intervenției capătă valoarea unei creații originale.

53. BUCUREȘTI. Palatul Muzeului de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România a fost proiectat de arhitectul N. Ghika-Budești cu destinație inițială de muzeu și realizat între anii 1912 și 1936, fiind completat cu o nouă aripă (1965—1966).

53





54



55

Lucrările sale, clădirea Consiliului Popular al Municipiului București (1906—1912), Banca de investiții, fostă Marmorosch Blank (1915—1923), Palatul administrativ din Craiova, o serie de locuințe, unele de dimensiuni monumentale etc., arată o cunoaștere profundă a vechii arhitecturi, vigoare și îndrăzneală în interpretarea diferitelor motive tradiționale.

Arhitectul N. Ghica-Budești (1869—1943) s-a apropiat de vechea arhitectură românească de pe pozițiile unui om de știință care privește elaborarea noii forme arhitecturale în funcție de posibilitățile de prelucrare a materialelor, de cerințele vieții contemporane.

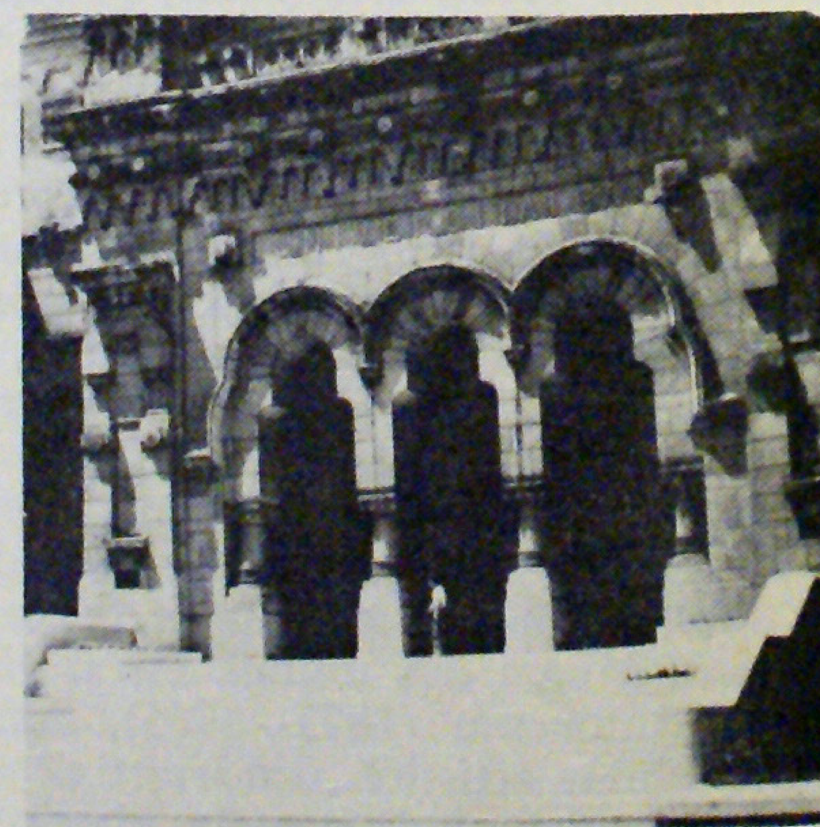
Pentru realizarea plastică a construcțiilor cu caracter monumental (lucrarea sa cea mai importantă este clădirea realizată între 1912—1939, în prezent Muzeul de Istorie a Partidului), arhitectul N. Ghica-Budești se adresează selectiv elementelor vechii arhitecturi care includeau în sine posibilitatea monumentalizării lor, folosește materiale aparente, excluzînd ornamentele în tencuială și supraabundența decorativă, păstrează suprafața zidului neatinsă, limitîndu-se la tratarea decorativă a elementelor constructive cum sînt arcele, ancadramentele etc.

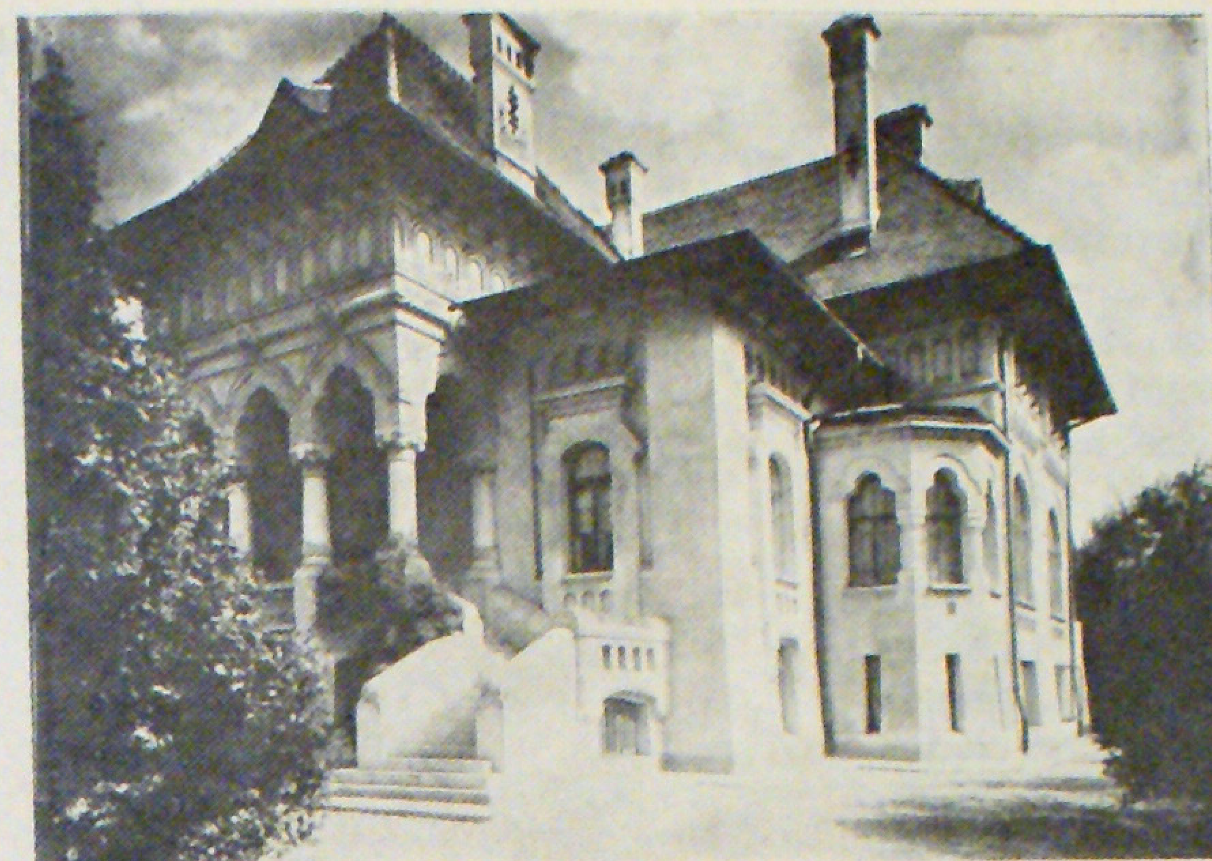
Arhitectul Grigore Cerkez (1851—1927) a apelat, îndeosebi, la tradiția arhitecturii vremii brîncovenești, ale cărei motive le-a reeditat cu o anumită fidelitate. Născută printr-un proces de sinteză, arhitectura brîncovenească are un dublu caracter, popular și umanist, prin legătura sa, pe de o parte, cu soluțiile tradiționale ale pridvoarelor, foișoarelor, prispelor și, pe de altă parte, cu Renașterea. Aceste caracteristici s-au transmis în bună măsură și lucrărilor lui Grigore Cerkez: clădirea Școlii de Arhitectură, azi Institutul de Arhitectură «Ion Mincu» (1912—1927), casa fostă Disescu etc. Factorul hotărîtor care determină calitatea plastică a

54, 55. BUCUREȘTI. Palatul Institutului de Arhitectură «Ion Mincu», proiectat de arhitectul-inginer Grigore Cerchez, s-a realizat între anii 1912 și 1927.

56. GALAȚI. Palatul Justiției (1911—1923), astăzi sediul Universității, este realizat de Grigore Cerchez sub influența manierei arhitectului Petre Antonescu.

56





57



58

arhitecturii sale rezidă în mare măsură în alegerea surselor de inspirație, în valoarea prototipului pe care și l-a ales.

Arhitectul Cristofy Cerkez (1872—1955), în cea mai mare parte a lucrărilor sale, construcții modeste ca amploare, a interpretat o variantă decorativă a arhitecturii civile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Excepție face casa-muzeu Dr. Minovici, care are alte surse de inspirație. Scara redusă a clădirilor pe care le-a proiectat, apropiată de cea a vechilor locuințe boierești de la sate sau de tîrgoveți, le-a scutit de efectele monumentalizării forțate, la care au recurs alți arhitecți în procesul de elaborare a unor clădiri de amploare. Deosebita sensibilitate a arhitectului în stabilirea proporțiilor și elaborarea detaliilor, caracterul optimist al imaginilor, dau lucrărilor sale o valoare plastică evidentă.

În alte cazuri, natura unor programe, în virtutea cerințelor de economie, ca și gustul și talentul arhitecților au impus o anumită limită a desfășurării decorative, ducînd prin aceasta la evitarea unor trăsături negative ale stilului neoromânesc.

Arhitectura școlii neoromânești se încadrează în curentul general european al artei 1900. Această apreciere este susținută atît de obiectivele ideologice ale acestei școli, comune cu cele ale artei 1900, cît și de mijloacele artistice comune de realizare a lor. Dacă cele dintîi vizează o ruptură cu canoanele academiste și istoriscimul arheologic, cele din urmă constau în investigarea unor izvoare folclorice în scopul elaborării unui stil național.

Stilul 1900 se manifestă și în Transilvania, unde arhitecți de orientare secesionistă, inspirîndu-se din folclor, în care motivele românești și maghiare se integrează, au căutat să producă o formulă modernă de stil neomaghiar. Această orientare secesionistă cunoaște două etape, aidoma stilului 1900 din celelalte țări europene. Prima, caracterizată prin motive curbilinii și florale, cu o durată pînă către anii 1906—1907, este reprezentată de arhitecții Jakob Dezsö și Komor Marcell, autorii clădirii «Vulturul Negru» din Oradea (1907—1908) și arhitecții Munkácsy, Lech și Zichy

57. BUCUREȘTI. Casa fostă Oprea Soare, astăzi restaurantul «Bucur», realizată de arhitectul Petre Antonescu.

58. BUCUREȘTI. Palatul Consiliului Popular al Municipiului București, destinat inițial Ministerului Lucrărilor Publice, construit după planurile arhitectului Petre Antonescu între anii 1906 și 1910.

59. BUCUREȘTI. Palatul Băncii de Investiții, proiectat de Petre Antonescu ca sediu al Băncii Marmorosch Blank și realizat între anii 1915 și 1923.

59



care au realizat la Tg. Mureş fosta Primărie, azi sediul Consiliului Popular Judeţean, şi Palatul Culturii (1913). A doua etapă a secesiunii, situată la începutul celui de al doilea deceniu al secolului, caracterizată prin forme geometrice şi sobrietate decorativă, este ilustrată de arhitecţii Kos Karoly, Thoroczkai Wigand Ede, autori ai unor clădiri din Cluj şi Tg. Mureş, Löbl Ferenc, fraţii Vágó, László şi József, care au activat îndeosebi în Oradea.

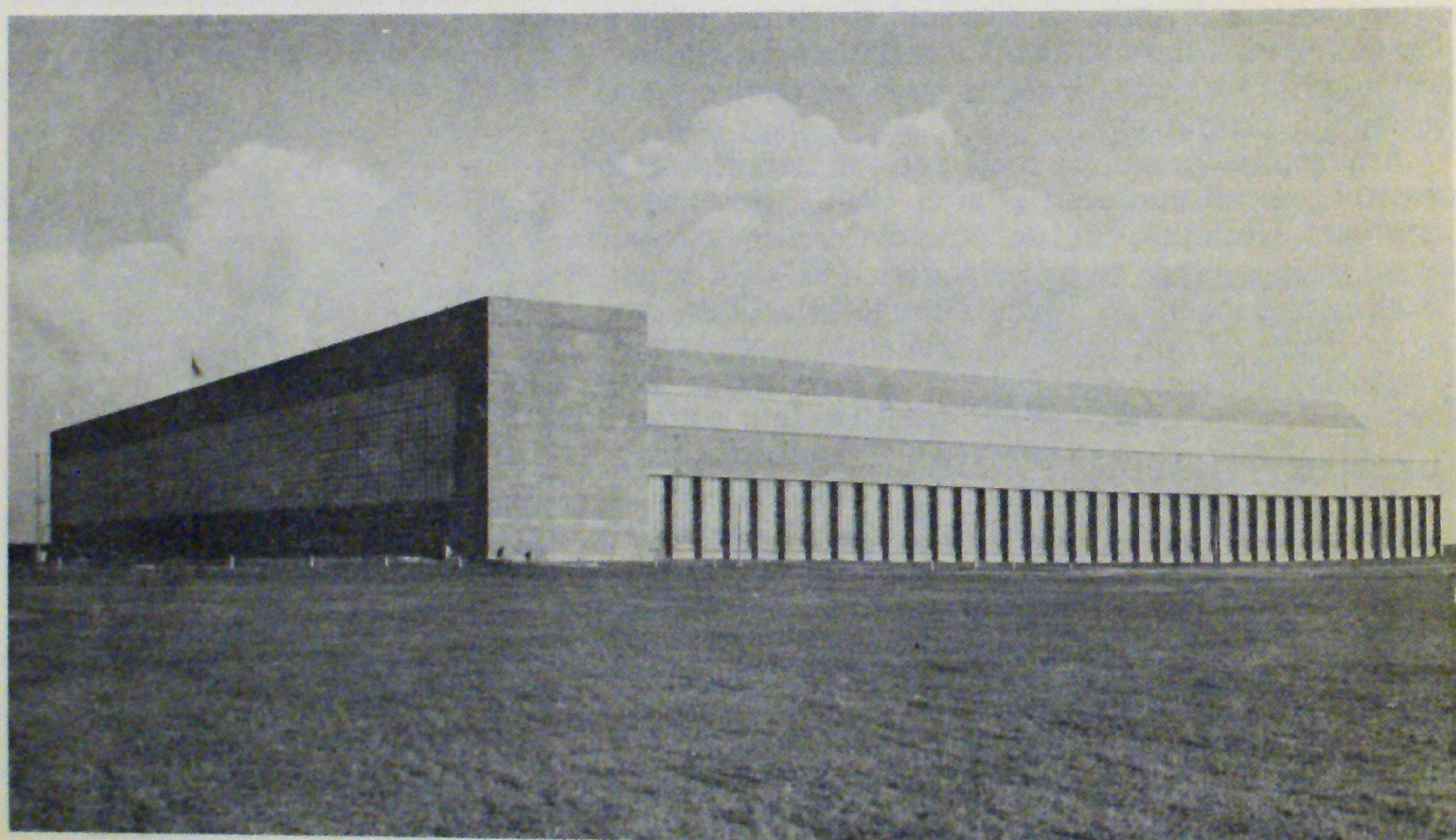
În afara acestor manifestări autohtone ale stilului 1900, arhitectura vermii este influenţată de variantele sale europene. În vechiul regat predomină variantele occidentale: franceză, belgiană şi olandeză. Celei franceze i se datorează Cazinoul din Constanţa (1907—1910) realizat de Daniel Renard, ca şi hotelul Athenée Palace din Bucureşti (1914). Totuşi se întîlnesc şi clădiri influenţate de Sezession şi Jugendstil. În Transilvania predomină influenţa variantelor din centrul Europei: Sezession vienez, Jugendstil german sau arta 1900 de la Budapesta care se pot recunoaşte în lucrările arhitecţilor Löbl, Vágó şi Rimánoczy.

În lumina considerentelor prezentate, creaţia lui Mincu şi şcoala pe care a generat-o nu mai pot fi privite ca o reacţie într-o ţară est-europeană împotriva înscrierii arhitecturii sale în evoluţia arhitecturii europene, ci, dimpotrivă, ca o variantă a unui demers european de factură progresistă, ca o înscriere, în continuare, a arhitecturii româneşti în procesul de dezvoltare al arhitecturii europene.

Dăinuirea în timp a şcolii neoromâneşti îi va schimba însă caracterul. După întreruperea provocată de primul război mondial, activitatea în domeniul arhitecturii în România perioadei interbelice se va desfăşura pe fondul confruntării dintre orientarea tradiţionalistă şi tendinţele arhitecturii moderne afirmate pe plan mondial.

« Istoricismul « estetizant » de ieri face loc unui raţionalism viril împins de o cuceritoare dragoste pentru noua raţiune de viaţă: industrializarea.
... Acest nou orizont creat construcţiei a fost deschis de estetica simplificatoare a utilitarismului care cere: „Standardizarea".
(M. IANCU, Arhitectura de mîine, Contimporanul, nr. 61/1925)

« Cînd construcţia noastră va armoniza nevoile noastre sociale cu expresia arhitectonică... vom face artă românească modernă şi aceasta s-ar putea să fie fără ocniţe, fără contraforţi şi poate şi fără vrejuri de ipsos în jurul ferestrelor şi pe sub streaşini, şi va putea, poate, să aibă mai multă asemănare cu ceea ce se face şi în alte ţări ».
(Arhitectura, 4/1935).



ARHITECTURA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE. TRADIŢIONALISM ŞI MODERNISM

Deşi arhitectura sfîrşitului secolului al XIX-lea s-a menţinut, din punctul de vedere al procedeelor de construcţie şi al plasticii într-un cadru tradiţional, materialele şi tehnicile noi îşi făcuseră loc într-o seamă de lucrări inginereşti încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Halele turnătoriei « Lemaître », azi « Timpuri noi » (1864), halele fabricii de zahăr Chitila (1876), peronul Gării de Nord (1878) au fost executate cu structură din metal. În anii 1890—1895, ing. Anghel Saligny a realizat din metal podul peste Dunăre de la Cernavodă, în anii 1913—1915 halele fabricii Semănătoarea, iar în anul 1919 hala de carne şi peşte din Piaţa Unirii. Nu a întîrziat să-şi facă apariţia nici betonul armat, utilizat, şi acesta, în construcţii de caracter industrial. În anul 1889, ing. Anghel Saligny a construit silozurile din Constanţa, folosind piloţi şi radieri din beton armat. Prima construcţie civilă în care s-a utilizat un schelet de beton armat a fost hotelul Athenée Palace, realizat în 1912 de inginerul Théophile Bradeau. Este a 31-a construcţie din lume în care s-a recurs la sistemul « Hennebique ».

Activitatea constructivă, care stagnase în timpul războiului, este reluată în intervalul dintre anii 1922 şi 1928, o perioadă de relativă stabilizare a capitalismului în România. Din punct de vedere stilistic, arhitectura de după război este o continuare a orientării curentului neoromânesc. Acum se desăvîrşesc o seamă de lucrări întrerupte din timpul războiului, cum este Banca de Investiţii (fostă Marmorosch Blank, 1915—1923), opera arh. P. Antonescu, sau palatul Muzeului de Artă Naţională de pe şoseaua Kisselef, început în anul 1912 după proiectele arh. N. Ghika-Budeşti, şi terminat abia în anul 1939. Poate că edificarea acestor lucrări prestigioase a contribuit la menţinerea stilului românesc în actualitate. Acum se ridică o a doua generaţie de arhitecţi adepţi ai curentului, între care Toma T. Socolescu, Constantin Iotzu, Paul Smărăndescu, Statie Ciortan, I.D. Trajanescu, Gh. Simotta. Paralel cu realizarea a numeroase clădiri de locuit de tip vilă, destinate păturilor superioare şi mijlocii ale societăţii, se trece la o arhitec-

BUCUREŞTI. Uzinele Republica (1935—1936), proiectate de arhitectul Horia Creangă.



1

În arhitectura curentului neoromânesc de după primul război mondial se precizează tendința către manierism, rezultat al soluționării expresiei pe baza cîtorva rețete, cărora li se sustrag, într-o anumită măsură, realizările de valoare ale unor arhitecți.

1. BUCUREȘTI. Muzeul de artă populară « Dr. M. Minovici », inițial clădire de locuit (1914). Arhitectul Cristofi Cerchez adoptă o compoziție de volume specifică arhitecturii neoromînești postbelice, cu numeroase decroșuri și decalări pe verticală, generînd un joc agitat al învelitorilor înalte.

2, 3. BUCUREȘTI. Clădirea de locuit de pe str. Remus, înscriindu-se în tendințele curentului neoromânesc, se distinge totuși prin adecvarea expresiei la cerințele funcțiunii. Arhitectul Cristofi Cerchez, autorul clădirii, face apel pentru soluționarea plasticii exterioare la motivul său preferat, decorarea fațadelor cu pilaștri și ornamente vegetale de origină brîncovenească, reinterpretate sub influența arhitecturii otomane sau balcanice din secolul al XVIII-lea, orientare decorativă reprezentată cu strălucire de Casa Mavrogheni (« Salonul ambasadorilor »), încorporată de către Hanul lui Manuc.

tură de case de raport în care, pentru îmbrăcarea fațadelor, se folosește același vocabular arhitectural. În fine, clădirile unor instituții, îndeosebi administrațiile financiare și percepțiile, care îndeplinesc politica fiscală a statului, proiectate de arhitectul Statie Ciortan, sînt « îmbrăcate » după aceeași modă, fără a deveni prin aceasta mai plăcute contribuabililor.

În această perioadă postbelică se manifestă cu pregnanță scăderile curentului: forțarea funcțiunii și a construcției de dragul efectelor plastice, recurgerea la un vocabular de forme datorat unor faze de involuție ale arhitecturii medievale românești, excesul decorativ.

Unii contemporani, arhitecți și critici de artă au sesizat aceste contradicții ale arhitecturii neoromânești. Încă în anul 1916 arhitectul Ștefan Ciocîrlan scria în revista « Arhitectura »:

« Mincu, înainte de a închide ochii, nu și-ar fi închipuit ca stilul românesc să alunece cu pași năpraznici spre decadență. Coloane masive ce reamintesc Egiptul antic sau epoca de scădere a școlii romantice creștine, arcuri butucănoase, frînte în mai multe locuri, chei, de un cubaj ce trece de cîte un metru cub de piatră . . . Ornamente ce par ad-literam copiate din așa-zisele lucrări de traforaje . . .

Detalii ce au aerul a se întrece unul pe altul în cuvîntul de ordine dat: greoi, greoi, arhigreoi și ca final, întreaga concepție, toată legată cobză, de cîte una sau mai multe frînghii groase.

Tare ne e teamă că acest ultim element decorativ: frînghia, de care s-a uzat și s-a abuzat atît, timp de mai

2



3



bine de un sfert de veac, să nu ajungă să strîngă de gît și sărmana noastră artă românească.

Să se spună fără patimă . . . dacă noaptea trecînd pe lîngă unele din aceste clădiri nu ai senzația stranie de a te aștepta dintr-un moment într-altul să vezi zburînd de din dosul coloanelor sau arcadelor vreo bufniță sau liliac și să te duci cu gîndul fără voie . . .

Cum? Atelierele artiștilor noștri sînt așezate în mijlocul unui cimitir? . . . Lucrările lor se fac în miez de noapte, la licărirea unor candele?

Tineri artiști, înaintați . . . Ridicați pavăza, intrați în arenă . . . Înainte, însă aruncați-vă ochii și priviți lung, serios, micul giuvaer, Bufetul de la Șosea, opera maestrului Mincu ».

Cu toate acestea, talentul, competența profesională a unor arhitecți fac ca opera lor să se sustragă într-o măsură caracteristicilor negative ale curentului. Mai mult decît atît. În lucrările unor maeștri consacrați ai stilului, cum este P. Antonescu sau C. Iotzu, se manifestă o tendință de modernizare a arhitecturii.

Palatul Facultății de drept (1935), realizat de arh. P. Antonescu, reprezentînd ca plan și volume o compoziție de factură academică, are fațadele și unele interioare tratate în spiritul unui clasicism modernizat, iar sediul Institutului de Istorie N. Iorga, de același autor, nu păstrează nimic din vocabularul stilurilor istorice.

În clădirea de locuințe și birouri din Craiova, denumită « Casa Albă », de arh. C. Iotzu, se limitează considerabil decorația, iar sediul Ministerului Justiției (1929—1932) și Casa Armatei din Brașov sînt soluționate de același autor ca fațadă în spiritul unui clasicism simplificat, amintind primele clădiri cu structură de beton armat realizate în Occident. La o soluție similară recurg arhitecții Florea Stănculescu, Leonida Plămădeală și Radu Udroiu cînd proiectează palatul Institutului agronomic din București.



4

4. BUCUREȘTI. Clădire de locuit de tip vilă de pe str. Cîmpia Turzii proiectată de Cristofi Cerchez.

5. BUCUREȘTI. Sediul unei administrații financiare de circumscripție (arh. Statie Ciortan) oferă un exemplu de standardizare a expresiei în baza unui vocabular stilistic limitat.

6. BUCUREȘTI. Palatul Consiliului Popular al sectorului 1, construit între anii 1927 și 1936. Arhitecții N. Georgescu și G. Cristinel fac un ultim demers îndreptat către realizarea unei arhitecturi monumentale de stil românesc, facilitat de resursele oferite de un program de primărie.

5



6

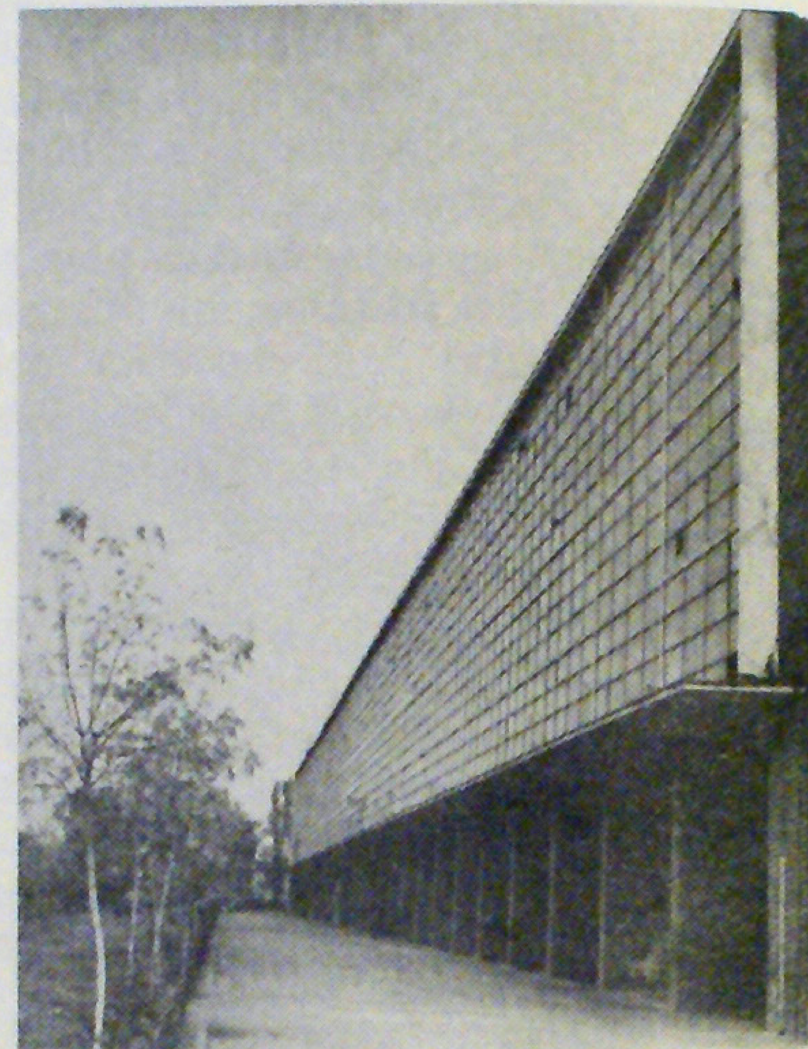




7

7. BUCUREȘTI. Palatul Facultății de drept (1935), azi sediul Universității, opera arhitectului Petre Antonescu, este soluționat sub aspect funcțional pe baza unui partiu academic, iar sub aspect plastic printr-o sugerare a formelor de arhitectură clasică.

8. BUCUREȘTI. Fabrica de țevi (1936–1938), astăzi Uzinele Republica. Horia Creangă, autorul clădirii, paralel cu soluționarea corespunzătoare a dotărilor sociale, realizează un « înveliș » de o înaltă valoare estetică, pe deplin adecvat procesului tehnologic, ceea ce echivalează, la noi în țară, cu nașterea arhitecturii moderne destinate industriei.



8

Către sfîrșitul crizei economice din anii 1929—1933 apar semnele unor reînnoiri stilistice în arhitectură, formulate pe plan teoretic în revista Contimporanul apărută la 3 iunie 1922. Publicația face cunoscute atît ideile, cît și realizările arhitecturii moderne din Europa și S.U.A., care găsesc în persoana arhitectului Marcel Iancu un entuziast susținător. Acesta construiește în anul 1930 o clădire de locuit cu parter și etaj, situată pe șoseaua Kiseleff nr. 49, realizată în spiritul curentului funcționalist, care devine un manifest al noii arhitecturi. În anul următor, 1931, arhitectul Horia Creangă își adjudecă concursul pentru clădirea societății ARO, un program complex cuprinzînd locuințe, birouri și o sală de cinematograf de 1 200 locuri, azi « Patria ». Înscrisă cu măiestrie pe un teren situat la o intersecție de străzi în unghi ascuțit, clădirea anunță transformarea arterei nord-sud a Capitalei într-o demonstrație a arhitecturii moderne.

Înviorarea economiei capitaliste după criza din anii 1929—1933 determină realizarea într-un timp relativ scurt a cîtorva clădiri de producție: uzine metalurgice, oțelării, fabrici de vagoane și de avioane. Ele vor prilejui utilizarea unor materiale noi — oțel, beton armat, sticlă — cît și definirea unei expresii plastice adecvate acestora.

În anul 1933 arh. G.M. Cantacuzino, în pofida unor experiențe academice anterioare, construiește prima hală de montaj la I.A.R. Brașov, extinsă apoi, în anii 1937—1938, în colaborare cu arh. Octav Doicescu.

Același Octav Doicescu construiește între anii 1933 și 1938, la Florești-Prahova, uzinele chimice de cauciuc Victoria (foste Banloc), apoi hangarele de aviație Siliștea de la Buzău. În anul 1935 se desfășoară la București construcția atelierelor Grivița C.F.R., proiectate de arh. Marica Cotescu. Între anii 1935—1939, Horia Creangă, dezvoltînd cele două hale construite de Nicolae Petculescu în anul 1929, realizează o uzină modernă, fostă « Malaxa », astăzi « 23 August », concepută ca un ansamblu pe un front de 600 m. Halelor modulate pe 34×120 m, li se adaugă pavilionul de administrație,

Născută în procesul utilizării noilor materiale și tehnici în cadrul construcțiilor necesare industriei, arhitectura modernă debutează în România în arhitectura de locuințe individuale destinată unor beneficiari dispuși să accepte ruptura cu prejudecățile stilistice, pentru ca apoi să se extindă asupra tuturor programelor.

laboratore, cantina, grupurile social-sanitare. În apropiere de această uzină, între anii 1936—1938, Horia Creangă construiește fabrica de țevi, azi uzina « Republica », reprezentînd un unic volum de peste un milion m³ pe un plan dreptunghiular de 200×320 m.

Programul industrial realizat cu noile materiale și tehnici de construcție devine din acest moment program conducător în arhitectura contemporană. Arhitectura civilă se va dezbăra de reminiscențele stilurilor istorice, înscriindu-se unitar în dezvoltarea arhitecturii moderne.

Terenul cîștigat de arhitectura modernă stîrnește o reacție puternică a unor oficialități, filozofi, arhitecți, oameni de artă, legați de orientarea neoromânească.

Arhitectura de stil național și cea modernă, definite una în raport cu cealaltă, apar, respectiv, ca o orientare tradiționalistă și una modernistă. Amîndouă au ca esență absolutizarea uneia dintre componentele raportului între tradiție și inovație. Amîndouă, în ultimă analiză, capătă în arhitectură caracterul unui fenomen plastic. Apreciind rolul progresist al arhitecturii moderne, revoluționar chiar, nu se poate face abstracție de limitele sale: negarea unei legități fundamentale a arhitecturii ca fenomen, continuitatea. Arhitectura modernă din naștere poartă racila modernismului.

Ar fi greșit să se creadă că pătrunderea modernismului în arhitectură s-ar datora exclusiv noilor materiale și procedee de construcție. După cum în cadrul curentului tradiționalist exista o unitate între literatură, artă plastică și arhitectură, aceeași unitate de concepție exista în cadrul orientării moderniste între cele mai



9

67. BUCUREȘTI. Casa de pe aleea Alexandru 12 (1932–1933), proiectată de arhitectul Horia Creangă, marchează extinderea arhitecturii moderne, în domeniul locuinței unifamiliale, de tip vilă, pînă de curînd dominat de formule arhaizante. Fațada spre stradă este străpunsă la parter de o friză orizontală vitrată, corespunzătoare încăperilor destinate activităților cotidiene, iar plinul înalt al etajului, dormitoarelor luminate lateral.

10



68. BUCUREȘTI. Imobilul « Patria » cu locuințe, birouri și cinematograf (1931), realizat pe baza unui proiect al arhitectului Horia Creangă din anul 1929, se situează printre cele mai reprezentative manifestări ale arhitecturii moderne din România. Operînd asupra soluției de volume, autorul i-a asigurat clădirii un rol urbanistic special, în desfășurarea arterei principale nord-sud a Capitalei.



11. BUCUREȘTI. Clădirea hotelului « Ambasador », proiectată de arhitectul A. Culina.

variate manifestări ale artei și culturii. Sub aspect politic tradiționaliștii susțineau un regim totalitar de tip fascist, moderniștii se păstrau în limitele democrației burgheze. Amîndouă curentele exprimau cerințele ideologice ale unor pături ale burgheziei.

Conflictul pe plan teoretic între tradiționalism și modernism capătă o deosebită violență. Tezelor moderniste, care vor găsi în criticul Eugen Lovinescu principalul lor purtător, expuse cu calm și urbanitate, privind imposibilitatea oricărei reluări sau continuări a moștenirii culturale (nu poate exista o pictură românească modernă ca o continuare a celei bizantine, o arhitectură citadină, născută din arhitectura culei), tradiționaliștii opun aspecte de critică profesională care se împletesc cu insinuări xenofobe și naționaliste. Haosul de după război, democrația burgheză, ar fi cauzele apariției modernismului ca « stil al înstrăinării » sau chiar al străinilor, un stil « fără patrie și dumnezeu » promovat de capitaliști neautohtoni, în neconcordanță cu « sufletul românesc ».

« Cînd privești de la Universitate spre Piața Romană sau din Piața Romană spre Universitate », se poate citi în revista « Arhitectura » 7/1937, « ai impresia unui antrepozit gigantic, unde lăzile de mărfuri s-au suprapus pînă la imposibil . . . Cum poate vorbi un asemenea stil de geniul particular al neamului nostru . . . ? »



12. BUCUREȘTI. Imobilul polivalent cu apartamente, magazine și birouri de pe calea Victoriei, construit în anii 1937 și 1938 după planurile arhitectului Horia Creangă. Apartamentele sînt organizate pe trei laturi ale unei curți interioare, cea de a patra latură fiind ocupată de un corp de birouri.

Creatori de valoare au reușit să se sustragă caracteristicilor negative ale orientării moderniste, marcînd prin contribuția lor aspecte de progres în evoluția sa, și, totodată, să depășească limitele ambelor curente în conflict.

Orientarea modernă a arhitecturii românești își arată adevărata sa măsură în cadrul programelor civile, iar arhitectul Horia Creangă este personalitatea care o întruchipează. La Brașov, pe un amplasament situat la limita incintei medievale, H. Creangă, în colaborare cu arh. Haralambie Georgescu, realizează clădirea hotelului Carpați, unul dintre cele mai reușite exemple, din întreaga practică europeană, de inserție a unei clădiri moderne într-un context istoric. La București, după proiectele sale se execută imobilele de pe Bd. N. Bălcescu 35, str. Corneliu Botez 3 bis, str. Lt. Lemnea 12, Calea Victoriei 91—93, Piața Cosmonauților 5A și casa de pe Aleea Alexandru 4, cele trei din urmă realizate împreună cu H. Georgescu, în persoana căruia găsește un tovarăș de idei și un colaborator de aceeași talie. La cele de mai sus se adaugă casa construită la Deva pentru Dr. Petru Groza.

Întreaga operă a lui Horia Creangă se caracterizează prin caracterul rațional al soluțiilor funcționale și constructive, prin unitatea facturii sale estetice. Plastica arhitecturală, o expresie fidelă a componentelor funcțio-

13. BUCUREȘTI. Imobilul cu locuințe și birouri de pe B-dul. Magheru (1935—1937) proiectat de arhitectul Duiliu Marcu pentru Casa de credit și asigurări a magistraților, exprimă în cele două fațade libere ale sale funcțiile rezidențială și administrativă pe care le cuprinde.

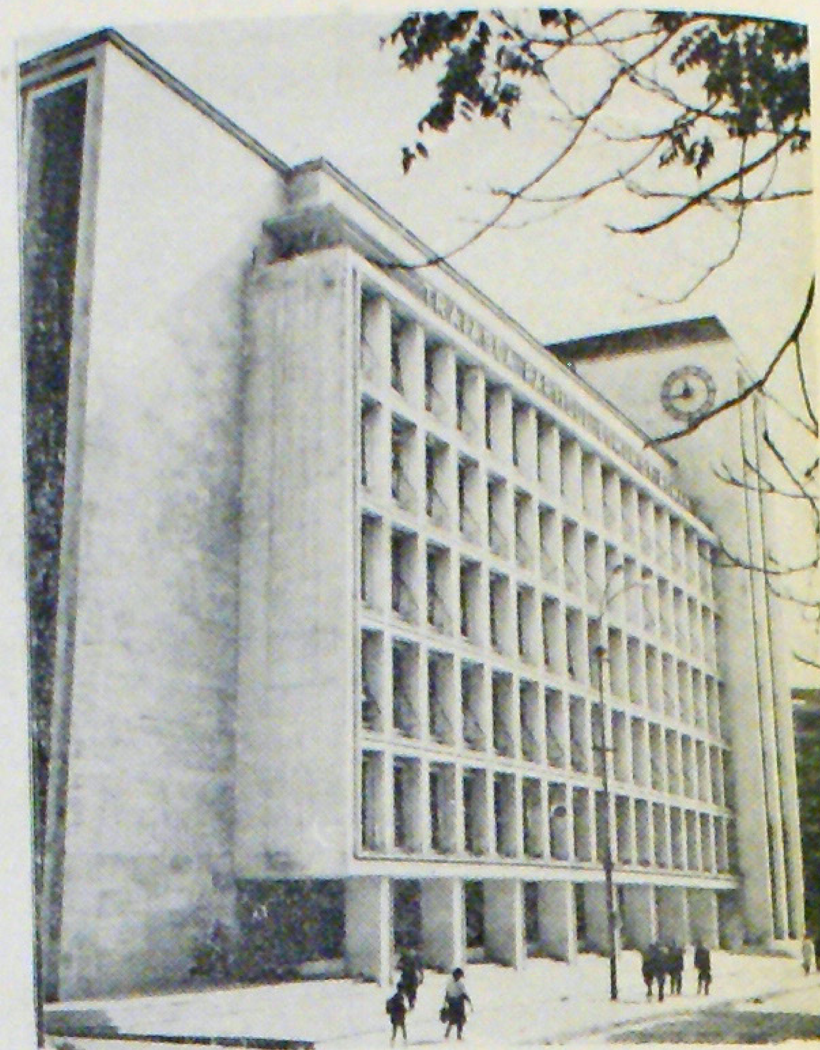


nală şi structurală se defineşte prin bunele proporţii ale volumelor, o extremă sobrietate, absenţa oricărei decoraţii.

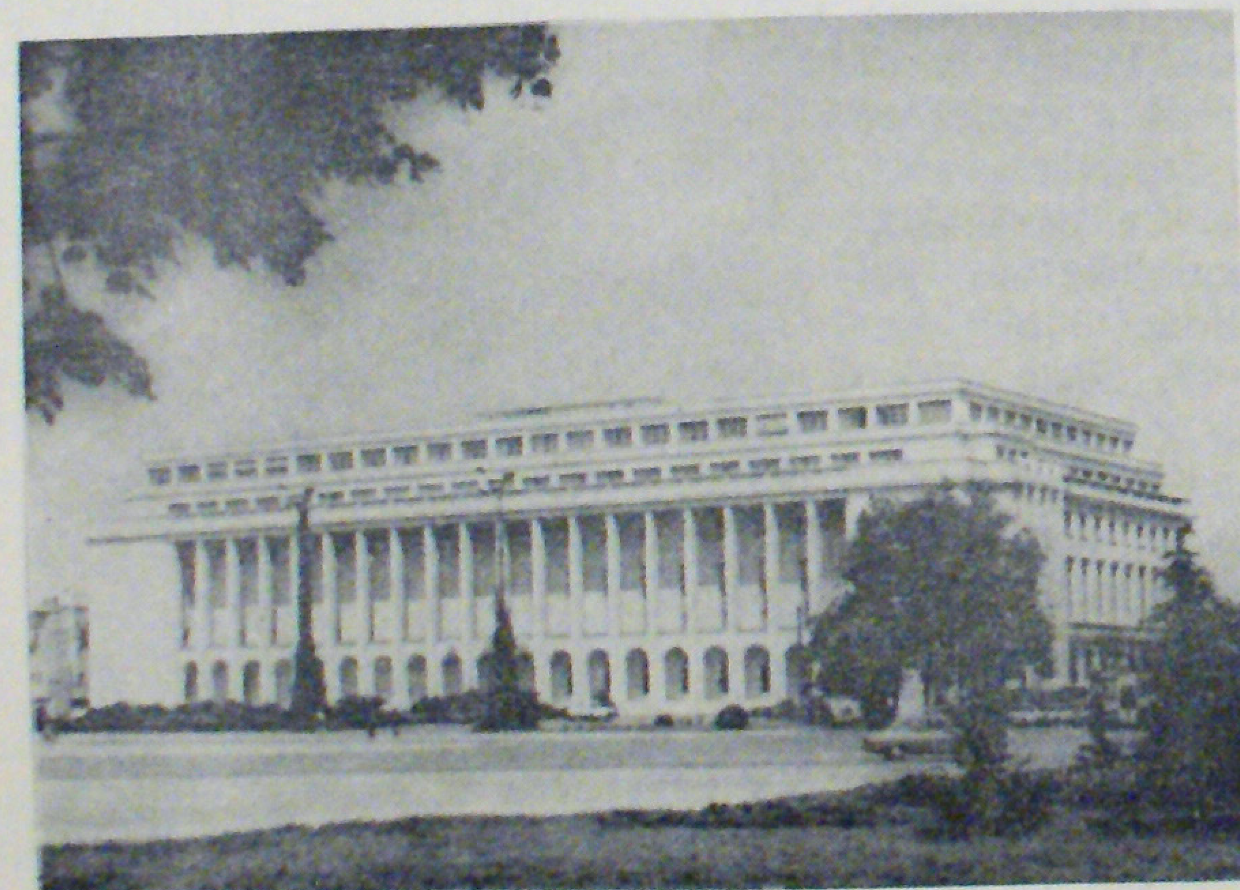
Contemporan cu H. Creangă, arhitectul Duiliu Marcu (1885—1966), după ce în virtutea formaţiei sale la şcoala academismului francez, realizează o seamă de clădiri în spiritul acestei orientări (casa de pe str. Ana Ipătescu 54) şi încearcă într-o manieră proprie să interpreteze arhitectura tradiţională cu prilejul transformării Teatrului Naţional din Timişoara şi realizării clădirii Politehnicii şi a căminelor sale din acelaşi oraş, se alătură noului curent. Personalitate prolifică, ajutat de numeroşi colaboratori de înaltă valoare, arh. Duiliu Marcu a imprimat lucrărilor ieşite din atelierul său amprenta sa de creator. Acest atelier dotează capitala cu lucrări monumentale, rămînînd şi astăzi reprezentative pentru oraş: Palatul Ministerului de Externe din Piaţa Victoriei, Academia Militară din Piaţa Eroilor, clădirea Comitetului de Stat pentru Planificare şi Biblioteca Academiei Socialiste România, ambele pe Calea Victoriei, Palatul Ministerului Transporturilor din Piaţa Gării de Nord. Acestora li se adaugă Institutul de chimie şi fizică din Cluj şi diferite imobile cu apartamente şi birouri la Bucureşti.

Dacă lucrările lui Horia Creangă au un iz predominant funcţionalist, completat de o viziune plastică cubistă, lucrările lui Duiliu Marcu au un caracter predominant constructivist, mai apropiat de gîndirea structurală a arhitecturii populare autohtone. Această matrice stăruie în unele dintre lucrările arhitectului, găsindu-şi expresia în marcarea elementelor verticale de structură. Croind volumele edificiilor sale de factură modernă, Duiliu Marcu urmăreşte în mod conştient să le confere o amprentă autohtonă, numindu-le, în cartea în care îşi prezintă opera, « lucrări de arhitectură de tradiţie ».

Lucrări de valoroasă arhitectură modernă, dintre cele mai expresive şi mai semnificative pentru acest



14



16

14, 15. BUCUREŞTI. Palatul Comitetului de Stat al Planificării, realizat între anii 1936—1940 după planurile arhitectului Duiliu Marcu, pune în evidenţă nuanţa constructivistă, specifică orientării plastice a autorului şi, totodată, capacitatea sa de a obţine cu mijloacele arhitecturii moderne varietatea expresiei în funcţiune de program.

16. BUCUREŞTI. Palatul din Piaţa Victoriei (1937—1944), proiectat de arhitectul Duiliu Marcu ca Minister al Afacerilor Externe, se păstrează ca partiu în cadrul unei compoziţii clasice (planul este simetric, iar funcţiunile sînt grupate în jurul a două curţi interioare). Parterul este ocupat de birouri, iar etajul cuprinde funcţiunile de recepţie, marea sală fiind exprimată de monumentala loggie din faţada principală.



15

curent, realizează arh. Grigore Ionescu (sanatoriul Toria, jud. Covasna) şi arh. Richard Bordenache (imobilul cu locuinţe şi birouri din str. Mihai Eminescu 8).

În contextul arhitecturii interbelice se manifestă unele poziţii « în afara curentelor », explicabile prin formaţia şi personalitatea creatoare a unor arhitecţi.

În faţa confruntării dintre tradiţionalism şi modernism, G.M. Cantacuzino pledează pentru o cale ferită de excese, pentru asimilarea experienţelor moderne şi a celor furnizate de tradiţie. Întreaga creaţie a arhitectului G.M. Cantacuzino poartă amprenta studiilor sale clasice către care a fost împins de structura sa romantică. Dacă lucrarea sa de tinereţe, Banca fostă Crisoveloni de pe str. Lipscani, şi ultima sa lucrare,

17



17. BUCUREŞTI. Palatul Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor a fost proiectat de arhitectul Duiliu Marcu, secondat de arhitecţii Şt. Călugăreanu, P. E. Miclescu şi T. Săvulescu în anul 1937, realizarea clădirii, întîrziate din cauza războiului, durînd pînă către 1952. Palatul, care ocupă o suprafaţă de 13 900 m² şi reprezintă un volum de 370 000 m³, este compus din patru corpuri, diferite ca înălţime, dispuse în jurul unei curţi de plan pătrat care include un mare hol public.



18

Palatul mitropolitan din Iași sînt, sub aspect plastic, compoziții realizate pe baza unor stiluri istorice, lucrările care se înscriu în acest interval, fie că este vorba de plastica clasicizantă modernizată a Galeriilor Kretzulescu, fie că este vorba de arhitectura modernă a hotelului Intercontinental de la Mamaia sau a hotelului Bellona din Eforie Nord, reflectă o sensibilitate care tinde să umanizeze structurile și materialele amorfe.

Octav Doicescu (1900—1981), arhitect de profundă formație umanistă, are continuu prezente în creația sa reperele tradiției clasice și naționale. Dacă în arhitectura sediului P.T.T.R. de pe strada Banu Manta, a blocului de locuințe și birouri (fost Banloc) de pe Calea Victoriei și a blocului de locuințe de pe str. Știrbey Vodă răzbat cu precădere motive de factură clasică și renascentistă, restaurantele din Grădina botanică și Pădurea Băneasa, clubul din parcul Herăstrău și cel de la Snagov, clădirile de locuit din parcul U.C.B. ca și restaurantul românesc de la expoziția universală de la New York (1937) reprezintă rezultatul prelucrării unor motive spațiale și de fațadă inspirate de arhitectura autohtonă.

Adînca înțelegere a naturii, implantul organic al operei de arhitectură în peisaj, interpretarea modernă, plină de sensibilitate a spațiului și formelor de detaliu autohtone constituie trăsături ale creației arhitecturale ale arhitectei Henriette Delavrancea-Gibory, reprezentată în perioada interbelică îndeosebi prin clădiri de locuit de mici dimensiuni și vile de odihnă. Dar adevărata măsură a talentului și forței creatoare atît arh. O. Doicescu, cît și H. Delavrancea o vor demonstra în anii de după război.

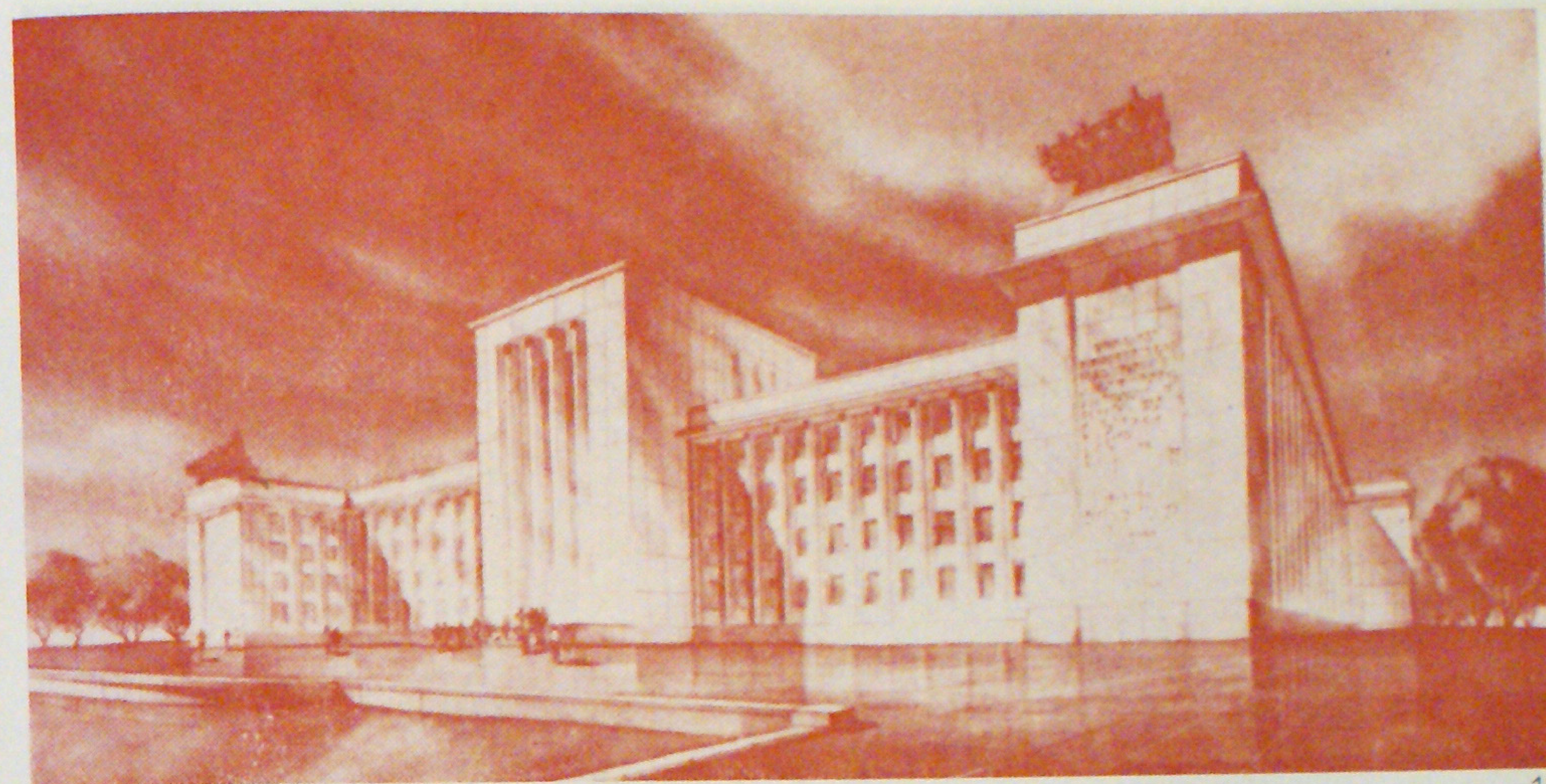
« Înflorirea » arhitecturii între cele două războaie mondiale este sub aspect cantitativ un fenomen circumscris de un anumit avînt al producției capitaliste, de necesitatea plasării de capitaluri în clădiri de raport, de asigurarea cu locuințe confortabile a păturilor avute ale societății. Efortul constructiv desfășurat, concentrat îndeosebi în capitală, a sporit contrastul dintre cartierele centrale și periferii, dintre București și celelalte orașe ale țării, dintre mediul urban și cel rural.

18, 19. BUCUREȘTI. Academia militară, proiectată de arhitectul Duiliu Marcu în anul 1936, realizată în 1937—1939, asemenea majorității clădirilor publice concepute de autor, are un plan simetric, aici compus din trei corpuri paralele, legate printr-o bară, exprimate în fațada principală prin rezalite. Vocația arhitectului pentru monumental se realizează aici prin marcarea pregnantă în fațadă a componentelor verticale ale structurii.

20. BUCUREȘTI. Imobil de locuințe de pe str. Știrbey-Vodă 16 (1936—1937), proiectat de arhitectul Duiliu Marcu.

20





19

Încercările de soluționare a locuinței de masă, dezvoltate la o scară modestă, frînate de lipsa de interes a autorităților, s-au limitat la o parcelare de 15 ha în Vatra Luminoasă (567 de loturi), 75 de vile în cartierul Cotroceni, alte cîteva zeci de vile în parcul Jianu, parcul de locuințe al Uzinelor Comunale București, Parcul Național. Toate aceste locuințe, ca și cele realizate în cazul unor orașe de provincie, unde acțiunea a fost și mai modestă, au devenit în general proprietatea reprezentanților păturilor mijlocii, migrația populației de la sate către oraș, determinată de dezvoltarea industrială rămînînd fără nici un fel de răspuns din partea societății în ceea ce privește asigurarea condițiilor de locuire. Ca urmare, orașele care își sporeau zestrea industrială au cîștigat și în suprafață, pe seama unor mahalale cu caracter semirural, lipsite de un minim de dotări edilitare.

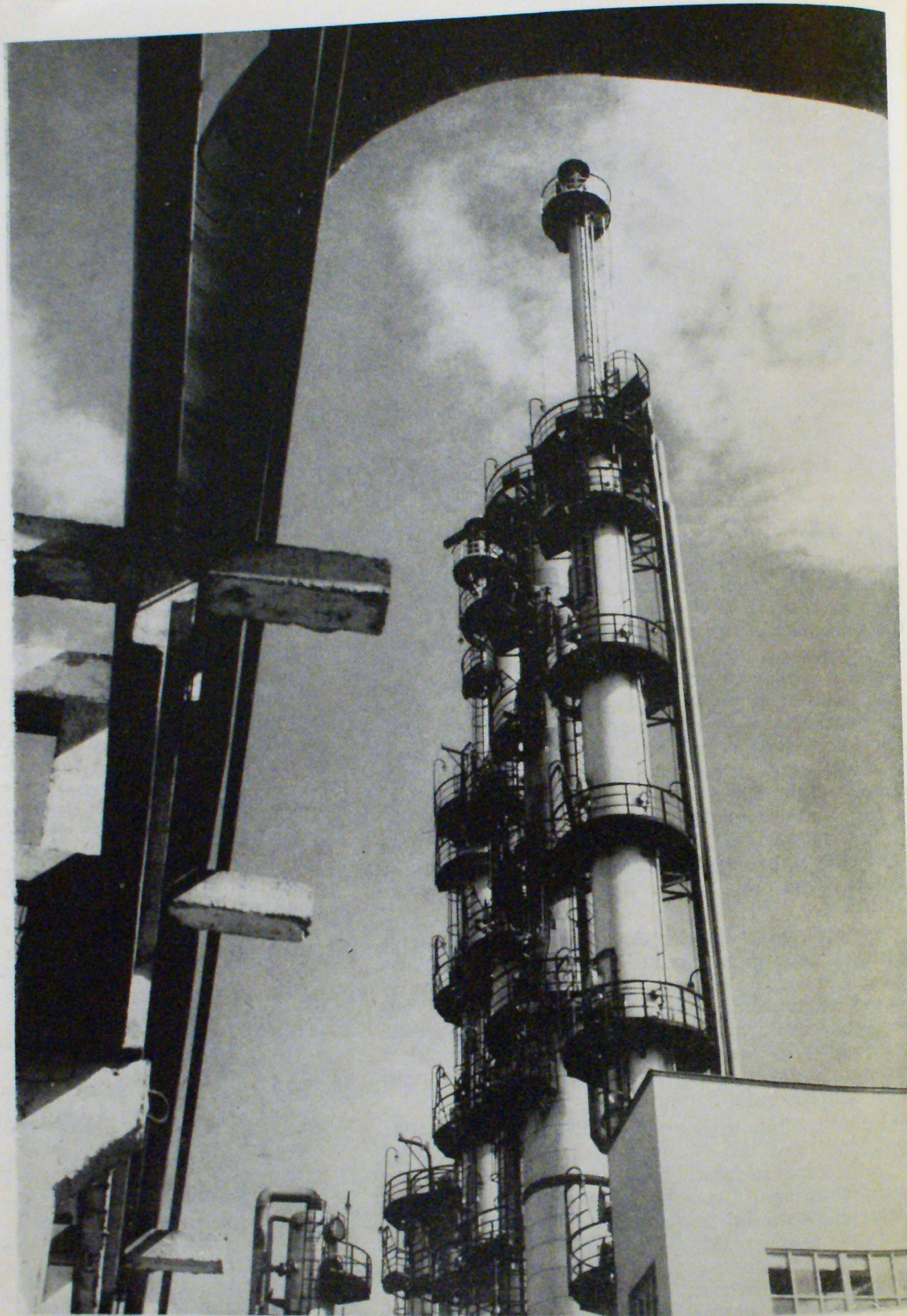
Obligativitatea orașelor de a-și întocmi proiecte de sistematizare, stipulată printr-o lege din anul 1929, nu a fost respectată. Singura acțiune de sistematizare de luat în seamă, înfăptuită în anii 1935—1936, a fost asanarea lacurilor din nordul Capitalei și crearea Parcului Herăstrău, de mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a zonei de nord a Capitalei. Cu acest prilej a luat ființă Muzeul Satului.

În anii dictaturii regale (1938—1940), se acreditează ideea unui stil « Carol al II-lea », evident inspirat de arhitectura regimurilor totalitare hitlerist și musolinian, iar în anul dictaturii legionare (1940) se încearcă o reînnoire a stilului neoromânesc încărcat cu un conținut mistic și șovin. Dar dacă « stilul regal » nu a produs nimic în afara unor palate de paiantă, ridicate cu ocazia unor expoziții provizorii, stilul legionar nu a lăsat decît petice de hîrtie desenată.

21. BUCUREȘTI. Imobil de locuințe (1936—1937) pe str. Știrbey Vodă executat după planurile arhitectului Duiliu Marcu.

21





ARHITECTURA ROMÂNIEI ÎN ANII SOCIALISMULUI. CARACTERUL DE MASĂ ȘI VOCAȚIA SA URBANISTICĂ. TEHNICA AVANSATĂ ÎN SLUJBA TIPIZĂRII CONSTRUCȚIILOR. DIFERENȚIEREA FUNCȚIONALĂ CA REFLECTARE A PROCESELOR VIEȚII ÎN CADRUL RELAȚIILOR SOCIALISTE. ASPIRAȚIA ARHITECTURII CONTEMPORANE ROMÂNEȘTI CĂTRE SPECIFIC ȘI AMPRENTĂ PROPRIE.

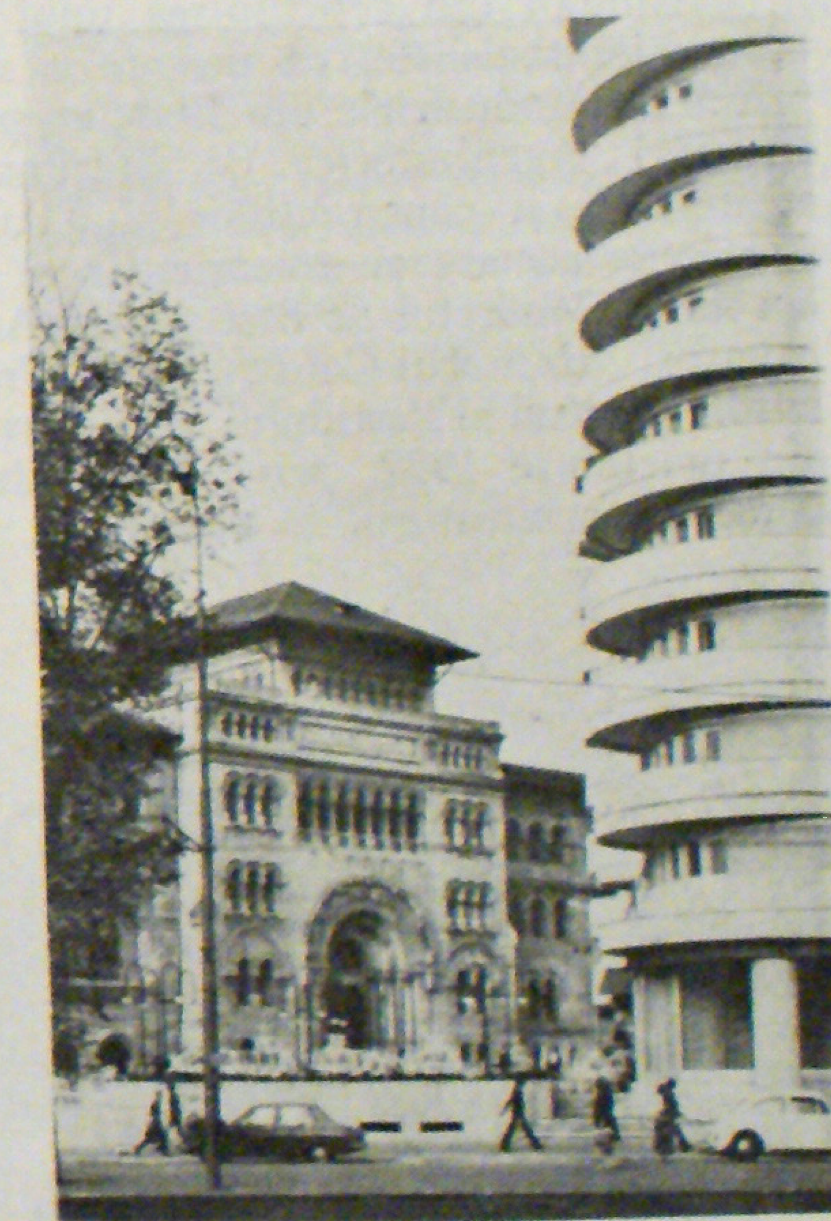
Ca o consecință a revoluției de eliberare socială și națională, antifasciste și antiimperialiste, conduse de Partidul Comunist Român, declanșate prin insurecția armată de la 23 August 1944, cît și a instaurării puterii populare, arhitectura a fost pusă integral în slujba satisfacerii nevoilor materiale și spirituale ale maselor muncitoare. Devenind o componentă a politicii economico-sociale și culturale a statului, arhitectura și urbanismul României au urmat etapele desfășurării revoluției și ale dezvoltării economiei planificate.

O primă etapă a dezvoltării arhitecturii postbelice corespunde cronologic procesului de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și al trecerii la revoluția socialistă, primelor planuri economice din anii 1949 și 1950 și primelor două planuri cincinale (1951—1960). Pentru arhitectura și urbanismul românesc, acest interval a reprezentat o etapă de tatonări și experiențe, de formulare a problemelor dar și de deosebite realizări.

În etapa dintre anii 1945 și 1948, efortul constructiv a fost îndreptat către refacerea distrugerilor provocate de război și, în primul rînd, către normalizarea și dezvoltarea transporturilor, condiție a refacerii economiei țării, verigă de bază în asigurarea aprovizionării populației. Viaductul Caracău, calea ferată Bumbești-Livezeni și Salva-Vișeu, aeroportul Băneasa reprezintă realizări de vîrf în acest domeniu.

Preocuparea pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale oamenilor muncii, nevoia de a caza populația sporită a orașelor, dezvoltarea sectorului industrial de stat au determinat, încă din primii ani ai puterii populare, trecerea la acțiuni de sistematizare. Primul oraș pentru care s-a întocmit un plan general de sistematizare a fost Hunedoara (1946). Totodată se trece la realizarea primelor locuințe muncitorești (cartierele Ferentari și Floreasca din București, Hunedoara), situate în marginea orașelor, ca o primă materializare a ideii ștergerii contrastului între centru și periferie.

« Arhitectura orașelor și satelor, a instituțiilor și unităților agricole trebuie să îmbine utilul cu frumosul, să promoveze folosirea stilului românesc, a specificului propriu, asigurînd totodată o utilitate și o eficiență maximă » (Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism).



BORZEȘTI. Combinatul chimic.

BUCUREȘTI. Palatul Institutului de arhitectură « Ion Mincu » (1912—1927), realizat de arhitectul-inginer Grigore Cerchez și blocul Dunărea (1979), lucrarea arhitectului Gheorghe Nadrag.



1



2

Sarcinile rezultate pentru domeniul arhitecturii și urbanismului din constituirea unui puternic sector al economiei socialiste, ca urmare a naționalizării întreprinderilor industriale din 1948, au pretins crearea unor structuri organizatorice de îndrumare a domeniului arhitecturii și construcțiilor și a unor organisme de stat în proiectare și execuție. Între anii 1949 și 1952 iau ființă Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții și Ministerul Construcțiilor. Prin hotărîrea Comitetului Central al Partidului și a Guvernului Republicii din noiembrie 1952, privind organizarea activității în domeniul arhitecturii, se constituie, pe baza vechiului

1 — 3. **BICAZ.** Barajul și hidrocentrala.

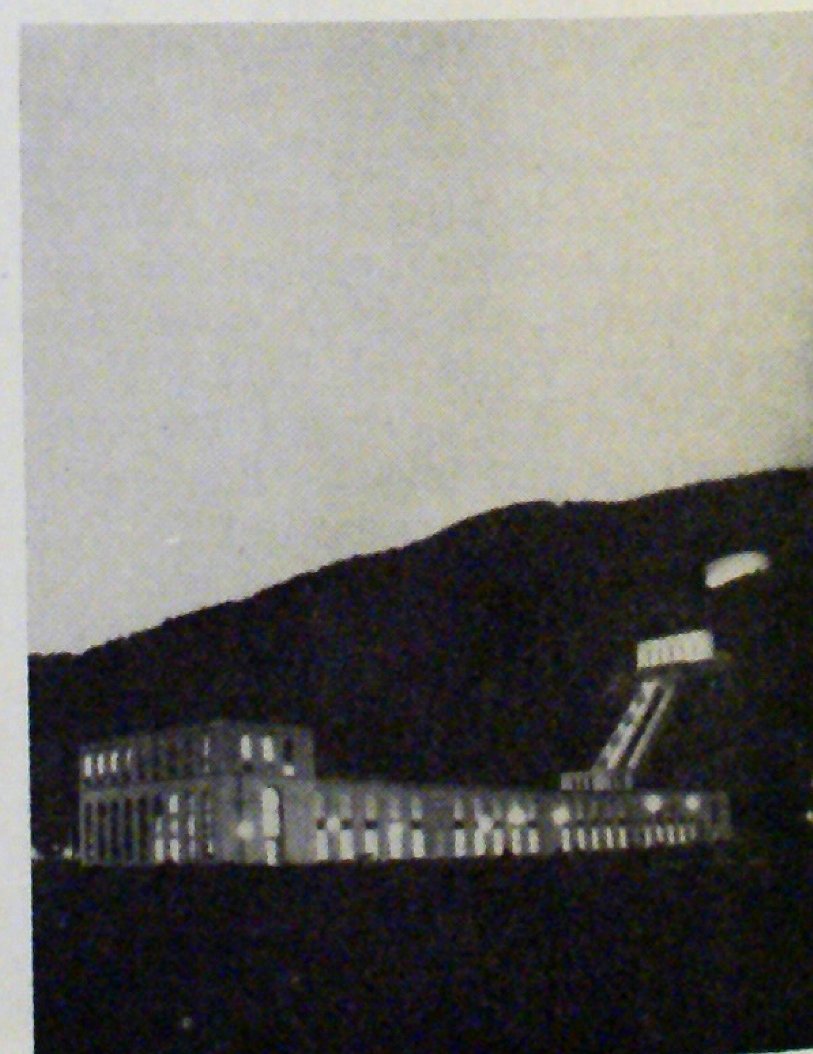
4. **SECU.** Barajul și lacul de acumulare

5, 6. **FIRIZA.** Barajul și lacul de acumulare.

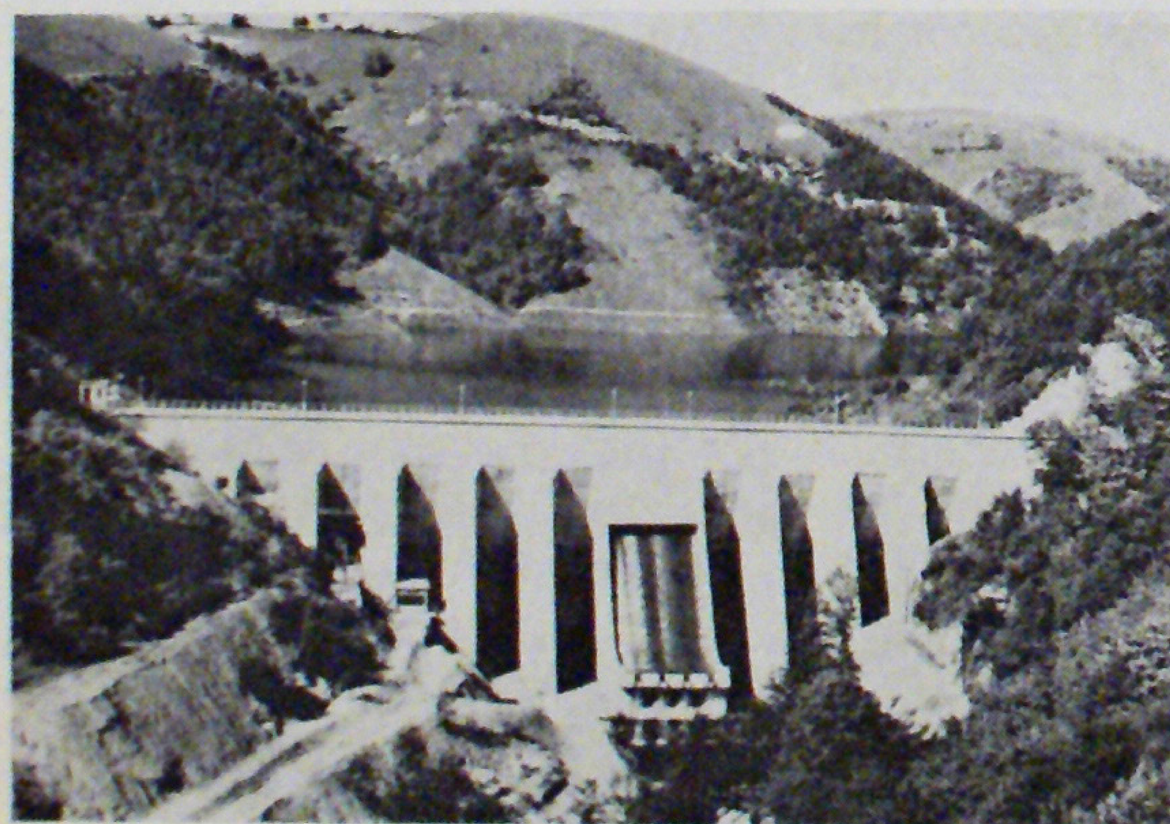
7. **SADU.** Barajul.

8. **PORȚILE DE FIER.** Sistemul hidroenergetic.

3

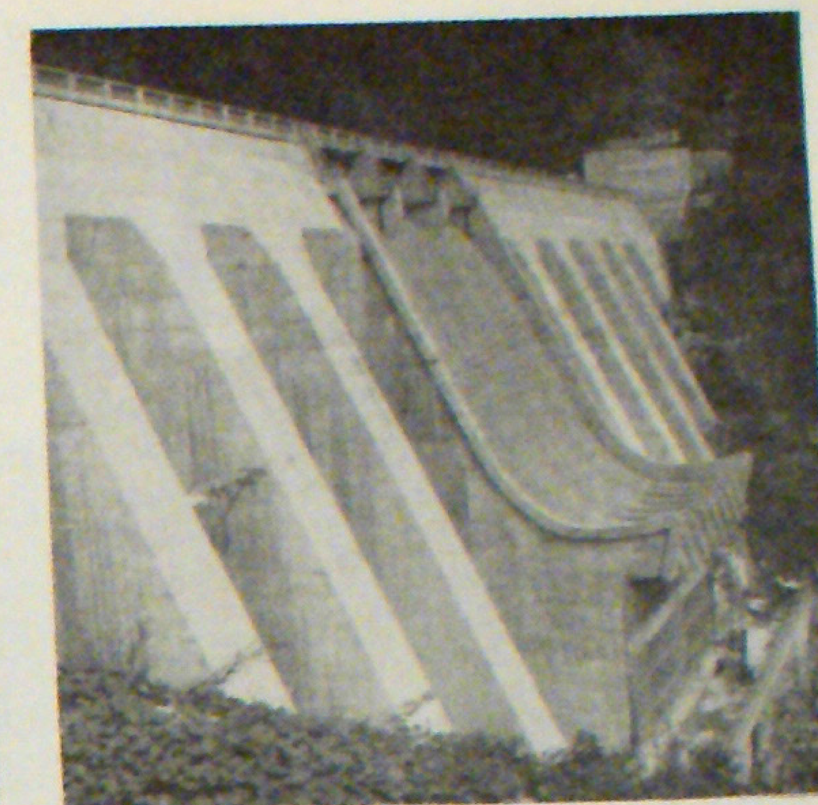


4





5



6

învățămînt superior de arhitectură, Institutul de arhitectură «Ion Mincu» și, totodată, ia ființă organizația de creație Uniunea Arhitecților.

Ca o necesitate obiectivă dictată de ritmul de dezvoltare al economiei planificate, se introduc studiile de sistematizare teritorială, avînd drept scop întocmirea unei scheme de amplasare a obiectivelor industriale, fundamentată din punct de vedere economic de cea mai rațională, complexă și rentabilă utilizare a surselor de materii prime și energetice, urmărindu-se dezvoltarea armonioasă a tuturor regiunilor țării. Sistematizarea teritorială a constituit baza pentru proiectarea

Primul plan de edificare energetică a țării 1950—1960 a fost materializat și pe planul arhitecturii și al sistematizării. De la centrala Moroeni, cu o putere de 15 MW, pînă la Porțile de Fier, cu 1000 MW, arhitectura amenajărilor hidroenergetice a străbătut și ea aceleași trepte cantitative și calitative. S-a realizat saltul de la obiect la sistem. Prima înfăptuire în sistemul energetic național, hidrocentrala de la Bicaz, din salba celor 12 hidrocentrale de pe Bistrița, a produs pe plan economic ca o reacție în lanț o serie de noi nuclee industriale începînd de la fabrica de ciment și azbociment de la Bicaz, trecînd la zona industrială Roznov-Săvinești și ajungînd la zona industrială de la Mărgineni-Bacău. Realizarea unui sistem energetic național prin amenajarea complexă a marilor rîuri interioare și de graniță ale țării se reflectă și pe planul sistematizării printr-o amenajare complexă a teritoriului.

7

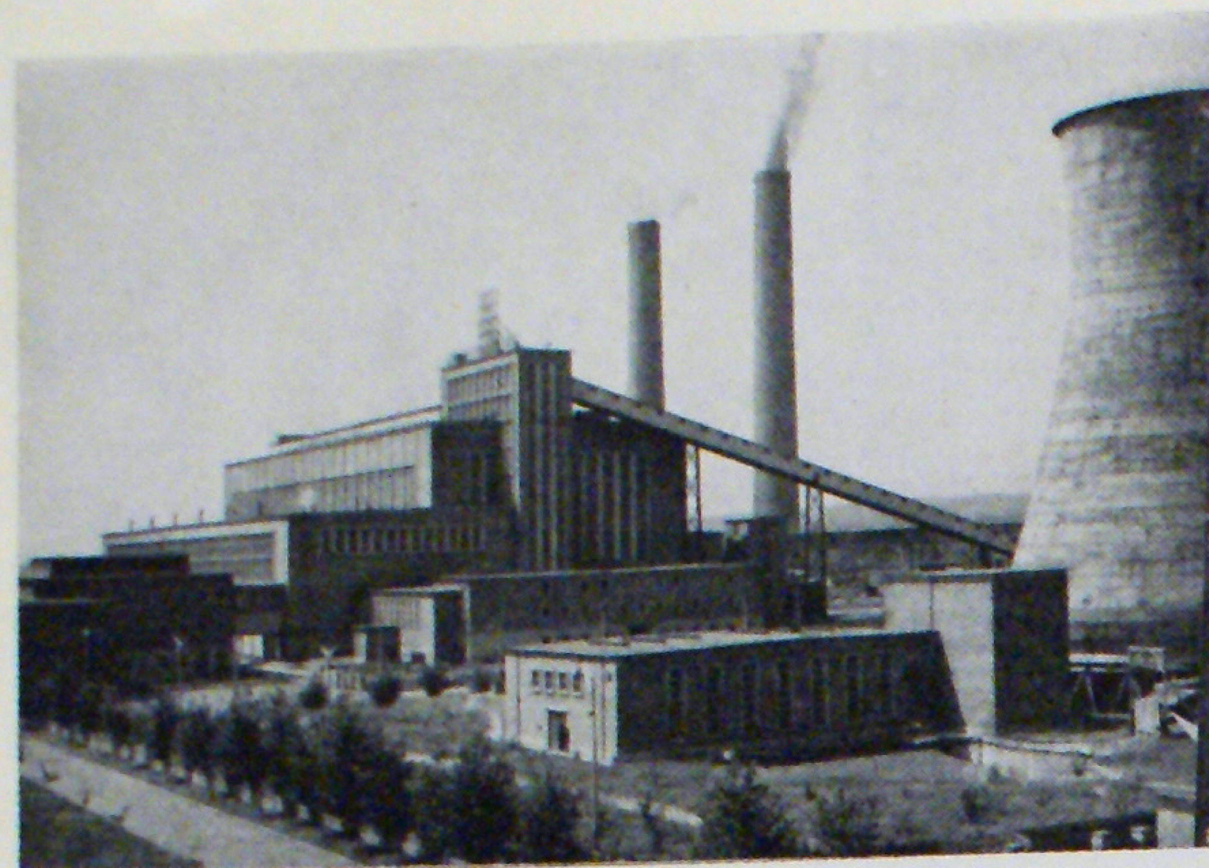
8





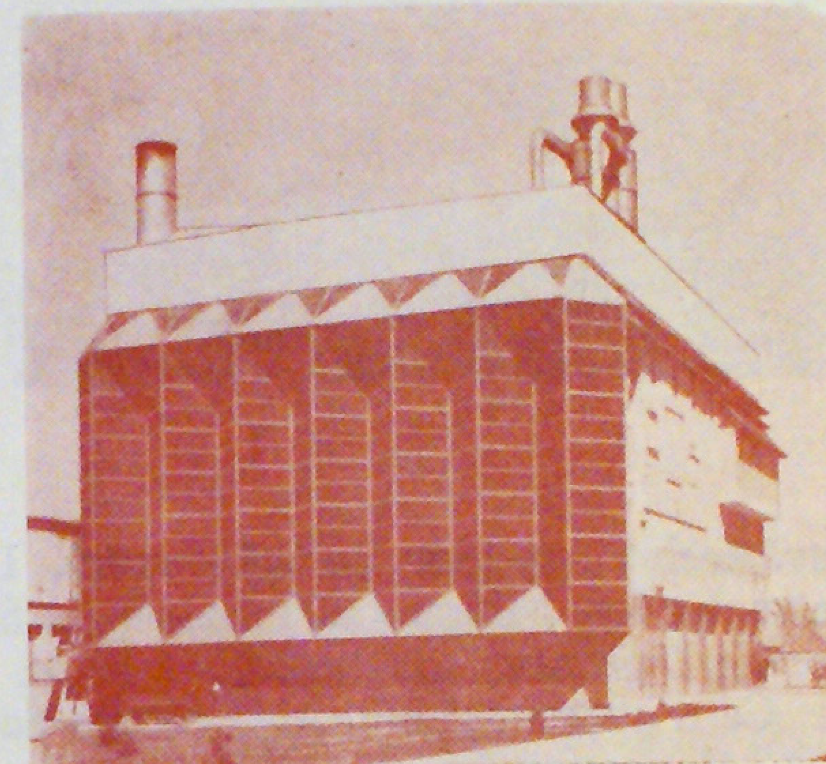
Integrate sistemului energetic național, centralele termoelectrice au și ele un rol important în sistematizarea și arhitectura industriei. În funcție de combustibilul utilizat (cărbune, petrol sau gaze naturale), centralele termoelectrice diferă sub aspectul condițiilor de amplasament și fizionomiei arhitecturală.

9



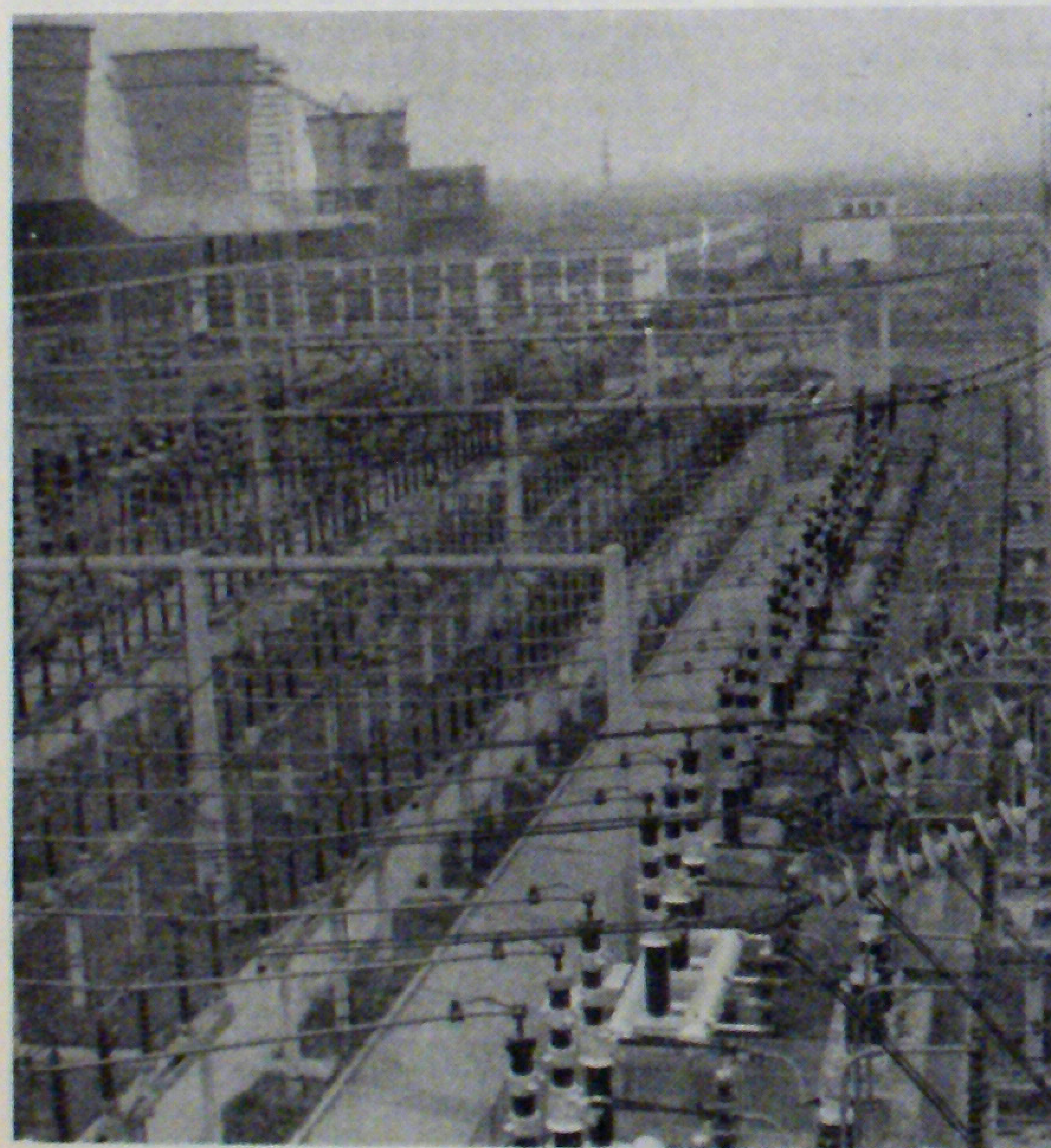
10





11

12

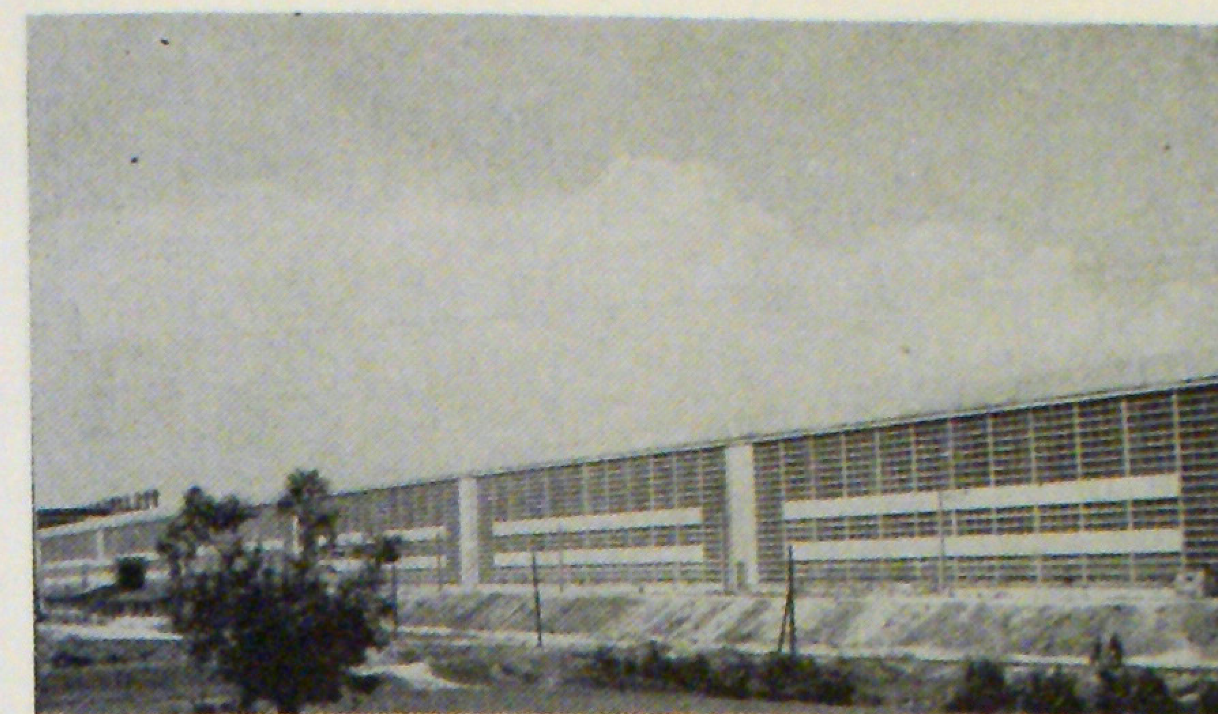


9. **DOICEȘTI.** Centrala termoelectrică.

10. **BUCUREȘTI-SUD.** Centrala termoelectrică.

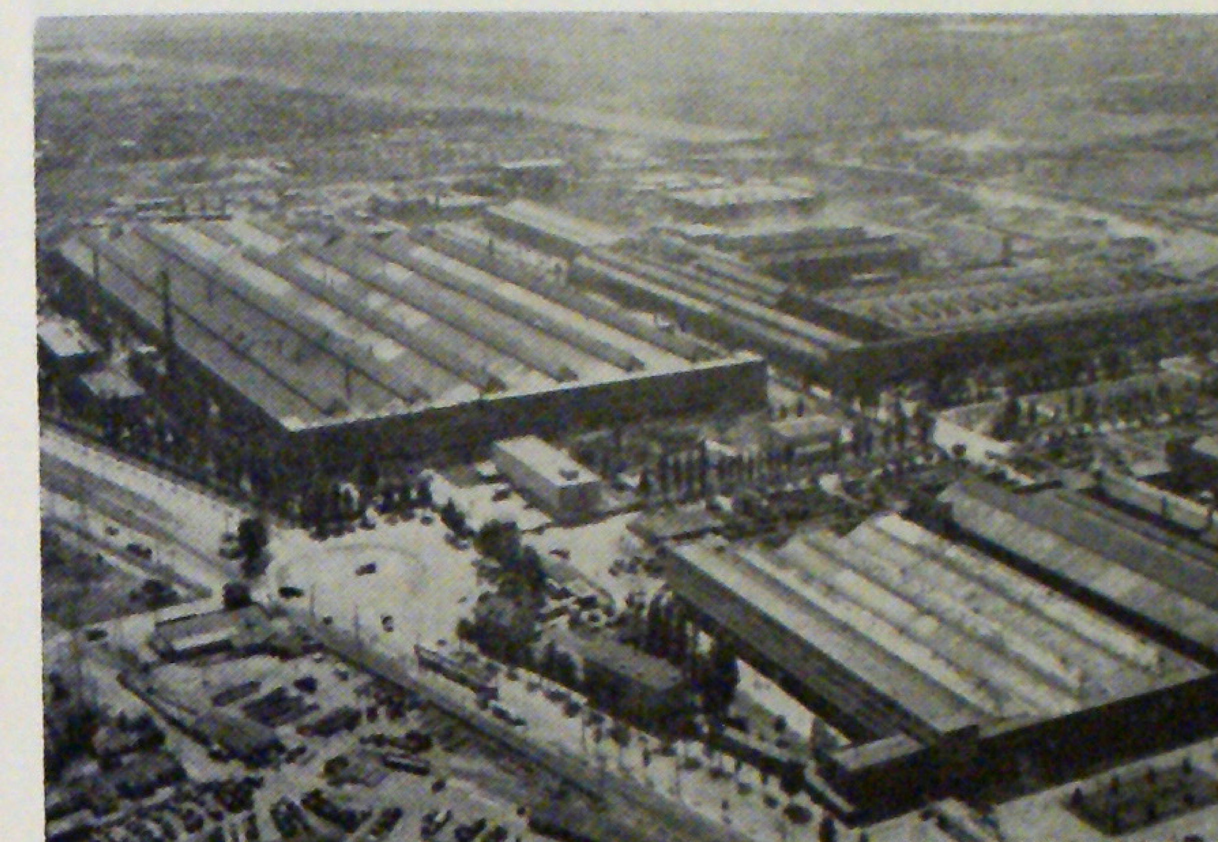
11. **CRAIOVA.** Centrala termoelectrică.

12. **VASLUI.** Centrala termoelectrică.



13

14



15



13. **HUNEDOARA.** Combinatul siderurgic. Blumingul.

14. **BUCUREȘTI.** Întreprinderea « Autobuzul ».

15. **BUCUREȘTI.** Complexul de electronică Pipera.

industriilor din preajma orașelor, a căilor de transport și a orașelor înseși.

Odată cu sistematizarea teritorială se introduce, pentru prima oară în practica urbanistică din țara noastră, metoda stabilirii dezvoltării pe etape a orașelor, în funcție de indicii tehnico-economici sociali și culturali determinați de dezvoltarea forțelor de producție și de populația cuprinsă în activitatea productivă.

Stimulate de hotărîrile de partid și de stat din noiembrie 1952, privind reconstrucția socialistă a orașelor, între anii 1952 și 1958 se întocmesc schițe de sistematizare pentru 180 de localități, care au servit ca bază pentru stabilirea amplasamentelor noilor construcții, cît și pentru reactualizările ulterioare.

Noul caracter al arhitecturii se exprimă nu numai prin volumul în continuă creștere al construcțiilor, ci și prin restructurarea vechilor programe și apariția de programe noi, necunoscute anterior arhitecturii românești.

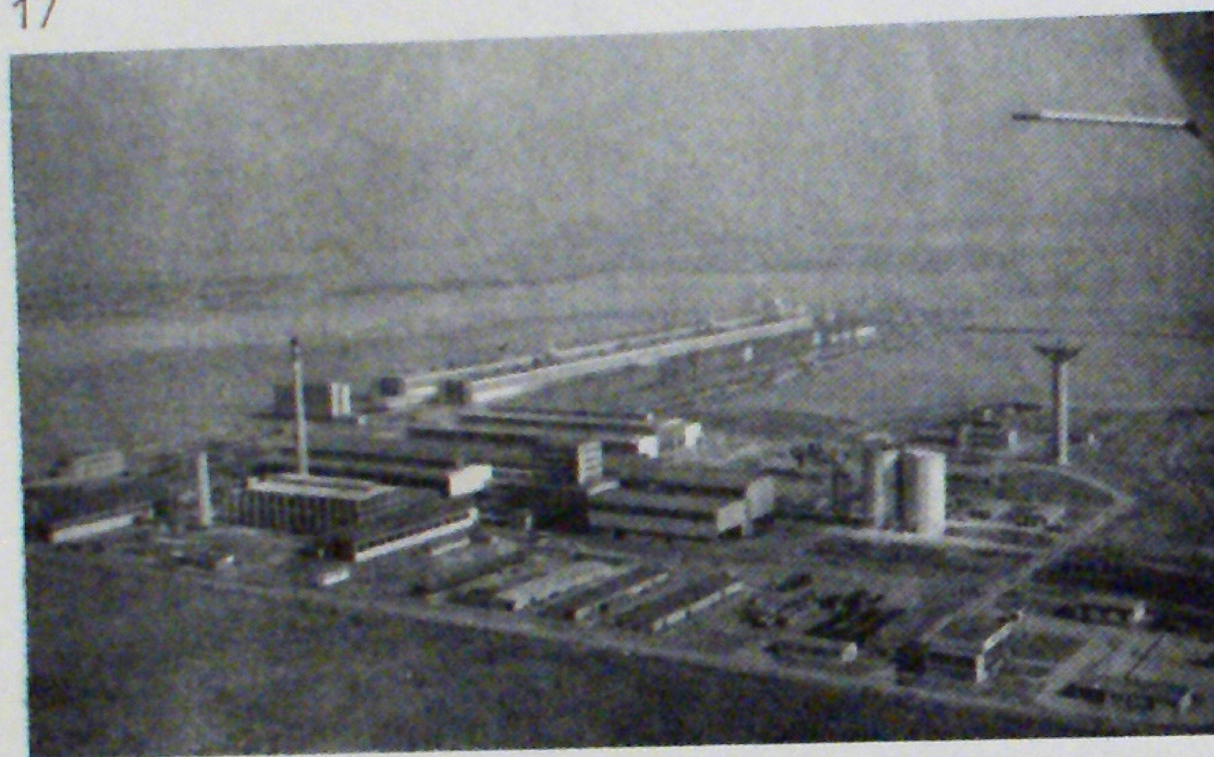
Industriile, dintr-un « rău necesar », sursă de nocivități, devin factorul generator al noilor orașe, al dezvoltării celor vechi, izvorul bogăției sociale, centre de interes ale desfășurării vieții și element principal în organiza-

Multitudinea proceselor tehnologice, în toate ramurile industriei moderne, de o înaltă tehnicitate, conduce la rezolvări de amplasament, plan general, structură și exprimare plastică de o mare diversitate. Modularea, tipizarea și industrializarea construcțiilor fac posibilă, în special pentru construcțiile industriale, realizarea unor partiuri care să corespundă dezvoltării unor tehnologii liniare, pe suprafață, sau în înălțime. Aceasta presupune posibilitatea unor soluții flexibile, în cadrul partiului adoptat, în funcție de necesitățile apărute în timp.



16

17



16. **ORADEA.** Uzina de alumină.

17. **SLATINA.** Uzina de alumină.

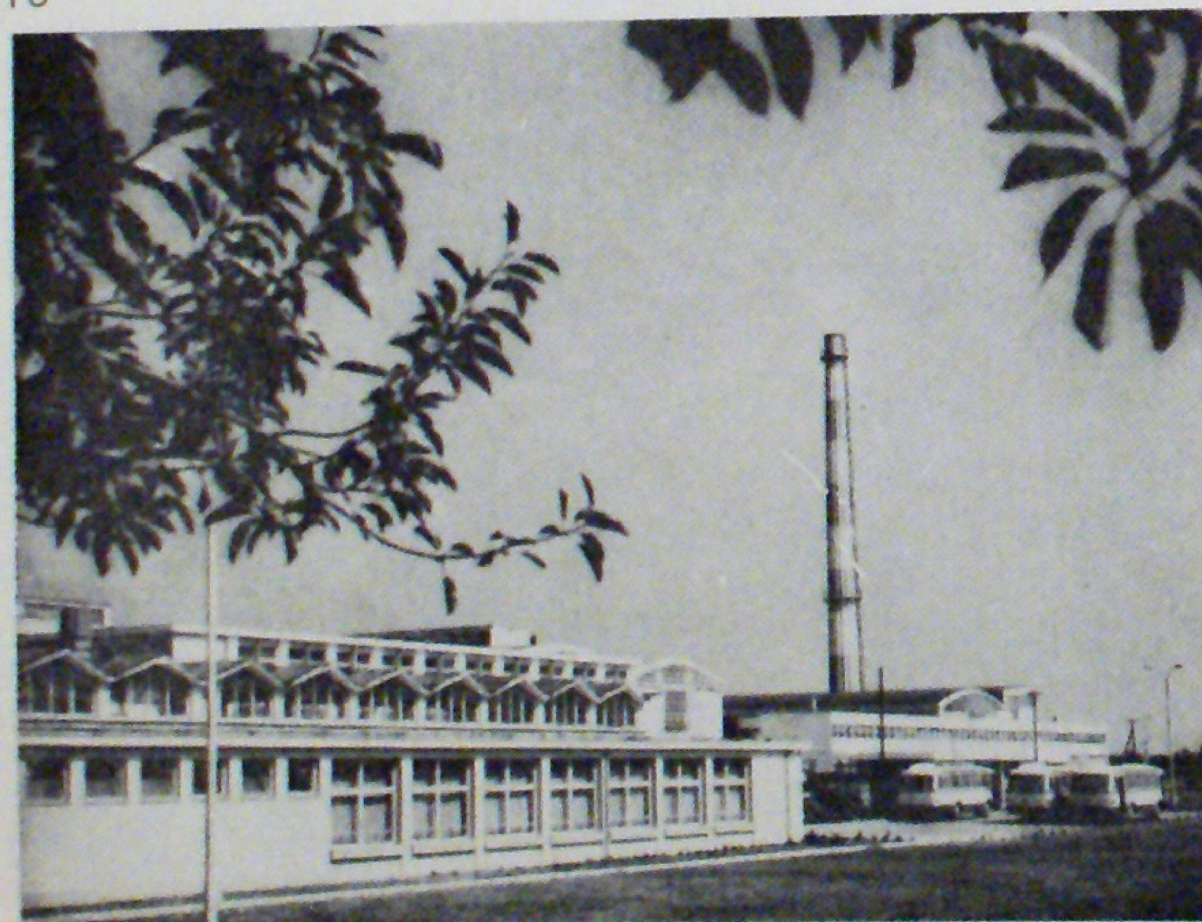
18. **BRĂNEȘTI.** Fabrica de produse neferoase.

19, 20. **PIATRA-NEAMȚ.** Fabrica de produse azotoase.

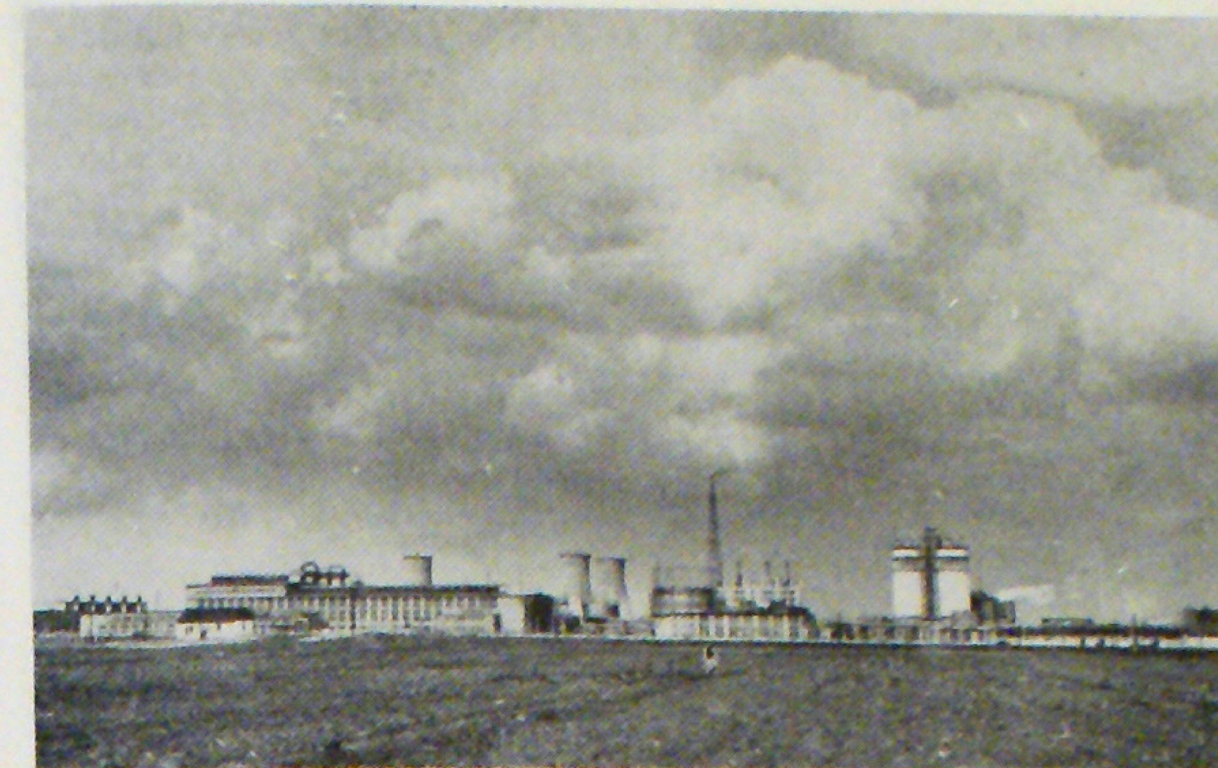
21. **GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ.** Fabrica de cauciuc sintetic.

22. **TURNU MĂGURELE.** Combinatul chimic. Fabrica de acid sulfuric.

18

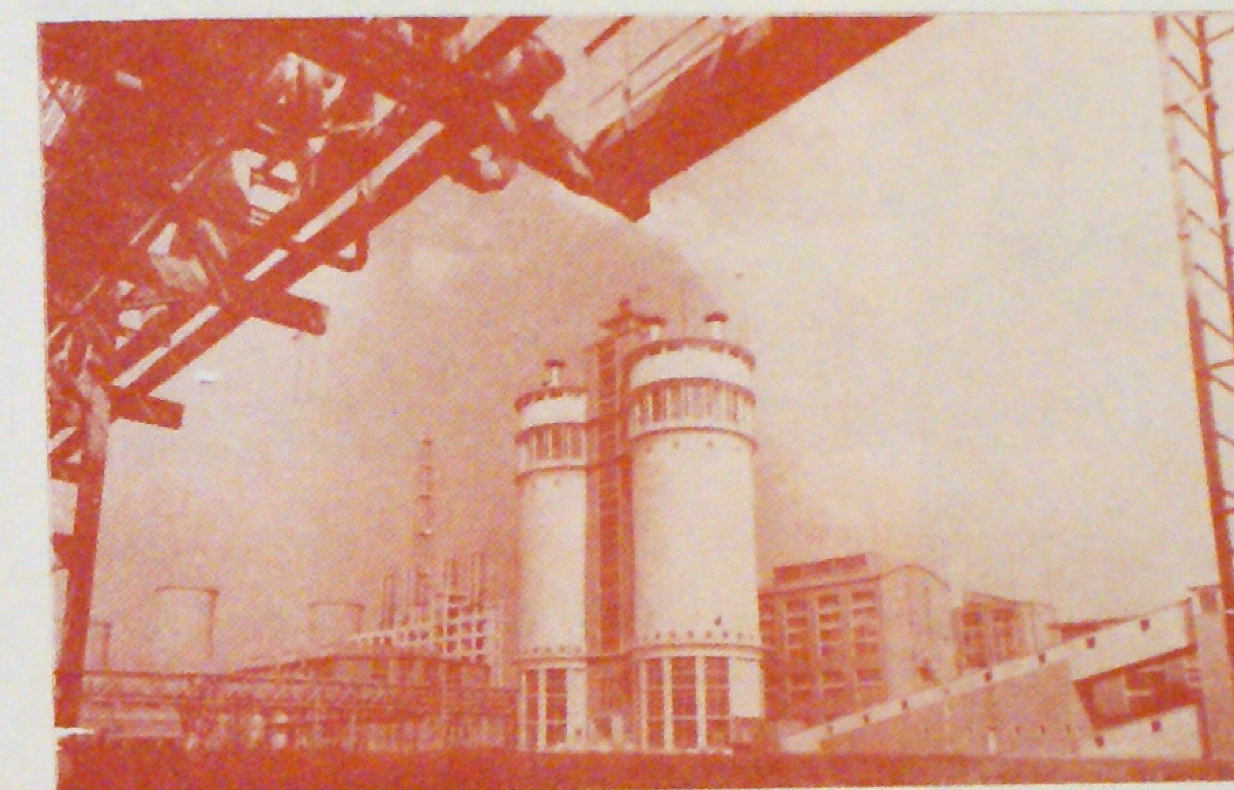


Marile complexe industriale care se realizează cu prioritate în țara noastră se caracterizează din punct de vedere arhitectural prin efortul de a unifica imaginea ansamblului de clădiri, construcții și instalații în aer liber care, în multe cazuri, sînt elementele definitorii ale ansamblului. Contrastul, ritmul, simetria, cînd este posibilă, folosirea culorii sînt mijloace cu care arhitectul operează pentru ca să obțină un maximum de expresivitate. Spre deosebire de celelalte programe, în arhitectura industriei există două scări: scara utilajelor și scara umană.

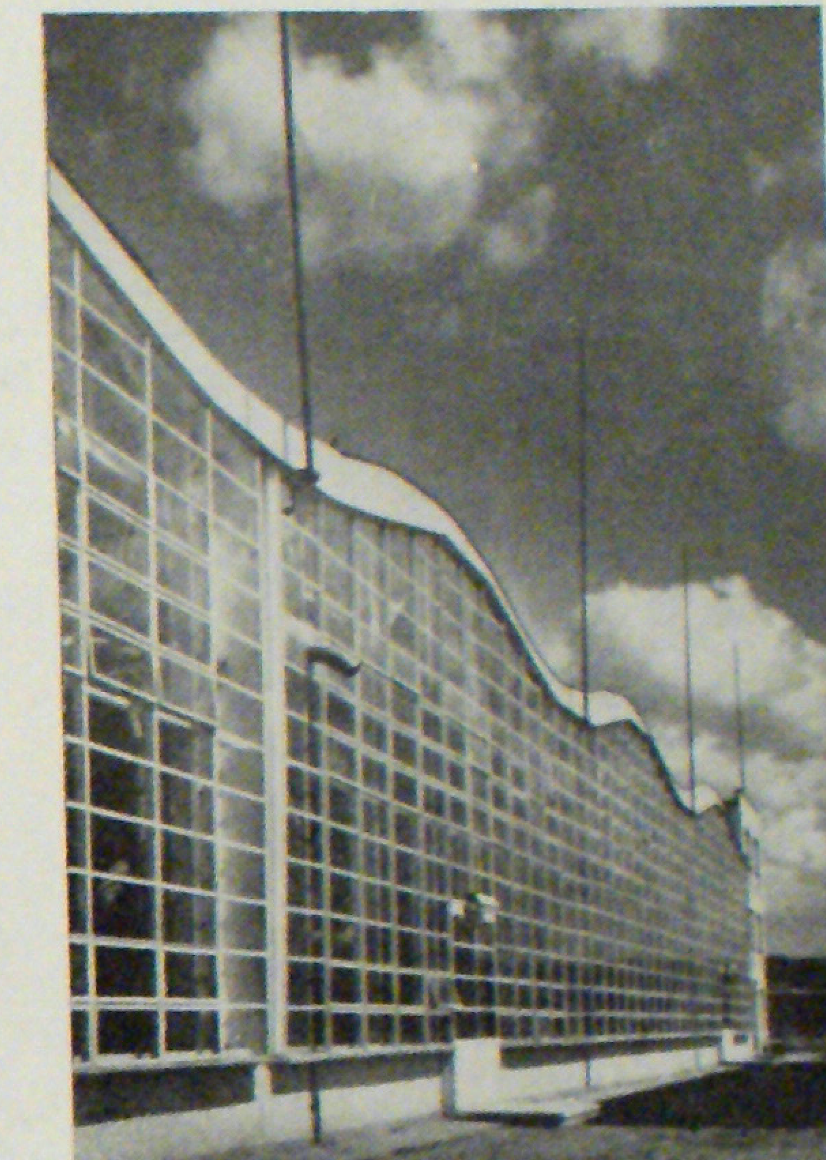


19

În funcție de gradul lor de nocivitate întreprinderile sînt integrate în structura unor localități sau amplasate în teritoriu. Amplasarea acestora din urmă este condiționată de traficul feroviar, rutier, naval, de structura forței de muncă și de protecția mediului înconjurător.

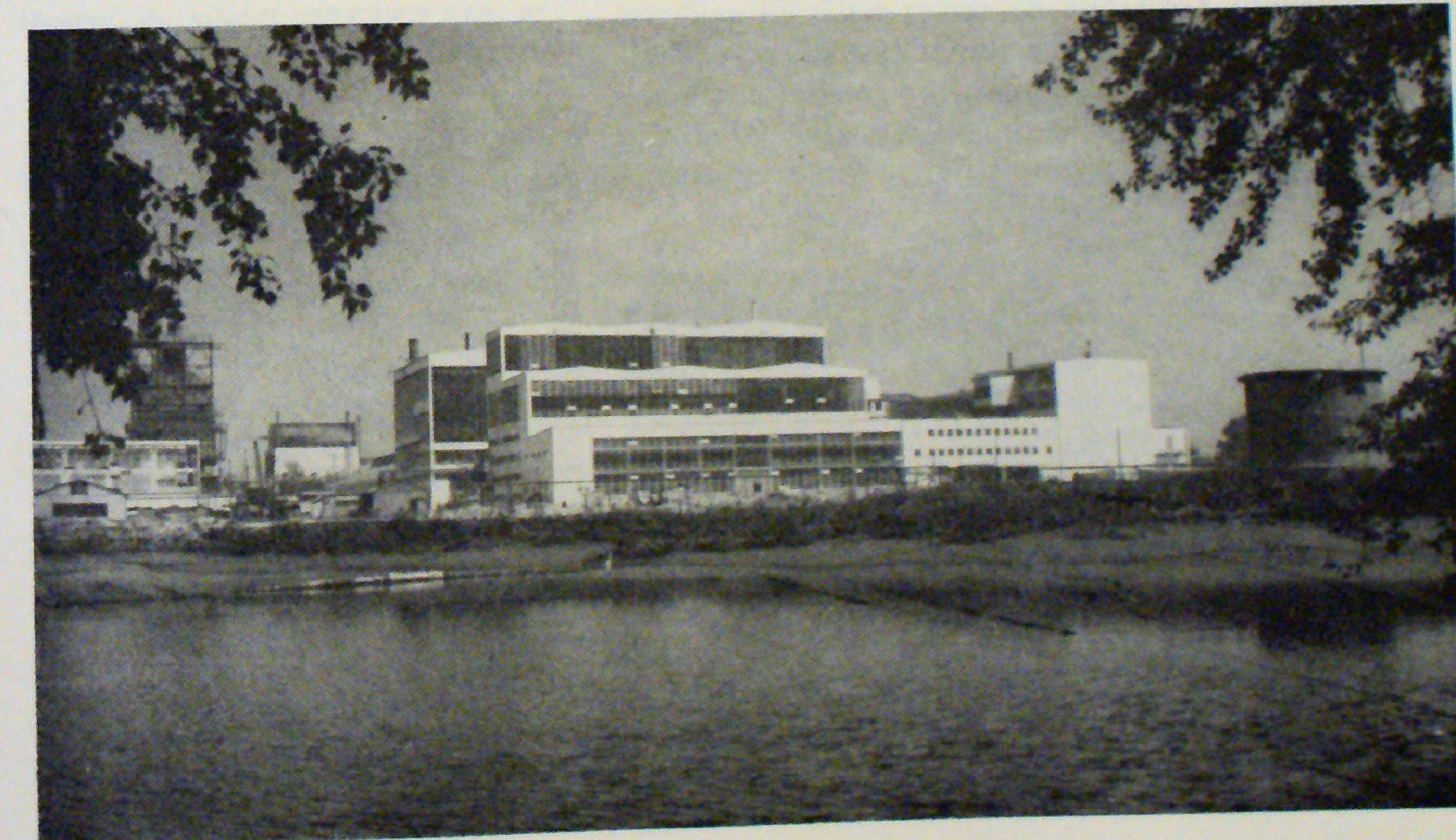


20

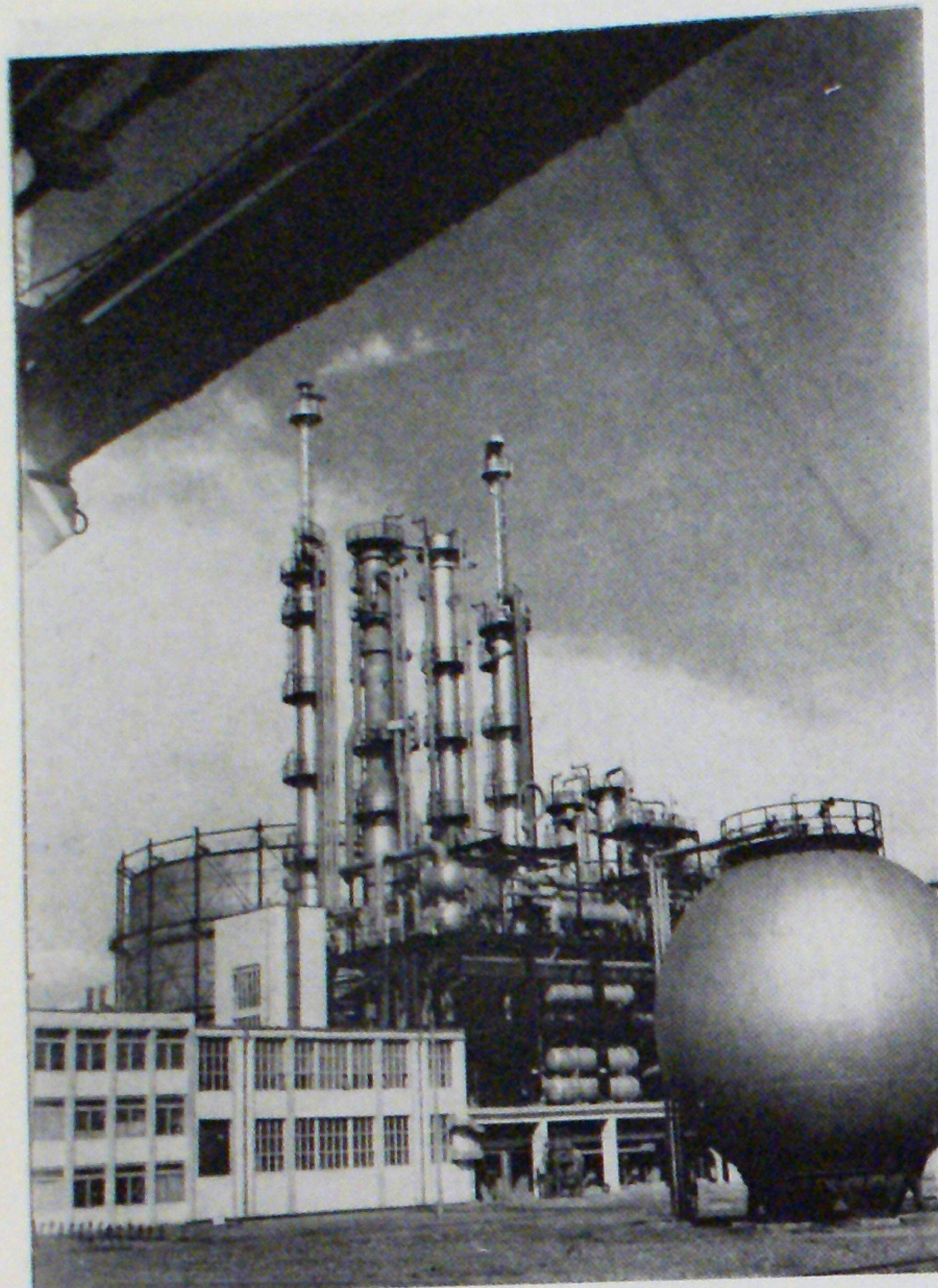


21

22



Ramură de vîrf a economiei naționale, industria chimică reprezintă, în același timp, realizări de vîrf ale arhitecturii industriei. Asigurînd cea mai înaltă eficiență a producției, această arhitectură relevă pe lîngă optimizarea proceselor tehnologice, o nouă expresivitate, în special prin valențele pe care le dețin instalațiile în aer liber.



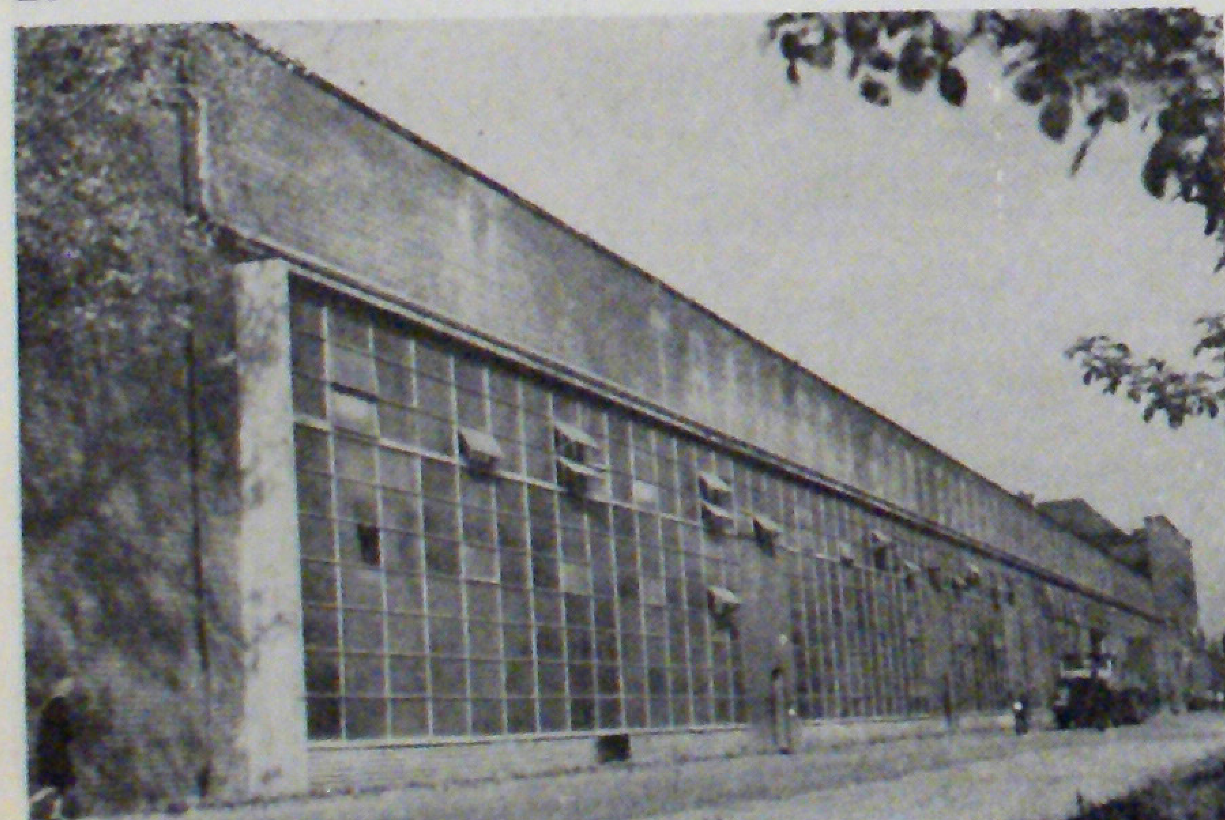
23

23–27. **BORZEȘTI.** Combinatul chimic.

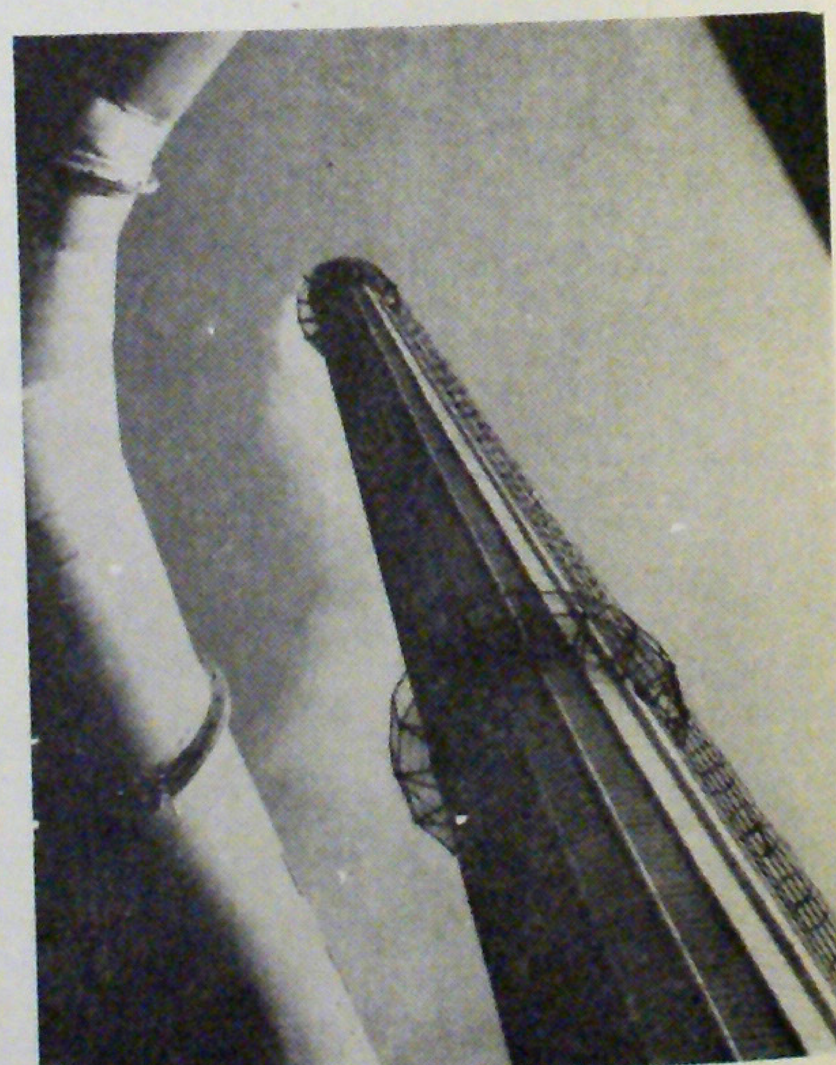
28. **BUCUREȘTI.** Fabrica de vopsele « Policolor ».

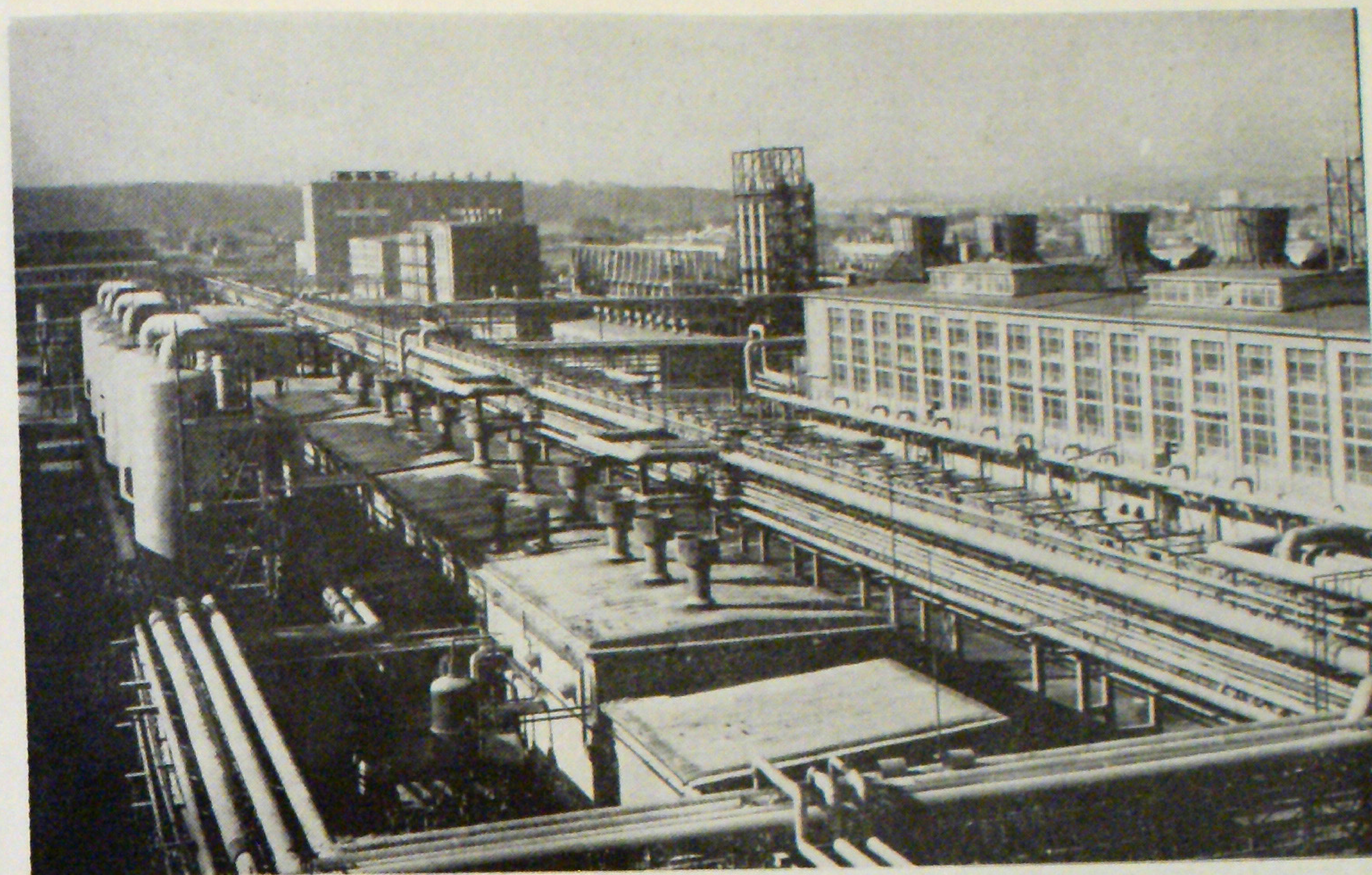
rea teritoriului. Grija față de om ca trăsătură nouă stă la baza programelor de arhitectură industrială și se manifestă nu numai prin asigurarea unor condiții corespunzătoare igienico-sanitare în timpul lucrului, dar și prin înzestrarea complexelor industriale cu dotări social-culturale (creșe, cantine, cluburi). Crearea de spații verzi în scopul îmbunătățirii microclimatului zonelor industriale, asigurarea unui just raport și a unei bune legături între oraș și uzină, proiectarea de vaste complexe indus-

28



24

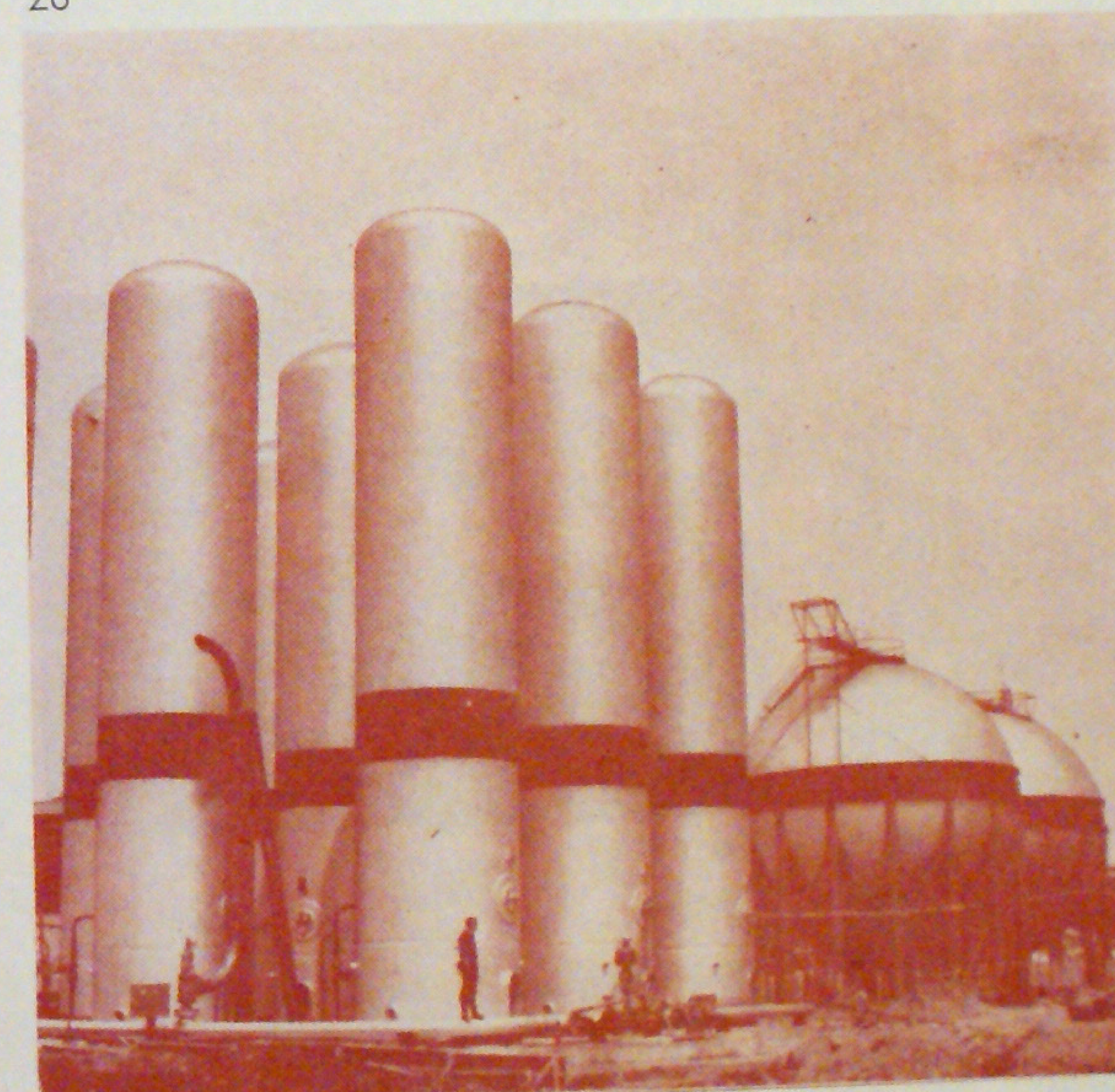




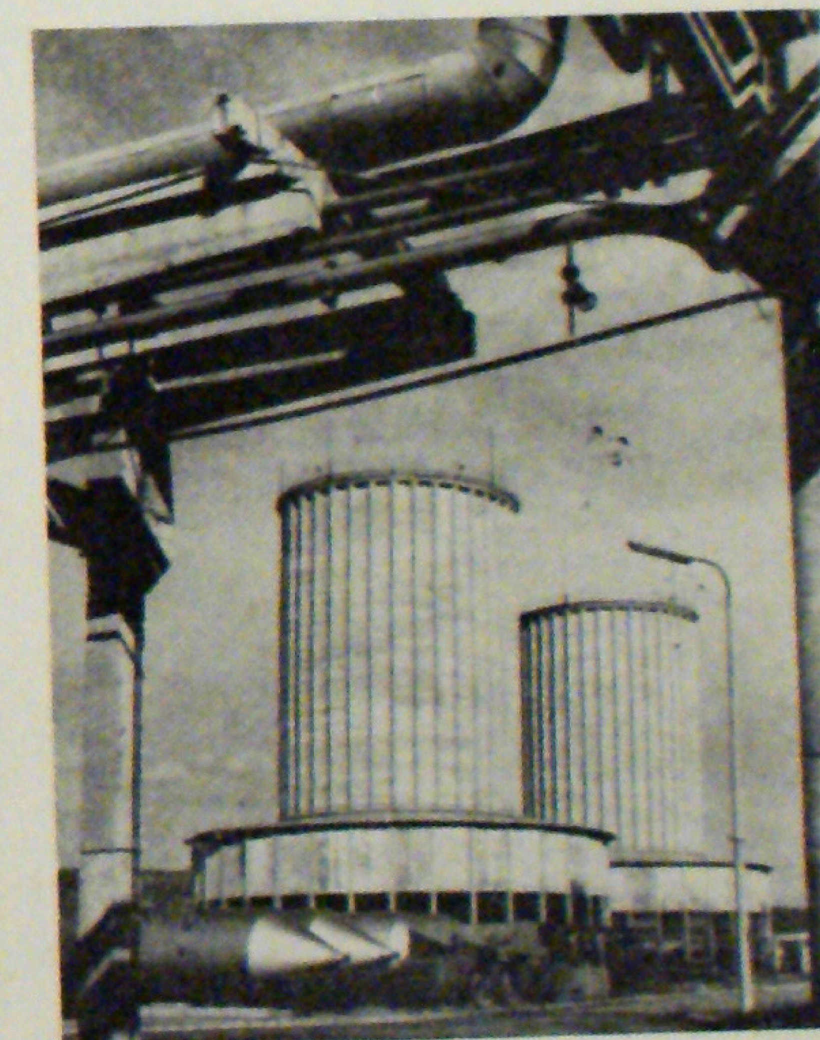
25

Realizarea unor mari zone industriale a prilejuit și posibilitatea de afirmare a potențialului de exprimare plastică a diferitelor funcțiuni tehnologice, așa cum sînt turnurile de amestec, de răcire sau de fum și, în consecință, a structurilor acestora.

26



27





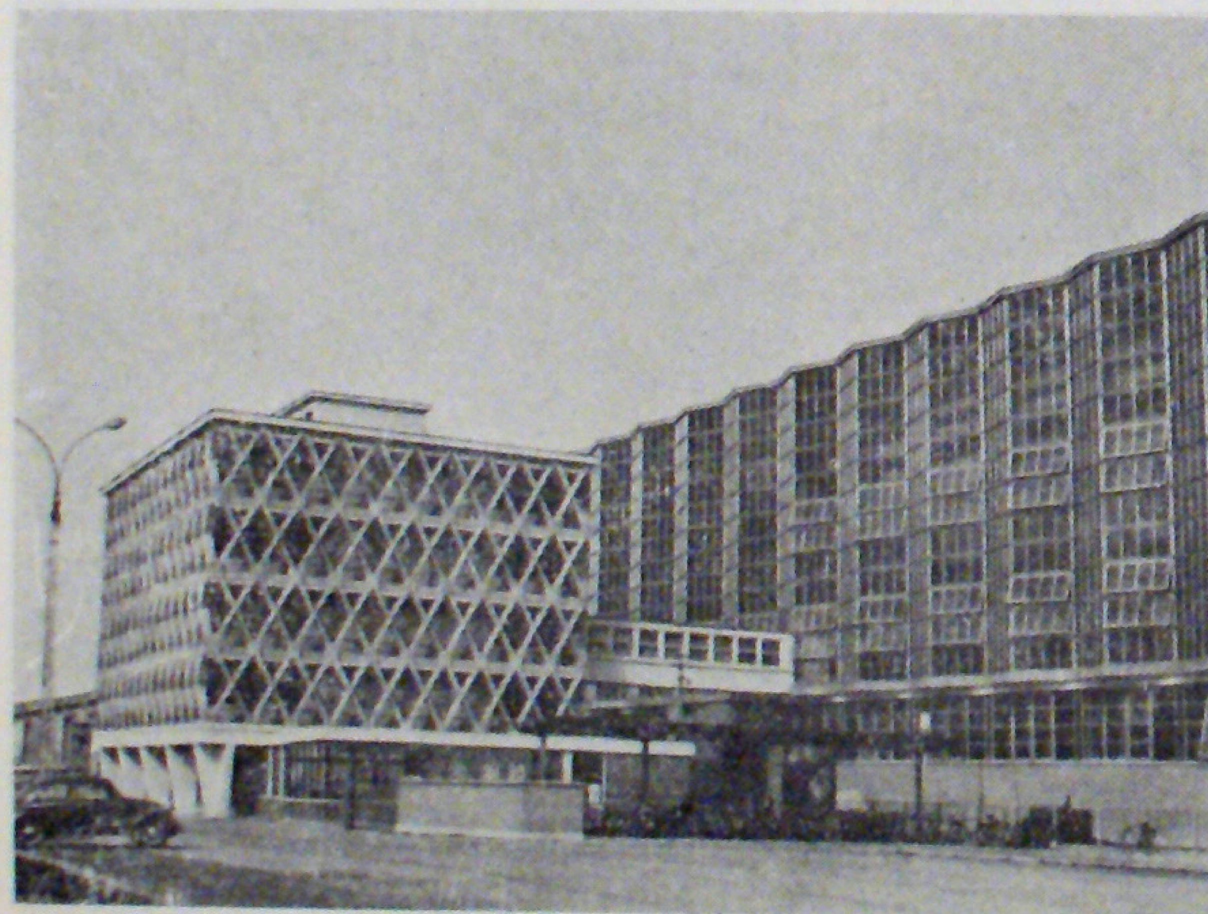


29. **BACĂU.** Zona industrială Mărgineni.
30. **CONSTANȚA.** Fabrica de pîine.



triale, ocupînd teritorii de sute de hectare, bazate pe principiul cooperării industriilor, sistematizarea microregiunilor în funcție de amplasarea construcțiilor constituie aspecte noi ale programului industrial.

29 30	34
31	35 36
32 33	37 38



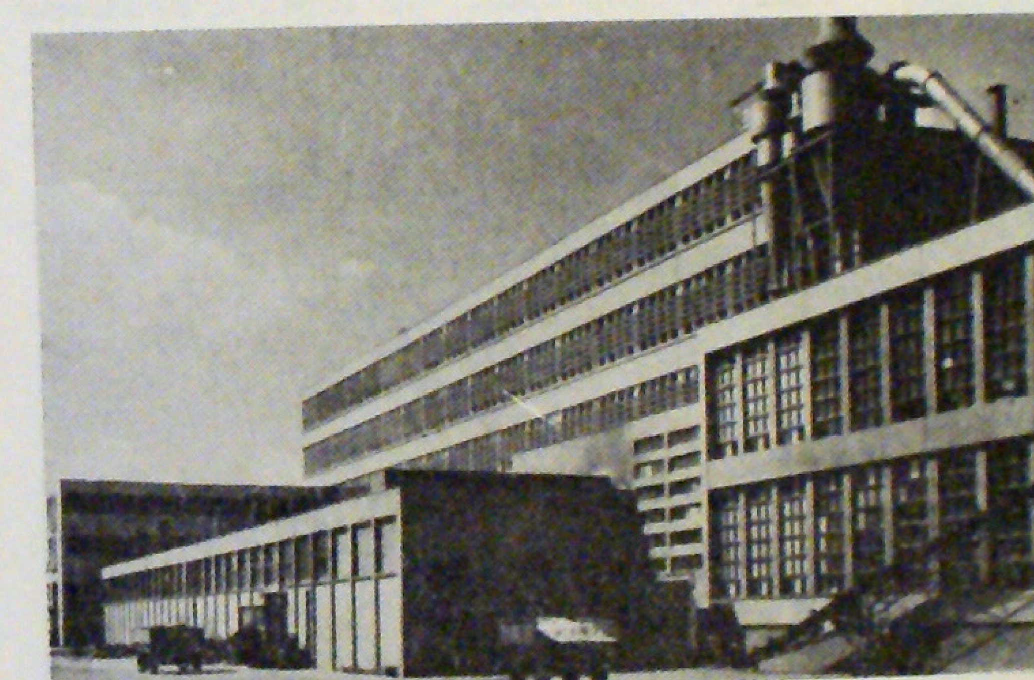


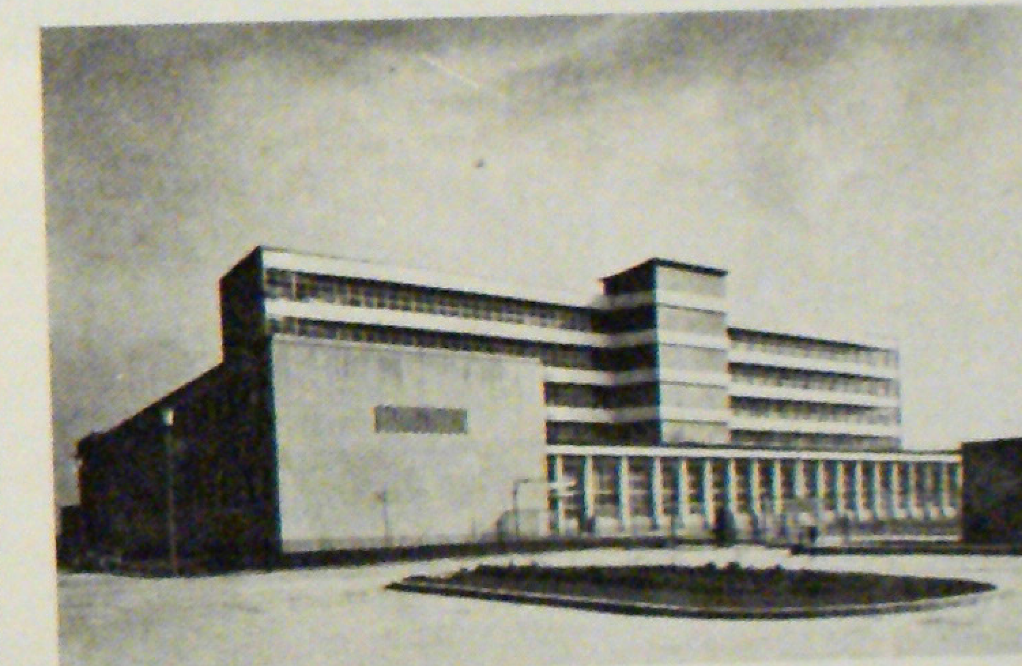
31. **BACĂU.** Pavilionul administrativ al Fabricii de bere.
32, 33. **BUZĂU.** Fabrica de zahăr.



Transformarea socialistă a agriculturii a ridicat la rangul unor preocupări de seamă ale arhitecturii contemporane cele mai variate programe, începînd cu clădiri legate de mecanizarea agriculturii, clădiri pentru depozitarea produselor, creșterea vitelor, trecînd la dotările social-culturale ale satelor — cămine culturale, cluburi, băi, cantine — și ajungînd la casa țăranului cooperatist, deosebită ca funcțiune, tip de confort și calitate a materia-

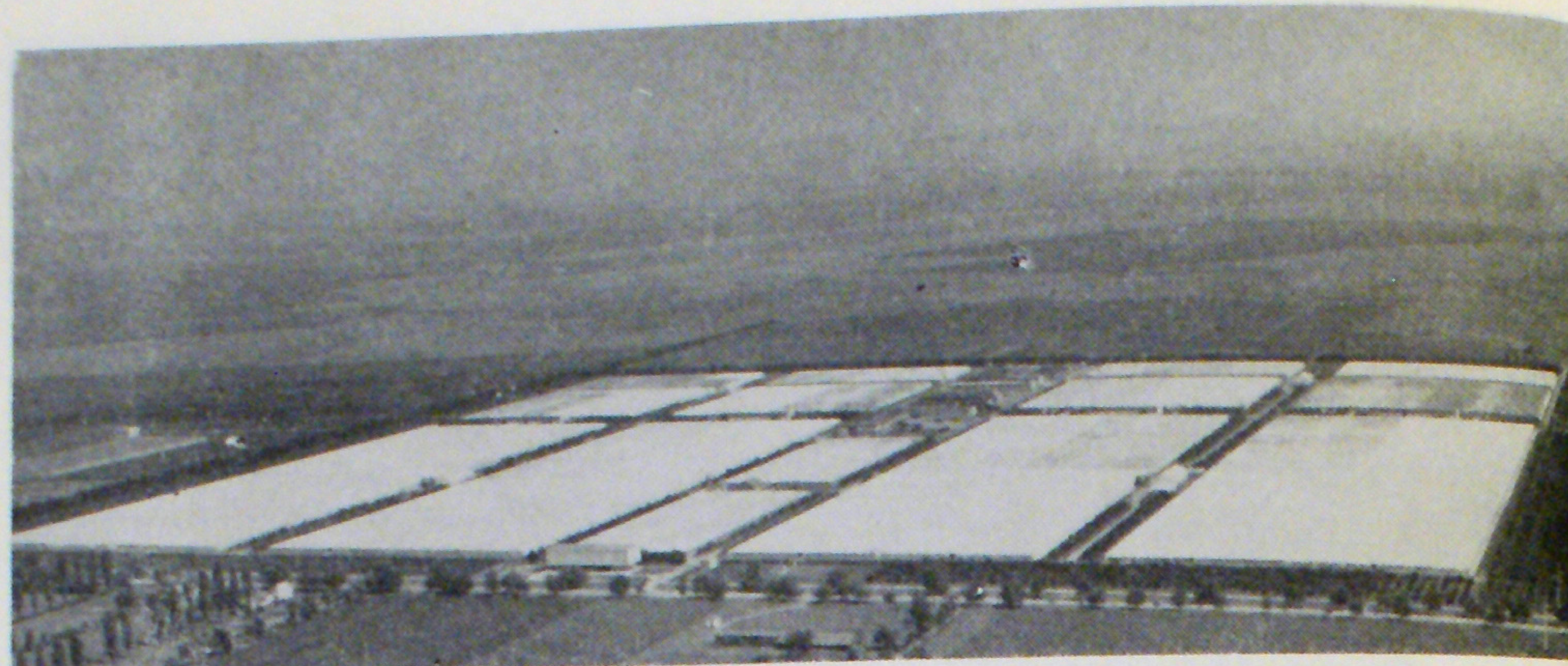
34. **SIGHIȘOARA.** Combinatul de produse ceramice.
35. **TG. JIU.** Întreprinderea de industrializare a lemnului.
36. **BUCUREȘTI.** Fabrica de încălțăminte « Antilopa ».
37. **BUCUREȘTI.** Fabrica de produse lactate.
38. **IAȘI.** Fabrica de ulei « Unirea ».



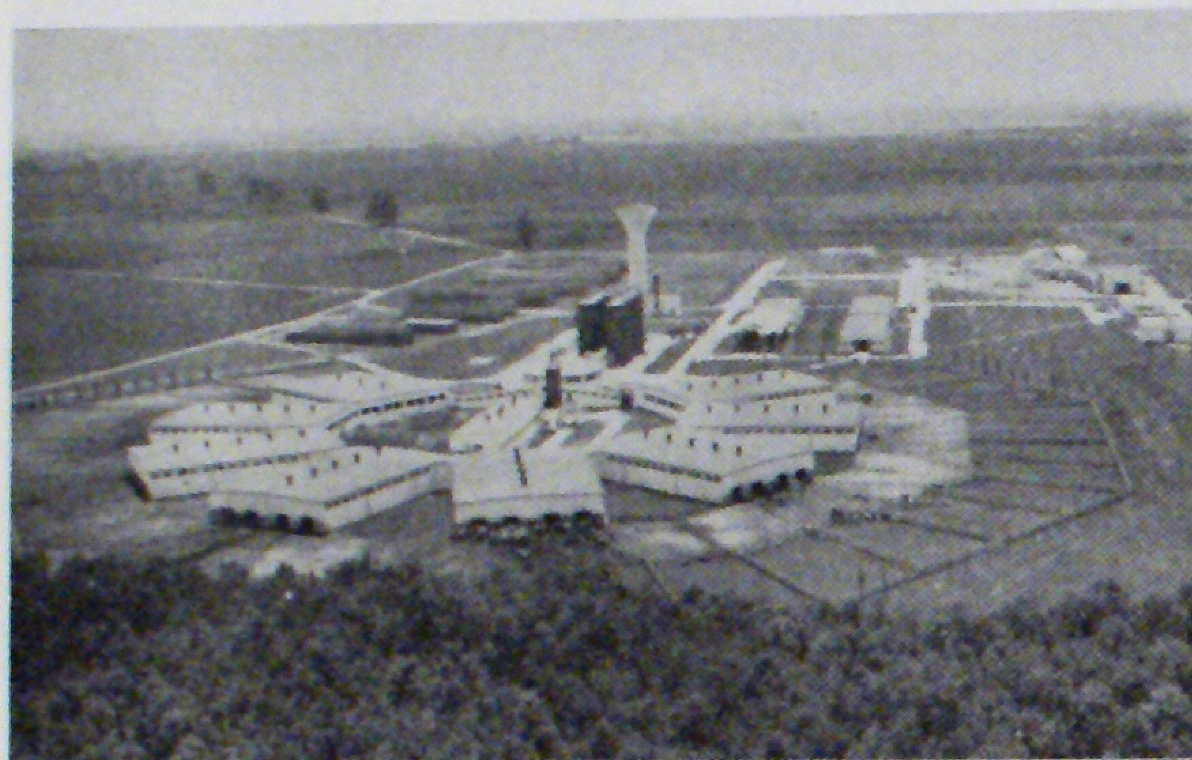








39

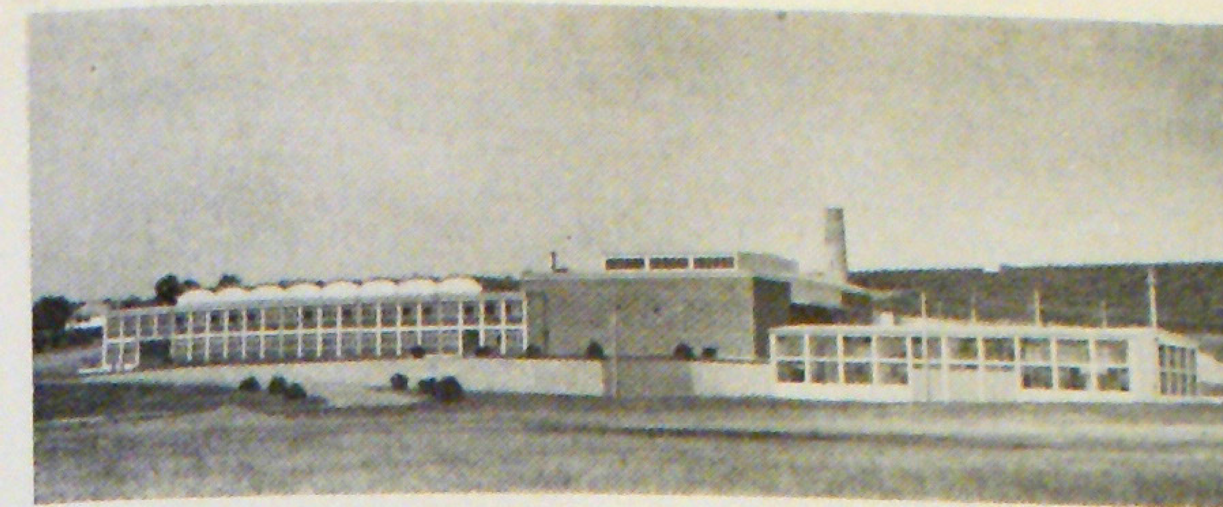


40

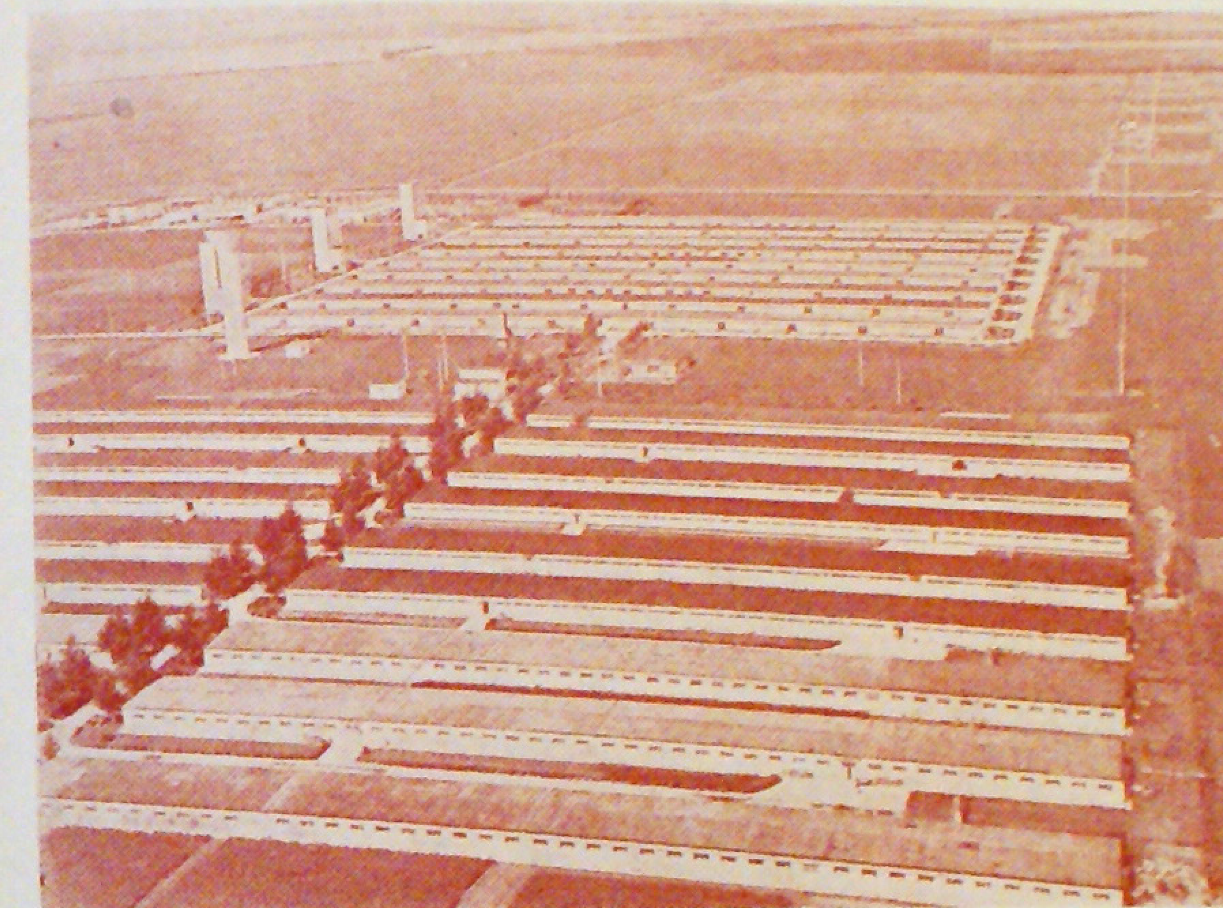
Mutațiile profunde petrecute în sfera producției materiale între sectoarele primar, secundar și terțiar se reflectă și în domeniul sistematizării și arhitecturii. Marile complexe agro-zootehnice (sere, fabrici de nutrețuri, combinate de creștere a animalelor) constituie, prin tehnologii, mecanizare, suprafețele ocupate, tehnici de construcție a clădirilor, o implicare, în fapt, a arhitecturii industriei.

41

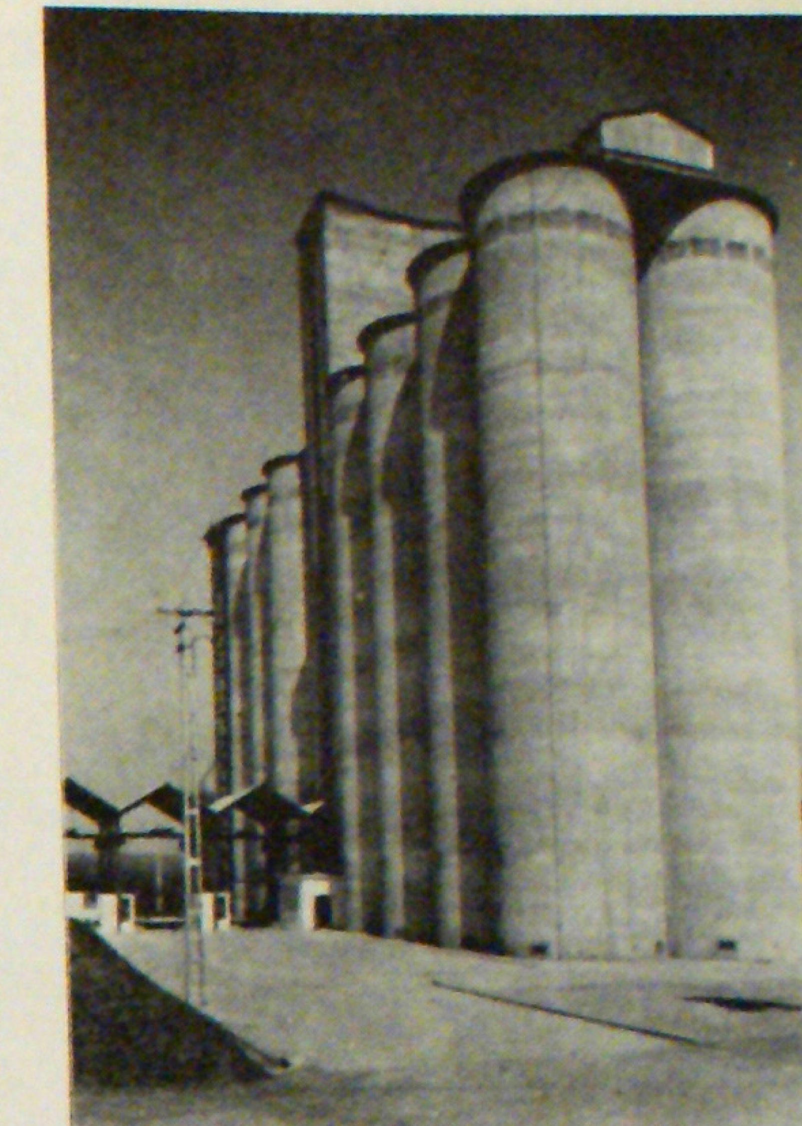




43



44



45

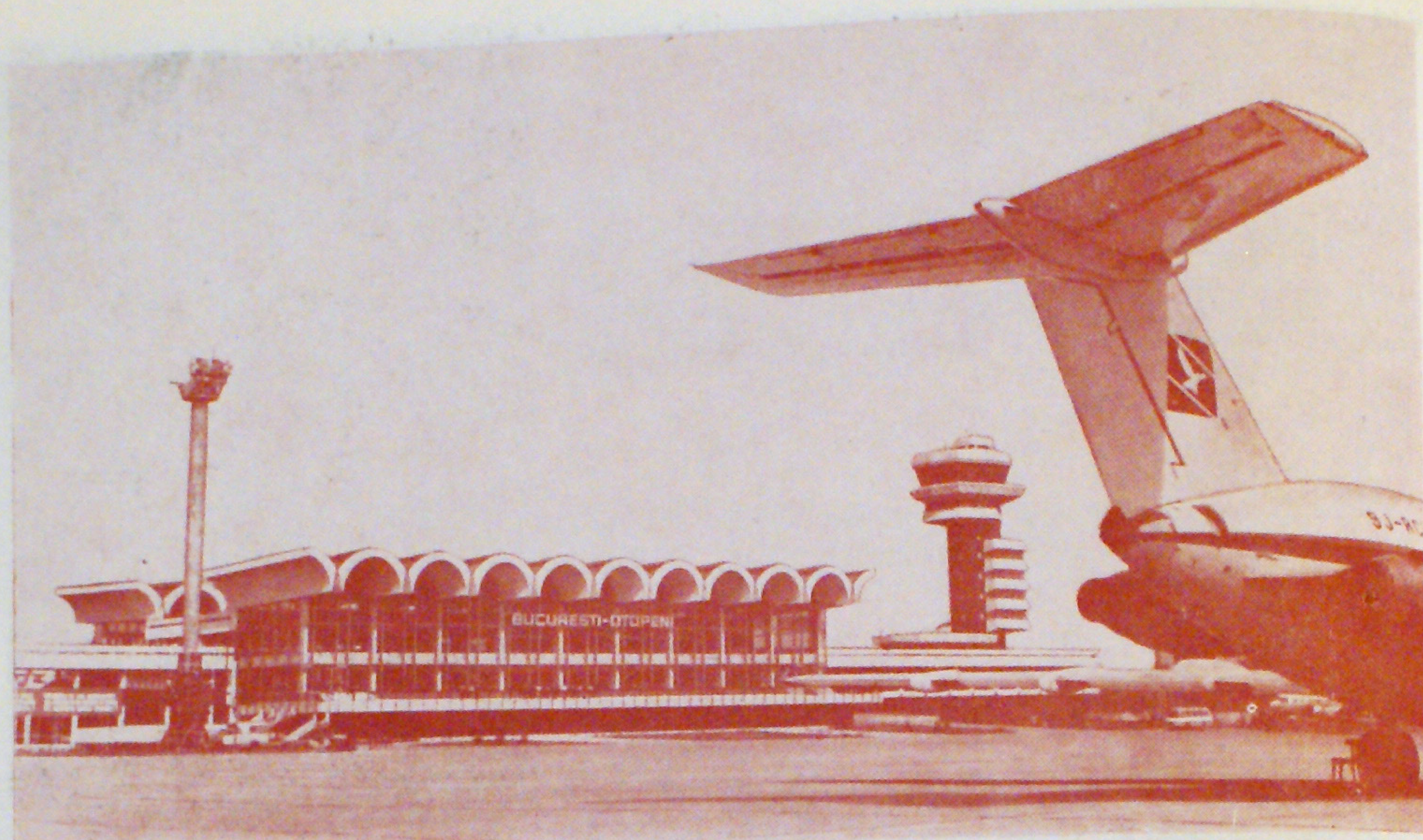
39. ARAD. Complex de sere.

40, 41. Comuna 30 DECEMBRIE. Complex de creștere a vacilor.

42. VALEA CĂLUGĂREASCĂ. Centru de vinificare.

43–45. SLOBOZIA. Complex de creștere a porcilor.





48

47

lelor folosite, de vechea locuință populară. În anii 1951—1960, în mediul rural s-au realizat 550 000 de locuințe.

În acești ani, s-a adoptat tipul locuinței de masă, care a parcurs o adevărată istorie de la principiul locuinței unifamiliale dispuse în ansambluri de tipul orașelor-grădină și pînă la gruparea apartamentelor în blocuri cu mai multe etaje, formînd ansambluri de locuit prevăzute cu dotări social-culturale, cea mai economică și mai rațională soluție de cazare a populației.

Istoricul dezvoltării arhitecturii de locuințe în cursul acestei prime etape include o vastă experiență privind elaborarea tipurilor de apartamente, modul de cuplare a secțiunilor, prefabricarea elementelor structurale și de fațadă etc. Întreagă această experiență este pătrunsă de năzuința asigurării unui confort cît mai ridicat în condițiile unui cost cît mai redus.

O dezvoltare fără precedent a luat programul casei de odihnă, căpătînd, totodată, prin amploarea sa cantitativă, o nouă calitate. Exemplul cel mai elocvent îl constituie ansamblurile de odihnă de pe litoralul Mării Negre, tratate ca mari unități funcționale destinate să satisfacă toate cerințele de viață, confort, recreație, sport și cultură, soluționate în cadrul unei sistematizări complexe a întregului litoral.

Noua rînduială a vieții sociale din țara noastră a generat programe social-culturale noi, necunoscute în trecut: clubul muncitoresc, casa de cultură, cantina-restaurant, creșe pentru copii etc.

Ceea ce este caracteristic programelor cu caracter social-cultural este soluționarea lor gradată, formînd o rețea diferențiată de dotări. Astfel, de pildă, ciclul învățămînt cuprinde rețeaua întreagă a clădirilor destinate educației de la grădinițe, școli generale, pînă la școli medii, tehnice și institute de învățămînt superior; la fel ciclul ocrotirii sănătății cuprinde puncte sanitare, creșe, dispensare, policlinici, spitale, staționare, sanatorii; ciclul clădirilor de spectacole cuprinde cămine



47. BUCUREȘTI. Aerogara Băneasa (1946). Autori arhitecții N. Bădescu, Cleopatra Alifanti, M. Alifanti, A. Damian, T. Economu, P. Macovei, Al. Șerbescu.

50



52



52. CLUJ-NAPOCA. Centrala telefonică (1968). Autor arhitect Vasile Mitrea.



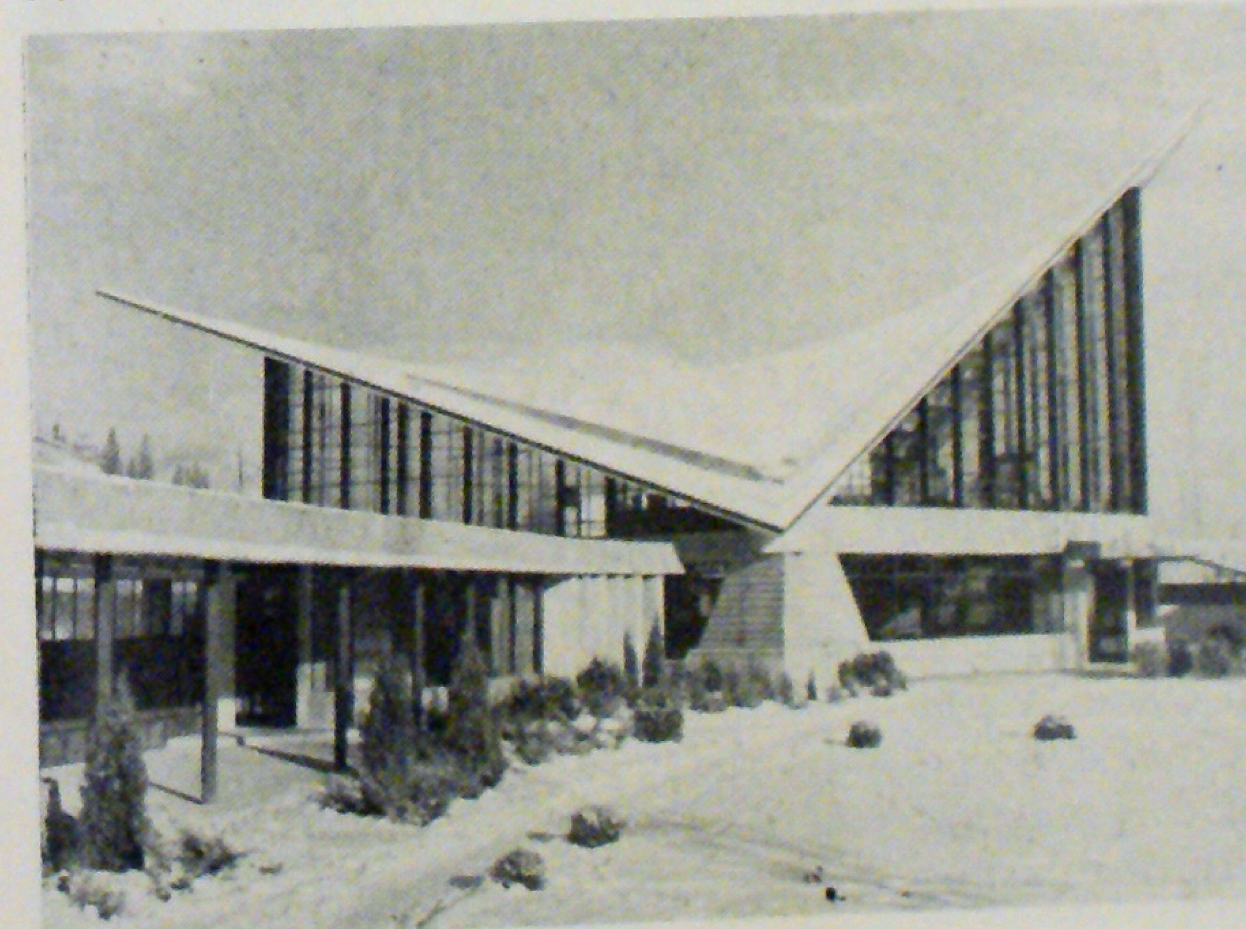
49

48, 49. BUCUREȘTI. Aerogara OTOPENI (1970), autori arhitecții C. Lăzărescu, G. Cristea, Șt. Șteblea.

50. CONSTANȚA. Gara feroviară (1960). Autori arhitecții Teonic Săvulescu, Florin Ionescu.

51. PREDEAL. Gara feroviară (1969). Autori arhitecții Ilie Rădulescu, Irina Rosetti.

51



53



53. BUCUREȘTI. Centrul de calcul C.F.R (1969). Autori arhitecții Ilie Rădulescu, Irina Rosetti.

54

Arhitectura stațiilor primului tronson al metroului bucureștean (1979), distinsă cu premiul « Aurel Vlaicu » al Academiei Republicii Socialiste România.

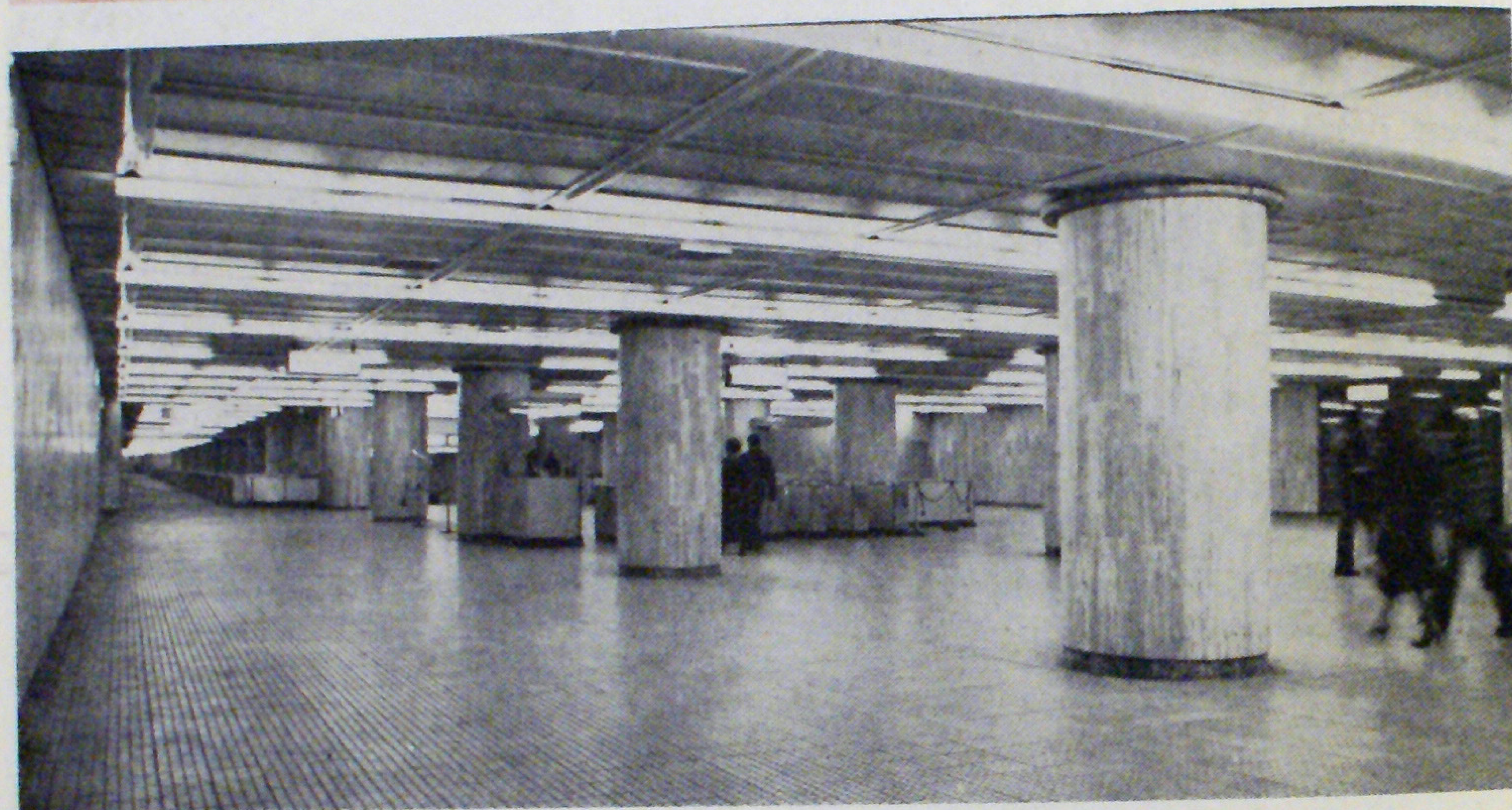


54. BUCUREȘTI. Intrarea în stația de metrou « Grozăvești ». Autori arhitecții Cătălin Stanciu, Ana Pavlu.

55. BUCUREȘTI. Intrarea în stația de metrou « Piața Unirii ».
Autori arhitecții Gheorghe Beznilă, Alexandru Panaitescu; stereotomia arh. Irina Popovici.

56, 57. BUCUREȘTI. Stația de metrou « Izvor ». Autori arhitecții Viorica Curea, Alin Negoescu; stereotomia arh. Mircea Voinea.

55

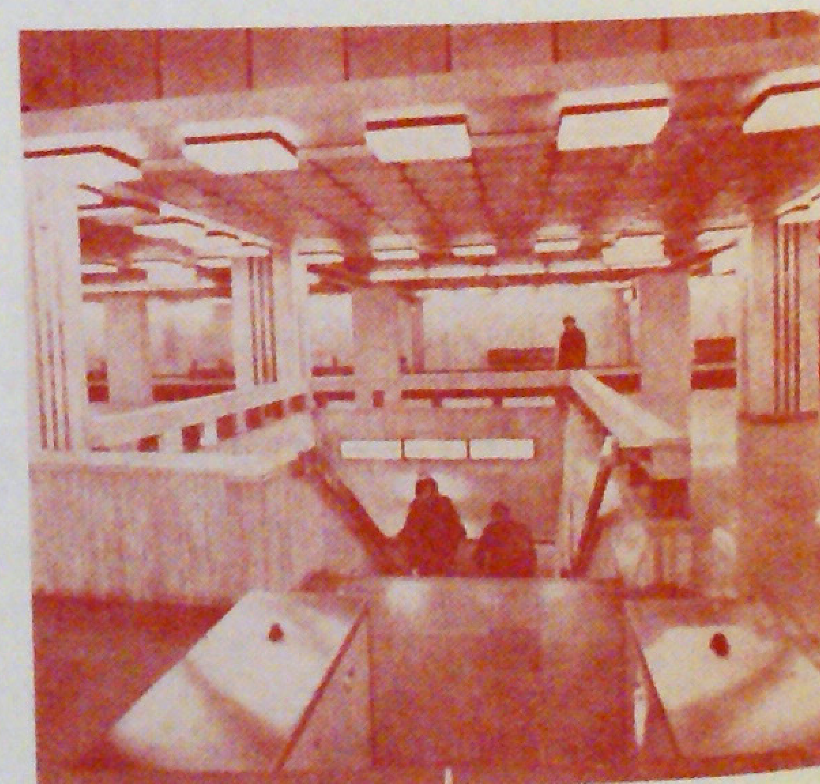


56

culturale, cluburi, case de cultură, cinematografe, teatre ș.a.

Programele social-culturale, diferențiate după nevoile și amploarea comunității umane pe care o deservesc, clădirile destinate învățămîntului, spectacolelor, culturii, sănătății, sportului, odihnei, răspund multilateral cerințelor de viață și cultură mereu crescînde, ale membrilor societății socialiste.

Crearea bazei materiale a socialismului, dezvoltarea marii industrii mecanizate au făcut ca, în cursul acestei etape, efortul principal în arhitectură să se îndrepte către realizarea unor clădiri și ansambluri de producție. Acest efort a inclus și reutilarea și modernizarea ramu-





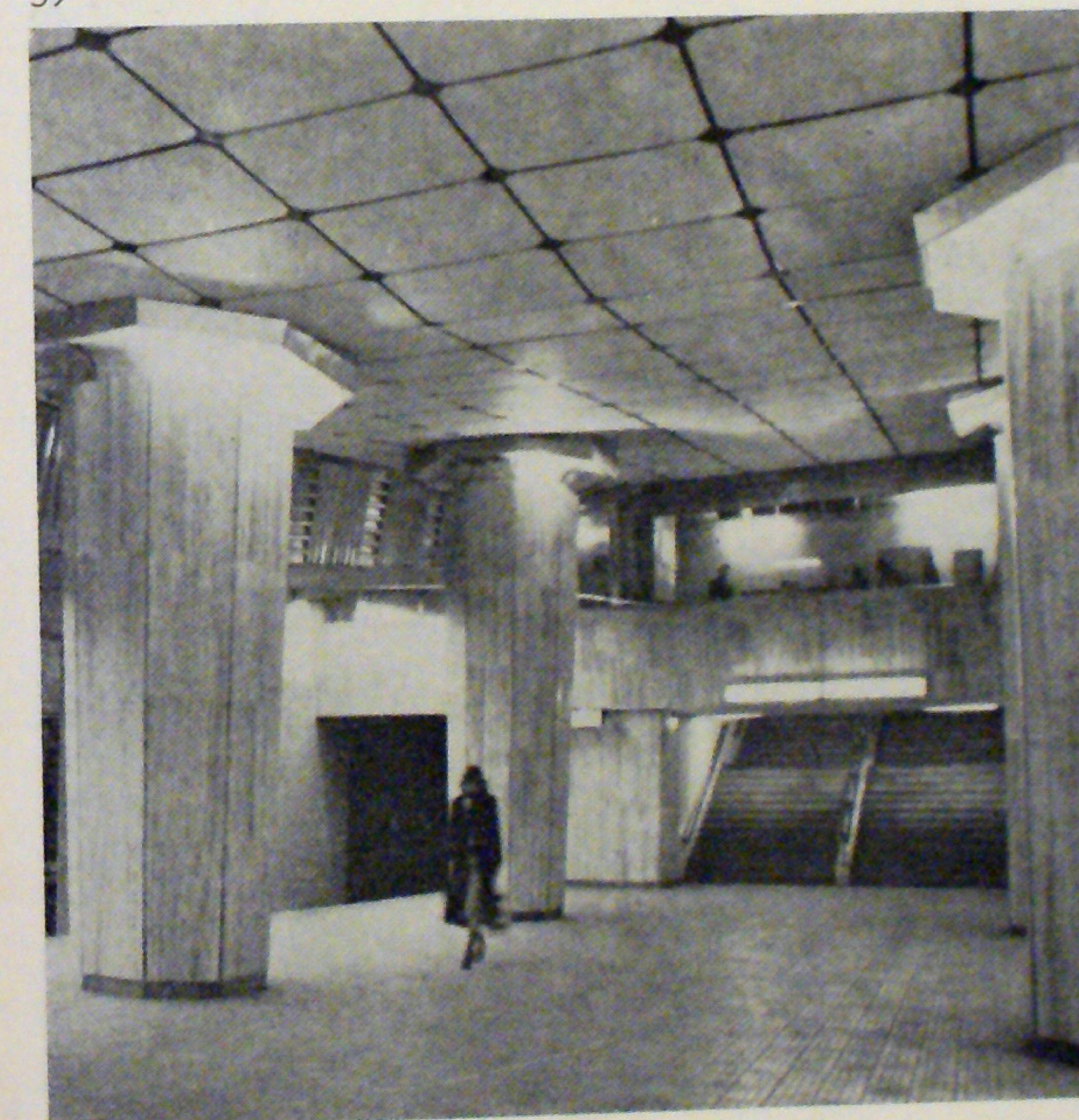
58

rilor existente (Hunedoara, Reșița, Brașov), dar și crearea de ramuri noi, în primul rînd a celei chimice (combinatele de la Roznov, Săvinești, Borzești). O amploare corespunzătoare a căpătat-o dezvoltarea surselor energetice în cadrul realizării planului de zece ani de electrificare a țării (1951—1960), prin construcția a

58. BUCUREȘTI. Stația de metrou « Uzinele Timpuri Noi ». Autor arhitect Adriana Bunu.

59. BUCUREȘTI. Stația de metrou « Eroilor ». Autori arhitecții Ioan Novițchi, Ileana Popina.

59

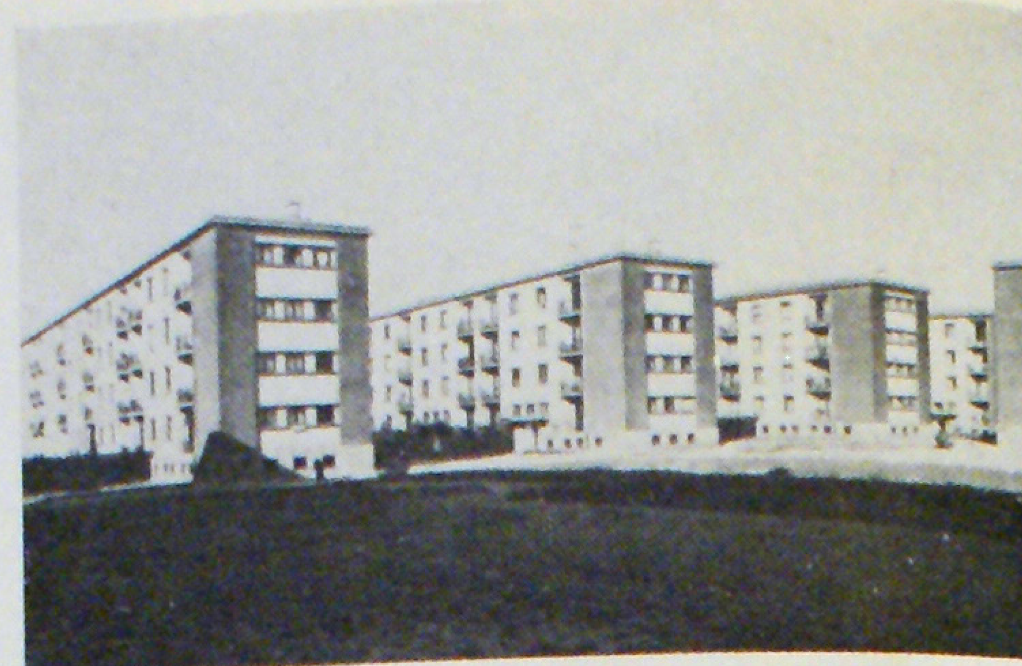


57





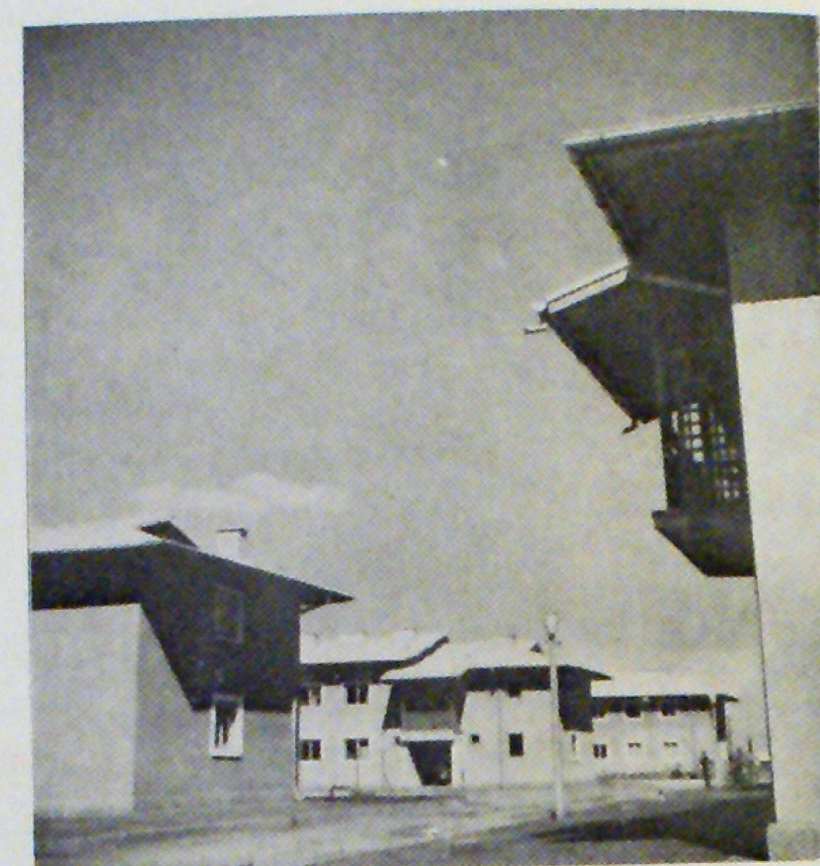
60



61

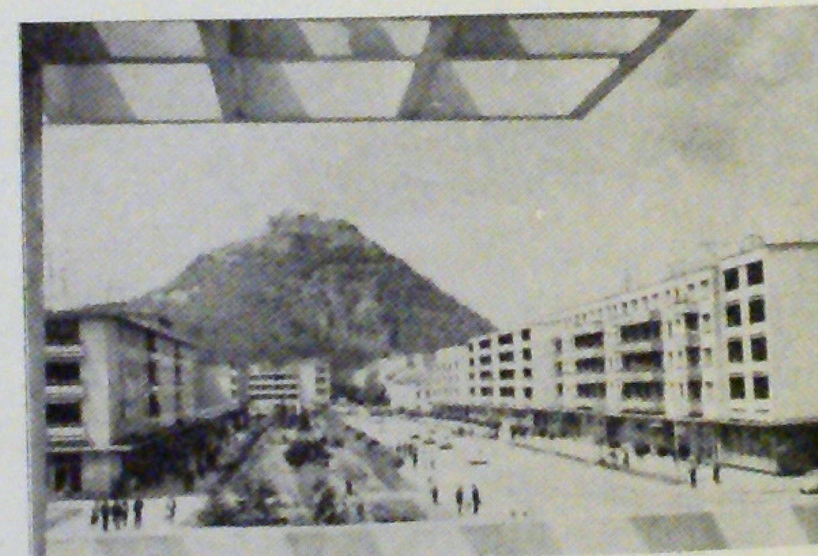


65



63

69



numeroase termocentrale, între care Ovidiu II, Doicești, Comănești, Sîngeorgiu de Pădure, Hunedoara, și realizarea sistemului hidroenergetic de pe rîul Bistrița. De asemenea, s-au pus bazele industriei materialelor de construcție și de prefabricate necesare susținerii întregii opere de edificare.

Plenara C.C. al Partidului din august 1953 a ridicat cu acuitate problema construcțiilor de locuințe.

70



67





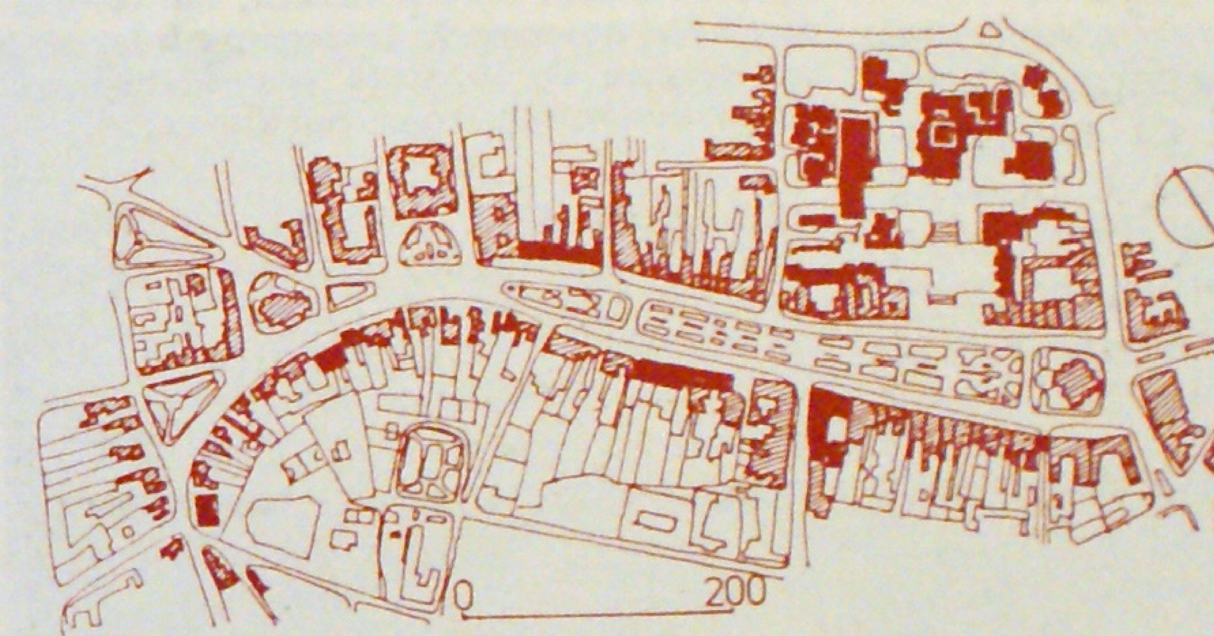
62



64

Sub aspectul sistematizării, primele construcții de locuințe au adoptat sistemul parcelărilor tradiționale cu clădiri cu parter și un etaj, izolate sau cuplate. La Hunedoara, sistemul lotizărilor a luat aspectul orașului grădină (1947).

66



La finele deceniului al V-lea și în cursul celui de al VI-lea, construcția de locuințe a parcurs sub aspectul sistematizării și al soluționării obiectului arhitectural drumul de la lotizări cu locuințe individuale numai cu parter (fig. 60, HUNEDOARA) la grupuri de locuințe cu puține etaje organizate în spiritul urbanismului raționalist (fig. 61, BUCUREȘTI, cartierul Ferentari), în cvartale (fig. 62, GH. GHEORGHIU-DEJ) sau în microraioane (fig. 63, BUCUREȘTI, Băneasa), pentru a se ajunge la cartiere de locuințe colective cu un înalt regim de înălțime (fig. 64, 65, GH. GHEORGHIU-DEJ). Paralel cu ocuparea terenurilor libere sau slab construite aflate la periferia orașelor, a existat preocuparea de a completa sau remodela prin « plombe » spații urbane centrale (fig. 66–68 TG. MUREȘ, Piața Trandafirilor) sau de a le restructura radical și a le mobila cu clădiri de locuit (fig. 69 DEVA, fig. 70 GALAȚI).

68





71



72

Densitatea scăzută a unor asemenea zone construite, extensiunea pe care o căpătau rețelele de alimentare, ca dealtfel și teritoriul orașului, au impus să se ajungă la concluzia recurgerii la locuințe în blocuri, grupate în mari ansambluri.

Primele tentative de acest fel ajung la formula unor bare cu puține niveluri, dispuse paralel cu axa heliotermă, utilizate în zona Ferentari și Vatra Luminoasă din București și cartierul Steagul Roșu din Brașov, soluție influențată de urbanismul raționalist, propagat prin tezele Chartei de la Athena.

Cu prilejul acțiunilor de reconstrucție a vechilor orașe, desfășurate în deceniile VI–VII, cu excepția orașelor Piatra Neamț și Suceava a căror vatră istorică a fost restructurată, iar fondul de clădiri aproape în întregime înlocuit, construcția de locuințe s-a desfășurat cu precădere în zone periferice.

71, 72. PIATRA NEAMȚ. Zona centrală istorică a fost restructurată și integral reconstruită (arhitecții Alexandru Iotzu, Victor Aslan.

73





76

74



75



73. IAȘI. Noile cartiere de locuit s-au dezvoltat în lunca Bahluiului (1965), intervenția în centrul istoric limitîndu-se, la acea dată, la remodelarea Pieței Unirii.

74. SUCEAVA. Reconstrucția centrului istoric a condus la crearea unei piețe reprezentative avînd o latură deschisă către Cetatea de Scaun.

75. CLUJ-NAPOCA. Zona asanată de la poalele dealului Cetățuii (1965), încununat ulterior (1978) cu hotelul « Belvedere » (arhitect A. Buzuloiu).

76, 77. CLUJ-NAPOCA. Cartierul Grigorescu și extensiunea sa Grigorescu – Vest, dezvoltate în afara incintei istorice.

77



78. BUCUREȘTI. « Întrarea » Căii Moșilor în piața creată la intersecția acesteia cu « inelul II » (1979–1980).

78





79

Construcția de locuințe în București a urmat aceeași cale, constînd în ocuparea unor terenuri slab construite la periferia orașului, remodelarea unor spații centrale și realizarea de « plombe ».

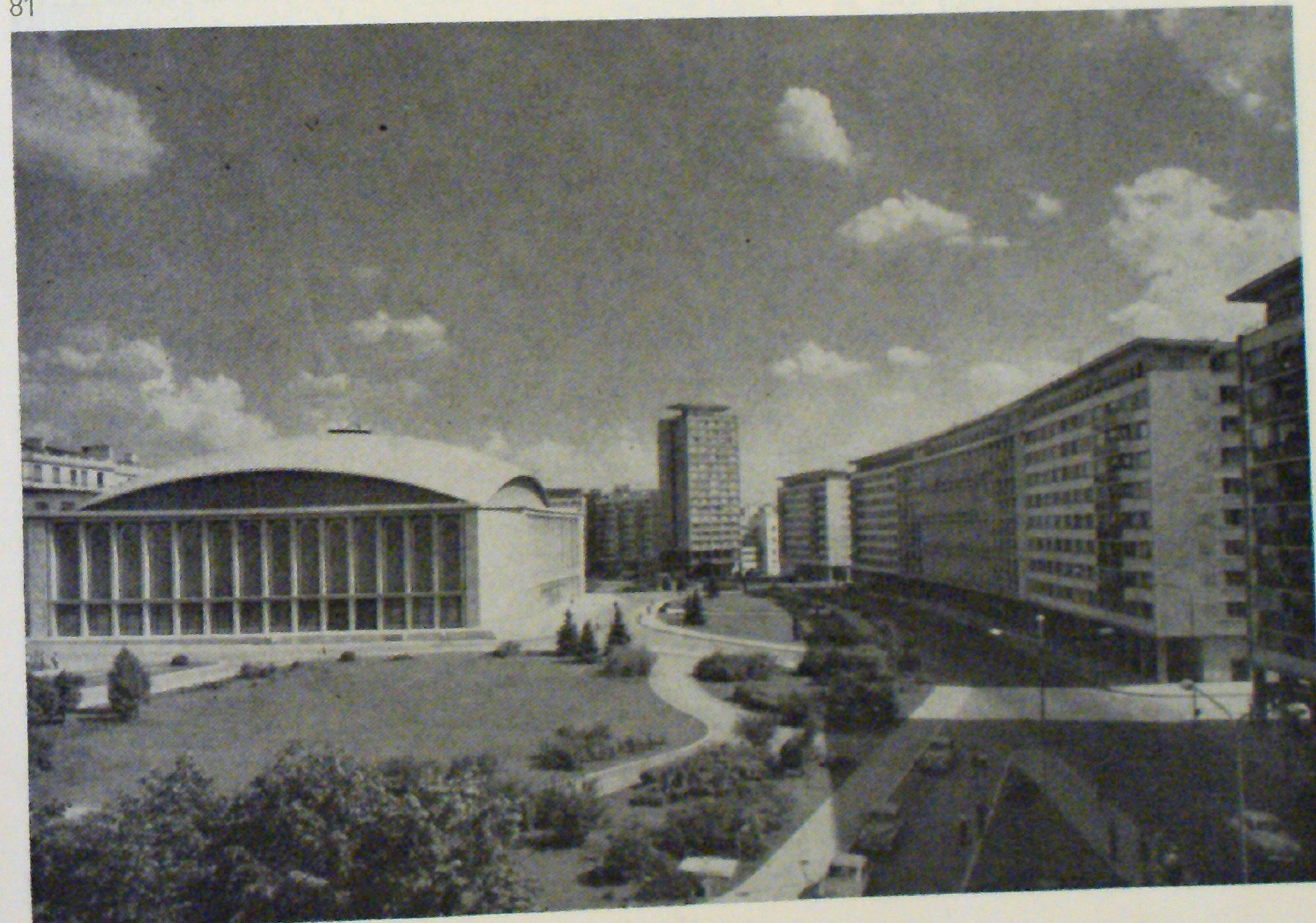
79, 81. BUCUREȘTI. Remodelarea zonei din spatele Palatului Republicii (1959–1960) s-a concretizat în crearea unei piețe reprezentative cu numeroase deschideri către capete de perspectivă, clădiri semnificative ale centrului orașului dominată de noua Sală a Palatului (arhitecții Horia Maicu, Ignace Șerban) și ocupată perimetral de clădiri de locuit (arhitecții T. Niga, G. Filipeanu, L. Garcia și A. Moisescu).

80



Dar curînd, în urma Hotărîrii de Partid și de Stat din 13 noiembrie 1952 privind reconstrucția socialistă a orașelor, se adoptă cvartalul ca formă de organizare a ansamblului rezidențial. Recurgînd la o tramă stradală geometrică, cvartalele au locuințele dispuse perimetral, simetric, făcîndu-se abstracție de cerințele orientării. Dotările comerciale sînt amplasate către stradă la parterul clădirilor, iar cele școlare în spațiile libere din interiorul cvartalelor. Organizarea zonelor rezidențiale sub formă de cvartale și-a găsit aplicarea în Hunedoara, Baia-Mare, municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej și zona Vatra Luminoasă din București.

81



Ca și în celelalte orașe ale țării, modalitățile de organizare a zonelor rezidențiale în București au parcurs un șir de etape, de la aplicarea principiilor unui urbanism « liber », care a urmărit realizarea unui contact mai strîns al locuinței cu natura, pînă la reconsiderarea rolului străzii ca spațiu controlat, ocupat perimetral de clădiri.



82

Începînd cu finele anilor '50, avantajele pe care le implica aplicarea teoriei unităților de vecinătate, în ceea ce privește organizarea locuirii, introducerea prefabricării și tipizării au condus la adoptarea sistematizării zonelor rezidențiale sub formă de unități urbanistice complexe (microraioane, cartiere, sectoare) deservite în trepte de dotări social-culturale.

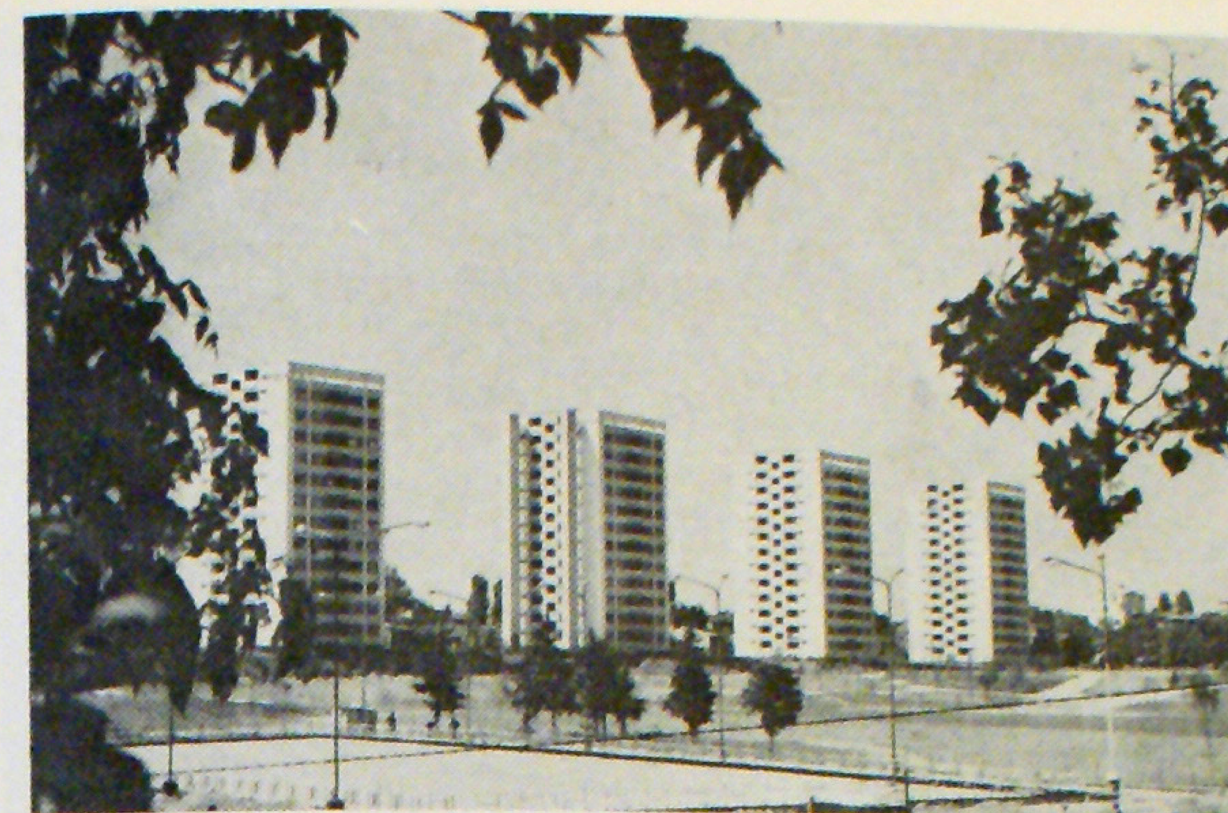
Desfășurarea construcției noilor locuințe în cartiere mărginașe, lipsite de lucrări edilitare, a redus simțitor eficiența investițiilor, în condițiile urmăririi unei maxime economicități. De aceea, în anii celui de-al doilea cincinal s-a trecut și la ocuparea de amplasamente centrale, fie

82. BUCUREȘTI. Grup de locuințe în preajma Circului de Stat (arhitecții Sarina Cossa, Rodica Macry, Gheorghe Nadrag).

83. BUCUREȘTI. « Mobilarea » B-dului Muncii (1959–1962) din cartierul Titan reflectă procesul de modificare a regimului de înălțime a clădirilor de locuit și, în consecință, a scării noilor zone rezidențiale.

83





84

85



84. BUCUREȘTI. Grup de blocuri-turn clădit în imediata apropiere a Lacului Floreasca, în procesul asanării zonei (1959–1960).

85. BUCUREȘTI. Magazinul universal « Cocor » (arhitect F. Marinescu), răspunzînd unor cerințe de dotare a zonei centrale a orașului, se încadrează în preocuparea de a definitiva sub aspect plastic artera principală nord-sud.

74. BUCUREȘTI. Locuințele de pe B-dul Metalurgiei (arhitecții Gh. Leahu, Carol Hacker, Dumitru Ghircoiaș), din cartierul Berceni, constituit în cadrul reconstrucției zonei de sud a Capitalei.

86





87

Modalitatea de a « placa » noile artere cu blocuri de locuințe, în vogă la începutul anilor '60, este reluată după 1975 pe un plan superior, în sensul dotării clădirilor cu magazine la parter, ocupării frontale a perimetrului străzilor și al unei varietăți sporite sub aspect plastic.

prin mijlocirea « plombării » unor artere (București, Timișoara, Iași, Tg. Mureș), fie trecîndu-se de la plombă la front, au fost reconstruite artere importante de circulație sau remodelate piețe centrale.

« Placarea » Căii Griviței, a inelului II din București, a Căii Mărășești din Bacău, a Căii București din Craiova, îmbunătățind radical aspectul străzilor, asigură participarea la dotările situate la parterul clădirilor, sau în preajma acestora, a vechilor zone construite, menținute temporar în spatele noilor fronturi.

Dorința de a ordona o serie de spații centrale, adesea beneficiare ale unor clădiri monumentale anterioare,

89



90



89. BUCUREȘTI. B-dul Nicolae Titulescu (arhitecții Micaela Slomnescu, Teodora Rill).

90. BUCUREȘTI. Șoseaua Iancului (arhitecții René Ghelman, Dinu Hariton, Gh. Nădrag, Gh. Verona, Petre Vraciu).



88

87, 88. BUCUREȘTI. Calea Dorobanți (arhitecții Gheorghe Mularidis, Gabriela Iamandi, Paul Focșa, Gheorghe Leahu).

a condus, în aceeași etapă, la închegarea prin completări cu blocuri de locuit a piețelor Gării de Nord și Academiei Militare, a spațiului aferent Circului de Stat, în București, a pieței centrale din Ploiești, a zonei centrale a orașelor Bacău, Craiova, Galați, Deva.

Un loc aparte, în rîndul acestor intervenții, îl ocupă noua piață a Palatului Republicii, născută prin remodelarea spațiului situat în spatele acestuia, și Piața Unirii din Iași, tratată ca o agoră pietonală, în trepte, deschisă

91



92



91. BUCUREȘTI. B-dul Lacul Tei (arhitecții Carol Hacker, Ana-Maria Niculescu, Consuela Niculescu, Peter Ferenczi).

92. BUCUREȘTI. Șoseaua Colentina la intersecția cu str. Doamna Ghika (arhitecți Petre Iliescu, Ruxandra Verona — Fotino, Tamara Stănescu, Elena Budacă, Eugenia Gîrlea, Rodica Ungureanu, Sorin Marinescu).



93

parțial către peisajul înconjurător, în a cărei compoziție a fost inclus, ca dominantă, turnul unui hotel.

Mobilate cu clădiri de locuit, aceste spații au căpătat o formulare definitivă, consumînd, în unele cazuri, terenuri susceptibile de a primi noi dotări de importanță urbană.

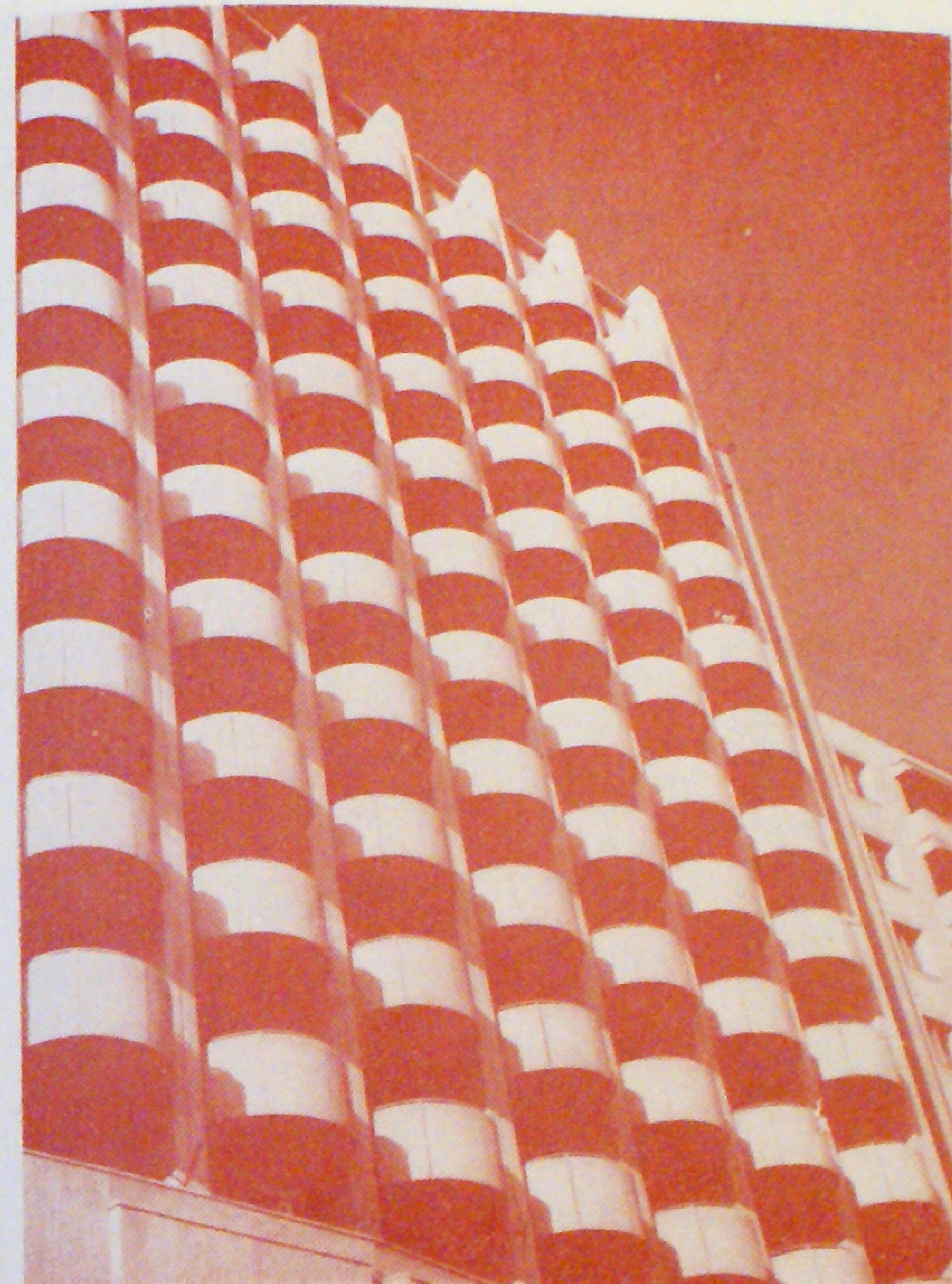
Dezvoltării vechilor așezări i se adaugă orașele noi Victoria sau Onești-Gheorghe Gheorghiu-Dej, născute pe baza unor inițiale colonii de intervenție.

Sarcinile cantitative ale arhitecturii în domeniul ansamblurilor de producție, locuințelor și construcțiilor social-culturale nu puteau fi satisfăcute cu mijloacele tradiționale de construcție. Tipizarea în proiectare,

93 — 97. BUCUREȘTI. Intersecția traseului Calea Moșilor — Șos. Colentina cu traseul Șos. Mihai Bravu — Șos. Ștefan cel Mare, ca urmare a reconstrucției perimetrale a acestor artere a devenit un spațiu definit sub aspectul plasticii urbane, potențat sub aspect funcțional de prezența magazinului universal « Bucur-Obor » (1976) și de pasajul subteran (1979) străbătut de « inelul II » (arhitecții Eugeniu Cosmatu, Antonio Teodorov, Gheorghe Neagu, Ruxandra Verona-Fotino, Valentin Donose).



94



95



96



97

Distrugerile provocate în Capitală de cutremurul din 4 martie 1977 au pretins, pentru refacerea continuității frontului străzilor și compensarea funcțiunilor irosite (locuințe și dotări), să se recurgă la plombe, înzestrate de regulă cu o plastică personalizată.



98

99



100



101



98. BUCUREȘTI. Blocul Scala (arhitecții Ion Moscu, Daria Nicolescu).

99. BUCUREȘTI. Blocul Grădinița, edificat în procesul reconstrucției de după cutremur a B-dului G-ral Magheru pe un teren ocupat de clădiri provizorii (arhitecții Ion Moscu, Daria Nicolescu).

100. BUCUREȘTI. Blocul Wilson reconstruit după seism (arhitect Gheorghe Verona).

101, 102. BUCUREȘTI. Retragerea blocului « Dunărea » (arhitecții Gheorghe Nadrag, Dan Florin Niculescu, Rodica Deleanu, Viorel Hurduc) de la alinierea clădirii preexistente creează un spațiu de plan triunghiular care debușează către B-dul Nicolae Bălcescu și totodată o percepere mai favorabilă a clădirii Institutului de Arhitectură « Ion Mincu ».

102



103. BUCUREȘTI. Blocurile din preajma bisericii Zlătari (arhitecții Ruxandra Verona-Fotino, Maria Goia, Cristina Olteanu).

103





104

Plombele realizate în anii 1978–1979 în București pe Calea Victoriei, marcînd preocuparea unor inserții judicioase sub aspect plastic, s-au amplasat pe terenuri virane sau ocupate de clădiri lipsite de interes, introducînd noi elemente de varietate pe traseul sinuos al vechii artere a Capitalei.



105

106



104. BUCUREȘTI. Blocul «Comedia» (arhitect Petre Vraciu).

105. BUCUREȘTI. Blocul «Delta Dunării» (arhitecții Antonio Teodorov, Gheorghe Neagu, Cristian Drughean, Doina Crainic).

106, 107. BUCUREȘTI. Blocul de la intersecția Căii Victoriei cu str. Cosmonauților (arhitecții Nadejda Urum, Cornelia Cristian, Marilena Burlea).

107





108

industrializarea în execuție apăreau drept căi obligatoriu de urmat.

Tehnica nouă folosită în construcții contribuie la creșterea venitului național, datorită reducerii termenelor de execuție și accelerării punerii în funcțiune a noilor capacități de producție, prin reducerea cheltuielilor pentru construcții și prin creșterea productivității

109



Clădirile destinate învățămîntului superior realizate în anii postbelici au căpătat fie forma unor extinderi, fie forma unor noi ansambluri, creîndu-se o structură policentrică a învățămîntului, integrată în spațiul urban. Adeseori alegerea amplasamentului noilor ansambluri destinate învățămîntului a fost determinată de vecinătatea unor întreprinderi industriale, urmărindu-se scopul de a înlesni procesul de integrare a învățămîntului cu cercetarea și producția.

108. BUCUREȘTI. Noua clădire a Institutului de Arhitectură « Ion Mincu » (1968), concepută de arh. Elena Voinescu, completînd funcțiunile vechii clădiri-monument istoric, opera arhitectului Grigore Cerchez, prin modul de ocupare a terenului și plastica sa expresivă, caracterizată prin vigoare și distincție, a transformat spațiul urban adiacent într-o ambianță puternic particularizată.

109. BUCUREȘTI. Noua clădire a Academiei de studii economice (1967–1970), realizată după proiectul arh. Cleopatra Alifanti, situată în imediata vecinătate a școlii « matcă », a contribuit hotărîtor la crearea unui spațiu semnificativ, dealtfel mobilat și cu alte clădiri de interes, cum este de pildă, hotelul Dorobanti.



113

112. BUCUREȘTI. Platforma Măgurele, realizată după proiectul de ansamblu al arhitectului Nicolae Vlădescu, potrivit concepției integrării învățămîntului cu cercetarea și producția, cuprinde clădirea Facultății de fizică și a liceului cu același profil, proiectate de arhitecții Bujor Gheorghiu, N. Rădulescu, Rodica Radu, R. Cristescu, clădirile Institutului de fizică atomică, unități de producție, întreaga gamă de dotări sociale și locuințe.

113. BUCUREȘTI. Platforma Măgurele, hotel și magazin universal (1974), arhitect Constantin Frumuzache.



110

110. BUCUREȘTI. Palatul Academiei de științe politice și de conducere « Ștefan Gheorghiu », proiectat de arhitectul C. Rulea, amplasat în zona de contact între orașul istoric și cartierul Militari, prin caracterul său monumental și plastica sa expresivă va putea constitui nucleul unei dezvoltări urbane semnificative.

111. BUCUREȘTI. Căminul Academiei de științe politice și de conducere « Ștefan Gheorghiu ».



111 ▶

112





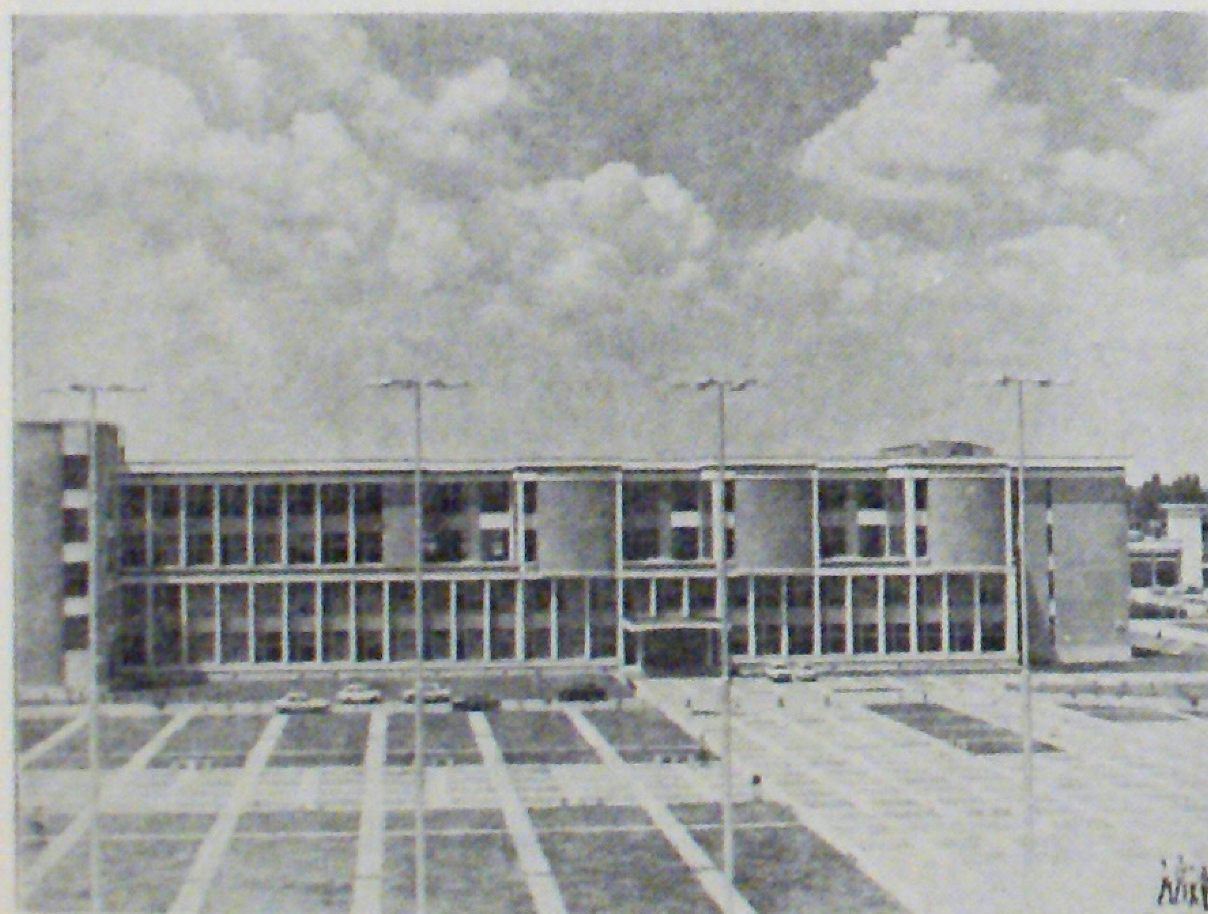
114

muncii. În scopul introducerii metodelor industriale în construcții, în anul 1948 a început acțiunea de standardizare în vederea unificării parametrilor principali ai clădirilor și trecerii la proiectarea tipizată; al doilea pas, l-a constituit folosirea unor elemente de construcții de dimensiuni din ce în ce mai mari, prefabricate și apoi asamblate pe șantier, deschizînd perspectiva către realizarea treptată a celui de al treilea pas: producția de serie în fabrici, care asigură o industrializare completă și transformarea construcțiilor într-o ramură a economiei naționale.

Producția de prefabricate de beton armat constituie în țara noastră o creație a regimului democrat popular.

114–118. BUCUREȘTI. Ansamblul Institutului politehnic (1962–1972), realizat după proiectul acad. arh. Octav Doicescu, secondat de arhitecții Paraschiva Iubu, Carol Hacker, Ștefan Lungu, Petre Swoboda, Ion Podocea. Amplasat într-o zonă a orașului în care raportarea la sit este lipsită de semnificație, valoarea ansamblului rezultă din calitățile sale intrinsece: soluționarea judicioasă a funcțiunilor, exprimarea sinceră a acestora prin intermediul volumelor și fațadelor, unitatea plastică a unor componente cu funcțiuni și amploare diferită, prin reluarea unor elemente de vocabular, a ritmului fațadelor și a paramentului executat din cărămidă și piatră.

115



116





117

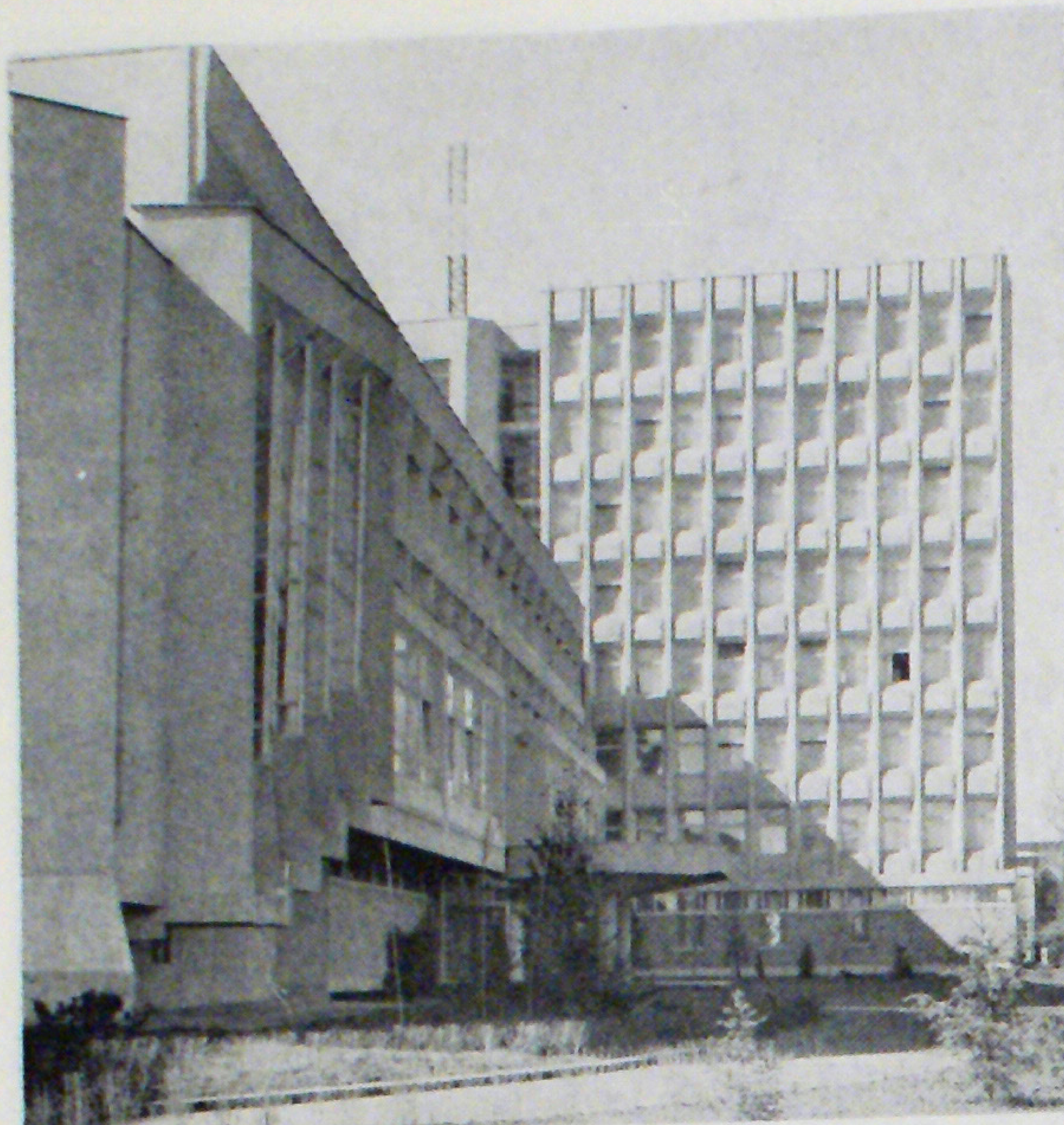
118



119



119. BUCUREȘTI. Căminele studențești Grozăvești. Arhitecții Ignace Șerban și Romeo Belea.



120

120–122. TIMIŞOARA. Clădirea facultăţii de electrotehnică (1976), proiectată de arhitectul Petre Swoboda, se integrează organic în zona construcţiilor universitare, conturată în preajma centrului oraşului prin realizarea, în anul 1957, a clădirilor Universităţii, după planurile arhitectului I. Fakelmann.

123. TIMIŞOARA. Clădirea facultăţii de medicină veterinară şi zootehnie. Arhitecţii Aurelia Fakelmann şi Mihai Opriş.

123



După apariţia primelor prefabricate de beton în 1949, în anii primului cincinal, se utilizează în arhitectura de locuinţe variate tipuri de elemente prefabricate de planşeu, apoi de scări şi blocuri sanitare, în 1952 se execută prima şarpantă din elemente prefabricate de beton armat (Medgidia).

124. CLUJ-NAPOCA. Clădirea facultăţii de mecanică a Institutului politehnic, realizată după proiectul arhitecţilor Mircea Enescu, Viorica Goga, Andrei Pop Jora, Simina Dumitrescu, amplasată în zona industrială a oraşului, grupează diferite funcţiuni în volume distincte, faţadele avînd finisaje durabile din panouri prefabricate de beton aparent.

121





122

125. BUCUREŞTI. Clădirea facultăţii de îmbunătăţiri funciare a Institutului agronomic «Nicolae Bălcescu» (1975). Arhitect Sebastian Moraru.

125



După cîteva încercări experimentale între anii 1948—1955 de utilizare a panourilor şi blocurilor mari prefabricate, se realizează în primul an al celui de al doilea cincinal (1956) o folosire pe scară mai largă a blocurilor mari la Petroşani, Iaşi, Braşov, şi Cluj. În anii 1959—

126. IAŞI. Clădirea Institutului de medicină şi farmacie. Arhitecţii Silvia Stratu, N. Rădulescu, C. Grigoriu.

127. CLUJ-NAPOCA. Facultatea de construcţii a Institutului politehnic, corpul laboratoarelor şi atelierelor. Arhitecţii Eugeniu Pănescu, Cornelia Bucur.

124



126

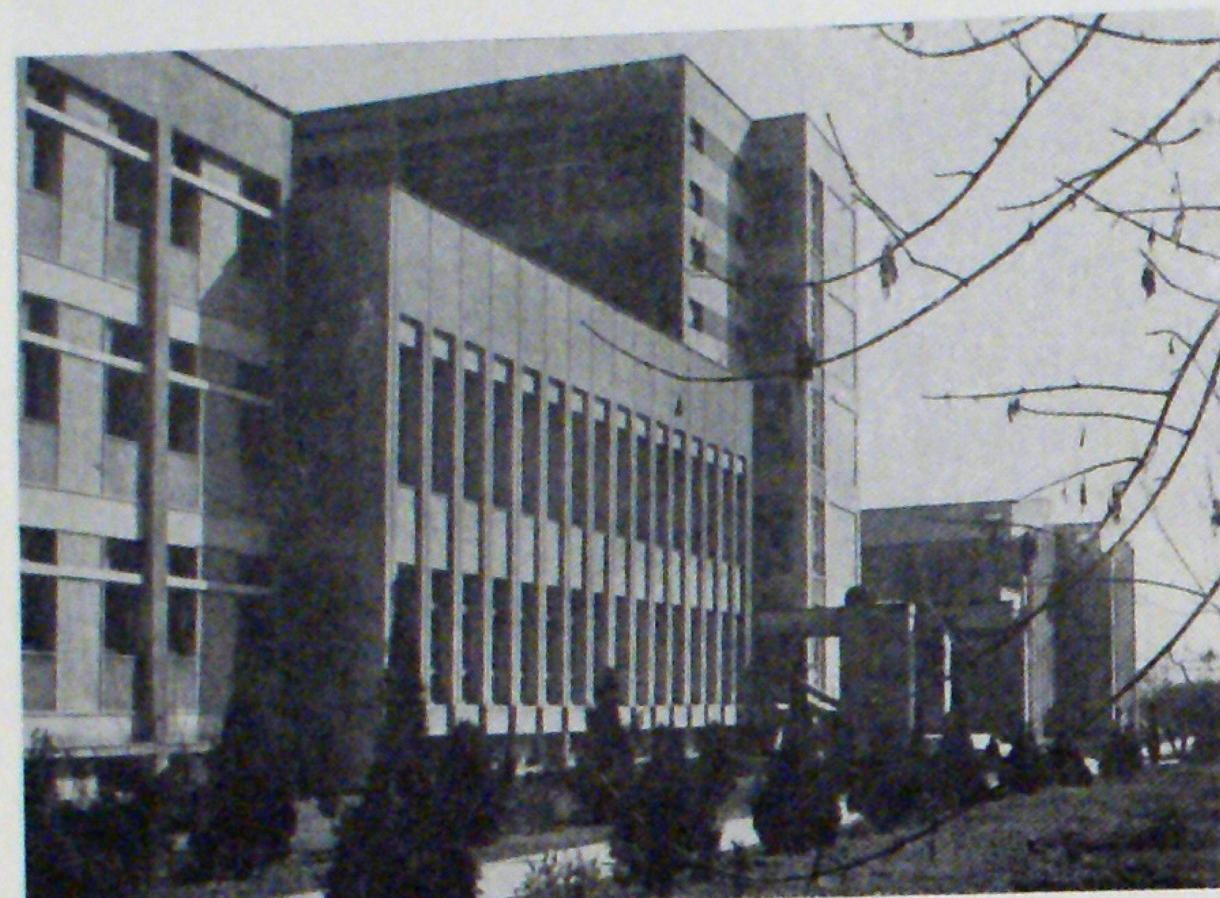


127





128



129



130

1960 s-a trecut la realizarea unor mari ansambluri de locuințe din panouri mari la București, Brașov, Iași. Executarea celor 1 000 de apartamente din noua piață a Palatului Republicii cu panouri de fațadă, planșeu-dală fără grinzi și diafragme verticale în cofraje speciale prefabricate, a fost socotită ca un succes al industrializării construcțiilor.

În arhitectura industrială, de la prefabricarea limitată a plăcilor și penelor de acoperișuri (1949—1950), se trece în 1951 la primele hale prefabricate (stîlpi, ferme, luminatoare, grinzi de pod rulant), pentru a se ajunge la realizări a căror importanță ca rezolvare tehnică depășește granițele țării: magazia cu pînze subțiri de la Fabrica de zahăr «Banatul», uscătoriile cu stîlpi multietajați prefabricați de la Richiș și Dumbrăveni, depozitele fabricii de zahăr de la Freidorf (Timișoara).

Tipizarea și industrializarea construcțiilor industriale, de locuințe și social-culturale, folosirea betonului armat prefabricat, a materialelor ușoare, mecanizarea, transformarea treptată a șantierului în loc de montaj, creează premise pentru dezvoltarea unei calități plastice arhitecturale noi. Construcțiile realizate pe cale industrială asigură o satisfacție estetică rezultată din simplitatea, sobrietatea formelor care, prin aceasta, nu sînt

128, 129. PLOIEȘTI. Clădirea Institutului de petrol și gaze (1978), amplasată pe șoseaua națională la intrarea în oraș, beneficiind de lesnicioase relații cu întreprinderile de profil, se distinge printr-o compoziție echilibrată a volumelor ale căror ritmuri informează asupra destinațiilor funcționale. Arhitecții Mihai Rădulescu, Sever Nițu.

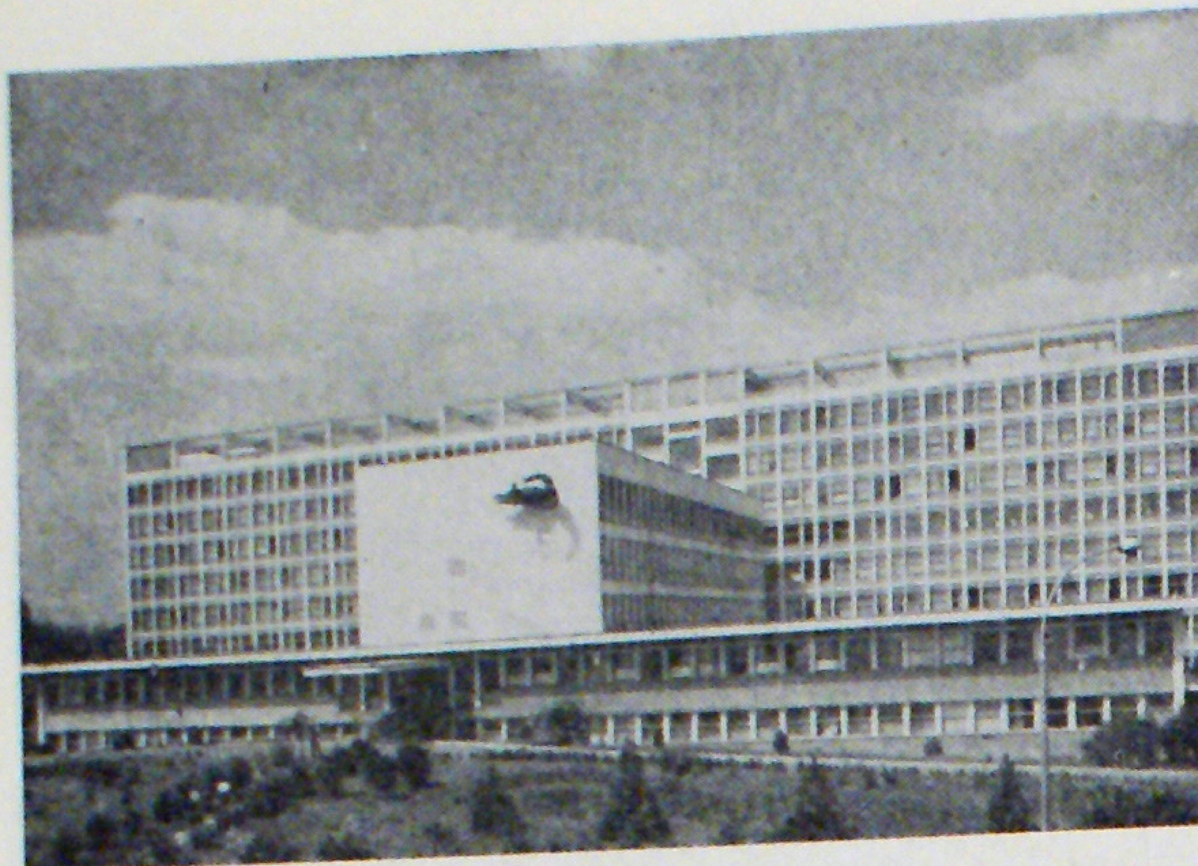
130. SUCEAVA. Clădirea Institutului de învățămînt superior realizată după proiectul arhitecților Sandu Miclescu și Marius Smighelschi. Organizată în jurul unei curți interioare, clădirea se distinge prin caracterul rațional al structurii, exprimată cu sinceritate, prin armonia spațiilor interioare și efectele favorabile rezultate din utilizarea materialelor de finisaj.

131. BUCUREȘTI. Spitalul clinic municipal (1980), realizat după proiectele arhitecților Constantin Moșinschi, Marcel Hornstein, Mircea Săndulescu, Sofia Ungureanu.

131



Vasta activitate desfășurată în domeniul proiectării de instituții destinate ocrotirii sănătății a condus la formarea unei adevărate școli de arhitectură spitalicească, caracterizată prin preocuparea pentru maximă eficiență funcțională și economică, în condițiile utilizării unor tehnologii medicale avansate, pentru soluționări plastice adecvate funcției spitalicești și rolului ocupat de clădirile destinate sănătății în cadrul imaginii urbane și crearea unei ambianțe interioare capabile să favorizeze procesul terapeutic.


132

mai puțin expresive decît cele realizate prin metode tradiționale; acest efect se obține prin limitarea expresiei la esențial, perfecționarea componentelor și a întregului, folosirea la maximum a caracteristicilor utilitare și estetice ale materialelor, prin satisfacerea exigențelor față de funcțiune și confort.

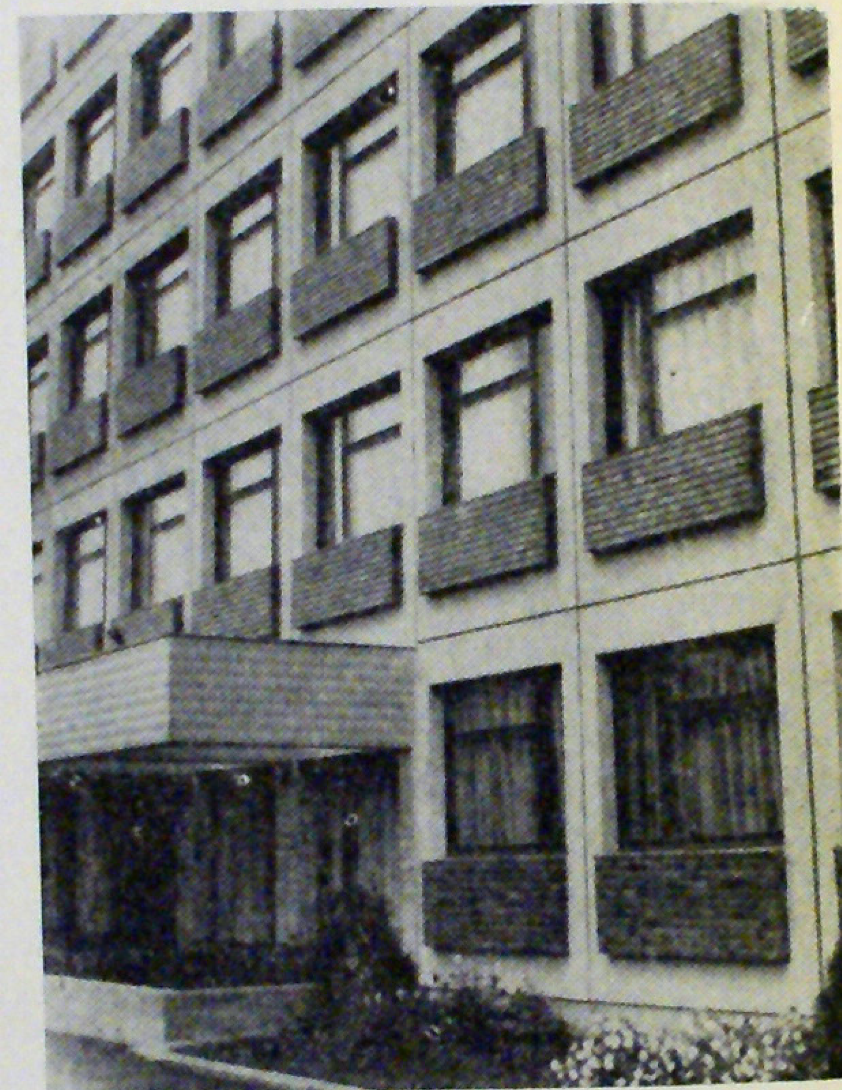
Calea progresivă către industrializarea construcțiilor, condiție obiectivă a realizării volumului mereu sporit de construcții, devenită posibilă datorită dezvoltării forțelor de producție în cadrul economiei socialiste, constituie o caracteristică a dezvoltării arhitecturii în anii puterii populare.

În ceea ce privește căutările plastice, după o fază anterioară anului 1952, cînd se continuă orientările esteticii funcționalismului raționalist antebelic, în treimea mijlocie a deceniului arhitectura din România plătește tribut unor tendințe estetizante de factură arhaică sau clasicistă, atît pe planul expresiei obiectului arhitectural cît și al compunerii ansamblurilor. Anii finali ai deceniului sînt, în schimb, sub aspect teoretic, concluzivi pentru întreaga experiență a construcției de după război.

Plenare ale C.C. al Partidului din anii 1958, 1959, 1960 abordează problemele economicității și industrializării construcțiilor de locuințe, confortului și

132. GH. GHEORGHIU DEJ. Spital în soluție monobloc (1964). Arhitecți E. Machedon, Alice Lepădatu, Silvia Granet.

134

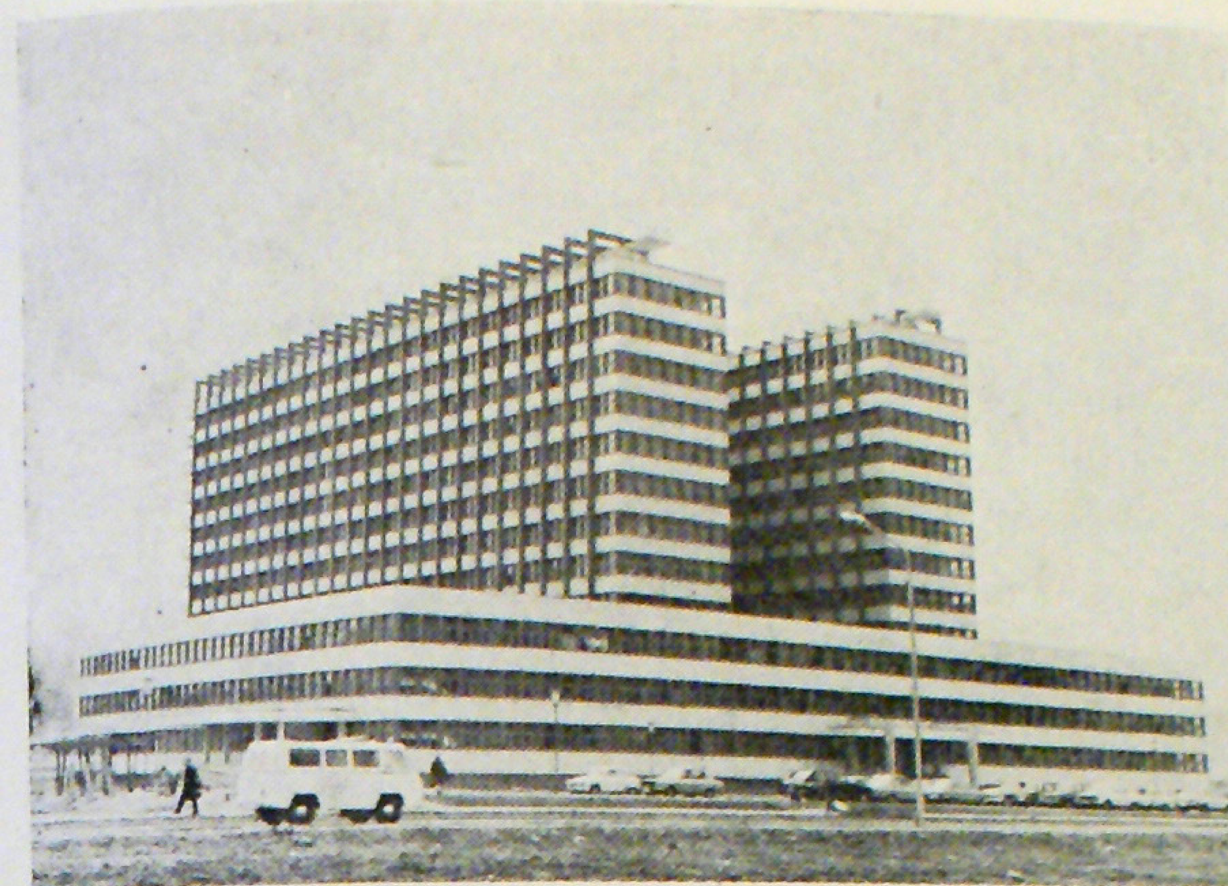


133



134. Spital tip, de 700 paturi, construit în numeroase localități, caracterizat printr-un înalt grad de industrializare, care permite o execuție rapidă, și un volum simplu, lesne de integrat în oricare sit urban, suportă adaptarea conținutului tematic la profilul sanitar al zonei.

133. SUCEAVA. Spital în soluție monobloc (1965). Arhitecții Mihai Enescu, M. Bucurescu, Const. Cherea, Sulamita Mureșan.


135

135. BAIA MARE. Spital în soluția « H » (1968). Arhitecții Mihai Enescu, Alice Lepădatu, Constantin Cherea, Silvia Granet.

136. BÎRLAD. Spital de 430 paturi (1975) destinat unor localități mici.


136

expresivității plastice, îmbrățișînd, în unitatea lor, componenetele fundamentale ale fenomenului de arhitectură: structura, funcțiunea și plastica. În ceea ce privește aspectul plastic s-a enunțat cerința renunțării la reluări mecanice ale stilurilor istorice, la orice încărcare sau exces decorativ, și, totodată, a căutării unei expresii înzestrate cu specific și amprentă proprie, adecvate noilor materiale, tehnici și funcțiuni.

Arhitectura românească pășește în deceniul al șaptelea al secolului înarmată cu o concepție mai evoluată asupra naturii și specificului fenomenului, cu o înțelegere superioară asupra raportului între tradiție și inovație.

Cele dintîi dotări care au constituit obiectul preocupării arhitecturii imediat după 23 August au fost dotările școlare și sanitare. O gamă diferențiată de programe: școli elementare, școli secundare sau dispensare, policlinici, staționare, spitale au completat cerințele cartierelor vechi ale orașelor. Treptat, grație fondurilor alocate de stat, nevoile legate de îngrijirea sănătății și învățămînt, de variate activități cultural-artistice și sportive, au putut fi satisfăcute în măsură din ce în ce mai mare.

Pe lîngă numeroasele clădiri cu program social-cultural realizate după proiectele tip sau refolosibile, arhi-

137. BUCUREȘTI. Clinica de neurochirurgie, (1974), instituție medicală de înaltă specializare conținînd 14 săli de operație. Arhitecții Mihai Enescu, Anghel Marcu, Constantin Cherea, Silvia Granet.


137

138



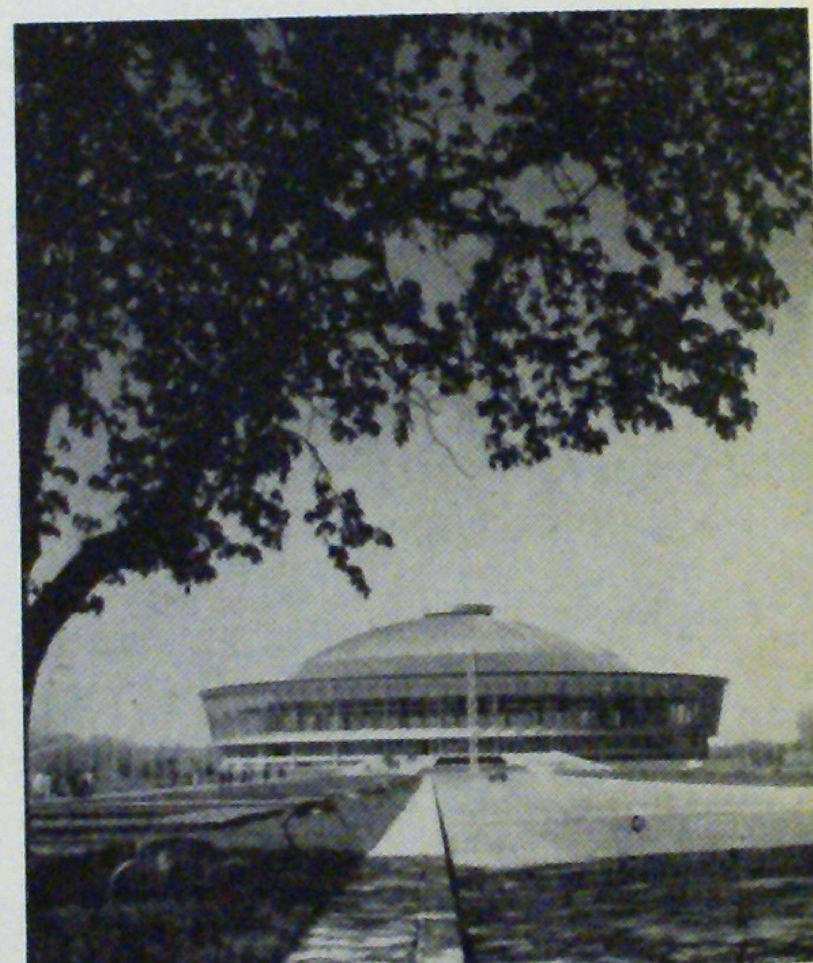
138. PITEȘTI. Spital în soluția monobloc (1972). Arhitecții Aurel Mureșan și Mihaela Hurduc.



139

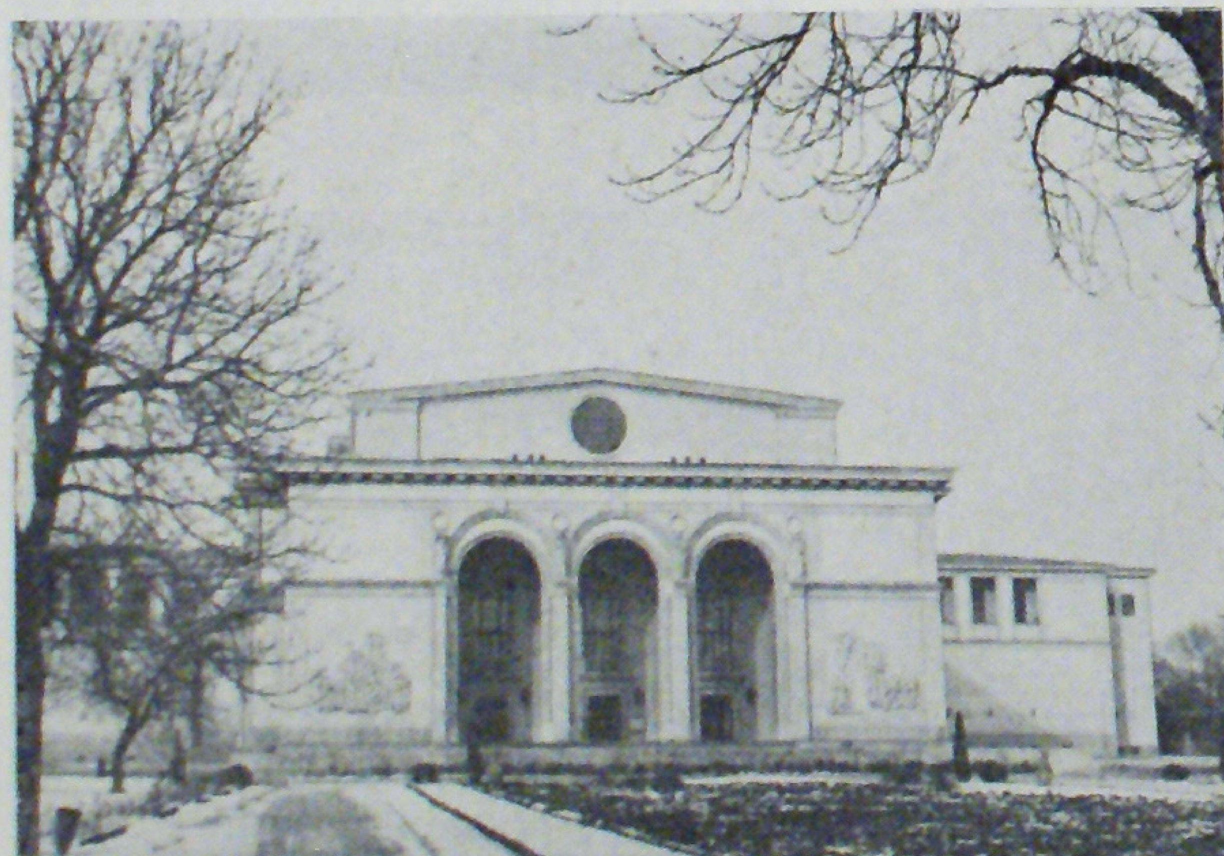
tectura românească a fost îmbogățită cu numeroase construcții cu caracter de unicat.

În ordine cronologică, după complexul sportiv Floreasca (1947) și pavilionul de expoziții din parcul Herăstrău (1948), se situează lucrările date în folosință cu prilejul Festivalului mondial al tineretului și studenților de la București din 1953: Opera Română, complexul cultural-sportiv « 23 August », înzestrat cu un stadion și un teatru de vară, casa de cultură « Înfrățirea între popoare » și teatrul de vară « Nicolae Bălcescu ».



142

140



140, 141. BUCUREȘTI. Opera Română (1953), proiectată de academicianul arh. Octav Doicescu secondat de arhitecții Paraschiva Iubu, Nicolae Cucu, Dan Slavici, cuprinde o impunătoare parte de recepție, o sală de spectacole cu o capacitate de 1 200 locuri de tip italian, o scenă perfecționată sub aspect tehnic și spații destinate actorilor și pregătirii spectacolelor.



143

139. BUCUREȘTI. Casa Scînteii (1950–1955), realizată după proiectele arhitecților Nicolae Bădescu, Horia Maicu, Marcel Locar, Mircea Alifanti, a fost concepută ca sediu al redacției ziarului « Scînteia » și al altor publicații, incluzînd și un mare combinat poligrafic.

142. BUCUREȘTI. Pavilionul economiei naționale, proiectat de arhitecții Ascanio Damian, Mircea Enescu, Vera Hariton, destinat expozițiilor, datorită formei sale circulare și organizării interioare in trepte a căpătat valoarea unui spațiu polivalent.

143. BUCUREȘTI. Clădirea Circului de Stat (1960). Arhitecții N. Porumbescu, C. Rulea, N. Pruncu.

144. MANGALIA. Casa de cultură. Arhitect Nicolae Vlădescu.

144

Baza materială a culturii a fost simțitor lărgită prin construirea combinatului poligrafic Casa Scînteii, a complexului cinematografic Buftea și a grupului de producție de la Floreasca, a palatului Radiodifuziunii din București. La Constanța, Brașov, Reșița, Hunedoara, Pitești, Botoșani, s-au construit noi clădiri de teatru sau au fost remodelate cele existente.

Pe lîngă sutele de școli s-au construit clădiri destinate învățămîntului superior: Facultatea de farmacie și Facultatea de drumuri și poduri din București, Insti-



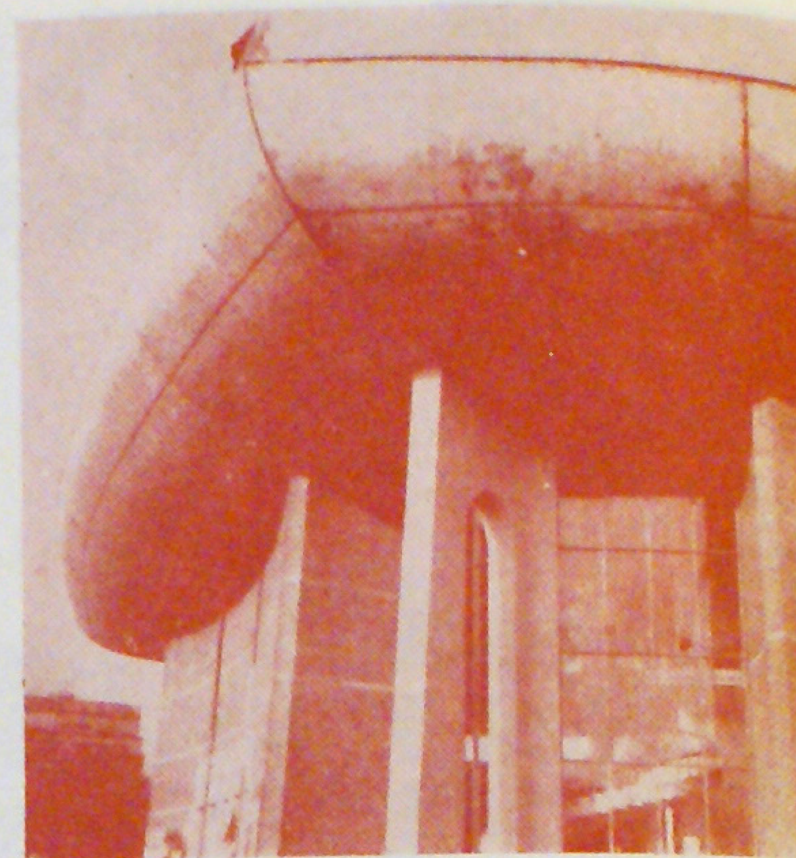
141



tutul politehnic din Iași, Institutul cărbunelui din Petroșani.

Deceniul al șaptelea, care inaugurează o altă etapă a dezvoltării arhitecturii românești socialiste, valorifică caracteristicile pozitive conturate în etapa precedentă. Ele se detașează îndeosebi în arhitectura de locuințe datorită faptului că aceasta din urmă constituie principalul fond construit al așezărilor omenești: îmbinarea cerințelor economiei cu confortul (diferențierea tipului de apartament din punctul de vedere al confortului), îmbinarea prefabricării, care devine preponderentă față de metodele tradiționale, cu linia modernă, îmbinarea caracterului de masă cu preocupările pentru varietatea plastică, rezultată din regimul de înălțime (clădiri cu 5, 9 și 11 niveluri), gama secțiunilor și modalitățile de cuplare a lor.

Dacă în noua etapă ponderea construcțiilor industriale, ca investiții și volum, rămîne predominantă, trăstura sa esențială rămîne amploarea din ce în ce mai mare a programului de locuințe ilustrat de cantitatea de apartamente convenționale din mediul urban realizate anual (6 000 în 1950, 30 000 în 1960, 120 000 în 1970, 150 000 în 1975, 300 000 în 1980). Este etapa



145

147



145,146. **BUCUREȘTI.** Teatrul Național, dotare reprezentativă a orașului și a țării, înzestrat cu trei săli de spectacole, reprezintă sub aspect plastic, o tentativă de a obține o imagine specifică care sugerează o inspirație nord moldavă. Raportat la verticala hotelului « București-Intercontinental », Teatrul Național a devenit o realitate pregnantă sub aspect plastic, în măsură să condiționeze aspectul zonei de intersecție a principalelor artere din centrul Capitalei.

147. **BUCUREȘTI.** Hotelul « București-Intercontinental ». Arhitecții Dinu Hariton, Ion Moscu, Gheorghe Nădrag.

146



147



marilor ansambluri rezidențiale organizate ca unități urbanistice complexe realizate în afara vechilor perimetre construibile ale orașelor, fapt determinat de rațiuni economice legate de sarcinile cantitative în domeniul construcției de locuințe. Cartierele Țiglina la Galați, Socola, Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun la Iași, Grigorescu, Gheorghieni, Mănăștur la Cluj-Napoca, Brazda lui Novac la Craiova, Hipodrom la Sibiu, Balta Albă-Titan, Drumul Taberii, Pajura și Berceni la București ilustrează acest proces de extindere a orașelor.

Arhitectura de locuințe reprezintă victoria prefabricării mari. Ansamblurile de locuit, edificate în anii de după 1960, sînt alcătuite din locuințe P+4, executate din cărămidă portantă cu plașeu de beton monolit sau integral prefabricat din panouri mari și din clădiri cu P+8, P+10 avînd structuri monolite cu diafragme verticale și orizontale executate în cofraje metalice (uneori glisante), cu panouri prefabricate de fațadă. Experimental s-au realizat blocuri P+8, prefabricate integral. Se manifestă preocuparea pentru diversificarea

148

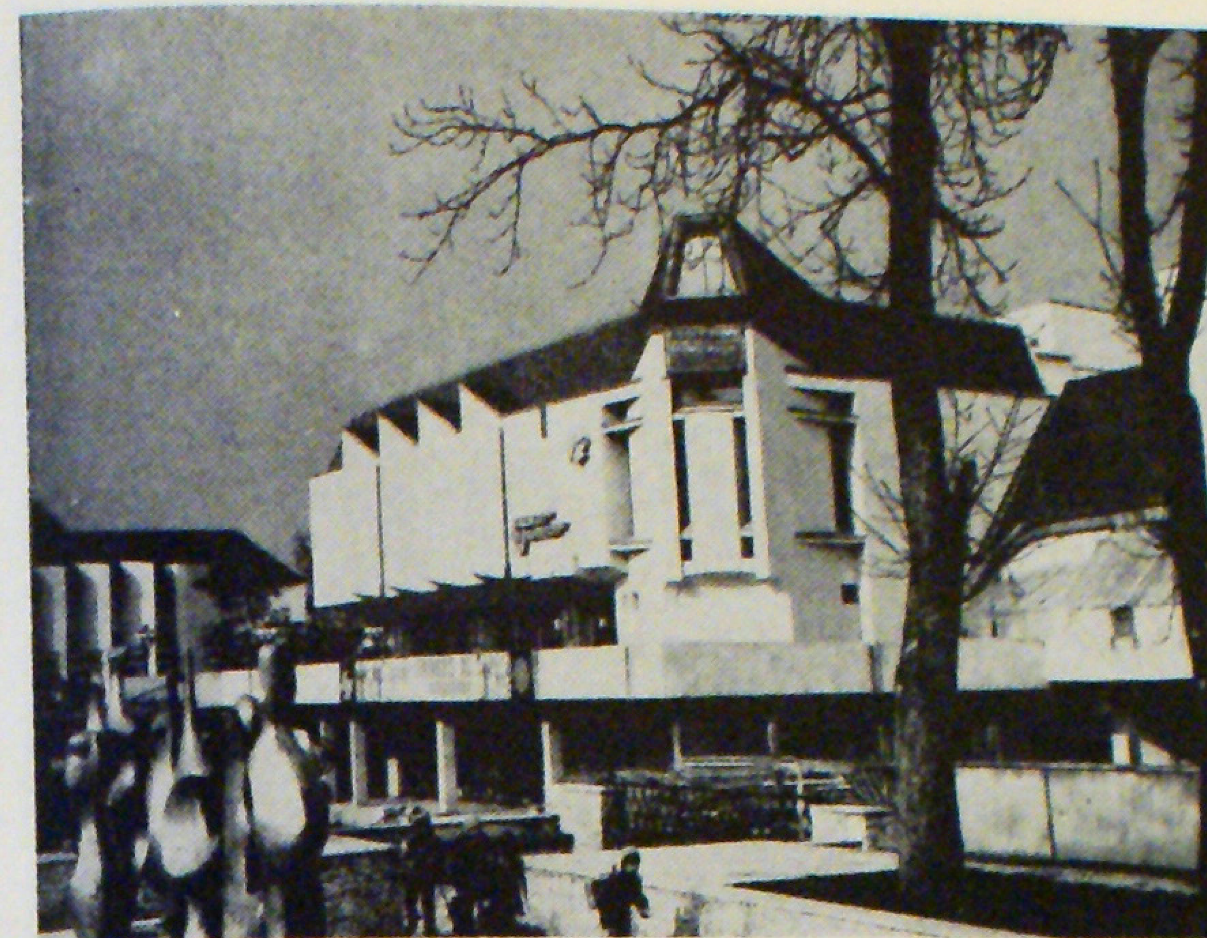


149



147–152. TÎRGU MUREȘ. Ansamblul Teatrului de Stat, realizat după planurile arhitectului Constantin Săvescu secondat de arhitecții Vladimir Slavu, Mihaela Savu, Aurel Sirbu, este amplasat în plin centrul istoric, într-o alveolă special creată, accesibilă din Piața Trandafirilor. Deși realizat într-o plastică evident contemporană, ansamblul reușește să prelungească atmosfera sitului urban în care se înscrie. Soluționarea de către același colectiv de autori a dotărilor comerciale, a blocurilor de locuințe și a întregului mobilier urban conferă ansamblului o unitate rezultată din orientarea sa stilistică consecventă, din utilizarea unei game restrînse de materiale de finisaj, în condițiile unei mari bogății de detalii.

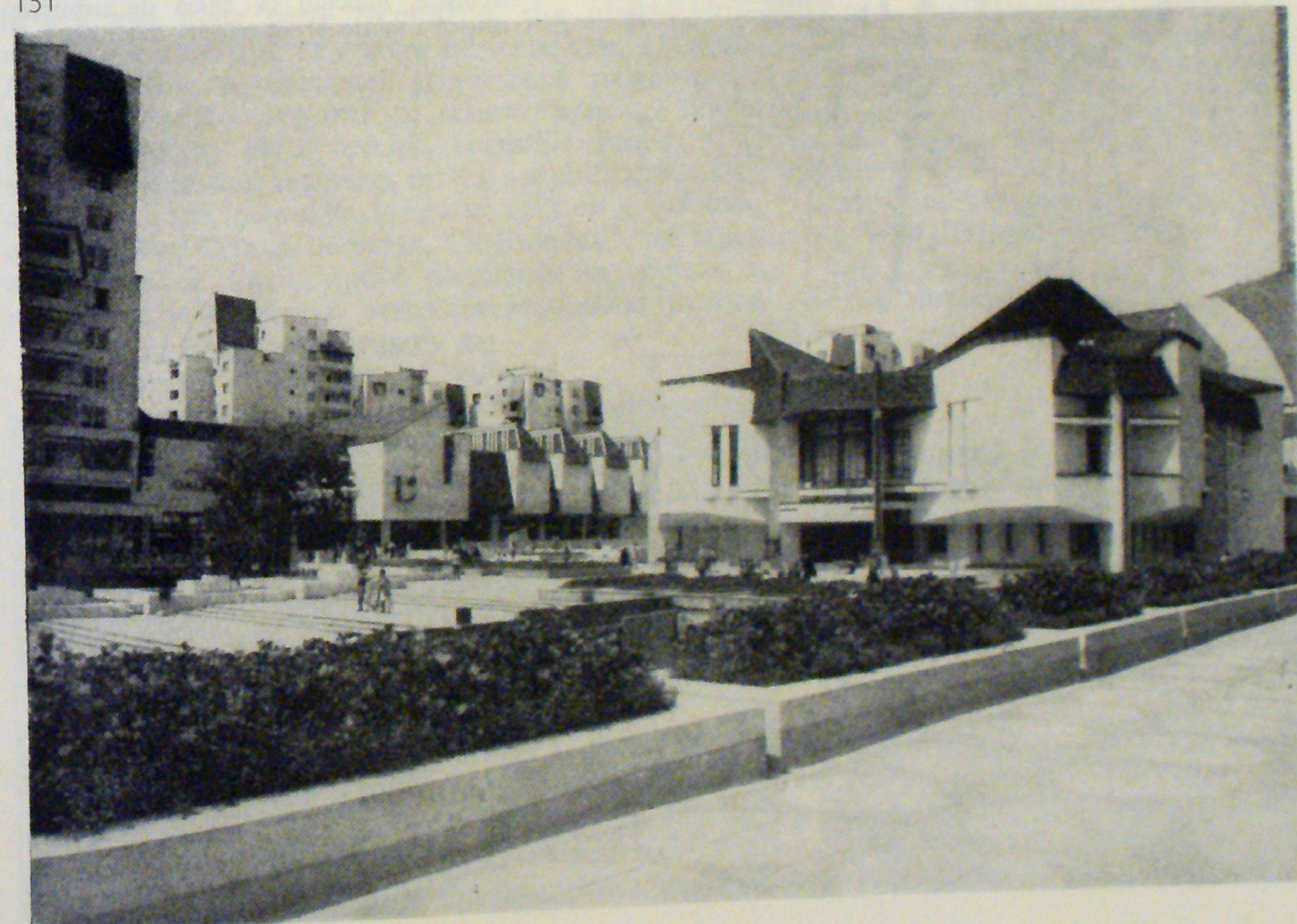
150



152



151



154



155



154



153–156. **CRAIOVA.** Teatrul Național, realizat după proiectul arhitectului Alexandru Iotzu secondat de arhitectul Oprișan Ciurea, inclus în funcționalitatea centrului urban, condiționează din punct de vedere plastic zona în care este amplasat. Fațadele sale, lipsite de simetrie, se deschid prin galerii suprapuse în funcție de fluxurile de circulație, indicînd ca sursă de inspirație motivul tradițional al galeriei deschise.

157. **CÎMPULUNG MUSCEL.** Casă de cultură (arhitect Leon Ștrulovici).

157



plastică prin accentul pus pe elemente de fațadă, cum sînt loggiile și balcoanele, care nu afectează prefabricarea.

Deși noua construcție de locuințe s-a desfășurat cu precădere pe terenuri libere, în afara vechilor perimetre ale orașelor, totuși activitatea de sistematizare din țara noastră cunoaște cazuri de orașe a căror vatră istorică a fost restructurată, iar fondul construit, în cea mai mare parte, înnoit.

Orașul Piatra Neamț, care și-a păstrat pînă în zilele noastre un caracter de tîrg afînat, a fost în cea mai mare parte restructurat și reconstruit. Meritul acestei intervenții, privite sub raportul evidențierii specificului urban, a fost valorificarea unui reprezentativ monument medieval, acropola fortificată, care adăpostea curtea domnească



156



158

a lui Ștefan cel Mare, capela și turnul-clopotniță al acesteia. Eliberat de clădirile care îi atenuau expresivitatea, integrat în compoziția noului ansamblu orășenesc central, complexul monumental istoric îi transmite acestuia întreaga încărcătură a demnității sale, datorată vechimii și valorii sale estetice, conferindu-i, totodată, un caracter specific.

Orașul Suceava, alcătuit în trecut din clădiri dispuse afînat, sporindu-și sensibil numărul de locuitori, deși în cea mai mare parte reconstruit, și-a păstrat totuși un specific constituit în vremea existenței sale medievale. Acest specific se datorează și prezenței numeroaselor sale monumente, dar mai cu seamă dispoziției noului fond construit, care, urmînd sugestiile furnizate de structura vechiului organism urban, s-a grefat, asemenea celui vechi, pe terenul în formă de amfiteatru răsturnat orientat către Cetatea de Scaun. Clădirile înalte ale noilor ansambluri de locuit, unele discutabile ca grupare și volumetrie, s-au așezat, asemenea verticalelor istorice,

Programul casei de cultură se exprimă printr-o mare diversitate plastică, furnizînd ansamblurilor urbane, componente de mare expresivitate.

158. **TÎRGOVIȘTE.** Casa de cultură. Parcurgind un lung drum, pe planul teoriei și creației, de la casa de cultură din Mangalia pînă la casa de cultură din Tîrgoviște, autorul acesteia, arhitectul Nicolae Vlădescu, caută o legătură nemijlocită cu matca stilistică a vechilor monumente din zonă, dialogul edificiului cu tradiția exprimîndu-se cu forță prin compoziția sa de volume de limpezime clasică. Dominanta reprezentată de registrul inferior, marcat de puternice elemente de pteromă, se temperează treptat, în plan vertical, prin vibrația « ocnițelor » coronamentului.

159. **GALAȚI.** Casă de cultură (arhitect Tiberiu Balamaci).

160. **ALEXANDRIA.** Casă de cultură, (arhitect Nicolae Vlădescu).

159

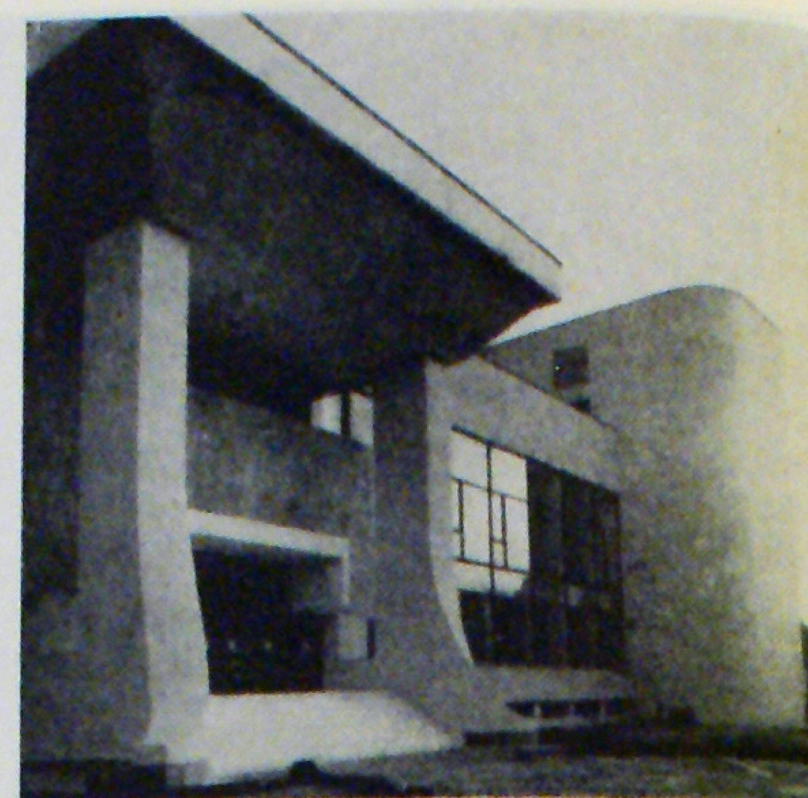


160





161



162

pe gradenele succesive ale reliefului, reluînd silueta etajată a orașului istoric.

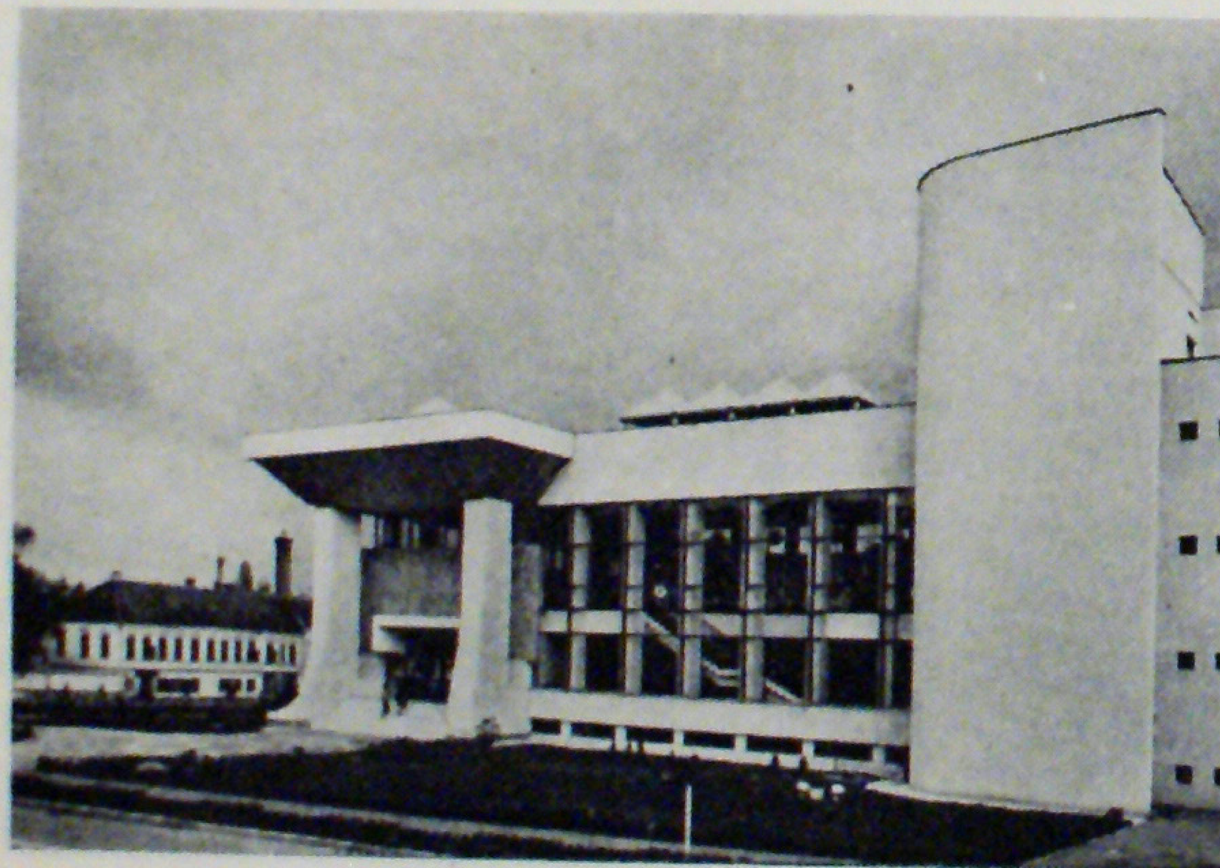
În procesul utilizării, zonele rezidențiale realizate în spiritul urbanismului « liber » au demonstrat o serie de scăderi: densitate susceptibilă de a fi sporită, spații neconstruite greu de întreținut, o compoziție insuficient controlată a grupurilor de clădiri și a dotărilor în raport cu strada, care și-a piedrut rolul de zonă de contact social. Aceste deficiențe, ca și necesitatea de a spori ritmul construcției de locuințe, au făcut ca deceniul al optulea să constituie o fază a reconsiderărilor în urbanism. Acest fapt este ilustrat și de măsurile legislative succesive adoptate în acest domeniu, care au conturat un program național de sistematizare.

Expresia cea mai elocventă a noii orientări în urbanism este accentul deosebit pus pe reconstrucția centrelor orașelor.

Deceniul al optulea cunoaște o reluare pe o treaptă superioară a rolului funcțional și estetic al străzii. Se reia modalitatea placării frontale prin construcții de

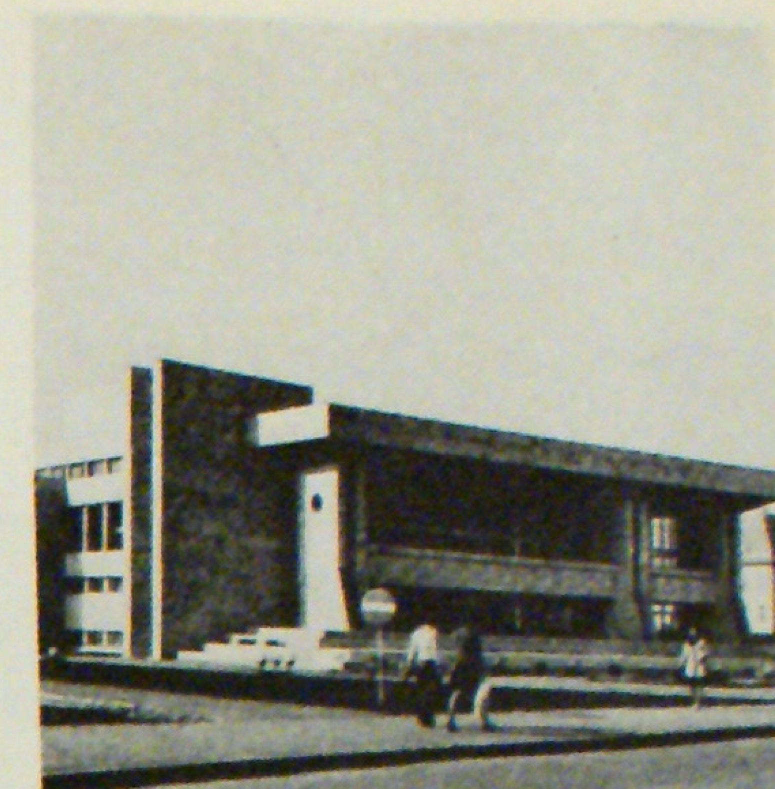
161–163. SIBIU. Casa de cultură, executată după proiectul arhitecților Gheorghe Dorin și Luminița Sion, este organizată în jurul unei curți interioare, expresie specifică a modului de viață din zonă. La rîndul ei, plastica fațadelor are ca premisă arhitectura istorică a locului, compoziția lor bazîndu-se pe forța degajată de plinuri ample sau de elemente volumetrice derivate din forma contraforților și a turnurilor de apărare.

163





164



166

locuit prevăzute cu dotări comerciale dispuse la parter (Calea Dorobanți, B-dul Titulescu, Calea Moșilor, Șoselele Colentina și Pantelimon, noile tronsoane remodelate ale B-dului 1 Mai din București). Placarea străzilor readuce în actualitate ideea utilizării dotărilor de către zone urbane încă neremodelate, situate în spatele fronturilor reconstruite.

Înzestrarea noilor ansambluri de locuit cu o rețea ierarhizată de dotări de tot felul, la nivel de sector,

165



164, 165. TIMIȘOARA. Casa de cultură a tineretului (arhitecții Haralambie Cocheci, Ivan Stern).

166. ALBA IULIA. Casa de cultură (arhitect Gheorghe Dorin).

167. ORADEA. Casa de cultură (arhitect Ion Regman).

167

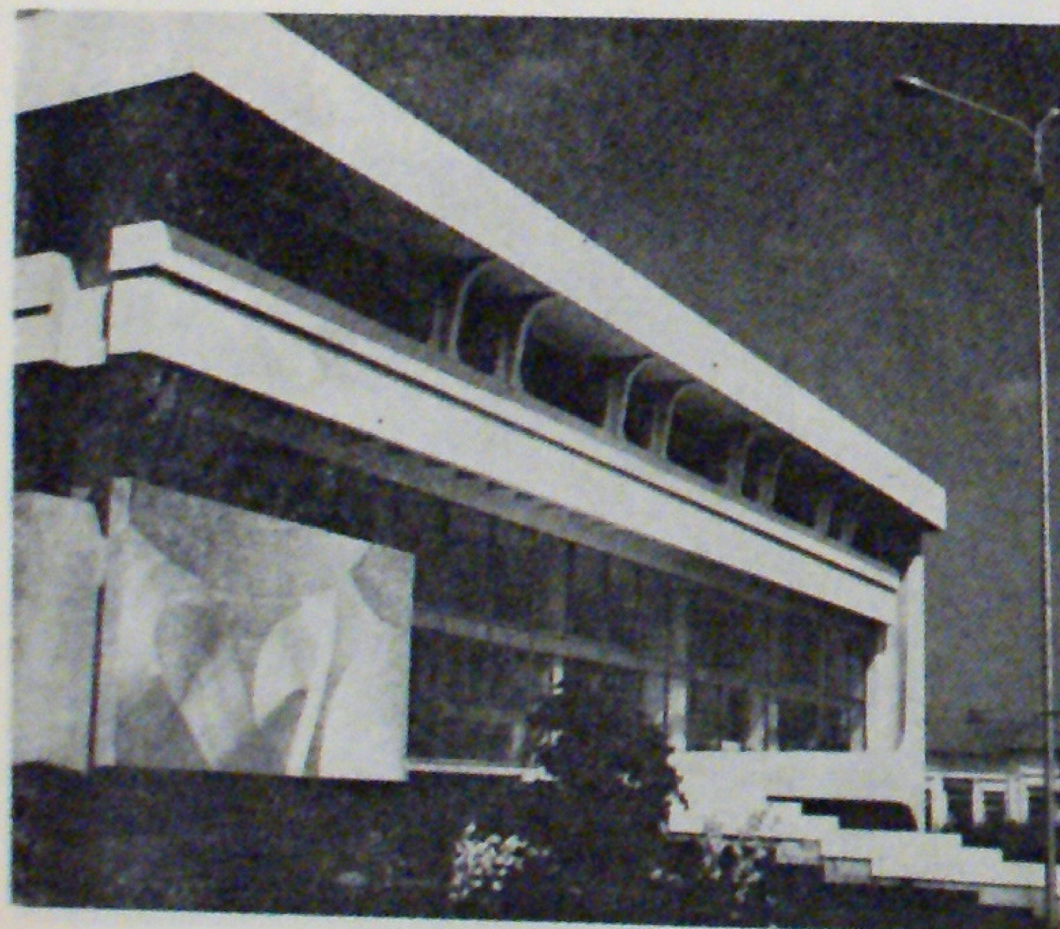




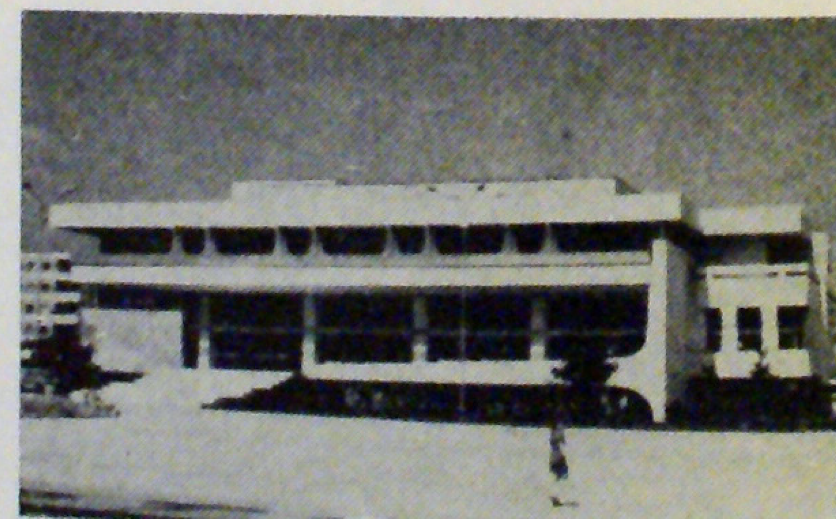
168

cartier, microraion, complex de locuit, a condus, în cazul unor orașe, ca o manifestare a treptei superioare de soluționare a dotărilor, la crearea de noi centre obștești prevăzute cu dotări de nivel orășenesc sau la definitivarea altora rămase neîncheiate încă din perioada antebelică.

În cazul orașelor delimitate în cursul evului mediu de o incintă fortificată, conturarea unor noi centre



170



171

170—172. VASLUI. Casa de cultură, concepută de arh. Emilia Popescu, se integrează în noul ansamblu central al orașului, stabilind cu celelalte componente ale acestuia un dialog lipsit de ostentație și retorică.



169

168, 169. SUCEAVA. Casa de cultură, lucrarea arhitecților Nicolae Porumbescu și Maria Porumbescu-Vaida, situată în noua piață a orașului, datorită poziției sale urbanistice și prestanței expresiei sale plastice, a devenit edificiul cel mai reprezentativ al orașului. Soluționării interioarelor în ideea continuității spațiale îi corespunde o plastică de exterior la care concură trei elemente: tehnica contemporană a betonului armat, tectonica tradițională ca expresie a sistemului stîlp-grindă, la care se adaugă reminiscențe formale ale contraforților și zidurilor pictate ale arhitecturii moldovenești, și procedeul meșteșugăresc al prelucrării manuale a tencuielilor de ciment alb. Autorii creează un ordin de beton armat, rezultat al transfigurării arhitecturii populare de lemn. În anumite limite, ei tratează clădirea ca o sculptură, prelucrarea plastică și finisarea elementelor de structură făcîndu-se după așezarea lor în operă, similar cu modul în care procedau grecii antici cu ordinul de piatră al templelor.

obștești, în afara acesteia, la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, prefigurînd o organizare policentrică, a indicat direcția deplasării funcțiilor obștești din zona centrală către noi extensiuni urbane. Dacă noi piețe rerezentative, la Cluj-Napoca sau Brașov, sînt în curs de construcție, iar la Sibiu în curs de realizare

172





173\. **BUZĂU.** Casa de cultură, lucrarea arhitecților Constantin Frumuzache și Milița Sion, repetă în cadrul compoziției de plan tema unui hexagon neregulat, pentru a servi variate funcțiuni, exprimate volumetric și în fațade.

173

avansată, în orașele Bistrița sau Baia Mare, înzestrate cu prestigioase ansambluri centrale medievale, închegarea lor este aproape definitivă, statuînd o soluție bipolară, corespunzătoare dimensiunilor acestor orașe.

La Deva, noul centru obștesc înzestrat cu clădiri rezidențiale și dotări social-culturale, dezvoltat în continuarea și pe aceeași axă cu vechiul centru civic, a preluat raportul plastic al acestuia cu cetatea situată pe o înălțime, care domină orașul.

174



174\. **PLOIEȘTI.** Casa de cultură, lucrarea arhitectului Gheorghe Dorin, oglindește sub aspect plastic opțiunea pentru evidențierea componentelor funcționale exprimate printr-o compoziție de volume de o mare claritate. Comunicarea spațiului interior cu situl este dozată și orientată cu fermitate prin modelarea atentă a terenului.



175

Dacă edificarea unor ansambluri obștești reprezentative, în afara incintei istorice a unor orașe, în cadrul unor noi cartiere, a ridicat probleme de corelare funcțională și plastică, exemplele de implantare a noi ansambluri monumentale, cu caracter obștesc-reprezentativ în însăși structura vetrelor istorice ale orașelor au reprezentat un examen probatoriu al arhitecturii și urbanismului contemporan românesc.

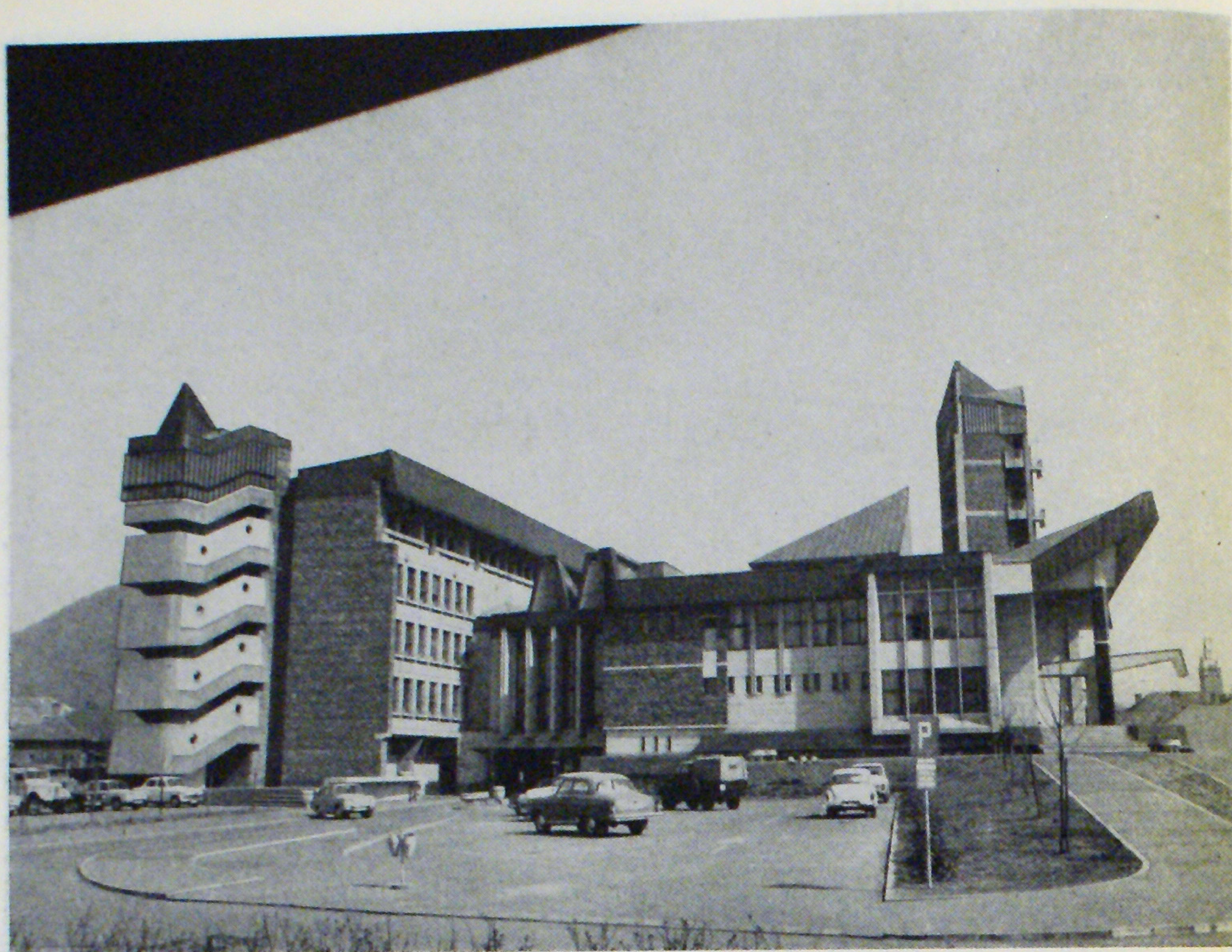
La Tg. Mureș, esplanada centrală a orașului în formă de estuar, numită Piața Trandafirilor, de fapt vechea albie a Mureșului asimilată de către oraș după ce rîul și-a strămutat matca, s-a constituit ca un centru urban reprezentativ în perioada care cuprinde secolele XVIII — XIX. Urmînd exemplul oferit de un ansamblu monumental conținînd primăria și casa de cultură, realizate în stilul anului 1900 într-o alveolă a acestei esplanade centrale a orașului, în zilele noastre, într-o alveolă special creată pe una dintre laturile sale, s-a inclus un ansamblu alcătuit din Teatrul de Stat, diferite dotări comerciale și de alimentație publică precum și din locuințe. Prin caracterul său specific și structurarea sa organică în raport cu compoziția centrului orașului, acest ansamblu ilustrează pe deplin ideea obținerii de noi valori urbane, printr-o soluționare judicioasă a raportului între vechi și nou.

175\. **BAIA MARE.** Casa de cultură, lucrarea arhitecților Nicolae Porumbescu și Maria Porumbescu-Vaida, este o replică a celei din Suceava, diferențiată de cea dintîi prin ritmul larg al reazemelor din fațada principală, prin modul de tratare a acestora și a panourilor de închidere ale registrului său superior. Este de presupus că interpretarea estetică a vocabularului plastic al clădirii a fost influențată de factura specifică a zonei folclorice maramureșene.

176\. **BACĂU.** Casa de cultură (arhitect Clement Stănescu), situată într-o alveolă a arterei principale de tranzit, răspunde prin configurația partiului și compoziția fațadei simetriei întregului ansamblu.

176





179

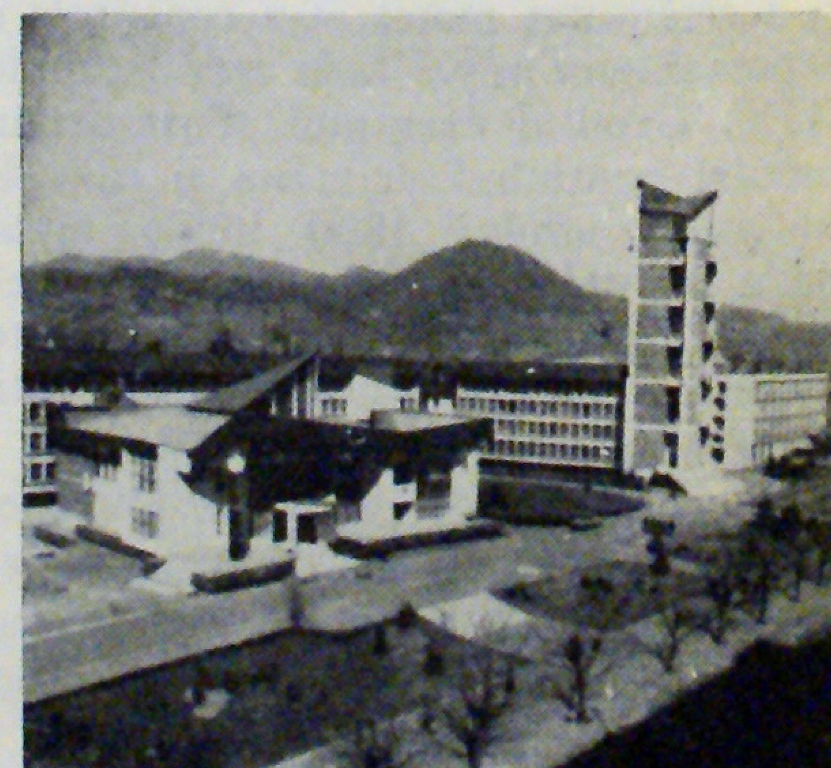
Prin demolarea unor clădiri puțin semnificative, prin utilizarea de terenuri libere și cuprinderea într-o nouă compoziție a unor edificii de oarecare monumentalitate din perioada 1880—1940, a căror amplasare nu a urmărit în toate cazurile o finalitate legată de constituirea unei compoziții închegate, în numeroase orașe ale țării (Pitești, Tîrgoviște, Focșani, Vaslui, Iași, Botoșani, Tulcea etc.) s-au constituit noi ansambluri urbane reprezentative. Deși ca factură funcțională și plastică ele reprezintă în mod evident structuri noi, grefarea lor de cele mai multe ori pe direcțiile de forță ale rețelei

177, 178. BISTRIȚA. Orașul, care și-a păstrat pînă în zilele noastre o structură datorată etapei medievale a existenței sale, a fost îmbogățit cu un centru obștesc, situat în afara incintei istorice, prevăzut cu o piață conturată de clădirile sediului politico-administrativ și a unui hotel, dispuse față în față. Sediul politico-administrativ reflectă aceeași preocupare a autorilor (arhitecții Mircea Alifanti, Tiberiu Benedek, Alexandra Florian) de a detecta o expresie plastică originală, integrată tradițiilor locului.

181



182

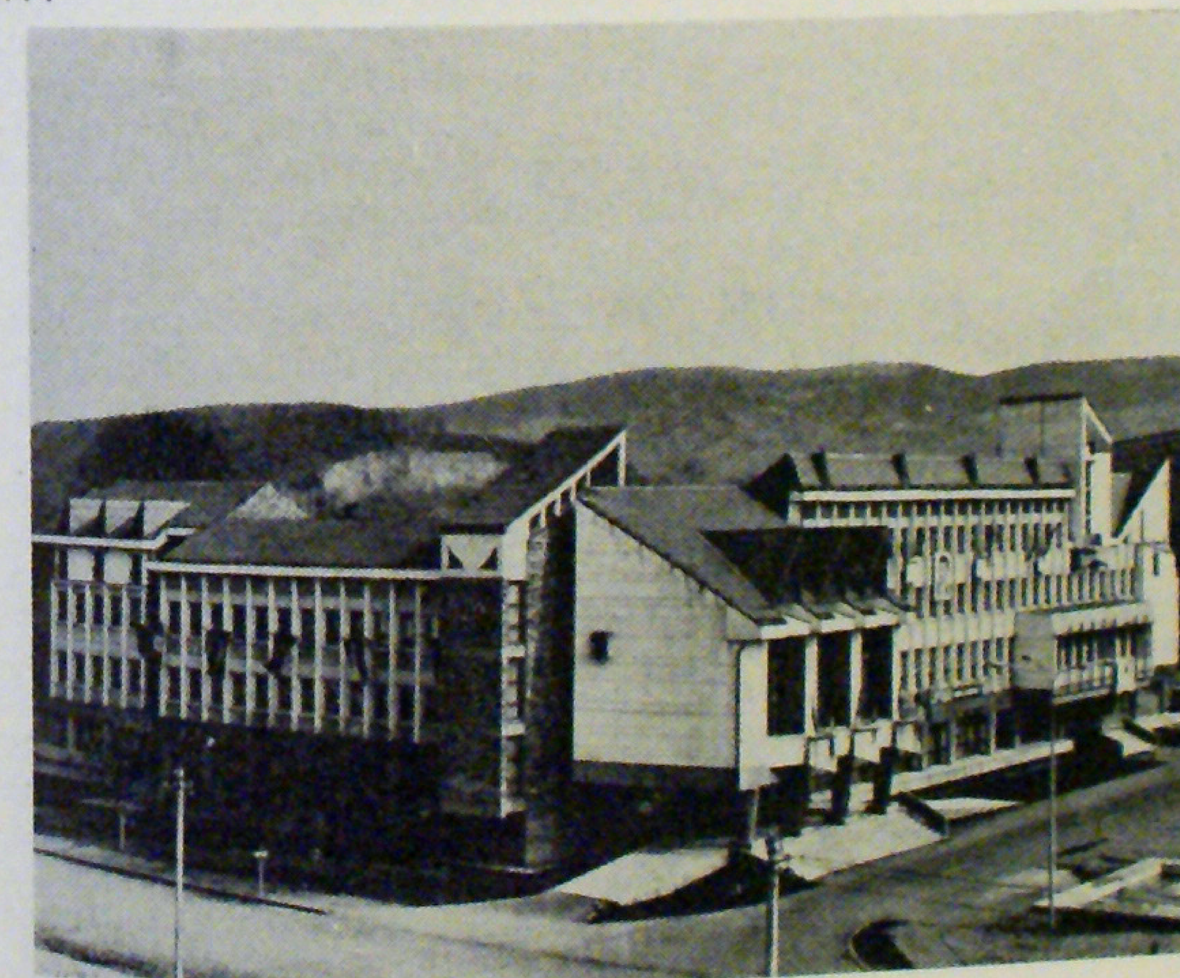


180

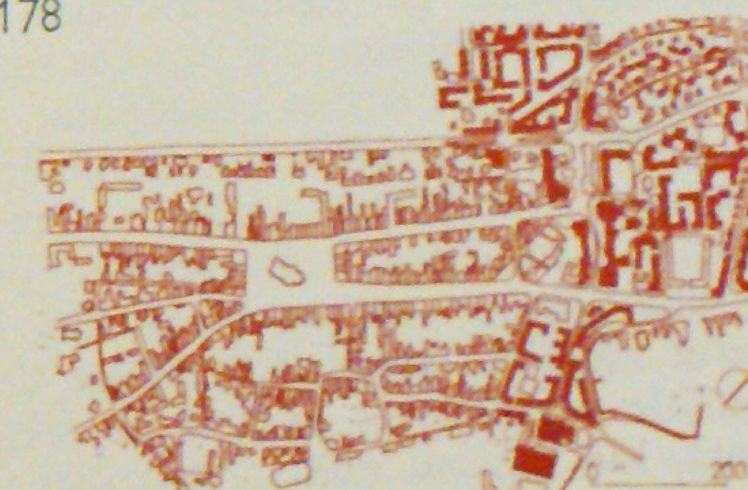


179–182. BAIA MARE. Noul centru obștesc, dezvoltat în afara incintei medievale a orașului, preluind în mare măsură funcțiile politico-administrative și culturale ale vechiului centru, se înscrie din punct de vedere plastic împreună cu acesta într-un spectacol arhitectural închegat. Arhitectura sediului politico-administrativ (autor arhitect Mircea Alifanti, secondat de arhitecții Tiberiu Benedek și Alexandra Florian) urmărește obținerea monumentalității prin raportarea volumelor orizontale cu puține niveluri la o verticală zveltă, sugestie oferită de o serie de clădiri monumentale istorice din zonă, iar imaginea sa de ansamblu poartă o amprentă specifică, rezultat al transfigurării unor elemente ale arhitecturii tradiționale.

177



178





183

stradale urbane le conferă un caracter de organicitate în raport cu structura de ansamblu a orașului. Așezate adiacent traiectelor vechilor artere de penetrație cu rol de coloană vertebrală a tramei stradale, utilizînd intențiile de constituire a unui centru obștesc, conturate cu decenii înainte, în însăși inima orașului, ele vor avea un rol organizator pentru restructurarea treptată, în continuare, a unor organisme urbane susceptibile de a-și ridica gradul de coeziune funcțională și estetică. Înzestrate, mai toate, cu palate politico-administrative și alte clădiri reprezentative, noile piețe centrale au caracterul unor agore pietonale, legate de fluxurile principale de circulație ale orașelor, iar prin aspectul lor expresiv, căutat în mod deliberat de către autorii lor, ele întruchipează un mesaj legat de edificarea societății socialiste pe pămîntul țării noastre, după cum întotdeauna arhitectura a fost cea mai explicită mesageră a vremii în care a fost concepută.

Față de locuințele unifamiliale sau colective ale perioadei interbelice, realizate prin procedee de construcție tradiționale, caracterizate printr-o tendință de individualizare sub aspect plastic, locuința de masă a putut obține o anumită varietate de expresie numai în limitele permise de tipizare și prefabricare. În consecință, le-a revenit unor construcții cu caracter de unicat

183. FOCȘANI. Noul centru civic al orașului s-a constituit în miezul vetrei sale istorice, integrînd în compoziția sa clădiri răzlețe, de o oarecare prestanță, datorate perioadei dintre anii 1890–1925. Palatul sediului politico-administrativ (autori arhitecții Cezar Lăzărescu și Mircea Ochinciuc), soluționat plastic pe baza opoziției unui corp în formă de bară față de un altul în formă de turn, ambele compuse cu aceeași travee, intră în corelație cu clădirile preexistente, dialog facilitat de spațiul liber al pieței pietonale, tratate cu deosebită grijă din punctul de vedere al mobilierului urban.

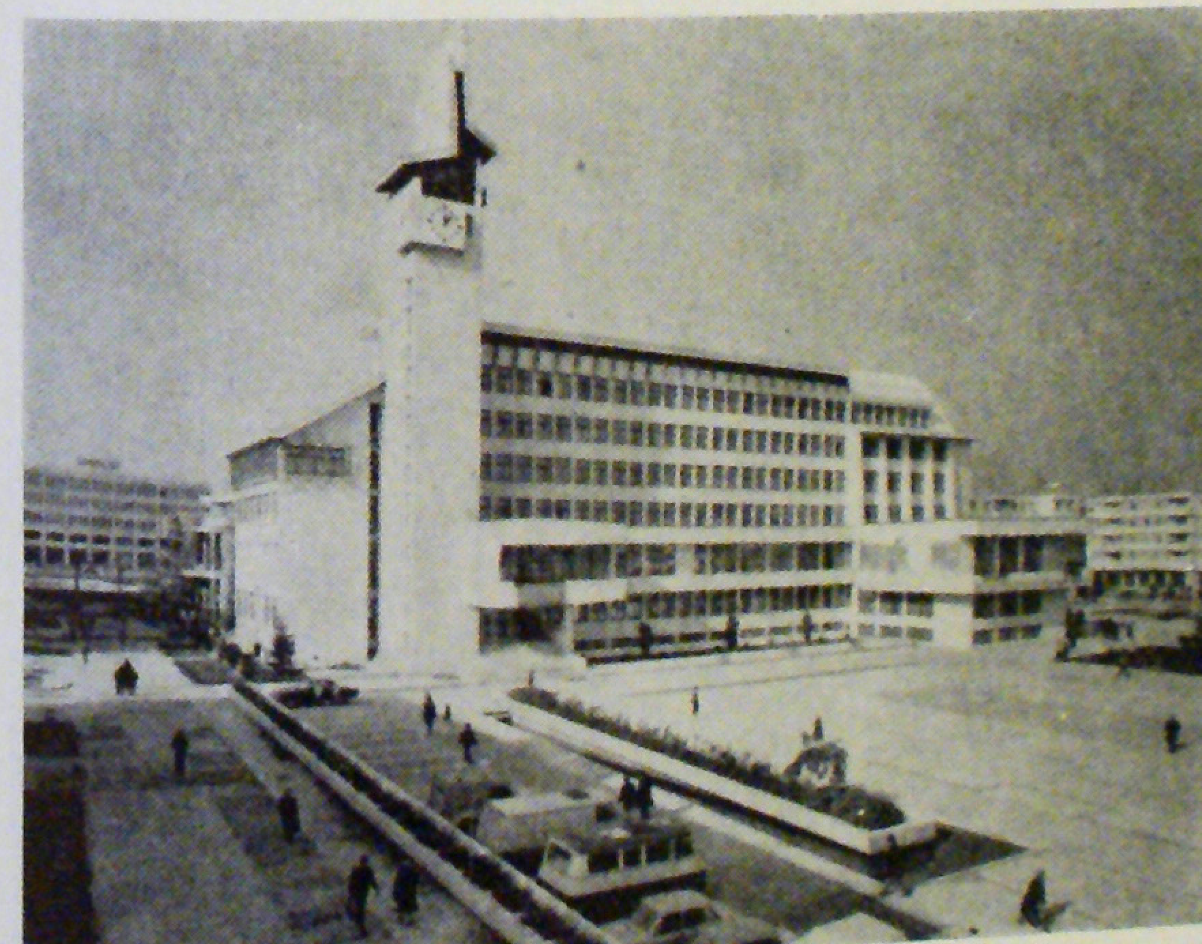
184–186. VASLUI. Noul centru civic, constituit în inima orașului, tangent la artera principală de tranzit, reprezintă o compoziție formată din două spații legate funcțional între ele, dar despărțite sub aspect plastic prin noua clădire a sediului politico-administrativ, spații care cooperează între ele și prin caracterul unitar al imaginii oferite de perceperea lor succesivă. Sediul politico-administrativ (autor arhitect Nicolae Vericeanu), oferă imaginea unei elevații tratate cu sobrietate din care se desprinde cu putere plastica accentuat marcată a etajului întîi, destinat funcțiilor reprezentative, elevație care se compune cu verticala zveltă a unui turn.



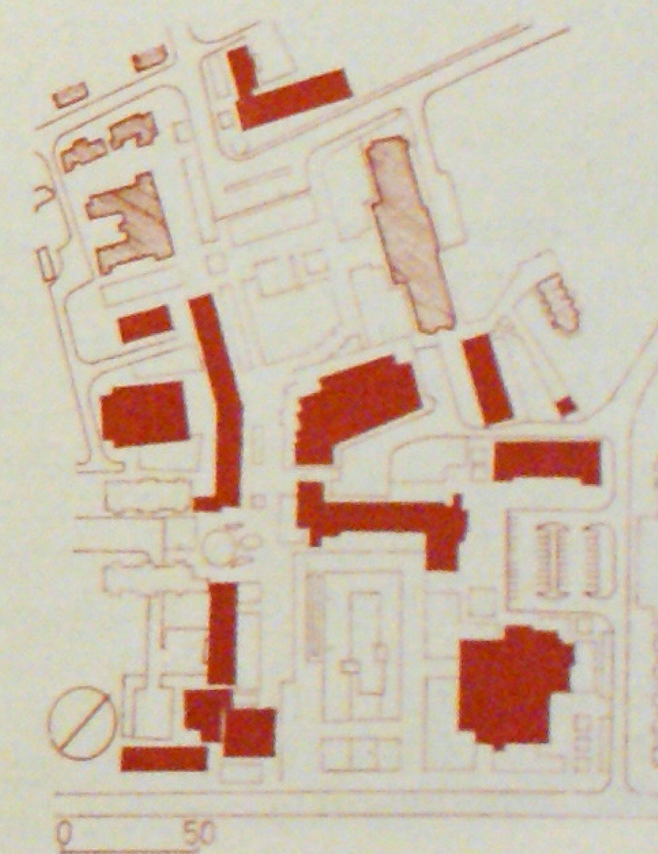
184

ca, desprinzîndu-se pe fondul reprezentat de arhitectura rezidențială, să preia asupra lor încărcătura estetică care să exprime mesajul întregului ansamblu.

Printre clădirile care îndeplinesc această funcție în cea mai înaltă măsură se situează, în primul rînd, palatele politico-administrative, obiect al unor căutări plastice deosebite pe linia tentativelor de realizare a

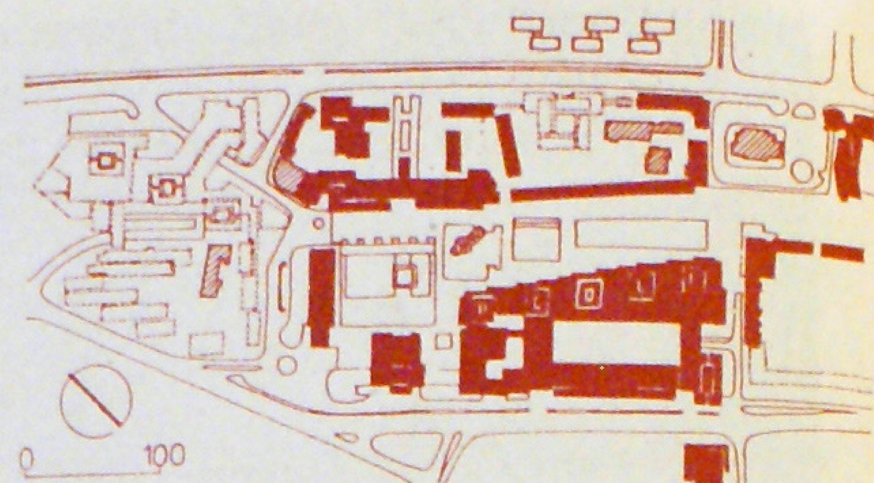


◀185



186





187

188

unei expresii originale (palatele politico-administrative din Constanța, Iași, Pitești, Botoșani, Baia Mare, Bistrița, Focșani, Vaslui, Satu Mare).

Edificarea în București, pe Dealul Arsenalului, a noului ansamblu politico — administrativ, prevăzut să cuprindă sediile centrale ale organelor de Partid și de Stat, va modifica radical, sub aspect edilitar — urbanistic, o zonă situată în vecinătatea centrului istoric și va înzestra Capitala, ca dealtfel și arhitectura țării, cu opere reprezentative.

Un alt program, căruia, datorită resurselor expresive pe care le include, i s-a hărăzit să susțină din punct de vedere plastic compoziția unor ansambluri centrale, este casa de cultură (casele de cultură din Mangalia, Pitești, Sibiu, Suceava, Tulcea etc.).

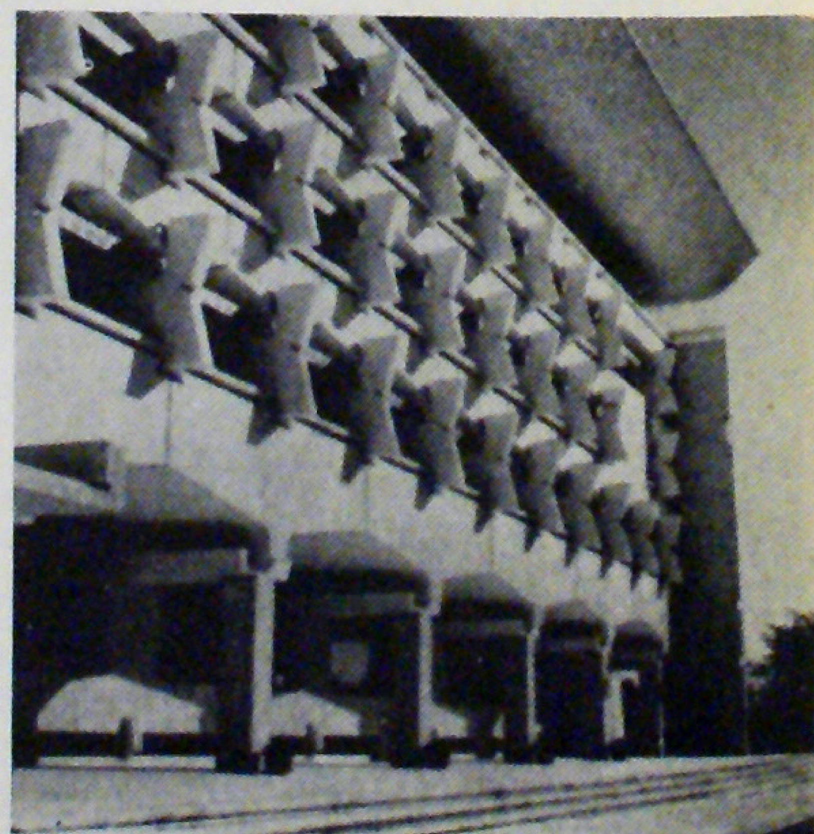
Un rol important în formularea plastică monumentală a noilor ansambluri centrale a revenit și clădirilor hoteliere, îndeosebi cînd sînt tratate pe verticală. În timp ce extensiunea hotelurilor « Carpați » din Brașov și « Athénée Palace » din București a reprezentat o valorificare a vadului turistic existent, iar hotelurile « Belvedere » și « Napoca » din Cluj-Napoca și « Arcașul » din Suceava s-au constituit în strînsă legătură cu situl natural sau istoric, numeroase alte hoteluri au devenit componente ale unor centre obștești: « Intercontinental » din București, « Decebal » din Bacău, « Unirea » din Iași, « Sarmis » din Deva, « Astoria » din Arad etc.

Dacă multe din complexele comerciale de cartier, pe lîngă funcția lor de deservire în trepte a ansamblurilor de locuire, reprezintă și accente ale compoziției urbanistice (complexul Țiglina din Galați, complexul « Favorit » din Drumul Taberei, București etc.), marile magazine universale, prin volumul lor și preocupările pentru expresia lor plastică, au devenit componente ale ansamblurilor monumentale centrale (magazinele « Unirea » și

187, 188. PITEȘTI. Noul centru civic s-a constituit în preajma teritoriului curții domnești dispărute, din care s-a păstrat ca unic vestigiu biserica Sf. Gheorghe (1645). Prezența acestui monument medieval, integrat în noul ansamblu, sporește caracterul său specific la care își aduc contribuția corespunzătoare noile clădiri reprezentative ale centrului. Sediul politico-administrativ (autori arhitecții Cezar Lăzărescu, Mircea Ochinciuc) este conceput ca un volum simplu, cu proporții adunate, rezolvat pe baza unui partiu în triplu tract. Ridicat pe un subasment cu două registre, corpul clădirii are fațadele soluționate prin repetarea unui element sculptural prefabricat din a cărui asamblare rezultă chiar structura.

189. BOTOȘANI. Sediul politico-administrativ. Autori arhitecții Nicolae Porumbescu și Maria Porumbescu Vaida.

190. TÎRGOVIȘTE. Sediul politico-administrativ. Autor arhitect George Mularidis.



« Bucur-Obor » din Capitală, « Trivale » din Pitești, « Bega » din Timișoara, « Dumbrava » din Sibiu).

În etapa 1960—1980, zestrea culturală a țării a fost sporită prin construcția teatrelor Naționale și de Stat din București, Tg. Mureș, Craiova. Baza materială a culturii a fost lărgită prin edificarea Palatului Televiziunii din București, a Casei Radio din Cluj-Napoca etc.

Printre dotările urbane cu caracter reprezentativ se numără și școlile superioare: Institutul politehnic, extinderea Institutului de arhitectură « Ion Mincu », extinderea Academiei de științe economice, Academia de științe politice « Ștefan Gheorghiu », toate în București, Institutul politehnic din Brașov, Institutul de petrol și gaze din Ploiești, Institutul de învățămînt superior din Suceava etc.

Legate de același proces de dezvoltare a învățămîntului, dar aparținînd programului de locuire, sînt căminele studențești organizate sub formă de complexe deservite de cantine și cluburi (complexul studențesc Grozăvești din București, « Orășelul studenților » din Cluj-Napoca) ca și dotările similare destinate elevilor unor școli de nivel mediu.

În procesul dezvoltării sistemului de instituții destinate ocrotirii sănătății, orașele au fost dotate cu importante clădiri spitalicești, dintre care se disting prin poziția lor în oraș sau ca aspect plastic spitalele generale din orașele Gh.Gheorghiu-Dej, Baia Mare, Suceava, Hunedoara, Constanța, spitalul clinic din București etc.

Clădirile destinate sportului prin faptul că au pretins acoperirea unor deschideri mari se evidențiază atît prin varietatea soluțiilor constructive adoptate, cît și a expresiei plastice corespunzătoare (Palatul Sporturilor din



191

Programul magazinului universal, larg difuzat în localitățile din țară, datorită preocupării pentru diferențierea expresiei sale plastice, și-a făcut loc în calitate de componentă specifică integrată în structura vechilor cartiere sau noilor ansambluri centrale.

191. CONSTANȚA. Magazinul universal « Tomis » (arhitect Șefchi Said Lutfi, Lucia Vlădescu).

192. SLATINA. Magazinul universal « Oltul » (arhitecții Ileana Solon, Dinela Poenaru).

193. TIMIȘOARA. Magazinul universal « Bega » (arhitect Vasile Oprișan).

◀ 189

190



193 ▼

192





194

Răspunzînd cerințelor dezvoltării mișcării sportive de masă, construcțiile destinate educației fizice au stimulat acoperirea unor spații cu deschideri mari, generînd o mare varietate de soluții structurale transpuse în expresii plastice variate.

194. BUCUREȘTI. Sala de sport « Floreasca » (arhitecții Titus Evolceanu, Sofia Ungureanu).

195. TIMIȘOARA. Sala de sport « Olimpia » (arhitect Sorin Gavra).

195

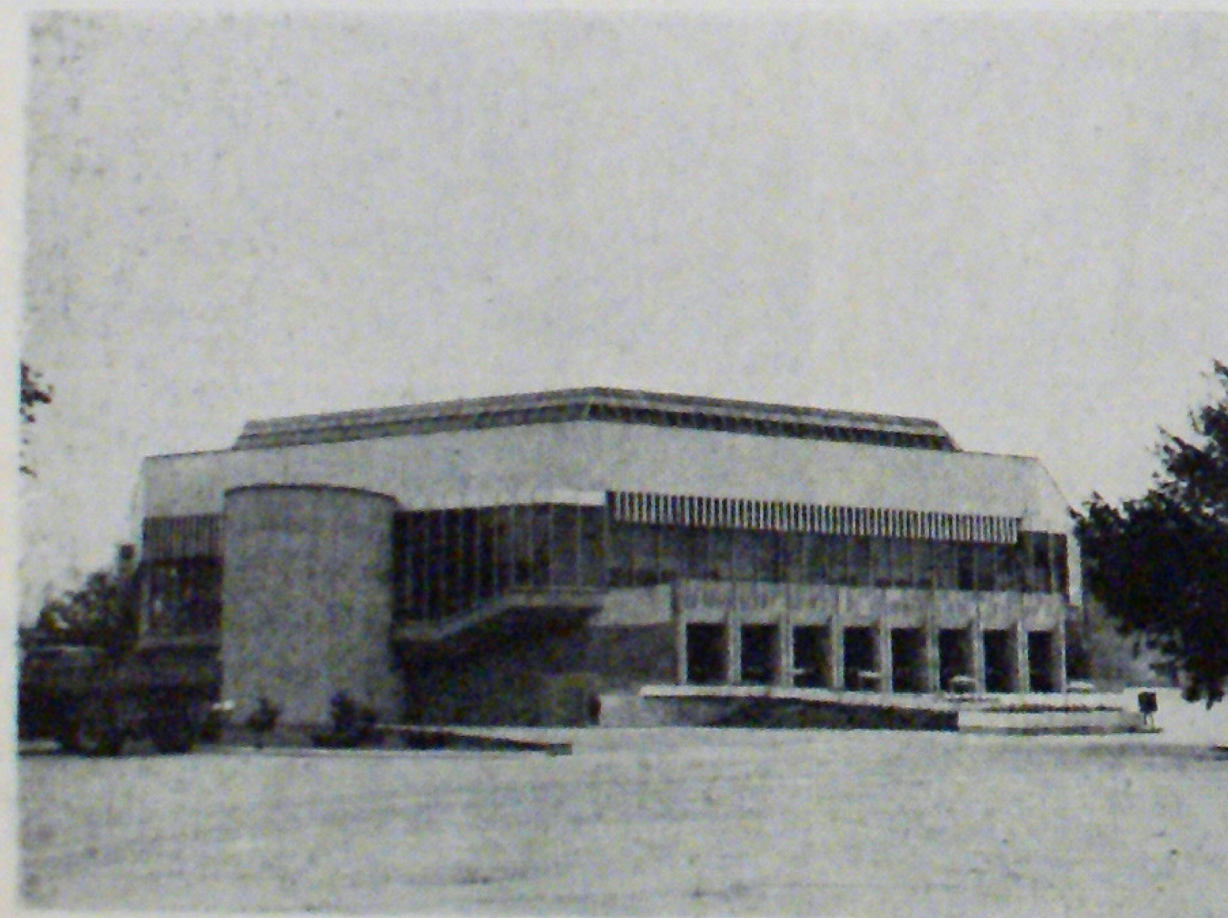


Constanța, complexul sportiv din Cluj-Napoca, patinoarul 23 August din București, Palatul Sporturilor și al Culturii din București etc.).

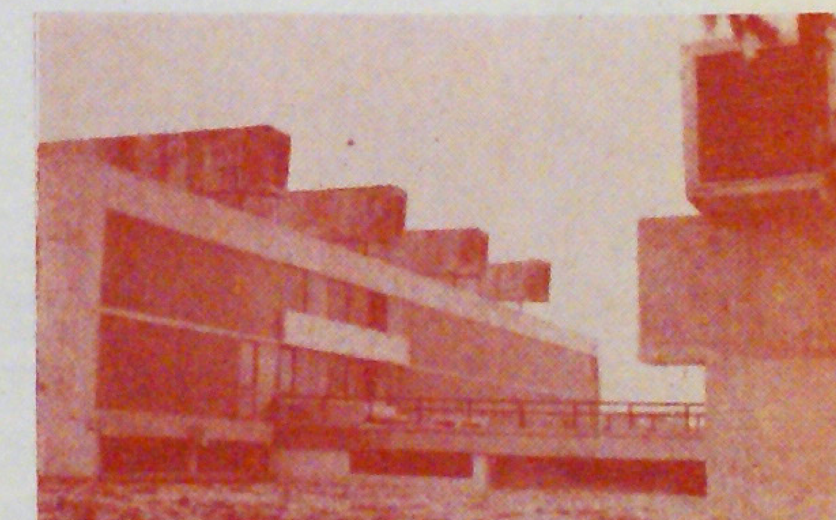
Probleme oarecum similare le-au pus clădirile de transport, în care s-a urmărit și o diferențiere a expresiei ca mod de a marca personalitatea orașelor a căror poartă o reprezintă (gările din Constanța, Brașov, Mediaș, Bîrlad etc.; aerogările București-Otopeni, Constanța etc.).

O manifestare a formelor de sistematizare teritorială o constituie macrosistematizarea litoralului Mării Negre, beneficiar al unor condiții naturale excepționale pentru

196

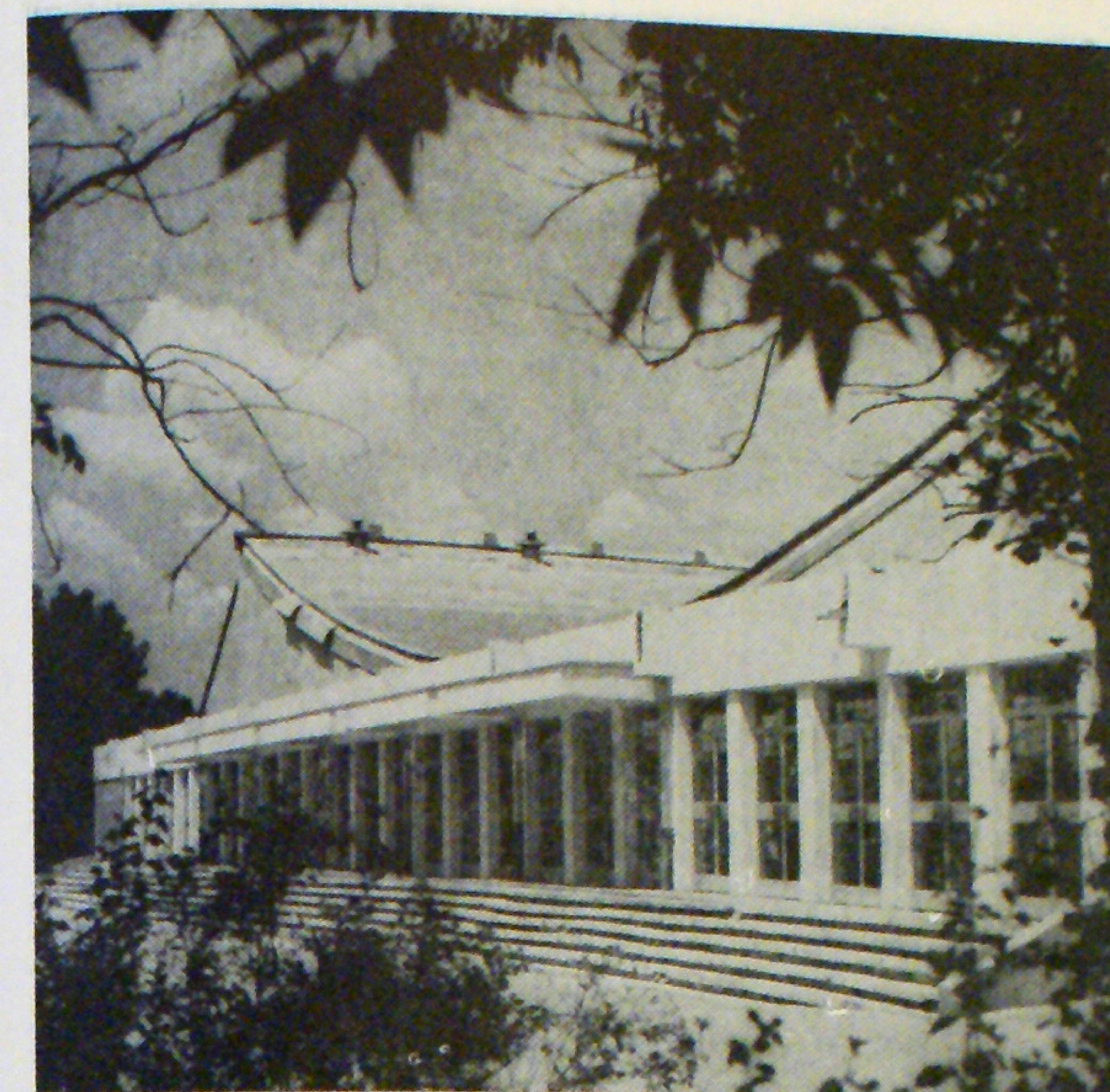


197



196. TÎRGU MUREȘ. Sala de sport (arhitect Andras Szilveszter).

197. PITEȘTI. Sala de sport (arhitecții Ion Mircea Enescu, Ileana Oprișescu).



198

198. BUCUREȘTI. Patinoarul « 23 August » (arhitect Radu Cosma).

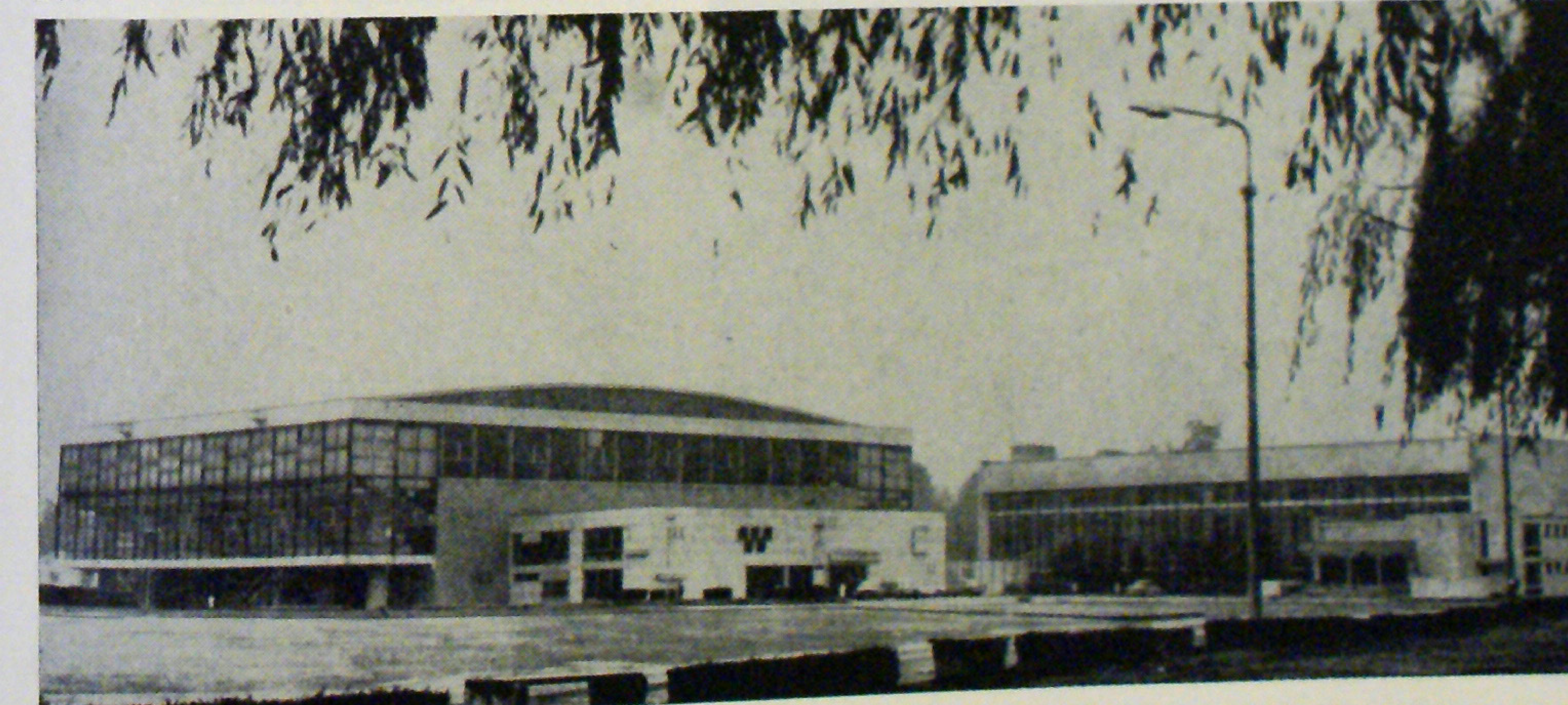
199, 200. CLUJ-NAPOCA. Complex sportiv compus dintr-o sală de sport și un bazin de înot (arhitect Ion Mircea Enescu).

199



cură și odihnă. După inserția unor case de odihnă cu puține niveluri și cantine în cadrul localităților balneare Eforie Nord și Mamaia, la finele deceniului al șaselea s-au realizat complexe de odihnă pentru 1 600 și 2 000 locuri la Eforie, 1 100 locuri la Mangalia, trecîndu-se la realizarea complexului pentru 10 000 locuri la Mamaia. Comun tuturor este coexistența funcțiunii de locuire, a celei comerciale și a celei cultural-recreative. La Eforie și Mangalia, hotelurile dispuse liniar sînt flancate dinspre nord de clădiri așezate perpendicular, de unde rezultă o amplă curte înverzită orientată către mare. Complexul de la Mangalia este dispus în marginea ora-

200





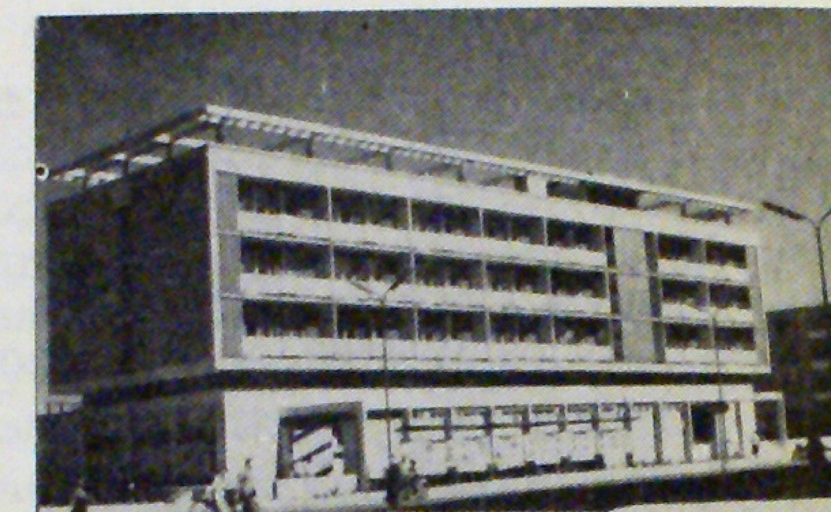


201. CLUJ-NAPOCA. Hotel «Napoca» (arhitecții Domnica Litvin, Aurelian Buzuloiu).

201 | 202
204
203 | 205

202. ORADEA. Hotelul «Dacia» (arhitect Vladimir Ionescu).

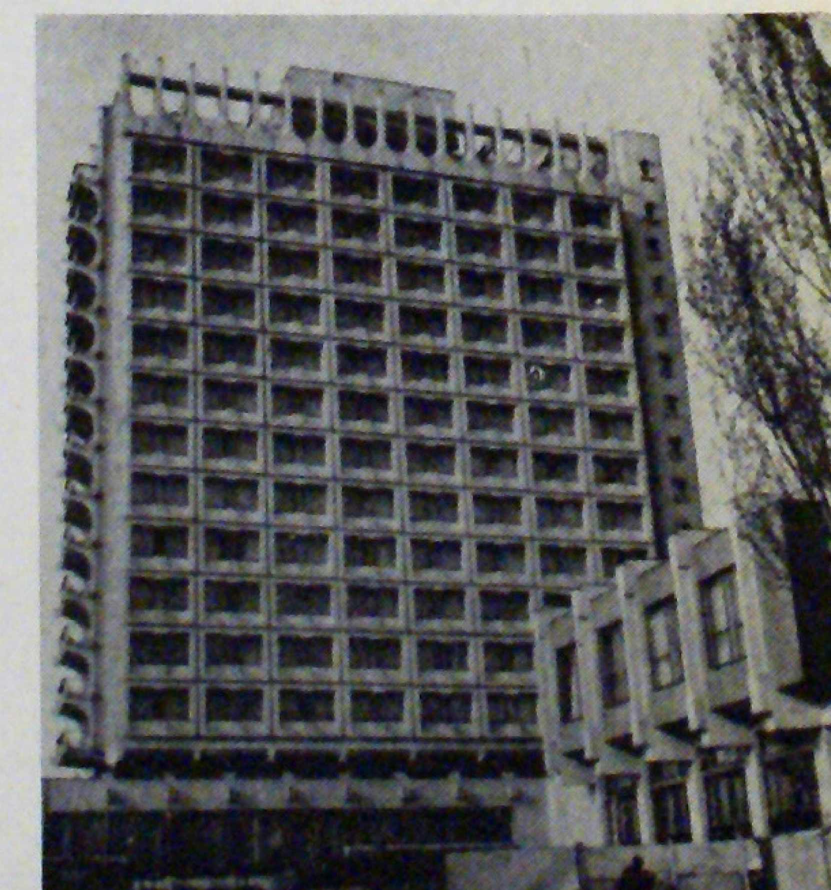




203. PIATRA NEAMȚ. Hotelul «Ceahlăul» (arhitecții Alexandru Iotzu, Victor Aslan, Alexandra Zaharia, Laura Valentin).

204. BAIA MARE. Hotelul «București» (arhitect Gabriel Tureanu).

205. TIMIȘOARA. Hotelul «Continental» (arhitect Gheorghe Gîrleanu).



206. IAȘI. Hotelul «Unirea» (arhitecții Gheorghe Husar, Sulamita Mureșan).

207. GH. GHEORGHIU DEJ. Hotel «Trotuș» (arhitect V. Constantinescu).

208.209. ARAD. Hotelul «Astoria» (arhitect Cristea Miloș).



206

207



șului, pe care l-a separat de mare, la intersecția între fluxul de circulație corespunzător falezei și cel perpendicular, determinat de piața principală a orașului, îmbogățită cu o casă de cultură.

Densitatea scăzută a dotărilor balneare din stațiunea Mamaia a permis remodelarea întregului său teritoriu.

208



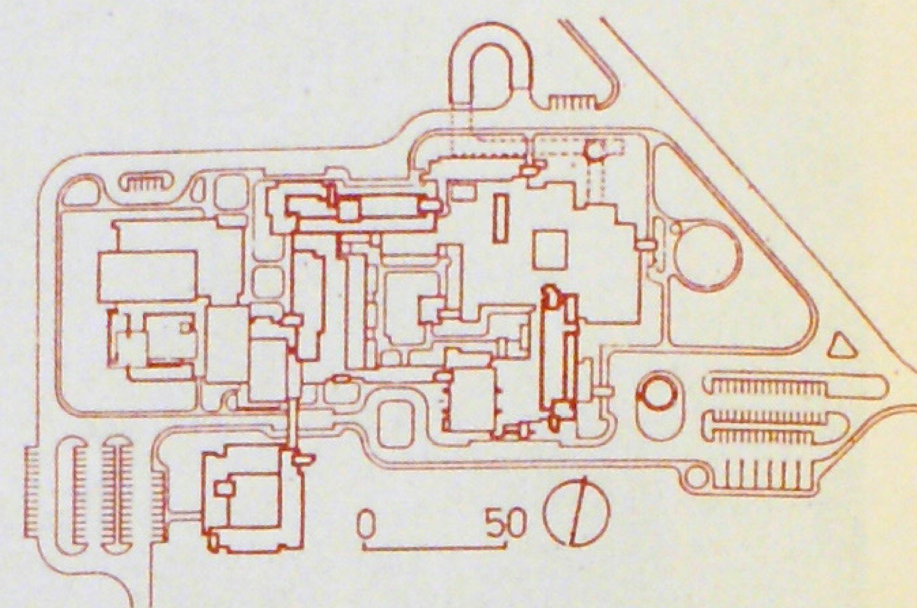
209





210

Construcţiile hoteliere, implantate în structura vechilor oraşe sau integrate în cadrul unor noi ansambluri au devenit în mod frecvent elemente semnificative ale compoziţiei acestora.



212

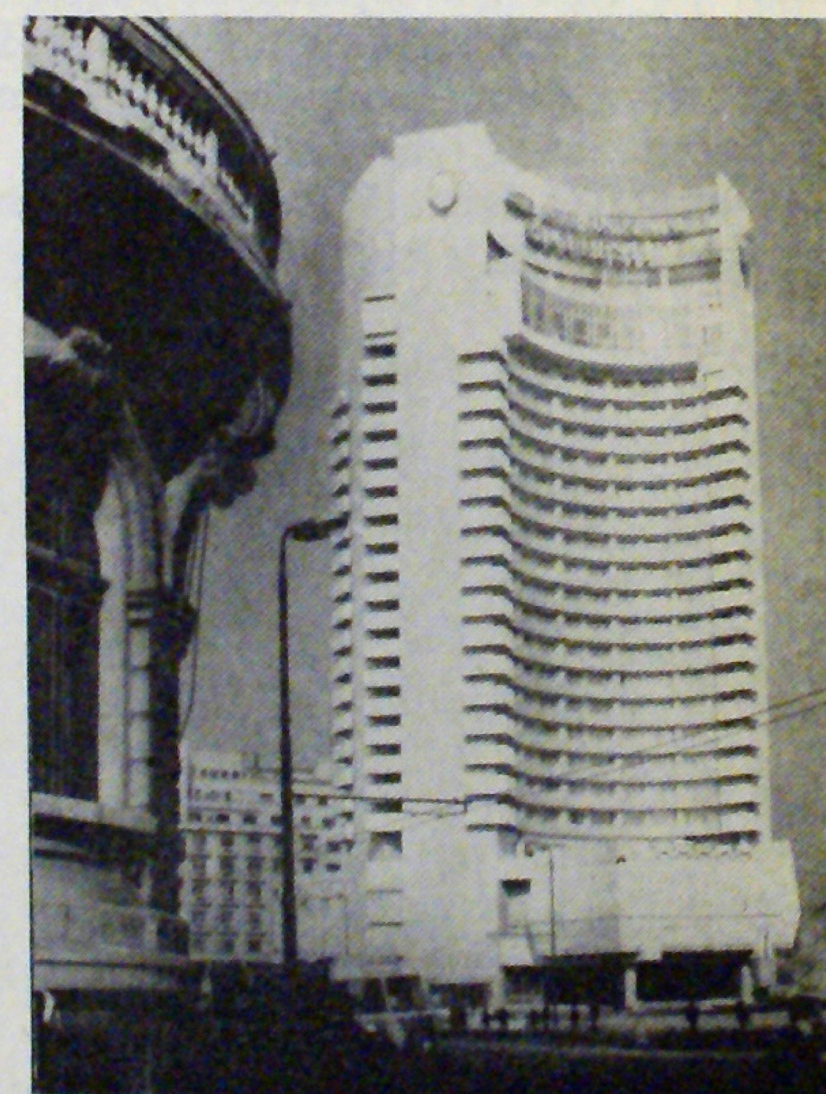
210–212. BUCUREŞTI. Hotelurile « Turist » şi « Parc » (1974), arhitecţii Gabriel Tureanu, Gabriel Iordăchescu.

213. BUCUREŞTI. Hotelul « Bucureşti-Intercontinental » (1968–1972), arhitecţii Dinu Hariton, Ion Moscu, Gheorghe Nadrag.

211



213



Concepţia de sistematizare adoptată apropie această staţiune de factura unui oraş destinat odihnei. Istmul îngust dintre mare şi lacul Siutghiol, organizat cu ajutorul unei esplanade pietonale paralele cu marea şi al unei magistrale destinate transportului de-a lungul lacului, a fost mobilat în zona în care se lăţeşte pînă la 300 m cu un ansamblu de odihnă de 10 000 locuri. Cinci hoteluri de tip lamă cu 11 niveluri alcătuiesc un ritm monumental căruia îi sînt subordonate clădiri mai joase cu cinci niveluri (1960–1962). Blocul turn al hotelului Parc şi clădirea de tip lamă cu pereţi-cortină a hotelului Perla, diferite ca formă atît între ele cît şi între toate celelalte hoteluri, marchează accesul dinspre Constanţa de-a lungul celor două căi de circulaţie semnalate. În baza proiectului de sistematizare, remodelarea staţiunii Mamaia a continuat pînă în 1980 către nord, fie sub forma unor clădiri turn, cîteodată grupate, fie a unor incinte cu o latură deschisă către mare.

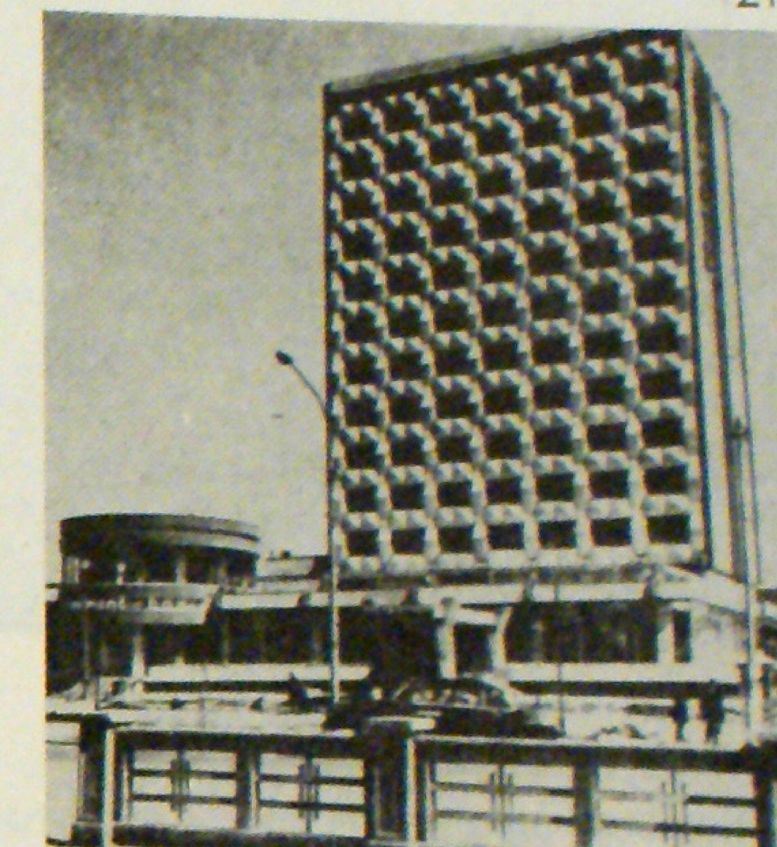
Structurarea grupului de staţiuni denumit Mangalia Nord a reprezentat asimilarea unor zone naturale lipsite de amenajări. Amplasarea ansamblurilor de odihnă a putut folosi fără restricţii caracteristicile teritoriului, ameliorîndu-le frecvent prin îndiguiri şi taluzări.

Mangalia Nord, cu salba sa de staţiuni — Olimp, Neptun, Jupiter, Aurora, Venus, Saturn—spre deosebire de Eforia Nord şi Mamaia, a recurs la o maximă diferenţiere a formelor de cazare a turiştilor, de la hoteluri de dimensiuni mari sau medii de tip urban, pînă la vile, sate de vacanţă şi campinguri. Această diferenţiere a generat şi o mare varietate de soluţii plastice, intervenind frecvente aspecte de intimitate, de interpenetraţie cu natura.

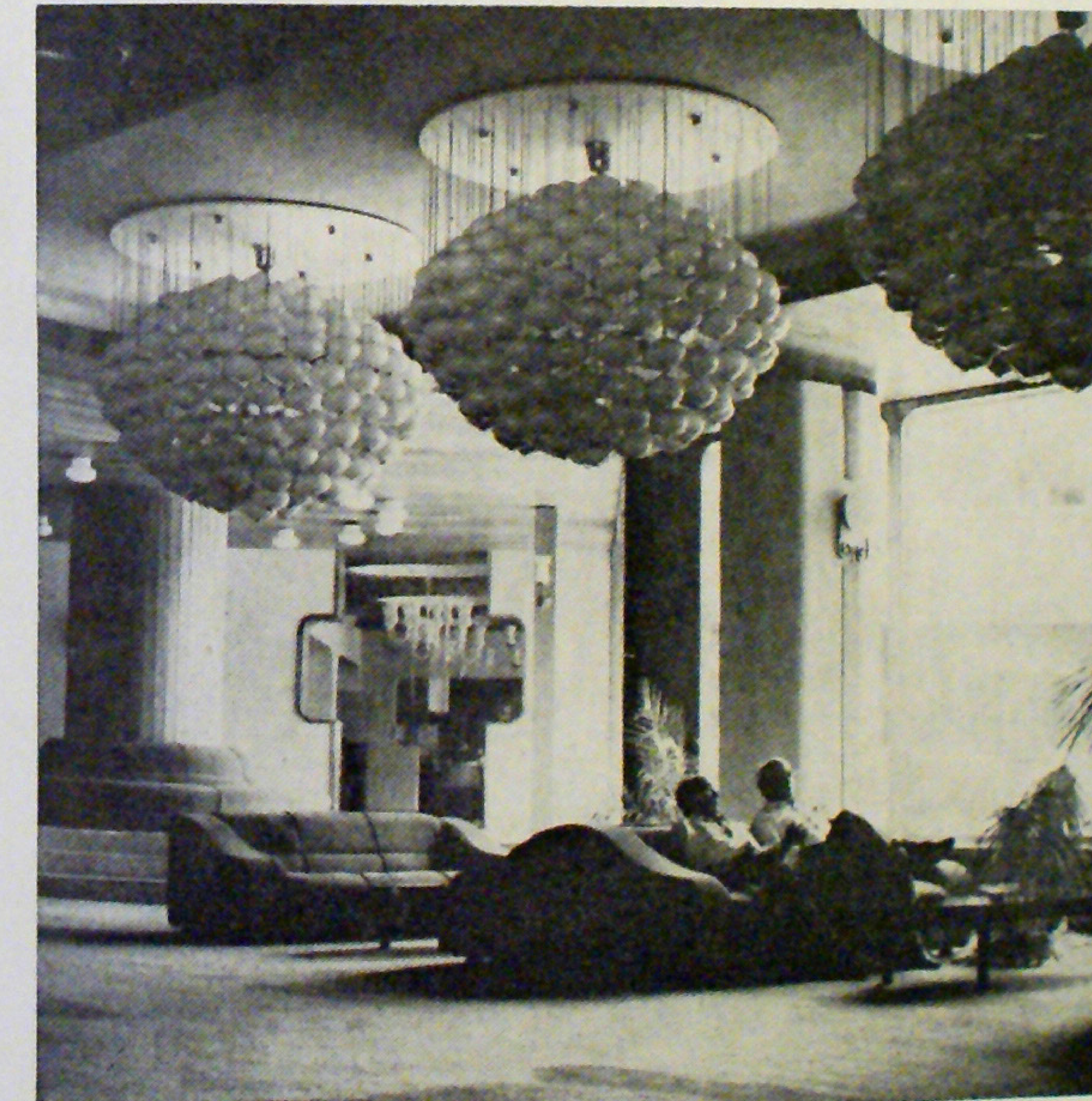
214. BRĂILA. Hotelul « Traian », arhitect Liviu Durbacă.

215. BUCUREŞTI. Hotelul « Flora », interior, arhitecţii Şerban Manolescu, Gabriel Tureanu, Simona Şteblea, Alexandra Moţoc

214



215



216



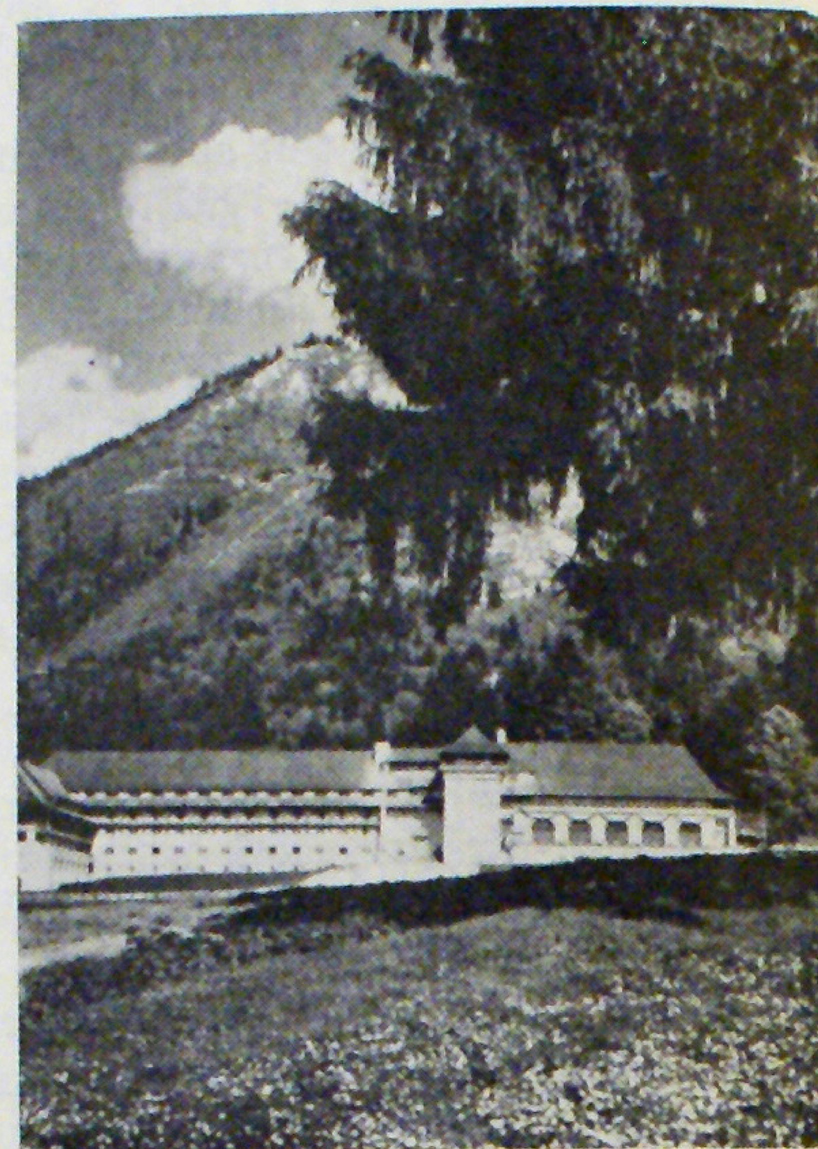
216. BUCUREŞTI. Hotelul « Dorobanţi », arhitect Virgil Niţulescu.

217. **BRAŞOV.** Hotelul « Carpaţi », lucrarea arhitecţilor Horia Creangă şi Haralambie Gheorgescu, şi extinderea acestuia, realizată de arhitectul Ion Rădăcină.



217

218



Raţionalitatea funcţională şi constructivă, economicitatea şi rapiditatea execuţiei au făcut ca ansamblurile de pe litoral să joace un rol important în reînnoirea stilistică a arhitecturii din anii '60. Caracterul unitar şi complex al intervenţiei situează sistematizarea litoralului românesc pe un plan de frunte al arhitecturii europene contemporane.

218. **POIANA BRAŞOV.** Hotelul « Sport » (1951), arhitect Nicolae Porumbescu.

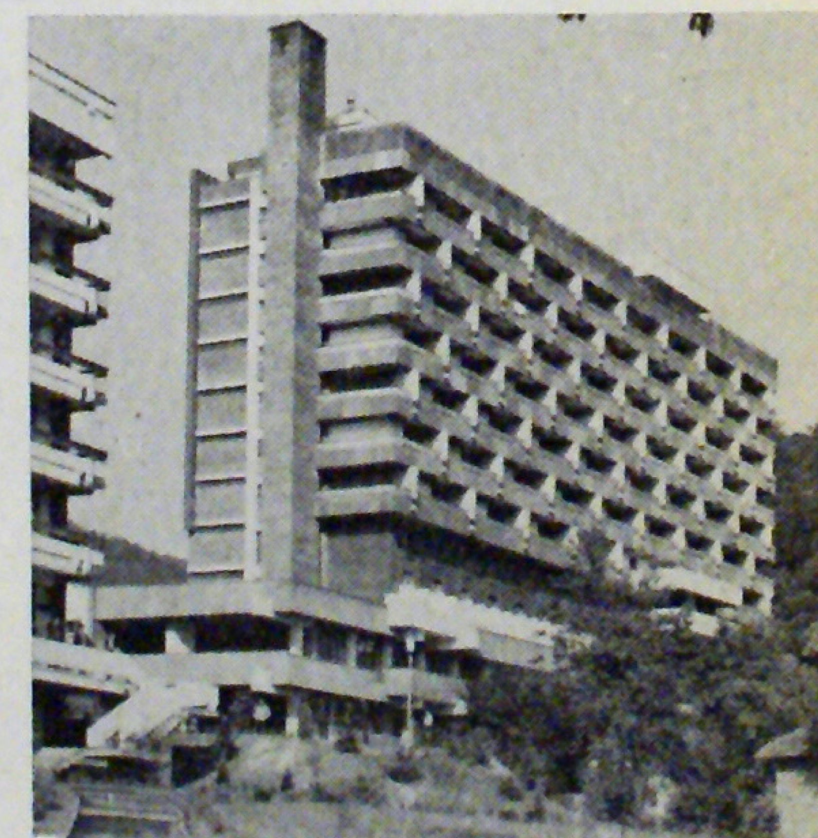
219. **SINAIA.** Hotelul « Montana », arhitect Mihai Rădulescu.

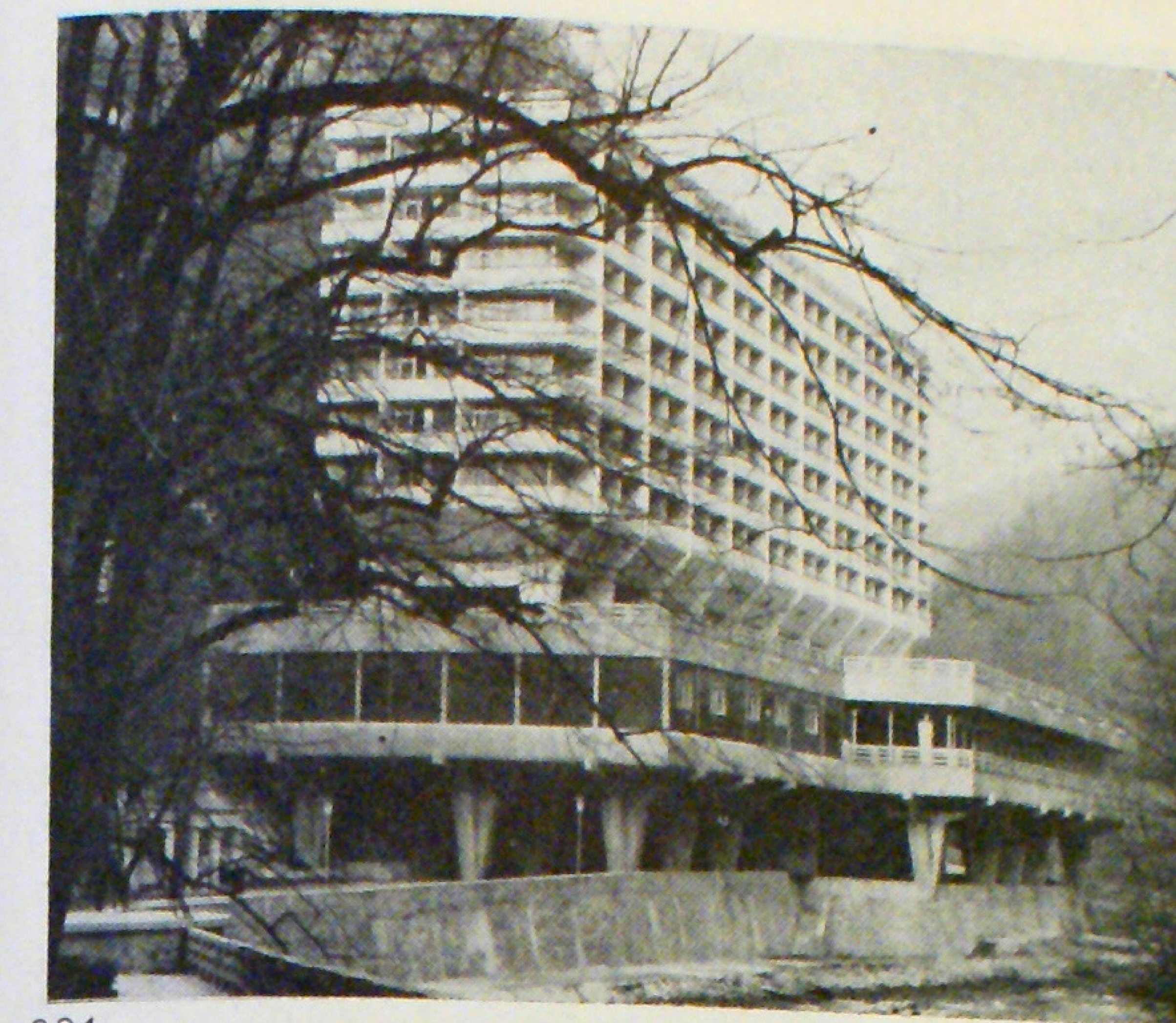
220. **CĂCIULATA.** Sanatoriu, arhitecţii Horia Hudiţă, Ileana Nediu, Aurel Sîrbu.

219



220





221

221. **BĂILE HERCULANE.** « Sanatoriul Roman », arhitecţii Sulamita şi Aurel Mureşan.

Numeroase hoteluri montane sau cele construite în staţiuni balneo-climaterice, un sistem de moteluri şi campinguri oglindesc calitatea României de ţară a turismului cu un înalt grad de organizare, devenită ca atare în anii socialismului.

Desfăşurarea variatelor procese economico-sociale precizează continuu în faţa arhitecturii obiective noi. Preocuparea pentru folosirea raţională a resurselor de combustibil şi energie, limitarea procedurilor energo-intensive în realizarea construcţiilor, constituirea unor centre polarizatoare cu caracter urban şi agro-industrial, pe baza unor aşezări agricole dezvoltate, noua revoluţie în agricultură, toate aceste procese îşi găsesc reflectarea într-o concepţie evolutivă în arhitectura ansamblurilor şi construcţiilor şi într-o continuă perfecţionare a mijloacelor de realizare.

222. **BĂILE HERCULANE.** Sanatoriu, arhitecţii Horia Hudiţă, Gheorghe Dorin.

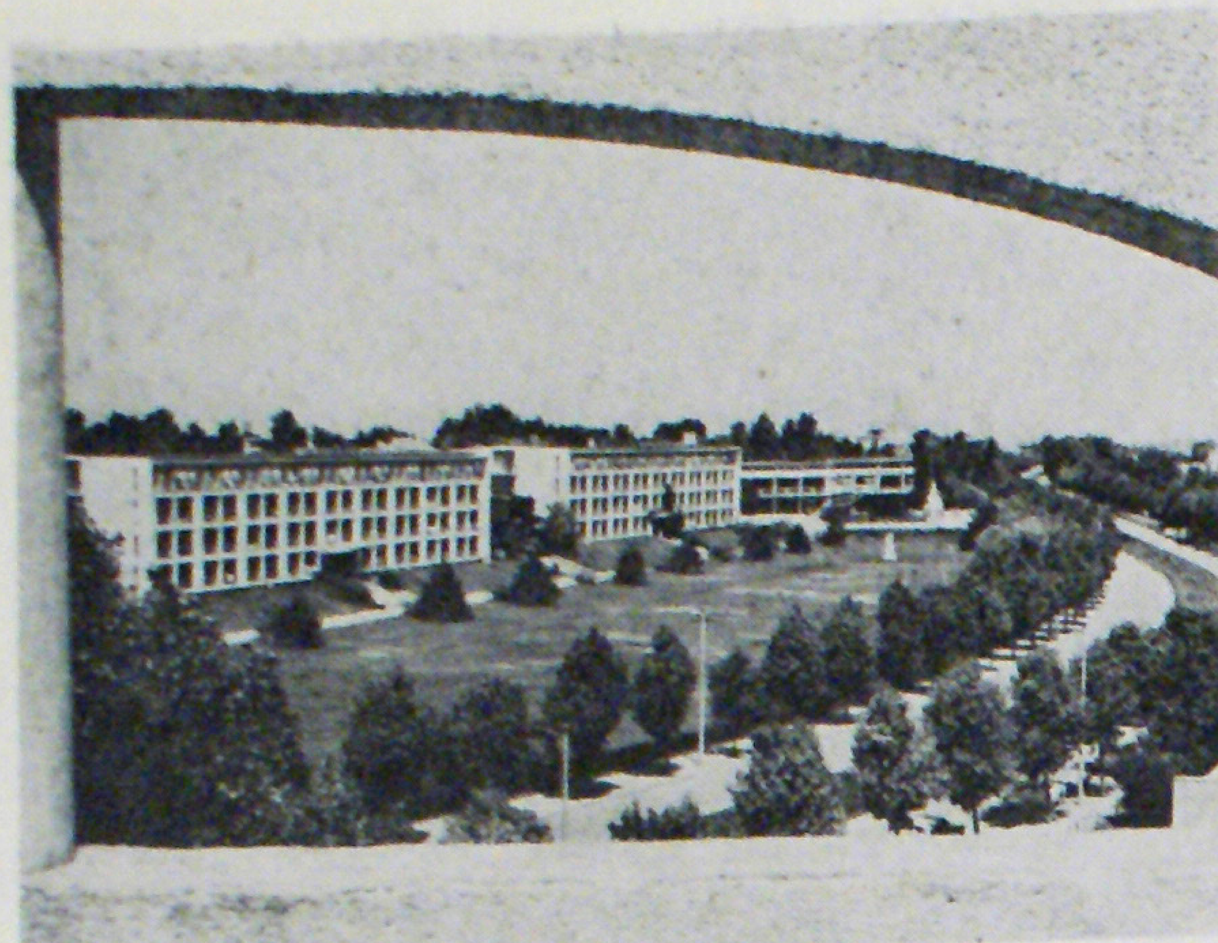
222



223



223. **BĂILE FELIX.** Sanatoriul « Nufărul », arhitecţii Emil Machedon, Ştefania Atanasiu.



224

Asimilarea litoralului în procesul organizării odihnei și a turismului a urmat calea de la integrarea unor case sau ansambluri de odihnă în stațiunile existente pînă la sistematizarea întregului litoral și realizarea unei salbe de stațiuni noi compuse din hoteluri de dimensiuni mari și medii, vile, sate de vacanță și campinguri, diferite ca grad de confort, prevăzute cu toate dotările necesare.



225

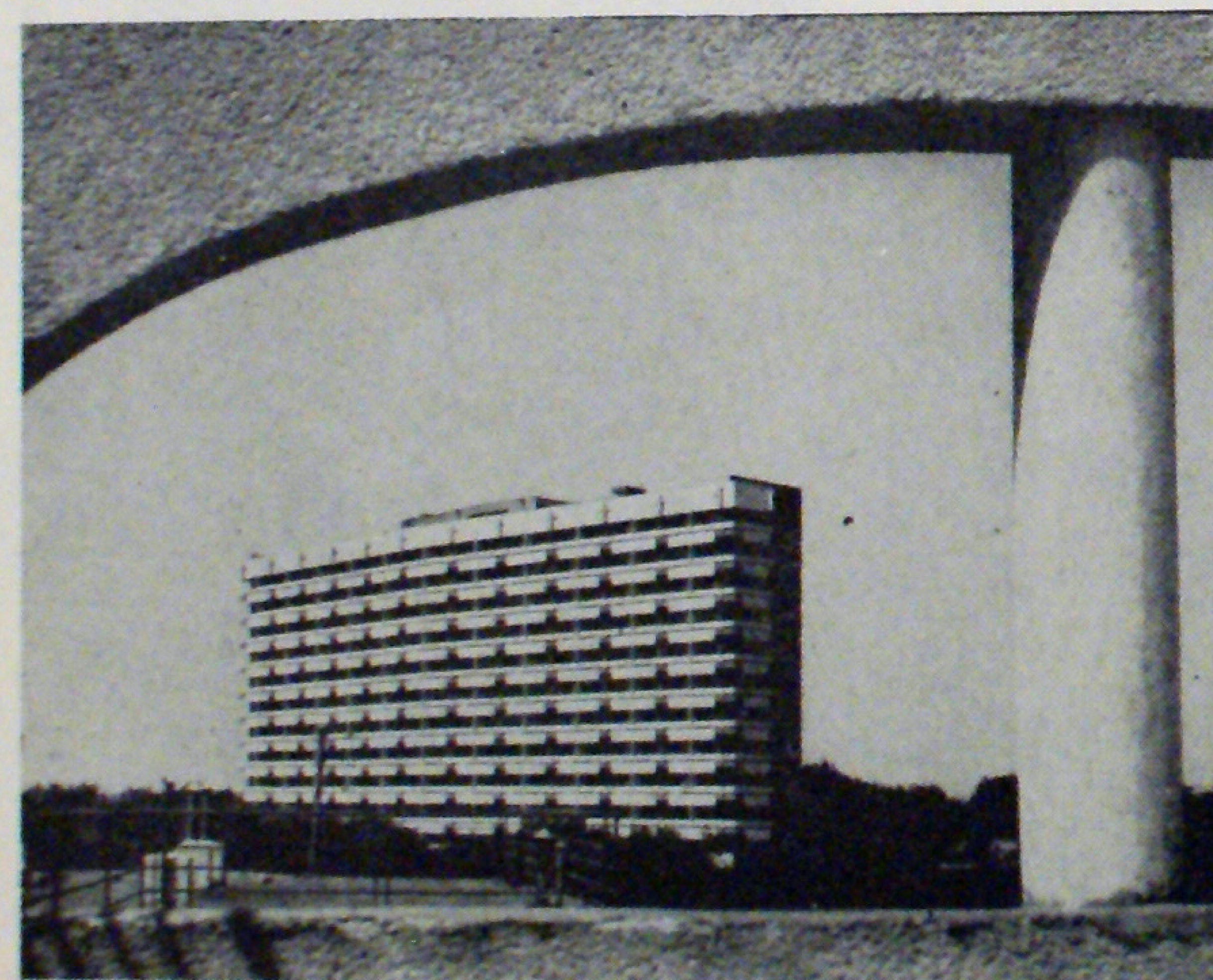
După tentativa de a preciza conținutul etapelor dezvoltării arhitecturii românești în anii socialismului, se impune a da răspuns la întrebarea dacă în procesul acestei dezvoltări s-a conturat un stil al arhitecturii socialiste.

Caracterul de masă al arhitecturii contemporane românești, rezultat din însăși esența orînduirii socialiste, deși acționează ca o condiție, a devenit el însuși o trăsătură de stil din care rezultă modul de existență al arhitecturii la nivelul sistematizării, rezolvarea tuturor problemelor la scara teritoriului național, județului, localității, ansamblului. Procesul de tipologizare, existent în arhitectura tuturor timpurilor, se realizează în virtutea proiectării tipizate, generatoare de prototipuri cu un înalt grad de perfecțiune, destinate unei execuții industrializate.



226

227



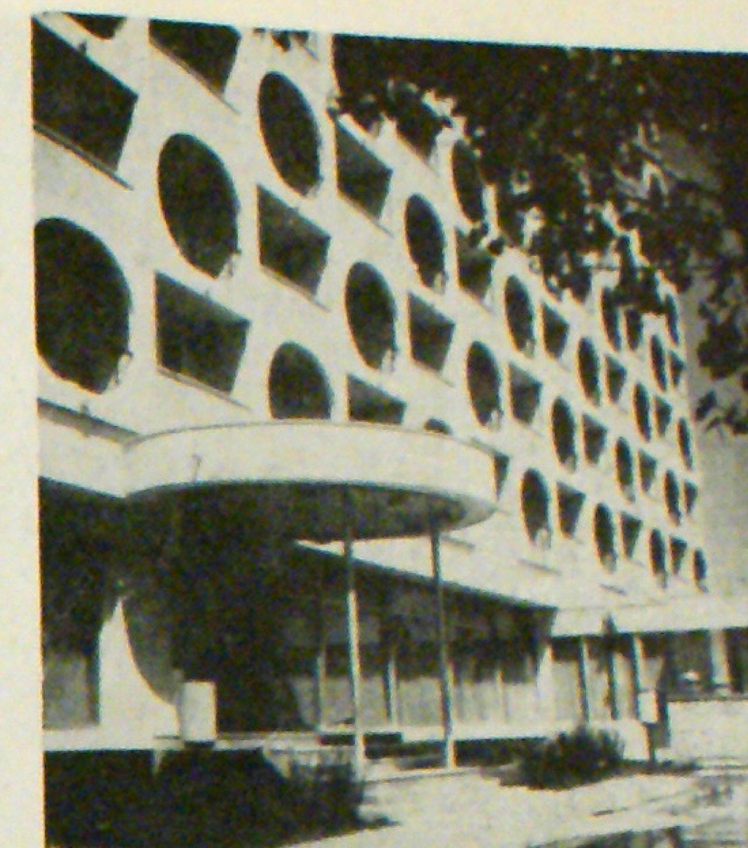
224. EFORIE NORD. Ansamblul de odihnă Eforie I, cu o capacitate de 1 600 de locuri (autori arhitecții Cezar Lăzărescu, Aron Grümberg), prima realizare de acest gen de pe litoralul românesc (1957).

225. EFORIE NORD. Restaurantul « Neon » (1957), lucrarea arhitecților Cezar Lăzărescu, Aron Grümberg, executat cu schelet de beton armat și acoperire din pînze subțiri.

226. EFORIE NORD. Restaurantul « Perla » (1958) componentă a ansamblului de odihnă Eforie II, realizat de arhitecții Cezar Lăzărescu, Lucian Popovici, recurge la osatură ușoară din oțel, pereți de sticlă, urmărind continuitatea spațiului interior cu exteriorul.



229



230

Dacă trăsăturile arhitecturii românești contemporane, legate de funcțiune și structură, se regăsesc și în arhitecturile altor țări, ceea ce o particularizează în prezent, și o va diferenția, probabil, și în viitor, este aspectul plastic. Acest fapt se datorează unui patrimo-

228



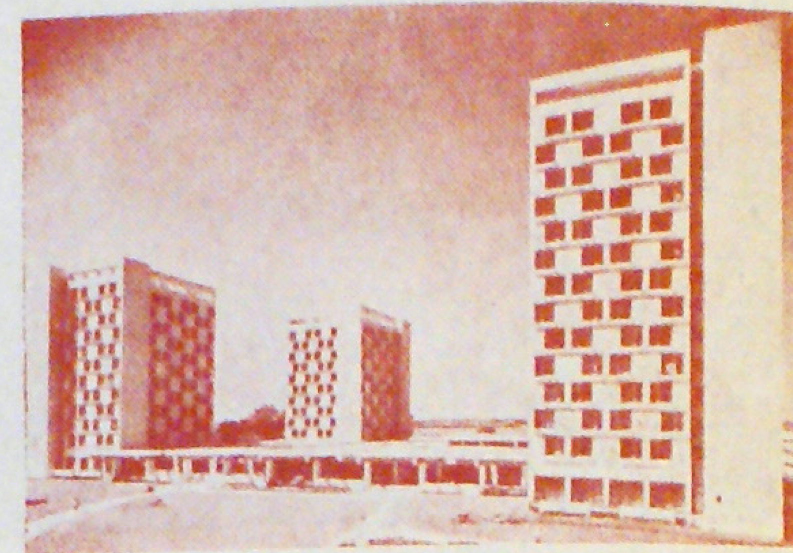
229. MANGALIA. Ansamblul de odihnă situat pe faleză (1959), arhitect Cezar Lăzărescu.

230. EFORIE NORD. Hotelul « Constanța », arhitect Lucian Vlădescu.

227. 228. EFORIE NORD. Hotelul « Europa » (1967), lucrarea arhitectului Cezar Lăzărescu, realizat cu simplu tract, are toate camerele orientate către mare. Deși de ample dimensiuni, volumul generat de un plan romboidal, cu fațadele rupte după o muchie în două planuri, apare suplu.



231



238

niu folcloric care constituie o prezență vie în viața spirituală a poporului, procesului de cristalizare a culturii corespunzătoare unei societăți socialiste multilateral dezvoltate, cît și năzuinței către o formulare proprie, specifică arhitecturii românești din toate timpurile.

Caracterul de masă, vocația urbanistică, cerința de perfecțiune a prototipului, procedeele avansate de execuție, amprenta specifică a expresiei plastice, iată trăsăturile care definesc stilul arhitecturii românești contemporane.

Cultura românească a fost din totdeauna deosebit de receptivă față de ideea conservării patrimoniului arhitectural istoric, fără de care procesul de preluare a învățămintelor tradiției nu ar fi fost posibil. La finele secolului trecut opinia publică a condamnat cu vehemență intervențiile arbitrare ale arhitectului A. Lecomte du Noüy asupra unor monumente istorice, iar fondatorul școlii moderne a arhitecturii românești, Ion Mincu,

232





234



235

236



231–235. MAMAIA. Ansamblul hotelier de 10 000 de locuri (1960–1961), realizat de arhitecții Cezar Lăzărescu, Lucian Popovici Mina Laurian, Anca Borgovan, Tania Dan, Aron Grümberg, Virginia Lupu-Petrea și inginer Nicolae Lászlo, desfășurindu-se pe o distanță de 2 km între mare și lacul Siutghiol, are o compoziție liniară impusă de teren, structura de bază a acesteia fiind formată din cinci hoteluri-bară de 11 niveluri, dispuse paralel, alte hoteluri de mică înălțime fiind dezvoltate în adîncime și subordonate celor dintii. Hotelurile « Perla » (fig. 234) și « Parc » (fig. 235) amplasate la intrarea în stațiune dinspre Constanța, caracterizate prin dezvoltarea lor pe înălțime, contribuie la fixarea compoziției de ansamblu în care introduc aspecte de varietate.

236. MAMAIA. Complex comercial și teatru în aer liber (1960–1961), arhitect Aron Grümberg, dotare a complexului hotelier de 10 000 de locuri.



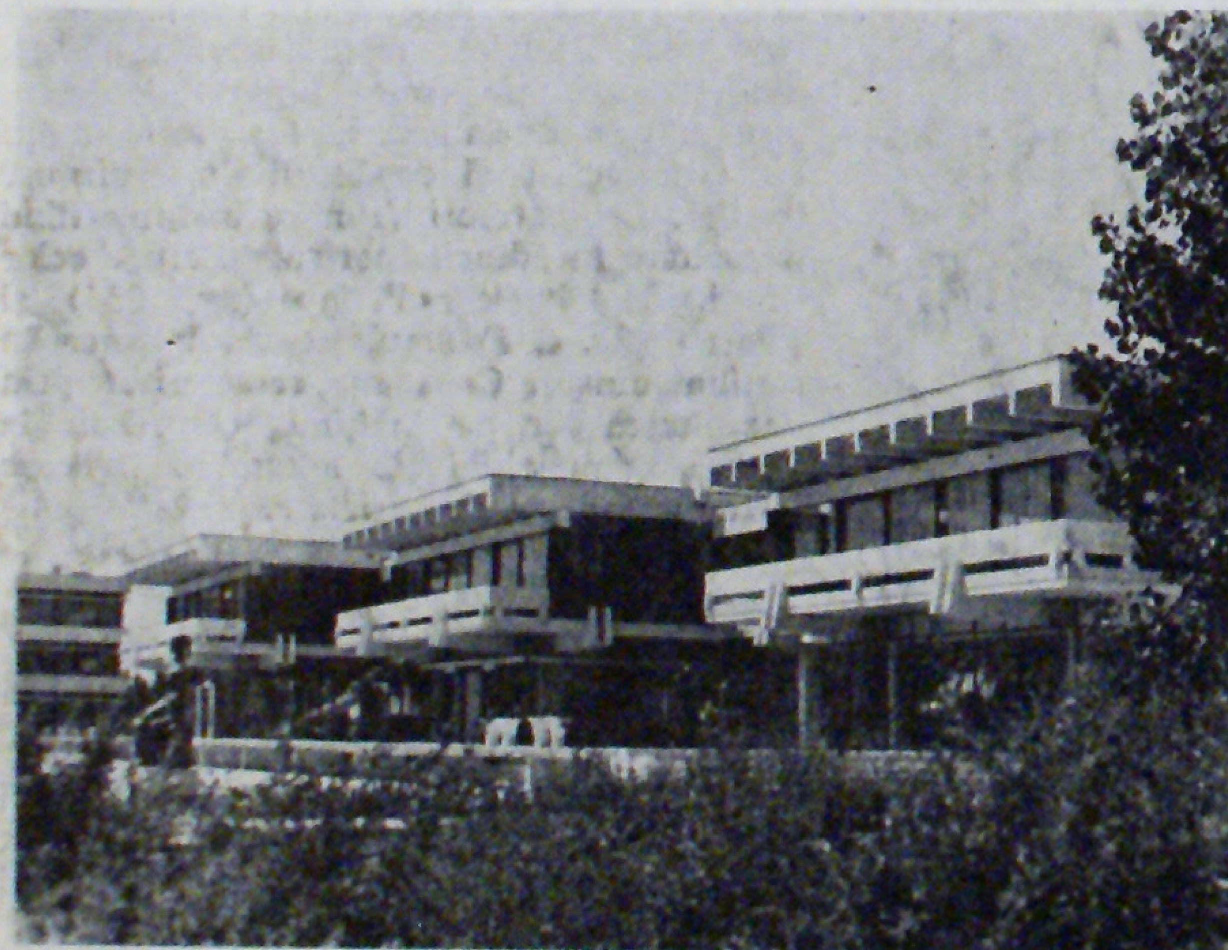
237

s-a ocupat, el însuși, cu dăruire și competență, de restaurare. Aliniindu-se, între cele două războaie mondiale, celor mai avansate poziții de pe continent, activitatea de restaurare din România și-a căutat un drum propriu, constituindu-se ca școală națională care s-a situat, în anumite privințe, în avangarda domeniului. În anii socialismului, conservarea și restaurarea monumentelor au cunoscut în România o desfășurare fără precedent. Istoria arhitecturii datorează activității de restaurare o informație mai completă precum și faptul că poate opera cu monumente cărora li s-a redat înfățișarea lor autentică.

Tradiția în arhitectură, obiectul demersului istoriei arhitecturii ca știință, nu este un fenomen de sine stătător. Ea își afirmă esixtența doar raportată la cerințele domeniului arhitecturii contemporane, atunci cînd acesta își bazează căutările sale novatoare pe utilizarea învățămintelor furnizate de patrimoniul moștenit.

237, 238. MANGALIA NORD. Stațiunea Neptun, (1965–1968). Coordonator arhitect Gheorghe Pavlu.

238



239



240





241

239, 240. MANGALIA NORD. Stațiunea Neptun, hotelul « Neptun », arhitecții Virginia Lupu-Petrea, Leon Strulovici.

241, 242. MANGALIA NORD. Stațiunea Olimp, hotelurile « Amfiteatru », « Panoramic », « Belvedere » (1972), arhitect Șerban Manolescu; hotelurile-turn, arhitecții Anca Borgovan, Mircea Anania.

243. MANGALIA NORD. Stațiunea Aurora, grup de hoteluri (1971), arhitecții Gabriel Tureanu, Ștefan Șteblea.

242



243



BIBLIOGRAFIE

ADLER, L., SOLOMON, Z., ENACHE, C., *Proiectarea clădirilor și ansamblurilor industriale*, București, 1955.
ADLER, L., SOLOMON, Z., POPOVICI, M., *Arhitectura industrială în R.P.R.*, București, 1964.
ADLER, L., ENESCU, M., BĂICULESCU, E., *Arhitectura industriei comtemporane, probleme economice*, București ,1972.
ALIFANTI, M., *Studiu pentru noi tipuri de clădiri de locuit*, în « Arhitectura » 2/1976.
ANGHEL, GH., *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972.
ANGHEL, GH., BERCIU, I., *Cetăți medievale din sud-estul Transilvaniei*, București, 1968.
ATANASESCU, I., GRAMA, V., *Culele din Oltenia*, Craiova, 1974.
BALOGH, JOLÁN, *Az erdély Renaissance*, Cluj, 1943.
BALȘ, G., *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », XVIII–1925.
BALȘ, G., *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, în « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », III–1928.
BALȘ, G., *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933.
BALȘ, G., *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine*, Communication faite au IIIe Congrès des études byzantines (Athènes, 1931), Vălenii de Munte, 1931.
BALȘ, G., *Sur une particularité des voûtes moldaves*, Bucarest, 1924, extrait du Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine, t. XI, 1924.
BALȘ, ȘT., *Restaurarea Bărăției din Cîmpulung-Muscel*, M.I.S.R., 1969.
BARBU, V., *Adamclisi*, București, 1965.
BERCIU, D., *Arta traco-getică*, București, 1969.
BERCIU, D., *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965.
BERZA, M., NICOLESCU, CORINA, VOINESCU, T., MUSICESCU, MARIA ANA, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, II*, București, 1958.
BOGDAN, N.A., *Orașul Iași, Monografie istorică și socială ilustrată*, ediția II, Iași, 1913.
BOLD, I., MATEI, M., SĂBĂDEANU, P., *Sistematizarea rurală*, București, 1974.
x x x *Călători străini despre țările române*, vol. I–IV, București, 1968–1976.
CHIHAIA, P., *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974.

CHIHAIA, P., *Monuments gothiques dans les anciennes résidences de Valachie*, RRHA, 1965.
CONDURACHI, E., ș.a., *Histria. Monografie arheologică*, București, 1954.
CONSTANTINESCU, N., *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în « Buletinul Monumentelor Istorice », nr. 3/1971.
CONSTANTIN, P., *Arta 1900 în România*, București, 1972.
CREȚEANU, R., CREȚEANU, SARMIZA, *Culele din România*, București, 1969.
CRISTACHE-PANAIT, IOANA, *Istoria monumentelor de cult din Țara Făgărașului, în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în « Buletinul Monumentelor Istorice », 2/1970.
CRISTACHE-PANAIT, IOANA, ELIAN, T., *Bisericile de lemn din Moldova*, în « Buletinul Monumentelor Istorice ». XVI, nr. 2/1973.
x x x *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare.* Culegere de studii, București, 1969.
CURINSCHI, GHEORGHE, *Centrele istorice ale orașelor*, București, 1967.
CURINSCHI, GHEORGHE, *Arhitectura Renașterii în România*, în « Studii și Proiecte », Institutul de arhitectură « Ion Mincu », București, 1964.
CURINSCHI, GHEORGHE, *Cu privire la originile arhitecturii monumentale românești*, în « Arhitectura R.P.R. », nr 9/1956.
CURINSCHI, GHEORGHE, *Monumentele de arhitectură din Iași*, București, 1967.
DAICOVICIU, C., *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954.
DAICOVICIU, H., *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.
DAICOVICIU, C., DAICOVICIU, H., *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din munții Orăștiei*, ediția II, București, 1962.
DAICOVICIU, C., FERENCZI, AL., *Cetățile dacice din Munții Orăștiei*, București, 1956.
DAVIDESCU, M., *Monumente medievale din Turnu Severin*, București, 1969.
x x x *Dicționar de istoria veche a României*, București, 1976.
x x x *Documente de arhitectură din România*, 7–12, București, 1962–1966.
DRĂGUȚ, V., *Arta gotică în România*, București, 1979.
DRĂGUȚ, V., *Contribuții privind arhitectura goticului timpuriu în Transilvania*, SCIA, nr. 1968.
DRĂGUȚ, V., *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976.
DRĂGUȚ, V., *Vechi monumente hunedorene*, București, 1968.
ENTZ, G., *Die Baukunst Transsylvaniens im 11–13 Jahrhundert*, în Acta Historiae Artium, XIV / 3–4, 1968.
ENTZ, G., *Le chantier cistercien de Kerz (Cîrța)*, AHA, nr. 1–2, 1968.
FABINI, H., *Turnuri de patricieni în Sibiu la sfîrșitul evului mediu*, MIA, nr. 1, 1974.
FABINI, H., *Valorificarea fondului de arhitectură civilă din Sibiu*, MIA, nr. 2, 1975.
FLORESCU, A., *Cetăți traco-getice pe teritoriul Moldovei*, în « Cercetări istorice », II
FLORESCU, R., *Arta dacilor*, București, 1968.

FLORESCU, R., *Ghid arheologic al Dobrogei*, Bucureşti, 1968.
GHIKA-BUDEŞTI, N., *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia*, I–IV, BCMI, 1927, 1930, 1932, 1936.
GHICA-BUDEŞTI, N., *L'ancienne architecture religieuse de la Valachie, essai de synthèse*, Bucureşti, 1942, extras din « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », XXXV, 1942.
GIURESCU, C. C., *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967.
GIURESCU (sub conducerea lui Constantin C.), *Istoria României în date*, Bucureşti, 1971.
GOSTAR, N., *Cetăţi dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969.
GOTTLIEB, G. M., *Alte und neue Kronstadt*, Hermannstadt, 1883.
GRECEANU, EUGENIA, *Influenţa gotică în arhitectura bisericilor româneşti de zid din Transilvania*, în S.C.I.A., seria Artă plastică, t 18, nr. 1, p. 33–49, 1971.
GRECEANU, EUGENIA, *Pătrunderea influenţelor de tradiţie bizantină în arhitectura bisericilor româneşti de zid din Transilvania (pînă la sfîrşitul veacului al XVIII-lea)*, în S.C.I.A., seria Artă plastică t 19, nr. 2, 1972, p. 195–212.
GRIGORAŞ, N., *Vechi cetăţi moldoveneşti*, în « Cercetări istorice », XX (s. nouă III), 1947.
GRIGORESCU, I., *Cercetarea şi restaurarea turnului-tezaur de la mănăstirea Putna*, S.C.I.A., nr. 2, 1973.
GRIGORESCU, I., *Repere de arhitectură în determinarea transformărilor bisericii de la Putna. Cercetare în vederea restaurării*, în S.C.I.A., Seria de artă plastică, tom, 21, nr. 1, 1974.
HEITEL, R., *Monumentele medievale din Sebeş-Alba*, Bucureşti, 1964.
HENRY, P., *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI^e siècle. Architecture et peinture.* Paris, 1930 (texte et album).
x x x *Histria, monografie arheologică*, vol I–II, Bucureşti, 1974.
HORWATH, W., *Siebenbürgisch – sächsische Kirchenburgen*, Sibiu (Hermannstadt), 1931.
IONESCU, GRIGORE, *Arhitectura populară în România*, Bucureşti, 1971.
IONESCU, GRIGORE, *Arhitectura populară românească*, Bucureşti, 1957.
IONESCU, GRIGORE, *Bucureşti, oraşul şi monumentele sale*, Bucureşti, 1956.
IONESCU, GRIGORE, *Arhitectura în România, perioada anilor 1944–1969*, Bucureşti, 1969.
IONESCU, GRIGORE, *Histoire de l'architecture en Roumanie*, Bucureşti, 1972.
IONESCU, GRIGORE, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I–II. Bucureşti, 1963, 1965.
IONESCU, GRIGORE, *Istoria arhitecturii româneşti din cele mai vechi timpuri pînă în 1900.* Prefaţă de N. Iorga, Bucureşti, 1937.
IORGA, N., BALŞ, C., *Historie de l'art roumain ancien*, Paris, 1932.
x x x *Istoria artelor plastice în România*, Bucureşti, vol. I, 1968, vol. II, 1970.
IUROV, C., *Centre civice*, Bucureşti, 1979.
JEKELIUS, E., *Die Dörfer des Burzenlandes*, Krondstadt, 1939.
JEKELIUS, E., (Herausgegeben von...), *Das Burzenland*, III-Kronstadt, Kronstadt, 1928.
LĂZĂRESCU, C., *Arhitectura contrucţiilor turistice moderne din România*, Bucureşti, 1972.

LĂZĂRESCU, C., CRISTEA, G., GHEORGHIU, D., BORGOVAN, ANCA, *Arhitectura românească contemporană*, Bucureşti, 1972.
LĂZĂRESCU, C., CRISTEA, G., LĂZĂRESCU, ELENA, *Arhitectura românească în imagini*, Bucureşti, 1972.
LĂZĂRESCU, C., *Construcţii hoteliere*, Bucureşti, 1971.
LĂZĂRESCU, C., *Proiectarea ansamblurilor de locuinţe în perioada 1976–1980*, în Arhitectura 3/1976.
LĂZĂRESCU (lucrare elaborată de un colectiv sub conducerea prof. emerit dr. arh. C., *Urbanismul în România*, Bucureşti, 1977.
LĂZĂRESCU, E., *Biserica mănăstirii Argeşului*, Bucureşti, 1967.
LĂZĂRESCU, E., *Data zidirii Coziei*, S.C.I.A., IX (1962).
LĂZĂRESCU, E., *Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura veche românească*, I. în « Romanoslavica », XI (Istorie), Bucureşti, 1965.
LUPU, N., IRIMIE, C., HOFFMANN, H., *Cetatea Sibiului, Bucureşti, 1968*
MARICA-GUY, VIORICA, *Biserica Sf. Mihail din Cluj*, Bucureşti, 1967.
MATEI, M.D., ANDRONIC, AL., *Cetatea de scaun a Sucevei*, Bucureşti, 1967.
MICLEA, ION, FLORESCU, RADU, *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă*, I–IV, Bucureşti, 1980.
MILLET, G., *Cozia et les églises serbes de la Morava*, in Mélanges offerts à N. Iorga, Paris, 1933.
MOISESCU, C., *Noi puncte de vedere asupra vechimii şi etapelor de construcţie ale bisericii mitropolitane din Tîrgovişte*, RMM, Monumente istorice şi de artă, 1974, nr. 2, p. 52.
MOISESCU, C., *Tîrgovişte. Oraşul şi monumentele sale*, Bucureşti, 1980.
MUSICESCU, MARIA ANA, IONESCU, G., *Biserica Domnească din Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1976.
NICOLESCU, CORINA, *Case, conace şi palate vechi româneşti*, Bucureşti, 1979.
NICOLESCU, CORINA, *Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV–XVII*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », 1954, nr. 3–4.
NICOLESCU, CORINA, *Moştenirea artei bizantine în România*, Bucureşti, 1971.
OPRESCU, G., *Bisericile cetăţi ale saşilor din Ardeal*, Bucureşti, 1956.
PASCU, S., MARICA, VIORICA, *Clujul medieval*, Bucureşti, 1969.
PĂNOIU, A., *Din arhitectura lemnului în România*, Bucureşti, 1978.
PĂNOIU, A., *Arhitectura bisericilor de lemn din Ţara Românească*, teză de doctorat, Institutul de arhitectură « Ion Mincu », Bucureşti, 1971.
PETRESCU, P. *Arhitectura ţărănească de lemn din România*, Bucureşti, 1974.
POPA, R., *Cetăţile din Ţara Haţegului*, BMI, nr. 3, 1972.
POPA, R., *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970.
x x x *Quellen zur Geschichte von Brassó*, IV (1143–1867), Brassó, 1903.
x x x *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958.
ROTH, V., *Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen*, Strassburg, 1905.

ROTH, V., *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Sibiu, 1934.
SEBESTYÉN, GH., SEBESTYÉN, V., *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, București, 1963.
SIGERUS, E., (Herausgegeben von) *Kronik der Stadt Hermannstadt (1900–1929)*, Hermannstadt, 1930.
SOLOMON, Z., ADLER, L., ENACHE, C., *Culoarea în arhitectură*, București, 1960.
STOENESCU, L., VERNESCU, D., *Sistematizarea subterană*, București, 1976.
STOICESCU, N., *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească, Muntenia, Oltenia, Dobrogea*, vol. 1–2, A–Z, 1970.
STOICESCU, N., *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, D.P.C.N., București, 1974.
STOICESCU, N., *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961.
TĂNĂSOIU, R., *Arhitectura constucțiilor școlare*, București, 1979.
TEODORESCU, AURELIA, MACHEDON, E., MIHĂILESCU, M., POPESCU, V., *Construcții spitalicești*, București, 1971.
TEODORU, H., *Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova*, BMI, nr. 1, 1970.
THEODORESCU, R., *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X–XIV)*, București, 1974.
THEODORESCU, R., *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, București, 1976.
TRIȘCU A., *Arhitectura, obiectiv și cadru pentru turism*, București, 1976.
TUDOR, D., *Oltenia romană*, București, 1979.
TUDOR, D., *Orașe, tîrguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.
ULEA, S. *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, S.C.I.A., 1/1963, p. 57–93.
VĂTĂȘIANU, V., *Arhitectura și sculptura romanică în Panonia medievală*, București, 1966.
VĂTĂȘIANU, V., *Bolțile moldovenești, originea și evoluția lor istorică*, Cluj, 1929, extras din « Anuarul Institutului de istorie națională », V, 1929.
VĂTĂȘIANU, V., *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959.
VĂTĂȘIANU, V., *Probleme privind arhitectura Moldovei și Țării Românești în secolul al XIV-lea*, BMI, nr. 2, 1972.
VĂTĂȘIANU, V., *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, extras din « Anuarul Comisiunii monumentelor istorice », Cluj, 1930.
VOITEC-DORDEA, MIRA, *Reflexe gotice în arhitectura Moldovei*, București, 1976.
VULPE, R., *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966.
ZIMMERMANN, F., WERNER, C., MÜLLER, G., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Sibiu, 1892.

Ilustrațiile grafice sînt reproduse după releveele studenților, executate sub îndrumarea catedrei de istoria și teoria arhitecturii din Institutul de arhitectură „Ion Mincu", sau redesenate după lucrările indicate în bibliografie, publicate de G. Balș, N. Ghika-Budești, Grigore Ionescu, V. Vătășianu, Corina Nicolescu, Eugenia Greceanu, Radu Florescu ș.a. Fotografiile cu numerele 10–13 și 27–41, care ilustrează capitolul despre arhitectura populară, sînt reproduse după A. Pănoiu.

Pentru o corectă parcurgere a cărții cititorul va trebui să inverseze fig. 71 din pag. 214 cu fig. 137 din pag. 244, păstrînd legendele.

INDICE TOPONIMIC AL MONUMENTELOR

CUPRINSUL

Lucrarea s-a executat prin procedul de tipar inalt.

Coordonarea tehnică a fost realizată de şeful secţiei tipar inalt TOMA TRAŞCĂ.

La executarea lucrării au contribuit:

Atelierul taster turnat:
GEORGETA ŞTEFAN, DUMITRU DINU (maiştri), ELENA IACOB, GINA CONSTANTIN, ELENA MIU, ION TRANDAFIR, GHEORGHE SIMION, CORNELIA AIRINEI, MARIA MARINESCU.

Atelierul paginaţie:
NICOLAE NIŢU (maistru), ŞTEFAN ŞERBAN, NICULINA GORAN, MARIN PANĂ, ION TILEA.

Atelierul zincografie:
MIŢACHE NIŢESCU (maistru), STELUŢA TURCESCU, FLORICA BĂDEANU, GHEORGHE IONESCU, TUDOR DIMA, NICULINA GHEORGHE, CONSTANTIN HOLINCA, NAZIF GAFAR, SILVIU GEORGESCU.

Atelierul tipar inalt:
CONSTANTIN MARINESCU, CONSTANTIN BARDAN (maiştri), GHEORGHE ANTONESCU, CONSTANTIN NICOLAE, MUŞAT MUSCELEANU, DOREL TURCU, TOADER FLORESCU, CONSTANTIN PĂUN, IORDAN GHEORGHE, ION IORDAN, PETRE ALEXA

Atelierul de legătorie:
CONSTANŢA MANU (şef de atelier), ELENA ŞTEFAN, FLORICA ŞTEFAN (maiştri), MARIA SIMIONESCU, MARIA TILEA, ANA TRANCĂ, ANA BĂLĂNESCU, IOANA NICULESCU, GHEORGHE GHEORGHE

Redactor: arh. ILEANA NACU
Tehnoredactor: ELENA GERU
Coperta şi supracoperta: arh. DAN VUCICOVICI

Bun de tipar 14.08.1981
Coli de tipar. 25,25
C.Z. 72.03 (498)



Întreprinderea poligrafică „Arta Grafică“

Calea Şerban Vodă 133 Bucureşti





LEI 99

EDITURA TEHNICĂ

LEI 99

EDITURA TEHNICĂ





Istoria arhitecturii în România

GHEORGHE
CURINSCHI VORONA

Istoria arhitecturii în România